ธรรมาภิวัฒน์

ปรัชญากูฏทันตสูตรกับการพัฒนาคน
และสังคมในยุคดิจิทัล

DHAMMIC EVOLUTION

The Kutadanta Sutta and Human-Social
Development in the Digital Age

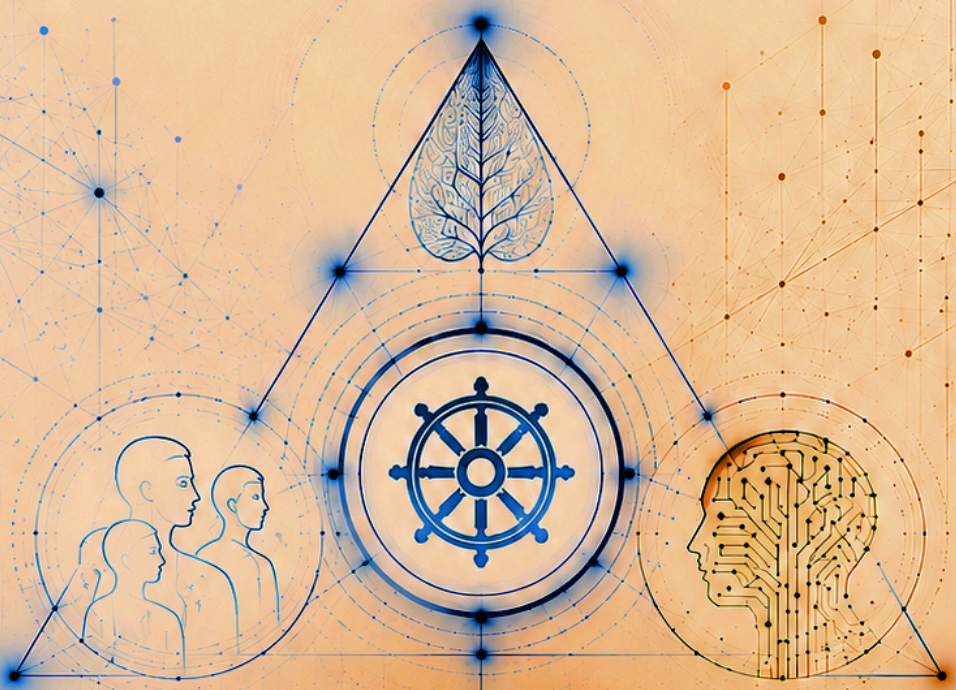
ผศ.ดร.พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ
ดร.วสันต์ ลิ่มรัตนภัทรกุล

ธรรมาภิวัฒน์

ปรัชญากูฏทันตสูตรกับการพัฒนาคน
และสังคมในยุคดิจิทัล

DHAMMIC EVOLUTION

The Kutadanta Sutta and Human-Social
Development in the Digital Age

ผศ.ดร.พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ
ดร.วสันต์ ลิ่มรัตนภัทรกุล

แนวคิดในการออกแบบปก

สะท้อน “ธรรมาภิวัฒน์”
ในฐานะการบูรณาการระหว่างพุทธปรัชญา
การพัฒนามนุษย์ และเทคโนโลยีดิจิทัล
ผ่านโทนสีน้ำเงินเข้ม
ที่สื่อถึงความเป็นวิชาการและวิสัยทัศน์แห่งอนาคต
ขณะที่สีทองสะท้อนคุณค่าของปัญญา คุณธรรม และการพัฒนาที่ยั่งยืน
องค์ประกอบดอกบัวเชิงนามธรรมผสานกับเครือข่ายดิจิทัล
สื่อถึงการเชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาและนวัตกรรมในยุคปัญญาประดิษฐ์
ภาพรวมของงานออกแบบมุ่งถ่ายทอดแนวคิด
“จากรากฐานแห่งธรรม สู่อนาคตของสังคมดิจิทัล”
ด้วยรูปแบบที่ร่วมสมัย สง่างาม และมีความเป็นวิชาการ

ผศ.ดร.พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ
ผู้ออกแบบปก

หนังสือ : ธรรมาภิวัฒน์ : ปรัชญากูฏทันตสูตรกับการพัฒนาคนและสังคมในยุคดิจิทัล

Dhammic Evolution : The Kutadanta Sutta and Human-Social Development in the Digital Age

---

จัดทำโดย : - **ผศ.ดร.พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ**

- บช.บ. จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
- บธ.ม. มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญบริหารธุรกิจ
- รป.ม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- พธ.ด. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- **ดร.วสันต์ ลิ่มรัตนภัทรกุล**

- ร.บ. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- พช.ม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ปร.ด. (พัฒนศึกษา) มหาวิทยาลัยศิลปากร

ที่ปรึกษา:

๑. ศ.ดร.จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ISBN : 978-616-636-595-5
พิมพ์ครั้งที่ 1: 5 มกราคม 2569
ราคา: บาท
พิมพ์ที่: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
13170 โทร 035-248-000 ต่อ 8773,8770 โทรสาร035-248-013
ออกแบบปก : ผศ.ดร.พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ

คำนำ

ในยุคเปลี่ยนผ่านจาก "New Normal" สู่ "Next Normal" ความไม่แน่นอนได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของสังคมดิจิทัล โลกปัจจุบันกำลังเผชิญกับจุดเปลี่ยนที่กรอบคิดการพัฒนาแบบเดิมไม่อาจอธิบายสภาพปัญหาและทิศทางความก้าวหน้าของมนุษย์ได้อย่างเพียงพออีกต่อไป แม้การขยายตัวของเศรษฐกิจและนวัตกรรมปัญญาประดิษฐ์ (AI) จะดำเนินไปอย่างรวดเร็ว แต่ความเหลื่อมล้ำ ความเปราะบาง และความไม่มั่นคงเชิงโครงสร้างกลับทวีความรุนแรงขึ้นในหลายมิติ และทำให้เราจำเป็นต้องหันกลับมาตีความกูฏทันตสูตรในฐานะกรอบคิดการพัฒนาร่วมสมัย

หนังสือเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญในการอธิบายฐานคิดและกรอบนโยบายการพัฒนาสังคมยุคใหม่ โดยนำเสนอแนวคิด "ธรรมาภิวัฒน์" (Thammapiwat) ซึ่งเป็นการบูรณาการความรู้สากลร่วมกับภูมิปัญญาพุทธเชิงสังคม บนฐานการถอดรหัส "มหายัญ" ในกูฏทันตสูตรจากการบูชายัญเชิงพิธีกรรม ไปสู่การลงทุนสาธารณะเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง กรอบคิดนี้มุ่งเน้นการวาง "คน-สังคม-ธรรม" เป็นสามเหลี่ยมหลักในการวิเคราะห์ภายใต้บริบทดิจิทัล เพื่อให้การพัฒนาไม่ได้มีเพียงความทันสมัยเชิงวัตถุ แต่มี "ธรรมะ" หรือความถูกต้องเป็นแกนกลางในการลดทุกข์ แก้ความเหลื่อมล้ำ และสร้างความผาสุกที่ยั่งยืน

ผู้เขียนหวังว่างานชิ้นนี้จะเป็นอีกหนึ่งความพยายามในการเชื่อมโยงกูฏทันตสูตรกับโจทย์นโยบายสาธารณะยุคดิจิทัล และเปิดพื้นที่ให้เกิดการสนทนาเชิงวิพากษ์ว่าด้วยการพัฒนาที่เป็นธรรมและยั่งยืนในศตวรรษที่ 21

ผศ.ดร. พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ
ดร.วสัตนต์ ลิ่มรัตนภัทรกุล
5 มกราคม 2569

สารบัญ

หน้า

คำนำ ..... ก

สารบัญ ..... ข

สารบัญภาพ ..... ฑ

สารบัญตาราง ..... ฒ

บทที่ 1 ภูมิทัศน์การพัฒนาสังคมในโลกดิจิทัล 2

1.1 วิกฤตการพัฒนาร่วมสมัย: ความเหลื่อมล้ำ ความเปราะบาง และความท้าทายดิจิทัล 5

1.1.1 ความเหลื่อมล้ำในโลกดิจิทัล 5

1.1.2 ความเปราะบางและความไม่มั่นคงเชิงโครงสร้าง 8

1.1.3 ความท้าทายดิจิทัลในฐานะโจทย์การพัฒนาสังคม 10

1.1.4 การพัฒนามนุษย์ในยุค AI: ความก้าวหน้าที่ชะลอตัวและโจทย์ใหม่ของสังคม 10

1.2 ทฤษฎีพัฒนาสังคมสากล: SOCIAL DEVELOPMENT, HUMAN DEVELOPMENT และ SDGS 13

1.2.1 Social Development: การพัฒนาสังคมในฐานะการลงทุนเชิงโครงสร้างและการลงทุนทางสังคม 14

1.2.2 Human Development และ capability approach: ความสามารถ ศักดิ์ศรี และเสรีภาพในการดำเนินชีวิต 17

1.2.3 SDGs: กรอบเป้าหมายสากลของการพัฒนาที่บูรณาการและไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง 24

1.2.4 หน้าที่ของสามกรอบทฤษฎีต่อบทนี้ 31

1.3 ข้อจำกัดของการวัดความก้าวหน้าด้วย GDP เพียงมิติเดียว 35

1.3.1 GDP วัดอะไร และไม่วัดอะไร 36

1.3.2 จากการเติบโตสู่คุณภาพชีวิต: การวิจารณ์เชิงทฤษฎีต่อ GDP 41

1.3.3 โลกดิจิทัลกับการทำให้ข้อจำกัดของ GDP ชัดเจนยิ่งขึ้น 46
1.3.4 ความเหลื่อมล้ำ ความยั่งยืน และสิ่งที่ GDP มองไม่เห็น 51
1.3.5 ทางเลือกหลัง GDP: HDI, well-being indicators และ dashboard approach 55
1.3.6 นัยต่อการพัฒนาสังคมไทยและการเปิดทางสู่กรอบคิดที่ลึกกว่า 61

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท 65

รายการอ้างอิง 68

บทที่ 2 **ธรรมาภิวัฒน์: กรอบคิดพุทธเพื่อการพัฒนาสังคมไทยในยุคดิจิทัล** *THAMMAPIWAT: A BUDDHIST FRAMEWORK FOR SOCIAL DEVELOPMENT IN THAILAND'S DIGITAL ERA* **74**

2.1 กูฏทันตสูตรในฐานะแม่แบบโบราณของการพัฒนาสังคม 74
2.1.1 โครงเรื่องและบริบทของกูฏทันตสูตร 75
2.1.2 หลักคิดการพัฒนาบ้านเมืองและเศรษฐกิจในกูฏทันตสูตร 75
2.1.3 การเปลี่ยนจากยัญแบบรุนแรงสู่การพัฒนาเชิงคุณค่า 78
2.1.4 นัยเชิงทฤษฎีต่อการพัฒนาสังคมร่วมสมัยจากกูฏทันตสูตร 80

2.2 สังคมไทยในยุคดิจิทัล 82
2.2.1 ความก้าวหน้าที่ไม่ทั่วถึง: HDI ไทยกับปัญหาความเหลื่อมล้ำ 85
2.2.2 ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) กับการกีดกันทางโอกาส 87
2.2.3 นัยของ HDI ต่อการออกแบบนโยบายสาธารณะในอนาคต 90

2.3 "ธรรมาภิวัฒน์" คืออะไร? — นิยามกรอบคิดหลักของหนังสือ 93
2.3.1 ความสัมพันธ์ระหว่าง คน สังคม ธรรม และดิจิทัลในกรอบธรรมาภิวัฒน์ 97
2.3.2 เหตุใดยุคดิจิทัลจึงต้องการกรอบธรรมาภิวัฒน์ 102

2.4 ธรรมาภิวัฒน์ในยุคดิจิทัล 105

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท 108

รายการอ้างอิง 111

บทที่ 3 **พุทธเศรษฐศาสตร์และกระบวนทัศน์การพัฒนาหลัง** GDP *BUDDHIST ECONOMICS AND POST-GDP DEVELOPMENT PARADIGMS* **124**

3.1 พุทธเศรษฐศาสตร์: แนวคิด รากฐาน และข้อถกเถียง 124

3.1.1 การกำเนิดของพุทธเศรษฐศาสตร์และนิยามเชิงปฏิบัติการ 124

3.1.2 รากฐานพุทธ: ฉันทะ–ตัณหา และการบริโภคทางสายกลาง 125

3.1.3 การท้าทายสมมุติฐานของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก 128

3.1.4 ข้อถกเถียงและข้อจำกัด 130

3.2 จาก GROWTH ECONOMY สู่ WELLBEING ECONOMY และ POST-GROWTH 134

3.2.1 ข้อจำกัดของกระบวนทัศน์การเติบโตและจุดกำเนิดของการก้าวพ้น GDP 135

3.2.2 เศรษฐกิจความผาสุก กระบวนทัศน์หลังการเติบโต และเศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผน 140

3.2.3 มหายัญในฐานะ Social Investment Framework: สี่มิติและการเชื่อมต่อเชิงนโยบาย 148

3.2.4 กรณีศึกษาเชิงนโยบาย: Bhutan GNH, NZ Wellbeing Budget, WEGo 153

3.3 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะสะพานเชิงนโยบาย: ระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์และ WELLBEING ECONOMY 164

3.3.1 โครงสร้างแนวคิดSEP 164

3.3.2 SEP กับ SDGs 167

3.3.3 SEP กับ Wellbeing Economy 168

3.3.4 จากปรัชญาสู่นโยบายเชิงปฏิบัติ 171

3.3.5 ข้อถกเถียงและข้อจำกัด 172

3.3.6 SEP สะพานสู่ Thammapiwat Framework 173

3.4 ตัวชี้วัดเศรษฐกิจใหม่และ DASHBOARD เชิงบูรณาการ 176

3.4.1 OECD Well-being Framework และ BLI 176

3.4.2 Bhutan GNH และวิธี Alkire–Foster 178
3.4.3 New Zealand LSF 2021 179
3.4.4 Thailand Green and Happiness Index 180
3.4.5 เปรียบเทียบดัชนีกับ SEP 181
3.4.6 Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard 183
3.4.7 ประเด็นเชิงวิธีการและข้อจำกัด 188
3.4.8 TCWD ในกรอบคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ 189

3.5 บทสรุป: สถาปัตยกรรมเชิงทฤษฎีของบทที่ 3 190
3.5.1 การตกผลึกของสถาปัตยกรรมห้าชั้น 191
3.5.2 การเชื่อมต่อระหว่างชั้นของกรอบทฤษฎี 193
3.5.3 ข้อถกเถียงที่ยังเปิดอยู่: เขตแดนของสิ่งที่บทที่ 3 ตอบได้และตอบไม่ได้ 196
3.5.4 สะพานสู่บทที่ 4: จากกรอบทฤษฎีสู่การออกแบบโปรแกรม 197
3.5.5 บทสรุปสุดท้ายของบทที่ 3: ความสำเร็จสี่ประการ 199

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท 201

รายการอ้างอิง 207

บทที่ 4 สุขที่ยั่งยืนและการวัดผลการพัฒนาในยุคดิจิทัล 219

4.1 GNH GNH: ถูกต้อง มั่นคง ปรับใช้ข้ามบริบท 220
4.1.1 GNH เพิ่มจาก 0.743 เป็น 0.781 222
4.1.2 วิธี Alkire–Foster กับความยากจนหลายมิติ 223
4.1.3 เก้าด้าน GNH เหนือกว่า GDP 224
4.1.4 การปรับใช้ GNH ในหลายประเทศ 225
4.1.5 ตัวชี้วัด GNH มั่นคงและตอบสนองนโยบาย 226
4.1.6 วิธี Alkire-Foster ยืดหยุ่นกับบริบท 227

4.2 ความสุขที่ยั่งยืนในกรอบพุทธและสากล 228

4.2.1 ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์กับความมั่นคงของชีวิต 229
4.2.2 ความสุข ความพอดี และการพัฒนามนุษย์ในยุคดิจิทัล 233
4.2.3 หลักพุทธกับแนวคิด Wellbeing Economy 236
4.3 GNH, HDI และ SDGs: กรอบวัดผลที่สำคัญของโลก 239
4.3.1 HDI และการวัดศักยภาพของมนุษย์ 240
4.3.2 GNH ของภูฏาน: หลักคิด มิติ และระบบตัวชี้วัด 241
4.3.3 SDGs ในฐานะกรอบประเมินการพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง 242
4.3.4 เปรียบเทียบจุดแข็งและข้อจำกัดของแต่ละกรอบ 243
4.4 สู่ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ 248
4.4.1 กรอบวัดผลเชื่อมคน สังคม ธรรม และดิจิทัล 248
4.4.2 องค์ประกอบเบื้องต้นของดัชนีธรรมาภิวัฒน์ 252
4.4.3 ข้อเสนอการออกแบบนโยบาย 257
4.5 สรุป 258
ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท 262
ตารางคำศัพท์หลักธรรมทางพุทธ 265
หมวด ก — ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์ (อานัญยสูตร AN 4.62 / อังคุตรนิกาย) 265
หมวด ข — คุณสมบัติ 4 ของคฤหัสถ์ (ดีฆชาณุสูตร AN 8.54 / Dīghajāṇu Sutta) 265
หมวด ค — สังคหวัตถุ 4 (หลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม) 266
หมวด ง — อริยมรรคมีองค์แปด (Noble Eightfold Path —มิติดิจิทัล DE ของ DWI) 267
หมวด จ — อริยสัจ 4 (อ้างอิงในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมดิจิทัล ในบทที่ 7) 268
หมวด ฉ — พรหมวิหาร 4 (อ้างอิงในบริบทสังคมดิจิทัลที่เอื้ออาทร) 269

หมวด ช — หลักธรรมเชิงเศรษฐกิจและนโยบาย 269
หมวด ซ — พระสูตรและคัมภีร์ที่อ้างอิง 271
หมวด ฌ — หลักธรรมประยุกต์เชิงนโยบาย (ปรากฏใน DWI) 272

รายการอ้างอิง 273

บทที่ 5 ธรรมรัฐดิจิทัล: จากกูฏทันตสูตรสู่นโยบายและตัวชี้วัด 284

5.1 รัฐกับการพัฒนาสังคมในกรอบธรรมาภิวัฒน์ 286
5.1.1 ธรรมาภิบาลในฐานะคุณภาพของสถาบัน 290
5.1.2 การพัฒนาสังคมในฐานะเป้าหมายและกระบวนการ: มุมมองของ Midgley 294
5.1.3 รัฐดิจิทัลในฐานะกลไกร่วมสมัย: ขยายหรือบ่อนทำลายธรรมาภิวัฒน์ 296

5.2 การอ่านกูฏทันตสูตรเชิงนโยบาย 304
5.2.1 กูฏทันตสูตรในฐานะ Policy Model ของการพัฒนา 305
5.2.2 การลดความยากจนและความรุนแรงผ่านการลงทุนทางสังคม 308
5.2.3 จาก “มหายัญ” สู่ public policy design ในยุคดิจิทัล 310

5.3 ธรรมาภิวัฒน์กับการออกแบบนโยบายสาธารณะ 314
5.3.1 จากหลักธรรมสู่หลักนโยบาย: คุณค่า เป้าหมาย และกลไก 315
5.3.2 การบูรณาการ Midgley, social policy และ Buddhist framework 318
5.3.3 การออกแบบนโยบายที่พัฒนาคน สังคม และโครงสร้างพร้อมกัน 322

5.4 KPI ธรรมาภิวัฒน์ 324
5.4.1 KPI ระดับชาติ: คุณภาพชีวิต ความเป็นธรรม และความไว้วางใจ 326
5.4.2 KPI ระดับพื้นที่: ชุมชน การมีส่วนร่วม และการเข้าถึงบริการ 327
5.4.3 KPI ระดับองค์กร/หน่วยงานรัฐ: ธรรมาภิบาล ความโปร่งใส และผลลัพธ์ต่อประชาชน 328
5.4.4 หลักเกณฑ์การเลือกตัวชี้วัดที่ไม่ลดทอนคุณค่าทางสังคมให้เหลือเพียงตัวเลข 329

5.5 ตัวชี้วัดบูรณาการ: กูฏทันตสูตร SDGs และ GNH 332

5.5.1 กูฏฐันตสูตรกับตัวชี้วัดเชิงสังคม 332
5.5.2 SDGs, GNH และตัวชี้วัดไทยที่เกี่ยวข้อง 333
5.5.3 ข้อเสนอกรอบตัวชี้วัดบูรณาการสำหรับสังคมไทย 336

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท 341

รายการอ้างอิง 346

บทที่ 6 ..... **352**

“ตื่นรู้ร่วมกัน”: นวัตกรรมสังคม, รัฐดิจิทัล และพลังชุมชน **352**

COLLECTIVE AWAKENING: SOCIAL INNOVATION, DIGITAL GOVERNMENT, AND COMMUNITY POWER **352**

6.1 แนวคิด “ตื่นรู้ร่วมกัน”: จากปัจเจกสู่ระดับชุมชนและสังคม 354
6.1.1 conscientização: รากฐานของการตื่นรู้เชิงวิพากษ์ 356
6.1.2 Praxis: กลไกเชื่อมการตื่นรู้สู่การเปลี่ยนแปลง 357
6.1.3 Communicative Action: ฐานเชิงสถาบันของการตื่นรู้ระดับสังคม 359
6.1.4 มิติพุทธปรัชญา: สัมมาทิฏฐิในฐานะกรอบวิเคราะห์ 361

6.2 ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วม และทุนทางสังคม 364
6.2.1 ทางสังคม: โครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้ความร่วมมือเป็นไปได้ 365
6.2.2 Governing the Commons: หลักฐานว่าชุมชนจัดการโครงสร้างร่วมกันได้โดยไม่ต้องพึ่งรัฐหรือตลาด 366
6.2.3 Collective Efficacy: กุญแจที่ขาดหายระหว่าง awareness กับ action 367
6.2.4 นัยต่อบริบทไทย: จาก decentralization ถึง community empowerment 371

6.3 นวัตกรรมสังคมและรัฐดิจิทัล: CIVIC TECH, GOVTECH และแพลตฟอร์มเพื่อส่วนรวม 373
6.3.1 Social innovation ในฐานะกรอบทฤษฎี 375
6.3.2 vTaiwan: หลักฐานเชิงประจักษ์ของ civic tech ระดับนโยบาย 376
6.3.3 Estonia: Digital Government Index ในฐานะ benchmark 377
6.3.4 เงื่อนไขของ digital participation: กรอบถกเถียงหลักในวรรณกรรม 378

6.4 กรณีศึกษาไทยและต่างประเทศ: สภาองค์กรชุมชน อปท. และโครงการ CO-CREATION 384

6.4.1 กรณีไทย: พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 — กรอบกฎหมายและรอยแยกเชิงสถาบัน 385

6.4.2 กรณีต่างประเทศ: Porto Alegre — best-evidence case ของ participatory budgeting 386

6.4.3 กรณีต่างประเทศ: Japan DX Co-Creation Platform — โมเดลที่อาจถ่ายโอนไปสู่บริบท อปท. ไทย 388

6.4.4 บทเรียนร่วมจากกรณีศึกษา: สามบทเรียนที่วรรณกรรมพิสูจน์ได้ 392

6.4.5 นัยเชิงนโยบายสำหรับไทย: เส้นทางจาก Zone D สู่ virtuous cycle 393

6.5 KPI ด้านการมีส่วนร่วม ความไว้วางใจ และพลังรวมหมู่ของชุมชน 395

6.5.1 Collective efficacy: พลังรวมหมู่ที่ “เชื่อว่าทำได้จริง” 395

6.5.2 Social capital: ทุนทางสังคมในแบบที่ “วัดและใช้จริง” ได้ 396

6.5.3 OURdata Index: วัด “โครงสร้างรองรับการมีส่วนร่วมดิจิทัล” ของรัฐ 396

6.5.4 Trust และ legitimacy: เส้นด้ายที่เย็บทุกส่วนของบทเข้าด้วยกัน 398

6.5.5 การตื่นรู้ร่วมกัน: เงื่อนไขที่ทำให้ตัวชี้วัดธรรมาภิวัฒน์มีชีวิต 400

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท 404

รายการอ้างอิง 415

บทที่ 7 ปัญญาประดิษฐ์กับมรรคแปด และการพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง *THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE, THE NOBLE EIGHTFOLD PATH, AND LEAVING NO ONE BEHIND* **424**

7.1 ภูมิทัศน์ AI ในสังคมไทยและโลก: โอกาส ความเสี่ยง และความเหลื่อมล้ำใหม่ 425

7.1.1 เศรษฐกิจการเมืองของ AI: ใครครอง ใครสูญเสีย 427

7.1.2 ไทยในแผนที่ AI โลก: ช่องว่างระหว่างนโยบายกับความเป็นจริง 431

7.1.3 AI ในบริบทชุมชนท้องถิ่นไทย: ภาพที่ยังไม่ถูกเล่า 435

7.2 ทฤษฎี DIGITAL DEVELOPMENT และการพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง 438

7.2.1 จาก ICT4D สู่ Digital Development: เมื่อการเข้าถึงไม่ใช่คำตอบ 439
7.2.2 Capability Approach กับ SDGs 441
7.2.3 ASEAN Inclusive Innovation และหลักการไม่ทิ้งใคร 443

7.3 จริยธรรมเชิงเจตนาใน AI: จากเจตนาของผู้สร้างสู่โครงสร้างของระบบ 446
7.3.1 จริยธรรมเชิงเจตนาในฐานะกรอบออกแบบเชิงป้องกัน 446
7.3.2 การแปลงองค์มรรคสู่เกณฑ์เชิงนโยบายและการออกแบบ AI 447
7.3.3 ปฏิจจสมุปบาทกับ AI harms: มุมมองแบบระบบสังคม–เทคนิค 454

7.4 มิติของธรรมาภิบาลและบทเรียนเชิงเปรียบเทียบ 456
7.4.1 กรอบสากลกับปัญหาการบังคับใช้ 457
7.4.2 บทเรียนจากกรณีเปรียบเทียบ 458
7.4.3 กรณีไทยและตรรกะฐานชุมชน 460

7.5 การวัดผลในยุค AI: การเข้าถึงเทคโนโลยี ทักษะดิจิทัล และความเป็นธรรมทางอัลกอริทึม 462
7.5.1 ภาวะ KPI blindness 463
7.5.2 เมทริกซ์ตัวชี้วัดแบบหลายมิติ 465
7.5.3 ข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับประเทศไทย 473

7.6 บทสรุปภาพรวมกรอบทฤษฎี 476

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท 483

รายการอ้างอิง 490

บทที่ 8 จักกวัตติสูตร: วงจรเสื่อม–เจริญของสังคมและอายุขัยทางสังคม 498

8.1 บทนำ: สังคมเจริญและเสื่อมได้เพราะอะไร? 499
8.1.1 อายุขัยของปัจเจกและอายุขัยของสังคม — ต่างกันในความหมายอย่างไร 506
8.1.3 คำถามใหญ่: สังคมเจริญ–เสื่อมเพราะอะไร 508

8.2 จักกวัตติสูตร: ผู้นำ วงจรเสื่อม–เจริญ และอายุขัยทางสังคม 510

8.1.2 สัญญาณ "อายุขัยถดถอย" ในศตวรรษที่ 21 — Polycrisis, Demographic Aging และ Information Disorder 514

8.3 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวงจรเสื่อม–เจริญ 518

8.3.1 จักกวัตติสูตรกับทฤษฎีวัฏจักรอารยธรรม: Ibn Khaldun, Toynbee และ Sorokin 519

8.3.2 โครงสร้างเศรษฐกิจ–การเมือง–วัฒนธรรม กับศีลธรรมของสังคม 522

8.3.3 ความเสื่อม–เจริญเป็นปรากฏการณ์เชิงโครงสร้าง: การสังเคราะห์ 524

8.4 ตัวชี้วัดความเสื่อม–เจริญของสังคม 526

8.4.1 ชุดตัวชี้วัดด้านความเสื่อม 527

8.4.2 ชุดตัวชี้วัดด้านความเจริญ 529

8.4.3 การอ่านตัวชี้วัดในแสงของจักกวัตติสูตรและธรรมาภิวัฒน์ 532

8.5 วงจรเสื่อม–เจริญในสังคมดิจิทัล 535

8.5.1 สัญญาณเสื่อมดิจิทัล: มุสาวาท–ปิสุณาวาจา–ผรุสวาจาในรูปแบบใหม่ 535

8.5.2 Algorithm และแพลตฟอร์มในฐานะวงจรเร่งเสื่อม 537

8.5.3 ใครคือจักรพรรดิร่วมสมัย 538

8.5.4 ดิจิทัลเยียวยา: หลักฐานการฟื้นฟูความไว้วางใจ 541

8.5.5 เงื่อนไขการกลับมาเจริญในยุคดิจิทัล 542

8.6 ทางเลือกของสังคมไทย: เราอยู่ช่วงไหนของกราฟจักกวัตติสูตร? 544

8.6.1 สังคมไทยบนกราฟเสื่อม–เจริญ: ภาพรวม จุดแข็ง และสัญญาณเตือน 544

8.6.2 จุดแข็งของไทย: วัด สงฆ์ และหลักสังคหวัตถุในฐานะกลไกฟื้นตัว 546

8.6.3 กูฏทันตสูตรและนัยเชิงโครงสร้าง: หากไม่แก้ต้นเหตุ วงจรเสื่อมจะเร่งตัว 548

8.6.4 ธรรมาภิวัฒน์และทางเลือกของไทย — บทสรุปบทที่ 8 550

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท 554

รายการอ้างอิง 562

บทที่ 9 **ธรรมาภิวัฒน์กับสังคมไทยในยุคดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ** 571

9.1 ภูมิทัศน์ สังคมไทยในยุค AI: โอกาส ความเสี่ยง และทางเลือก 572

9.1.1 โอกาสและศักยภาพของ AI ในสังคมไทย 573

9.1.2 ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่และทักษะ: รอยแยกใต้ตัวเลขการเข้าถึง 573

9.1.3 ช่องว่างความไว้วางใจ: ความเสี่ยงที่ถูกมองข้าม 575

9.1.4 ตลาดแรงงานและการพัฒนากำลังคน: จากความกลัวสู่ข้อเท็จจริง Kate 576

9.1.5 ทางเลือกเชิงนโยบายภายใต้กรอบธรรมาภิวัฒน์ 578

9.2 ธรรมาภิวัฒน์: การสังเคราะห์ปรัชญาพุทธกับทฤษฎีการพัฒน 580

9.3 ธรรมาภิวัฒน์ไทย: กรอบนโยบาย AI สี่ระดับสำหรับสังคมไทย 588

9.3.1 บริบทและช่องว่างนโยบาย AI ของไทย 588

9.3.2 องค์ประกอบระดับรัฐ: หลักการ กฎหมาย และสถาบัน (FC1–FC3) 589

9.3.3 องค์ประกอบระดับท้องถิ่นและชุมชน: การกระจายขีดความสามารถ.....590

9.3.4 องค์ประกอบระดับองค์กรและความสัมพันธ์เชิงระบบ (FC7–FC8) 592

9.3.5 บทบาทผู้มีส่วนได้เสียและเครื่องมือปฏิบัติ 593

9.3.6 สถาปัตยกรรมนโยบายสามชั้น: สังเคราะห์กรอบธรรมาภิวัฒน์ไทย 595

9.4 ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล: การออกแบบตัวชี้วัดเพื่อวัดการขจัดทุกข์ 597

9.4.1 เหตุใดต้องมีตัวชี้วัดใหม่ 597

9.4.2 กรอบแนวคิดห้ามิติของ DDI 598

9.4.3 ตัวชี้วัดหลักรายมิติ 600

9.4.4 ระเบียบวิธีสร้างดัชนีรวม: เหตุผลของค่าเฉลี่ยเรขาคณิต 602

9.4.5 ค่าฐานของประเทศไทยและเกณฑ์ขั้นต่ำสองชุด 603

9.4.6 โครงการนำร่องและสะพานสู่ 9.5..... 604

9.5 มหายัญดิจิทัล: จากกรอบคิดสู่การปฏิบัติ 606
9.5.1 หลักเกณฑ์เจ็ดประการของมหายัญดิจิทัล 606
9.5.2 การกระจายทุนข้อมูล: แบบจำลองและบทบาทผู้มีส่วนได้เสีย 608
9.5.3 จุดแข็ง จุดอ่อน และช่องว่างของไทย 610
9.5.4 สังเคราะห์หนังสือทั้งสิบบท: จากปรัชญาสู่ตัวชี้วัด 612
9.5.5 แผนที่นำทางสามระยะ พ.ศ. 2569–2574 613
9.5.6 บทส่งท้าย: มหายัญแห่งอนาคต 615
ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท 619
รายการอ้างอิง 624
ภาคผนวก 632
บรรณานุกรม 633
ดรรชนีค้นคำ 665
ประวัติผู้แต่ง 677
ประวัติผู้แต่ง 686

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1- 1 ความย้อนแย้งแห่งศตวรรษที่ 21 4
ภาพที่ 1- 2 การกีดกันเชิงอัลกอริทึม 6
ภาพที่ 1- 3 ความเปราะบางในยุคดิจิทัล 9
ภาพที่ 1- 4 AI ในฐานะพลังเปลี่ยนโลก....12
ภาพที่ 1- 5 SOCIAL DEVELOPMENT กับโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล....15
ภาพที่ 1- 6 CAPABILITY APPROACH 19
ภาพที่ 1- 7 CENTRAL CAPABILITIES ของ NUSSBAUM 21
ภาพที่ 1- 8 กรอบ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง"....27
ภาพที่ 1- 9 กลไก 3 ประการของ UNDP เพื่อขับเคลื่อน LEAVE NO ONE BEHIND....29
ภาพที่ 1- 10 สามกรอบทฤษฎีสากล....32
ภาพที่ 1- 11 GDP กับ HDI....39
ภาพที่ 1- 12 เปลี่ยนกระบวนทัศน์จาก GDP-CENTRIC สู่ HUMAN-CENTRIC DEVELOPMENT 43
ภาพที่ 1- 13 DIGITAL DIVIDE ในมิติที่ซับซ้อน....47
ภาพที่ 1- 14 BEYOND GDP: HDI WELL-BEING INDICATORS และ DASHBOARD APPROACH 58
ภาพที่ 2- 1 กูฏทันตสูตร : แม่แบบโบราณ....76
ภาพที่ 2- 2 การเปลี่ยนนิยาม 'ยัญ' จาก "บูชา" สู่ " ความสำเร็จ"....79
ภาพที่ 2- 3 วงจรที่บกพร่อง : ทำไมการเติบโตจึงไม่ยั่งยืน 84
ภาพที่ 2- 4 หน้าผาแห่งความเหลื่อมล้ำ....86
ภาพที่ 2- 5 DIGITAL DIVIDE : ปัญหาการกีดกันทางโอกาส....88
ภาพที่ 2- 6 การพัฒนาในยุค AI คือ 'ทางเลือก' 90
ภาพที่ 2- 7 นิยามใหม่ของการพัฒนา: 'ธรรมาภิวัฒน์' (สังเคราะห์โดยผู้เขียน)....94
ภาพที่ 2- 8 THE CORE FRAMEWORK): สามเหลี่ยม คน–สังคม–ธรรมในบริบทดิจิทัล 97
ภาพที่ 2- 9 : เสาหลักที่ 1: คน (HUMAN) – ผลลัพธ์สูงสุดของการพัฒนา....98
ภาพที่ 2- 10 เสาหลักที่ 2: สังคม (SOCIETY) – โครงสร้างแห่งความเป็นธรรม.... 100
ภาพที่ 2- 11 เสาหลักที่ 3: ธรรม (DHAMMA) – เข็มทิศกำกับทิศทางความเจริญ 101

ภาพที่ 2- 12 บริบทดิจิทัล: ภัยคุกคามและการรับมือด้วยกรอบธรรมาภิวัฒน์ 104
ภาพที่ 2- 13 กระบวนทัศน์ใหม่สำหรับการออกแบบนโยบาย 107
ภาพที่ 3- 1 เศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์..... 127
ภาพที่ 3- 2 การบริโภคกับจุดพอเพียงในพุทธเศรษฐศาสตร์ 129
ภาพที่ 3- 3 ข้อจำกัดสำคัญของ GDP ในการวัดความก้าวหน้า 138
ภาพที่ 3- 4 สามเส้นทางปรับกระบวนทัศน์จากเศรษฐกิจการเติบโต 145
ภาพที่ 3- 5 แปลงมหายัญสี่มิติจาก DN5 สู่ THAMMAPIWAT SOCIAL INVESTMENT FRAMEWORK.. 152
ภาพที่ 3- 6 SEP ในฐานะตัวเชื่อมหลักพุทธสู่นโยบาย..... 166
ภาพที่ 3- 7 ดุลยภาพการรับรอง–ข้อจำกัด 170
ภาพที่ 3- 8 GLOBAL DASHBOARD DIAGNOSTIC..... 181
ภาพที่ 3- 9 โครงสร้าง THAMMAPIWAT 186
ภาพที่ 3- 10 สถาปัตยกรรมเชิงทฤษฎีสี่ชั้นของ THAMMAPIWAT FRAMEWORK..... 193
ภาพที่ 3- 11 โครงสร้างสถาปัตยกรรม 5 ชั้นของกรอบ THAMMAPIWAT 194
ภาพที่ 3- 12 ก้าวต่อไป: การเติบโตที่มีคุณภาพและเป็นธรรม 199
ภาพที่ 4- 1 GNH คือนวัตกรรมการวัดผลทางวิทยาศาสตร์ 221
ภาพที่ 4- 2 ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์..... 230
ภาพที่ 4- 3 มายาคติของตัวเลข: ข้อขัดแย้งของอีสเตอร์ลิน..... 232
ภาพที่ 4- 4 ความท้าทายยุคดิจิทัล 235
ภาพที่ 4- 5 กระแสโลกสู่เศรษฐกิจแห่งความอยู่ดีมีสุข..... 237
ภาพที่ 4- 6 กระแสโลกสู่เศรษฐกิจแห่งความอยู่ดีมีสุข..... 244
ภาพที่ 4- 7 ดัชนีธรรมาภิวัฒน์..... 251
ภาพที่ 4- 8 สายใยสังคมและคุณธรรมส่วนรวม: มิติสังคมและมิติธรรม 254
ภาพที่ 4- 9 สมดุลในโลกเสมือน: มิติดิจิ..... 255
ภาพที่ 4- 10 5 มิติดัชนีธรรมาภิวัฒน์..... 256
ภาพที่ 4- 11 ขับเคลื่อนนโยบายธรรมรัฐดิจิทัล ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก RAVALLION (2012), NESDC (2016) และ SETTHASURAVICH ET AL. (2024) 257
ภาพที่ 4- 12 5มิติธรรมาภิวัฒน์..... 260

ภาพที่ 5- 1 ก้าวข้ามกาพลวงตาของการพัฒนา 285

ภาพที่ 5- 2 3 เสาหลักของธรรมรัฐดิจิทัล 294
ภาพที่ 5- 3 ปรัชญาโบราณและดัชนีร่วมสมัย 302
ภาพที่ 5- 4 : กูฏทันตสูตร: “แม่แบบเชิงนโยบาย” 307
ภาพที่ 5- 5 “มหายัญ” ในยุคดิจิทัล 313
ภาพที่ 5- 6 จากหลักธรรมสู่กลไกปฏิบัติ 317
ภาพที่ 5- 7 : บูรณาการกรอบความคิดเพื่อการพัฒนาคู่ขนาน 321
ภาพที่ 5- 8 สถาปัตยกรรมตัวชี้วัดธรรมรัฐดิจิทัล (3 ระดับ) 325
ภาพที่ 5- 9 กับดักตัวชี้วัด (THE KPI TRAP) 330
ภาพที่ 5- 10 มาตรฐานสากลเทียบกับภูมิปัญญาโบราณ 336
ภาพที่ 5- 11 กรอบบูรณาการ 4 ชั้น 338
ภาพที่ 5- 12 : ธรรมรัฐดิจิทัล:รับใช้ความเป็นมนุษย์ 339
ภาพที่ 6- 1 สมการของพลังการกระทำร่วม 355

ภาพที่ 6- 2 ช่องว่างระหว่าง “ความตระหนักรู้” สู่ “การลงมือทำ” 358
ภาพที่ 6- 3 สถาปัตยกรรมการตื่นรู้ 364
ภาพที่ 6- 4 ระบบนิเวศของการเปลี่ยนแปลง 370
ภาพที่ 6- 5 นวัตกรรมสังคมต้องเปลี่ยน “โครงสร้างอำนาจ” 374
ภาพที่ 6- 6 สามเสาหลักในการเปลี่ยนผ่าน 381
ภาพที่ 6- 7 ภูมิทัศน์รัฐดิจิทัล 384
ภาพที่ 6- 8 วงจรแห่งความพ่ายแพ้ VS วงจรแห่งการเสริมพลัง 387
ภาพที่ 6- 9 จากรวมศูนย์บนลงล่าง สู่เครือข่าย อปท. ที่เชื่อมถึงกัน 391
ภาพที่ 6- 10 พิมพ์เขียวสำหรับ อปท. ไทย 394
ภาพที่ 6- 11 การประเมินพลังแห่งการเปลี่ยนแปลง 398
ภาพที่ 6- 12 ความไว้วางใจคือเส้นด้ายที่เชื่อมชุมชน เทคโนโลยี และรัฐเข้าด้วยกัน 399
ภาพที่ 6- 13 ธรรมาภิบาลที่มีชีวิต 402
ภาพที่ 6- 14 มรรควิ๔เชิงโครงสรร้าง : รัฐดิจิทัล และนวัตกรรมสังคม 403

ภาพที่ 7- 1 ภาพลวงตาของความเท่าเทียมทางเทคโนโลยี 429
ภาพที่ 7- 2 ยุทธศาสตร์ชาติกับความเป็นจริง 433
ภาพที่ 7- 3 ผู้เสี่ยงถูกทิ้งไว้ข้างหลังในบริบทท้องถิ่นไทย 437
ภาพที่ 7- 4 เปลี่ยนเลนส์การพัฒนา:สู่ความสามารถที่แท้จริง 440
ภาพที่ 7- 5 ข้อจำกัดของจริยธรรม AI กระแสหลัก 447
ภาพที่ 7- 6 อริยมรรคในฐานะสถาปัตยกรรมกำกับดูแล AI 449
ภาพที่ 7- 7 ถอดรหัสอคติทางอัลกอริทึมผ่านปฏิจจสมุปบาท 456
ภาพที่ 7- 8 ธรรมาภิบาลข้อมูลและการขับเคลื่อนจากฐานราก 461
ภาพที่ 7- 9 จุดบอดของ KPI 465
ภาพที่ 7- 10 เมทริกซ์ตัวชี้วัด AI แบบพหุมิติ 472
ภาพที่ 7- 11 ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนา AI ของประเทศไทย 475
ภาพที่ 7- 12 : สรุปสถาปัตยกรรมความคิด 477
ภาพที่ 8- 1 ห่วงโซ่เหตุปัจจัยในจักรวัตติสูตร 504
ภาพที่ 8- 3 วงจรเสื่อม–เจริญในจักกวัตติสูตร 512
ภาพที่ 8- 2 FEEDBACK LOOP: POLYCRISIS และจักกวัตติสูตร ที่มา : LAWRENCE ET AL. (2024); (DN 26) 516
ภาพที่ 8- 4 จักกวัตติสูตรกับทฤษฎีวัฏจักรอารยธรรม 521
ภาพที่ 8- 5 ห่วงโซ่เหตุปัจจัย DN กับตัวชี้วัดร่วมสมัย ที่มา : สังเคราะห์จาก KAUR ET AL.(2023) 531
ภาพที่ 8- 6 วงจรเสื่อมดิจิทัลและเงื่อนไขการฟื้นตัว กับ โลกออนไลน์ ที่มา : (YAN & PENG, 2025) 540
ภาพที่ 8- 7 ตำแหน่งของสังคมไทยบนกราฟจักกวัตติสูตร ที่มา : สังเคราะห์จาก SUJATO (2018); THE NATION THAILAND (2026). 549
ภาพที่ 9- 1 ภาพลวงตาของการเชื่อมต่อดิจิทัล 574
ภาพที่ 9- 2 ความไว้วางใจ — วงจรความเสี่ยงที่เงียบที่สุดในยุค AI 576
ภาพที่ 9- 3 ตลาดแรงงาน : คอขวดเชิงยุทธศาสตร์ของบุคลากร AI 578
ภาพที่ 9- 4 อหิงสาดิจิทัล 584

ภาพที่ 9- 5 กรอบแนวคิดธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล 587
ภาพที่ 9- 6 กองทุนข้อมูลชุมชน — สู่การเป็นเจ้าของข้อมูลร่วม..... 591
ภาพที่ 9- 7 สถาปัตยกรรมแห่งการกระจายขีดความสามารถ..... 596
ภาพที่ 9- 8 ห้ามิติแห่งการวัดว่าทุกข์ของประชาชน 599
ภาพที่ 9- 9 ความยุติธรรมจึงต้องไม่มีข้ออ้างและมิติชดเชยกันไม่ได้ 603
ภาพที่ 9- 10 ยัญปลอม vs มหายัญดิจิทัล..... 608
ภาพที่ 9- 11 แผนที่นำทางสู่ธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล 615
ภาพที่ 9- 12 มหายัญแห่งอนาคต..... 617

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 3- 1 เปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์ 132
ตาราง 3- 2 ข้อจำกัดของ GDP และจุดเชื่อมกับพุทธเศรษฐศาสตร์..... 138
ตาราง 3- 3 ทิศทางต่อ GDP และตัวอย่างกรอบนโยบายในสามเส้นทาง..... 146
ตาราง 3- 4 สี่มิติการลงทุนทางสังคมใน THAMMAPIWAT FRAMEWORK 152
ตาราง 3- 5 เครื่องมือเปรียบเทียบ SEP - WEGO - พุทธเศรษฐศาสตร์ 5 มิติ 168
ตาราง 3- 6 GLOBAL DASHBOARD DIAGNOSTIC 181
ตาราง 3- 7 TCWD: ฐานข้อมูล ตัวชี้วัดตัวอย่าง และความสอดคล้องกับ SEP 186
ตาราง 4- 1 เปรียบเทียบกรอบวัดผลการพัฒนา: HDI, GNH และ SDGs..... 246
ตาราง 4- 2 องค์ประกอบดัชนีธรรมาภิวัฒน์ 252
ตาราง 5- 1 มโนทัศน์ภายใต้เลนส์กูฏทันตสูตร..... 300
ตาราง 5- 2 เปรียบเทียบสามกรอบการพัฒนา..... 334
ตาราง 6 - 1 เปรียบเทียบกรอบทฤษฎีหลักของ "ตื่นรู้ร่วมกัน" 360
ตาราง 6 - 2 กรอบทฤษฎีหลักของ COLLECTIVE ACTION 368
ตาราง 6 - 3 PUTNAM–OSTROM–BANDURA/SAMPSON 372
ตาราง 6 - 4 การเปรียบเทียบ CIVIC TECH / GOV TECH 379
ตาราง 6 - 5 การเปรียบเทียบกรณีศึกษาตามมิติ TRANSFERABILITY 389
ตาราง 7- 1 Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix 467
ตาราง 7- 2 เมทริกซ์สังเคราะห์ทฤษฎีเปรียบเทียบ..... 478
ตาราง 9- 1 สังเคราะห์กรอบธรรมาภิวัฒน์ 4 มิติ.....586

บทที่ 1

ภูมิทัศน์ใหม่ของการพัฒนา: เมื่อ “ความก้าวหน้า” ในโลกดิจิทัลไม่ได้วัดเพียงแค่ตัวเลข
ความก้าวหน้าทางดิจิทัล
วิกฤตและความย้อนแย้งในโลกดิจิทัล
เทคโนโลยีโตแต่ความเหลื่อมล้ำยังคงอยู่
ความก้าวหน้าทางดิจิทัลและ AI อาจกลายเป็นกลไกที่ผลิตซ้ำความไม่เสมอภาคเชิงโครงสร้าง
ความเหลื่อมล้ำดิจิทัล และมากกว่าการเข้าถึง
ไม่ใช่แค่การมีเน็ตหรืออุปกรณ์ แต่คือความสามารถในการใช้ข้อมูลและผลประโยชน์จากอัลกอริทึม
AI
ความเปราะบางในยุค AI
ความเสี่ยงใหม่จากการตกงานหรือการถูกกันออกจากบริการสาธารณะเมื่อทุกอย่างกลายเป็นดิจิทัล
ก้าวพ้น GDP: วัดความเจริญด้วยชีวิตมนุษย์
GDP
GDP วัดกิจกรรมตลาด แต่ไม่ได้วัดความอยู่ดี
ตัวเลขเศรษฐกิจมักมองข้ามการกระจายรายได้ คุณภาพชีวิต และความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม
ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI)
มาตรวัดความก้าวหน้าผ่านมิติสุขภาพ การศึกษา และมาตรฐานการครองชีพ แทมผลผลิตรวม
GDP (แบบเดิม)
เป้าหมายหลัก: มูลค่าการผลิตและบริการในตลาด
สิ่งที่ให้ความสำคัญ: ค่าเฉลี่ยรวมของประเทศ
มิติที่มองเห็น: การบริโภคและการลงทุน
เป้าหมายหลัก:
สิ่งที่ให้ความสำคัญ:
มิติที่มองเห็น:
Beyond GDP (แบบใหม่)
เป้าหมายหลัก: ความผาสุกและศักดิ์ศรีของมนุษย์
สิ่งที่ให้ความสำคัญ: การกระจายโอกาสและความเท่าเทียม
มิติที่มองเห็น: ลุยภาวะ ความยั่งยืน และเสริภาพ
หลักการ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” (LNOB)
หลักการ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง" (LNOB)
หัวใจของ SDGs ที่ต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มที่เปราะบางและอยู่ไกลที่สุดก่อนเสมอ

บทที่ 1
ภูมิทัศน์การพัฒนาสังคมในโลกดิจิทัล

The Landscape of Social Development in the Digital World

การพัฒนาสังคมในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้กรอบคิดแบบเดิมไม่อาจอธิบายสภาพปัญหาและทิศทางความก้าวหน้าของมนุษย์ได้อย่างเพียงพออีกต่อไป กล่าวคือ แม้หลายประเทศจะมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีดิจิทัล และนวัตกรรมปัญญาประดิษฐ์อย่างรวดเร็ว แต่ความเหลื่อมล้ำ ความเปราะบาง และความไม่มั่นคงเชิงโครงสร้างกลับดำรงอยู่และในหลายกรณีกลับรุนแรงขึ้นด้วย (OECD, 2025, paras. 1–4; UNDP, 2025, pp. 1–3)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนว่า “ความก้าวหน้า” ในโลกปัจจุบันมิอาจวัดจากการเติบโตของผลผลิตรวมเพียงอย่างเดียว หากต้องพิจารณาควบคู่กับคุณภาพชีวิต ความเป็นธรรมในการกระจายโอกาส ความสามารถของผู้คนในการกำหนดชีวิตตนเอง และความยั่งยืนของระบบสังคมในระยะยาว (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009, pp. 7–9; OECD, 2023, paras. 1–3)

ในบริบทนี้ โลกดิจิทัลมิได้เป็นเพียงพื้นที่แห่งโอกาสใหม่ แต่ยังเป็นพื้นที่ที่ความไม่เสมอภาคถูกผลิตซ้ำและเปลี่ยนรูปอย่างซับซ้อนยิ่งขึ้น ทั้งในมิติของการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐาน ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี การครอบครองข้อมูล และอำนาจในการกำหนดผลลัพธ์จากระบบอัลกอริทึม (OECD, 2025, para. 3; เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 1–3)

ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC). (2567). รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์ต่อตลาดแรงงานไทย. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. https://www.nectec.or.th

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (ETDA). (2568). รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2568. สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. https://www.etda.or.th

ดังนั้น การตั้งคำถามเรื่องการพัฒนาสังคมในยุคดิจิทัลจึงต้องขยับจากการพิจารณาเพียงประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ ไปสู่การพิจารณาว่าเทคโนโลยีและโครงสร้างทางสังคมร่วมกันสร้างหรือบั่นทอนศักดิ์ศรีมนุษย์ ความเป็นธรรม และความอยู่ดีของชีวิตอย่างไร (Sen, 1999, pp. 3–5; Nussbaum, 2011, pp. 18–25)

รายงานการพัฒนามนุษย์ของ UNDP ยืนยันอย่างต่อเนื่องว่า เกณฑ์สูงสุดของการพัฒนาควรอยู่ที่ “มนุษย์และความสามารถของมนุษย์” ไม่ใช่การเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงลำพัง โดยดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) ถูกสร้างขึ้นเพื่อเน้นว่าการประเมินความก้าวหน้าควรคำนึงถึงสุขภาพ การศึกษา และมาตรฐานการครองชีพของผู้คนอย่างบูรณาการ (Anand & Sen, 1994, pp. 1–3; UNDP, 2024, para. 1)

ขณะเดียวกัน วาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 ของสหประชาชาติก็ขยายความหมายของการพัฒนาออกไปอีก โดยเชื่อมมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสถาบันเข้าด้วยกัน พร้อมยืนยันหลัก “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” (Leave No One Behind: LNOB) ในฐานะคำมั่นกลางของการพัฒนาระดับโลก (United Nations, 2015, paras. 3–4; UNDP, 2018, pp. 3–5)

อย่างไรก็ดี แม้กรอบ Human Development, SDGs และชุดตัวชี้วัด beyond GDP จะช่วยเปิดพื้นที่ให้มองเห็นการพัฒนามนุษย์และความเป็นธรรมชัดขึ้น แต่ก็ยังมีคำถามเชิงลึกอยู่ว่า สังคมควรใช้หลักคิดเชิงคุณค่าและเชิงปรัชญาใดในการกำหนดความหมายของ “ความเจริญ” โดยเฉพาะเมื่อโลกดิจิทัลกำลังเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ตลาด ชุมชน และปัจเจกอย่างรวดเร็ว (Stiglitz et al., 2018, pp. 19–23; OECD, 2025, paras. 4–6)

ภาพที่ 1- 1 ความย้อนแย้งแห่งศตวรรษที่ 21

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก OECD, 2025; UNDP, 2025)

ภาพที่ 1.1 สะท้อนความย้อนแย้งหลักของการพัฒนาร่วมสมัย: **ในขณะที่**การเติบโตทางดิจิทัลและ GDP ที่พุ่งสูง แต่ความเหลื่อมล้ำและความเปราะบางยังดำรงอยู่ แม้เศรษฐกิจและเทคโนโลยีจะเติบโตอย่างก้าวกระโดด แต่ความเหลื่อมล้ำและความเปราะบางเชิงโครงสร้างกลับยังคงฝังลึกและทวีความรุนแรงขึ้น

ภาพนี้ถือเป็นกรอบแนวคิดหลักของบท เพื่อชี้ให้เห็นว่า "ความก้าวหน้า" ไม่อาจวัดด้วยตัวเลขการเติบโตเพียงมิติเดียว หากต้องพิจารณาควบคู่กับ

คุณภาพชีวิต ความเป็นธรรม และศักยภาพของมนุษย์ในการกำหนดชะตาชีวิตตนเอง

1.1 วิกฤตการพัฒนาร่วมสมัย: ความเหลื่อมล้ำ ความเปราะบาง และความท้าทายดิจิทัล

การพัฒนาสังคมร่วมสมัยเกิดขึ้นท่ามกลางบริบทที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมิได้ดำเนินควบคู่ไปกับการลดความทุกข์ทางสังคมอย่างเป็นเส้นตรงตรงกันข้าม หลายสังคมกำลังเผชิญภาวะที่การเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัลกลับมาพร้อมกับความเหลื่อมล้ำที่คงอยู่ ความเปราะบางที่กระจายลึกและความตึงเครียดใหม่ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยี (OECD, 2025, paras. 1–4; UNDP, 2025, pp. 1–4)

UNDP ระบุว่า การเปลี่ยนผ่านทางดิจิทัลและการขยายตัวของ AI กำลังปรับเปลี่ยนสุขภาพ การศึกษา ความสัมพันธ์ทางสังคม บรรทัดฐาน และความเป็นผู้กระทำการของมนุษย์อย่างกว้างขวาง ซึ่งหมายความว่าโจทย์ของการพัฒนามนุษย์ในปัจจุบันมิใช่เพียงเรื่องรายได้ แต่รวมถึงความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้สภาพแวดล้อมดิจิทัลที่กำลังเปลี่ยนเร็วมาก (UNDP, 2025, pp. 2–4; UNDP, 2024, para. 1)

1.1.1 ความเหลื่อมล้ำในโลกดิจิทัล

ความเหลื่อมล้ำในยุคดิจิทัลไม่ควรถูกจำกัดความหมายเพียงช่องว่างด้านรายได้หรือทรัพย์สิน เพราะในความเป็นจริงมันรวมถึงความแตกต่างในการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล คุณภาพของอุปกรณ์ ความเร็วและเสถียรภาพของการเชื่อมต่อ ความสามารถในการใช้ข้อมูล และโอกาสในการได้รับประโยชน์จากแพลตฟอร์มดิจิทัลด้วย (OECD, 2025, para. 3; OECD, 2024, pp. 12–16)

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อบริการสาธารณะ ตลาดแรงงาน และโอกาสทางการศึกษาเคลื่อนเข้าสู่แพลตฟอร์มดิจิทัลมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลก็ไม่ได้เป็นเพียง “ปัญหาทางเทคนิค” แต่กลายเป็นปัญหาโครงสร้างที่กำหนดโอกาสชีวิตของผู้คนในระยะยาว (UNDP, 2018, pp. 8–10; OECD, 2023, paras. 2–4)

บทความของ เตชะสมบูรณากิจ (2568) ชี้ให้เห็นว่า ระบบสวัสดิการดิจิทัลและการตัดสินใจด้วยอัลกอริทึมสามารถสร้างการกีดกันรูปแบบใหม่ได้ แม้จะถูกเสนอในนามของประสิทธิภาพและการเข้าถึงที่ดีขึ้น โดยเฉพาะเมื่อการออกแบบระบบมิได้คำนึงถึงความเหลื่อมล้ำเชิงข้อมูล ความพร้อมทางดิจิทัล และบริบทของผู้ใช้ที่แตกต่างกัน (เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 1–6)

ข้อสังเกตนี้มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาสังคม เพราะทำให้เห็นว่าแม้เทคโนโลยีจะขยายศักยภาพของรัฐและตลาดได้ แต่หากปราศจากความเป็นธรรมเชิงออกแบบเทคโนโลยีก็อาจกลายเป็นกลไกที่ทำให้กลุ่มเปราะบางถูกมองไม่เห็น ถูกตัดสิทธิ หรือถูกตีความอย่างไม่เป็นธรรมจากข้อมูลและแบบจำลองที่พวกเขาไม่ได้มีส่วนกำหนด (OECD, 2025, paras. 3–5; เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 7–10)

ภาพที่ 1- 2 การกีดกันเชิงอัลกอริทึม

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก เตชะสมบูรณากิจ, 2568)

ภาพนี้สะท้อนให้เห็นว่า ระบบดิจิทัลซึ่งเดิมถูกออกแบบมาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ กลับสามารถแปรเปลี่ยนเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคได้ กระบวนการดังกล่าวเริ่มต้นจาก “ปัจจัยนำเข้า” (inputs) ได้แก่ ช่องโหว่ทางกฎหมายและเครือข่ายอุปถัมภ์ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้เกิดการใช้อำนาจในทางมิชอบ

ปัจจัยเหล่านี้พัฒนาไปสู่ “กระบวนการ” (processes) ที่มีลักษณะเป็นการใช้อำนาจดุลยพินิจ (discretionary power—การตัดสินใจของเจ้าหน้าที่ที่มีอิสระสูง) เพื่อเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มเฉพาะ แทนที่จะยึดหลักความเป็นธรรมโดยรวม

ท้ายที่สุด กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่ “ผลกระทบเชิงโครงสร้าง” (structural impacts—ผลกระทบที่ฝังลึกในระบบและส่งผลระยะยาว) ซึ่งบ่อนทำลายความน่าเชื่อถือของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านดัชนีภาพลักษณ์การคอร์รัปชัน (CPI) อย่างมีนัยสำคัญ

เพื่อตัดวงจรดังกล่าว "หลักนิติธรรมดิจิทัล" (Digital Rule of Law) และ "มาตรการกิโยตินกฎหมาย" (Regulatory Guillotine) จึงเป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ที่ขาดไม่ได้ในการปฏิรูปภาครัฐ การลดทอนขั้นตอนที่ซับซ้อนและการแทนที่ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ด้วยระบบอัตโนมัติ ไม่เพียงแต่จะช่วยยกระดับความโปร่งใสให้สอดรับกับมาตรฐานสากลเท่านั้น หากยังเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างระบบนิเวศภาครัฐที่ตรวจสอบได้และเปิดรับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง

ในบริบทไทย แนวคิดเรื่อง “next normal” ที่เตชะสมบูรณากิจ (2025) เสนอไว้ชี้ให้เห็นว่า สมดุลใหม่ของการพัฒนาสังคมยั่งยืนในยุคดิจิทัลมิได้หมายถึงการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้มากขึ้นโดยอัตโนมัติ หากหมายถึงการจัดวางความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และดิจิทัลให้เกิดความยั่งยืนและความสมดุลมากขึ้น (เตชะสมบูรณากิจ, 2025, น. [page verification required])

มุมมองนี้ช่วยย้ำว่า ประเด็นสำคัญของโลกดิจิทัลไม่ใช่เพียงการมีหรือไม่มีเทคโนโลยี แต่คือการออกแบบสังคมให้เทคโนโลยีทำงานภายใต้เงื่อนไขของความเป็นธรรม ความรับผิดชอบ และการลดการกีดกันเชิงโครงสร้าง (OECD, 2024, pp. 18–20; OECD, 2025, paras. 4–6)

1.1.2 ความเปราะบางและความไม่มั่นคงเชิงโครงสร้าง

นอกจากความเหลื่อมล้ำแล้ว “ความเปราะบาง” เป็นอีกมิติหนึ่งที่ต้องถูกยกขึ้นมาเป็นแกนกลางของการพัฒนาสังคมร่วมสมัย เพราะในโลกปัจจุบันแม้ผู้คนจำนวนมากอาจไม่อยู่ในสภาพยากจนถาวร แต่กลับใช้ชีวิตภายใต้ความเสี่ยงที่พร้อมจะเปลี่ยนเป็นวิกฤตได้ตลอดเวลา เช่น การตกงานจากการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี ภาวะหนี้สิน ความป่วยไข้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หรือการถูกกันออกจากระบบบริการเมื่อทุกอย่างเคลื่อนไปสู่ดิจิทัล (UNDP, 2025, pp. 3–5; OECD, 2025, paras. 2–4)

ด้วยเหตุนี้ ความเปราะบางจึงไม่ใช่คุณสมบัติเฉพาะของบุคคล แต่เป็นผลของการจัดวางสถาบันและนโยบายที่ทำให้คนบางกลุ่มมีขีดความสามารถในการรับมือกับความเสี่ยงต่ำกว่าคนกลุ่มอื่นอย่างเป็นระบบ (UNDP, 2018, pp. 6–10; Stiglitz et al., 2009, pp. 14–17)

UNDP อธิบายว่า การพัฒนามนุษย์ในยุค AI ต้องคำนึงถึงความแตกต่างของผลกระทบทางดิจิทัลในแต่ละช่วงวัยและในกลุ่มคนพิการหรือกลุ่มที่มีข้อจำกัดด้านการเข้าถึง เพราะโลกดิจิทัลสามารถเปิดโอกาสให้บางคน ขณะเดียวกันก็สร้างกำแพงใหม่ให้บางคนได้พร้อมกัน (UNDP, 2025, pp. 4–6)

ภาพที่ 1- 3 ความเปราะบางในยุคดิจิทัล

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก UNDP, 2025)

ความเปราะบางในยุคดิจิทัล: ผลกระทบของ AI ที่แตกต่างตามช่วงวัย ความพิการ และความสามารถในการเข้าถึง สะท้อนให้เห็นว่าเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (AI) มิได้สร้างผลกระทบอย่างเป็นกลาง (non-neutral impacts) เพราะผลลัพธ์ของเทคโนโลยีไม่ได้กระจายอย่างเท่าเทียมในทุกกลุ่มประชากร ตรงกันข้าม กลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ที่มีทักษะดิจิทัลจำกัด กลับต้องเผชิญความเสี่ยงที่สูงกว่าและไม่สมดุล (asymmetric risks) เมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ดังที่สะท้อนอยู่ในภาพที่ 1-3

ในมุมนี้ “ความเปราะบาง” จึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวของบุคคล หากแต่เป็นผลลัพธ์ของโครงสร้างทางสังคม (socially produced condition) ที่กำหนดอย่างไม่เท่าเทียมว่า ใครจะมีหรือขาด “ขีดความสามารถ” (capabilities—ศักยภาพในการเข้าถึง ใช้ประโยชน์ และปรับตัวต่อเทคโนโลยี) ในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล**ดังนั้น สังคมที่ต้องการพัฒนาอย่างเป็นธรรมจึงไม่อาจสนใจเพียงการเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันทางดิจิทัล แต่ต้องสร้างโครงสร้างคุ้มครองทางสังคม การศึกษา และการออกแบบบริการสาธารณะที่**

ลดความเปราะบางก่อนที่ความเสี่ยงจะกลายเป็นความเสียหายที่ย้อนกลับได้ยาก (OECD, 2023, paras. 3–5; OECD, 2025, para. 4)

1.1.3 ความท้าทายดิจิทัลในฐานะโจทย์การพัฒนาสังคม

ความท้าทายดิจิทัลในยุคปัจจุบันไม่ได้อยู่แค่ระดับ “การเข้าถึง” แต่ขยับไปสู่คำถามเรื่อง digital inclusion และ digital equity อย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น กล่าวคือ ผู้คนต้องไม่เพียงเข้าถึงเทคโนโลยี แต่ต้องสามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อยกระดับชีวิต ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมจากระบบข้อมูล และมีอำนาจต่อรองในโครงสร้างดิจิทัลที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง (OECD, 2024, pp. 12–20; OECD, 2025, paras. 3–6)

นี่คือเหตุผลที่การพัฒนาสังคมในโลกดิจิทัลต้องหันมาถามอย่างจริงจังว่า ใครได้ประโยชน์จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ใครต้องแบกรับต้นทุนของมัน และระบบดิจิทัลที่ออกแบบขึ้นนั้นกำลังขยายหรือบั่นทอนความสามารถของมนุษย์ในการมีชีวิตที่พวกเขาให้คุณค่า (Sen, 1999, pp. 74–81; Nussbaum, 2011, pp. 33–40)

การมองโจทย์ดิจิทัลผ่านกรอบการพัฒนาสังคมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะมันช่วยให้หลุดพ้นจากความคิดแบบเทคโนโลยีกำหนดทุกสิ่ง และทำให้เห็นว่าเทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมที่ต้องถูกกำกับด้วยเป้าหมายด้านศักดิ์ศรี ความเป็นธรรม และการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (United Nations, 2015, para. 4; UNDP, 2018, pp. 3–5)

1.1.4 การพัฒนามนุษย์ในยุค AI: ความก้าวหน้าที่ชะลอตัวและโจทย์ใหม่ของสังคม

รายงานการพัฒนามนุษย์ ค.ศ. 2025 ของ UNDP ชี้ว่า โลกกำลังเผชิญภาวะการพัฒนามนุษย์ที่ชะลอตัวลงอย่างน่ากังวล ขณะเดียวกันปัญญาประดิษฐ์กำลังก้าวขึ้นมาเป็นพลังสำคัญที่อาจกำหนดทิศทางใหม่ของเศรษฐกิจ สังคม และชีวิตประจำวันของผู้คนในทุกช่วงวัย (UNDP, 2025, pp. 1–6)

ประเด็นสำคัญจึงมิใช่เพียงว่า AI มีประสิทธิภาพมากเพียงใด แต่คือ สังคมจะเลือกใช้ AI อย่างไรเพื่อเสริมสร้างความสามารถของมนุษย์ แทนที่จะปล่อยให้เทคโนโลยีกลายเป็นแรงกดทับที่ขยายความเหลื่อมล้ำ ลดทอน agency และทำให้กลุ่มเปราะบางถูกกันออกจากโอกาสใหม่ ๆ (UNDP, 2025, pp. 2–8; HDFF, 2025, paras. 2–4)

UNDP เน้นว่า การพัฒนาในยุค AI ต้องตั้งอยู่บนการรักษา “มนุษย์เป็นศูนย์กลาง” โดยพิจารณาว่าเทคโนโลยีช่วยขยายทางเลือก การเรียนรู้ สุขภาวะ และความสามารถในการตัดสินใจของผู้คนได้จริงหรือไม่ มากกว่าจะตัดสินจากความรวดเร็วของนวัตกรรมหรือมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น (UNDP, 2025, pp. 5–10; Sen, 1999, pp. 18–24)

หากพิจารณาผ่านกรอบ capability approach คำถามสำคัญจึงไม่ใช่แค่ “AI ทำอะไรได้” แต่คือ “AI ทำให้มนุษย์มีโอกาสใช้ชีวิตอย่างที่ตนมีเหตุผลให้คุณค่ามากขึ้นหรือไม่” และ “ใครคือผู้ได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์จากการเปลี่ยนผ่านครั้งนี้” (Nussbaum, 2011, pp. 33–40; UNDP, 2025, pp. 6–8)

ในบริบทนี้ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจึงไม่อาจถูกนับเป็นความก้าวหน้าทางสังคมโดยอัตโนมัติ เพราะหาก AI ถูกใช้โดยไม่คำนึงถึงความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ความพร้อมของแรงงาน หรือความแตกต่างของบริบทชีวิต เทคโนโลยีอาจยิ่งทำให้ผู้สูงอายุ ผู้มีรายได้น้อย ผู้พิการ หรือผู้ที่มีทักษะดิจิทัลต่ำถูกกันออกจากการศึกษา การทำงาน และบริการสาธารณะมากขึ้น (UNDP, 2025, pp. 7–12; OECD, 2025, paras. 3–6)

ดังนั้น โจทย์ของการพัฒนามนุษย์ในยุค AI จึงมิใช่เพียงการเร่งสร้างนวัตกรรม แต่คือการกำกับทิศทางของนวัตกรรมให้รับใช้ศักดิ์ศรีมนุษย์ ลดความเปราะบาง และสร้างเงื่อนไขของความเป็นธรรมเชิงดิจิทัลอย่างแท้จริง (UNDP, 2025, pp. 9–13; HDFF, 2025, paras. 3–4)

ภาพที่ 1- 4 AI ในฐานะพลังเปลี่ยนโลก

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก UNDP, 2025; Sen, 1999)

AI ในฐานะพลังเปลี่ยนโลก: ระหว่างการขยายความสามารถมนุษย์กับการทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำใหม่

ภาพที่ 1.4 นำเสนอระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในฐานะ “ดาบสองคม” (dual-edged sword) ที่ด้านหนึ่งช่วยเปิดประตูสู่โอกาสใหม่และยกระดับศักยภาพของมนุษย์ แต่อีกด้านหนึ่งอาจเร่งให้เกิดความเหลื่อมล้ำรูปแบบใหม่ และลิดรอนอำนาจของมนุษย์ในการกำหนดชีวิตตนเอง (human agency) หากปราศจากกรอบการออกแบบและการกำกับดูแลที่เหมาะสม

จากมุมมองนี้ คำถามสำคัญของยุคสมัยจึงไม่ใช่เพียงว่า “AI ทำอะไรได้บ้าง” หากคือ “AI ถูกออกแบบ กำกับดูแล และจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่ใคร และด้วยวิธีการเช่นไร” ซึ่งลักษณะการออกแบบและการจัดสรรดังกล่าวคือแกนกลางของโจทย์การพัฒนามนุษย์ในศตวรรษที่ 21

1.2 ทฤษฎีพัฒนาสังคมสากล: Social Development, Human Development และ SDGs

การทำความเข้าใจวิกฤตการพัฒนาร่วมสมัยในโลกดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยกรอบทฤษฎีที่สามารถอธิบาย “การพัฒนา” ในความหมายที่กว้างกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ เพราะปัญหาที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันมิได้มีลักษณะเป็นเพียงความขาดแคลนทรัพยากร หากเป็นปัญหาการกระจายโอกาส ความสามารถในการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า และความเป็นธรรมในการเข้าถึงประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี (Sen, 1999, pp. 3–5; Stewart, 2013, pp. 1–3)

เมื่อพิจารณาจากมุมนี้ การพัฒนาจึงต้องถูกมองในฐานะกระบวนการขยายทางเลือกของมนุษย์ เสริมสร้างศักดิ์ศรี และสร้างเงื่อนไขให้ผู้คนสามารถมีส่วนร่วมในชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้อย่างมีความหมาย มากกว่าการเพิ่มผลผลิตมวลรวมของประเทศเพียงอย่างเดียว (Anand & Sen, 1994, pp. 1–3; Alkire, 2010, pp. 2–4)

ภายใต้ภูมิทัศน์ดังกล่าว ทฤษฎีพัฒนาสังคมสากลที่มีอิทธิพลสูงในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ต่อเนื่องถึงศตวรรษที่ 21 สามารถจัดวางเป็นสามชุดสำคัญ ได้แก่ Social Development, Human Development และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ซึ่งแต่ละกรอบมีจุดเน้นต่างกัน แต่ล้วนร่วมกันผลักการสนทนาออกจากกรอบ GDP-centric อย่างมีนัยสำคัญ (United Nations, 2015, paras. 3–4; OECD, 2023, paras. 1–3)

Social Development ช่วยให้เห็นมิติของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและการลงทุนทางสังคม Human Development ช่วยอธิบายบทบาทของ capability, dignity และ agency ในฐานะหัวใจของการพัฒนา ขณะที่ SDGs ทำหน้าที่เป็นกรอบเป้าหมายระดับโลกที่พยายามเชื่อมเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม

และหลักการ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” เข้าด้วยกัน (UNDP, 2018, pp. 2–5; United Nations, 2015, paras. 4–7)

1.2.1 Social Development: การพัฒนาสังคมในฐานะการลงทุนเชิงโครงสร้างและการลงทุนทางสังคม

ในความหมายพื้นฐานที่สุด แนวคิด Social Development มองการพัฒนาไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิต ลดความเปราะบาง และขยายขีดความสามารถของผู้คนในการมีส่วนร่วมในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี (UNDP, 2018, pp. 6–10; United Nations, 2015, para. 4)

กล่าวอย่างเป็นระบบ Social Development มีจุดเน้นอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถาบันทางสังคม โดยถือว่าสังคมจะพัฒนาได้อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อโครงสร้างทางการศึกษา สุขภาพ การคุ้มครองทางสังคม การจ้างงาน และการมีส่วนร่วมทางพลเมือง ถูกออกแบบให้ลดการกีดกันและเพิ่มโอกาสของกลุ่มคนที่เปราะบางหรือเสียเปรียบ (UNDP, 2018, pp. 8–10; OECD, 2023, paras. 2–5)

ความสำคัญของกรอบนี้อยู่ที่การขยับความเข้าใจเรื่อง “การลงทุน” ออกจากการมองเฉพาะทุนกายภาพหรือทุนการผลิต ไปสู่การมองการศึกษา สุขภาพ ทักษะ ความไว้วางใจในสถาบัน และโครงสร้างคุ้มครองทางสังคมว่าเป็นทุนทางสังคมที่จำเป็นต่อการพัฒนาระยะยาว (OECD, 2025, paras. 4–6; Alkire, 2010, pp. 3–5)

ดังนั้น การลงทุนทางสังคมจึงไม่ใช่เพียงนโยบายช่วยเหลือคนจนแบบปลายทาง แต่เป็นการจัดวางเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อให้ผู้คนสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมั่นคง มีอิสระในการเลือก และมีโอกาสใช้ศักยภาพของตนได้เต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับจิต

วิญญาณของการพัฒนามนุษย์ในเวลาต่อมา (Stewart, 2013, pp. 3–6; Sen, 1999, pp. 36–40)

เมื่อพิจารณาภายใต้โลกดิจิทัล กรอบ Social Development ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เพราะโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล ระบบแพลตฟอร์ม บริการรัฐออนไลน์ และการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่กำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “สถาบันทางสังคมใหม่” ที่กำหนดโอกาสชีวิตของประชาชนโดยตรง (OECD, 2024, pp. 12–20; van Dijk, 2020, pp. 1–6)

ถ้าระบบเหล่านี้ถูกออกแบบโดยมุ่งเพียงประสิทธิภาพเชิงเทคนิคหรือประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยไม่คำนึงถึงความเหลื่อมล้ำเชิงสังคมเดิม ความต่างด้านทักษะ และความพร้อมของกลุ่มประชากร ก็มีแนวโน้มสูงที่เทคโนโลยีจะทำหน้าที่ตอกย้ำการกีดกันเดิมให้ลึกและซับซ้อนยิ่งขึ้น (van Dijk, 2020, pp. 1–8; เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 1–10)

ภาพที่ 1- 5 Social Development กับโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล

ชีวิต (ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก van Dijk, 2020; OECD, 2024)

ภาพที่ 1.5 ชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล แพลตฟอร์ม และบริการออนไลน์ของรัฐ กำลังเลื่อนฐานะจากการเป็นเพียงเครื่องมือทางเทคนิค ไปสู่การทำหน้าที่ในฐานะ “สถาบันทางสังคมใหม่” ที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อโอกาสในชีวิตของผู้คน ว่าใครจะเข้าถึงสิทธิ โอกาส และทรัพยากรได้มากน้อยเพียงใด

ภายใต้กรอบการพัฒนาสังคม (Social Development Framework) เทคโนโลยีจึงไม่ใช่สิ่งที่แยกขาดจากปัญหาและความเหลื่อมล้ำร่วมสมัย หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางสังคมที่ต้องถูกออกแบบให้สร้างทั้งความอบอุ่นและความเป็นธรรม ด้วยเหตุนี้ “นโยบายดิจิทัล” จึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงขับเคลื่อนเทคโนโลยี แต่ยังทำหน้าที่เป็น “นโยบายสังคม” ที่กำหนดทิศทางของความเหลื่อมล้ำและความเป็นธรรมไปพร้อมกันด้วย

ข้อเสนอของ van Dijk ว่านโยบายลด digital divide ต้องลด “social inequality” และ “digital inequality” ไปพร้อมกัน เป็นข้อสังเกตที่สอดคล้องอย่างมากกับแก่นของ Social Development เพราะชี้ว่าไม่อาจแก้ปัญหาดิจิทัลด้วยการเพิ่มการเข้าถึงโครงข่ายอย่างเดียว หากต้องลงทุนในทักษะ การศึกษา โอกาสการจ้างงาน และโครงสร้างสังคมที่ช่วยให้คนใช้เทคโนโลยีอย่างเกิดประโยชน์จริง (van Dijk, 2020, pp. 1–9; OECD, 2025, paras. 3–6)

ในมุมนี้ Social Development จึงทำหน้าที่เป็นกรอบที่เชื่อมปัญหาความเหลื่อมล้ำดิจิทัลเข้ากับนโยบายสังคมอย่างเป็นระบบ และย้ำว่าเทคโนโลยีควรถูกมองเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการพัฒนาสังคม ไม่ใช่สนามที่ลอยตัวอยู่นอกปัญหาความเป็นธรรม (OECD, 2024, pp. 14–20; เตชะสมบูรณากิจ, 2025, น. [page verification required])

อีกประการหนึ่ง Social Development ยังมีความสำคัญในฐานะกรอบที่มองการพัฒนาเป็นเรื่องของ “ความสัมพันธ์” มากพอ ๆ กับเรื่องของทรัพยากร กล่าวคือ สังคมที่พัฒนาไม่ได้เกิดขึ้นเพียงจากการมีรายได้สูงขึ้น แต่เกิดจากการที่

ผู้คนสามารถไว้วางใจสถาบัน เข้าถึงบริการสาธารณะอย่างเท่าเทียม มีพื้นที่มีเสียงและมีโอกาสร่วมกำหนดอนาคตของตน (OECD, 2023, paras. 2–5; UNDP, 2018, pp. 6–10)

แนวคิดนี้ทำให้ Social Development มีศักยภาพอย่างยิ่งในการเป็นฐานคิดของหนังสือเล่มนี้ เพราะช่วยวาง “สนามร่วม” ระหว่างการพัฒนาสังคมสมัยใหม่กับกรอบคิดทางพุทธปรัชญาเชิงสังคมที่สนใจการลดทุกข์ การลดความรุนแรง และการจัดระเบียบสังคมให้เอื้อต่อชีวิตที่ดีร่วมกัน แม้ในขั้นนี้ยังไม่เข้าสู่การวิเคราะห์กูฏทันตสูตรโดยตรงก็ตาม (Sen, 1999, pp. 36–40; United Nations, 2015, para. 4)

1.2.2 Human Development และ capability approach: ความสามารถ ศักดิ์ศรี และเสรีภาพในการดำเนินชีวิต

กรอบ Human Development เกิดขึ้นจากความไม่พอเพียงของแนวคิดการพัฒนาที่ผูกติดกับรายได้ การเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือการสะสมทรัพยากรเพียงอย่างเดียว โดยเสนอว่าแก่นแท้ของการพัฒนาคือการขยายโอกาสและทางเลือกที่แท้จริงของผู้คนในการมีชีวิตตามแบบที่พวกเขามีเหตุผลให้คุณค่า (Sen, 1999, pp. 3–5, 18–24)

ในความหมายนี้ การพัฒนาไม่ใช่เพียงการเพิ่มสิ่งที่คน “มี” แต่คือการเพิ่มสิ่งที่คน “สามารถเป็น” และ “สามารถทำ” ได้จริงในโลกสังคมที่ตนดำรงอยู่ ซึ่งทำให้จุดศูนย์กลางของการพัฒนาย้ายจากระบบเศรษฐกิจไปสู่ชีวิตมนุษย์โดยตรง (Stewart, 2013, pp. 1–4; Alkire, 2010, pp. 2–4)

รากฐานทางทฤษฎีของ Human Development อยู่ใน capability approach ซึ่ง Amartya Sen พัฒนาขึ้นเพื่อตั้งคำถามต่อการประเมินความอยู่ดีที่วัดจากรายได้หรือความพึงพอใจเพียงด้านเดียว Sen เสนอว่า สิ่งที่ควรถูกพิจารณา

คือ “substantive freedoms” หรือเสรีภาพเชิงเนื้อหาที่ทำให้บุคคลมีโอกาสจริงในการเลือกและดำเนินชีวิตตามคุณค่าที่ตนเห็นว่าสำคัญ (Sen, 1999, pp. 74–81)

ดังนั้น capability จึงมิได้หมายถึงทักษะส่วนบุคคลอย่างแคบ หากหมายถึงชุดของโอกาสที่เป็นจริง ซึ่งเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรส่วนบุคคล เงื่อนไขทางสังคม สถาบัน กฎหมาย วัฒนธรรม และโครงสร้างอำนาจที่เปิดหรือปิดโอกาสของแต่ละคน (Stewart, 2013, pp. 4–8; Robeyns, 2017, อ้างถึงใน Alkire, 2010, pp. 3–5)

สาระสำคัญของ capability approach คือการแยกความต่างระหว่าง “ทรัพยากร” “functionings” และ “capabilities” อย่างชัดเจน กล่าวคือ ทรัพยากรเป็นเพียงสิ่งที่บุคคลถือครองหรือเข้าถึง Functionings คือสภาวะหรือกิจกรรมที่บุคคลได้ทำหรือได้เป็นจริง เช่น การมีสุขภาพดี การอ่านออกเขียนได้ หรือการมีส่วนร่วมทางสังคม ส่วน capabilities คือชุดความเป็นไปได้ที่บุคคลมีอย่างแท้จริงในการบรรลุ functionings เหล่านั้น (Sen, 1999, pp. 75–87; Stewart, 2013, pp. 2–5)

การแยกดังกล่าวมีความสำคัญเชิงนโยบายอย่างยิ่ง เพราะช่วยให้เห็นว่าการมีทรัพยากรเท่ากันมิได้แปลว่าผู้คนมีโอกาสใช้ชีวิตได้เท่ากันเสมอไป ตัวอย่างเช่น การมีอินเทอร์เน็ตหรือสมาร์ตโฟนไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะสามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา รายได้ หรือการเข้าถึงสิทธิได้อย่างเท่าเทียม หากยังมีเงื่อนไขด้านทักษะ ภาษา เวลา สถานะทางสังคม และการออกแบบระบบเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย (Sen, 1999, pp. 87–90; van Dijk, 2020, pp. 1–8)

ภาพที่ 1- 6 Capability Approach

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก Sen, 1999)

ภาพที่ 1.6 แสดงให้เห็นว่า การที่ผู้คนเข้าถึงทรัพยากรดิจิทัลในระดับดูเหมือนเท่าเทียมกัน เช่น มีอินเทอร์เน็ตหรือสมาร์ตโฟนเหมือนกัน ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะมีโอกาสในชีวิตเท่าเทียมกันเสมอไป เพราะ “ขีดความสามารถ” (Capabilities) ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้ แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขทางสังคม โครงสร้างสถาบัน และทักษะพื้นฐานของแต่ละคน

นัยเชิงนโยบายที่ตามมาคือ การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) จึงไม่อาจหยุดอยู่แค่การ “แจกอุปกรณ์” หรือขยายโครงข่ายให้เข้าถึงเท่านั้น หากแต่ต้องมุ่งสร้างระบบนิเวศและเงื่อนไขแวดล้อมที่เอื้อต่อการหนุนเสริมให้ผู้คนสามารถแปรเปลี่ยนทรัพยากรดิจิทัลเหล่านั้น ให้กลายเป็นทั้งคุณภาพชีวิตที่ดีและเสรีภาพในการกำหนดชีวิตตนเองอย่างแท้จริง

ในทางประวัติศาสตร์ แนวคิด Human Development ได้รับการสถาปนาให้เป็นกระบวนทัศน์การพัฒนาระดับโลกผ่านรายงานการพัฒนามนุษย์ของ UNDP ซึ่งตั้งแต่ปี 1990 เป็นต้นมาได้เน้นอย่างต่อเนื่องว่า “คน” ควรเป็นทั้งจุดหมายและ

ผู้กระทำการของการพัฒนา ไม่ใช่เป็นเพียงปัจจัยการผลิตหรือผลลัพธ์รองของการเติบโตทางเศรษฐกิจ (UNDP, 2025, pp. 1–3; Anand & Sen, 1994, pp. 1–3)

ภายใต้กรอบนี้ ดัชนีการพัฒนามนุษย์ หรือ Human Development Index (HDI) จึงถูกออกแบบขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือสังเคราะห์ที่ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาควรพิจารณาอย่างน้อยสามมิติพื้นฐาน ได้แก่ อายุขัย การศึกษา และมาตรฐานการครองชีพ แทนที่จะพึ่งพาตัวเลข GDP เพียงอย่างเดียว (Anand & Sen, 1994, pp. 1–6; UNDP, 2024, paras. 1–3)

แม้ HDI จะไม่ใช่ตัวแทนสมบูรณ์ของ Human Development ทั้งหมด แต่มีความสำคัญเชิงแนวคิดอย่างยิ่ง เพราะมันเปลี่ยนจุดสนใจของนโยบายจากการนับ “ผลผลิตของระบบเศรษฐกิจ” ไปสู่การประเมิน “สภาวะของมนุษย์” ในฐานะหัวใจของความก้าวหน้า (Anand & Sen, 1994, pp. 4–8; UNDP, 2024, para. 1)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง HDI ทำให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า ต่อให้ประเทศหนึ่งมีรายได้ประชาชาติสูงขึ้น ก็ยังไม่อาจสรุปได้โดยอัตโนมัติว่าผู้คนมีชีวิตยืนยาวขึ้น เรียนรู้มากขึ้น หรือมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างทั่วถึง (UNDP, 2024, paras. 1–4; Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009, pp. 12–14)

ในส่วนของ Martha Nussbaum นั้น แม้จะเดินอยู่บนฐาน capability approach เช่นเดียวกับ Sen แต่เธอพยายามทำให้กรอบนี้มีความชัดเจนเชิงนอร์มาทิฟมากขึ้น โดยเสนอว่าความยุติธรรมทางสังคมควรถูกพิจารณาจากการที่สังคมสามารถประกัน “ความสามารถกลาง” ขั้นพื้นฐานบางประการให้แก่ทุกคนได้หรือไม่ (Nussbaum, 2011, pp. 18–25, 33–40)

แนวคิดของ Nussbaum มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมเพราะช่วยขยายการอภิปรายจากมิติรายได้หรือการเข้าถึงบริการ ไปสู่คำถามเรื่องชีวิต สุขภาพ ความสมบูรณ์ของร่างกาย การใช้เหตุผล ความสัมพันธ์กับผู้อื่น การมีส่วนร่วมทางการ

เมือง และการควบคุมสภาพแวดล้อมของตน ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Nussbaum, 2011, pp. 33–40)

ภาพที่ 1- 7 Central Capabilities ของ Nussbaum

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก Nussbaum, 2011)

ภาพที่ 1.7 ถ่ายทอดแนวคิด “ขีดความสามารถหลัก” (Central Capabilities) ของ Martha Nussbaum ซึ่งชวนให้มองการพัฒนาเลยไปจากการวัดเพียงรายได้หรือการเข้าถึงบริการของรัฐ ไปสู่คำถามว่าผู้คนมีคุณภาพชีวิตที่แท้จริงเพียงใดในมิติต่าง ๆ ทั้งเรื่องการมีชีวิตและสุขภาพที่ดี ความสมบูรณ์ของร่างกาย ความสามารถในการใช้เหตุผล การมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี การมีส่วนร่วมในสาธารณะ ตลอดจนการมีอำนาจควบคุมสภาพแวดล้อมของตนเอง

กรอบความคิดนี้มีพลังเชิงบรรทัดฐาน (normative power) เพราะชี้ให้เห็นว่า ความยุติธรรมทางสังคมที่แท้จริงไม่อาจวัดได้จากตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว หากต้องพิจารณาว่าสังคมสามารถ “รับประกันขีดความสามารถขั้นพื้นฐาน” ให้ประชาชนทุกคนได้มากน้อยเพียงใด และเปิดโอกาสให้แต่ละคนใช้ชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีในแบบที่ตนเองให้คุณค่าจริงหรือไม่

เมื่อแนวคิดของ Sen และ Nussbaum ถูกนำมาวางบนภูมิทัศน์ของโลกดิจิทัล ความสำคัญของ capability approach ยิ่งปรากฏชัด เพราะมันช่วยให้เห็นว่า ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลไม่ใช่เพียงความต่างของการเข้าถึงอุปกรณ์หรือโครงข่าย แต่เป็นความต่างของ “ชุดความสามารถ” ที่ผู้คนมีในการแปลงเทคโนโลยีให้เป็นเสรีภาพและคุณภาพชีวิต (van Dijk, 2020, pp. 1–9; OECD, 2024, pp. 12–20)

กล่าวอีกแบบหนึ่ง คนสองคนอาจเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเหมือนกัน แต่คนหนึ่งสามารถใช้มันเพื่อการเรียนรู้ การสร้างรายได้ การมีส่วนร่วมทางสังคม และการเข้าถึงบริการรัฐ ขณะที่อีกคนไม่สามารถทำเช่นนั้นได้เพราะขาดทักษะ เวลา ทุนทางวัฒนธรรม หรือเผชิญข้อจำกัดจากภาษา ความพิการ และระบบที่ไม่เอื้อต่อการใช้งาน ซึ่งสะท้อนความต่างระดับ capability มากกว่าความต่างระดับ device ownership (OECD, 2025, paras. 3–6; เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 1–10)

ในบริบทของสวัสดิการดิจิทัลและการใช้ AI เพื่อการจัดสรรสิทธิประโยชน์ capability approach ยังช่วยเปิดเผยข้อจำกัดของการมองนโยบายจากด้านประสิทธิภาพเพียงอย่างเดียว เพราะแม้ระบบดิจิทัลจะทำให้รัฐคัดกรองหรือจัดบริการได้เร็วขึ้น แต่หากประชาชนบางกลุ่มไม่มีความสามารถในการเข้าถึง ใช้งาน โต้ตอบ หรืออุทธรณ์ผลจากระบบ ความเร็วของระบบก็ไม่ได้แปลว่าเกิดความเป็นธรรม (เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 3–14; UNDP, 2025, pp. 5–8)

จุดแข็งของกรอบ Human Development จึงอยู่ที่การเตือนว่า การออกแบบนโยบายควรถามเสมอว่า ผู้คน “มีโอกาสจริง” ในการใช้สิทธิและบรรลุชีวิตที่ตนให้คุณค่าหรือไม่ มิใช่เพียงถามว่ารัฐได้ส่งมอบบริการหรือเทคโนโลยีไปแล้วหรือยัง (Sen, 1999, pp. 90–94; Stewart, 2013, pp. 8–10)

นอกจากนี้ capability approach ยังมีความสำคัญในทางสังคมศาสตร์ เพราะมันช่วยทำให้การพัฒนาหลุดออกจากการมองมนุษย์แบบปัจเจกแยกขาด กล่าวคือ แม้ capability จะเกี่ยวกับเสรีภาพของแต่ละบุคคล แต่เสรีภาพดังกล่าวไม่

เคยเกิดขึ้นโดยอิสระจากสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคม หากถูกกำหนดและหล่อหลอมโดยโรงเรียน ครอบครัว ชุมชน นโยบายรัฐ ตลาด และโครงสร้างทางกฎหมายอย่างลึกซึ้ง (Stewart, 2013, pp. 8–12; Comim, Fennell, & Anand, 2018, อ้างใน OUP chapter summary, para. 1)

ประเด็นนี้สอดคล้องอย่างมากกับหนังสือเล่มนี้ เพราะโจทย์หลักมิใช่เพียงการยกระดับปัจเจกในเชิงคุณธรรม แต่คือการจัดวางสังคมและสถาบันให้รองรับการพัฒนามนุษย์อย่างมีศักดิ์ศรีและไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ซึ่งจะกลายเป็นสะพานสำคัญไปสู่การสนทนากับกูฏทันตสูตรในฐานะแม่แบบของการลงทุนทางสังคมในลำดับถัดไป (UNDP, 2018, pp. 2–10; United Nations, 2015, para. 4)

อย่างไรก็ตาม capability approach ไม่ปราศจากข้อวิจารณ์ที่ต้องพิจารณา Robeyns (2017) ชี้ว่ากรอบนี้มีลักษณะ underdetermined กล่าวคือ ไม่ได้กำหนดว่า capabilities ใดสำคัญที่สุดและควรได้รับลำดับความสำคัญก่อน ทำให้การนำไปใช้เชิงนโยบายมีความยืดหยุ่นสูงแต่ขาดเกณฑ์ตัดสินที่ชัดเจน Dean (2009) วิจารณ์ว่า กรอบนี้ยังให้น้ำหนักกับปัจเจกบุคคลมากเกินไปจนอาจละเลยมิติของโครงสร้างสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กำหนดว่าใครเข้าถึง capabilities ได้จริงในเงื่อนไขชีวิตจริง ขณะที่ Alkire (2010) ตั้งข้อสังเกตว่าการวัด capabilities ในทางปฏิบัติยังมีข้อจำกัดด้านข้อมูลและวิธีการที่ต้องพัฒนาต่อ

ข้อวิจารณ์เหล่านี้สมควรได้รับการรับฟัง อย่างไรก็ดี หนังสือเล่มนี้เลือกใช้ capability approach เป็นกรอบหลักด้วยสาเหตุสำคัญสองประการ ประการแรก ความยืดหยุ่นของกรอบนี้เหมาะสมกับบริบทไทยที่มีความหลากหลายเชิงพื้นที่และกลุ่มประชากรสูง การบังคับใช้รายการ capabilities ที่ตายตัวอาจไม่สะท้อนลำดับความสำคัญที่ชุมชนต่าง ๆ กำหนดขึ้นเอง ประการที่สอง ข้อวิจารณ์เรื่องการมุ่งเน้นปัจเจกสามารถแก้ไขได้โดยการวิเคราะห์ capabilities ควบคู่กับกรอบ Social

Development ที่เน้นโครงสร้างสถาบัน ซึ่งเป็นหัวใจของกรอบ DSDAF ที่หนังสือเล่มนี้นำเสนอ

1.2.3 SDGs: กรอบเป้าหมายสากลของการพัฒนาที่บูรณาการและไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) เป็นกรอบพัฒนาระดับโลกที่สหประชาชาติรับรองร่วมกันในปี 2015 ภายใต้เอกสาร Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development โดยมี 17 เป้าหมาย 169 เป้าประสงค์ และยืนยันอย่างชัดเจนว่าการพัฒนาจะต้องครอบคลุมมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ (United Nations, 2015, paras. 3–7)

ความสำคัญของ SDGs จึงไม่ได้อยู่เพียงการเพิ่มจำนวนเป้าหมายจากยุค Millennium Development Goals หากอยู่ที่การเปลี่ยนวิธีคิดเรื่องการพัฒนาให้เป็นกรอบที่ “เป็นสากล” “บูรณาการ” และ “แบ่งแยกออกจากกันไม่ได้” หรือ integrated and indivisible กล่าวคือ การขจัดความยากจน ความเหลื่อมล้ำ สุขภาพ การศึกษา การเติบโตทางเศรษฐกิจ สภาพภูมิอากาศ และสถาบันที่เข้มแข็งต้องถูกมองเป็นส่วนหนึ่งของวิสัยทัศน์เดียวกัน (United Nations, 2015, paras. 4–5; AIV, 2019, pp. 13–16)

ในเชิงแนวคิด SDGs มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมเพราะทำให้เห็นอย่างชัดว่า “ความก้าวหน้า” ไม่อาจถูกลดทอนเหลือเพียงการเพิ่มผลผลิตหรือรายได้เฉลี่ยของประเทศได้อีกต่อไป หากต้องประเมินร่วมกันทั้งในมิติของโอกาสความเท่าเทียม คุณภาพชีวิต ความยั่งยืนของระบบนิเวศ และคุณภาพของสถาบันทางสังคมและการเมือง (United Nations, 2015, paras. 3–7; OECD, 2023, paras. 1–3)

ด้วยเหตุนี้ SDGs จึงทำหน้าที่คล้าย “ภาษากลาง” ของการพัฒนาโลกสมัยใหม่ ที่ช่วยให้รัฐ องค์กรระหว่างประเทศ ภาคประชาสังคม และภาควิชาการสามารถสนทนากันบนฐานของเป้าหมายร่วม แม้จะมีบริบทและระดับการพัฒนาแตกต่างกันก็ตาม (United Nations, 2015, paras. 5–7; IDB, 2020, paras. 1–3)

จุดเด่นประการสำคัญของ SDGs คือความเป็น universal agenda กล่าวคือ เป้าหมายเหล่านี้มิได้ถูกออกแบบไว้เฉพาะสำหรับประเทศกำลังพัฒนาเหมือนกรอบพัฒนาบางยุคที่ผ่านมา แต่เป็นกรอบที่ใช้กับทุกประเทศ โดยยอมรับว่าทุกสังคมต่างเผชิญโจทย์ด้านความเหลื่อมล้ำ ความยั่งยืน และคุณภาพการพัฒนาของตนเอง เพียงแต่มีรูปแบบและความเข้มข้นต่างกัน (United Nations, 2015, paras. 5, 18; AIV, 2019, pp. 14–18)

นัยสำคัญของความเป็นสากลนี้คือ การพัฒนาจะไม่ถูกมองเป็นโครงการ “ช่วยเหลือประเทศยากจน” เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของมนุษยชาติในการจัดระเบียบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนและเป็นธรรมมากขึ้น (United Nations, 2015, paras. 3–5; ECLAC, 2018, pp. 11–15)

ในเชิงโครงสร้าง SDGs ยังมีความสำคัญเพราะชี้ให้เห็นว่าเป้าหมายแต่ละข้อสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง เช่น การลดความยากจนสัมพันธ์กับการศึกษา สุขภาพ งานที่มีคุณค่า ความเท่าเทียมทางเพศ และการลดความเหลื่อมล้ำ ขณะเดียวกันการเติบโตทางเศรษฐกิจก็ไม่อาจถือว่ายั่งยืนได้หากเกิดขึ้นโดยแลกกับการทำลายสิ่งแวดล้อมหรือการกีดกันทางสังคม (United Nations, 2015, paras. 4–7; IES, 2025, paras. 3–6)

ด้วยเหตุนี้ SDGs จึงผลักให้การออกแบบนโยบายต้องคิดเชิงบูรณาการมากขึ้น ไม่ใช่แยกสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมออกจากกันแบบเดิม และนี่คือเหตุผลที่กรอบ SDGs มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสังคมในยุคดิจิทัล ซึ่งปัญหาและ

ผลกระทบต่าง ๆ เชื่อมโยงข้ามภาคส่วนอย่างรวดเร็ว (United Nations, 2015, paras. 5–7; OECD, 2024, pp. 9–13)

ในเชิง “นอร์มาทิฟ” หรือเชิงคุณค่า–จริยธรรม แก่นสำคัญของ SDGs คือ หลัก “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” หรือ Leave No One Behind (LNOB) ซึ่งมิได้เป็นเพียงสโลแกนทางนโยบาย แต่เป็นหลักการกำกับที่มีผลต่อวิธีมองความเป็นธรรม การจัดลำดับความสำคัญ และการติดตามผลการพัฒนาอย่างลึกซึ้ง (United Nations, 2015, para. 4; UNDP, 2018, pp. 2–4)

หลักการนี้ยืนยันว่า การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาจะถือว่าสมบูรณ์ไม่ได้ หากยังมีกลุ่มคนที่ถูกกันออกจากโอกาส สิทธิ บริการ หรือผลประโยชน์ของการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และสังคมต้องให้ความสำคัญกับผู้ที่ “อยู่ไกลที่สุดข้างหลัง” ก่อนหรืออย่างน้อยไม่ช้ากว่ากลุ่มอื่น (United Nations, 2015, para. 4; CMI, 2022, pp. 2–4)

UNDP อธิบายแนวคิด LNOB ให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเสนอว่า การทำความเข้าใจว่าใครกำลังถูกทิ้งไว้ข้างหลังและเพราะเหตุใด ต้องพิจารณาปัจจัยซ้อนทับอย่างน้อย 5 ประการ ได้แก่ การเลือกปฏิบัติ สถานที่อยู่อาศัยหรือภูมิศาสตร์ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ธรรมาภิบาล และความเปราะบางต่อวิกฤตหรือแรงกระแทก (UNDP, 2018, pp. 2–9; UNDP, 2018, para. 1 summary)

ภาพที่ 1- 8 กรอบ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง"

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก UNDP, 2018)

ภาพที่ 1.8 ใช้กรอบแนวคิด “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” ผ่านสามเลนส์สากล เพื่อช่วยให้เรามองทะลุไปไกลกว่าตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ และเห็นให้ชัดว่า การถูกกันออกจากกระบวนการพัฒนา หรือการเข้าไม่ถึงโลกดิจิทัล ไม่ได้เกิดจากปัญหาเทคนิคเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการซ้อนทับกันของภาวะเสียเปรียบหลายมิติ “การถูกทิ้งไว้ข้างหลัง” จึงไม่ใช่แค่เรื่องรายได้ต่ำเท่านั้น หากเป็นผลลัพธ์จากการปะทะกันของโครงสร้างอำนาจ การเลือกปฏิบัติ ข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์ และความเสี่ยงที่กระจายอย่างไม่เท่าเทียมในสังคม นั่นทำให้นโยบายดิจิทัลในยุคเปลี่ยนผ่านจำเป็นต้องออกแบบบนฐานคิดที่มองเห็นและคำนึงถึงความเสียเปรียบที่ซ้อนทับกันเหล่านี้อย่างเป็นระบบ (UNDP, 2018, pp. 2–10; European Parliament, 2022, pp. 9–15) และใช้เป็นกรอบในการจำแนกมุมมองออกเป็น 3 มิติหลักต่อไป ดังนี้:

Lens 1: Social Development (การพัฒนาสังคม): มุ่งเน้นไปที่สถาบันและโครงสร้างทางสังคม เพื่อลงทุนทางสังคมในการลดความเปราะบางและสร้างเครือข่ายความคุ้มครองที่เข้มแข็ง

Lens 2: Human Development (การพัฒนามนุษย์): ขยายขอบเขตจากคำถามว่า "คนมีอะไร" ไปสู่ "คนสามารถทำหรือเป็นอะไรได้จริง" โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างขีดความสามารถ (Capabilities) และเสรีภาพของปัจเจกบุคคล

Lens 3: SDGs (วาระ ค.ศ. 2030): ขับเคลื่อนนโยบายสากลแบบบูรณาการเพื่อบรรลุเป้าหมายการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (Leave No One Behind: LNOB) ด้วยการผสานมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างสมดุล

การมองผ่านสามเลนส์นี้ชี้ให้เห็นว่า "การถูกทิ้งไว้ข้างหลัง" หรือการถูกกีดกันทางดิจิทัล (Digital Exclusion) ไม่ใช่สภาพที่เกิดจากปัญหาขัดสนทางรายได้เพียงมิติเดียว หากแต่เป็นผลลัพธ์จากการบรรจบกันของโครงสร้างอำนาจ การเลือกปฏิบัติ ข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ โอกาสที่เหลื่อมล้ำ และความเปราะบางต่อความเสี่ยงที่ไม่เท่ากันในสังคม นโยบายดิจิทัลในยุคเปลี่ยนผ่านจึงไม่อาจหยุดอยู่แค่การแก้ปัญหาเชิงเทคนิค แต่ต้องออกแบบอย่างเข้าใจพลวัตเชิงโครงสร้างที่ทับซ้อนกันเหล่านี้ทั้งหมด

หากนำหลัก LNOB มาพิจารณาในบริบทโลกดิจิทัล ความหมายของมันยิ่งลึกซึ้งขึ้น เพราะการถูกทิ้งไว้ข้างหลังมิได้จำกัดอยู่ที่การเข้าไม่ถึงรายได้หรือบริการขั้นพื้นฐานเท่านั้น แต่รวมถึงการถูกกันออกจากอินเทอร์เน็ตคุณภาพดี ระบบข้อมูล การศึกษาออนไลน์ ตลาดแรงงานดิจิทัล บริการรัฐดิจิทัล และกระบวนการตัดสินใจที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลด้วย (OECD, n.d., paras. 1–3; OECD, 2024, pp. 12–20)

ดังนั้น เมื่อสังคมเข้าสู่ยุคของ AI แพลตฟอร์ม และรัฐดิจิทัล หลัก “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” จึงต้องขยายจากการมองเห็นความยากจนแบบดั้งเดิม ไปสู่การมองเห็นความเสียเปรียบเชิงดิจิทัลและ algorithmic inequality ด้วย (เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 1–10; UNDP, 2025, pp. 5–8)

UNDP ยังเสนอแนวทางเชิงปฏิบัติสำหรับการทำให้ LNOB เกิดผลจริงผ่าน 3 กลไกที่เสริมแรงกัน ได้แก่ examine, empower และ enact กล่าวคือ ต้องตรวจสอบให้เห็นว่าใครถูกทิ้งไว้ข้างหลังด้วยข้อมูลที่แยกจำแนกได้ ต้องเสริมพลังให้ผู้ที่ถูกทิ้งไว้ข้างหลังมีเสียงและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และต้องตรากฎหมาย นโยบาย งบประมาณ และมาตรการที่เน้นความเป็นธรรมเพื่อจัดการกับความเสียเปรียบที่ซ้อนทับกัน (UNDP, 2018, pp. 8–10)

ภาพที่ 1- 9 กลไก 3 ประการของ UNDP เพื่อขับเคลื่อน Leave No One Behind

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก UNDP, 2018)

ภาพที่ 1.9 นำเสนอแนวทางขับเคลื่อนไปสู่ “สมดุลใหม่แห่งการพัฒนาสังคมยั่งยืนในโลกดิจิทัล” (The Next Normal) โดยชี้ให้เห็นว่า การปฏิรูปความสัมพันธ์ระหว่างสามเสาหลัก ได้แก่ เศรษฐกิจ (Economy) สังคม (Society) และเทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Technology) จะเกิดขึ้นได้จริง ก็ต่อเมื่อเทคโนโลยีถูกวางและกำกับด้วยเป้าหมายด้านศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเป็นธรรมทางสังคม ไม่ใช่ใช้เพียงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและผลตอบแทนของตลาดเท่านั้น

การเปลี่ยนผ่านนี้ต้องการการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงนโยบายครั้งสำคัญ หรือ "The Shift in Question" ซึ่งเปลี่ยนจากการตั้งคำถามเดิมที่ว่า “เรา

เติบโตทางเศรษฐกิจไปเท่าไร?" ไปสู่กลุ่มคำถามใหม่แห่งศตวรรษที่ 21 ที่ว่า "ชีวิตของผู้คนดีขึ้นจริงหรือไม่ และมีใครถูกอัลกอริทึมหรือโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลทิ้งไว้ข้างหลังบ้าง?" ดังนั้น หลักการ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง" จึงไม่ใช่เพียงคำประกาศเชิงศีลธรรมที่ลอยตัว แต่ต้องอาศัยกลไกเชิงปฏิบัติการที่จงใจออกแบบเพื่อแก้ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง ผ่าน 3 กระบวนการหลัก (3Es) คือ:

Examine (ตรวจสอบ): สืบค้นและระบุให้แน่ชัดว่าใครคือผู้ที่กำลังถูกทิ้งไว้ข้างหลัง และเกิดจากข้อจำกัดหรือสาเหตุใด

Empower (เสริมพลัง): สร้างพื้นที่และเปิดโอกาสให้กลุ่มเปราะบางมีสิทธิ์มีเสียง (Voice) ในการกำหนดทิศทางนโยบาย

Enact (ตรากฎ-นโยบาย): บังคับใช้กฎหมาย มาตรการ และการจัดสรรทรัพยากรที่มุ่งเป้าจัดการความเสียเปรียบเชิงโครงสร้างอย่างตรงจุดและมีประสิทธิภาพ

จุดแข็งของแนวทางนี้คือการย้ำว่า การไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลังไม่อาจเกิดขึ้นได้จากคำประกาศเชิงศีลธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยทั้งข้อมูล สถาบัน การมีส่วนร่วม และนโยบายที่ออกแบบอย่างจงใจเพื่อแก้ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง (UNDP, 2018, pp. 8–10; CITI OBS, 2025, paras. 2–4)

ในแง่นี้ SDGs มีความสอดคล้องอย่างมากกับกรอบ Human Development เพราะต่างก็ยืนยันว่ามนุษย์ไม่ควรถูกลดทอนให้เป็นเพียงตัวเลขทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่แท้จริงต้องเกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรี โอกาส และความสามารถในการดำเนินชีวิตของผู้คน (UNDP, 2024, para. 1; United Nations, 2015, paras. 3–4)

อย่างไรก็ตาม SDGs มีข้อได้เปรียบเพิ่มเติมตรงที่มันทำให้หลักคิดดังกล่าวถูกแปลงเป็นภาษาของเป้าหมาย เป้าประสงค์ และตัวชี้วัดที่รัฐและองค์การต่าง ๆ

สามารถนำไปใช้วางแผน ติดตาม และประเมินผลได้ในเชิงนโยบายมากขึ้น (United Nations, 2015, paras. 4–7; ECLAC, 2018, pp. 15–20)

1.2.4 หน้าที่ของสามกรอบทฤษฎีต่อบทนี้

เมื่อพิจารณาร่วมกัน Social Development, Human Development และ SDGs มิได้เป็นเพียงชุดความคิดที่วางเรียงกันตามลำดับในเชิงประวัติศาสตร์ หากทำหน้าที่เป็น “โครงสร้างทางทฤษฎีร่วม” สำหรับการอ่านปัญหาการพัฒนาสังคมในโลกดิจิทัลอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ทั้งสามกรอบต่างช่วยขยับความเข้าใจเรื่องการพัฒนาออกจากการยึดติดกับผลผลิตทางเศรษฐกิจ ไปสู่การมองชีวิตมนุษย์ ความสัมพันธ์ทางสังคม ความเป็นธรรม และความยั่งยืนในฐานะหัวใจของความก้าวหน้า (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009, pp. 7–9; UNDP, 2024, para. 1; United Nations, 2015, paras. 3–4)

อย่างไรก็ตาม แม้ทั้งสามกรอบจะมีจุดร่วมอยู่มาก แต่แต่ละกรอบก็มี “หน้าที่เชิงวิเคราะห์” ที่แตกต่างกัน และความแตกต่างนี้เองทำให้การนำมาใช้ร่วมกันในบทนี้มีพลังมากกว่าการใช้กรอบใดกรอบหนึ่งโดยลำพัง (UNDP, 2018, pp. 2–5; OECD, 2023, paras. 1–3)

ประการแรก Social Development ทำหน้าที่กำหนดขอบเขตพื้นฐานของการพัฒนาว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิต ลดความเปราะบาง และเสริมสร้างสถาบันทางสังคมให้เอื้อต่อการมีชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีของผู้คน (UNDP, 2018, pp. 6–10; OECD, 2023, paras. 2–5)

ประการที่สอง Human Development และ capability approach ทำหน้าที่เป็น “เลนส์เชิงมนุษย์” ที่เจาะลึกลงไปว่า การพัฒนาควรประเมินจากอะไร หากไม่ใช่เพียงรายได้หรือการบริโภค คำตอบของกรอบนี้คือ การประเมินจากความสามารถของมนุษย์ในการมีชีวิตตามที่ตนมีเหตุผลให้คุณค่า และจากการมี

agency หรืออำนาจในการกำหนดชีวิตของตนเอง (Sen, 1999, pp. 18–24, 36–40; Nussbaum, 2011, pp. 18–25, 33–40)

ประการที่สาม SDGs ทำหน้าที่เป็น “เลนส์เชิงนโยบายและเป้าหมายสากล” เพราะแม้กรอบ Social Development และ Human Development จะมีพลังในเชิงแนวคิดสูง แต่ SDGs ช่วยแปลงหลักคิดเหล่านั้นให้กลายเป็นภาษาของเป้าหมาย เป้าประสงค์ ตัวชี้วัด และความรับผิดชอบร่วมระดับโลกที่ตรวจสอบได้มากขึ้น (United Nations, 2015, paras. 3–7; ECLAC, 2018, pp. 11–20)

หากสรุปในเชิงหน้าที่ทางทฤษฎี Social Development ช่วยให้เห็น “โครงสร้างของปัญหา” Human Development ช่วยให้เห็น “ความหมายของความก้าวหน้าต่อมนุษย์” และ SDGs ช่วยให้เห็น “ทิศทางเชิงนโยบายและภาระผูกพันร่วมของโลก” ทั้งสามกรอบจึงทำงานประสานกันในลักษณะที่เติมเต็มซึ่งกันและกัน มากกว่าจะทับซ้อนกันอย่างซ้ำซาก (UNDP, 2024, para. 1; UNDP, 2018, pp. 2–5; United Nations, 2015, paras. 3–4)

ภาพที่ 1- 10 สามกรอบทฤษฎีสากล

(ที่มา:ผู้เขียนสังเคราะห์จาก UNDP, 2024; UNDP, 2018)

ภาพที่ 1.10 แสดงให้เห็นว่า บริบทสังคมไทยในปัจจุบันกำลังกดดันให้เราต้องมองหา “มาตรวัดชุดใหม่” ที่สามารถมองเห็นความเสียเปรียบเชิงโครงสร้างได้อย่างแท้จริง เพราะความท้าทายในยุคเปลี่ยนผ่านดิจิทัลได้พิสูจน์แล้วว่า ดัชนีชี้วัดแบบเดิมไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจและออกแบบการพัฒนาอีกต่อไป บทนี้จึงหยิบสามกรอบทฤษฎีสากล ได้แก่ Social Development, Human Development และ SDGs มาใช้เป็นโครงสร้างทางความคิดร่วมกัน เพื่อช่วยถอดรหัสข้อจำกัดของมาตรวัดเดิม และสังเคราะห์ออกมาเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายสามประเด็นสำคัญในลำดับถัดไป:

การพึ่งพา GDP ปกปิดความเปราะบางเชิงโครงสร้าง: ตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจกระแสหลัก มักซ่อนปมปัญหาความมั่นคงในชีวิตของแรงงานนอกระบบ (Gig-workers) และวิกฤตความถดถอยทางสุขภาพจิตของผู้คนในสังคมเอาไว้เบื้องหลัง

ข้อสรุปเชิงปรัชญาต่อการพัฒนา: แม้มาตรวัดสากลอย่างดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) หรือ OECD Dashboard จะช่วยขยายมุมมองให้กว้างกว่า GDP แล้วก็ตาม แต่สังคมไทยยังคงต้องการการตั้งคำถามเชิงปรัชญาที่ลึกซึ้งยิ่งกว่านั้นว่า "อะไรคือเป้าหมายสูงสุดของความเจริญ?" ดังนั้น เพื่อตอบสนองต่อพลวัตความท้าทายของสังคมไทย โครงสร้างเนื้อหาในบทนี้จึงได้ทำการบูรณาการ สามกรอบทฤษฎีสากล (Social Development, Human Development และ SDGs) ให้ทำงานประสานและเติมเต็มซึ่งกันและกัน โดยไม่แยกส่วนหรือแข่งขันกัน เพื่อร่วมกันสร้างรากฐานการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมครบทั้งมิติโครงสร้างทางสังคม มิติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และมิติการแปลงนโยบายไปสู่ภาคปฏิบัติที่สามารถตรวจสอบได้ในโลกดิจิทัลอย่างแท้จริง

ความเหลื่อมล้ำทางภูมิภาคทำให้อำนาจกระจุกตัว: ช่องว่างทางด้านการศึกษาและโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่ยังไม่ทั่วถึงระหว่างเมืองและต่างจังหวัด

ส่งผลให้ผลประโยชน์และมูลค่าเพิ่มที่เกิดจากปัญญาประดิษฐ์ (AI) ตกอยู่กับกลุ่มทุนหรือประชากรบางกลุ่มเท่านั้น

เมื่อใช้ร่วมกัน กรอบเหล่านี้ทำให้การพิจารณาปัญหาความเหลื่อมล้ำดิจิทัล การกีดกันเชิงอัลกอริทึม และความเปราะบางของมนุษย์ในโลก AI มีความลึกมากขึ้น เพราะช่วยให้เห็นทั้งมิติของสถาบัน มิติของความสามารถ และมิติของความเป็นธรรมเชิงนโยบายพร้อมกัน (เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 1–14; UNDP, 2025, pp. 2–8)

ในอีกด้านหนึ่ง การจัดวางสามกรอบนี้ยังมีหน้าที่เชิงวิพากษ์ต่อแนวคิดการพัฒนาแบบ GDP-centric อย่างชัดเจน เพราะทุกกรอบต่างตั้งอยู่บนสมมติฐานร่วมกันว่า ความก้าวหน้าของสังคมไม่อาจประเมินได้จากผลผลิตรวมหรือรายได้เฉลี่ยเพียงตัวเดียว (Stiglitz et al., 2009, pp. 8–9, 12–18; UNDP, 2024, para. 1)

จากการวิเคราะห์หน้าที่ทางทฤษฎีข้างต้น บทนี้เสนอ กรอบการประเมินการพัฒนาสังคมดิจิทัล (Digital Social Development Assessment Framework — DSDAF) ซึ่งบูรณาการสามกรอบทฤษฎีเข้าเป็นเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสังเคราะห์ DSDAF มีโครงสร้างสามมิติ ได้แก่ (1) มิติโครงสร้าง–สถาบัน (Structural–Institutional Dimension) อิงจาก Social Development วิเคราะห์ว่าโครงสร้างดิจิทัลและสถาบันที่ควบคุมเทคโนโลยีเปิดหรือปิดกั้นโอกาสอย่างไร (2) มิติขีดความสามารถมนุษย์ (Human Capability Dimension) อิงจาก Human Development และ capability approach ประเมินว่าบุคคลสามารถแปลงทรัพยากรดิจิทัลเป็นชีวิตที่ดีได้จริงหรือไม่ และ (3) มิตินอร์มาทิฟ–นโยบาย (Normative–Policy Dimension) อิงจาก SDGs และหลัก LNOB ตรวจสอบว่าผลลัพธ์การพัฒนาเป็นธรรมและไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลังหรือไม่ กรอบ DSDAF จะถูกนำไปประยุกต์ใช้ในบทที่ 3 เพื่อวิเคราะห์นโยบายสวัสดิการดิจิทัลและการจัดสรรทรัพยากรผ่านระบบอัลกอริทึม บทที่ 4 เพื่อประเมินประสิทธิผลของโครงการพัฒนา

ทักษะดิจิทัลในกลุ่มประชากรเปราะบาง และบทที่ 5 เพื่อเสนอตัวชี้วัดความเป็นธรรมในการพัฒนาสังคมดิจิทัลที่เหมาะสมกับบริบทไทย

1.3 ข้อจำกัดของการวัดความก้าวหน้าด้วย GDP เพียงมิติเดียว

แม้ GDP มีคุณูปการสูงในฐานะตัวชี้วัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ช่วยให้ติดตามการผลิต การบริโภค และวงจรเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบ และเป็นเครื่องมือสำคัญของการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์มหภาคและนโยบายการคลัง–การเงิน (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009, pp. 21–22)

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมาธิการว่าด้วยการวัดสมรรถนะเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคมซึ่งนำโดย Stiglitz, Sen และ Fitoussi ย้ำอย่างชัดเจนว่า GDP ไม่สามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนของ “ความก้าวหน้าทางสังคม” ได้โดยลำพัง และไม่ควรถูกใช้เป็นตัวชี้วัดหลักเพียงตัวเดียวในการประเมินสุขภาวะของประเทศ (Stiglitz et al., 2009, pp. 7–9; Tresor Economics, 2009, pp. 1–3)

ในทางปฏิบัติ การยึด GDP เป็นศูนย์กลางของการประเมินความสำเร็จเชิงนโยบายทำให้การสนทนาเรื่องการพัฒนามักหดแคบลงเหลือเพียงคำถามว่าเศรษฐกิจเติบโตเร็วเพียงใด โดยละเลยคำถามที่สำคัญไม่แพ้กัน เช่น ใครได้ประโยชน์จากการเติบโตนั้น คุณภาพชีวิตและความเป็นธรรมดีขึ้นจริงหรือไม่ และสังคมกำลังกัดกินทรัพยากรและทุนทางสังคมของอนาคตมากน้อยเพียงใด (Stiglitz et al., 2009, pp. 12–18; OECD, 2025, paras. 1–4)

ในโลกดิจิทัลที่ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างและความเปราะบางกำลังแสดงตัวในรูปแบบใหม่ การยึดติดกับ GDP ยิ่งมีข้อจำกัดมากขึ้น เพราะมันไม่สามารถสะท้อนคุณภาพของชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ความมั่นคงในการเข้าถึงบริการ

ดิจิทัล หรือผลกระทบของ AI ต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้อย่างเพียงพอ (UNDP, 2025, pp. 2–6; OECD, 2025, paras. 1–4)

ในบริบทนี้ Human Development และ SDGs จึงถูกพัฒนาขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นว่า “คนและความสามารถของคน” ควรเป็นเกณฑ์สูงสุดของการประเมินการพัฒนา ไม่ใช่การเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ซึ่ง UNDP ระบุไว้ชัดเจนในคำอธิบาย HDI ว่า ดัชนีนี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อเน้นว่าศักยภาพและความสามารถของผู้คนควรเป็นเกณฑ์ปลายทางของการประเมินการพัฒนาของประเทศ ไม่ใช่รายได้หรือ GDP เพียงตัวเดียว (UNDP, 2024, para. 1; WHO, n.d., paras. 1–3)

ในทำนองเดียวกัน OECD ได้พัฒนากรอบ well-being และ beyond GDP ขึ้นมาเพื่อให้การประเมินความก้าวหน้าทางสังคมพิจารณาทั้งคุณภาพชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ความเสมอภาค และความยั่งยืนของทรัพยากรควบคู่กันไป โดยไม่ปล่อยให้ GDP กลายเป็นภาพแทนของ “ความเจริญ” เพียงมิติเดียว (OECD, 2025, paras. 1–4; OECD, 2023, paras. 1–3)

1.3.1 GDP วัดอะไร และไม่วัดอะไร

ในเชิงนิยาม GDP คือมูลค่ารวมของสินค้าและบริการขั้นสุดท้ายทั้งหมดที่ผลิตได้ภายในพรมแดนของประเทศในช่วงเวลาหนึ่ง จึงเป็นตัวชี้วัดที่มีประโยชน์มากในการติดตาม “กิจกรรมทางเศรษฐกิจ” โดยเฉพาะด้านการผลิต การลงทุน และการบริโภคโดยรวม (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009, pp. 21–22)

คณะกรรมาธิการ Stiglitz–Sen–Fitoussi อธิบายว่า จุดแข็งของ GDP อยู่ที่การวัด “ผลผลิตของตลาด” ได้อย่างมีมาตรฐาน เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์เศรษฐกิจมหภาค การเปรียบเทียบระหว่างประเทศ และการกำหนดนโยบายในระยะสั้น (Stiglitz et al., 2009, pp. 21–22; Stiglitz, Fitoussi, & Durand, 2018, pp. 19–21)

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมาธิการชุดเดียวกันก็ย้ำอย่างชัดเจนว่า “GDP วัดกิจกรรมของตลาด แต่บ่อยครั้งถูกปฏิบัติเหมือนเป็นตัวชี้วัดความอยู่ดี” การนำทั้งสองสิ่งมาปะปนกันอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดต่อสภาวะจริงของสังคม (Stiglitz et al., 2009, pp. 7–9)

ในทางเนื้อหา สิ่งที่ GDP “วัดได้” คือมูลค่าของการผลิตที่ผ่านตลาดภายในระบบเศรษฐกิจ ขณะที่สิ่งที่มัน “ไม่วัด” หรือวัดได้ไม่ดีนัก ได้แก่ การกระจายรายได้ คุณภาพชีวิต ความเหลื่อมล้ำ ความมั่นคงในชีวิต สุขภาวะจิต ความสัมพันธ์ทางสังคม การมีส่วนร่วมพลเมือง และความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม (Tresor Economics, 2009, pp. 1–3; OECD, 2025, paras. 1–4)

รายงาน Stiglitz–Sen–Fitoussi ชี้ให้เห็นว่า GDP ต่อหัวหรือค่าเฉลี่ยใด ๆ แม้จะมีประโยชน์ในบางมิติ แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมมีชีวิตดีขึ้นจริงหรือไม่ เพราะหากความเหลื่อมล้ำเพิ่มขึ้นอย่างมาก คนส่วนใหญ่ในสังคมอาจอยู่ในสภาพแย่ลงแม้รายได้เฉลี่ยจะเพิ่มขึ้น (Stiglitz et al., 2009, pp. 12–14; Stiglitz et al., 2009, Recommendation 4)

นอกจากนี้ GDP ยังไม่สะท้อนความแตกต่างระหว่างรายได้ของครัวเรือนกับผลผลิตโดยรวมอย่างเพียงพอ เพราะรายได้ที่เพิ่มขึ้นอาจกระจุกอยู่ในบางกลุ่มหรือบางภาคเศรษฐกิจ ขณะที่มาตรฐานการครองชีพของครัวเรือนโดยเฉลี่ยไม่ได้ดีขึ้นตามไปด้วย (Stiglitz et al., 2009, pp. 23–25)

ในมิติคุณภาพชีวิต GDP ไม่สามารถวัดงานที่ไม่ผ่านตลาด เช่น งานดูแลในครัวเรือน การทำงานอาสาสมัคร งานดูแลผู้สูงอายุหรือผู้ป่วยในครอบครัว ทั้งที่งานเหล่านี้มีความสำคัญมากต่อความอยู่ดีของสังคม (Stiglitz et al., 2009, pp. 16–18; OECD, 2011, อ้างใน ESRI, 2011, pp. 2–4)

ยิ่งไปกว่านั้น การเพิ่มขึ้นของ GDP อาจเกิดควบคู่ไปกับ “ผลเสีย” ที่ไม่ถูกนับ เช่น มลพิษ การเสื่อมโทรมของทรัพยากร การสูญเสียพื้นที่สีเขียว หรือความตึงเครียดในชีวิตและชุมชน ซึ่งทำให้นักวิชาการจำนวนมากกังวลว่า การใช้ GDP วัดความก้าวหน้าในระยะยาวอาจให้ภาพลวงตาเกี่ยวกับความอยู่ดีที่แท้จริง (Stiglitz et al., 2009, pp. 16–18; Stiglitz et al., 2009, Overview, pp. 2–3)

เมื่อเปรียบเทียบกับกรอบ Human Development ความแตกต่างยิ่งชัดเจนขึ้น UNDP ระบุไว้ในคำอธิบาย HDI ว่า ดัชนีการพัฒนามนุษย์ถูกสร้างขึ้นเพื่อ “เน้นว่าคนและความสามารถของคนควรเป็นเกณฑ์ปลายทางของการประเมินการพัฒนาของประเทศ ไม่ใช่การเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว” (UNDP, 2024, para. 1; QoG, 2025, summary)

นั่นหมายความว่า ในขณะที่ GDP วัดมูลค่าผลผลิตของระบบเศรษฐกิจ HDI พยายามวัด “สภาวะของมนุษย์” ผ่านอายุขัย การศึกษา และมาตรฐานการครองชีพ ซึ่งสะท้อนความอยู่ดีในระดับชีวิตบุคคลมากกว่าระดับระบบเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว (UNDP, 2024, paras. 1–3; WHO, n.d., paras. 1–3)

ภาพที่ 1- 11 GDP กับ HDI

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก UNDP, 2025; Stiglitz et al., 2009)

ภาพที่ 1.11 แสดงให้เห็นว่า หากหมุดหมายสูงสุดของการพัฒนาคือการลดความทุกข์ของผู้คน สังคมย่อมต้องการกรอบคิดและแม่แบบปรัชญาที่ลึกซึ้งกว่าการมองแค่ตัวเลขผลผลิตทางเศรษฐกิจ การขยับจากการใช้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ซึ่งวัดเพียงผลผลิตของระบบเศรษฐกิจ ไปสู่ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) ที่มุ่งประเมินสภาวะขั้นพื้นฐานของมนุษย์ผ่านอายุขัย การศึกษา และมาตรฐานการครองชีพ จึงเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านเท่านั้น ในความเป็นจริง ประเทศที่มีรายได้เฉลี่ยสูงไม่ได้หมายความว่าจะมีผลลัพธ์ด้านคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดเสมอไป และช่องว่างระหว่างตัวเลขเศรษฐกิจกับสภาวะชีวิตของผู้คนคือเหตุผลสำคัญที่ทำให้เราต้องมองหาแนวทางการพัฒนาที่ลึกและรอบด้านกว่าเดิม

ความย้อนแย้งดังกล่าวสะท้อนว่า หากเรายอมรับว่าจุดหมายของการพัฒนาไม่ใช่เพียงการเร่งผลิตและสะสมทรัพยากร แต่คือการสร้างสังคมที่ดีงามและลดทอนความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์ สังคมย่อมต้องการสถาปัตยกรรมทางความคิดและ

นโยบายชุดใหม่ บทนี้จึงนำเสนอแนวทางการลงทุนทางสังคมที่หยั่งรากลึกในภูมิปัญญาโบราณ ผ่าน การตีความ 'กูฏทันตสูตร' (The Kutadanta Sutta) ในฐานะแม่แบบทางนโยบายสำหรับโลกดิจิทัล เพื่อขยายพรมแดนความคิดจากการประเมินมูลค่ากิจกรรมทางตลาด ไปสู่การออกแบบโครงสร้างสังคมที่เกื้อหนุนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความเปราะไร้ศักดิ์ศรีและความทุกข์เชิงโครงสร้างอย่างแท้จริง

OECD เสริมว่า แนวทาง “การวัดความอยู่ดีและความก้าวหน้า” จำเป็นต้องพัฒนาชุดตัวชี้วัดใหม่เพื่อ “เสริม” ไม่ใช่ “แทน” สถิติเศรษฐกิจมาตรฐาน โดยเฉพาะต้องเพิ่มตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิตของผู้คน เช่น สุขภาพ ความปลอดภัย ความไว้วางใจ ความผูกพันทางสังคม เวลาใช้ชีวิตส่วนตัว และมิติเชิงคุณภาพอื่น ๆ (OECD, 2025, paras. 1–4; ESRI, 2011, pp. 2–5)

การมองเช่นนี้ทำให้เห็นว่า ปัญหาของ GDP ไม่ได้อยู่ที่ตัวเลข “ผิด” หากอยู่ที่การใช้ตัวเลขนี้ไปทำหน้าที่เกินขอบเขต กล่าวคือ นำตัวชี้วัดกิจกรรมทางตลาดไปใช้แทนความอยู่ดีของมนุษย์และความก้าวหน้าทางสังคมทั้งหมด (Stiglitz et al., 2009, pp. 7–9; Stiglitz et al., 2018, pp. 19–23)

ในโลกดิจิทัล ข้อจำกัดนี้ยิ่งเด่นชัด เพราะมูลค่าทางเศรษฐกิจจำนวนมากเกิดขึ้นในรูปแบบข้อมูล แพลตฟอร์ม และบริการที่วัดเป็นมูลค่าตลาดได้ยาก ขณะที่ผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ความเป็นส่วนตัว ความมั่นคงของงาน และความเสมอภาคในการเข้าถึงเทคโนโลยีก็ไม่ได้ถูกสะท้อนใน GDP อย่างตรงไปตรงมา (OECD, 2025, paras. 1–4; UNDP, 2025, pp. 2–6)

ตัวอย่างเช่น การขยายตัวของเศรษฐกิจแพลตฟอร์มอาจทำให้ GDP เพิ่มขึ้น แต่ในเวลาเดียวกันอาจมาพร้อมกับแรงงานที่ไร้ความมั่นคง การขาดการคุ้มครองสังคม และการกดค่าจ้าง ซึ่งล้วนเป็นปัญหาการพัฒนาสังคมที่ตัวเลข GDP ไม่ทำให้มองเห็นชัดเจน (OECD, 2025, paras. 1–4; Stiglitz et al., 2018, pp. 26–31)

ดังนั้น เมื่อถามว่า “GDP วัดอะไร” และ “ไม่วัดอะไร” คำตอบเชิงย่อคือ GDP วัด “ปริมาณกิจกรรมเศรษฐกิจในตลาด” ได้ดี แต่ไม่วัด “คุณภาพของชีวิต ความเป็นธรรม และความยั่งยืน” ได้ครบถ้วน และไม่ควรถูกใช้แทนความก้าวหน้าทางสังคมทั้งหมด (Stiglitz et al., 2009, pp. 7–9; OECD, 2025, paras. 1–4; UNDP, 2024, para. 1)

1.3.2 จากการเติบโตสู่คุณภาพชีวิต: การวิจารณ์เชิงทฤษฎีต่อ GDP

การวิจารณ์ GDP ในทางทฤษฎีมิได้เกิดจากการปฏิเสธประโยชน์ของมันในฐานะเครื่องมือวัดผลผลิตทางเศรษฐกิจ หากเกิดจากการคัดค้านการยก GDP ขึ้นเป็นดัชนีแทน “ความก้าวหน้าของสังคมทั้งหมด” ทั้งที่โดยธรรมชาติของมัน GDP ถูกออกแบบมาเพื่อวัดการผลิต ไม่ใช่เพื่อวัดคุณภาพชีวิต ความเป็นธรรม หรือความยั่งยืนของการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009, pp. 7–9, 21–22)

หัวใจของข้อวิจารณ์จึงอยู่ที่การชี้ว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเพียง “ส่วนหนึ่ง” ของการพัฒนา มิใช่ทั้งหมดของการพัฒนา และการสับสนระหว่างสองสิ่งนี้ทำให้รัฐและสังคมจำนวนมากประเมินความสำเร็จของตนอย่างคับแคบเกินไป (Stiglitz, Fitoussi, & Durand, 2018, pp. 19–23; OECD, 2018, paras. 1–3)

ในทางทฤษฎี การพัฒนาแบบยึด GDP เป็นศูนย์กลางมีข้อจำกัดสำคัญอย่างน้อยสามประการ ประการแรก มันให้น้ำหนักกับ “ปริมาณการเติบโต” มากกว่า “คุณภาพของชีวิต” ประการที่สอง มันมองผลลัพธ์รวมระดับประเทศมากกว่าการกระจายผลลัพธ์ระหว่างกลุ่มคน และประการที่สาม มันให้ความสำคัญกับปัจจุบันมากกว่าความสามารถของสังคมในการธำรงคุณภาพชีวิตของคนรุ่นต่อไป (Stiglitz et al., 2009, pp. 12–18; OECD, 2025, paras. 1–4)

ด้วยเหตุนี้ ข้อวิจารณ์ GDP จึงค่อย ๆ พัฒนาจากการตั้งคำถามเชิงสถิติ ไปสู่การตั้งคำถามเชิงปรัชญาสังคมว่า เป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนาควรอยู่ที่การผลิตมากขึ้น หรืออยู่ที่การทำให้ผู้คนมีชีวิตที่ดี มีเสรีภาพ และมีความมั่นคงมากขึ้น (Sen, 1999, pp. 18–24; Stiglitz et al., 2018, pp. 19–23)

ข้อวิจารณ์เชิงทฤษฎีที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งคือ GDP ทำให้การเมืองของการพัฒนาโน้มเอียงไปสู่การยกย่องการเติบโตในฐานะเป้าหมายในตัวเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐอาจตัดสินใจเชิงนโยบายโดยให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่เพิ่มผลผลิตรวม แม้ว่ากิจกรรมนั้นจะไม่ได้ทำให้ชีวิตของคนส่วนใหญ่ดีขึ้น หรืออาจทำลายความมั่นคงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว (Stiglitz et al., 2009, pp. 8–9, 16–18; JRC, 2018, paras. 1–4)

ยิ่งเมื่อการเติบโตถูกอ่านผ่านค่าเฉลี่ยระดับประเทศเพียงอย่างเดียว ปัญหาความเหลื่อมล้ำ การกันออกจากสวัสดิการ ความเปราะบางของแรงงาน และความไม่มั่นคงในชีวิตก็มีแนวโน้มจะถูกลดทอนให้กลายเป็นประเด็นรอง ทั้งที่ในทางสังคมศาสตร์ ปรากฏการณ์เหล่านี้คือส่วนสำคัญของคำถามเรื่อง “ความก้าวหน้า” อย่างแท้จริง (Stiglitz et al., 2009, pp. 12–14; OECD, 2025, paras. 1–4)

กรอบ Human Development เข้ามาวิพากษ์จุดนี้อย่างมีพลังโดยเสนอว่าการพัฒนาไม่ควรถูกนิยามจากการเพิ่มรายได้เฉลี่ย แต่ควรถูกนิยามจากการขยาย capabilities หรือความสามารถของผู้คนในการมีชีวิตตามที่พวกเขาให้คุณค่า (Sen, 1999, pp. 18–24, 74–81)

ในแนวทางนี้ รายได้มีความสำคัญ แต่เป็นเพียง “เครื่องมือ” ไม่ใช่ “จุดหมาย” ของการพัฒนา เพราะรายได้จะมีความหมายก็ต่อเมื่อสามารถแปลงเป็นสุขภาพ การศึกษา ความมั่นคง เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมในชีวิตสังคมได้จริง (Anand & Sen, 1994, pp. 1–6; Stewart, 2013, pp. 1–4)

จุดเปลี่ยนสำคัญของข้อวิจารณ์เชิงทฤษฎีจึงอยู่ที่การย้ายศูนย์กลางจาก “เศรษฐกิจ” ไปสู่ “ชีวิตมนุษย์” กล่าวคือ แทนที่จะถามเพียงว่าประเทศผลิตอะไรได้มากขึ้นเพียงใด เราต้องถามด้วยว่าผู้คนมีชีวิตยืนยาวขึ้นหรือไม่ มีสุขภาพดีขึ้นหรือไม่ ได้รับการศึกษาหรือไม่ มีความปลอดภัยและเสียงทางสังคมหรือไม่ และมีเสรีภาพเพียงใดในการกำหนดอนาคตของตนเอง (UNDP, 2024, para. 1; WHO, n.d., paras. 1–3)

ภาพที่ 1- 12 เปลี่ยนกระบวนทัศน์จาก GDP-centric สู่ Human-centric Development

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก Sen, 1999; Stiglitz et al., 2018)

ภาพที่ 1.12 แสดงให้เห็น “ความย้อนแย้งแห่งศตวรรษที่ 21” ซึ่งเป็นหัวใจของการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการพัฒนาที่ผูกติดกับตัวเลขเศรษฐกิจ ไปสู่การพัฒนาที่ให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางตามแนวคิดการพัฒนาขีดความสามารถ (Capability Approach) ในด้านหนึ่ง การขยายตัวของเทคโนโลยี นวัตกรรม AI และตัวเลข GDP ที่พุ่งสูงขึ้นได้หล่อหลอมให้เกิดความคาดหวังถึงความเจริญมั่งคั่งรูปแบบใหม่ (OECD, 2025) แต่อีกด้านหนึ่ง รายงานร่วมสมัยจำนวนมากกลับสะท้อนว่า ความเหลื่อมล้ำและความไม่มั่นคงเชิงโครงสร้างยังคงดำรงอยู่ และทวีความรุนแรงขึ้นในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นรายได้ โอกาส หรืออำนาจต่อรองทางสังคม (UNDP, 2025)

ความย้อนแย้งนี้เรียกร้องให้เราเปลี่ยนมาตั้งคำถามพื้นฐานใหม่: แทนที่จะมุ่งประเมินว่าประเทศสามารถผลิตทรัพยากรหรือสร้างผลผลิตรวมได้มากเพียงใด เราต้องหันมาตรวจสอบว่าผู้คนในสังคมมีชีวิตที่ยืนยาว มีสุขภาพดี มีทักษะความรู้ มีเสรีภาพ และมีสิทธิ์มีเสียงทางสังคมหรือไม่ (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009) เพราะในท้ายที่สุดแล้ว รายได้และตัวเลขทางเศรษฐกิจเป็นเพียง "เครื่องมือ" (Means) ไม่ใช่ "จุดหมายปลายทาง" (Ends) ของการพัฒนา และมูลค่าทางวัตถุจะมีขีดความหมายที่แท้จริงก็ต่อเมื่อมันถูกแปรเปลี่ยน (Convert) ไปสู่การมีสุขภาพที่ดี การศึกษาที่เท่าเทียม ความมั่นคงในชีวิต และเสรีภาพที่มนุษย์คนหนึ่งจะสามารถเลือกดำเนินชีวิตในแบบที่ตนเองให้คุณค่าได้จริง

นี่คือเหตุผลที่ HDI และกรอบ Human Development ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นการตอบโต้เชิงแนวคิดต่อการวัดแบบ GDP-centric โดยยืนยันอย่างตรงไปตรงมาว่า มนุษย์และความสามารถของมนุษย์ควรเป็นเกณฑ์ปลายทางของการประเมินการพัฒนา (UNDP, 2024, para. 1; QoG, 2025, summary)

ในอีกด้านหนึ่ง ข้อวิจารณ์ GDP ยังเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง well-being หรือความอยู่ดี ซึ่งพยายามขยายการประเมินความก้าวหน้าไปสู่มิติที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิต เช่น สุขภาพกาย สุขภาพจิต ความปลอดภัย ความผูกพันทางสังคม ความไว้วางใจในสถาบัน เวลาใช้ชีวิต และความพึงพอใจต่อชีวิต (OECD, 2025, paras. 1–4; OECD Well-being Data Monitor, n.d., para. 1)

OECD จึงเสนอว่าการประเมินความก้าวหน้าควรขยับจากการยึดตัวเลขเศรษฐกิจเดี่ยว ไปสู่ “dashboard” ของตัวชี้วัดหลายมิติที่ทำให้เห็นว่าใครได้ประโยชน์จากการเติบโต การเติบโตนั้นยั่งยืนหรือไม่ และผู้คนรับรู้ชีวิตของตนอย่างไรในเชิงประสบการณ์จริง (OECD, 2018, para. 1; Stiglitz et al., 2018, pp. 23–31)

ข้อเสนอนี้มีนัยทางทฤษฎีมากกว่าการเพิ่มจำนวนตัวเลข เพราะมันสะท้อนการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการมอง “เศรษฐกิจเป็นศูนย์กลาง” ไปสู่การมอง “มนุษย์และสังคมเป็นศูนย์กลาง” และจากการมองความสำเร็จในแบบค่าเฉลี่ยไปสู่การมองความแตกต่าง การกระจาย และคุณภาพของประสบการณ์ชีวิต (JRC, 2018, paras. 1–4; OECD, 2025, paras. 1–4)

ในความหมายนี้ การวิจารณ์ GDP จึงไม่ใช่เพียงข้อถกเถียงทางสถิติ แต่เป็นการเรียกร้องให้สังคมทบทวนอย่างจริงจังว่า “อะไรคือสิ่งที่ควรนับว่าเป็นความก้าวหน้า” และ “ชีวิตแบบใดที่การพัฒนาควรช่วยให้มนุษย์เข้าถึงได้” (Stiglitz et al., 2018, pp. 19–23; Sen, 1999, pp. 18–24)

เมื่อเชื่อมกับบริบทโลกดิจิทัล ข้อวิจารณ์นี้ยิ่งมีน้ำหนักมากขึ้น เพราะสังคมอาจมีการเติบโตของเศรษฐกิจดิจิทัลอย่างรวดเร็ว แต่ในเวลาเดียวกันผู้คนจำนวนมากอาจประสบความไม่มั่นคงในการทำงาน ความกดดันทางจิตใจ การโดดเดี่ยวทางสังคม หรือการถูกกีดกันจากสวัสดิการและบริการที่ถูกแปลงเป็นดิจิทัล (UNDP, 2025, pp. 2–8; OECD, 2025, paras. 1–4)

ดังนั้น หากยังยึด GDP เป็นศูนย์กลางของความสำเร็จเชิงนโยบายต่อไป สังคมก็อาจเข้าใจผิดว่าตนกำลังก้าวหน้า ทั้งที่ในเชิงคุณภาพชีวิต ความเป็นธรรม และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กลับอาจกำลังถดถอยในบางมิติอย่างเงียบ ๆ (Stiglitz et al., 2009, pp. 16–18; OECD, 2025, paras. 1–4)

กล่าวโดยสรุปในระดับทฤษฎี การวิจารณ์ GDP คือการยืนยันว่า การเติบโตเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของการพัฒนา แต่ไม่สามารถใช้แทนคุณภาพชีวิต ความเป็นธรรม ความมั่นคง และความยั่งยืนได้ทั้งหมด และหากสังคมต้องการเครื่องมือที่สอดคล้องกับเป้าหมายของ Social Development, Human Development และ SDGs ก็จำเป็นต้องขยับจากการวัด “การผลิต” ไปสู่การวัด “ชีวิต” อย่างจริงจังมาก

ขึ้น (Stiglitz et al., 2018, pp. 23–31; OECD, 2018, para. 1; United Nations, 2015, paras. 3–4)

1.3.3 โลกดิจิทัลกับการทำให้ข้อจำกัดของ GDP ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในโลกดิจิทัล ข้อจำกัดของ GDP ยิ่งปรากฏชัด เพราะการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีไม่ได้ส่งผลเฉพาะต่อปริมาณการผลิตหรือมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่เข้าไปเปลี่ยนโครงสร้างโอกาส การเข้าถึงบริการ ความสัมพันธ์ทางสังคม รูปแบบแรงงาน และวิธีที่มนุษย์มีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะด้วย (UNDP, 2025, pp. 2–8; OECD, 2025, paras. 1–4)

ดังนั้น แม้เศรษฐกิจดิจิทัลอาจช่วยเพิ่มผลิตภาพ สร้างธุรกิจใหม่ และขยาย GDP ได้อย่างรวดเร็ว แต่ตัวเลขดังกล่าวไม่ได้บอกโดยอัตโนมัติว่าชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ดีขึ้น มีความมั่นคงมากขึ้น หรือได้รับโอกาสอย่างเป็นธรรมมากขึ้นเพียงใด (UNDP News, 2025, paras. 1–8; OECD, 2025, paras. 1–4)

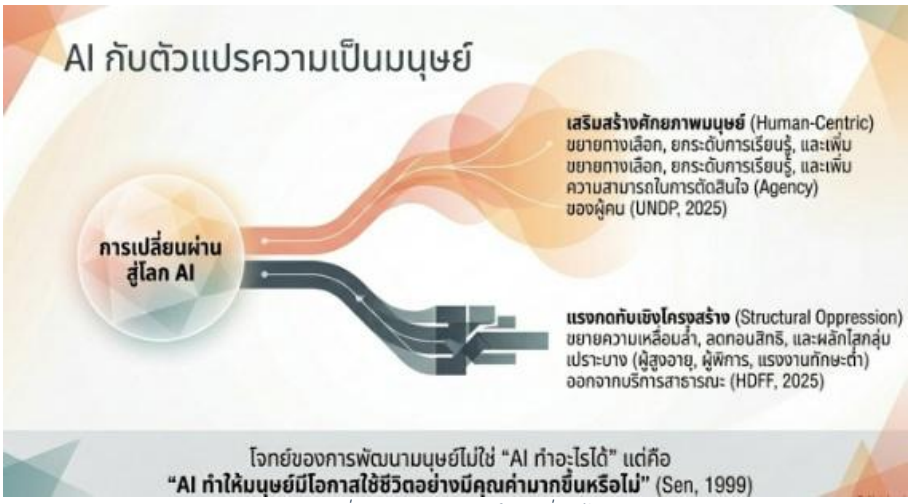
ประเด็นแรกที่โลกดิจิทัลทำให้เห็นชัด คือ ความแตกต่างระหว่าง “การเติบโตของระบบ” กับ “ความอยู่ดีของมนุษย์” อาจห่างกันมากขึ้นกว่าเดิม เศรษฐกิจแพลตฟอร์ม ระบบอัตโนมัติ และ AI สามารถเพิ่มประสิทธิภาพและมูลค่าทางเศรษฐกิจได้สูง แต่ในเวลาเดียวกันก็อาจก่อให้เกิดแรงงานไม่มั่นคง การแทนที่งานบางประเภท การลดอำนาจต่อรองของแรงงาน และแรงกดดันใหม่ต่อทักษะและการเรียนรู้ของผู้คน (UNDP, 2025, pp. 5–8; UNDP Thailand, 2025, paras. 2–8)

หากใช้ GDP เป็นตัวชี้วัดหลักเพียงตัวเดียว สังคมอาจเห็นเพียงการเพิ่มขึ้นของมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ไม่เห็นความไม่มั่นคงเชิงชีวิตที่กำลังแทรกตัวเข้าสู่โลกการทำงานและสวัสดิการในเวลาเดียวกัน (OECD, 2025, paras. 1–4; Stiglitz, Fitoussi, & Durand, 2018, pp. 26–31)

ประเด็นที่สองคือ โลกดิจิทัลทำให้ “ความเหลื่อมล้ำของโอกาส” มีลักษณะซับซ้อนขึ้น และ GDP ไม่สามารถสะท้อนความแตกต่างนี้ได้ดีพอ OECD ชี้ว่า digital divide มิได้หมายถึงการมีหรือไม่มีอินเทอร์เน็ตเท่านั้น แต่รวมถึงความแตกต่างด้านอายุ การศึกษา รายได้ ทักษะ และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตจริงด้วย (OECD, n.d., paras. 1–4)

ในด้านการศึกษา OECD ยังระบุว่า digital divide ครอบคลุมทั้งการเข้าถึงอุปกรณ์ โครงสร้างพื้นฐาน คุณภาพสัญญาณ ราคา ความสามารถในการใช้ และผลลัพธ์นอกจอหรือ offline outcomes ที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยี ซึ่งหมายความว่าความเหลื่อมล้ำดิจิทัลสามารถขยายความเหลื่อมล้ำเดิมในสังคมให้ลึกขึ้นได้ (OECD, 2025, paras. 1–4)

จุดนี้ทำให้เห็นชัดว่า GDP อาจเพิ่มขึ้นจากการขยายตัวของเศรษฐกิจดิจิทัล แม้ในเวลาเดียวกันประชากรบางกลุ่มจะยังเข้าไม่ถึงโอกาสพื้นฐานของโลกใหม่ เช่น การเรียนออนไลน์ งานดิจิทัล บริการรัฐดิจิทัล หรือช่องทางการค้าบนแพลตฟอร์ม (OECD, n.d., paras. 1–4; OECD, 2025, paras. 1–4)

ภาพที่ 1- 13 Digital Divide ในมิติที่ซับซ้อน

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก OECD, 2024, 2025)

ภาพที่ 1.13 ถอดรหัส “AI กับตัวแปรความเป็นมนุษย์” เพื่อฉายให้เห็นเส้นทางสองแพร่งของการเปลี่ยนผ่านสู่โลก AI (The Bifurcated Paths of AI Transition) และย้ำให้ชัดว่า ผลลัพธ์ของเทคโนโลยีไม่ได้เป็นกลาง หากทำหน้าที่เป็นตัวขยายผลกระทบ (amplifier) ไปในทิศทางที่สอดคล้องกับระบบนิเวศและนโยบายที่รายล้อมอยู่ ดังนั้น ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลจึงไม่อาจมองได้เพียงในมิติ “มีหรือไม่มีอินเทอร์เน็ต” เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงความแตกต่างด้านทักษะ คุณภาพการเข้าถึง โอกาสในการใช้เทคโนโลยีสร้างคุณค่า ตลอดจนผลลัพธ์ในโลกออฟไลน์ (offline outcomes) ที่เกิดขึ้นตามมา โดยพลวัตเหล่านี้สามารถแยกทิศทางออกได้เป็นสองมิติที่สวนทางกันอย่างชัดเจนในส่วนถัดไปของบทนี้:

เส้นทางบน — การเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์ (Human-Centric Approach): เทคโนโลยีถูกนำมาใช้เพื่อเปิดกว้างทางเลือก ยกระดับกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต และหนุนเสริมขีดความสามารถในการตัดสินใจรวมถึงการกำหนดชีวิตตนเอง (Agency) ของผู้คนในสังคม (UNDP, 2025)

เส้นทางล่าง — แรงกดทับเชิงโครงสร้าง (Structural Oppression): เทคโนโลยีกลายเป็นกลไกที่เร่งความเหลื่อมล้ำ ลิดรอนสิทธิ์พื้นฐาน และผลักไสกลุ่มเปราะบาง (เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และแรงงานทักษะต่ำ) ให้หลุดลอยออกจากสิทธิการเข้าถึงบริการสาธารณะที่จำเป็นอย่างไม่เป็นธรรม (HDFF, 2025)

ปรากฏการณ์ทางแยกนี้สะท้อนมิติอันซับซ้อนของความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) ที่ไม่ได้หยุดอยู่แค่เรื่องการขาดแคลนอุปกรณ์ แต่เกี่ยวพันไปถึงคุณภาพโครงสร้างพื้นฐาน ราคาที่ต้องจ่าย ทักษะการใช้งาน ตลอดจนผลลัพธ์ในโลกจริง (Offline Outcomes) ด้วยเหตุนี้ ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลจึงทำหน้าที่เป็นสารเร่งที่ "ขยาย" ความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่มีอยู่เดิมให้ฝังลึกยิ่งขึ้น ปัจจัยเชิงโครงสร้างนี้อธิบายว่าเหตุใดประเทศจึงอาจมีตัวเลข GDP สูงขึ้นจากเศรษฐกิจดิจิทัล แต่ประชากรส่วนใหญ่กลับยังถูกกีดกันและเข้าไม่ถึงดอกผลของการเติบโตนั้น โจทย์ที่

แท้จริงของการพัฒนามนุษย์จึงไม่ใช่การตั้งคำถามเชิงเทคนิคว่า “AI ทำอะไรได้บ้าง” แต่คือการทบทวนเชิงปรัชญาและนโยบายว่า “AI กำลังทำให้มนุษย์มีโอกาสใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่ามากขึ้นหรือไม่” (Sen, 1999)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประเทศอาจ “โต” ทางเศรษฐกิจ แต่คนจำนวนมากอาจยัง “เข้าไม่ถึง” ประโยชน์ของการเติบโตนั้น และช่องว่างนี้เองคือสิ่งที่ GDP ไม่ทำให้มองเห็นอย่างเป็นระบบ (OECD, 2025, paras. 1–4; OECD, 2024, pp. 9–13)

ประเด็นที่สามคือ โลกดิจิทัลทำให้คำถามเรื่องคุณภาพชีวิตต้องขยายไปไกลกว่ารายได้และการบริโภค OECD ย้ำว่าการวัดความก้าวหน้า beyond GDP ต้องรวมมิติของความเชื่อมโยงทางสังคม สุขภาพจิต ความไว้วางใจ และความเป็นอยู่ของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต เพราะแม้โลกจะมี GDP สูงขึ้นมากในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา แต่ความเหลื่อมล้ำยังดำรงอยู่ แรงกดดันต่อสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น และสังคมจำนวนมากเผชิญปัญหาความโดดเดี่ยวและความทุกข์ทางจิตที่สูงขึ้น (OECD, 2025, paras. 1–5)

ในบริบทดิจิทัล ประเด็นเหล่านี้ยิ่งสำคัญ เพราะการสื่อสารผ่านแพลตฟอร์ม การทำงานแบบเชื่อมต่อตลอดเวลา และการพึ่งพาระบบอัลกอริทึมอาจสร้างทั้งโอกาสและแรงกดดันใหม่ต่อความสัมพันธ์ทางสังคม เวลาใช้ชีวิต และสุขภาวะของผู้คน ซึ่งไม่อาจอ่านได้จาก GDP (UNDP News, 2025, paras. 3–8; OECD, 2025, paras. 1–5)

ประเด็นที่สี่คือ โลกดิจิทัลทำให้ “คุณค่าทางเศรษฐกิจ” กับ “การกระจายอำนาจและผลประโยชน์” ไม่จำเป็นต้องเดินไปด้วยกัน การลงทุนและนวัตกรรมด้าน AI กระจุกตัวสูงในประเทศและบริษัทบางกลุ่ม ขณะที่ประเทศหรือประชากรที่มีโครงสร้างพื้นฐาน ทักษะ และกำลังเชิงสถาบันต่ำกว่ากลับมีความเสี่ยงที่จะกลายเป็นเพียงผู้รับผลกระทบมากกว่าผู้กำหนดทิศทางเทคโนโลยี (UNDP Thailand, 2025, paras. 2–9; UNDP, 2025, pp. 5–8)

ในกรณีเช่นนี้ แม้ GDP ของบางประเทศอาจเติบโตจากการใช้ AI หรือการเชื่อมต่อกับห่วงโซ่มูลค่าดิจิทัลโลก แต่การเติบโตนั้นอาจไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาความสามารถของมนุษย์อย่างทั่วถึง หากโครงสร้างผลประโยชน์ยังคงกระจุกตัวและคนส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจต่อรองในเศรษฐกิจดิจิทัล (UNDP, 2025, pp. 5–8; OECD, 2025, paras. 1–4)

นอกจากนี้ โลกดิจิทัลยังทำให้เกิดคำถามใหม่เกี่ยวกับสิ่งที่ GDP ไม่เคยออกแบบมาเพื่อวัด เช่น ความเป็นส่วนตัว การถูกเฝ้าระวัง การถูกคัดกรองด้วยอัลกอริทึม ความโปร่งใสของระบบดิจิทัล และสิทธิในการอุทธรณ์เมื่อระบบอัตโนมัติตัดสินใจผิดพลาด ปัญหาเหล่านี้มีผลโดยตรงต่อศักดิ์ศรี เสรีภาพ และความเป็นธรรม แต่แทบไม่ปรากฏในตัวชี้วัดเศรษฐกิจแบบเดิม (UNDP, 2025, pp. 6–8; เตชะสม บูรณากิจ, 2568, น. 3–14)

ด้วยเหตุนี้ การวัดความก้าวหน้าในยุคดิจิทัลจึงต้องถามมากกว่า “ผลิตได้เท่าไร” หรือ “โตได้กี่เปอร์เซ็นต์” แต่ต้องถามด้วยว่า เทคโนโลยีทำให้ผู้คนมีเสรีภาพและความสามารถมากขึ้นหรือไม่ ใครถูกกันออกจากผลประโยชน์ของการเปลี่ยนผ่าน และสถาบันของสังคมสามารถคุ้มครองผู้คนจากความเสี่ยงใหม่เหล่านี้ได้เพียงใด (UNDP, 2025, pp. 5–8; OECD, n.d., paras. 1–4)

เมื่อมองจากภูมิภาคเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความจำเป็นของการก้าวพ้น GDP ยิ่งชัดเจน OECD เสนอว่าการวัดความก้าวหน้าในภูมิภาคนี้ต้องให้ความสำคัญกับมิติอย่างสุขภาพ การศึกษา สิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมพลเมือง ตลอดจนมิติครอบครัวและวัฒนธรรม ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อความอยู่ดีของสังคม แต่ไม่ปรากฏชัดในตัวเลขเศรษฐกิจรวม (OECD, 2024, pp. 9–13)

นอกจากนี้ OECD ยังย้ำว่าการระบุกลุ่มเปราะบางและการมีข้อมูลที่ดีขึ้นเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายทางสังคมเป็นสิ่งจำเป็นต่อการวัดความก้าวหน้าในภูมิภาค

อย่างแม่นยำ ซึ่งสะท้อนชัดว่าการวัดแบบค่าเฉลี่ยระดับชาติไม่เพียงพออีกต่อไปสำหรับสังคมที่กำลังถูกเปลี่ยนโดยดิจิทัล (OECD, 2024, pp. 12–20)

ดังนั้น โลกดิจิทัลไม่ได้เพียงเพิ่มข้อท้าทายใหม่ให้การพัฒนา แต่ยังทำหน้าที่ “เปิดโปง” ข้อจำกัดของ GDP ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น เพราะยิ่งเศรษฐกิจซับซ้อน เชื่อมด้วยข้อมูล และขับเคลื่อนด้วยอัลกอริทึมมากเท่าใด ความต่างระหว่าง “การเติบโตของระบบ” กับ “ความอยู่ดีของผู้คน” ก็ยิ่งมีโอกาสขยายกว้างขึ้นหากสังคมยังใช้ตัวชี้วัดแบบเดิมเป็นหลัก (OECD, 2025, paras. 1–5; UNDP, 2025, pp. 2–8)

ด้วยเหตุนี้ การวิพากษ์ GDP ในยุคดิจิทัลจึงไม่ใช่เพียงการเรียกร้องเครื่องมือวัดใหม่ แต่เป็นการเรียกร้องให้สังคมหันกลับมาวาง “มนุษย์ คุณภาพชีวิต ความเป็นธรรม และความสามารถ” เป็นศูนย์กลางของการประเมินความก้าวหน้าอย่างแท้จริง ซึ่งจะนำไปสู่การพิจารณากรอบอย่าง HDI และ well-being framework ในหัวข้อถัดไป (UNDP, 2024, para. 1; OECD, 2025, paras. 1–4)

1.3.4 ความเหลื่อมล้ำ ความยั่งยืน และสิ่งที่ GDP มองไม่เห็น

ข้อจำกัดสำคัญที่สุดประการหนึ่งของ GDP คือการที่มันไม่สามารถสะท้อน “การกระจาย” ของผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจได้ดีพอ กล่าวคือ แม้ GDP ต่อหัวจะเพิ่มขึ้น แต่ไม่ได้หมายความว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมมีชีวิตดีขึ้นตามไปด้วยเสมอไป เพราะผลประโยชน์จากการเติบโตอาจกระจุกตัวอยู่ในคนบางกลุ่ม บางอุตสาหกรรม หรือบางพื้นที่เท่านั้น (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009, pp. 12–14; Mismeasuring Our Lives summary, para. 1)

คณะกรรมาธิการ Stiglitz–Sen–Fitoussi ชี้ชัดว่า หากความเหลื่อมล้ำเพิ่มขึ้นมากพอ คนส่วนใหญ่ในสังคมอาจมีสภาพความเป็นอยู่แย่ลง แม้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประเทศจะเพิ่มขึ้นก็ตาม ซึ่งหมายความว่า GDP ในฐานะค่าเฉลี่ยรวมอาจ

ปิดบังข้อเท็จจริงของชีวิตคนส่วนใหญ่ได้อย่างรุนแรง (Stiglitz et al., 2009, Executive Summary, pp. 2–3)

ในแง่นี้ ปัญหาไม่ได้อยู่เพียงว่า GDP “ไม่ละเอียดพอ” แต่คือมันสร้างภาพว่าประเทศกำลังก้าวหน้า ทั้งที่ความก้าวหน้านั้นอาจไม่ถูกแบ่งปันอย่างเป็นธรรมระหว่างประชาชนกลุ่มต่าง ๆ (Stiglitz et al., 2009, pp. 12–14; Tresor Economics, 2009, pp. 1–3)

ด้วยเหตุนี้ การวิจารณ์ GDP จึงเชื่อมโยงโดยตรงกับคำถามเรื่องความเหลื่อมล้ำ เพราะหากสังคมใช้ค่าเฉลี่ยระดับประเทศเป็นหลัก ก็ย่อมมีแนวโน้มจะมองไม่เห็นความแตกต่างของประสบการณ์ชีวิตระหว่างคนรวยกับคนจน เมืองกับชนบท คนที่มีทักษะดิจิทัลสูงกับคนที่ถูกกันออกจากโลกดิจิทัล และกลุ่มที่เข้าถึงสวัสดิการได้กับกลุ่มที่ถูกระบบมองข้าม (OECD, 2025, paras. 1–5; เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 3–14)

OECD ย้ำว่าการประเมินความก้าวหน้าที่เหมาะสมต้องไม่เพียงพิจารณาความอยู่ดีในระดับรวม แต่ต้องพิจารณา “ความเหลื่อมล้ำของความอยู่ดี” ด้วย เพราะสังคมที่มีความมั่งคั่งเพิ่มขึ้นแต่มีช่องว่างของโอกาส สุขภาพ การศึกษา และความมั่นคงสูงขึ้น ไม่อาจถือได้ง่าย ๆ ว่าเป็นสังคมที่พัฒนาอย่างดี (OECD, 2025, paras. 1–5; OECD, 2018, para. 1)

แนวคิดนี้สะท้อนอยู่ในกรอบ well-being ของ OECD ซึ่งให้ความสำคัญกับการดูทั้งสภาพความอยู่ดีปัจจุบันของผู้คนและการกระจายความอยู่ดีนั้นระหว่างกลุ่มประชากร แทนที่จะสนใจเพียงมูลค่าผลผลิตหรือรายได้เฉลี่ยรวม (OECD, 2025, paras. 1–4; UNECE, 2024, pp. 2–4)

อีกด้านหนึ่ง GDP ยังมีข้อจำกัดอย่างชัดเจนในเรื่อง “ความยั่งยืน” เพราะมันให้ภาพของกิจกรรมเศรษฐกิจในปัจจุบัน แต่ไม่สามารถบอกได้ดีพอว่าการเติบโต

นั้นกำลังกัดกินฐานทรัพยากรและความอยู่ดีของอนาคตหรือไม่ (Stiglitz et al., 2009, pp. 16–18; What Works Wellbeing, 2023, para. 1)

รายงานของคณะกรรมาธิการชี้ว่า ระบบบัญชีประชาชาติแบบมาตรฐานมักบันทึก “สิ่งที่ผลิตได้” แต่ไม่บันทึก “ต้นทุนที่ถูกผลักไปข้างหน้า” อย่างเพียงพอ เช่น การเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ หรือผลกระทบจากคาร์บอนที่ไม่ได้สะท้อนเข้าไปในราคาตลาด (Stiglitz et al., 2009, Executive Summary, pp. 2–3; Overview, pp. 1–4)

ตัวอย่างที่คณะกรรมาธิการใช้ชี้ให้เห็นอย่างชัดคือ กิจกรรมบางอย่างอาจทำให้ GDP เพิ่มขึ้น แต่กลับลดคุณภาพชีวิต เช่น การจราจรติดขัดที่ทำให้มีการใช้น้ำมันมากขึ้น หรือการเติบโตทางอุตสาหกรรมที่เพิ่มผลผลิตแต่ทำให้อากาศแย่ลง หากตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจไม่นับมลพิษและต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมเข้าไปด้วย ภาพของ “ความก้าวหน้า” ที่ได้ย่อมบิดเบือน (Stiglitz et al., 2009, Executive Summary, pp. 2–3)

ในความหมายนี้ GDP จึงอาจทำให้สังคมเข้าใจผิดว่ากำลังมั่งคั่งขึ้น ทั้งที่แท้จริงกำลังแลกความอยู่ดีในอนาคตกับการบริโภคและการเติบโตในปัจจุบัน (Stiglitz et al., 2009, pp. 16–18; Overview, pp. 1–4)

หากสังคมมี GDP สูงขึ้น แต่ทุนธรรมชาติถูกทำลาย ความไว้วางใจในสังคมลดลง สุขภาพจิตถดถอย และความสัมพันธ์ทางสังคมอ่อนแอลง การเติบโตนั้นก็ย่อมมีลักษณะไม่ยั่งยืน แม้จะดูน่าพอใจในบัญชีประชาชาติระยะสั้น (OECD, 2025, paras. 1–5)

เมื่อเชื่อมกับกรอบ Human Development ข้อจำกัดนี้ยิ่งเด่นชัดขึ้น เพราะแม้ HDI เองจะเป็นความก้าวหน้าสำคัญในการขยับออกจาก GDP แต่ UNDP ก็ยอมรับอย่างชัดเจนว่า HDI จับเพียง “บางส่วน” ของการพัฒนามนุษย์ และยังไม่

สะท้อนความเหลื่อมล้ำ ความยากจน ความมั่นคงของมนุษย์ หรือการเสริมพลังอำนาจได้ครบถ้วน (UNDP, 2025, para. 1)

นั่นคือเหตุผลที่ในเวลาต่อมาได้มีการพัฒนาเครื่องมืออย่าง Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI) เพื่อปรับค่า HDI ให้คำนึงถึงความเหลื่อมล้ำภายในแต่ละมิติของการพัฒนามนุษย์ โดยค่าของ IHDI จะลดลงจาก HDI มากขึ้นเมื่อความเหลื่อมล้ำในสุขภาพ การศึกษา และรายได้สูงขึ้น (Our World in Data, n.d., paras. 1–4)

จุดนี้ช่วยย้ำข้อสังเกตสำคัญว่า แม้แต่เครื่องมือที่พยายามก้าวพ้น GDP ก็ยังต้องปรับปรุงต่อไปเพื่อให้มองเห็น “สิ่งที่ซ่อนอยู่ใต้ค่าเฉลี่ย” ได้ดีขึ้น และยิ่งสะท้อนว่าการใช้ GDP เพียงตัวเดียวในการวัดความก้าวหน้ายิ่งไม่เพียงพอในโลกที่ความเหลื่อมล้ำมีลักษณะซ้อนทับและความยั่งยืนกลายเป็นเงื่อนไขกลางของการพัฒนา (UNDP, 2025, para. 1; OECD, 2025, paras. 1–5)

กล่าวอีกแบบหนึ่ง การวิจารณ์ GDP ไม่ได้เพียงเสนอว่าเราควรมีตัวเลขมากขึ้น แต่เสนอว่าเราต้องเปลี่ยน “สายตา” ที่ใช้มองความก้าวหน้า จากการมองค่าเฉลี่ยผลผลิต ไปสู่การมองการกระจายโอกาส ความมั่นคงของชีวิต และความสามารถของสังคมในการธำรงความอยู่ดีไว้ข้ามรุ่น (Stiglitz et al., 2018, pp. 23–31; OECD, 2018, para. 1)

สำหรับโลกดิจิทัล ประเด็นความเหลื่อมล้ำและสิ่งที่ GDP มองไม่เห็นยิ่งทวีความสำคัญ เพราะความแตกต่างในโครงสร้างพื้นฐาน ทักษะ ข้อมูล และอำนาจต่อรองทางเทคโนโลยีกำลังสร้างชั้นใหม่ของความไม่เท่าเทียม ซึ่งอาจไม่ปรากฏในตัวเลขการเติบโตระดับมหภาคเลย (OECD, 2025, paras. 1–5; เตชะสมบูรณากิจ, 2568, น. 1–14)

เช่นเดียวกัน ความยั่งยืนของโลกดิจิทัลไม่ได้ขึ้นอยู่กับการเติบโตของเศรษฐกิจข้อมูลเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับว่าการเปลี่ยนผ่านนี้จะรักษาศักดิ์ศรี เสรีภาพ ความไว้วางใจ และความสามารถของมนุษย์ในระยะยาวได้หรือไม่ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ GDP ไม่ได้ออกแบบมาเพื่อมองเห็น (UNDP, 2025, pp. 5–8; OECD, 2025, paras. 1–5)

ดังนั้น ความเหลื่อมล้ำ ความยั่งยืน และต้นทุนทางสังคม–สิ่งแวดล้อมที่ซ่อนอยู่ คือพื้นที่สำคัญที่ GDP มองไม่เห็นหรือมองเห็นได้อย่างจำกัด และนี่คือเหตุผลที่การวัดความก้าวหน้าสมัยใหม่ต้องหันไปให้ความสำคัญกับชุดตัวชี้วัดที่คำนึงถึงการกระจาย ความเปราะบาง คุณภาพชีวิต และทรัพยากรของอนาคตควบคู่กันไป (Stiglitz et al., 2009, pp. 12–18; OECD, 2025, paras. 1–5)

1.3.5 ทางเลือกหลัง GDP: HDI, well-being indicators และ dashboard approach

เมื่อข้อจำกัดของ GDP ปรากฏชัดขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในด้านความเหลื่อมล้ำ คุณภาพชีวิต และความยั่งยืน สังคมร่วมสมัยจึงไม่ได้เพียงวิจารณ์ GDP แต่พยายามสร้าง “ทางเลือก” สำหรับการประเมินความก้าวหน้าที่ใกล้เคียงความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์มากขึ้น (Stiglitz, Fitoussi, & Durand, 2018, pp. 19–31; OECD, 2018, para. 1)

ทางเลือกสำคัญที่มีอิทธิพลสูงในปัจจุบันประกอบด้วยอย่างน้อยสามแนวทาง ได้แก่ ดัชนีการพัฒนามนุษย์หรือ HDI ชุดตัวชี้วัดความอยู่ดีหรือ well-being indicators และแนวทางการประเมินแบบ dashboard approach ซึ่งพยายามหลีกเลี่ยงการย่อโลกที่ซับซ้อนให้เหลือเพียงตัวเลขเดี่ยว (UNDP, 2025, para. 1; OECD, 2025, paras. 1–4)

แนวทางแรก คือ Human Development Index หรือ HDI ซึ่งพัฒนาโดย UNDP เพื่อยืนยันอย่างชัดเจนว่า “คนและความสามารถของคน” ควรเป็นเกณฑ์ปลายทางของการประเมินการพัฒนาของประเทศ ไม่ใช่การเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว (UNDP, 2025, para. 1; Human Development Reports, 2025, para. 1)

HDI เป็นดัชนีสังเคราะห์ที่รวมสามมิติพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ ได้แก่ การมีชีวิตที่ยืนยาวและมีสุขภาพดี การเข้าถึงความรู้ และการมีมาตรฐานการครองชีพที่เหมาะสม โดยใช้ตัวชี้วัดอย่างอายุคาดเฉลี่ย การศึกษา และรายได้ประชาชาติต่อหัวมาคำนวณร่วมกัน (UNDP, 2025, paras. 1–4)

จุดแข็งของ HDI อยู่ที่การเปลี่ยนสายตาของการวัดจาก “ผลผลิตของระบบเศรษฐกิจ” ไปสู่ “สภาวะขั้นพื้นฐานของมนุษย์” และทำให้เห็นว่าประเทศที่มีรายได้สูงอาจไม่ได้มีผลลัพธ์ด้านสุขภาพหรือการศึกษาดีที่สุดเสมอไป (UNDP, 2025, paras. 1–4; Human Development Reports Data Center, 2022, paras. 1–3)

อย่างไรก็ตาม UNDP เองก็ยอมรับว่า HDI เป็นเพียง “summary measure” ที่จับได้เพียงบางส่วนของการพัฒนามนุษย์ และจำเป็นต้องพิจารณาร่วมกับดัชนีและข้อมูลอื่น เช่น ความเหลื่อมล้ำ ความยากจน เพศ และแรงกดดันต่อโลก เพื่อให้เห็นภาพที่ครบถ้วนขึ้น (UNDP, 2025, para. 1; Data Center, 2022, paras. 1–4)

ด้วยเหตุนี้ UNDP จึงพัฒนาดัชนีเสริมจำนวนหนึ่งเพื่อแก้ข้อจำกัดของ HDI แบบเดี่ยว เช่น Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI), Gender Inequality Index (GII), Multidimensional Poverty Index (MPI) และ Planetary Pressures-adjusted HDI (PHDI) เพื่อให้เห็นการกระจายของความก้าวหน้าและผลกระทบต่อความยั่งยืนชัดเจนยิ่งขึ้น (Human Development

Reports Data Center, 2022, paras. 2–4; Human Development Reports Home, 2025, para. 1)

การขยายเครื่องมือเช่นนี้สะท้อนหลักคิดสำคัญว่า ดัชนีเดี่ยวมีประโยชน์ในการสื่อสารภาพรวม แต่ไม่เพียงพอสำหรับการเข้าใจความซับซ้อนของชีวิตมนุษย์และสังคมทั้งหมด (UNDP, 2025, paras. 1–4; Stiglitz et al., 2018, pp. 23–31)

แนวทางที่สอง คือชุดตัวชี้วัดความอยู่ดีหรือ well-being indicators ซึ่ง OECD พัฒนาขึ้นเพื่อประเมินความก้าวหน้า beyond GDP ในลักษณะที่ครอบคลุมมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น (OECD, 2025, paras. 1–4; OECD Well-being Data Monitor launch, 2024, paras. 1–3)

จุดเด่นของกรอบนี้คือการมองทั้งความอยู่ดีปัจจุบันและทรัพยากรที่หล่อเลี้ยงความอยู่ดีในอนาคต พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับช่องว่างระหว่างกลุ่มประชากร ไม่ใช่เพียงค่าเฉลี่ยระดับประเทศ (OECD, 2025, paras. 1–4; OECD Data Monitor, 2025, paras. 1–3)

กรอบ well-being ของ OECD จึงไม่ได้ถามแค่ว่าเศรษฐกิจโตเท่าไร แต่ถามด้วยว่า ผู้คนมีชีวิตอย่างไร มีสุขภาพดีหรือไม่ มีงานที่มั่นคงหรือไม่ มีความปลอดภัย ความผูกพันทางสังคม ความพึงพอใจต่อชีวิต และมีสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตหรือไม่ (OECD, 2025, paras. 1–4; OECD Data Monitor launch, 2024, paras. 1–3)

ภาพที่ 1- 14 Beyond GDP: HDI Well-being Indicators และ Dashboard Approach

(ที่มา: จากผู้เขียน อิงจาก OECD, 2025; UNDP, 2025)

ภาพที่ 1.14 เจาะลึก “จุดบอดของตัวชี้วัด” กระแสหลัก และชวนให้มองไปไกลกว่าการใช้ GDP เป็นศูนย์กลาง โดยชี้ว่า การวัดมูลค่าการผลิตในตลาดและปริมาณการบริโภคเพียงอย่างเดียว ไม่อาจสะท้อนภาพรวมของความอยู่ดีมีสุขได้จริง เพราะละเลยมิติสำคัญอย่างคุณภาพชีวิต งานดูแลที่ไม่มีค่าจ้าง (unpaid labor) ต้นทุนสิ่งแวดล้อม สุขภาวะทางจิต และความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009) เฟรม “Beyond GDP” จึงเสนอสามแนวทางหลักสำหรับการวัดความก้าวหน้าสมัยใหม่ ได้แก่ ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) ที่สรุปรวมภาพสามมิติมนุษย์ ดัชนีด้านความอยู่ดีมีสุข (well-being indicators) ที่ลงลึกในหลายด้านของชีวิตอย่างละเอียด และแนวทางแบบ dashboard ที่นำตัวชี้วัดหลายมิติมาวางเคียงกันเพื่อให้เห็นการแลกเปลี่ยน (trade-offs) ระหว่างเป้าหมายต่าง ๆ โดยไม่บีบอัดความซับซ้อนให้เหลือเพียงตัวเลขเดียว (OECD, 2025; UNDP, 2025) ในบริบทเศรษฐกิจดิจิทัลซึ่งโมเดลแพลตฟอร์มสามารถดันตัวเลข GDP ให้สูงขึ้น ขณะเดียวกันกลับซ่อนเร้นทั้งความไม่มั่นคงของแรงงานและการสูญเสียความ

เป็นส่วนตัวของผู้คน การหันมาใช้กรอบ Beyond GDP จึงยิ่งจำเป็นสำหรับทำความเข้าใจ “ความก้าวหน้า” ในความหมายที่แตะชีวิตมนุษย์จริง ๆ ได้มากกว่าเดิม

เพื่อตอบโจทย์ความซับซ้อนนี้ สถาปัตยกรรมข้อมูลยุคใหม่จึงจำแนกเครื่องมือออกเป็น 3 รูปแบบเชิงยุทธศาสตร์:

Human Development Index (HDI): ทำหน้าที่สรุปภาพรวมใน 3 มิติพื้นฐานของมนุษย์ (อายุขัย การศึกษา และมาตรฐานครองชีพ) เพื่อเป็นเครื่องมือเปรียบเทียบเชิงนโยบายที่เข้าใจง่าย

Well-being Indicators: ชุดตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขที่ขยายขอบเขตไปครอบคลุมมิติชีวิตอันหลากหลายอย่างละเอียด ละเมียดละไม และสะท้อนความเป็นจริงนอกภาคตลาด

Dashboard Approach: ระบบแผงควบคุมข้อมูลที่แสดงผลลัพธ์และข้อแลกเปลี่ยน (Trade-offs) ระหว่างเป้าหมายทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างตรงไปตรงมา โดยไม่บีบอัดความซับซ้อนของมิติมนุษย์ให้เหลือเพียงตัวเลขเดี่ยว (Single Index)

ทิศทางของการวัดความก้าวหน้าในยุคปัจจุบันจึงไม่ใช่การพยายามพึ่งพาหรือเสาะหา "ตัวเลขมหัศจรรย์" (Magic Number) ตัวใหม่มาทดแทน GDP แต่คือการสร้างและพัฒนาสถาปัตยกรรมข้อมูลที่ช่วยให้สังคมมองเห็นพลวัตชีวิตของผู้คนได้อย่างรอบด้าน ครบถ้วน และเป็นธรรม เพื่อให้การขับเคลื่อนนโยบายดิจิทัลและสังคมตั้งอยู่บนฐานคิดที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลังอย่างแท้จริง

ในเชิงแนวคิด นี่คือการขยับจากการวัด “การผลิต” ไปสู่การวัด “ชีวิต” และจากการมองความก้าวหน้าเป็นผลรวมทางเศรษฐกิจ ไปสู่การมองความก้าวหน้าเป็นคุณภาพของความเป็นอยู่ของผู้คนในหลายมิติพร้อมกัน (OECD, 2025, paras. 1–4; JRC, 2024, paras. 1–4)

แนวทางที่สาม คือ dashboard approach ซึ่งถือเป็นข้อเสนอสำคัญของกระแส beyond GDP โดยเฉพาะหลังรายงานของ Stiglitz–Sen–Fitoussi และงานต่อยอดของ OECD (Stiglitz et al., 2018, pp. 23–31; OECD, 2018, para. 1)

แก่นของแนวทางนี้คือการปฏิเสธความคิดที่ว่าความก้าวหน้าของสังคมควรถูกสรุปด้วยตัวเลขเดี่ยวเพียงตัวเดียว แล้วหันมาใช้ “แผงตัวชี้วัด” ที่ประกอบด้วยหลายมิติซึ่งมองร่วมกันได้ เช่น ใครได้ประโยชน์จากการเติบโต การเติบโตนั้นยั่งยืนหรือไม่ ผู้คนรู้สึกอย่างไรกับชีวิตของตน และทรัพยากรของอนาคตถูกดูแลไว้เพียงใด (OECD, 2018, para. 1; What Works Wellbeing, 2023, para. 1)

ข้อได้เปรียบของ dashboard approach คือมันช่วยหลีกเลี่ยงการทำให้โลกที่ซับซ้อนถูกบีบอัดเหลือเพียงค่าเดียวจนสูญเสียความหมายที่สำคัญ เช่น ความแตกต่างระหว่างสุขภาพกับรายได้ ระหว่างคุณภาพสิ่งแวดล้อมกับการเติบโต หรือระหว่างความมั่นคงของแรงงานกับการขยายตัวของภาคเทคโนโลยี (JRC, 2024, paras. 1–4; OECD, 2025, paras. 1–4)

นอกจากนี้ dashboard ยังช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายเห็น trade-offs หรือความตึงเครียดระหว่างเป้าหมายต่าง ๆ ได้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจอาจเติบโตแต่ความเหลื่อมล้ำเพิ่มขึ้น หรือรายได้อาจสูงขึ้นแต่สิ่งแวดล้อมและสุขภาพจิตกลับถดถอย ซึ่งเป็นสิ่งที่ตัวเลขเดี่ยวมักซ่อนเร้นไว้ (OECD, 2018, para. 1; OECD, 2025, paras. 1–4)

ตัวอย่างร่วมสมัยของแนวทางนี้คือ OECD Well-being Data Monitor ซึ่งรวมตัวชี้วัดความอยู่ดีกว่า 80 รายการไว้ใน 3 interactive dashboards เพื่อดูทั้งความอยู่ดีปัจจุบัน ความอยู่ดีในอนาคต และช่องว่างระหว่างกลุ่ม เช่น อายุ เพศ และระดับการศึกษา (OECD Data Monitor launch, 2024, paras. 1–3; OECD Data Monitor video, 2025, paras. 1–3)

สิ่งนี้สะท้อนทิศทางสำคัญของการวัดความก้าวหน้าในปัจจุบันว่า ไม่ได้มุ่งหาตัวเลขมหัศจรรย์เพียงหนึ่งเดียวมาทดแทน GDP แต่กำลังพยายามพัฒนาสถาปัตยกรรมของข้อมูลที่ช่วยให้เห็นชีวิตของผู้คนอย่างรอบด้านและเปรียบเทียบได้อย่างเป็นระบบ (OECD, 2025, paras. 1–4; JRC, 2024, paras. 1–4)

ในทางวิชาการ แนวทางหลัง GDP ทั้งสามนี้ไม่ได้แข่งขันกันโดยตรง หากทำงานเสริมกัน HDI เหมาะกับการสื่อสารภาพรวมเชิงเปรียบเทียบระหว่างประเทศ Well-being indicators เหมาะกับการติดตามคุณภาพชีวิตในหลายมิติอย่างละเอียด ส่วน dashboard approach เหมาะกับการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างตัวชี้วัดหลายด้านโดยไม่ลดทอนความซับซ้อนของสังคมลงมากเกินไป (UNDP, 2025, paras. 1–4; OECD, 2025, paras. 1–4; OECD, 2018, para. 1)

ดังนั้น ทางเลือกหลัง GDP จึงไม่ควรถูกเข้าใจว่าเป็นการ “ล้มล้าง GDP” แต่เป็นการจัดวาง GDP ให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม คือเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดเศรษฐกิจที่มีประโยชน์ แต่ไม่ใช่ผู้ผูกขาดความหมายของความก้าวหน้าทั้งหมด (Stiglitz et al., 2018, pp. 23–31; JRC, 2024, paras. 1–4)

1.3.6 นัยต่อการพัฒนาสังคมไทยและการเปิดทางสู่กรอบคิดที่ลึกกว่า

สำหรับสังคมไทย การใช้ GDP เป็นศูนย์กลางของการประเมินความสำเร็จเชิงนโยบายมีข้อจำกัดชัดเจน เพราะไม่สามารถสะท้อนความเหลื่อมล้ำด้านโอกาส คุณภาพการศึกษา สุขภาพจิต ความเปราะบางของแรงงาน และช่องว่างดิจิทัลได้ครบถ้วน

ข้อมูลเชิงประจักษ์ของไทยยืนยันว่าการยึด GDP เป็นตัวชี้วัดหลักไม่สะท้อนความเป็นจริงของการพัฒนา รายงาน HDR 2025 ระบุว่าไทยมีค่า HDI ที่ 0.803 อยู่ในอันดับ 66 จาก 193 ประเทศ (UNDP, 2025) สะท้อนว่าแม้เศรษฐกิจขยายตัวต่อเนื่อง แต่คุณภาพชีวิตมนุษย์ยังมีช่องว่างให้พัฒนา ในขณะเดียวกัน ค่าสัมประสิทธิ์

Gini ที่ระดับ 0.43 ยืนยันความเหลื่อมล้ำทางรายได้ที่สูง บ่งชี้ว่าผลจากการเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้กระจายตัวอย่างเป็นธรรม

ในมิติดิจิทัล สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (ETDA, 2568) รายงานว่าประชากรไทยร้อยละ 88 ใช้อินเทอร์เน็ต แต่ขีดความสามารถดิจิทัลเชิงลึกแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างเขตเมือง (ร้อยละ 67) และชนบท (ร้อยละ 34) ความแตกต่างนี้ไม่ปรากฏในตัวเลข GDP แต่ส่งผลโดยตรงต่อโอกาสในชีวิตและความสามารถในการมีส่วนร่วมในเศรษฐกิจดิจิทัล นอกจากนี้ ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC, 2567) ประมาณการว่าร้อยละ 54 ของงานในตลาดแรงงานไทยมีความเสี่ยงสูงต่อการทดแทนด้วยระบบอัตโนมัติและ AI ซึ่งหมายความว่าช่องว่างทักษะดิจิทัลมีนัยสำคัญต่อความมั่นคงในชีวิตของแรงงานจำนวนมาก

ตัวเลขเหล่านี้ยืนยันว่าความท้าทายของไทยไม่ได้อยู่ที่การขาด GDP แต่อยู่ที่ความไม่สอดคล้องระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับการพัฒนาขีดความสามารถของมนุษย์ในทุกพื้นที่ กรอบ HDI well-being indicators และ dashboard approach จึงไม่ใช่แค่เครื่องมือวิชาการในเชิงนามธรรม หากเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการออกแบบนโยบายที่ตอบโจทย์ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างของไทยได้จริง

ยิ่งในยุค AI ความต่างด้านโครงสร้างพื้นฐาน ทักษะ และขีดความสามารถด้านธรรมาภิบาลอาจทำให้ผลประโยชน์จากเทคโนโลยีกระจุกตัวมากขึ้น หากไม่มีนโยบายที่ออกแบบอย่างเท่าเทียม

ดังนั้น การพัฒนาสังคมไทยจึงควรขยับจากการถามว่า “เศรษฐกิจโตเท่าไร” ไปสู่การถามว่า “คนมีชีวิตดีขึ้นหรือไม่” “ใครยังถูกทิ้งไว้ข้างหลัง” และ “การเติบโตนั้นยั่งยืนเพียงใด”

มุมมองนี้ทำให้กรอบอย่าง HDI, well-being indicators และ dashboard approach มีความสำคัญต่อไทย เพราะช่วยให้เห็นทั้งคุณภาพชีวิต การกระจายโอกาส และความเสี่ยงระยะยาวที่ GDP มองไม่เห็น

เมื่อข้อจำกัดของตัวชี้วัดแบบเดิมปรากฏชัดขึ้น คำถามสำคัญจึงไม่ใช่แค่จะใช้ดัชนีอะไรแทน GDP แต่คือจะยึดหลักคิดแบบใดในการออกแบบการพัฒนา

ตรงจุดนี้เองที่บทจะเปิดไปสู่กรอบคิดที่ลึกกว่า นั่นคือการพิจารณาแม่แบบทางความคิดที่มองการพัฒนาจากการลดทุกข์ การจัดระเบียบสังคม และการสร้างเงื่อนไขให้ชีวิตส่วนรวมดีขึ้น ไม่ใช่เริ่มต้นจากผลผลิตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

กรอบคิดดังกล่าวคือ กูฏทันตสูตร (Kutadantasutta) ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกบาลี ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค กูฏทันตสูตรบันทึกการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพราหมณ์กูฏทันตะ วิเคราะห์ว่าเหตุใดการใช้ความรุนแรงหรือการบังคับเพื่อแก้ปัญหาความยากจนและความไม่สงบทางสังคมจึงล้มเหลว และเสนอว่าแนวทางที่แท้จริงคือการสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ–สังคมที่เอื้อให้ผู้คนมีปัจจัยพื้นฐานเพียงพอ มีการงาน และดำรงชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรี แนวคิดนี้มีความสอดคล้องลึกซึ้งกับกรอบ Human Development และ Social Development ที่วิเคราะห์ไปในหัวข้อก่อนหน้า

การเลือกนำกูฏทันตสูตรเข้ามาเป็นกรอบคิดเสริมมีฐานทางวิชาการที่ชัดเจน Payutto (1994) แสดงให้เห็นว่าหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ตั้งอยู่บนแนวคิดที่ว่าเศรษฐกิจต้องรับใช้ชีวิตมนุษย์และสังคม ไม่ใช่เป็นเป้าหมายในตัวเอง ข้อเสนอนี้สอดคล้องโดยตรงกับข้อวิจารณ์ GDP ที่วิเคราะห์ในหัวข้อ 1.3 Schumacher (1973) ยืนยันว่าการพัฒนาที่แท้จริงต้องเริ่มจากการให้ความสำคัญกับขนาดมนุษย์และความยั่งยืน ขณะที่ Zsolnai (2011) แสดงให้เห็นว่าจริยธรรมพุทธศาสนาสามารถให้ฐานคิดเชิงนอร์มาทิฟแก่เศรษฐศาสตร์และการพัฒนาในโลกสมัยใหม่ได้อย่างเป็นระบบ

กูฏทันตสูตรไม่ได้ถูกเสนอให้มาแทนที่กรอบทฤษฎีสากล หากทำหน้าที่เป็น "เลนส์เสริม" ที่ช่วยให้การวิเคราะห์มีมิติทางวัฒนธรรมและจริยธรรมที่ลึกขึ้น ในบริบทไทยซึ่งค่านิยมพุทธมีอิทธิพลต่อการออกแบบนโยบายและการกำหนดความหมายของ "ชีวิตที่ดี" การอ้างอิงกรอบพุทธศาสนาช่วยให้แนวคิดการพัฒนาสังคมดิจิทัลมีรากฐานในภูมิปัญญาท้องถิ่นและได้รับการยอมรับจากผู้กำหนดนโยบายและสาธารณชนไทยมากขึ้น

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท

คำย่อ	คำศัพท์ (ไทย/อังกฤษ)	คำอธิบายเชิงแนวคิด	จุดที่ปรากฏในบท
GDP	Gross Domestic Product	มูลค่ารวมของสินค้าและบริการขั้นสุดท้ายที่ผลิตภายในประเทศในช่วงเวลาหนึ่ง ใช้เป็นตัวชี้วัดการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่มักถูกวิจารณ์ว่าจับเฉพาะกิจกรรมตลาดและมองข้ามคุณภาพชีวิต ความเหลื่อมล้ำ และความยั่งยืน	ส่วน 1.1, 1.3 และหัวข้อย่อย 1.3.1–1.3.6 ซึ่งอภิปราย “GDP-centric” และแนวทาง “beyond GDP” หลายครั้ง .
HDI	Human Development Index	ดัชนีวัดการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม ที่ผสมผสานอายุคาดเฉลี่ยการมีชีวิต การศึกษา และรายได้ต่อหัว เพื่อประเมิน “คุณภาพชีวิต” มากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจล้วน ๆ	ตอนต้นบท (กล่าวถึง UNDP HDI), หัวข้อ 1.2.2 เมื่อกล่าวถึง Human Development และในหัวข้อ 1.3.1, 1.3.5 ที่เปรียบเทียบ GDP, HDI และ well-being dashboard .
SDGs	Sustainable Development Goals	เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ข้อ ภายใต้เอกสาร Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development ของสหประชาชาติ มุ่งบูรณาการเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเน้น “leave no one behind”	หัวข้อ 1.2, 1.2.3, 1.2.4 เมื่อกล่าวถึง Social Development, Human Development และ SDGs รวมถึงส่วนที่อธิบายกรอบ DSDAF มิติที่ 3 ด้าน Normative-Policy .
LNOB	Leave No One Behind	หลักการแกนกลางของวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 ที่เน้นว่าการพัฒนาต้องไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง โดยให้ความสำคัญกับกลุ่มเปราะบางและผู้ถูกกีดกัน	ครั้งแรกในตอนต้นบทในวลี “2030 Leave No One Behind (LNOB)” และปรากฏอีกในหัวข้อ 1.2.3 SDGs และในกรอบ DSDAF มิติ normative-policy .
DSDAF	Digital Social Development Assessment Framework	กรอบประเมินการพัฒนาสังคมเชิงดิจิทัลที่ผู้เขียนออกแบบขึ้น แบ่งเป็น 3 มิติหลักคือ มิติโครงสร้าง-สถาบันด้าน Social	ตอนท้ายส่วน 1.2.2–1.2.4 เมื่อสังเคราะห์ Social Development, Human Development, SDGs และ

คำย่อ	คำศัพท์ (ไทย/อังกฤษ)	คำอธิบายเชิงแนวคิด	จุดที่ปรากฏในบท
		Development มิติสมรรถนะมนุษย์ด้าน Human Development/capability approach และมิตินอร์มาทิฟด้าน SDGs และ LNOB .	LNOB เข้าด้วยกัน ภายใต้ชื่อ “Digital Social Development Assessment Framework
AI	Artificial Intelligence	ปัญญาประดิษฐ์ ระบบอัลกอริทึมและการเรียนรู้ของเครื่องที่มีศักยภาพสร้างโอกาสและความเสี่ยงด้านการพัฒนามนุษย์ ทั้งในมิติศักยภาพ (capabilities) และโครงสร้างอำนาจ/การกดทับเชิงระบบ	หัวข้อ 1.1.2, 1.1.4, 1.3.2, 1.3.3 รวมถึงส่วนที่กล่าวถึง “age of AI” และ HDR 2025 ของ UNDP .
IHDI	Inequality-adjusted Human Development Index	ดัชนี HDI ที่ปรับด้วยความเหลื่อมล้ำภายในประเทศ เพื่อลดคะแนน HDI ตามระดับความเหลื่อมล้ำในสุขภาพ การศึกษา และรายได้ .	หัวข้อ 1.3.5 ตอนที่กล่าวถึง “IHDI, GII, MPI, PHDI” จาก Human Development Reports Data Center .
GII	Gender Inequality Index	ดัชนีวัดความเหลื่อมล้ำทางเพศในด้านสุขภาพ การเสริมพลัง และตลาดแรงงาน โดยใช้ข้อมูลมารดาตาย การเกิดของวัยรุ่น ตัวแทนในรัฐสภา และการศึกษาและแรงงาน .	หัวข้อ 1.3.5 ตอนที่ระบุชุดดัชนีเช่น “IHDI, GII, MPI, PHDI” .
MPI	Multidimensional Poverty Index	ดัชนีความยากจนหลายมิติที่ประเมินความขาดแคลนในด้านสุขภาพ การศึกษา และมาตรฐานการครองชีพในระดับครัวเรือนแทนการดูเพียงรายได้ .	หัวข้อ 1.3.5 กล่าวถึงพร้อมกับ IHDI, GII และ PHDI ในบริบท UNDP HDR Data Center .
PHDI	Planetary Pressures-adjusted HDI	ดัชนี HDI ที่ปรับด้วยแรงกดดันต่อระบบนิเวศ (planetary pressures) เช่น การปล่อยก๊าซเรือนกระจก เพื่อสะท้อนความยั่งยืนเชิงระบบของการพัฒนามนุษย์ .	หัวข้อ 1.3.5 ชุดดัชนี HDI/IHDI/GII/MPI/PHDI จาก Human Development Reports Data Center .
CPI	Corruption Perceptions Index	ดัชนีการรับรู้การทุจริตที่สะท้อนมุมมองผู้เชี่ยวชาญและนักธุรกิจต่อ	1.1.1 Processes–Structural Impacts CPI .

คำย่อ	คำศัพท์ (ไทย/อังกฤษ)	คำอธิบายเชิงแนวคิด	จุดที่ปรากฏในบท
		ระดับการทุจริตภาครัฐของแต่ละประเทศ ใช้มาประกอบในมิติ Inputs-Processes-Impacts ของโครงสร้างสถาบัน .	
UNDP	United Nations Development Programme	โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ หน่วยงานหลักที่จัดทำรายงานการพัฒนามนุษย์ (HDR), HDI, และดูแลวาระ LNOB และการบูรณาการ SDGs ในมุมมองการพัฒนามนุษย์	ทั้งบท โดยเฉพาะตอนนำเรื่อง (UNDP HDI), ตอน Human Development, LNOB, HDR 2025 และการกล่าวถึงศักยภาพ AI .
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development	องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา เป็นแหล่งข้อมูล “beyond GDP”, well-being indicators, digital divide และ OECD Well-being Framework	ใช้ครอบคลุมทั้งส่วน GDP, beyond GDP, digital divide, well-being dashboards และ OECD Data Monitor .
DS	Digital Divide (ในบทไม่ได้ใช้ DS เป็นตัวย่อเดี่ยว แต่ใช้ “digital divide”)	ช่องว่างทางดิจิทัลระหว่างกลุ่มประชากรที่เข้าถึงและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้ กับกลุ่มที่ถูกกันออกไป ซึ่งสัมพันธ์ต่อความเหลื่อมล้ำทางสังคมและโอกาสพัฒนามนุษย์	ส่วน 1.2.1 และ 1.3.3 เมื่ออ้าง OECD digital divide และ “digital divide offline outcomes” .

รายการอ้างอิง

Anand, S., & Sen, A. (1994). Human development index: Methodology and measurement. United Nations Development Programme. https://hdr.undp.org/content/human-development-index-methodology-and-measurement

Nussbaum, M. C. (2011). Creating capabilities: The human development approach. Belknap Press of Harvard University Press. https://doi.org/10.4159/harvard.9780674061200

OECD. (2018). Beyond GDP: Measuring what counts for economic and social performance. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2018/11/beyond-gdp_g1g98ae6.html

OECD. (2024). Measuring well-being “beyond GDP” in Asia, South-East Asia and Korea. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/measuring-well-being-beyond-gdp-in-asia-south-east-asia-and-korea_1487aa23-en.html

OECD. (2025). Digital divide in education. https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/digital-divide-in-education.html

OECD. (2025). Well-being and beyond GDP. https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/well-being-and-beyond-gdp.html

OECD. (n.d.). Digital divides. https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/digital-divides.html

OECD. (n.d.). Measuring well-being and progress. https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/measuring-well-being-and-progress.html

Sen, A. (1999). Development as freedom. Alfred A. Knopf. https://raggeduniversity.co.uk/wp-content/uploads/2025/01/1_x_senDevelopmentasFreedom-_compressed.pdf

Stewart, F. (2013). Capabilities and human development: Beyond the individual—the critical role of social institutions and social competencies. Human Development Report Office.

https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdro1303stewart.pdf

Stiglitz, J. E., Fitoussi, J.-P., & Durand, M. (2018). Beyond GDP: Measuring what counts for economic and social performance. OECD Publishing. https://sciencespo.hal.science/hal-03393119/file/2018-stiglitz-fitoussi-durand-beyond-gdp-measuring-what-counts-for-economic-and-social-performance.pdf

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf

Techasombunrakij, P. (2025). Access denied: Algorithmic inequality in comparative welfare states. วารสารนิติสาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2(2), 1–26. https://ejournals.swu.ac.th/index.php/ll/article/view/17164

เตชะสมบูรณากิจ, พ. (2025). Next normal: สมดุลใหม่แห่งการพัฒนาสังคมยั่งยืนในยุคดิจิทัล. คลังปัญญาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:98459

United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. https://sdgs.un.org/publications/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development-17981

United Nations Development Programme. (2018). What does it mean to leave no one behind? https://www.undp.org/publications/what-does-it-mean-leave-no-one-behind

United Nations Development Programme. (2025). Human Development Report 2025: A matter of choice: People and possibilities in the age of AI. https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2025

United Nations Development Programme. (2026). Human Development Index (HDI). https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index

van Dijk, J. A. G. M. (2020). Closing the digital divide. United Nations Department of Economic and Social Affairs.

https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/07/Closing-the-Digital-Divide-by-Jan-A.G.M-van-Dijk-.pdf

บทที่ 2

ธรรมาภิวัฒน์:
เข็มทิศพุทธเพื่อการพัฒนาสังคมไทยในยุคดิจิทัล
โครงสร้างสามเหลี่ยม
"ธรรมาภิวัฒน์"
คน
มนุษย์ต้องมีชีวิตที่ดี
สังคม
สังคมต้อง
เป็นธรรม
ธรรม
มีธรรมะเป็นเข็มทิศ
ลดทุกข์และโลภะ
ดิจิทัลคือ "บริบท"
ไม่ใช่แค่ "เครื่องมือ"
เทคโนโลยีต้องถูกกำกับด้วยคุณค่าเพื่อไม่ให้กลายเป็น
เครื่องมือขยายความเหลื่อมล้ำในสังคม
จาก "ขนาด"
สู่ "คุณค่า"
GDP
คุณภาพชีวิต
ความเป็นธรรม
เปลี่ยนเกณฑ์วัดความสำเร็จ
จากการเติบโตทางเศรษฐกิจ (GDP)
มาเป็นคุณภาพชีวิต
และความเป็นธรรม
วินิจฉัยสังคมไทยในยุคดิจิทัล
HDI สูงแต่ไม่ทั่วถึง
HDI
สูง
0.800
ปรับด้วย
ความเหลื่อมล้ำ
ลดลง
15.2%
ดัชนีการพัฒนามนุษย์ของไทยลดลงถึง 15.2%
เมื่อปรับด้วยค่าความเหลื่อมล้ำภายในประเทศ
Digital Divide คือการกีดกันโอกาส
โอกาสและทักษะ
การกีดกัน
ช่องว่างดิจิทัลไม่ใช่แค่เรื่องสัญญาณอินเทอร์เน็ต
แต่คือความต่างด้านทักษะและโอกาสในการยกระดับชีวิต
แบบแบบ "กูฏทันตสูตร"
สร้างงานและโอกาสทางเศรษฐกิจ
ชี้ให้เห็นว่าความสงบเกิดจากการสร้างงานและโอกาสทางเศรษฐกิจ
ไม่ใช่การลงโทษหรือความรุนแรง

บทที่ 2
ธรรมาภิวัฒน์: กรอบคิดพุทธเพื่อการพัฒนาสังคมไทยในยุคดิจิทัล

Thammapiwat: A Buddhist Framework for Social Development in Thailand's Digital Era

2.1 กูฏทันตสูตรในฐานะแม่แบบโบราณของการพัฒนาสังคม

กูฏทันตสูตร (Kūṭadanta Sutta) คือพระสูตรลำดับที่ 5 ในทีฆนิกาย หรือที่อ้างแบบย่อว่า DN 5 ซึ่งเสนอภาพการเปลี่ยนจากยัญแบบรุนแรงไปสู่การจัดระเบียบสังคมและเศรษฐกิจอย่างสันติ (Bhikkhu Sujato, 2018; Rhys Davids, 1899/1995)

สาระสำคัญของพระสูตรอยู่ที่การชี้ว่า ความมั่นคงของบ้านเมืองไม่ควรตั้งอยู่บนความรุนแรงหรือการบูชายัญที่เบียดเบียน แต่ควรตั้งอยู่บนการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ การให้โอกาสแก่ประชาชน และการปกครองที่มีศีลธรรม (Bhikkhu Sujato, 2018)

ด้วยเหตุนี้ กูฏทันตสูตรจึงสามารถอ่านได้ในฐานะแม่แบบโบราณของการพัฒนาสังคม เพราะเชื่อมการเมือง เศรษฐกิจ ศีลธรรม และการลดทุกข์ของผู้คนไว้ในกรอบเดียวกัน (Dharmata, 2014; พระราชวรมุนี, ม.ป.ป.)

2.1.1 โครงเรื่องและบริบทของกูฏทันตสูตร

กูฏทันตสูตรเป็นบทสนทนาระหว่างพราหมณ์กูฏทันตะ ผู้เตรียมประกอบมหายัญ กับพระพุทธเจ้า เพื่อขอคำแนะนำเรื่องยัญที่ถูกต้องและได้ผล (Bhikkhu Sujato, 2018; Rhys Davids, 1899/1995)

พระพุทธเจ้าทรงตอบด้วยการเล่าเรื่องพระเจ้ามหาวิชิตราช ผู้ได้รับคำแนะนำจากปุโรหิตให้แก้ปัญหาโจรผู้ร้ายและความไม่สงบด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจและอาชีพของประชาชน แทนการปราบปรามและการบูชายัญที่ใช้ความรุนแรง (Bhikkhu Sujato, 2018)

โครงเรื่องนี้ทำให้พระสูตรมีความสำคัญเกินกว่าประเด็นพิธีกรรม เพราะกลายเป็นข้อความที่เชื่อมเรื่องรัฐ การจัดสรรทรัพยากร ความสงบของสังคม และหลักไม่เบียดเบียนเข้าด้วยกันอย่างชัดเจน (Dharmata, 2014; พระราชวรมุนี, ม.ป.ป.)

2.1.2 หลักคิดการพัฒนาบ้านเมืองและเศรษฐกิจในกูฏทันตสูตร

แกนสำคัญของกูฏทันตสูตรคือ การแก้ปัญหาความไม่สงบต้องเริ่มจากเศรษฐกิจและปากท้อง ไม่ใช่เริ่มจากการลงโทษอย่างเดียว (Bhikkhu Sujato, 2018; Rhys Davids, 1881/1981)

พระสูตรเสนอชัดว่า หากรัฐต้องการลดโจรผู้ร้ายและสร้างเสถียรภาพ ควรทำให้ประชาชนมีอาชีพและรายได้สุจริตก่อน แล้วความสงบจะเกิดตามมา (Bhikkhu Sujato, 2018, 2024; อนาคามี, ม.ป.ป.)

มาตรการในพระสูตรมีลักษณะเป็นนโยบายสาธารณะ 3 ด้านอย่างชัดเจน คือ ให้เมล็ดพันธุ์และอาหารแก่เกษตรกร ให้ทุนแก่ผู้ค้าขาย และให้ค่าจ้างพร้อม

เสบียงแก่ข้าราชการหรือผู้ทำงานของรัฐ (Rhys Davids, 1899/1995.; อนาคามี, ม.ป.ป.)

นโยบายสาธารณะทั้งสามด้านในพระสูตรสามารถสรุปเป็นแบบจำลองเชิงโครงสร้างได้ดังในรูปที่ 2.1 ซึ่งแสดงกลไกที่รัฐเชื่อมโยงเงื่อนไขทางเศรษฐกิจกับเสถียรภาพสังคม

ภาพที่ 2- 1 กูฏทันตสูตร : แม่แบบโบราณ

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก Bhikkhu Sujato (2018) และ Buddhist University (2024)

ภาพที่ 2.1 แสดงให้เห็นว่า กูฏทันตสูตร (DN 5) สามารถถูกมองเป็นแม่แบบโบราณของการพัฒนาเชิงโครงสร้าง โดยเสนอให้รัฐลงทุนลงไปในแต่ละกลุ่มอาชีพเพื่อสร้างเงื่อนไขให้ผู้คนพึ่งตนเองได้ เมื่อประชาชนมีช่องทางทำมาหากินอย่างมั่นคง ความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวมจึงค่อย ๆ ก่อตัวขึ้น และกลายเป็นฐานคิดสำคัญสำหรับการอภิปรายเรื่องการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณค่าในหัวข้อถัดไป โครงคิดนี้ชี้ชัดว่า หน้าที่ของรัฐไม่ใช่ปล่อยให้ความยากจนผลักผู้คนให้จำต้องหันหน้าเข้าสู่เส้นทางอาชญากรรม แล้วจึงเข้ามาแก้ปัญหาด้วยการลงโทษภายหลัง หากแต่ควรใช้

พลังของนโยบายสาธารณะสร้างโครงสร้างรองรับให้ผู้คนสามารถดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีได้ตั้งแต่ต้น(Bhikkhu Sujato, 2018; Mendis, 1993)

ในเชิงพัฒนาสังคม กูฏทันตสูตรจึงมองเศรษฐกิจเป็นฐานของความสงบเรียบร้อยทางการเมือง เพราะเมื่อประชาชนมีทุน มีงาน และมีความมั่นคงขั้นต่ำ แรงจูงใจในการเบียดเบียนกันย่อมลดลง (พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2555, วังฝายแก้ว ค., 2555)

นี่เป็นวิธีคิดที่ต่างจากแนวทางรัฐแบบลงโทษนำ เพราะพระสูตรชี้ว่าการปราบปลายเหตุจะไม่ยุติวงจรปัญหา หากต้นเหตุด้านโครงสร้างยังคงอยู่ (Dharmata, 2014; Sapardi et al., 2018)

อีกจุดที่สำคัญคือ พระสูตรไม่ได้เสนอการแจกทรัพยากรแบบไร้ทิศทาง แต่เสนอการสนับสนุน “ผู้ขยันประกอบอาชีพ” ให้เข้าถึงเครื่องมือที่จำเป็นต่อการผลิตและการดำรงชีพ (อนาคามี, ม.ป.ป..; Pyatsky & Pyatsky, 2017.)

ดังนั้น หลักคิดในที่นี้ไม่ใช่เพียงการสงเคราะห์ แต่คือการเสริมความสามารถทางเศรษฐกิจของประชาชน เพื่อให้พึ่งตนเองได้และลดภาระความขัดแย้งทางสังคมในระยะยาว (Mendis, 1993; Rajapaksa, 2024)

เมื่ออ่านในกรอบร่วมสมัย กูฏทันตสูตรจึงมีนัยคล้ายแนวคิดการพัฒนาที่เน้น inclusive development กล่าวคือ ความมั่นคงของรัฐต้องสร้างผ่านการกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ผ่านการควบคุมและการใช้กำลังเพียงอย่างเดียว (Bhikkhu Sujato, 2018; พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2555)

นี่คือเหตุผลที่พระสูตรนี้มีคุณค่าสำหรับบทนี้ เพราะทำให้เห็นว่าในคัมภีร์พุทธมีแบบจำลองการพัฒนาบ้านเมืองที่เชื่อมเศรษฐกิจ ศีลธรรม และเสถียรภาพของสังคมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบตั้งแต่โบราณ (Bhikkhu Sujato, 2018.; พระราชวรมุนี, ม.ป.ป.)

2.1.3 การเปลี่ยนจากยัญแบบรุนแรงสู่การพัฒนาเชิงคุณค่า

จุดเปลี่ยนสำคัญของกูฏทันตสูตรอยู่ที่การนิยาม “ยัญ” ใหม่ จากพิธีบูชาที่อาศัยการฆ่าสัตว์และใช้ทรัพยากรจำนวนมาก ไปสู่การกระทำที่ไม่เบียดเบียนและเกิดประโยชน์ต่อชีวิตจริงของผู้คน (Bhikkhu Sujato, 2018; พระไตรปิฎกฉบับหลวง, 1996)

พระสูตรระบุชัดว่า ยัญที่ถูกต้องไม่ต้องฆ่าสัตว์ ไม่ต้องตัดไม้ทำหลักยัญ และไม่ต้องบังคับแรงงาน ซึ่งแสดงการปฏิเสธความรุนแรงทั้งต่อคน สัตว์ และธรรมชาติพร้อมกัน (Bhikkhu Sujato, 2018; พระไตรปิฎกฉบับหลวง, 1996)

ในทางความคิด นี่ไม่ใช่เพียงการลดความรุนแรงของพิธีกรรม แต่เป็นการย้ายจุดศูนย์กลางของคุณค่าจาก “พิธีภายนอก” ไปสู่ “ผลทางศีลธรรมและสังคม” ของการกระทำ (Dharmata, 2014; (Tan, 2007)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระสูตรไม่ได้ถามว่ายัญใหญ่เพียงใด แต่ถามว่ายัญนั้นทำให้ใครเดือดร้อนหรือไม่ และก่อประโยชน์แท้จริงต่อชีวิตและสังคมหรือไม่ (พระราชวรมุนี, ม.ป.ป.; Bhikkhu Sujato, 2018)

จากจุดนี้ พระสูตรค่อย ๆ ยกระดับความหมายของยัญไปสู่การให้ทาน การรักษาศีล และการพัฒนาจิตใจ โดยชี้ว่าการให้แก่ผู้มีศีล การถึงพระรัตนตรัย การสมาทานศีล และการปฏิบัติภาวนา ล้วนเป็นยัญที่ประเสริฐกว่าพิธีกรรมที่สิ้นเปลืองและเบียดเบียน (Dharmata, 2014; พระราชวรมุนี, ม.ป.ป.)

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสามารถแสดงเป็นตารางเปรียบเทียบระหว่างยัญสองรูปแบบได้ดังในรูปที่ 2.2 ซึ่งแสดงให้เห็นการขยับของเป้าหมาย วิธีการ และผลต่อสังคม

ภาพที่ 2- 2 การเปลี่ยนนิยาม 'ยัญ' จาก "บูชา" สู่ " ความสำเร็จ"

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก Bhikkhu Sujato (2018) และ Dharmata (2014)

รูปที่ 2.2 แสดงการเปลี่ยนผ่านทางคุณค่าผ่านการนิยามคำว่า ‘ยัญ’ เสียใหม่ตามกูฏทันตสูตร จากเดิมที่ผูกกับภาพของพิธีบูชาขนาดใหญ่ ไปสู่ความหมายในเชิง “ความสำเร็จ” ที่วัดจากผลต่อชีวิตและสังคม จากตารางเปรียบเทียบจึงเห็นได้ชัดว่า ‘ยัญเชิงคุณค่า’ ไม่ได้ตัดสินกันที่ความใหญ่โตของพิธีกรรม หากแต่ย้ายเกณฑ์ชี้วัดความสำเร็จไปสู่ผลลัพธ์ด้านคุณภาพชีวิต การลดความเดือดร้อน และการเกื้อกูลระหว่างผู้คน แนวโน้มนี้สอดรับกับแนวคิด human development ที่จะอธิบายในหัวข้อต่อไป ซึ่งเน้นถามว่า การกระทำหนึ่ง ๆ ทำให้ชีวิตมนุษย์ดีขึ้นจริงในมิติต่าง ๆ หรือไม่ มากกว่าจะสนใจเพียงรูปแบบภายนอกของการประกอบพิธี

ในกรอบนี้ ความประเสริฐของยัญตามกูฏทันตสูตรจึงไม่ได้วัดจากขนาดหรือลักษณะพิธีกรรม แต่จากระดับที่สามารถลดโลภะ ลดการเบียดเบียน และยกระดับคุณภาพทางจริยธรรมของชีวิตผู้คนได้จริง (พระไตรปิฎกฉบับหลวง, 1996) เมื่อมองเช่นนี้ ยัญจึงแปรจาก “การบูชาที่สิ้นเปลือง” ไปเป็น “การลงทุนทางคุณค่า” ที่มุ่งสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสงบเย็นมากขึ้น

ในมุมพัฒนาสังคม การเปลี่ยนเช่นนี้มีนัยสำคัญมาก เพราะสะท้อนการขยับจากการใช้ทรัพยากรเพื่อ “แสดงอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์” ไปสู่การใช้ทรัพยากรเพื่อ “สร้างประโยชน์แก่สังคม” (Tan, 2007; พระราชวรมุนี, ม.ป.ป.)

นี่คือฐานคิดของการพัฒนาเชิงคุณค่า กล่าวคือ ความเจริญไม่ควรวัดจากความใหญ่โตของการบริโภคหรือพิธีกรรม แต่ควรวัดจากระดับที่สังคมลดความรุนแรง เพิ่มความเมตตา และยกระดับชีวิตของคนโดยรวมได้มากเพียงใด (Tan, 2007; Thich, 2019)

เมื่อเทียบกับกรอบร่วมสมัย กูฏทันตสูตรจึงเสนอภาพการพัฒนาที่ใกล้กับแนวคิด human development และ well-being มากกว่ากรอบเศรษฐกิจแบบเน้นผลผลิต เพราะสิ่งที่พระสูตรให้คุณค่าไม่ใช่การสะสมทรัพย์หรือการขยายพิธี แต่คือคุณภาพของมนุษย์และความสงบเรียบร้อยของสังคม (Bhikkhu Sujato, 2018; พระราชวรมุนี, ม.ป.ป.)

ด้วยเหตุนี้ การเปลี่ยนจากยัญแบบรุนแรงสู่การพัฒนาเชิงคุณค่าในกูฏทันตสูตรจึงเป็นจุดสำคัญที่ทำให้พระสูตรนี้สามารถอ่านได้ในฐานะแม่แบบโบราณของการพัฒนาสังคม ไม่ใช่เพียงคำสอนเรื่องพิธีกรรมทางศาสนา (Dharmata, 2014; Bhikkhu Sujato, 2018)

2.1.4 นัยเชิงทฤษฎีต่อการพัฒนาสังคมร่วมสมัยจากกูฏทันตสูตร

กูฏทันตสูตรให้ข้อเสนอเชิงทฤษฎีข้อแรกว่า ความไม่สงบทางสังคมต้องอ่านในฐานะปัญหาเชิงโครงสร้าง ไม่ใช่ปัญหาความผิดส่วนบุคคลอย่างเดียว (Bhikkhu Sujato, 2018; พระไตรปิฎกฉบับหลวง, 1996)

โจรผู้ร้าย ความรุนแรง และความปั่นป่วนในสังคมจึงไม่ควรถูกตอบสนองด้วยการลงโทษอย่างเดียว แต่ต้องแก้ที่เงื่อนไขด้านเศรษฐกิจ โอกาส และการจัดสรรทรัพยากรของรัฐด้วย (Thich, 2019)

ข้อเสนอข้อที่สองคือ การพัฒนาที่ดีต้องเชื่อมเศรษฐกิจกับศีลธรรมเข้าด้วยกัน พระสูตรไม่ได้ปฏิเสธเศรษฐกิจ แต่ปฏิเสธเศรษฐกิจที่ขาดกรอบคุณค่าและปล่อยให้ความมั่งคั่งถูกแยกขาดจากความเป็นธรรม เมตตา และการไม่เบียดเบียน (Gopalakrishna & Datt, 2011)

ในมุมนี้ กูฏทันตสูตรใกล้กับแนวคิดการพัฒนาร่วมสมัยที่ย้ำว่า การเติบโตจะมีความหมายก็ต่อเมื่อทำให้ชีวิตคนดีขึ้น ลดความเปราะบาง และไม่สร้างต้นทุนทางศีลธรรมและสังคมตามมา (Ridegama Wanarathana, 2019)

ข้อเสนอข้อที่สามคือ รัฐมีบทบาทเชิงรุกในการสร้างความสามารถของประชาชน พระสูตรเสนอให้รัฐลงทุนกับเกษตรกร พ่อค้า และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อให้แต่ละกลุ่มมีเงื่อนไขพื้นฐานในการทำหน้าที่ของตนอย่างสุจริตและมีประสิทธิภาพ (Bhikkhu Sujato, 2018)

ข้อเสนอข้างต้นมีนัยตรงกับกรอบ human development และ capability approach เพราะทำให้เห็นว่า การพัฒนามิใช่แค่การเพิ่มรายได้รวม แต่คือการทำให้คนมีศักยภาพและโอกาสจริงในการดำเนินชีวิตที่มั่นคงและมีคุณค่า (Shankarananda, 2019)

ข้อเสนอข้อที่สี่คือ ความชอบธรรมของการพัฒนาไม่ได้อยู่ที่ความใหญ่โตของโครงการ แต่อยู่ที่ผลต่อชีวิตผู้คน กูฏทันตสูตรวิจารณ์ยัญใหญ่ที่สิ้นเปลืองและเบียดเบียน แล้วเสนอการให้ทาน ศีล และการพัฒนาจิตเป็นยัญที่สูงกว่า จึงเท่ากับเปลี่ยนเกณฑ์ประเมินความสำเร็จจาก “ขนาด” ไปสู่ “คุณค่า” (Bhikkhu Sujato, 2018; Tan, 2007)

นัยเชิงทฤษฎีของจุดนี้คือ การพัฒนาสังคมร่วมสมัยไม่ควรยึดเพียงตัวเลขผลผลิตหรือความยิ่งใหญ่ของนโยบาย แต่ต้องถามว่านโยบายเหล่านั้นลดทุกข์ เพิ่ม

ความเป็นธรรม และยกระดับคุณภาพชีวิตได้จริงหรือไม่ (Ridegama Wanarathana, 2019)

ข้อเสนอสุดท้ายคือ กูฏทันตสูตรให้ภาพของการพัฒนาที่บูรณาการ ไม่แยกเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และจิตใจออกจากกัน (Gopalakrishna & Datt, 2011; Shankarananda, 2019)

ด้วยเหตุนี้ พระสูตรจึงมีคุณค่าในฐานะกรอบคิดที่ลึกกว่าการวัดความเจริญแบบ GDP-centric เพราะชี้ว่าความสงบ ความเป็นธรรม ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการพัฒนามนุษย์ต้องถูกคิดร่วมกันตั้งแต่ต้น ไม่ใช่แยกเป็นคนละเรื่องแล้วค่อยพยายามนำมาประกอบภายหลัง (Thich, 2019)

2.2 สังคมไทยในยุคดิจิทัล

ไทยมีค่า HDI 0.803 ในปี 2022 สูงกว่าช่วงก่อนโควิดและอยู่ในกลุ่ม “very high human development” แต่เมื่อปรับด้วยความเหลื่อมล้ำ ค่า HDI ลดลง 15.2% เหลือ 0.681 สะท้อนว่าความก้าวหน้าเชิงเฉลี่ยยังถูกบั่นทอนอย่างมากจากความไม่เสมอภาคภายในสังคม (UNDP Thailand, 2024)

นั่นหมายความว่า ไทยพัฒนาขึ้นจริงในระดับภาพรวม แต่ยังไม่สามารถแปลงความก้าวหน้านั้นให้เป็นคุณภาพชีวิตที่กระจายอย่างทั่วถึงได้ (UNDP Thailand, 2024; OECD, 2023)

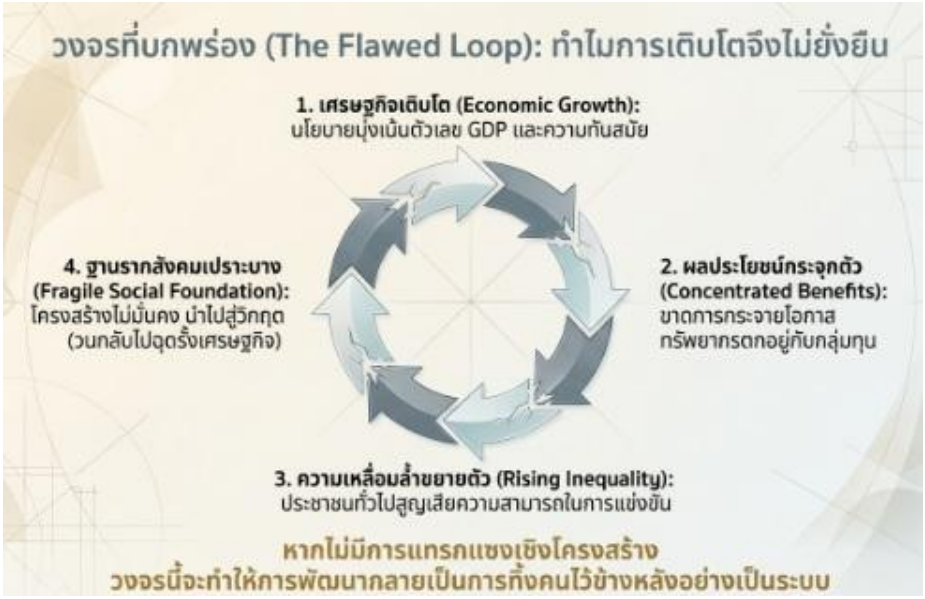
ในเวลาเดียวกัน ดิจิทัลทรานส์ฟอร์เมชันได้เร่งทั้งการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงบริการ และการเชื่อมต่อของสังคมไทย แต่ก็สร้าง digital divide รูปแบบใหม่ขึ้นพร้อมกัน โดยช่องว่างนี้ไม่ได้มีแค่เรื่องการมีหรือไม่มีอินเทอร์เน็ต แต่รวมถึง

ความต่างด้านรายได้ พื้นที่ การศึกษา อายุ และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีให้เกิดผลลัพธ์จริงในชีวิต (OECD, 2025; Techasomboonakit, 2025)

ข้อมูลในไทยชี้ชัดว่าช่องว่างดังกล่าวกระจุกตัวตามภูมิภาคและฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น การใช้อินเทอร์เน็ตและคอมพิวเตอร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังต่ำกว่ากรุงเทพฯ อย่างมีนัยสำคัญ และครัวเรือนในจังหวัดรายได้ต่ำเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในบ้านน้อยกว่าจังหวัดรายได้สูงอย่างชัดเจน (Fulcrum, 2022)

ภาพรวมนี้ทำให้สังคมไทยอยู่ในวงจรที่อาจเรียกว่า The Flawed Loop คือ เศรษฐกิจเติบโต แต่ผลประโยชน์กระจุกตัว ความเหลื่อมล้ำจึงดำรงอยู่หรือขยายตัว และเมื่อความเหลื่อมล้ำสูง การเติบโตนั้นก็ยิ่งขาดฐานทางสังคมที่มั่นคงและยั่งยืน (OECD, 2025; Techasomboonakit, 2025; UNDP Thailand, 2024)

วงจรดังกล่าวสามารถแสดงเป็นแบบจำลองวนซ้ำได้ดังในรูปที่ 2.3 ซึ่งอธิบายว่าเหตุใดการเติบโตที่ขาดการแทรกแซงโครงสร้างจึงผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำในวงจรที่ไม่มีทางออก

ภาพที่ 2- 3 วงจรที่บกพร่อง : ทำไมการเติบโตจึงไม่ยั่งยืน

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก UNDP Thailand (2024) และ OECD (2025)

รูปที่ 2.3 แสดง “วงจรที่บกพร่อง” (The Flawed Loop) ซึ่งอธิบายว่าหากโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจัง การเติบโตทางเศรษฐกิจกลับจะยิ่งตอกย้ำและขยายช่องว่างระหว่างกลุ่มคนที่ได้ประโยชน์กับกลุ่มคนที่ถูกทิ้งไว้ข้างหลัง วงจรลักษณะนี้จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้บทต่อไปจำเป็นต้องลงลึกทั้งในมิติของดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) และความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) เพื่อมองให้เห็นกลไกเชิงโครงสร้างที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังตัวเลขการเติบโต

ยิ่งในยุค AI และดิจิทัล ความต่างด้านทักษะ โครงสร้างพื้นฐาน และธรรมาภิบาลยิ่งทำให้ผลของเทคโนโลยีเอียงเข้าหากลุ่มที่ได้เปรียบมากขึ้น ขณะที่อีกจำนวนมากกลับถูกทิ้งห่างออกไปจากโอกาสทางเศรษฐกิจ การศึกษา และการเข้าถึงบริการสาธารณะ (Techasomboonakit, 2025; UNDP Thailand, 2025) จากมุมนี้ การเติบโตที่ไม่แตะต้องโครงสร้างจึงไม่ใช่การเติบโตที่ยั่งยืน แต่เป็นการเร่งวงจรของความเหลื่อมล้ำให้หมุนเร็วขึ้นเท่านั้น

ดังนั้น ภาพวินิจฉัยของสังคมไทยในยุคดิจิทัลจึงไม่ใช่ภาพของความล้มเหลวล้วน ๆ แต่เป็นภาพของความก้าวหน้าที่มีรอยแยกอยู่ภายใน ไทยมีศักยภาพสูงในด้านการพัฒนาและการเปลี่ยนผ่านดิจิทัล แต่หากไม่จัดการความเหลื่อมล้ำและช่องว่างดิจิทัลอย่างจริงจัง การเติบโตจะยิ่งเปราะบางและไม่ยั่งยืนในระยะยาว (ESCAP, 2025; Techasomboonakit, 2025; UNDP Thailand, 2024)

2.2.1 ความก้าวหน้าที่ไม่ทั่วถึง: HDI ไทยกับปัญหาความเหลื่อมล้ำ

รายงาน UNDP ระบุว่า HDI ของไทยปี 2022 อยู่ที่ 0.803 สูงกว่าก่อนโควิด และจัดอยู่ในกลุ่ม “การพัฒนามนุษย์ที่สูงมาก” เป็นครั้งแรก อันดับที่ 66 จาก 193 ประเทศ (UNDP Thailand, 2024)

อย่างไรก็ตาม เมื่อปรับด้วยความเหลื่อมล้ำ ค่า HDI ไทยลดลง 15.2% เหลือ 0.681 แสดงว่าผลของการพัฒนามิได้กระจายอย่างเสมอภาค และความก้าวหน้าเฉลี่ยถูกบั่นทอนอย่างชัดเจนจากช่องว่างภายในประเทศ (UNDP Thailand, 2024)

ข้อมูลก่อนโควิดก็ชี้ทิศทางเดียวกัน รายงานของสหประชาชาติระบุว่า หากคิดรวมความเหลื่อมล้ำ HDI ไทยเคยลดลงราว 16.9% และไทยยังมีช่องว่างรายได้และทรัพย์สินในระดับสูงเมื่อเทียบกับภูมิภาค แม้ดัชนีจีนีจะลดลงจากอดีต (UN Thailand, 2020; OECD, 2023)

รายงาน World Bank ล่าสุดย้ำว่า ปี 2021 ไทยยังมีจีนีรายได้ราว 43.3% สูงที่สุดในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกและแปซิฟิกที่มีข้อมูล และความมั่งคั่งกว่าครึ่งประเทศยังอยู่ในมือคนเพียง 10% แรก (World Bank, 2025)

เมื่อมองคู่กับดัชนีด้านสิ่งแวดล้อม HDI ของไทยยังลดลงอีก 6.6% เหลือ 0.750 เมื่อคำนึงถึงการปล่อยคาร์บอนและการใช้ทรัพยากรตลอดห่วงโซ่อุปทาน แสดงว่าความก้าวหน้าปัจจุบันยังแลกมาด้วยแรงกดดันต่อธรรมชาติ (UNDP Thailand, 2024; ThaiPublica, 2024)

ดังนั้น หากใช้กรอบ human development ในการอ่าน สังคมไทยจึงอยู่ในภาวะ “พัฒนาสูงแต่ไม่ทั่วถึง” คือมีความก้าวหน้าเชิงโครงสร้างบางมิติ แต่ยังมีความเหลื่อมล้ำสูงและแรงกดดันด้านสิ่งแวดล้อมที่น่ากังวล ซึ่งจะกลายเป็นโจทย์ใหญ่ของการพัฒนาสังคมในยุคดิจิทัลต่อไป (UNDP Thailand, 2024; World Bank, 2025)

ตัวเลข HDI สามชั้นสะท้อนภาพ 'ความก้าวหน้าที่ไม่ทั่วถึง' ได้ดังในรูปที่ 2.4 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าค่า HDI ดิ่งลงอย่างมีนัยสำคัญทุกครั้งที่นำปัจจัยความเหลื่อมล้ำมารวมด้วย

ภาพที่ 2- 4 หน้าผาแห่งความเหลื่อมล้ำ

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก UNDP Thailand (2024)

ข้อมูลสามชั้นในรูปที่ 2.4 เปรียบเสมือนภาพ “หน้าผาแห่งความเหลื่อมล้ำ” ที่ยืนยันอย่างชัดเจนว่าการพัฒนาของไทยกำลังเดินหน้าไปบนฐานที่มีรอยแยกภายในลึกและกว้าง ความก้าวหน้าเชิงตัวเลขทางเศรษฐกิจแม้จะดูโดดเด่น แต่กลับถูกบั่นทอนด้วยความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ฝังราก และแรงกดดันด้านสิ่งแวดล้อมที่ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ภายใต้ภูมิทัศน์เช่นนี้ การเติบโตที่ไม่แตะต้องโครงสร้าง จึงเสมือนการเร่งให้สังคมเดินเข้าใกล้ขอบหน้าผาเร็วขึ้น มากกว่าจะสร้างความมั่นคงในระยะยาว และยิ่งตอกย้ำว่าการพัฒนาที่แท้จริงไม่อาจวัดจากตัวเลขผลิตภาพเพียงไม่กี่ตัว หากต้องตั้งคำถามว่า “คุณภาพชีวิตที่ดีและทั่วถึง” ได้เกิดขึ้นจริงกับผู้คนทุกกลุ่มเพียงใด (UNDP Thailand ,2024)

2.2.2 ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) กับการกีดกันทางโอกาส

ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลไม่ได้หมายถึงการมีหรือไม่มีอินเทอร์เน็ตเท่านั้น แต่รวมถึงความต่างด้านอุปกรณ์ คุณภาพโครงสร้างพื้นฐาน ราคา ทักษะดิจิทัล และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีให้เกิดผลลัพธ์จริงในชีวิต (OECD, 2025; Techasomboonakit, 2025)

เพราะเหตุนี้ digital divide จึงเป็นปัญหาของ “โอกาส” มากกว่าปัญหาของ “การเชื่อมต่อ” อย่างเดียว กล่าวคือ คนที่ต่ออินเทอร์เน็ตได้อาจยังเข้าไม่ถึงประโยชน์ทางการศึกษา งาน รายได้ หรือบริการรัฐอย่างเท่าเทียมกัน (OECD, 2025)

ในกรณีไทย ช่องว่างนี้มีมิติทางพื้นที่อย่างชัดเจน ข้อมูลชี้ว่าในปี 2019 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ต 56.8% ภาคเหนือ 59.6% และภาคใต้ 65.2% ขณะที่กรุงเทพฯ อยู่ที่ 85.3% (Fulcrum, 2022)

ช่องว่างด้านอุปกรณ์ก็เด่นชัดเช่นกัน โดยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประชากรอายุ 6 ปีขึ้นไปที่เข้าถึงคอมพิวเตอร์เพียง 20.1% เทียบกับ 43% ในกรุงเทพฯ และครัวเรือนในจังหวัดที่มี GPP ต่อหัวต่ำมีอินเทอร์เน็ตในบ้านเพียง 59% เทียบกับ 79% ในจังหวัดกลุ่มบน (Fulcrum, 2022)

ช่องว่างดิจิทัลในไทยมีลักษณะเป็น 'ภูเขาน้ำแข็ง' ที่ซ่อนมิติลึกไว้ใต้พื้นผิว ดังแสดงในรูปที่ 2.5 ซึ่งแสดงทั้งมิติที่มองเห็นและมิติที่ซ่อนอยู่ของปัญหา

ภาพที่ 2- 5 Digital Divide : ปัญหาการกีดกันทางโอกาส

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก Fulcrum (2022) และ OECD (2025)

แผนภาพ 2-5 นี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “รอยแยกใหม่ในยุคดิจิทัล” หรือความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลไม่อาจแก้ไขได้ด้วยการขยายโครงสร้างพื้นฐานเพียงอย่างเดียว แม้จะมีสัญญาณอินเทอร์เน็ตหรือโครงข่ายครอบคลุมมากขึ้น แต่ชั้นลึกที่ซ่อนอยู่ใต้ผิวน้ำอย่างทักษะการใช้เทคโนโลยี ทุนดิจิทัลที่แต่ละคนมีต่างกัน และผลลัพธ์ในชีวิตจริงที่ตามมา ยังคงทำหน้าที่เป็นกีดกันประชาชนจำนวนมากออกจากโอกาสในสังคมดิจิทัลร่วมสมัยอยู่ดี

งานวิจัยเชิงพื้นที่ล่าสุดยืนยันว่าความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลของไทยมิได้กระจายแบบสุ่ม แต่กระจุกตัวเป็นกลุ่มในระดับตำบล โดยพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มเผชิญช่องว่างสูงกว่าภาคกลาง และปัจจัยกำหนดไม่ได้มีแค่รายได้ แต่รวมถึงโครงสร้างประชากร การศึกษา นโยบาย ICT ทุนทางสังคม การคมนาคม และข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ด้วย (Srisuko et al., 2024)

ภาพนี้ทำให้เห็นว่า digital divide ในไทยเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ซ้อนทับกับความเหลื่อมล้ำเดิมของประเทศ มากกว่าจะเป็นเพียงปัญหาทางเทคนิคของสัญญาณอินเทอร์เน็ต (Srisuko et al., 2024; OECD, n.d.)

ผลสำคัญของช่องว่างนี้คือการกีดกันทางโอกาส เมื่อการศึกษา การสมัครงาน การค้าขาย การเข้าถึงข้อมูลสุขภาพ และบริการสาธารณะจำนวนมากย้ายขึ้นสู่แพลตฟอร์มดิจิทัล ผู้ที่ขาดอุปกรณ์ ขาดทักษะ หรืออยู่ในพื้นที่ที่เข้าถึงได้ต่ำย่อมเสียเปรียบตั้งแต่ต้น (OECD, 2025; Fulcrum, 2022)

OECD ชี้ชัดว่า digital divide นำไปสู่ความแตกต่างของ offline outcomes ด้วย นั่นคือความต่างในผลลัพธ์จริงด้านการเรียน งาน สุขภาพ และการมีส่วนร่วมทางสังคม ซึ่งหมายความว่าความเหลื่อมล้ำดิจิทัลสามารถขยายความเหลื่อมล้ำทางสังคมเดิมให้ลึกขึ้นได้ (OECD, 2025)

ดังนั้น ในบริบทไทย ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลจึงไม่ใช่ประเด็นรองของการพัฒนา แต่เป็นกลไกใหม่ของการกีดกันทางโอกาสในสังคมยุคดิจิทัล หากรัฐมองเพียงจำนวนผู้เชื่อมต่อโดยไม่มองทักษะ คุณภาพการเข้าถึง และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง ก็อาจเข้าใจผิดว่าการเปลี่ยนผ่านดิจิทัลประสบความสำเร็จ ทั้งที่คนจำนวนมากยังถูกทิ้งไว้ข้างหลัง (OECD, n.d.; Srisuko et al., 2024)

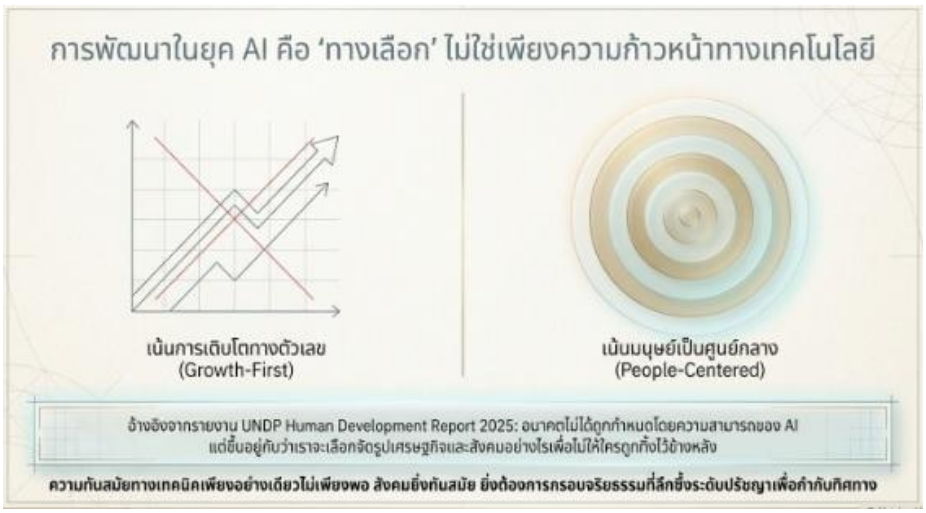
ในแง่นี้ digital divide จึงเป็นปัญหาศูนย์กลางของการพัฒนาสังคมไทย เพราะมันเชื่อมตรงกับคำถามเรื่องความเป็นธรรม การไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และความสามารถของประชาชนในการใช้เทคโนโลยีเพื่อยกระดับชีวิตของตนเอง (OECD, 2025; ASEAN Foundation, 2024)

2.2.3 นัยของ HDI ต่อการออกแบบนโยบายสาธารณะในอนาคต

นัยสำคัญที่สุดของ HDI คือการบอกผู้กำหนดนโยบายว่า เป้าหมายของการพัฒนาไม่ควรหยุดอยู่ที่การเพิ่ม GDP แต่ต้องวัดจากผลลัพธ์ด้านชีวิต สุขภาพ การศึกษา และความสามารถของประชาชนเป็นหลัก (UNDP, 2026; WHO, n.d.)

เพราะฉะนั้น นโยบายสาธารณะในอนาคตของไทยควรเปลี่ยนจาก growth-first ไปสู่ people-centred policy โดยถามให้ชัดว่างบประมาณและมาตรการต่าง ๆ ทำให้คนมีชีวิตดีขึ้นจริงหรือไม่ ไม่ใช่เพียงทำให้ตัวเลขเศรษฐกิจดีขึ้น (UNDP, 2026; OECD, n.d.)

ความแตกต่างระหว่างสองกรอบแนวคิดนี้สามารถแสดงได้อย่างชัดเจนดังในรูปที่ 2.6 ซึ่งช่วยให้เห็นว่าการเปลี่ยนจาก growth-first ไปสู่ people-centred policy หมายถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในทางปฏิบัติ

ภาพที่ 2- 6 การพัฒนาในยุค AI คือ 'ทางเลือก'

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก UNDP Human Development Report (2025)

การเปรียบเทียบในรูปที่ 2.6 ชี้ชัดว่าการพัฒนาในยุค AI ไม่ได้มีเพียงเส้นทางเดียวให้เลือกเดิน หากสังคมมุ่งไปในทิศทางที่ให้ความสำคัญกับคนเป็นศูนย์กลาง (People-Centered) แทนการยึดการเติบโตทางเศรษฐกิจนำ (Growth-First) ก็จำเป็นต้องออกแบบนโยบายและกลไกการกำกับดูแลคนละชุดกันอย่างมีนัยสำคัญ และนี่เองที่เปิดทางไปสู่การอภิปรายกรอบ “ธรรมาภิวัฒน์” ในหัวข้อต่อไป

สำหรับกรณีของไทย ตัวเลข HDI ที่แม้จะอยู่ในระดับสูงขึ้น แต่เมื่อปรับด้วยปัจจัยความเหลื่อมล้ำแล้วกลับลดลงอย่างมาก สะท้อนอย่างตรงไปตรงมาว่านโยบายในอนาคตไม่อาจยึดติดกับการเร่ง “อัตราการเติบโต” เพียงด้านเดียวได้อีกต่อไป หากต้องหันมาให้ความสำคัญกับ “การกระจายผลของการพัฒนา” ควบคู่กันไปด้วย เพื่อให้ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นแปรเป็นคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นสำหรับผู้คนทุกกลุ่มอย่างแท้จริง (UNDP Thailand, 2024)

นั่นหมายความว่า การลงทุนด้านสุขภาพ การศึกษา โภชนาการเด็ก การคุ้มครองทางสังคม และโอกาสทางเศรษฐกิจสำหรับกลุ่มเปราะบาง ต้องถูกมองเป็นนโยบายแกนกลาง ไม่ใช่นโยบายเสริม (UNDP Thailand, 2024)

HDI ยังมีนัยเชิงวิธีคิดต่อการออกแบบนโยบายอีกข้อ คือบังคับให้รัฐมองความต่าง “ภายในประเทศ” มากขึ้น ไม่ใช่มองแต่ค่าเฉลี่ยระดับชาติ UNDP ระบุชัดว่า HDI และดัชนีเครือญาติของมันมีประโยชน์ในการชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างจังหวัด เพศ กลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มสังคมเศรษฐกิจ ซึ่งช่วยเปิดการถกเถียงเชิงนโยบายได้ตรงจุดขึ้น (WHO, n.d.; UNDP, 2026)

สำหรับไทย นัยนี้สำคัญมากในยุคดิจิทัล เพราะความเหลื่อมล้ำไม่ได้อยู่แค่รายได้ แต่แทรกอยู่ในพื้นที่ การเข้าถึงเทคโนโลยี คุณภาพโรงเรียน ระบบสุขภาพ และโอกาสในตลาดแรงงานด้วย (UNDP Thailand, 2024; OECD, n.d.)

อีกประเด็นหนึ่งคือ HDI ชี้ให้เห็นว่าการออกแบบนโยบายต้องบูรณาการมากขึ้น เพราะผลลัพธ์ด้านมนุษย์ไม่ได้เกิดจากกระทรวงใดกระทรวงหนึ่งแยกขาดจากกัน สุขภาพเชื่อมกับการศึกษา การศึกษาเชื่อมกับรายได้ รายได้เชื่อมกับความมั่นคงทางสังคม และทั้งหมดเชื่อมกับคุณภาพของสถาบันรัฐ (OECD, n.d.; UNDP Thailand, 2024)

ดังนั้น นโยบายอนาคตควรขยับสู่ whole-of-government และ whole-of-society approach ที่เน้นการทำงานข้ามหน่วยงานและการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นดิจิทัล ความเหลื่อมล้ำ และการคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง (UNDP Thailand, 2024; UNDP, 2025)

ในยุค AI นัยของ HDI ยิ่งชัดขึ้นอีก เพราะรายงาน HDR 2025 ย้ำว่าอนาคตของการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่แค่ว่า AI ทำอะไรได้ แต่ขึ้นอยู่กับว่าเราจะเลือกออกแบบเศรษฐกิจและสังคมอย่างไรให้ทุกคนมีโอกาสเติบโตในโลกใหม่ (UNDP, 2025)

สำหรับไทย นี่แปลว่านโยบายดิจิทัลในอนาคตต้องไม่เน้นเพียงนวัตกรรมหรือ competitiveness แต่ต้องพ่วงการเรียนรู้ตลอดชีวิต การคุ้มครองแรงงาน การลดช่องว่างดิจิทัล และการทำให้ประชาชนมีเสียงในการกำกับทิศทางเทคโนโลยีด้วย (UNDP Thailand, 2024; OECD, n.d.)

กล่าวโดยย่อ HDI มีนัยต่ออนาคตนโยบายไทยอย่างน้อย 3 ประการ คือ เปลี่ยนเป้าหมายจากการเติบโตสู่คุณภาพชีวิต เปลี่ยนวิธีมองจากค่าเฉลี่ยสู่ความเหลื่อมล้ำภายใน และเปลี่ยนวิธีทำนโยบายจากแยกส่วนสู่การบูรณาการที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (UNDP, 2026; OECD, n.d.; UNDP Thailand, 2024)

นี่คือฐานคิดสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาสังคมไทยในอนาคตไม่ติดอยู่ในวงจรเดิมของ “โตแต่ไม่ทั่วถึง” และเปิดทางไปสู่การออกแบบนโยบายที่สอดคล้องกับทั้ง

human development และความท้าทายของโลกดิจิทัลมากขึ้น (UNDP Thailand, 2024; UNDP, 2025)

2.3 “ธรรมาภิวัฒน์” คืออะไร? — นิยามกรอบคิดหลักของหนังสือ

คำว่า “ธรรมาภิวัฒน์” ในหนังสือเล่มนี้เป็นคำประดิษฐ์ที่ผู้เขียนใช้เพื่อเสนอกรอบคิดการพัฒนาสังคมเชิงพุทธสำหรับโลกดิจิทัล โดยไม่ปรากฏเป็นคำตั้งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

คำนี้เกิดจากการประสมระหว่างคำว่า ธรรมะ กับ อภิวัฒน์ เพื่อสื่อความหมายถึง “การพัฒนาหรือความเจริญงอกงามที่มีธรรมะเป็นแกนกลาง” มิใช่ความก้าวหน้าในเชิงวัตถุหรือความทันสมัยเพียงด้านเดียว

ในทางความหมาย ธรรมะ ตามการใช้ในภาษาไทยและในพุทธศาสนา มิได้จำกัดอยู่เพียงคำสอนทางศาสนา แต่ครอบคลุมคุณความดี หลักปฏิบัติ ความจริง ความถูกต้อง และความเป็นธรรม

ส่วนคำว่า อภิวัฒน์ แม้ไม่เป็นคำตั้งมาตรฐานในพจนานุกรม แต่เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบคำ “อภิ” และ “วัฒน์/วัฒน” ย่อมมีนัยถึงความเจริญงอกงาม หรือการพัฒนาในระดับยิ่ง

เมื่อประกอบกันเป็น “ธรรมาภิวัฒน์” จึงมีนัยว่า การพัฒนาที่แท้ต้องเป็นความเจริญที่ไม่แยกขาดจากคุณธรรม ความยุติธรรม และการลดทุกข์ของมนุษย์

แนวคิดธรรมาภิวัฒน์ที่นำเสนอข้างต้นสามารถสรุปเป็นสมการแนวคิดได้ดังในรูปที่ 2.7 ซึ่งแสดงให้เห็นองค์ประกอบและเป้าหมายของกรอบคิดนี้อย่างกระชับ

ภาพที่ 2- 7 นิยามใหม่ของการพัฒนา: 'ธรรมาภิวัฒน์' (สังเคราะห์โดยผู้เขียน)

สมการแนวคิดในรูปที่ 2.7 ชี้ให้เห็นว่า 'ธรรมาภิวัฒน์' ไม่ได้เป็นเพียงคำสวยหรูในเชิงวาทกรรม หากแต่หมายถึงการบูรณาการอย่างเป็นระบบระหว่างหลักจริยธรรมกับการพัฒนาเชิงโครงสร้าง เพื่อให้การเติบโตของสังคมตอบคำถามสำคัญสามชั้นไปพร้อมกัน ทั้งในมิติของคุณค่าที่สังคมยึดถือ รูปแบบสถาบันที่ออกแบบขึ้น และผลลัพธ์ที่ตกถึงชีวิตผู้คนจริง ๆ กรอบคิดนี้จึงทำหน้าที่เป็นสมการกลางที่เชื่อม "ธรรมะ" เข้ากับ "การพัฒนา" และปูพื้นไปสู่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามในหัวข้อ 2.3.1 ต่อไปอย่างเป็นลำดับ

ในหนังสือเล่มนี้ คำดังกล่าวไม่ได้ถูกใช้เป็นเพียงคำสวยเชิงวาทกรรม แต่ใช้เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก เพื่อวิพากษ์การพัฒนาที่วัดความสำเร็จด้วยเศรษฐกิจหรือเทคโนโลยีเพียงด้านเดียว และเพื่อเสนอทางเลือกของการพัฒนาที่วางมนุษย์ สังคม และธรรมะไว้ที่ศูนย์กลาง

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเสนอ คน (Human) + สังคม (Society) + ธรรม (Dhamma) เป็นสามเหลี่ยมหลักของการวิเคราะห์ และอ่านทั้งสามมิตินี้ภายใต้

บริบทของ ดิจิทัล (Digital) ซึ่งเป็นเงื่อนไขร่วมสมัยที่กำลังเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาอย่างลึกซึ้ง

ในบริบทของหนังสือเล่มนี้ “ธรรมาภิวัฒน์” หมายถึงกรอบคิดการพัฒนาที่วาง คุณธรรมและการลดทุกข์ เป็นแกนกลาง มิใช่มองการพัฒนาเป็นเพียงการทำให้ประเทศ “ทันสมัย” หรือเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วตามแบบ modernization ทั่วไป (Chon, 2019; OECD, 2025; Bhikkhu Supachai et al., 2022)

จุดยืนของกรอบนี้คือ การพัฒนาที่แท้ต้องตอบคำถามพร้อมกันสามชั้น คือ คนมีชีวิตที่ดีขึ้นจริงหรือไม่ สังคมยุติธรรมและไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลังหรือไม่ และกระบวนการพัฒนาสอดคล้องกับธรรมะหรือหลักลดทุกข์ ลดโลภ ลดเบียดเบียนเพียงใด (Ridegama Wanarathana, 2019; Sanyasa & Tangwongkit, 2025)

เพื่อให้คิดได้เป็นระบบ หนังสือใช้ “สามเหลี่ยมหลัก” เป็นแกนวิเคราะห์ คือ คน (Human) + สังคม (Society) + ธรรม (Dhamma) ทั้งสามด้านนี้จะถูกอ่านและวิเคราะห์ภายใต้บริบทของโลกดิจิทัลที่กำลังเร่งทั้งโอกาสและความเสี่ยงของการพัฒนา” (UNDP, 2025)

มิติคน (Human): เน้นศักยภาพ ความเปราะบาง การพัฒนาคุณธรรมและเหตุผลเชิงจริยธรรมของมนุษย์ (UNDP, 2025)

มิติสังคม (Society): เน้นโครงสร้างโอกาส ความเหลื่อมล้ำ สถาบัน และกติกาที่เป็นธรรม (UNDP, 2025)

มิติธรรม (Dhamma): เน้นหลักลดทุกข์ เมตตา ปัญญา ความไม่เบียดเบียน และทางสายกลาง เพื่อใช้เป็นเข็มทิศให้การพัฒนาไม่หลงไปกับตัวเลขหรือความโลภเชิงโครงสร้าง (Hongladarom, 2016)

มิติดิจิทัล (Digital): เป็นบริบทใหม่ที่ทำให้ทั้งโอกาสและความเสี่ยงขยายตัวเร็วขึ้น จึงต้องถูกออกแบบและกำกับด้วยกรอบคุณค่าข้างต้น มิใช่ปล่อยให้เทคโนโลยีกำหนดทิศทางสังคมเอง (UNDP, 2025; Hongladarom, 2016, กล่าวถึงใน Tricycle, 2023)

เหตุที่ยุคดิจิทัลต้องการกรอบคิดแบบนี้มากกว่าที่เคย เพราะเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้คำถามทางศีลธรรมเข้มข้นขึ้น ไม่ใช่น้อยลง AI แพลตฟอร์ม และระบบข้อมูลขนาดใหญ่สามารถเพิ่มประสิทธิภาพได้มาก แต่ก็อาจขยายความเหลื่อมล้ำ ลดอำนาจของมนุษย์ และทำให้สังคมหลงวัดความก้าวหน้าจากความเร็วและปริมาณมากกว่าคุณภาพของชีวิต (Techasomboonakit, 2025; UNDP, 2025)

รายงาน HDR 2025 ย้ำชัดว่า อนาคตของการพัฒนาไม่ได้ขึ้นกับว่า AI ทำอะไรได้เท่านั้น แต่ขึ้นกับว่า มนุษย์จะใช้จินตนาการและการตัดสินใจร่วมกันอย่างไรในการจัดรูปเศรษฐกิจและสังคมใหม่ให้รับใช้ผู้คน (UNDP, 2025)

สอง ปัญหาใหม่ เช่น algorithmic bias การละเมิดความเป็นส่วนตัว หรือการออกแบบแพลตฟอร์มที่กระตุ้นโลภะ โทสะ โมหะ แสดงให้เห็นว่า modernization ทางเทคนิคเพียงอย่างเดียวไม่พอ จำเป็นต้องมีกรอบจริยธรรมลึกระดับปรัชญาเข้ามากำกับ (Hongladarom, 2016; Kumar & Shankar, 2023)

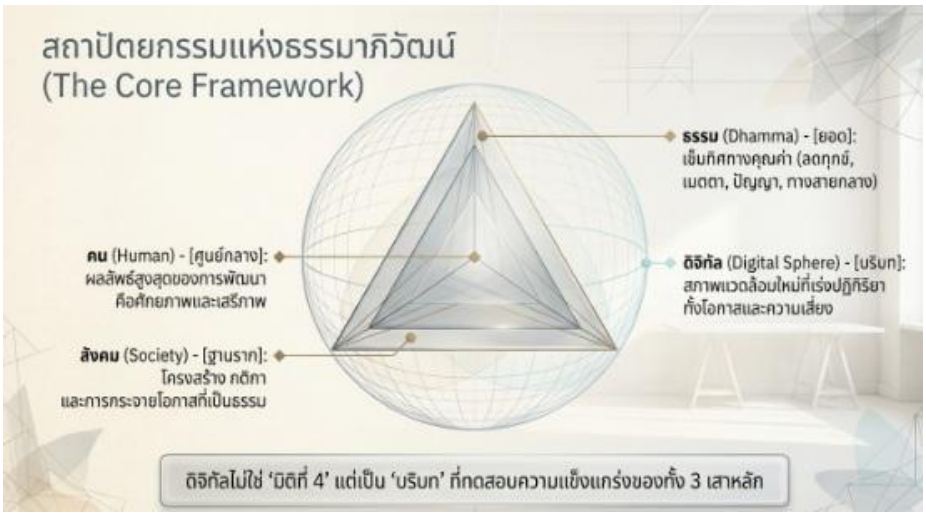
ในความหมายนี้ “ธรรมาภิวัฒน์” ไม่ใช่การย้อนกลับไปปฏิเสธโลกสมัยใหม่ แต่เป็นการเสนอว่า สังคมยิ่งทันสมัยเท่าไร ก็ยิ่งต้องมีหลักคิดที่ลึกพอจะกำกับทิศทางของความทันสมัยนั้น (Kumar & Shankar, 2023; Main, 2025)

ปรัชญาพุทธอายุ 2,500 ปีจึงมีความสำคัญใหม่ในยุคดิจิทัล เพราะมันไม่เพียงถามว่า “จะพัฒนาอย่างไร” แต่ถามลึกกว่านั้นว่า “จะพัฒนาไปเพื่ออะไร” และ “การพัฒนาที่ดีต้องไม่ทำลายมนุษย์ สังคม และโลกในกระบวนการนั้นเอง” (Chon, 2019; Bodhi, 2024)

2.3.1 ความสัมพันธ์ระหว่าง คน สังคม ธรรม และดิจิทัลในกรอบธรร**มาภิวัฒน์**

กรอบธรรมาภิวัฒน์มิได้เสนอ “ดิจิทัล” เป็นมิติที่แยกขาดหรือเทียบเท่ากับแกนหลักของการพัฒนา แต่ใช้ คน สังคม และธรรม เป็นสามเหลี่ยมหลักของการวิเคราะห์ ขณะที่ดิจิทัลทำหน้าที่เป็นบริบทใหม่ที่เข้ามาเร่ง เปลี่ยน และทดสอบความสัมพันธ์ของทั้งสามด้านพร้อมกัน (UNDP, 2025; Chon, 2019)

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามสามารถแสดงเป็นแบบจำลองเชิงภาพได้ดังในรูปที่ 2.8 ซึ่งแสดงทั้งแกนหลักของการวิเคราะห์และบทบาทของดิจิทัลในฐานะบริบทที่ทดสอบความสัมพันธ์เหล่านั้น

ภาพที่ 2- 8 The Core Framework): สามเหลี่ยม คน–สังคม–ธรรมในบริบทดิจิทัล

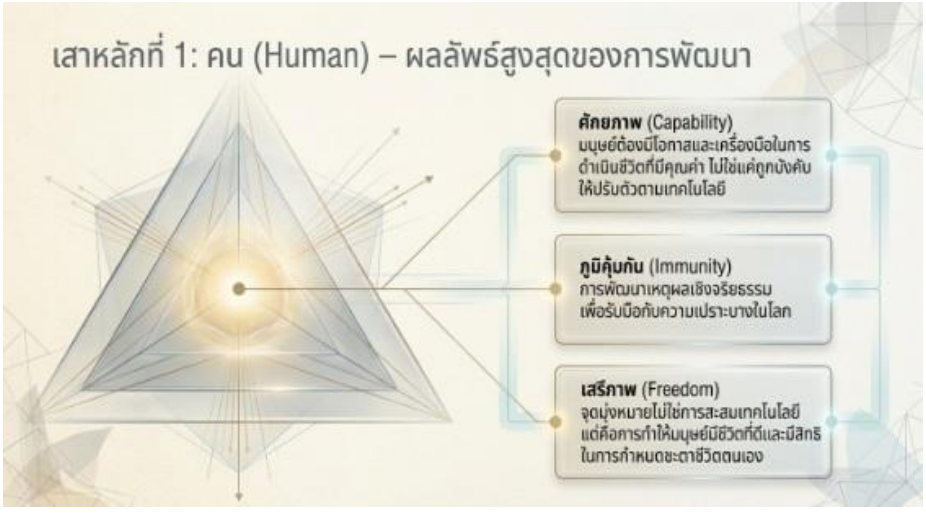
ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก UNDP (2025) และ Chon (2019)

แบบจำลองนี้ชี้ให้เห็นว่า ดิจิทัลไม่ได้ทำหน้าที่เป็น “เสาหลักที่สี่” เพิ่มเข้ามา หากแต่เป็นสภาพแวดล้อมใหม่ที่ห่อหุ้มและทดสอบว่าสังคมจะรักษาสมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมไว้ได้เพียงใด การทำความเข้าใจแต่ละเสาหลักจึงกลายเป็นภารกิจสำคัญ ในแนววางเช่นนี้ กรอบ human development ถูก

นำมาใช้ย้ำว่า มนุษย์และขีดความสามารถของมนุษย์ต้องเป็นเกณฑ์สูงสุดของการประเมินการพัฒนา ส่วน AI และเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเพียงเงื่อนไขร่วมสมัยที่ต้องถูกออกแบบและกำกับให้รับใช้มนุษย์ ไม่ใช่หันกลับมามีอำนาจกำหนดคุณค่าของมนุษย์เสียเอง (UNDP, 2026; WHO, n.d.)

ภายใต้สถาปัตยกรรมสามเหลี่ยมนี้ “คน” (human) จึงเป็นศูนย์กลางของผลลัพธ์การพัฒนา เพราะจุดหมายปลายทางไม่ใช่การสะสมเทคโนโลยีมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่คือการทำให้ผู้คนมีชีวิตที่ดีขึ้น มีศักยภาพในการพัฒนาตนเอง และมีเสรีภาพในการดำเนินชีวิตในแบบที่ตนเห็นว่ามีคุณค่าอย่างแท้จริง (UNDP, 2025; UNDP, 2026)

องค์ประกอบของเสาหลัก 'คน' สามารถแสดงได้ดังในรูปที่ 2.9 ซึ่งขยายความว่าการพัฒนาที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลางต้องให้ผลลัพธ์ในสามมิติพร้อมกัน

ภาพที่ 2- 9 : เสาหลักที่ 1: คน (Human) – ผลลัพธ์สูงสุดของการพัฒนา

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก Sen (1999),

รูปที่ 2.9 เสนอให้เห็นว่าเสาหลัก “คน” (Human) คือผลลัพธ์สูงสุดของการพัฒนา โดยสามองค์ประกอบในกรอบนี้สอดคล้องกับ capability approach ของ Sen (1999) ที่เน้นว่าการพัฒนาแท้จริงต้องมุ่งขยายสิ่งที่มนุษย์ “สามารถเป็นและทำได้จริง” ไม่ใช่เพียงสิ่งที่รัฐหรือตลาดจัดหาให้ในเชิงทรัพยากรหรือบริการเท่านั้น และต้องทำงานร่วมกับเสาหลัก “สังคม” และ “ธรรม” อยู่เสมอ (Sen, 1999)

เพื่อให้กรอบธรรมาภิวัฒน์ก้าวข้ามระดับปรัชญาไปสู่การใช้งานเชิงประจักษ์ในการวิจัยและออกแบบนโยบาย แต่ละเสาหลักจึงจำเป็นต้องมีตัวชี้วัดที่วัดได้ และเชื่อมโยงกับดัชนีสากลที่มีอยู่แล้ว สำหรับเสาหลัก “คน” ตัวชี้วัดสำคัญ ได้แก่ ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) อัตราการรู้หนังสือดิจิทัล และ OECD Better Life Index ส่วนเสาหลัก “สังคม” สามารถพิจารณาจากค่าสัมประสิทธิ์จีนี ดัชนีความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Inclusion Index) และ World Governance Indicators ขณะที่เสาหลัก “ธรรม” ใช้ตัวชี้วัดทางอ้อม เช่น Social Trust Index ดัชนีการรับรู้การทุจริต (Corruption Perceptions Index) และตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม (Sen, 1999; OECD, 2025; UNDP, 2025) การระบุตัวชี้วัดเหล่านี้ ทำให้กรอบธรรมาภิวัฒน์เปลี่ยนจากการเป็นเพียงกรอบคิดเชิงนามธรรม ไปสู่เครื่องมือวิเคราะห์ที่นักวิจัยและนักนโยบายสามารถนำไปใช้ตรวจสอบ ออกแบบ และประเมินผลการพัฒนาได้จริงในบริบทโลกดิจิทัลร่วมสมัย (Sen, 1999; OECD, 2025; UNDP, 2025)

สังคม (Society): เป็นเงื่อนไขที่กำหนดว่าโอกาส ทรัพยากร และความเป็นธรรมจะถูกกระจายอย่างไร ส่วน ธรรม (Dhamma) ทำหน้าที่เป็นเข็มทิศเชิงคุณค่าเพื่อให้การพัฒนาไม่ไหลไปตามตรรกะของประสิทธิภาพ การแข่งขัน หรือความทันสมัยเพียงด้านเดียว (Chon, 2019; Ridegama Wanarathana, 2019)

เสาหลักด้านสังคม (Society) : ประกอบด้วยสามมิติที่เชื่อมโยงกัน ดังแสดงในรูปที่ 2.10 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเป็นธรรมเชิงโครงสร้างต้องอาศัยการทำงานสอดประสานกัน

ภาพที่ 2- 10 เสาหลักที่ 2: สังคม (Society) – โครงสร้างแห่งความเป็นธรรม

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Chon (2019) และ Ridegama Wanarathana (2019)

ในกรอบธรรมาภิวัฒน์ เสาหลัก “สังคม” หมายถึงโครงสร้างและกติกาที่จัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของผู้คนให้ตั้งอยู่บนความเป็นธรรม เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสในการพัฒนาอย่างไม่ถูกกันออกไปอยู่ชายขอบ ไม่ว่าด้วยเหตุผลด้านฐานะ เพศ วัย พื้นที่ หรือสถานะทางสังคมใด ๆ โครงสร้างสังคมในความหมายนี้จึงไม่ใช่เพียงฉากหลังของการพัฒนา แต่เป็นกลไกที่กำหนดว่าใครจะมีพลังในการกำหนดชีวิตตนเอง และใครจะถูกจำกัดให้เป็นเพียงผู้ตาม

ในสถาปัตยกรรมของธรรมาภิวัฒน์ เสาหลักสังคมจำเป็นต้องทำงานประสานกับเสาหลักธรรมอยู่ตลอดเวลา เพราะแม้จะมีกติกาและสถาบันต่าง ๆ รองรับไว้ หากปราศจากหลักจริยธรรมและความรับผิดชอบสาธารณะมาค้ำยัน โครงสร้างที่ควรจะสร้างความเป็นธรรมก็อาจกลายเป็นเครื่องมือผลิตซ้ำความเหลื่อม

ล้ำได้อย่างแนบเนียน ประเด็นนี้จะถูกขยายความต่อเมื่อพิจารณาเสาหลักสุดท้ายคือ “ธรรม” ในลำดับถัดไป

เสาหลักด้านธรรม (Dhamma) : ทำหน้าที่เป็นเข็มทิศเชิงคุณค่าสำหรับกรอบทั้งหมด ดังแสดงในรูปที่ 2.11 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหลักธรรมสามประการทำหน้าที่กำกับทิศทางของสามเหลี่ยมการพัฒนาอย่างไร

ภาพที่ 2- 11 เสาหลักที่ 3: ธรรม (Dhamma) – เข็มทิศกำกับทิศทางความเจริญ

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Chon (2019) และ Ridegama Wanarathana (2019)

เสาหลัก “ธรรม” (Dhamma) ในกรอบธรรมาภิวัฒน์ไม่ได้หมายถึงการหยิบยืมถ้อยคำทางศาสนามาตกแต่งเชิงวาทกรรม หากทำหน้าที่เป็นเข็มทิศและกลไกป้องกันไม่ให้กระบวนการพัฒนาถูกครอบงำด้วยโลภะ โทสะ โมหะในระดับโครงสร้าง ทั้งในรูปของความโลภเชิงสถาบัน การใช้อำนาจด้วยความโกรธเกลียดหรือความหลงต่อ “ตัวเลขความสำเร็จ” จนละเลยทุกข์ของผู้คนจริง ๆ เสาหลักนี้จึงทำหน้าที่คอยกำกับให้สามเหลี่ยม คน–สังคม–ธรรม เดินไปในทิศทางที่ลดทุกข์ยกระดับคุณภาพชีวิต และรักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างยั่งยืน

เมื่อก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัล ความสำคัญของเสาหลักธรรมยิ่งทวีความเข้มข้น เพราะดิจิทัลไม่ใช่เพียงเครื่องมือเสริมอีกต่อไป แต่กลายเป็นสภาพแวดล้อมใหม่ที่เข้าไปกำหนดวิธีที่ผู้คนเรียนรู้ ทำงาน สื่อสาร ใช้และถูกใช้ข้อมูล ตลอดจนกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายของสังคมร่วมสมัย หากขาดเข็มทิศด้านคุณค่าและจริยธรรมมาคอยกำกับ ทิศทางการพัฒนาอาจไหลไปตามแรงจูงใจของตลาดและอำนาจเชิงเทคนิค จนกลายเป็นโครงสร้างที่ผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำแทนการลดทุกข์ของผู้คน (UNDP, 2025; UNDP Policy Document, 2025)

ผลที่ตามมาคือ หากผู้คนขาดทักษะและภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล สังคมไม่มีโครงสร้างโอกาสที่เป็นธรรม และ “ธรรม” ไม่ได้ทำหน้าที่กำกับทิศทาง เทคโนโลยีดิจิทัลก็จะกลายเป็นแรงขยายความเหลื่อมล้ำ ความเปราะบาง และการพัฒนาที่ไร้สมดุลได้ง่ายกว่าที่เคย (Techasomboonakit, 2025; UNDP, 2025)

ดังนั้น แก่นของการพัฒนาในยุคดิจิทัลจึงไม่ใช่การเพิ่ม “มิติที่สี่ – ดิจิทัล” เข้าไปในกรอบคิดอย่างแยกส่วน หากแต่เป็นการยืนยันว่า คน–สังคม–ธรรม คือแกนหลักที่ต้องรักษาไว้ ขณะที่ดิจิทัลทำหน้าที่เป็นบริบทใหม่ที่บังคับให้เราตีความแกนทั้งสามนี้เสียใหม่อย่างจริงจังในโลกปัจจุบัน (UNDP, 2025; Chon, 2019)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ธรรมาภิวัฒน์ไม่ได้เป็นกรอบที่ต่อต้านเทคโนโลยี แต่เป็นกรอบที่ทำให้สังคมสามารถใช้และออกแบบเทคโนโลยีได้ โดยไม่สูญเสียศูนย์กลางความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรมทางสังคม และทิศทางทางคุณค่าของการพัฒนา (UNDP, 2025; UNU, 2025)

2.3.2 เหตุใดยุคดิจิทัลจึงต้องการกรอบธรรมาภิวัฒน์

ประการแรก ยุคดิจิทัลทำให้ “อัลกอริทึม” กลายเป็นผู้เล่นหลักในการตัดสินใจเรื่องสำคัญของชีวิตคน ตั้งแต่การคัดกรองงาน การให้กู้ ไปจนถึงการจัดลำดับเนื้อหาข่าวและข้อมูล ซึ่งหากขาดกรอบคุณค่าและกลไกกำกับ อัลกอริทึม

เหล่านี้อาจฝังอคติเดิมให้ลึกขึ้น ขยายความเหลื่อมล้ำ และลดทอนอำนาจของมนุษย์ในการกำหนดชะตาชีวิตตนเอง (UNDP, 2025; UNU, 2025)

กรอบธรรมาภิวัฒน์จึงจำเป็นในฐานะหลักกำกับว่า การออกแบบและใช้เทคโนโลยีต้องตั้งอยู่บนหลักไม่เบียดเบียน เคารพศักดิ์ศรีมนุษย์ และเปิดพื้นที่ให้มนุษย์ยังคงมีเสียงและสิทธิ์ในการโต้แย้งการตัดสินใจของระบบ ไม่ใช่ยอมจำนนต่อ “อำนาจของอัลกอริทึม” อย่างไร้การวิพากษ์ (UNDP, 2025; OECD, 2023)

ประการที่สอง โลกดิจิทัลเร่ง “โมหะดิจิทัล” ผ่านฟีดที่ไม่รู้จบ การแจ้งเตือน และสถาปัตยกรรมแพลตฟอร์มที่ออกแบบมาเพื่อดึงดูดความสนใจและกระตุ้นโลภะ โทสะ โมหะ อย่างต่อเนื่อง (Raju, 2022)

ในบริบทนี้ ธรรมาภิวัฒน์ชี้ว่าการพัฒนาสังคมดิจิทัลที่ดีไม่อาจหยุดแค่การสร้างกฎคุ้มครองข้อมูลหรือควบคุมเนื้อหารุนแรง แต่ต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจ สติ และปัญญาของผู้ใช้ ให้มีภูมิคุ้มกันต่อการถูกปั่น ถูกเสพติด และถูกดึงออกจากความเป็นจริงของชีวิต (DEPA, 2025; Techasomboonakit, 2025; UNDP, 2025.)

ภัยคุกคามทั้งสามประการที่กล่าวมาสามารถสังเคราะห์เข้ากับเสาหลักของธรรมาภิวัฒน์ได้อย่างเป็นระบบ ดังแสดงในรูปที่ 2.12 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการรับมือกับความท้าทายดิจิทัลต้องใช้กรอบบูรณาการ ไม่ใช่การแก้ปัญหาแบบแยกส่วน

ภาพที่ 2- 12 บริบทดิจิทัล: ภัยคุกคามและการรับมือด้วยกรอบธรรมาภิวัฒน์

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก DEPA (2025); Techasomboorankit (2025) ; UNDP (2025)

ตารางสังเคราะห์ในรูปที่ 2.12 ยืนยันว่ากรอบธรรมาภิวัฒน์เชื่อมโยงโดยตรงกับประเด็นดิจิทัลร่วมสมัย โดยแต่ละเสาหลักทำหน้าที่ตอบสนองภัยคุกคามคนละด้านอย่างเฉพาะเจาะจง สะท้อนให้เห็นว่าปรัชญาพุทธมิได้ล้าสมัย หากกลับยิ่งมีความเกี่ยวข้องในยุค AI ที่เทคโนโลยีเข้าไปกำหนดทั้งวิถีชีวิตและโครงสร้างอำนาจของสังคมร่วมสมัย

ประการที่สาม เทคโนโลยีดิจิทัลเองมีต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งการใช้พลังงาน การทำเหมืองแร่หายาก และการเพิ่มขึ้นของขยะอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งหากการพัฒนาถูกขับเคลื่อนด้วยตรรกะแบบ “เติบโต–ใช้ทรัพยากร–ทิ้ง” เพียงมิติเดียว ก็ย่อมยิ่งเร่งวิกฤตสิ่งแวดล้อมให้รุนแรงและลึกซึ้งขึ้น (UNDP, 2025)

ในมุมนี้ กรอบธรรมาภิวัฒน์จึงทำหน้าที่ตั้งคำถามต่อว่า การพัฒนาดิจิทัลแบบใดจึงจะไม่เพียงตอบสนองความต้องการของวันนี้ แต่ยังเคารพความสัมพันธ์อิงอาศัยระหว่างมนุษย์–สังคม–ธรรมชาติ และไม่ผลักภาระทางสิ่งแวดล้อมและความเสี่ยงเชิงโครงสร้างไปให้คนรุ่นหลังโดยลำพัง (Chon, 2019; UNDP, 2025)

ประการที่สี่ รายงาน HDR 2025 ย้ำว่า โลกในยุค AI เป็น “เรื่องของทางเลือก” ว่าสังคมจะออกแบบเส้นทางการพัฒนาแบบใด มากกว่าจะเป็นเส้นทางเดียวที่ทุกคนต้องเดินตาม (UNDP, 2025)

ธรรมาภิวัฒน์จึงเสนอกรอบคิดให้ถามอย่างเป็นระบบว่า เราจะเลือกใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มความสามารถของผู้คน ลดความเหลื่อมล้ำ และคงความเป็นมนุษย์ในโลกดิจิทัลอย่างไร แทนที่จะยอมให้ตรรกะของตลาดและความเร็วเป็นผู้กำหนดทิศทางแต่เพียงฝ่ายเดียว (Kumar & Shankar, 2023; Bodhi, 2024)

2.4 ธรรมาภิวัฒน์ในยุคดิจิทัล

บทที่ 2 แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาสังคมในโลกดิจิทัลไม่อาจอธิบายด้วยกรอบการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงลำพัง เพราะแม้เทคโนโลยีจะเร่งความก้าวหน้าได้มากขึ้น แต่ความเหลื่อมล้ำ ความเปราะบาง และความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้างก็ยังดำรงอยู่และในหลายกรณีกลับเข้มข้นขึ้นผ่านรูปแบบดิจิทัลใหม่ ๆ (UNDP, 2025; van Dijk, 2020)

การอ่านสังคมร่วมสมัยจึงต้องขยับจากคำถามเรื่อง “โตแค่ไหน” ไปสู่คำถามว่า “ใครได้ประโยชน์ ใครถูกทิ้งไว้ข้างหลัง และการพัฒนานั้นลดทุกข์ของผู้คนได้จริงหรือไม่” ซึ่งเป็นหัวใจร่วมของทั้ง human development และการวิพากษ์ GDP-centric development (UNDP, 2026; OECD, n.d.)

สำหรับประเทศไทย ภาพวินิจฉัยชี้ชัดว่า แม้ HDI ปี 2022 จะอยู่ที่ 0.803 และฟื้นตัวเหนือระดับก่อนโควิด แต่เมื่อปรับด้วยความเหลื่อมล้ำกลับลดลงอย่างมีนัยสำคัญ สะท้อนว่าความก้าวหน้าเชิงเฉลี่ยยังไม่แปลเป็นความก้าวหน้าที่กระจายอย่างทั่วถึง (UNDP Thailand, 2024)

ยิ่งเมื่อการเปลี่ยนผ่านดิจิทัลดำเนินควบคู่ไปกับช่องว่างด้านทักษะ อุปกรณ์ พื้นที่ และผลลัพธ์การใช้เทคโนโลยี ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลจึงไม่ได้เป็นเพียงปัญหาการเข้าถึง แต่เป็นกลไกใหม่ของการกีดกันทางโอกาสในสังคมไทย (Fulcrum, 2022; OECD, 2025)

ในบริบทนี้ หนังสือจึงเสนอกรอบ “ธรรมาภิวัฒน์” เพื่อตอบโจทย์โลกดิจิทัล” โดยตรง และเพื่อใช้เป็นฐานคิดทางเลือกต่อการพัฒนาที่เน้นความทันสมัยเชิงวัตถุอย่างเดียว โดยวาง คน สังคม และธรรม เป็นสามเหลี่ยมหลักของการวิเคราะห์ และอ่านทั้งสามมิตินี้ภายใต้บริบทของโลกดิจิทัลที่กำลังเปลี่ยนเงื่อนไขของชีวิตร่วมอย่างลึกซึ้ง (Chon, 2019; UNDP, 2025)

กรอบนี้มีนัยสำคัญเพราะช่วยเชื่อมการพัฒนามนุษย์ ความเป็นธรรมทางสังคม และหลักธรรมเข้าด้วยกัน ทำให้การถกเถียงเรื่องดิจิทัลไม่หลงเหลือเพียงประเด็นประสิทธิภาพ การแข่งขัน หรือการเร่งนวัตกรรมเท่านั้น (UNDP, 2025)

ดังนั้น บทที่ 2 จึงทำหน้าที่วางฐานปัญหา ฐานทฤษฎี และฐานกรอบคิดของหนังสือทั้งหมด กล่าวคือ วางให้เห็นทั้งวิกฤตการพัฒนาร่วมสมัย ข้อจำกัดของการวัดความก้าวหน้าแบบเดิม คุณค่าของกูฏทันตสูตรในฐานะแม่แบบโบราณของการพัฒนาสังคม และความจำเป็นของกรอบธรรมาภิวัฒน์สำหรับการอ่านสังคมไทยในยุคดิจิทัล (Bhikkhu Sujato, 2018; UNDP, 2025)

ความแตกต่างระหว่างกรอบเดิมและกรอบธรรมาภิวัฒน์สามารถสรุปเปรียบเทียบได้อย่างเป็นระบบดังในรูปที่ 2.13 ซึ่งช่วยให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่บทนี้นำเสนอ

กระบวนทัศน์ใหม่สำหรับการออกแบบนโยบาย (A New Paradigm)

	โมเดลเดิม	ธรรมาภิวัฒน์
ตัวชี้วัดความสำเร็จ (Goal)	มุ่งเป้าเติบโตทาง GDP และความเร็ว	มุ่งเป้าขีดความสามารถมนุษย์ (Well-being)
วิธีการแก้ปัญหา (Method)	รัฐเชิงรับ, เน้นการปราบปรามลงโทษ	รัฐเชิงรุก, เสริมศักยภาพทางเศรษฐกิจให้พึ่งตนเอง (กูฏทันตสูตร)
บทบาทเทคโนโลยี (Tech Role)	เทคโนโลยีเป็นตัวกำหนดอนาคต (Tech-determined)	เทคโนโลยีถูกกำกับด้วยคุณค่า (Value-governed)
ขอบเขต (Scope)	ทำงานแยกส่วน (Fragmented)	บูรณาการทั้งสังคม (Whole-of-Society)

ภาพที่ 2- 13 กระบวนทัศน์ใหม่สำหรับการออกแบบนโยบาย

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จากเนื้อหาในบทที่2 นี้

ตารางกระบวนทัศน์นี้สรุปสาระสำคัญของบทที่ 2 นั่นคือ การพัฒนาสังคมที่แท้จริงจำเป็นต้องปรับทั้งจุดหมาย วิธีการ บทบาทของเทคโนโลยี และขอบเขตการมองปัญหา โดยขยับจากกรอบที่วัดความสำเร็จด้วย GDP หรือความเร็วของนวัตกรรม ไปสู่กรอบที่วางมนุษย์ ความเป็นธรรม และหลักธรรมเป็นแกนกลางของการพัฒนาแทน

จากฐานคิดดังกล่าว บทถัดไปจึงสามารถก้าวต่อไปสู่การพัฒนากรอบวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และพิจารณาอย่างเป็นระบบว่าหลักธรรมในพุทธศาสนาจะถูกแปลไปเป็นข้อเสนอเชิงสังคมและเชิงนโยบายในโลกจริงของศตวรรษที่ 21 ได้อย่างไร (UNDP, 2024; UNDP, 2025)

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท

ส่วนที่ 1 — คำย่อ (Abbreviations)

คำย่อ	คำเต็ม	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏ
DN 5	Dīgha Nikāya No. 5	กูฏทันตสูตร พระสูตรลำดับที่ 5 ในทีฆนิกาย	2.1, 2.1.1
HDI	Human Development Index	ดัชนีการพัฒนามนุษย์ วัดจาก 3 มิติ: อายุขัย การศึกษา รายได้	2.2, 2.2.1, 2.2.3, 2.4
GDP	Gross Domestic Product	ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ	2.2.3, 2.4
GPP	Gross Provincial Product	ผลิตภัณฑ์มวลรวมรายจังหวัด	2.2.2
AI	Artificial Intelligence	ปัญญาประดิษฐ์	2.2, 2.3, 2.3.1, 2.3.2, 2.4
ICT	Information and Communication Technology	เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร	2.2.2
UNDP	United Nations Development Programme	โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ	2.2, 2.2.1, 2.2.3
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development	องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา	2.2, 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3
HDR	Human Development Report	รายงานการพัฒนามนุษย์ (UNDP)	2.2.3, 2.3, 2.3.2
DEPA	Digital Economy Promotion Agency	สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล	2.3.2
ESCAP	Economic and Social Commission for Asia and the Pacific	คณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมแห่งเอเชียและแปซิฟิก	2.2

ส่วนที่ 2 — คำศัพท์และแนวคิดหลัก (Key Terms & Concepts)

คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏ
ธรรมาภิวัฒน์ (Thammapiwat)	คำประดิษฐ์ของผู้เขียน มาจาก "ธรรมะ + อภิวัฒน์" หมายถึง การพัฒนาที่มีคุณธรรมเป็นแกนกลาง ไม่ใช่ความก้าวหน้าทางวัตถุเพียงด้านเดียว	2.3 (นิยาม), 2.3.1, 2.3.2, 2.4
กูฏทันตสูตร (Kūṭadanta Sutta)	พระสูตรใน DN 5 ว่าด้วยการเปลี่ยนจากยัญรุนแรงสู่การพัฒนาสังคมเชิงโครงสร้าง	2.1–2.1.4 (ทั้งหัวข้อ)
ยัญ	พิธีบูชา ในพระสูตรถูกนิยามใหม่จากการฆ่าสัตว์ ⟶ การให้ทาน รักษาศีล พัฒนาจิต	2.1.3
ยัญเชิงคุณค่า	ยัญที่วัดจากผลต่อชีวิตและสังคม ไม่ใช่ขนาดพิธี	2.1.3
The Flawed Loop (วงจรที่บกพร่อง)	วงจรที่เศรษฐกิจเติบโตแต่ผลประโยชน์กระจุกตัว ⟶ ความเหลื่อมล้ำดำรงอยู่ ⟶ การเติบโตขาดฐานสังคมที่มั่นคง	2.2
Digital Divide (ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล)	ความต่างด้านอุปกรณ์ คุณภาพโครงสร้างพื้นฐาน ราคา ทักษะ และผลลัพธ์จากการใช้เทคโนโลยี	2.2, 2.2.2
Inclusive Development	การพัฒนาที่กระจายโอกาสทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึง ไม่กระจุกตัว	2.1.2
Human Development (การพัฒนามนุษย์)	กรอบวิเคราะห์ที่วัดความก้าวหน้าจากศักยภาพและคุณภาพชีวิต ไม่ใช่ GDP	2.1.4, 2.2, 2.3.1
Capability Approach	แนวคิดของ Amartya Sen: การพัฒนาต้องขยายสิ่งที่มนุษย์สามารถเป็นและทำได้จริง	2.1.4, 2.3.1
Growth-First	กรอบนโยบายที่เน้นเพิ่ม GDP ก่อน แล้วค่อยกระจายผล	2.2.3, รูปที่ 2.6
People-Centred Policy	นโยบายที่วัดความสำเร็จจากคุณภาพชีวิตของประชาชน ไม่ใช่ตัวเลขเศรษฐกิจ	2.2.3, รูปที่ 2.6
Whole-of-Government Approach	การทำงานข้ามหน่วยงานภาครัฐแบบบูรณาการ	2.2.3
Whole-of-Society Approach	การเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนสังคม	2.2.3
สามเหลี่ยมหลัก (คน–สังคม–ธรรม)	แกนวิเคราะห์กรอบธรรมาภิวัฒน์: Human + Society + Dhamma ภายใต้บริบทดิจิทัล	2.3, 2.3.1

Algorithmic Bias (อคติจากอัลกอริทึม)	ความลำเอียงที่ฝังอยู่ในระบบ AI ซึ่งอาจขยายความเหลื่อมล้ำ	2.3.2
โมหะดิจิทัล	ภาวะที่แพลตฟอร์มดิจิทัลออกแบบมาเพื่อกระตุ้นโลภะ โทสะ โมหะ ลดสติและปัญญา	2.3.2
ดัชนีจีนี (Gini Coefficient)	ค่าวัดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ (ไทยปี 2021 = 43.3%)	2.2.1
GDP-Centric Development	การพัฒนาที่ยึด GDP เป็นตัวชี้วัดหลักและเพียงตัวเดียว	2.1.4, 2.4
offline outcomes	ผลลัพธ์จริงในชีวิตจากการถูกกีดกันทางดิจิทัล เช่น การเรียน งาน สุขภาพ	2.2.2
ทุนดิจิทัล (Digital Capital)	ทรัพยากรและทักษะที่ทำให้ใช้เทคโนโลยีให้เกิดผลลัพธ์จริงในชีวิตได้	2.2.2

รายการอ้างอิง

Arnold, J., Kwak, K., & Suzuki, K. (2023, December 7). Towards stronger, more inclusive and more sustainable growth in Thailand. ECOSCOPE. https://oecdecoscope.blog

ASEAN Foundation. (2024). One divide or many divides?: Understating digital literacy of ASEAN youth. https://aseanfoundation.org

Bhikkhu Sujato. (2018). K**ū**ṭadantasutta: With K**ū**ṭadanta (DN 5). SuttaCentral. https://suttacentral.net/dn5/en/sujato

Bhikkhu Sujato. (Trans.). (2018). K**ū**ṭadanta sutta: With K**ū**ṭadanta (DN 5). Open Buddhist University. https://buddhistuniversity.net/content/canon/dn5

Bhikkhu Supachai, S., Ninlert, R., Sanyasa, S., & Tangwongkit, S. (2022). Approaches to community development template based on Buddhist governance. Journal of Graduate MCU KhonKaen Campus, 9(3), 115–129. https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jg-mcukk/article/view/255049

Bodhi, B. (2024, June). Buddhist ethics for a world in crisis: An interview with Bhikkhu Bodhi. Insight Journal. https://www.buddhistinquiry.org/article/buddhist-ethics-for-a-world-in-crisis-an-interview-with-bhikkhu-bodhi-june-2024/

Chon, H. (2019). Buddhist contribution to sustainable social development. https://www.academia.edu/72358143/Buddhist_Contribution_to_Sustainable_Social_Development

DEPA. (2025). Digital citizenship: Khunmombat thiphloeng mueang dijithan tong mi [Digital citizenship: Attributes digital citizens must have]. https://www.depa.or.th/th/article-view/digital-citizenship

Dharmata. (2014, November 29). K**ūṭ**adanta sutta (DN 5): บูชายัญอย่างไร ไม่เบียดเบียน ไม่เดือดร้อน. Pali Suttas. https://palisuttas.com/2014/11/29/kutadanta-sutta-dn-5-r/

Fulcrum. (2022). Thailand's digital divide: Leave no one behind. https://fulcrum.sg/thailands-digital-divide-leave-no-one-behind/

Fulcrum. (2022). Thailand's digital divide: Regional disparities and implications for inclusive development. ISEAS–Yusof Ishak Institute.

Gethin, R. (1998). The foundations of Buddhism. Oxford University Press.

Gopalakrishna, D., & Datt, A. (2011). Buddhist virtues: The foundations of socio-economic development – A study. In International Buddhist Conference on the 8th United Nations Day of Vesak

Celebrations. https://www.undv.org/vesak2011/panel1/08GopalakrishnaFINAL.pdf

Harvey, P. (2000). An introduction to Buddhist ethics: Foundations, values and issues. Cambridge University Press.

Hongladarom, S. (2021, July 16). Rethinking digital privacy from a Buddhist point of view (A. Willems, Interviewer). Tricycle. https://tricycle.org/article/digital-privacy-buddhism/

Killen, M., & Dahl, A. (2021). Moral reasoning enables developmental and societal change. Perspectives on Psychological Science, 16(6), 1209–1225. https://doi.org/10.1177/1745691620964076

King, S. B. (2009). Socially engaged Buddhism. University of Hawai'i Press.

Kumar, L. U., & Shankar, A. B. (2023). Buddhist critique on development. Journal of Emerging Technologies and Innovative Research, 10(1), g74–g76. http://www.jetir.org/papers/JETIR2301609.pdf

Main, J. (2025, March 26). Positive and problematic aspects of modernistic engaged Buddhism. Journal of Buddhist Ethics Blog. https://blogs.dickinson.edu/buddhistethics/2025/03/26/positive-and-problematic-aspects-of-modernistic-engaged-buddhism/

McMahan, D. L. (2008). The making of Buddhist modernism. Oxford University Press.

Mendis, P. (1993). Buddhist equilibrium: The theory of middle path for sustainable development (Staff Paper P93-2). Department of Applied Economics, University of Minnesota: AgEcon Search. https://doi.org/10.22004/ag.econ.13948

Nussbaum, M. C. (2011). Creating capabilities: The human development approach. Harvard University Press.

OECD. (2015). OECD guidelines on corporate governance of state-owned enterprises. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264244160-en

OECD. (2018). OECD integrity review of Thailand: Towards a culture of integrity. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264291928-en

OECD. (2019). How's life in the digital age?: Opportunities and risks of the digital transformation for people's well-being. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264311800-en

OECD. (2024). Digital divide in education. https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/digital-divide-in-education.html

OECD. (2024). OECD guidelines on corporate governance of state-owned enterprises 2024. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/18a24f43-en

OECD. (2025). Digital economy outlook 2025. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/digital-economy-outlook-en

OECD. (2025). Human development reaches 35-year global low [Press release]. https://www.undp.org/thailand

OECD. (2025). Thailand digital economy and society development plan (Policy Initiative ID 99995846). STIP Compass. https://stip.oecd.org/stip/interactive-dashboards/policy initiatives/2025%2Fdata%2FpolicyInitiatives%2F99995846

OECD. (2025). Thailand economic focus: Building a more equal and sustainable Thailand after COVID-19. https://thailand.un.org

OECD. (2025). Well-being and beyond GDP. https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/well-being-and-beyond-gdp.html

OECD. (n.d.). Digital divides. https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/digital-divides.html

OKMD. (2025). Kanphatthana thaksa dijithan phuea thonthong khwampenmanut [Developing digital skills to preserve

humanity]. Knowledge Portal. https://knowledgeportal.okmd.or.th/article/692fab28618e6

Payutto, P. A. (Phra Dhammapitaka). (1994). Buddhist economics: A middle way for the marketplace. Buddhadhamma Foundation.

Piboolsravut, P. (2004). Sufficiency economy. ASEAN Economic Bulletin, 21(1), 127–134.

Pyatsky, V., & Pyatsky, S. (2017, May 17). 5. Kutadanta Sutta. Three Vajras. https://www.three-vajras.com/5-kutadanta-sutta/

Raju, D. V. S. G. (2022). Buddhist philosophy and its relevance in digital age. International Journal of Advanced Research, 10(6), 727–733. https://doi.org/10.21474/IJAR01/14942

Rajapaksa, M. (2024). Mahinda lecture transcript: Economic resilience and social harmony [Lecture transcript]. Ministry of Buddha Sasana, Religious and Cultural Affairs.

Reynolds, R. (2021). [Review of the book The digital divide, by J. van Dijk]. Journal of the Association for Information Science and Technology, 72(1), 136–138. https://doi.org/10.1002/asi.24355

Rhys Davids, T. W. (Trans.). (1995). Dialogues of the Buddha (Vol. 1). Pali Text Society. (Original work published 1899)

Ridegama Wanarathana, Ven. (2019). A comprehensive Buddhist approach to restoration of sustainable society through economic stability. In Buddhist approach to responsible consumption and sustainable development (pp. 220–231). International Council for Day of Vesak (ICDV). https://www.undv2019vietnam.com/Subtheme-05/en/sub-theme-05-buddhist-approach-to-responsible-consumption-and-sustainable-development.pdf

Sanyasa, M., Tangwongkit, S., Ninlert, R., & Supachai, B. (2025). The significance of Buddhist social work: A study on its impact on community development and social justice. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/392001361_The_Significance_of_Buddhist_Social_Work_A_Study_on_Its_Impact_on_Community_Development_and_Social_Justice

Sapardi, Gelgel, I. P., & Utama, I. W. B. (2018). Buddhist ethics in economic system. International Journal of Social Sciences and Humanities, 2(3), 1–11. https://doi.org/10.29332/ijssh.v2n3.177

Schumacher, E. F. (1973). Small is beautiful: A study of economics as if people mattered. Blond and Briggs.

Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.

Setthasuravich, P., Sirikhan, K., & Kato, H. (2024). Spatial econometric analysis of the digital divide in Thailand at the sub-district level:

Patterns and determinants. Telecommunications Policy, 48(8), Article 102818.

Shankarananda, M. (2019). Buddhist approach to human society development: Economic ethics for a ruler. In Buddhist approach to responsible consumption and sustainable development (pp. 517–523). International Council for Day of Vesak (ICDV). https://www.undv2019vietnam.com/Subtheme-05/en/32.pdf

Srisuko, K., et al. (2024). Spatial patterns of digital inequality in Thailand: A subdistrict-level analysis. Journal of Rural Studies, 108, 103245.

Tan, P. (Trans.). (2007). Kūṭadanta sutta (DN 5): The true sacrifice. The Minding Centre. https://www.themindingcentre.org/dharmafarer/wp-content/uploads/22.8-Kutadanta-S-d5-piya.pdf

Techapalokul, S. (2015). Towards Buddhist social work and happiness. International Buddhist College. https://ibc.ac.th/en/sites/default/files/attachment/SW7%20Dr%20Soontaraporn%20-%20Toward%20the%20Buddhist%20Social%20Work.pdf

Techasomboonakit, P. (2025). Foundations of understanding social development in the Next Normal era [in Thai]. Chula DigiVerse. https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:98459

Techasomboonakit, S. (2025). Access denied: Algorithmic inequality in comparative welfare. Law Journal, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, 18(1), 1–26.https://ejournals.swu.ac.th/index.php/ll/article/view/17164

Thich, T. N. (2019). Building sustainable peace as depicted in Kutadanta Sutta [Master's thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University]. MCU Institutional Repository. http://kb.mcu.ac.th/userfiles/file/.../MCU620202IBSC06.pdf

ThaiPublica. (2024). รายงาน UNDP: Human Development Index ของไทยดีขึ้นจากระดับก่อนโควิด แต่ยังมีความเหลื่อมล้ำ. https://thaipublica.org/2024/03/undp-report-thailand-human-development-index-improved-from-the-pre-covid-level/

UNDP. (2007). Sufficiency economy and human development: Thailand Human Development Report 2007. UNDP.

UNDP. (2024). Human development in Thailand: 2024 statistical update. UNDP. https://www.undp.org/thailand/publications/human-development-report-2023-24

UNDP. (2024, March 14). Thailand's Human Development Index improved from the pre-COVID level, yet more collective actions are needed to accelerate progress, finds UNDP Report [Press release]. https://www.undp.org/thailand/press-releases/thailands-human-development-index-improved-pre-covid-level-yet-more-collective-actions-are-needed-accelerate-progress-finds

UNDP. (2024, March 14). Kar phatthana manut thai tow tto kae ti botta sut in rxb 35 pii [Press release]. https://www.undp.org/th/thailand/press-releases/karphathnamnusythawolketibottasudinrxb-35-pii

UNDP. (2025). Human development report 2025: A matter of choice — People and possibilities in the age of AI. UNDP.

United Nations Development Programme. (2025). Human Development Report 2025: A matter of choice: People and possibilities in the age of Artificial Intelligence (AI). UNDP. https://hdff.org/launch-of-the-2025-global-human-development-report/

United Nations Thailand. (2025). Thailand economic focus: Building a more equal and sustainable Thailand after COVID-19. https://thailand.un.org

UNCD. (2025). Human Development Index (HDI). https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI

UNDP Thailand. (2024, March 14). Kar phatthana manut thai tow tto kae ti botta sut in rxb 35 pii [Press release]. https://www.undp.org/th/thailand/press-releases/karphathnamnusythawolketibottasudinrxb-35-pii

UNDP Thailand. (2024, March 14). Thailand's Human Development Index improved from the pre-COVID level, yet more collective actions are needed to accelerate progress, finds UNDP Report [Press release]. https://www.undp.org/thailand/press-releases/thailands-human-development-index-improved-pre-covid-level-yet-more-collective-actions-are-needed-accelerate-progress-finds

Watana, S. (2022). Buddhism and an ageing society in Thailand as a part of Suvarnabhumi land. Poligrafi, 27(105/106), 127–147. https://doi.org/10.35469/poligrafi.2022.339

WHO. (2025). Human Development Index (HDI). https://www.who.int/data/nutrition/nlis/info/human-development-index

World Bank. (2025). Bridging the gap: Inequality and jobs in Thailand. https://www.worldbank.org/en/country/thailand

World Bank. (2025). Thailand overview: Development news, research, data. World Bank Group. https://www.worldbank.org/en/country/thailand/overview

พระไตรปิฎกฉบับหลวง. (ม.ป.ป.). กูฏทันตสูตร : พระไตรปิฎกเล่มที่ 9 ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค. 84000.org เว็บไซต์พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. https://84000.org/tipitaka/atita10/v.php?B=9&A=3478&Z=4398

บทที่ 3

พุทธเศรษฐศาสตร์: กระบวนทัศน์การพัฒนาใหม่เพื่อความผาสุกหลังยุค GDP
เศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มุ่งเน้นการเติบโตของ GDP เพียงอย่างเดียวเริ่มเผชิญข้อจำกัด พุทธเศรษฐศาสตร์จึงก้าวเข้ามาเป็น "ยุทธศาสตร์" ในการปรับสมดุลใหม่
เปลี่ยนมุมมองจากการมุ่งบริโภคสูงสุด (ตัณหา) เป็นการมุ่งคุณภาพชีวิตที่แท้จริง (ฉันทะ) ผ่านกรอบการลงทุนทางสังคมที่วัดผลได้
ขั้นที่ 1: วินิจฉัยปัญหา — ทำไม GDP ถึงไม่ใช่คำตอบสุดท้าย?
GDP
ขั้นที่ 2: ปรับกระบวนทัศน์ — หัวใจของพุทธเศรษฐศาสตร์
ตัณหา
ฉันทะ
ขั้นที่ 3: ลงมือปฏิบัติ — กรอบมหายัญ (Thammapiwut Framework) 4 มิติ
1. ความมั่นคงทางอาชีพ (Livelihood Security):
2. คัดค้านเรื่องแรงงาน (Labour Dignity):
3. การคุ้มครองทางสังคม (Social Protection):
4. การออมันตรายเชิงโครงสร้าง (Harm Reduction):
บทสรุป: เปรียบเทียบสมมุติฐาน เพื่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย
มิติเปรียบเทียบ
เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก
พุทธเศรษฐศาสตร์
เป้าหมาย
การเติบโตสูงสุด (Max Growth)
ความผาสุกที่พอ (Well-being)
การบริโภค
ยิ่งมากยิ่งดี
บริโภคเพื่อคุณภาพชีวิต
เกณฑ์วัดผล
GDP เฉลี่ย
Dashboard ความผาสุกและนิ

บทที่ 3
พุทธเศรษฐศาสตร์และกระบวนทัศน์การพัฒนาหลัง GDP
Buddhist Economics and Post-GDP Development Paradigms

3.1 พุทธเศรษฐศาสตร์: แนวคิด รากฐาน และข้อถกเถียง

บทที่ 2 ได้เสนอว่ากูฏทันตสูตรมิใช่พระสูตรเชิงศีลธรรมที่ลอยตัวจากโลก หากเป็นแบบจำลองเชิงนโยบายที่อ่าน “มหายัญ” ใหม่ในฐานะการลงทุนทางสังคม กล่าวคือ การแก้ปัญหาความยากจน อาชญากรรม และความไม่มั่นคงเชิงโครงสร้าง ด้วยการลงทุนที่ฐานอาชีพและกลุ่มเปราะบาง แทนการปราบปรามหรือการประกอบพิธีกรรมที่สูญเปล่า เมื่อข้อเสนอนี้ถูกยกขึ้นสู่ระดับกระบวนทัศน์ คำถามที่ตามมาโดยตรงคือ เศรษฐศาสตร์แบบใดที่จะรองรับการอ่านมหายัญในฐานะการลงทุนทางสังคมได้ บทที่ 3 จึงรับช่วงด้วยการตั้งคำถามว่า หากเป้าหมายของการพัฒนามิใช่การสะสมและการเติบโตเชิงปริมาณเพียงมิติเดียว แล้วเรามีฐานคิดทางเศรษฐศาสตร์ใดที่วางมนุษย์และความเป็นธรรมไว้เป็นศูนย์กลาง หัวข้อ 3.1 นี้จึงทำหน้าที่ตั้งฐานทฤษฎีของทั้งบท ด้วยการสำรวจว่า “พุทธเศรษฐศาสตร์” (Buddhist economics) คืออะไร มีรากฐานทางความคิดอย่างไร และเผชิญข้อถกเถียงใดบ้าง ก่อนจะนำไปสู่การเชื่อมต่อกับกระบวนทัศน์การพัฒนาหลัง GDP ในหัวข้อถัด ๆ ไป

3.1.1 การกำเนิดของพุทธเศรษฐศาสตร์และนิยามเชิงปฏิบัติการ

คำว่า “พุทธเศรษฐศาสตร์” ในความหมายทางวิชาการสมัยใหม่ มีจุดกำเนิดที่ชัดเจนจากเรียงความของเอิร์นสต์ ฟรีดริช ชูมัคเคอร์ (E. F. Schumacher) ในหนังสือ Small is Beautiful ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1973 โดยบทที่ 4 ของหนังสือใช้ชื่อโดยตรงว่า “Buddhist Economics” (Schumacher, 1973, chap. 4) ชูมัคเคอร์เริ่มต้นจากข้อสังเกตว่า องค์มรรคข้อ “สัมมาอาชีวะ” (Right Livelihood) ใน

อริยมรรคมีองค์แปด บ่งชี้ว่าพระพุทธศาสนาถือว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่ถูกต้อง มิใช่กิจกรรมที่แยกขาดจากคุณค่า (Schumacher, 1999) จากฐานนี้ ชูมัคเคอร์เสนอหลักการที่กลายเป็นแกนของพุทธเศรษฐศาสตร์ในเวลาต่อมา คือ การมุ่งให้ได้ “ความผาสุกสูงสุดด้วยการบริโภคที่น้อยที่สุด” แทนการมุ่งให้ได้ความพึงพอใจสูงสุดด้วยการบริโภคที่มากที่สุดตามตรรกะของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (Schumacher, 1999) ปรัชญาเบื้องหลังของเขาคือแนวคิด “ความพอเพียง” ที่ให้คุณค่าทั้งกับความต้องการและข้อจำกัดของมนุษย์ และการใช้เทคโนโลยีในขนาดที่เหมาะสม (Schumacher, 1999)

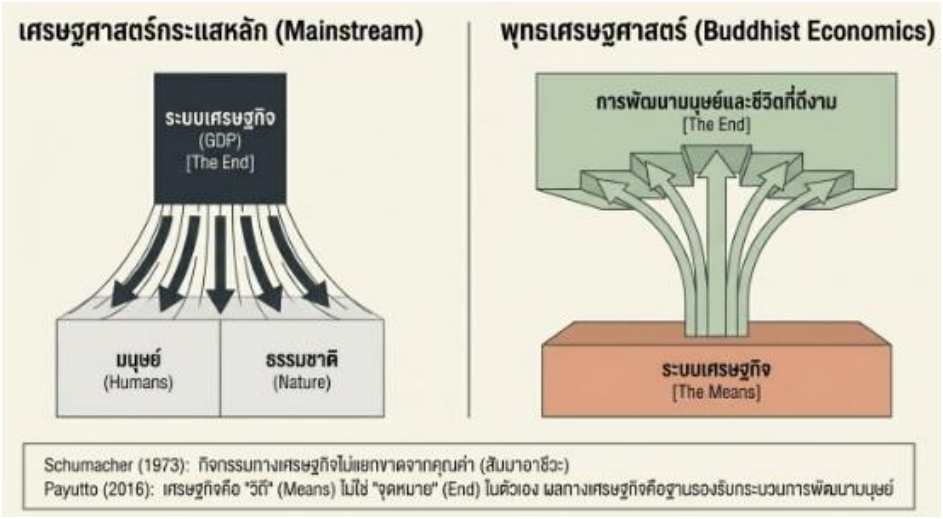
แม้ชูมัคเคอร์จะเป็นผู้บัญญัติคำ แต่การวางรากฐานพุทธเศรษฐศาสตร์ให้ลึกถึงระดับหลักธรรมเถรวาทนั้น เป็นผลงานของพระธรรมปิฎก หรือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ผู้เสนอกรอบคิดอย่างเป็นระบบในหนังสือ พุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งฉบับแปลภาษาอังกฤษใช้ชื่อรองว่า A Middle Way for the Market Place (Payutto, 1994) ปยุตฺโตให้นิยามเชิงปฏิบัติการที่สำคัญว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็น “วิถี (means) มิใช่จุดหมาย (end) ในตัวเอง” โดยผลทางเศรษฐกิจที่พึงปรารถนามิใช่เป้าหมายที่แท้ หากเป็นฐานรองรับกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่นำไปสู่ชีวิตที่ดีงาม (Payutto, 1994), pp. 48-50) นิยามนี้จึงพลิกลำดับคุณค่าจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยวางการพัฒนาคุณภาพชีวิตและศักยภาพของมนุษย์ไว้เป็นปลายทาง และวางระบบเศรษฐกิจไว้เป็นเครื่องมือสนับสนุน

3.1.2 รากฐานพุทธ: ฉันทะ–ตัณหา และการบริโภคทางสายกลาง

หัวใจที่ทำให้พุทธเศรษฐศาสตร์เป็นมากกว่าการวิจารณ์เชิงศีลธรรม อยู่ที่การแยกแยะแรงขับเคลื่อนของพฤติกรรมทางเศรษฐกิจออกเป็นสองประเภทอย่างมีฐานหลักธรรม ปยุตฺโตอธิบายว่า ความอยากของมนุษย์มีสองชนิด คือ “ตัณหา” อันได้แก่ความอยากเสพสุขเวทนาและความอยากในสิ่งที่หล่อเลี้ยงอัตตา ซึ่งเป็นความ

อยากที่ไม่มีขีดจำกัด กับ “ฉันทะ” อันได้แก่ความอยากในความผาสุกที่แท้จริงหรือคุณภาพชีวิต ซึ่งเป็นความอยากที่มีขีดจำกัดและสอดคล้องกับการพัฒนาตน (Payutto, 2016, pp. 20, 56) การแยกแยะนี้มีหน้าที่เชิงวิเคราะห์โดยตรง เพราะมันให้เกณฑ์ในการประเมินว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจใด “สร้าง” คุณภาพชีวิต และกิจกรรมใดเพียง “ป้อน” ความอยากที่ไม่รู้จบ จากเกณฑ์นี้ ปยุตฺโตจึงนิยาม “การบริโภคที่ถูกต้อง” (right consumption) ว่าคือการใช้สินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการในความผาสุกที่แท้จริง ตรงข้ามกับการบริโภคที่ผิด ซึ่งเป็นการเสพเพื่อความพึงใจโดยปราศจากความเข้าใจในธรรมชาติและผลกระทบของการบริโภคนั้น (Payutto, 2016, pp. 22, 41-43)

แนวคิดข้างต้นวางอยู่บนหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือทางสายกลาง ซึ่งปยุตฺโตเรียกในบริบทเศรษฐกิจว่า “มัชฌิมาเศรษฐกิจ” (middle-way economics) อันหมายถึงการบริโภคและการผลิตในระดับที่พอดี ไม่สุดโต่งทั้งทางการเสพสุขนิยมและการบีบคั้นตนเอง (Payutto, 2016, pp. 31-35) สิ่งสำคัญในเชิงระเบียบวิธีคือหลักธรรมเหล่านี้มิได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องประดับเชิงศีลธรรม หากทำหน้าที่เป็นเลนส์เชิงวิเคราะห์ที่ให้ทั้งนิยามแนวคิด เกณฑ์ประเมินพฤติกรรม และเงื่อนไขขอบเขต (scope condition) ว่าเศรษฐกิจที่ดีคือเศรษฐกิจที่กิจกรรมทุกขั้นตอนช่วยสร้างความผาสุกที่แท้และพัฒนาศักยภาพในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม (Payutto, 2016, pp. 38-40) การวางหลักธรรมในตำแหน่งนี้สอดรับโดยตรงกับการอ่านกูฏทันตสูตรในบทที่ 2 ที่ถือว่าการจัดสรรทรัพยากรเชิงป้องกันมีคุณค่าเหนือกว่าการปราบปรามเชิงรับ

ภาพที่ 3- 1 เศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์

ที่มา: ดัดแปลงจาก Schumacher, E.F. (1973). Small is Beautiful: Economics as if People Mattered และ Payutto, P.A. (2016). Buddhist Economics: A Middle Way for the Market Place

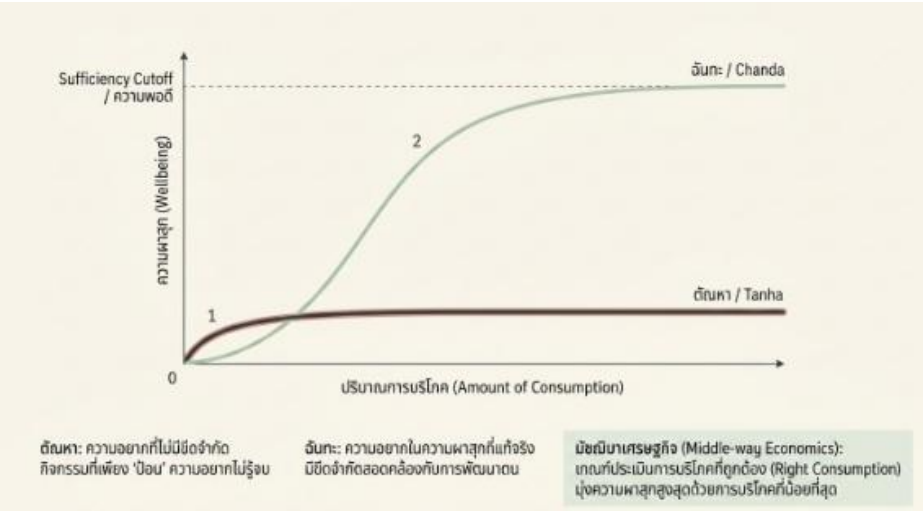
ภาพ *3-1* สังเคราะห์ให้เห็นภาพเปรียบเทียบระหว่างโครงสร้างความคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์อย่างชัดเจน ฝั่งเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ระบบเศรษฐกิจถูกยกให้เป็น “จุดจบ” (*the end)* ของการพัฒนา โดยมนุษย์และธรรมชาติถูกมองเป็นเพียง “ปัจจัยป้อนเข้า” ที่ต้องส่งทรัพยากร แรงงาน และสิ่งแวดล้อมเข้าไปหล่อเลี้ยงระบบเศรษฐกิจเพื่อให้ตัวเลข *GDP* เติบโต ขณะที่ฝั่งพุทธเศรษฐศาสตร์กลับพลิกฐานคิด โดยวาง “ชีวิตที่ดีของมนุษย์และคุณภาพชีวิตโดยรวม” ให้เป็นเป้าหมายสูงสุด (*the end)* แล้วลดสถานะของระบบเศรษฐกิจลงมาเป็นเพียง “เครื่องมือ” (*the means)* ที่ต้องรับใช้การพัฒนาคนและรักษาสมดุลกับธรรมชาติ ไม่ใช่ใช้มนุษย์และธรรมชาติเป็นเพียงเชื้อเพลิงของระบบเศรษฐกิจ

ภาพนี้จึงทำหน้าที่ตอกย้ำแกนกลางของบท 3.1.3 ว่า เราจำเป็นต้องทบทวนสมมุติฐานของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก จากกรอบที่ยก *GDP* เป็นเป้าหมายสูงสุด ไปสู่กรอบที่มอง “ชีวิตที่ดีและความสัมพันธ์กับธรรมชาติ” เป็นเป้าหมาย และมองระบบเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือที่ต้องถูกออกแบบให้สอดคล้องกับเป้าหมายเชิง

มนุษย์และเชิงนิเวศดังกล่าว โดยในเชิงที่มา ภาพนี้ดัดแปลงฐานคิดมาจากงานวิพากษ์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักของ *Schumacher (*1973) และแนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ใน *Payutto (*2016)

3.1.3 การท้าทายสมมุติฐานของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

เมื่อพิจารณาในระดับทฤษฎี พุทธเศรษฐศาสตร์มิได้เป็นเพียงข้อเสนอเชิงจริยธรรม แต่เป็นการท้าทายสมมุติฐานพื้นฐานของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอย่างเป็นระบบ ซอลไน (Zsolnai, 2011) สังเคราะห์ว่าพุทธเศรษฐศาสตร์ซึ่งพัฒนาโดยชูมัคเคอร์ ปยุตฺโต และนักคิดอื่น ๆ ท้าทายหลักการห้าประการของเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ได้แก่ การมุ่งกำไรสูงสุด การเพาะเลี้ยงความอยาก การใช้กลไกตลาดเป็นเครื่องมือหลัก การมองโลกเป็นเครื่องมือ และจริยศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนผลประโยชน์ส่วนตน โดยเสนอหลักการทดแทน เช่น การลดทุกข์ การลดทอนความอยาก อหิงสา ความเอื้ออาทรที่แท้ และการให้ (Zsolnai, 2011, p. 183) ประเด็นเชิงทฤษฎีที่สำคัญของซอลไนคือ พุทธเศรษฐศาสตร์ “มิใช่ระบบเศรษฐกิจในตัวเอง แต่เป็นยุทธศาสตร์ (strategy)” ที่สามารถนำไปประยุกต์ในบริบทเศรษฐกิจใด ๆ ได้ (Zsolnai, 2011, p. 183) ข้อสรุปนี้มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาสังคม เพราะมันเปิดทางให้พุทธเศรษฐศาสตร์ทำงานในฐานะกรอบประเมินและออกแบบนโยบายมากกว่าจะเป็นอุดมการณ์ปิดที่เรียกร้องให้รื้อระบบทั้งหมด

ภาพที่ 3- 2 การบริโภคกับจุดพอเพียงในพุทธเศรษฐศาสตร์

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จากแนวคิดเรื่องฉันทะ–ตัณหาและ "right consumption" ในพุทธเศรษฐศาสตร์ของ Payutto (2016) และการอธิบายเชิงนโยบายร่วมสมัยใน Brown (2017)

ภาพนี้สังเคราะห์แกนกลางของพุทธเศรษฐศาสตร์ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง "การบริโภค" กับ "ความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์" มิได้เพิ่มขึ้นในลักษณะเส้นตรงตลอดเส้น เมื่อการบริโภคตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้อย่างพอเพียงแล้ว ระดับความผาสุกที่เกิดจากฉันทะจะค่อย ๆ อิ่มตัว ณ จุดหนึ่ง (sufficiency cutoff) ขณะที่การบริโภคที่ขับเคลื่อนด้วยตัณหายังคงเพิ่มปริมาณต่อไปได้โดยไม่ทำให้ความอยู่ดีมีสุขเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้น "การบริโภคที่ถูกต้อง" ในความหมายของพุทธเศรษฐศาสตร์จึงมิใช่การบริโภคให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่คือการบริโภคอย่างพอดีเพื่อเกื้อหนุนการพัฒนาชีวิตที่ดี ลดการไล่ล่าความอยากไม่รู้จบ และวางระบบเศรษฐกิจไว้บนหลักทางสายกลาง แทนที่จะตั้งอยู่บนตรรกะของการสะสมสูงสุด

ในระยะหลัง บราวน์ (Brown, 2017) นักเศรษฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ ได้แปรพุทธเศรษฐศาสตร์ให้เป็นกรอบเชิงนโยบายร่วมสมัย

โดยตั้งอยู่บนสมมุติฐานสามประการที่ตรงข้ามกับแบบจำลองตลาดเสรี คือ ความเชื่อมโยงพึ่งพิงกัน (interdependence) ความไม่เที่ยง (impermanence) และความกรุณา (compassion) แทนที่สมมุติฐานเดิมว่ามนุษย์เห็นแก่ตัวและมุ่งสูงสุดประโยชน์ส่วนตน ว่าการบริโภคที่มากขึ้นย่อมดีกว่าเสมอ และว่าทรัพยากรสิ่งแวดล้อมมีไว้เพื่อการบริโภคของมนุษย์ (Brown, 2017) บราวน์เสนอว่าผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจควรวัดจากการยกระดับความผาสุก คุณภาพชีวิต และสุขภาวะของระบบนิเวศ มิใช่จากการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศโดยเฉลี่ย และรัฐมีบทบาทสำคัญผ่าน “ตลาดที่มีโครงสร้าง” และโครงการทางสังคมที่ค้ำจุนชีวิตที่มีความหมายสำหรับทุกคน (Brown, 2017, chap. 7) [page verification required] ข้อเสนอนี้เชื่อมพุทธเศรษฐศาสตร์เข้ากับการลงทุนทางสังคมโดยตรง และเป็นสะพานไปสู่การอภิปรายเรื่องตัวชี้วัดใหม่ในหัวข้อ 3.4

นอกจากมิติเชิงนโยบายแล้ว พุทธเศรษฐศาสตร์ยังเชื่อมโยงกับนิเวศเศรษฐศาสตร์ (ecological economics) อย่างมีนัยสำคัญ แดเนียลส์ (Daniels, 2010) เสนอกรอบวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการที่ใช้หลักความเชื่อมโยงพึ่งพิงกันของพุทธเป็นฐาน เพื่ออธิบายความจำเป็นในการลดปริมาณการไหลผ่านของวัตถุและพลังงาน (throughput) ในระบบเศรษฐกิจ (Daniels, 2010) มิติด้านนิเวศนี้จะถูกนำไปขยายต่อในประเด็นรอยเท้านิเวศ (ecological footprint) ในหัวข้อ 3.4 เมื่ออภิปรายตัวชี้วัดเศรษฐกิจใหม่

3.1.4 ข้อถกเถียงและข้อจำกัด

แม้พุทธเศรษฐศาสตร์จะมีฐานคิดที่หนักแน่น แต่ในวงวิชาการก็มีข้อถกเถียงที่ผู้เขียนตำราด้านการพัฒนาสังคมพึงตระหนัก เพื่อมิให้นำแนวคิดนี้ไปใช้อย่างอุดมคติเกินจริง ข้อถกเถียงสำคัญประการแรกคือ ความตึงเครียดระหว่างแนวทาง “เศรษฐกิจทดแทน” (replacement economy) กับแนวทาง “ปฏิรูปจากภายใน” (reform) เนลสัน (Nelson, 2016) ตั้งข้อสังเกตว่า วิสัยทัศน์ที่เรียกร้องให้รื้อระบบ

เศรษฐกิจปัจจุบันทั้งหมดและสร้างระบบใหม่ที่ตั้งอยู่บนหลักความพอเพียงและความร่วมมือล้วน ๆ นั้น อาจ “วินิจฉัยข้อเท็จจริงผิดพลาด” และกลายเป็น “สิ่งเบี่ยงเบนความสนใจที่เป็นโทษ” มากกว่าจะเป็นแรงบันดาลใจ (Nelson, 2016) มุมมองนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของซอลไนที่ว่าพุทธเศรษฐศาสตร์ควรเป็นยุทธศาสตร์ที่ทำงานได้ในหลายระบบ มากกว่าจะเป็นระบบปิดที่ผูกขาดความถูกต้อง (Zsolnai, 2011, p. 183)

ข้อถกเถียงประการที่สองเกี่ยวข้องกับลักษณะเชิงบรรทัดฐานและการพิสูจน์เชิงประจักษ์ งานพุทธเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นข้อเสนอเชิงปรัชญาและจริยศาสตร์ มิใช่งานวิจัยเชิงปริมาณที่ทดสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุได้โดยตรง ดังนั้นการอ้างว่าการใช้หลักพุทธเศรษฐศาสตร์จะ “ลด” ความเหลื่อมล้ำหรือ “เพิ่ม” ความผาสุกในเชิงตัวเลข จึงต้องอาศัยตัวกลางเชิงสถาบันและการวัดผลที่ชัดเจน มิเช่นนั้นจะกลายเป็นการอ้างที่ยิ่งใหญ่เกินหลักฐาน ข้อจำกัดนี้เองที่ทำให้บทที่ 4 และบทที่ 5 ของหนังสือเล่มนี้ต้องเชื่อมพุทธเศรษฐศาสตร์เข้ากับระบบตัวชี้วัดและการออกแบบนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อถกเถียงประการที่สามคือบริบทเชิงวัฒนธรรมและการเมือง โดยเฉพาะเมื่อพุทธเศรษฐศาสตร์ถูกแปลงเป็นนโยบายระดับชาติ ในกรณีของไทย ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy หรือ SEP) ถูกอ่านว่าเป็นกรอบความยั่งยืนฐานพุทธที่สะท้อนหลักมัชฌิมาปฏิปทาผ่านสามองค์ประกอบ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน (Onbhuddha & Ogata, 2020; Shone, 2016) และได้รับการรับรองเชิงสถาบันในรายงานการพัฒนาคนของไทยโดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP, 2007; UNDP, 2025) อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมเชิงวิพากษ์เตือนว่าการแปลงปรัชญาฐานพุทธให้เป็นนโยบายมีมิติเชิงการเมืองและบริบทเฉพาะที่ต้องอ่านอย่างระมัดระวัง มิให้กลายเป็นวาทกรรมที่ปิดกั้นการตั้งคำถามเชิงโครงสร้าง (Shone, 2016) ประเด็นนี้จะถูกนำไปอภิปรายอย่างเต็มที่ในหัวข้อ 3.3

เพื่อให้เห็นภาพรวมของฐานคิด รากฐาน และจุดที่เกิดข้อถกเถียงของพุทธเศรษฐศาสตร์อย่างเป็นระบบ ตารางต่อไปนี้สังเคราะห์ความแตกต่างเชิงสมมุติฐานระหว่างเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์ในห้ามิติหลัก ผู้อ่านควรสังเกตว่าความแตกต่างมิได้อยู่ที่เครื่องมือทางเศรษฐกิจ หากอยู่ที่สมมุติฐานเรื่องมนุษย์ เป้าหมาย และเกณฑ์การวัดผล ซึ่งเป็นจุดที่หน้าที่เชิงวิเคราะห์ของหลักธรรมปรากฏชัดที่สุด

ตาราง 3- 1 เปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์

มิติเปรียบเทียบ	เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก	พุทธเศรษฐศาสตร์	หน้าที่เชิงวิเคราะห์ของหลักธรรม
สมมุติฐานเรื่องมนุษย์	มนุษย์เห็นแก่ตัว มุ่งสูงสุด อรรถประโยชน์ส่วนตน	มนุษย์พัฒนาได้ มีทั้งฉันทะและตัณหา	เกณฑ์แยกแรงขับ ฉันทะ–ตัณหา (Payutto, 2016, pp. 20, 56)
เป้าหมายของเศรษฐกิจ	บริโภคและเติบโตสูงสุด	ความผาสุกสูงสุดด้วยการบริโภคพอดี	เศรษฐกิจเป็นวิถี มิใช่จุดหมาย (Payutto, 2016, pp. 48-50)
มุมมองต่อการบริโภค	ยิ่งบริโภคมากยิ่งดี	การบริโภคที่ถูกต้องเพื่อคุณภาพชีวิต	นิยาม right consumption (Payutto, 2016, pp. 22, 41-43)
ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ	ทรัพยากรมีไว้เพื่อบริโภค	ความเชื่อมโยงพึ่งพิงกัน ลด throughput	interdependence เป็นเลนส์นิเวศ (Brown, 2017; Daniels, 2010)
เกณฑ์วัดผล	GDP เฉลี่ย	ความผาสุก คุณภาพชีวิต สุขภาวะนิเวศ	สะพานสู่ตัวชี้วัดใหม่ (Brown, 2017; Zsolnai, 2011, p. 183)

ที่มา: ผู้เขียนดัดแปลงจาก Schumacher (1973), Payutto (2016), Zsolnai (2011), Brown (2017) และ Daniels (2010)

ตารางที่ 3.1 แสดงให้เห็นว่า เศรษฐศาสตร์กระแสหลักและพุทธเศรษฐศาสตร์แตกต่างกันตั้งแต่ระดับเป้าหมายสูงสุด มุมมองต่อมนุษย์และธรรมชาติ

ไปจนถึงบทบาทของระบบเศรษฐกิจในสังคม โดยกรอบกระแสหลักมักวาง “การเติบโตของผลผลิตและรายได้” เป็นจุดหมายปลายทาง ขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์วาง “ชีวิตที่ดีของมนุษย์ในความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนกับธรรมชาติ” เป็นเป้าหมาย และมองระบบเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือในการไปให้ถึงเป้าหมายนั้น การจัดวางเช่นนี้ทำให้พุทธเศรษฐศาสตร์ทำหน้าที่เป็นกรอบวิพากษ์ (critical framework) ต่อสมมุติฐานของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก มากกว่าจะเป็นเพียง “สาขาย่อยเชิงจริยธรรม” ที่เติมคุณธรรมเข้าไปในระบบที่ยังยึด GDP เป็นศูนย์กลาง (Schumacher, 1973; Payutto, 2016; Zsolnai, 2011; Brown, 2017; Daniels, 2010)

จากตารางสามารถมองเห็นประเด็นสำคัญอย่างน้อยสามประการ ประการแรก ความต่างเชิงกระบวนทัศน์ของพุทธเศรษฐศาสตร์ไม่ได้อยู่ที่การปฏิเสธตลาดหรือเครื่องมือทางเศรษฐกิจ แต่อยู่ที่การพลิกสมมุติฐานเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และเป้าหมายของระบบ ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของ Zsolnai ที่มองว่าพุทธเศรษฐศาสตร์คือ “ยุทธศาสตร์” ที่ปรับใช้ได้หลากหลายบริบท มิใช่ระบบปิดตาย (Zsolnai, 2011, p. 183) ประการที่สอง คอลัมน์ขวาสุดของตารางชี้ให้เห็นว่าหลักฉันทะ–ตัณหาและการบริโภคที่ถูกต้องไม่ใช่เพียงคำสอนเชิงศีลธรรมลอยตัว หากทำงานเป็นทั้งเกณฑ์ประเมินและเงื่อนไขขอบเขตที่สามารถแปลงเป็นตัวชี้วัดได้จริง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการรองรับข้อวิจารณ์เรื่องการพิสูจน์เชิงประจักษ์ (Payutto, 2016; Brown, 2017; Daniels, 2010) ประการที่สาม แถวล่างสุดที่กล่าวถึงเกณฑ์วัดผลชี้ต่อไปยังหัวข้อ 3.2 และ 3.4 ซึ่งจะอภิปรายการเปลี่ยนผ่านจากเศรษฐกิจการเติบโตสู่เศรษฐกิจความผาสุก และการสร้างตัวชี้วัดเศรษฐกิจชุดใหม่ตามลำดับ (Schumacher, 1973; Payutto, 2016; Zsolnai, 2011)

ในบริบทไทย ตารางนี้ช่วยให้เห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่แนวคิดที่แปลกแยกจากกระแสพุทธเศรษฐศาสตร์สากล หากเป็นการตกผลึกของหลักมัชฌิมาปฏิปทาในรูปนโยบายที่ออกแบบให้สอดคล้องกับบริบทไทย (Onbhuddha & Ogata, 2020; UNDP, 2007) พร้อมกันนั้นก็เตือนว่าการแปลงปรัชญาให้เป็น

นโยบายจำเป็นต้องมีตัวกลางเชิงสถาบันและระบบวัดผลที่โปร่งใส เพื่อไม่ให้คำอ้างเชิงคุณค่ากลายเป็นสิ่งที่ตรวจสอบไม่ได้ ประเด็นความตึงเครียดระหว่างมิติเชิงบรรทัดฐานกับมิติเชิงประจักษ์นี่เอง คือช่องว่างหลักที่หัวข้อถัดไปและบทต่อ ๆ ไปต้องเข้ามาเติมเต็ม

หัวข้อ 3.1 จึงวางกรอบทฤษฎีของบทที่ 3 ไว้สามประการ ได้แก่ หนึ่ง พุทธเศรษฐศาสตร์มีจุดกำเนิดที่ตรวจสอบได้จากชูมัคเคอร์ (1973) และได้รับการวางรากฐานเชิงหลักธรรมอย่างเป็นระบบโดยปยุตฺโต ผู้เสนอให้มองเศรษฐกิจเป็นวิถีสู่การพัฒนามนุษย์ มิใช่จุดหมายในตัวเอง (Schumacher, 1973; Payutto, 2016) สอง รากฐานทางพุทธ ได้แก่ การแยกฉันทะออกจากตัณหา แนวคิดเรื่องการบริโภคที่ถูกต้อง และมัชฌิมาปฏิปทา ทำหน้าที่เป็นเลนส์เชิงวิเคราะห์ที่ให้เกณฑ์ประเมินพฤติกรรมและนโยบายทางเศรษฐกิจ มิใช่เพียงเครื่องประดับเชิงศีลธรรม (Payutto, 2016; Zsolnai, 2011; Brown, 2017) สาม พุทธเศรษฐศาสตร์ทำหน้าที่เป็นยุทธศาสตร์ที่ท้าทายสมมุติฐานของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่ก็ยังเผชิญข้อถกเถียงสำคัญทั้งเรื่องการรื้อระบบกับการปฏิรูปจากภายใน การพิสูจน์เชิงประจักษ์ และข้อจำกัดด้านบริบทวัฒนธรรม (Zsolnai, 2011; Daniels, 2010) สิ่งที่หัวข้อนี้ยังไม่ได้คลี่ออกคือ คำถามว่ากระบวนทัศน์ใหม่นี้จะถูกแปลให้เป็นการเปลี่ยนผ่านเชิงระบบจากเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยการเติบโต (growth economy) ไปสู่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยความผาสุก (wellbeing economy) และชุดความคิดแบบ “หลังการเติบโต” (post-growth) ได้อย่างไร หัวข้อ 3.2 จึงเข้ามารับช่วงต่อโดยตรง เพื่อแสดงให้เห็นว่าฐานคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ที่วางไว้ในหัวข้อนี้ สอดรับและเสริมกำลังกับกระแสวิชาการสากลว่าด้วยการก้าวพ้นกรอบการเติบโตอย่างไร

3.2 จาก growth economy สู่ wellbeing economy และ post-growth

หัวข้อ 3.1 ได้วางฐานคิดของพุทธเศรษฐศาสตร์ไว้ว่า “เศรษฐกิจ” เป็นเพียงวิถีหรือเครื่องมือเพื่อการพัฒนามนุษย์ มิใช่เป้าหมายในตัวเอง พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่า

แนวคิดเรื่องฉันทะกับตัณหา การบริโภคที่ถูกต้อง และมัชฌิมาปฏิปทา ทำหน้าที่เป็นเกณฑ์ในการประเมินพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ คำถามสำคัญที่ตามมาคือ ฐานคิดเชิงบรรทัดฐานนี้สอดรับกับกระแสเศรษฐศาสตร์ร่วมสมัยที่พยายามก้าวพ้นกรอบการเติบโตได้อย่างไร

ในบริบทนี้ หัวข้อ 3.2 มีบทบาทในการเชื่อมพุทธเศรษฐศาสตร์เข้ากับการเปลี่ยนผ่านเชิงกระบวนทัศน์สามระลอกที่กำลังก่อตัวในเวทีนโยบายโลก ได้แก่ การวิพากษ์เศรษฐกิจการเติบโต (growth economy) การเสนอแนวคิดเศรษฐกิจความผาสุก (wellbeing economy) และข้อเสนอว่าด้วยเศรษฐกิจหลังการเติบโต (post-growth) รวมถึงแนวคิดที่เข้มข้นยิ่งขึ้นอย่างเศรษฐกิจถดถอยอย่างมีแบบแผน (degrowth)

การอภิปรายจะเริ่มจากการวินิจฉัยข้อจำกัดของกระบวนทัศน์เดิม ก่อนจะค่อย ๆ สำรวจทางเลือกเชิงบวกในลำดับถัดไป โดยตลอดทั้งหัวข้อจะรักษาจุดยืนเชิงวิเคราะห์อย่างสมดุล มิใช่การยกย่องแนวทางใหม่โดยปราศจากการตั้งคำถาม พร้อมทั้งปูทางไปสู่การเชื่อมโยงกับประเด็นในส่วนถัดไปของบทอย่างเป็นระบบ

3.2.1 ข้อจำกัดของกระบวนทัศน์การเติบโตและจุดกำเนิดของการก้าวพ้น GDP

การทำความเข้าใจว่าทำไมวงวิชาการและองค์การระหว่างประเทศจึงหันมาเสนอเศรษฐกิจความผาสุกและกระบวนทัศน์หลังการเติบโต จำเป็นต้องเริ่มจากการชี้ให้เห็นข้อจำกัดของกระบวนทัศน์การเติบโตที่ใช้ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) เป็นมาตรวัดความก้าวหน้าหลัก ข้อจำกัดนี้มิใช่ข้อค้นพบใหม่ หากย้อนกลับไปได้ถึงช่วงกำเนิดของระบบบัญชีรายได้ประชาชาติเอง โดยในรายงานต่อวุฒิสภาสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1934 ไซมอน คุซเนตส์ (Simon Kuznets) ผู้วางรากฐานการวัดรายได้ประชาชาติสมัยใหม่ได้เตือนอย่างชัดเจนว่า “สวัสดิการของชาติแทบจะไม่อาจอนุมานได้จากการวัดรายได้ประชาชาติ” คำเตือนจากต้นธารนี้มีนัยสำคัญในเชิงวิธีคิด เพราะชี้ให้เห็นว่าตัว GDP ถูกออกแบบมาเพื่อวัดมูลค่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจใน

ช่วงเวลาหนึ่ง มิใช่เพื่อใช้เป็นมาตรวัดความเป็นอยู่ที่ดีหรือความก้าวหน้าทางสังคมในความหมายที่กว้างกว่า

ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของ GDP สามารถจำแนกได้อย่างน้อยสามประการ ประการแรก GDP นับรวมกิจกรรมที่เพิ่มมูลค่าทางการเงินโดยไม่แยกแยะว่ากิจกรรมนั้นสร้างหรือบั่นทอนความผาสุก เช่น ค่าใช้จ่ายในการเยียวยาภัยพิบัติ มลพิษ หรืออาชญากรรมล้วนปรากฏเป็น “การเติบโต” ในเชิงตัวเลข ประการที่สอง GDP ไม่สะท้อนการกระจายรายได้ ทำให้สังคมที่มีอัตราการเติบโตสูง แต่มีความเหลื่อมล้ำรุนแรงยังถูกมองว่าก้าวหน้า ทั้งที่คนส่วนใหญ่อาจไม่ได้รับประโยชน์ ประการที่สาม GDP ไม่คิดต้นทุนการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางสังคม ส่งผลให้การเติบโตที่กัดกินฐานทรัพยากรของอนาคตยังปรากฏในสถิติว่า “ยั่งยืน”

จากข้อจำกัดเหล่านี้ จึงเกิดข้อเสนอเชิงสถาบันที่สำคัญอย่างรายงานของคณะกรรมาธิการว่าด้วยการวัดผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม นำโดยโจเซฟ สติกลิตซ์ อมาตยา เซน และฌอง ปอล ฟิตูสซี ซึ่งสรุปว่าควรลดการพึ่งพา GDP มากเกินไปในการประเมินสุขภาพของประเทศ และหันไปใช้ชุดตัวชี้วัด (dashboard) ที่สะท้อนการกระจายความผาสุกและความยั่งยืนในมิติต่าง ๆ แทน แนวคิด “แดชบอร์ดตัวชี้วัด” นี้เสนอให้มองความก้าวหน้าผ่านหลายมิติพร้อมกัน แทนการยึดตัวเลขเดียวอย่าง GDP เป็นแกนกลาง

ข้อวิจารณ์เชิงสถาบันดังกล่าวได้รับแรงหนุนจากหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ท้าทายสมมุติฐานพื้นฐานซึ่งเชื่อมรายได้เข้ากับความผาสุกอย่างเป็นเส้นตรง ปรากฏการณ์ที่รู้จักกันในชื่อ “ความย้อนแย้งอีสเตอร์ลิน” (Easterlin Paradox) ชี้ว่า ณ จุดเวลาหนึ่ง ความสุขมีแนวโน้มแปรผันตรงกับรายได้ทั้งในระหว่างประเทศและภายในประเทศเดียวกัน แต่ในระยะยาวระดับสิบปีขึ้นไป ความสุขโดยเฉลี่ยกลับไม่เพิ่มขึ้นตามการเติบโตของรายได้ของประเทศ นัยสำคัญคือ เมื่อรายได้สูงเกิน

ระดับที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้แล้ว การมุ่งเพิ่มรายได้รวมต่อไปไม่ได้แปลว่าความผาสุกจะเพิ่มขึ้นในอัตราเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับข้อสังเกตของพุทธเศรษฐศาสตร์ในหัวข้อ 3.1 ที่ว่าการบริโภคที่ขับเคลื่อนด้วยตัณหาไม่มีขีดจำกัดและไม่อาจนำไปสู่ความผาสุกที่แท้จริง อย่างไรก็ดี ในวงวิชาการยังมีงานจำนวนหนึ่งที่เสนอว่าความสัมพันธ์ระหว่างรายได้กับความพึงพอใจในชีวิตยังปรากฏแม้ในระดับรายได้สูง จึงจำเป็นต้องใช้ข้อค้นพบนี้ด้วยความระมัดระวัง ไม่อ้างเกินกว่าหลักฐานจะรองรับ

อีกมิติหนึ่งที่ทวีความสำคัญในศตวรรษที่ 21 คือข้อถกเถียงว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจสามารถ “แยกขาด” จากผลกระทบทางนิเวศได้จริงหรือไม่ ซึ่งเป็นหัวใจของแนวคิดเศรษฐกิจเติบโตสีเขียว (green growth) ฮิคเคลและคัลลิสได้ทบทวนหลักฐานเชิงประจักษ์และสรุปว่า การแยกการเติบโตออกจากการใช้ทรัพยากรและการปล่อยคาร์บอนในเชิงสัมบูรณ์ (absolute decoupling) ในระดับและความเร็วที่เพียงพอต่อการรักษาขอบเขตของระบบนิเวศโลก ยังไม่มีหลักฐานยืนยันอย่างน่าเชื่อถือ แม้ข้อสรุปนี้ยังเป็นที่ถกเถียง แต่ก็เป็นแรงผลักสำคัญให้กลุ่มนักคิดจำนวนหนึ่งเสนอว่า การ “ก้าวพ้น GDP” ไม่อาจหมายถึงเพียงการเพิ่มตัวชี้วัดด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมมาวางเคียงข้างการเติบโต หากอาจต้องทบทวนสถานะของการเติบโตในฐานะเป้าหมายสูงสุดของนโยบายเศรษฐกิจเสียใหม่ด้วย

เพื่อให้เห็นภาพรวมข้อจำกัดของ GDP อย่างเป็นระบบและเชื่อมโยงกับบทบาทเชิงวิเคราะห์ของพุทธเศรษฐศาสตร์ ตารางต่อไปนี้จะสรุปข้อจำกัดสำคัญสี่ประการ พร้อมหลักฐานหรือข้อเสนอที่รองรับ และจุดเชื่อมกับฐานคิดในหัวข้อ 3.1 ผู้อ่านควรสังเกตว่าข้อจำกัดเหล่านี้ไม่ใช่เพียงปัญหาทางเทคนิคของการวัด แต่สะท้อนสมมุติฐานเชิงคุณค่าที่ฝังอยู่ในกระบวนทัศน์การเติบโต ซึ่งเป็นจุดที่พุทธเศรษฐศาสตร์สามารถเสนอฐานคิดทางเลือกได้อย่างมีนัยสำคัญ

ภาพที่ 3- 3 ข้อจำกัดสำคัญของ GDP ในการวัดความก้าวหน้า

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Kuznets (1934), Stiglitz, Sen, and Fitoussi (2009), Easterlin et al. (2010), และ Hickel and Kallis (2020)

ภาพที่ 3.2 ทำหน้าที่สรุปอย่างย่อว่า *GDP* ไม่อาจใช้เป็นตัวแทนของความก้าวหน้าได้อย่างสมบูรณ์ เพราะไม่สามารถสะท้อนสวัสดิการ คุณภาพชีวิต ความยั่งยืนทางนิเวศ และความแตกต่างระหว่างกิจกรรมที่ก่อประโยชน์กับกิจกรรมที่สร้างต้นทุนทางสังคมได้ครบถ้วน ในแง่นี้ ภาพจึงทำหน้าที่เป็นภาพรวมเชิงสังเคราะห์ก่อนที่ตาราง 3.2 จะขยายความในเชิงหลักฐานและเชื่อมข้อจำกัดแต่ละประการเข้ากับกรอบพุทธเศรษฐศาสตร์โดยละเอียด

ตาราง 3- 2 ข้อจำกัดของ GDP และจุดเชื่อมกับพุทธเศรษฐศาสตร์

ข้อจำกัดของ GDP	สาระสำคัญ	หลักฐาน/ข้อเสนอที่รองรับ	จุดเชื่อมกับฐานคิด 3.1

ไม่ใช่มาตรวัดสวัสดิการ	GDP วัดมูลค่ากิจกรรม มิใช่ความเป็นอยู่ที่ดี	คำเตือนของ Kuznets ตั้งแต่ต้นกำเนิด (Kuznets, 1934, pp. 1-12)	เศรษฐกิจเป็นวิถี มิใช่จุดหมาย (Payutto, 2016, pp. 48-50)
ไม่แยกแยะกิจกรรมสร้าง/ทำลาย	นับมลพิษ ภัยพิบัติ อาชญากรรม เป็นการเติบโต	ข้อสรุปคณะกรรมาธิการ Stiglitz-Sen-Fitoussi (2009)	การบริโภคที่ถูกต้องเทียบการบริโภคที่ผิด (Payutto, 2016, pp. 22, 41-43)
รายได้สูงไม่เท่ากับความสุข	ระยะยาว ความสุขไม่เพิ่มตามรายได้	Easterlin Paradox (Easterlin et al., 2010)	ตัณหาไม่มีขีดจำกัด ฉันทะมีขีดจำกัด (Payutto, 2016, pp. 20, 56)
ไม่คิดต้นทุนนิเวศ	การเติบโตอาจกัดกินฐานทรัพยากรอนาคต	ข้อสงสัยต่อ absolute decoupling (Hickel & Kallis, 2020)	ความเชื่อมโยงพึ่งพิงกัน ลด throughput (Daniels, 2010)

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Kuznets (1934), Stiglitz, Sen, and Fitoussi (2009), Easterlin et al. (2010), Hickel and Kallis (2020), และ Payutto (2020)

ตารางที่ 3.2 แสดงให้เห็นว่า ข้อจำกัดของ GDP มิได้เป็นเพียงข้อโต้แย้งเชิงเทคนิคเรื่องการวัดผล หากสะท้อนข้อบกพร่องระดับกระบวนทัศน์ของเศรษฐศาสตร์การเติบโตด้วย กล่าวคือ GDP วัดปริมาณกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ แต่ไม่สามารถบอกได้ว่ากิจกรรมนั้นเพิ่มความอยู่ดีมีสุข ลดความทุกข์ หรือรักษาความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือไม่ เมื่อพิจารณาร่วมกับบทที่ 3.1 จะเห็นว่าข้อจำกัดแต่ละประการของ GDP สอดคล้องกับคำวิจารณ์ของพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ปฏิเสธการถือเอาการเติบโตเป็นเป้าหมายสูงสุด และยืนยันว่าเศรษฐกิจควรเป็นเพียงวิถีหรือเครื่องมือเพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคม

จากตารางจะเห็นรูปแบบสำคัญสองประการ ประการแรก หลักฐานจาก Kuznets, Stiglitz-Sen-Fitoussi, Easterlin และ Hickel-Kallis ชี้ตรงกันว่า GDP ไม่สามารถทำหน้าที่เป็นดัชนีสวัสดิการ ความสุข หรือความยั่งยืนได้อย่างครบถ้วน

ประการที่สอง เมื่อเชื่อมข้อจำกัดเหล่านี้กับพุทธเศรษฐศาสตร์ จะเห็นว่าหลักฉันทะ–ตัณหา การบริโภคที่ถูกต้อง และการมองธรรมชาติในฐานะองค์ประกอบร่วมของชีวิต มิใช่เพียงหลักจริยธรรมเชิงนามธรรม แต่เป็นกรอบวิเคราะห์ที่ช่วยอธิบายว่าทำไมการใช้ GDP เป็นเป้าหมายหลักจึงนำไปสู่ความคลาดเคลื่อนทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงนโยบาย

ในบริบทไทย ข้อจำกัดดังกล่าวมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะการใช้อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นตัวชี้วัดหลักของความสำเร็จด้านนโยบายทำให้ประเด็นความเหลื่อมล้ำ คุณภาพชีวิต และต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมถูกทำให้เป็นเรื่องรอง ด้วยเหตุนี้ หัวข้อถัดไปจึงต้องขยับจากการวิจารณ์ข้อจำกัดของ GDP ไปสู่คำถามเชิงบวกมากขึ้นว่า หาก GDP ไม่เพียงพอแล้ว กระบวนทัศน์แบบใดจะสามารถใช้แทนได้ในการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งนำไปสู่การอภิปรายเรื่องเศรษฐกิจความผาสุก กระบวนทัศน์หลังการเติบโต และเศรษฐกิจถดถอยโดยตั้งใจในหัวข้อ 3.2.2

สิ่งที่ยังไม่ได้รับการคลี่คลายในหัวข้อ 3.2.1 นี้คือ คำถามว่าเมื่อเรายอมรับข้อจำกัดของกระบวนทัศน์การเติบโตแล้ว ทางเลือกเชิงบวกที่เป็นรูปธรรมมีลักษณะอย่างไร เศรษฐกิจความผาสุกนิยามตนเองอย่างไร แตกต่างจากข้อเสนอหลังการเติบโตและเศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผนเพียงใด และข้อเสนอเหล่านี้เชื่อมกลับเข้ากับฐานคิดพุทธเศรษฐศาสตร์และบริบทไทยได้อย่างไร คำถามเหล่านี้เป็นภารกิจของหัวข้อย่อยถัดไป (3.2.2) ที่จะอภิปรายเศรษฐกิจความผาสุกและกระบวนทัศน์หลังการเติบโตในเชิงสร้างสรรค์

3.2.2 เศรษฐกิจความผาสุก กระบวนทัศน์หลังการเติบโต และเศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผน

เมื่อข้อจำกัดของกระบวนทัศน์การเติบโตและการยึด GDP เป็นดัชนีหลักถูกคลี่ออกในหัวข้อ 3.2.1 แล้ว คำถามถัดมาคือ ทางเลือกเชิงบวกที่เป็นรูปธรรมมีหน้าตาอย่างไร ทั้งในระดับแนวคิดและระดับนโยบาย เศรษฐกิจความผาสุก

(wellbeing economy) กระบวนทัศน์หลังการเติบโต (post-growth) และข้อเสนอเศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผน (degrowth) จึงทำหน้าที่เป็น "สนามทดลองเชิงนโยบาย" ที่ตอบสนองต่อข้อจำกัดดังกล่าวในคนละระดับความเข้มข้น และเปิดพื้นที่ให้พุทธเศรษฐศาสตร์เข้าไปทำงานในฐานะกรอบประเมินและออกแบบ มากกว่าจะเป็นเพียงคำวิจารณ์เชิงบรรทัดฐานลอยตัว

1) เศรษฐกิจความผาสุก: การเลื่อนศูนย์กลางนโยบาย

ในระลอกแรก เศรษฐกิจความผาสุกเกิดขึ้นในฐานะวาระเชิงนโยบายของรัฐบาลและองค์กรระหว่างประเทศที่ต้องการ "เลื่อนศูนย์กลาง" จากการเติบโตทางผลิตภัณฑ์มวลรวมไปสู่คุณภาพชีวิต ความเท่าเทียม และความยั่งยืน โดยยังไม่ตัดขาดจากการเติบโตอย่างสิ้นเชิง (Wellbeing Economy Alliance [WEAll], 2019, [page verification required]). กลุ่มประเทศที่รวมตัวกันในนาม Wellbeing Economy Governments (WEGo) ซึ่งประกอบด้วย สก็อตแลนด์ นิวซีแลนด์ ไอซ์แลนด์ เวลส์ และฟินแลนด์ ใช้วาระเศรษฐกิจความผาสุกเพื่อออกแบบงบประมาณและนโยบายสาธารณะให้ตอบโจทย์ความผาสุกของผู้คนเป็นหลัก (Scottish Government, 2024, para. 1); เช่น การลงทุนในสุขภาพจิต การลดความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ และการปกป้องระบบนิเวศ มากกว่าการไล่ตามตัวเลข GDP เพียงอย่างเดียว ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่สุดคือนิวซีแลนด์ที่ประกาศใช้งบประมาณความผาสุก (Wellbeing Budget) ฉบับแรกในปี ค.ศ. 2019 โดยนายกรัฐมนตรี แจซินดา อาร์เดิร์นระบุว่า "GDP เพียงอย่างเดียวไม่รับประกันการยกระดับมาตรฐานการครองชีพ และไม่ได้คำนึงถึงว่าใครได้ประโยชน์และใครถูกทอดทิ้ง" (Ardern, as cited in WEAll, 2019, [page verification required]); โดยงบประมาณดังกล่าวกำหนดให้กระทรวงต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าข้อเสนอการใช้จ่ายจะส่งผลดีต่อประชาชนอย่างไร ผ่านกรอบมาตรฐานการครองชีพ (Living Standards Framework) ของกระทรวงการคลัง (New Zealand Government, 2019)

แนวทางนี้สะท้อนข้อสรุปของคณะกรรมาธิการ Stiglitz–Sen–Fitoussi (Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress) ปี ค.ศ. 2009 ที่เสนอให้ใช้ "ชุดตัวชี้วัด" (dashboard of indicators) ด้านความผาสุกและความยั่งยืนควบคู่ไปกับตัวชี้วัดเศรษฐกิจ แทนการพึ่งพา GDP เดี่ยว ๆ โดยระบุว่า "เราควรเลิกพึ่งพา GDP มากเกินไปในการประเมินสุขภาพของประเทศ แล้วหันมาใช้ชุดตัวชี้วัดที่กว้างขึ้นซึ่งสะท้อนการกระจายของความผาสุกและความยั่งยืนในทุกมิติ" (Stiglitz et al., 2009, as cited in OECD, 2018, p. 1); ในระดับภูมิภาค สภายุโรปเหนือ (Nordic Council of Ministers) ได้เผยแพร่รายงาน Towards a Nordic Wellbeing Economy ในปี ค.ศ. 2021 ซึ่งสะท้อนการยืนยันว่าการไม่เน้น GDP เพียงอย่างเดียวมีความสำคัญต่อแนวทางการพัฒนาสังคมสแกนดิเนเวีย (Nordic Council of Ministers, 2021, as cited in Norwegian Government, 2025, Section 6.1); ฐานคิดดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธเศรษฐศาสตร์ที่มองเศรษฐกิจเป็น "วิถี" รองรับการพัฒนามนุษย์ มิใช่จุดหมายในตัวเอง (Zsolnai, 2021, [page verification required])

2) กระบวนทัศน์หลังการเติบโต: ตั้งคำถามต่อสถานะบรรทัดฐานของการเติบโต

ระลอกถัดมา คือกระบวนทัศน์หลังการเติบโต ซึ่งไม่เพียงเสนอการเพิ่มดัชนีความผาสุก แต่ตั้งคำถามต่อ "สถานะเชิงบรรทัดฐาน" ของการเติบโตว่า สมควรเป็นเป้าหมายสูงสุดของนโยบายหรือไม่ Kallis และคณะ (2025, p. 1) นิยามแนวคิดหลังการเติบโตว่า "การแทนที่เป้าหมายการเพิ่ม GDP ด้วยเป้าหมายการยกระดับความผาสุกของมนุษย์ภายในขอบเขตของโลก" (Kallis et al., 2025, doi:10.1016/S2542-5196(24)00310-3); วรรณกรรมหลังการเติบโตชี้ให้เห็นว่าในประเทศรายได้สูงที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้แล้ว การมุ่งเติบโตต่อไปโดยปราศจากการคำนึงถึงข้อจำกัดเชิงนิเวศและความเสมอภาค อาจให้ผลลัพธ์สุทธิที่เป็นลบต่อความผาสุกในระยะยาว

โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาร่วมกับหลักฐานเรื่องข้อจำกัดของการแยกการเติบโตออกจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (absolute decoupling): Hickel และ Kallis (2020, p. 469) สรุปจากการทบทวนหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า "ไม่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ว่าการแยกตัวออกจากการใช้ทรัพยากรอย่างสมบูรณ์สามารถทำได้ในระดับโลกภายใต้การเติบโตทางเศรษฐกิจต่อเนื่อง" (Hickel & Kallis, 2020, p. 469, doi:10.1080/13563467.2019.1598964); ยิ่งกว่านั้น Vogel และ Hickel (2023) ชี้ว่าอัตราการแยกการปลดปล่อยคาร์บอนออกจากการเติบโตที่ประเทศรายได้สูงทำได้จริงนั้น "ต่ำกว่าที่จำเป็นสำหรับเป้าหมายปารีสอย่างมีนัยสำคัญ" และประเมินว่าต้องการการเร่งความเร็วกว่าแปดเท่าโดยเฉลี่ย (Vogel & Hickel, 2023, [page verification required]); Hickel และคณะ (2022, p. 400) จึงเสนอในวารสาร Nature ว่าประเทศที่มีรายได้สูงควรละทิ้ง GDP เป็นเป้าหมาย ลดรูปแบบการผลิตที่สิ้นเปลืองและไม่จำเป็น และมุ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปที่การตอบสนองความต้องการมนุษย์และความผาสุก (Hickel et al., 2022, pp. 400–403, doi:10.1038/d41586-022-04412-x)

แนวคิดหลังการเติบโตจึงสนใจการออกแบบเศรษฐกิจที่ "เติบโตช้าลงหรือทรงตัว" ในมิติที่สิ้นเปลืองทรัพยากร แต่เพิ่มคุณค่าในมิติความผาสุก ความเป็นธรรม และความมั่นคงของระบบนิเวศ; ซึ่งเปิดพื้นที่ให้หลักฉันทะ–ตัณหาและการบริโภคที่ถูกต้องของพุทธเศรษฐศาสตร์ทำงานเป็นเกณฑ์วินิจฉัยว่าการบริโภคและการผลิตประเภทใดควรถูกส่งเสริมหรือจำกัด ดังที่ Zsolnai (2021, [page verification required]) อธิบายว่า "พุทธเศรษฐศาสตร์แนะนำการบริโภคในระดับพอเหมาะ มุ่งเป้าเปลี่ยนความชอบของมนุษย์โดยตรง" และ Schumacher (1973, as cited in Zsolnai, 2021) ได้เสนอว่า "รูปแบบการบริโภคที่ดีที่สุดคือการบรรลุความพึงพอใจในระดับสูงโดยใช้วัสดุน้อยที่สุด" (Schumacher, 1973, as cited in Zsolnai, 2021, [page verification required])

3) เศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผน: ข้อเสนอเชิงโครงสร้างที่เข้มข้น

ส่วนเศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผน (degrowth) เป็นข้อเสนอที่เข้มข้นกว่าหลังการเติบโต โดยนิยาม degrowth ว่าเป็น "ยุทธศาสตร์เจตนาเพื่อทำให้เศรษฐกิจมีเสถียรภาพและบรรลุเป้าหมายทางสังคมและนิเวศ ซึ่งแตกต่างจากภาวะถดถอย (recession) ที่เกิดขึ้นอย่างวุ่นวายและก่อให้เกิดความไม่มั่นคงทางสังคม" (Hickel et al., 2022, p. 400); ข้อเสนอนี้ให้ "ลดขนาด" กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ใช้ทรัพยากรสูงและก่อให้เกิดผลกระทบทางนิเวศอย่างมีระบบ ผ่านมาตรการที่สำคัญ เช่น การลดชั่วโมงการทำงาน การจำกัดการโฆษณาที่ปลุกเร้าการบริโภค การกระจายทรัพยากรใหม่ และการลงทุนในบริการสาธารณะและเศรษฐกิจการดูแล (care economy) เพื่อรักษาความผาสุกโดยไม่ต้องพึ่งพาการเพิ่มขึ้นของผลผลิตวัตถุ (Hickel et al., 2022, pp. 400–403); Kallis et al. (2025, p. 1) ระบุเพิ่มเติมว่า "degrowth เน้นความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจอย่างมีแผนและเป็นประชาธิปไตย เพื่อลดผลกระทบทางนิเวศและความเหลื่อมล้ำอย่างเด็ดขาด พร้อมกับปรับปรุงสวัสดิการ" (Kallis et al., 2025)

นักคิดสายนี้มักอ้างอิงหลักฐานที่ชี้ว่าการเติบโตสีเขียว (green growth) ในระดับที่เพียงพอต่อการหยุดยั้งวิกฤตภูมิอากาศและการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจน: Hickel และ Kallis (2020, p. 469) สรุปว่า "การแยกตัวออกจากการปลดปล่อยคาร์บอนในอัตราเร็วพอที่จะป้องกันภาวะโลกร้อนเกิน 1.5 หรือ 2 องศาเซลเซียสนั้นมีความเป็นไปได้ต่ำมาก" และในปี ค.ศ. 2022 รายงานของ IPCC และ IPBES ต่างระบุให้ควรพิจารณานโยบาย degrowth ในการต่อสู้กับวิกฤตสภาพภูมิอากาศและการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (Hickel et al., 2022, p. 400)

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอ degrowth ก็เผชิญคำถามด้านการเมืองและความเป็นไปได้เชิงสถาบัน ซึ่งต้องพิจารณาควบคู่ไปกับบริบทของแต่ละประเทศอย่างระมัดระวัง กลุ่มนักวิชาการกว่า 400 คนที่ลงนามในคำแถลงต่อรัฐสภายุโรปในปี ค.ศ. 2024 ระบุว่า "การเคลื่อนไปสู่เศรษฐกิจหลังการเติบโตต้องอาศัยการลดขนาด

การผลิตและการบริโภคอย่างมีแผนและเป็นธรรม" แต่ยังยอมรับว่า "ในประเทศรายได้ต่ำที่ยังต้องเพิ่มคุณภาพชีวิตพื้นฐาน เศรษฐกิจสีเขียวที่ยังเติบโตอาจยังเป็นสิ่งจำเป็น" (Economy for the Common Good, 2024, para. 4)

4) สเปกตรัมของการปรับกระบวนทัศน์: มุมมองพุทธเศรษฐศาสตร์

จากมุมมองพุทธเศรษฐศาสตร์ สามกระแสว่าด้วยการก้าวพ้นเศรษฐกิจการเติบโต–ได้แก่เศรษฐกิจความผาสุก (wellbeing economy), post-growth และ degrowth–สามารถมองเป็น “สเปกตรัมของการปรับกระบวนทัศน์” ที่ต่างกันทั้งระดับและทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ภาพที่ 3.x สรุปสเปกตรัมดังกล่าวในเชิงภาพรวม ขณะที่ตารางที่ 3.x ขยายความเชิงวิเคราะห์ โดยเปรียบเทียบระดับการเปลี่ยนผ่าน เกณฑ์วินิจฉัย และจุดเชื่อมโยงกับพุทธเศรษฐศาสตร์อย่างเป็นระบบ

ภาพที่ 3- 4 สามเส้นทางปรับกระบวนทัศน์จากเศรษฐกิจการเติบโต

ภาพนี้สรุปเส้นทางหลักสามแบบที่ใช้ปรับกระบวนทัศน์จากเศรษฐกิจการเติบโต ได้แก่ การปฏิรูปเพิ่มเติม (*reform* ผ่าน *wellbeing economy),* การปรับโครงสร้างบางส่วน (*post-growth),* และการเปลี่ยนโครงสร้างเชิงลึก (*degrowth)* โดยแสดงตัวอย่างกรอบนโยบายสำคัญในแต่ละเส้นทาง

ตาราง 3- 3 ทิศทางต่อ GDP และตัวอย่างกรอบนโยบายในสามเส้นทาง

มิติ	Reform / Wellbeing economy	Post-growth	degrowth
ทัศนะต่อ GDP	เสริมด้วยดัชนีอื่น	ลดความสำคัญ	ละทิ้งเป็นเป้าหมาย
ทัศนะต่อการเติบโต	เติบโตอย่างมีคุณภาพ	เติบโตช้า/ทรงตัว	ลดขนาดอย่างมีแผน
นโยบาย /ตัวอย่างหลัก	งบประมาณความผาสุก ตัวชี้วัดรอบด้าน	การออกแบบเศรษฐกิจใหม่	ลดชั่วโมงทำงาน ดูแลสังคม
นัยต่อพุทธเศรษฐศาสตร์	มนุษย์เป็นศูนย์กลาง มิใช่ GDP	ฉันทะแทนตัณหา	มัชฌิมาปฏิปทา ลดการบริโภค

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก Kallis et al. (2025), Hickel et al. (2022), Scottish Government (2024), และ WEAll (2019)

ตารางที่ 3-3แสดงให้เห็น เส้นทางต่อ GDP ทั้งสามแบบ—การปฏิรูปเพิ่มเติม (reform ผ่านเศรษฐกิจความผาสุก), กระบวนทัศน์หลังการเติบโต (post-growth) และเศรษฐกิจถดถอยโดยตั้งใจ (degrowth)—มีระดับการเปลี่ยนผ่านและสมมุติฐานที่ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ จากฐานคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ Schumacher (1973) วางไว้และ Zsolnai (2021) ขยายความ การวินิจฉัยว่าระดับใดสอดคล้องกับเป้าหมายการลดทุกข์และเพิ่มความผาสุกที่แท้จริงจำเป็นต้องใช้เลนส์ฉันทะ–ตัณหา การบริโภคที่ถูกต้อง (samm**ā**-**ā**j**ī**va) และมัชฌิมาปฏิปทาเป็นเกณฑ์วิเคราะห์ ไม่ใช่อาศัยเพียงชื่อเรียกหรือวาทกรรมของแบบจำลอง เลนส์ดังกล่าวช่วยให้การอภิปรายไม่ติดอยู่แค่ระดับสัญลักษณ์ แต่ลงลึกถึงคำถามว่าการจัดลำดับการลงทุน การออกแบบสวัสดิการ และการควบคุมกิจกรรมที่ขับเคลื่อนด้วยตัณหาถูกจัดวางไว้

อย่างไรในแต่ละข้อเสนอ ซึ่งจะเป็นจุดตั้งต้นในการพิจารณาบริบทไทยในหัวข้อถัดไป ว่าพุทธเศรษฐศาสตร์ เศรษฐกิจพอเพียง และกระบวนทัศน์ใหม่เหล่านี้จะถูกเชื่อมเข้าหากันได้อย่างไร

5) บริบทไทย: จุดเชื่อมโยงระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์ ความพอเพียง และกระบวนทัศน์ใหม่

ในบริบทไทย ข้อเสนอเศรษฐกิจความผาสุกและกระบวนทัศน์หลังการเติบโตมิได้เป็นแนวคิดที่แปลกแยกจากฐานคิดที่มีอยู่เดิม หากมีจุดเชื่อมโยงกับทั้งพุทธเศรษฐศาสตร์และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งได้รับการยอมรับในระดับนโยบายและรายงานการพัฒนามนุษย์ของประเทศไทย โดย UNDP (2025, [page verification required]) ยืนยันในรายงานการพัฒนามนุษย์ไทยฉบับที่ 6 ว่า "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) เป็นแนวทางการพัฒนาที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางซึ่งมีรากเหง้าในท้องถิ่นของไทย และเป็นเส้นทางไปสู่การบรรลุ SDGs" (UNDP Thailand, 2025, p. 1)

งานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสาร Chulalongkorn University Social Sciences (Piboolsravut, 2004) ชี้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีรากคู่ขนานกับทฤษฎีเศรษฐกิจที่ไม่ยึด GDP เป็นตัวชี้วัดหลัก (Piboolsravut, 2004); อย่างไรก็ตาม การเชื่อมโยงดังกล่าวจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีการออกแบบตัวชี้วัดและกลไกเชิงสถาบันที่โปร่งใส เช่น การใช้ดัชนีความอยู่ดีมีสุข การวัดรอยเท้านิเวศ และดัชนีความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ ควบคู่กับการทบทวนบทบาทของการเติบโตในยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ มิให้การอ้างอิงถึงความพอเพียงหรือความผาสุกกลายเป็นเพียงวาทกรรมที่ไม่กระทบโครงสร้างจริง

3.2.3 มหายัญในฐานะ Social Investment Framework: สี่มิติและการเชื่อมต่อเชิงนโยบาย

- *- กูฏทันตสูตรในฐานะ Textual Anchor*

กูฏทันตสูตร (DN5 ในพระไตรปิฎกบาลี) เป็นหนึ่งในพระสูตรที่มีเนื้อหาเชิงนโยบายสาธารณะชัดเจนที่สุดในพระไตรปิฎกเถรวาท โดยในงานนี้กูฏทันตสูตรทำหน้าที่เป็น textual anchor หรือ “ข้อความหลักยึดโยงการตีความ” กล่าวคือ เป็นแหล่งอ้างอิงสำคัญที่ใช้รองรับและจัดวางกรอบคิดเรื่องมหายัญในฐานะกรอบการลงทุนทางสังคมทั้งบท แทนที่จะอ้างพระสูตรอย่างกระจัดกระจาย เราใช้ DN5 เป็นจุดยึดหลักที่ช่วยกำหนดทั้งภาษา แนวคิด และลำดับตรรกะของข้อเสนอเชิงนโยบาย

โครงสร้างหลักของกูฏทันตสูตรแสดงการเปลี่ยนผ่านสองระดับ ระดับแรกคือการโน้มน้าวให้พราหมณ์กูฏทันตาละทิ้งการบูชายัญเชิงพิธีกรรมที่มีการเบียดเบียนสัตว์ ระดับที่สองและสำคัญกว่าคือการนำเสนอ “มหายัญ” ในความหมายใหม่ที่จัดวางเป็นลำดับขั้น จากการลงทุนทางเศรษฐกิจในฐานอาชีพและกลุ่มเปราะบาง ไปสู่การทำทานถาวร (perpetual gifts) การสร้างวิหาร การถึงพระรัตนตรัย การรักษาศีลห้า และสุดท้ายคือการปฏิบัติธรรมนำไปสู่นิพพาน

ในการแปลภาษาอังกฤษโดย Bhikkhu Sujato ที่เผยแพร่บน SuttaCentral ซึ่งใช้เป็นฉบับอ้างอิงหลักของงานนี้ตามมาตรฐาน “DN5 Sujato trans. SuttaCentral” (โดยมี Walshe, 1995 ฉบับ Wisdom Publications เป็นฉบับเสริม) โครงสร้างชั้นซ้อนของมหายัญได้รับการถ่ายทอดไว้อย่างครบถ้วน ชั้นแรกของมหายัญมีนัยสำคัญเชิงนโยบายสูงที่สุด กล่าวคือ เมื่อพระราชาประสงค์จะประกอบพิธีมหายัญ ที่ปรึกษาพราหมณ์ (ปุโรหิต) เสนอว่าความไม่สงบ อาชญากรรม และความยากจนในแว่นแคว้นเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ไม่อาจแก้ด้วยการใช้กำลังหรือการลงโทษ (daṇḍa) หากต้องแก้ด้วยการจัดสรรทรัพยากรที่ฐานราก โดย “ให้ทุนเพาะปลูกและปัจจัยการเกษตรแก่ผู้เพาะปลูก ให้ทุนค้าขายแก่ผู้ประกอบการค้า

และให้ค่าจ้างและอาหารแก่ผู้รับจ้าง” (DN5, Sujato trans. § 1.4–1.6) Payutto (2016) อ่านข้อเสนอนี้ว่าเป็นการ “ลงทุนที่เชิงโครงสร้างของปัญหา” แทนการ “จัดการที่อาการ” ซึ่งสอดรับกับ schema ฉันทะ–ตัณหาในพุทธเศรษฐศาสตร์ที่มองว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดีต้องยกระดับคุณภาพชีวิต ไม่ใช่เพียงตอบสนองความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุด

คุณค่าเชิงวิเคราะห์ของ DN5 จึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่ฐานะ “หลักฐานบาลี” แต่โดดเด่นที่โครงสร้างลำดับขั้นแบบไม่เป็นเส้นตรงชั้นเดียว มหายัญในชั้นแรกจัดการ “ฐานวัตถุ” (material base) ขณะที่ชั้นถัดไปจัดการ “ฐานสัมพันธ์” (relational base) และ “ฐานจิตวิญญาณ” (spiritual base) โดยแต่ละชั้นทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขจำเป็น (necessary condition) ของชั้นถัดไป แต่ไม่เพียงพอในตัวเองที่จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด โครงสร้างนี้สะท้อนกับ capabilities approach ของ Sen (1999) ที่เสนอว่าเสรีภาพในการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า ต้องตั้งอยู่บนฐาน “ศักยภาพเชิงรูปธรรม” ไม่ใช่เพียงรายได้เฉลี่ยในเชิงปริมาณ และจะเป็นจุดเชื่อมสำคัญที่จะขยายต่อในหัวข้อ 3.4

- *- การแปลงมหายัญสู่สี่มิติของ Social Investment Framework*

Thammapiwat Framework ที่พัฒนาในงานเล่มนี้ดำเนินการแปลงมหายัญในชั้นที่หนึ่งของ DN5 ให้กลายเป็นกรอบการลงทุนทางสังคม 4 มิติ ซึ่งสามารถวางทับกับกรอบนโยบายร่วมสมัยได้โดยตรง มิติทั้งสี่มีดังนี้:

มิติที่ 1: Livelihood Security (ความมั่นคงด้านอาชีพ) สอดรับกับการจัดสรร “ทุนเพาะปลูกและปัจจัยการผลิต” ในชั้นแรกของมหายัญ DN5 โดยตรง แนวคิดนี้เชื่อมเข้ากับ Right Livelihood (สัมมาอาชีวะ) ในอริยมรรคมีองค์แปด ซึ่ง Schumacher (1973, chap. 4) มองว่าเป็นจุดกำเนิดของพุทธเศรษฐศาสตร์ทั้งหมด ในระดับนโยบายร่วมสมัย มิตินี้สอดคล้องกับ “fair work agenda” ในกรอบ

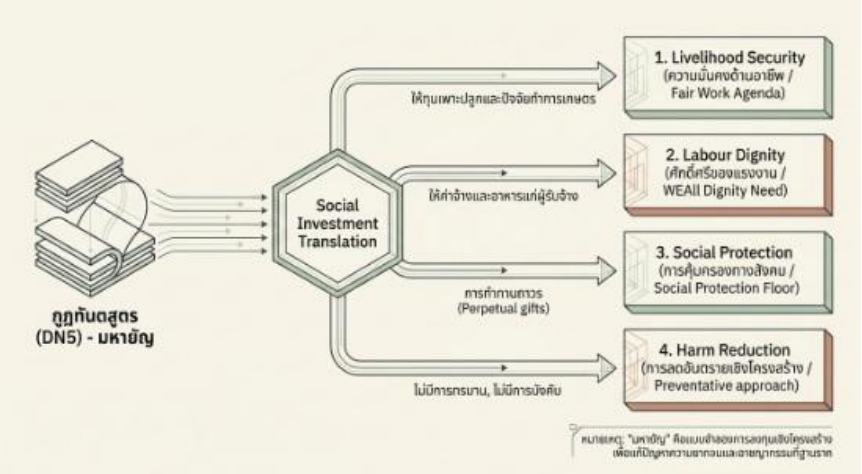
Scotland's National Performance Framework และกับ “employment creation” ในงบประมาณ Wellbeing Budget ของนิวซีแลนด์ รวมทั้งครอบคลุมข้อเสนอเชิงปฏิบัติการของ Brown (2017) ที่เห็นว่ารัฐควรใช้นโยบาย “structured markets” เพื่อสนับสนุนการเข้าถึงอาชีพที่มีความหมายสำหรับทุกคน

มิติที่ 2: Labour Dignity (ศักดิ์ศรีของแรงงาน) สอดรับกับการจัดสรร “ค่าจ้างและอาหารแก่ผู้รับจ้าง” ซึ่งในบริบทยุคพุทธกาลหมายถึงการรับรองว่าแรงงานได้รับปัจจัยยังชีพที่เหมาะสม มิใช่พึ่งพาเพียงผลลัพธ์จากกลไกตลาด มิตินี้เชื่อมกับมิติ “dignity” ซึ่ง Wellbeing Economy Alliance (WEAll) บรรจุไว้ใน 5 core needs ของ wellbeing economy (WEAll, 2022) และกับมาตรการ “legislate and enforce strong labour rights extended to informal employment” ที่ Labonté (2024) เสนอในกรอบการเชื่อมสุขภาพเข้ากับ wellbeing economy ภายใน Thammapiwat Framework มิตินี้ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่าง Livelihood Security ในเชิงการเข้าถึงทรัพยากร กับ Social Protection ในเชิงการป้องกันความเสี่ยง

มิติที่ 3: Social Protection (การคุ้มครองทางสังคม) สอดรับกับมหายัญในชั้นที่สองของ DN5 ซึ่งกล่าวถึงการทำทานถาวร (perpetual/ongoing gifts) ที่มีลักษณะเป็นระบบและต่อเนื่อง มิใช่เพียงการให้ครั้งคราว มิตินี้สอดคล้องกับกรอบ OECD Well-being Framework ที่ชี้ให้เห็น “systemic resources that are needed to sustain well-being in the future” รวมถึงระบบหลักประกันสังคมและสวัสดิการพื้นฐาน ในบริบทไทย ข้อเสนอเชิงสถาบันได้รับการตอกย้ำจากข้อสังเกตของ IMF’s 2024 Article IV Consultation ที่ระบุว่า “providing an adequate social protection floor to vulnerable households could help enhance their resilience to shocks and address structural drivers of household debt accumulation” ซึ่งทำหน้าที่เป็นการยืนยันจากมุมมองของสถาบันการเงินระหว่างประเทศถึงความจำเป็นของมิตินี้

มิติที่ 4: Harm Reduction (การลดอันตราย) สอดรับกับโครงสร้างโดยรวมของชั้นที่หนึ่งของมหายัญซึ่งเน้นเงื่อนไขว่า “no creature was harmed and no worker was forced” (DN5) ในกรอบ Thammapiwat Framework มิตินี้มิได้จำกัดอยู่เพียงความหมายของ harm reduction ในสุขภาพสาธารณะ (เช่น การลดอันตรายจากสารเสพติด) แต่ขยายไปสู่ harm ในเชิงโครงสร้าง ได้แก่ การลดอันตรายจากความยากจนเชิงโครงสร้าง อาชญากรรมที่เกิดจากความขาดแคลน และความรุนแรงในชุมชน ซึ่งล้วนปรากฏในรายละเอียดของพระสูตร ในระดับนโยบายร่วมสมัย มิตินี้เชื่อมกับแนวทาง “preventative” ในกรอบของ Wellbeing Economy Alliance ที่เน้น “addressing societal issues before they take place rather than after” และสอดรับกับแนวทางใน NZ Wellbeing Budget ที่ใช้งบด้านสุขภาพจิตในฐานะการแทรกแซงเชิงป้องกันระยะเริ่มต้น (early intervention)

มหายัญสี่มิติ สามารถแปลงเป็นกรอบการลงทุนทางสังคมสี่ด้านของ Thammapiwat Framework ได้แก่ Livelihood Security, Labour Dignity, Social Protection และ Harm Reduction โดยอาศัย both textual anchor จากพระสูตรและกรอบนโยบายร่วมสมัยเป็นสะพานเชื่อม ภาพที่ 3-5 สรุปกระบวนการแปลงดังกล่าวในเชิงโครงสร้าง ขณะที่ตารางที่ 3-6 แสดงการขนานระหว่างสี่มิติของ Thammapiwat Framework กับหลักฐานจาก DN5 กรอบนโยบายระหว่างประเทศ และวรรณกรรมพุทธเศรษฐศาสตร์

ภาพที่ 3- 5 แปลงมหายัญสี่มิติจาก DN5 สู่ Thammapiwat Social Investment Framework

ที่มา: ผู้เขียนเรียบเรียงจาก Schumacher (1973); WEAll (2022); OECD (2018); IMF (2024); DN5 Sujato trans.

ภาพนี้แสดงขั้นตอนการอ่านมหายัญใน DN5 จากฐานวัสดุ ฐานสัมพันธ์ และฐานจิตวิญญาณ แล้วแปลงเป็นสี่มิติเกี่ยวกับการลงทุนทางสังคม ก่อนจะรวบเข้ากับกระบวนการออกแบบโปรแกรมใน Thammapiwat Framework

ตาราง 3- 4 สี่มิติการลงทุนทางสังคมใน Thammapiwat Framework

มิติ Thammapiwat	หลักฐาน DN5 (Sujato trans.)	กรอบนโยบายร่วมสมัย	พุทธเศรษฐศาสตร์อ้างอิง
Livelihood Security	"ทุนเพาะปลูก ทุนค้าขาย"	Scotland Fair Work Agenda; NZ Employment priorities	Schumacher (1973) Right Livelihood; Payutto (2016)
Labour Dignity	"ค่าจ้างและอาหารแก่ผู้รับจ้าง"	WEAll Dignity (core need); ILO Decent Work	Brown (2017) structured markets; Zsolnai (2011)

Social Protection	มหายัญชั้น 2: ทานถาวร	OECD Well-being Framework; IMF Thailand 2025 social floor	Daniels (2010) interdependence; Payutto (2016)
Harm Reduction	"no creature harmed, no worker forced"	WEAll preventative approach; NZ Mental Health early intervention	Brown (2017) chap. 7; Schumacher (1973) non-violence

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก DN5 Sujato trans. SuttaCentral, Schumacher (1973), Payutto (2016), Brown (2017), WEAll (2022), OECD (2024), IMF (2025)

จากภาพที่ 3-5 และตารางที่ 3-6 จะเห็นว่าสี่มิติของ Thammapiwat Framework มิได้เป็นเพียงการตั้งชื่อใหม่ให้กับนโยบายทางสังคมที่มีอยู่แล้ว หากเป็นการแปลโครงสร้างของมหายัญใน DN5 ให้กลายเป็นกรอบการลงทุนทางสังคมที่มีฐาน textual, policy และ theoretical รองรับร่วมกัน แต่ละมิติ—Livelihood Security, Labour Dignity, Social Protection และ Harm Reduction—เชื่อมโยงกับข้อความในพระสูตร กรอบนโยบายร่วมสมัยของ OECD, WEAll และ IMF และวรรณกรรมพุทธเศรษฐศาสตร์อย่างเป็นระบบ ทำให้กรอบนี้มีทั้งความสอดคล้องเชิงธรรมะและความใช้การได้เชิงนโยบาย ยิ่งไปกว่านั้น การจัดมิติในลำดับดังกล่าวยังสะท้อนตรรกะของการลงทุนทางสังคมที่เริ่มจากฐานอาชีพที่มั่นคง ไปสู่ศักดิ์ศรีแรงงาน การคุ้มครองทางสังคม และการลดอันตรายในระยะยาว ซึ่งจะเป็นแกนกลางสำหรับวิเคราะห์กรณีศึกษานโยบายในหัวข้อถัดไป

3.2.4 กรณีศึกษาเชิงนโยบาย: Bhutan GNH, NZ Wellbeing Budget, WEGo

เพื่อทดสอบว่า Thammapiwat Framework มีน้ำหนักเชิงนโยบายมากน้อยเพียงใด และเพื่อป้องกัน over-idealization ที่อาจเกิดจากการอ้างกรณีศึกษาอย่างเลือกสรร หัวข้อนี้จะสำรวจสามกรณีศึกษาหลัก ได้แก่ กรอบ Gross National Happiness (GNH) ของภูฏาน งบประมาณ Wellbeing Budget ของนิวซีแลนด์ และเครือข่าย Wellbeing Economy Governments (WEGo) โดยจะพิจารณาทั้ง

ด้านศักยภาพและข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้เป็นกรอบการพัฒนา การวิเคราะห์จะให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับเงื่อนไขเชิงสถาบันและบริบททางการเมืองที่ทำให้กรอบเหล่านี้สามารถดำเนินการได้จริง และจะระบุอย่างชัดเจนว่ามีองค์ประกอบใดที่ไม่อาจถ่ายโอนสู่บริบทไทยได้โดยตรง

- *- Bhutan Gross National Happiness (GNH)*

Bhutan มักถูกยกเป็นกรณีตัวอย่างในบริบทการพัฒนาหลัง GDP เนื่องจากเป็นประเทศแรกที่ประกาศใช้ GNH แทน GDP ในฐานะเป้าหมายการพัฒนาระดับชาติ GNH ในรูปแบบที่พัฒนาสมบูรณ์ยืนอยู่บนเสาหลักสี่ประการ ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม และธรรมาภิบาล โดยดัชนี GNH วัดผ่าน 9 โดเมน ได้แก่ สุขภาพ ความสมดุลระหว่างเวลาและชีวิต สุขภาวะทางจิตใจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ชุมชน ธรรมาภิบาล มาตรฐานชีวิต และการศึกษา การสำรวจ GNH ดำเนินการทุก 5 ปี โดย Centre for Bhutan & GNH Studies (CBS)

ความสอดคล้องระหว่าง GNH กับ Thammapiwat Framework ปรากฏชัดในมิติ Social Protection (ผ่านโดเมนสุขภาพและธรรมาภิบาล) และมิติ Harm Reduction (ผ่านโดเมนสิ่งแวดล้อมและชุมชน) ขณะเดียวกัน งานวิจัยของ Sriram และ Sriram (2019) ในกรอบ IMF ชี้ว่า “Bhutan’s rapid increase in national income is only weakly associated with increases in measured levels of well-being” ซึ่งสอดคล้องกับ Easterlin Paradox ว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจไม่จำเป็นต้องแปรเป็นความผาสุกที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญเสมอไป

ข้อจำกัดในการถ่ายโอน (Transfer Limitations) ของ Bhutan GNH สามารถมองได้สามระดับ ระดับแรกคือปัญหาสิทธิมนุษยชนอย่างกรณีการขับไล่ชาว Lhotshampa ชนกลุ่มน้อยเชื้อสายเนปาลซึ่งเคยมีสัดส่วนราวหนึ่งในหกของประชากรออกนอกประเทศในทศวรรษ 1990 ทำให้ภูฏานกลายเป็นหนึ่งในประเทศ

ที่มีสัดส่วนผู้ลี้ภัยสูงที่สุดเมื่อเทียบกับจำนวนประชากร และถูกจัดอันดับโดย Freedom House (2024) ว่าเป็นประเทศ “partly free” ด้วยคะแนน 63/100 ระดับที่สองคือธรรมชาติบนลงล่างของ GNH ซึ่งออกแบบโดยสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจสูง Beattie (2014) วิจารณ์ว่ากรอบนี้เป็น “deeply illiberal means of legitimising undemocratic rule” ที่ “กำหนดและบังคับใช้ชุดคุณค่าเดียว” แทนการคุ้มครองความหลากหลายและสิทธิส่วนบุคคล ระดับที่สามคือโครงสร้างเศรษฐกิจและสถาบันที่เฉพาะเจาะจงของภูฏาน ซึ่งพึ่งพาไฟฟ้าพลังน้ำ การท่องเที่ยว และเกษตรกรรม ในบริบทภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างอินเดียและจีน ทำให้การถ่ายโอนกรอบ GNH ไปยังประเทศอื่นแบบตรงตัวทำได้จำกัด

สำหรับ Thammapiwat Framework กรณี GNH จึงทำหน้าที่เป็นทั้งแรงสนับสนุนและคำเตือนในเวลาเดียวกัน ด้านหนึ่ง มันยืนยันว่ากรอบการพัฒนาที่ตั้งอยู่บน wellbeing มีศักยภาพจริง แต่อีกด้านหนึ่งก็ชี้ให้เห็นว่า หากขาดมิติ Labour Dignity และ Harm Reduction ที่คุ้มครองชนกลุ่มน้อยและกลุ่มเปราะบางอย่างแท้จริง กรอบดังกล่าวยังไม่อาจอ้างความสมบูรณ์ได้ ด้วยเหตุนี้ Thammapiwat Framework จึงเน้นยกระดับหลัก “no creature was harmed” จาก DN5 เป็นมาตรฐานสากลที่ไม่เปิดช่องให้ยกเว้นตามชาติพันธุ์หรือฐานานุศักดิ์ทางสังคม

- ***- New Zealand Wellbeing Budget และ Living Standards Framework (LSF) :***

นิวซีแลนด์มักถูกมองว่าเป็นกรณีที่ก้าวหน้าที่สุดกรณีหนึ่งในการนำกรอบการพัฒนาที่อยู่ “พ้นจาก GDP” มาใช้จริงในการตัดสินใจงบประมาณของรัฐ. Living Standards Framework (LSF) ของกระทรวงการคลังนิวซีแลนด์ถูกพัฒนาตั้งแต่ ค.ศ. 2011 โดยอาศัยกรอบคิดจาก OECD Well-being Framework และเริ่มถูกใช้เป็นทางการในการจัดลำดับความสำคัญของงบประมาณตั้งแต่ ค.ศ. 2019 เป็นต้น

มา. ในโอกาสนั้น นายกรัฐมนตรีจาซินดา อาร์เดิร์น ประกาศหลักการไว้อย่างชัดเจนว่า “if you are a minister and you want to spend money, you have to prove that you are going to improve intergenerational wellbeing” (Ardern, 2019 อ้างใน Hayden & Dasilva, 2022) ซึ่งสะท้อนการย้ายจุดศูนย์กลางจาก “การใช้จ่ายเพื่อเติบโต” ไปสู่ “การใช้จ่ายเพื่อ wellbeing ระยะยาว” อย่างเป็นทางการ

งบประมาณ Wellbeing ฉบับแรกใน ค.ศ. 2019 ให้ความสำคัญกับห้าลำดับความสำคัญหลัก ได้แก่ mental health, child wellbeing, การสนับสนุนชนพื้นเมือง Māori และชุมชน Pasifika, digital innovation และการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจปล่อยคาร์บอนต่ำ (low-emissions transition). งบประมาณ ค.ศ. 2021 โดดเด่นเป็นพิเศษจากการเพิ่มสวัสดิการสังคมอย่างมีนัยสำคัญ “to tackle inequality and child poverty” และช่วย “low-income New Zealanders to meet their basic material needs” ซึ่งถือเป็นการละทิ้งแนวทางเสรีนิยมใหม่อย่างชัดเจนในเชิงนโยบาย. ขณะที่งบประมาณ ค.ศ. 2022 จัดสรรงบประมาณราว 11.1 พันล้านดอลลาร์นิวซีแลนด์ให้ภาคสาธารณสุข และ 2.9 พันล้านดอลลาร์นิวซีแลนด์จาก Climate Emergency Response Fund เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านด้านสภาพภูมิอากาศ

เมื่อมองจาก Thammapiwat Framework ความสอดคล้องกับ NZ LSF ปรากฏชัดในมิติ Social Protection เช่น การลงทุนด้านสุขภาพจิตและสวัสดิการเด็ก และในมิติ Harm Reduction ผ่านแนวทาง early intervention และการเปลี่ยนผ่านด้านสิ่งแวดล้อมที่มีการวางแผนล่วงหน้า. นิวซีแลนด์ยังได้พัฒนา Māori wellbeing framework ชื่อ He Ara Waiora เพื่อใช้งานควบคู่กับ LSF ในกระบวนการจัดทำงบประมาณ สะท้อนความพยายามสร้างสะพานระหว่างกรอบคิดนโยบายของรัฐสมัยใหม่กับภูมิปัญญาและประเพณีความรู้ที่ไม่ใช่ตะวันตก. นี่เป็น pattern สำคัญสำหรับการประยุกต์ใช้ Thammapiwat Framework ในบริบทไทย

ที่ต้องหาวิธีเชื่อมพุทธเศรษฐศาสตร์กับกรอบคิดจากชุมชนท้องถิ่นอย่างมีความหมายในเชิงสถาบัน

อย่างไรก็ดี ในเชิงข้อจำกัด Hayden และ Dasilva (2022) ชี้ว่าเศรษฐกิจ wellbeing ของนิวซีแลนด์ยังจัดอยู่ในกลุ่ม “weak post-growth” มากกว่าจะเป็น post-growth อย่างเต็มรูปแบบ เพราะรัฐบาลยังคงพึ่งพาการเติบโตของ GDP เพื่อสร้างรายได้ภาษีและรักษาการจ้างงาน. ในงบประมาณ ค.ศ. 2022 อาร์เดิร์นเองได้เน้นย้ำว่ารัฐบาล “delivered one of the strongest economies in the world with GDP up 5.6% in the past year” สะท้อนว่าการเติบโตยังเป็นเป้าหมายคู่ขนาน มิใช่สิ่งที่ถูกแทนที่ด้วย wellbeing. นอกจากนี้ การประเมินผลการดำเนินงานจริงมักสรุปว่า Wellbeing Budget มีลักษณะ “incremental” มากกว่า “transformational” โดยเฉพาะในมิติความยากจน ความเหลื่อมล้ำด้านความมั่งคั่ง และวิกฤตความหลากหลายทางชีวภาพ. ข้อจำกัดเหล่านี้ทำให้ NZ model เหมาะจะใช้เป็น “เครื่องมือเชื่อมต่อเชิงนโยบาย” มากกว่า “ต้นแบบที่สมบูรณ์” ซึ่ง Thammapiwat Framework สามารถเรียนรู้จากทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของมันในการออกแบบข้อเสนอสำหรับบริบทไทย

- *- WEGo — Scotland, Iceland, Wales*

WEGo (Wellbeing Economy Governments Partnership) ถูกก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 2018 โดยรัฐบาลของนิวซีแลนด์ สกอตแลนด์ และไอซ์แลนด์ ก่อนที่ Wales และฟินแลนด์จะเข้าร่วมในเวลาต่อมา โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และนโยบายของประเทศ “frontrunner” ด้าน wellbeing economy ในระดับรัฐบาลชาติ. ภายในกลุ่มนี้ สกอตแลนด์ถือเป็น founding member ที่มีความก้าวหน้าชัดเจนที่สุด ผ่าน National Performance Framework (NPF) ซึ่งใช้ตัวชี้วัดสุขภาวะ 81 ตัว และถูกยกมาเป็นกรณีศึกษาในงานของ Hayden & Dasilva (2022). นอกจากนี้ สกอตแลนด์ยังประกาศ National Strategy for Economic Transformation ที่ระบุอย่างชัดเจนว่า “a wellbeing

economy, based on the principles of prosperity, equality, sustainability, and resilience, is at the heart of our vision for the economy in 2032"

ไอซ์แลนด์สะท้อนรูปแบบ WEGo ที่เน้นการขับเคลื่อนผ่านนโยบายด้าน gender equality และการทดลองมาตรการอย่างรายได้พื้นฐานถ้วนหน้า (universal basic income) ในขณะที่ Wales โดดเด่นจากการตรากฎหมาย Well-being of Future Generations Act ค.ศ. 2015 ซึ่งมักถูกอ้างว่าเป็นกฎหมายฉบับแรกของโลกที่กำหนดให้หน่วยงานสาธารณะต้องคำนึงถึงผลกระทบระยะยาวต่อคนรุ่นอนาคตในการตัดสินใจเชิงนโยบาย. กรณีเหล่านี้ทำให้ WEGo ทำหน้าที่เป็น “ห้องทดลองเชิงนโยบาย” ของรัฐสวัสดิการรายได้สูงซึ่งพยายามแปลกรอบ wellbeing economy สู่เครื่องมือเชิงกฎหมายและเชิงยุทธศาสตร์ระดับชาติ

อย่างไรก็ตาม ในแง่ข้อจำกัด Labonté (2024) ประเมินว่า “evidence of substantial change in government budgeting or decision-making remains sparse. Most WEGo countries so far have been focusing primarily on developing and integrating alternative ‘beyond GDP’ measures into their public accounts”. กล่าวคือ จนถึงปัจจุบัน WEGo ยังอยู่ในระยะของการปฏิรูประบบการวัด (measurement reform) มากกว่าการเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจอย่างแท้จริงในระดับมหภาค ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างอีกประการคือ WEGo ล้วนเป็นประเทศ Global North รายได้สูง มีรัฐสวัสดิการที่เข้มแข็ง และมีประวัติศาสตร์สถาบันประชาธิปไตยที่มั่นคง. เงื่อนไขเหล่านี้ทำให้การถ่ายโอน WEGo model มาสู่ประเทศรายได้ปานกลาง หรือประเทศที่มีโครงสร้างสถาบันและข้อจำกัดทางการคลังแตกต่างออกไปอย่างไทย จำเป็นต้องใช้การปรับแปลงอย่างระมัดระวัง และไม่สามารถยกมาเป็น “ต้นแบบสำเร็จรูป” ได้โดยตรง

- ***- WEF Global South Critique และข้อจำกัดของ Over-idealization***

World Economic Forum (2025) ชี้ให้เห็นว่า แม้ความสนใจต่อ wellbeing economy จะเพิ่มสูงขึ้นทั่วโลก แต่ “well-being economies remain the exception to the norm” เนื่องจากต้องเผชิญกับ “economic inertia” จากการที่กรอบการเติบโตของ GDP ฝังรากมาหลายทศวรรษ. ข้อสังเกตนี้ไม่ได้ปฏิเสธ wellbeing economy approach หากแต่เตือนว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบต้องการมากกว่าการเปลี่ยนตัวชี้วัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “new leadership models, cultural relevance, and powerful cross-sector collaborations” ในการขับเคลื่อน

ในมิติ Global South ความท้าทายยิ่งรุนแรงขึ้น รายงานของ EURADA (2024) ที่ศึกษากรณีนโยบาย wellbeing economy ใน Global South ระบุว่า แม้จะมีตัวอย่างเชิงบวกจากประเทศที่เน้นแนวทางแบบ community-driven แต่ “the development and economic agenda has been and continues to be dominated by western, market growth-oriented approaches” ซึ่งก่อให้เกิดแรงเสียดทานอย่างมีนัยสำคัญต่อการนำกรอบ wellbeing economy ไปใช้จริง

ข้อวิจารณ์เชิงระบบที่สำคัญจาก Hayden และ Dasilva (2022) คือ ทั้งสามประเทศผู้ก่อตั้ง WEGo ยังไม่ได้แก้ปัญหา “growth dependency” เชิงโครงสร้าง เนื่องจากรายได้ภาษีที่ใช้หล่อเลี้ยง welfare state ยังพึ่งพา GDP growth และตลาดแรงงานยังต้องอาศัยการขยายตัวทางเศรษฐกิจในการสร้างงานใหม่. ในความหมายนี้ wellbeing economy แบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจึงยังเป็นเพียง “weak post-growth” ซึ่งไม่ได้แก้ “core contradiction” ระหว่างการเติบโตกับความยั่งยืนอย่างแท้จริง

นัยสำหรับ Thammapiwat Framework คือ ชุดวิพากษ์เหล่านี้ช่วยชี้ให้เห็นจุดแข็งเชิงโครงสร้างบางประการของ Thammapiwat Framework ในฐานะกรอบการลงทุนทางสังคมฐานพุทธที่อาจตอบโจทย์ข้อจำกัดของ WEGo model ได้บางส่วน กล่าวคือ (1) กรอบ Thammapiwat มิได้ตั้งต้นจากการปฏิเสธหรือการแทนที่ระบบเศรษฐกิจ แต่เสนอ “ยุทธศาสตร์” ตามความหมายของ Zsolnai (2011, p. 183) ที่สามารถทำงานได้ในหลายบริบท. (2) กรอบ Thammapiwat ยึดหลัก “เศรษฐกิจเป็นวิถี มิใช่จุดหมาย” (Payutto, 2016, pp. 48–50) ซึ่งเปิดทางให้การขับเคลื่อนทั้งสี่มิติดำเนินไปได้โดยไม่ต้องรอให้ GDP เติบโตถึงระดับใดระดับหนึ่งก่อน. และ (3) การฝังรากในพระไตรปิฎกบาลีและประเพณีความรู้เถรวาทไทยทำให้ Thammapiwat Framework มี cultural relevance ในบริบทไทยสูงกว่า WEGo model อย่างมีนัยสำคัญ ช่วยตอบข้อวิจารณ์เรื่องการนำกรอบจาก Global North มาปรับใช้โดยไม่คำนึงถึงบริบทท้องถิ่น

- *- สถาบันโลกกับกรอบการพัฒนาหลัง GDP*

OECD Centre on Well-being, Inclusion, Sustainability and Equal Opportunity (WISE) ทำหน้าที่เป็นกลไกระดับนานาชาติที่ประสานความพยายามในการวางสุขภาวะของมนุษย์และโลกไว้เป็นศูนย์กลางของการกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยใช้ OECD Well-being Framework ซึ่งพัฒนาต่อเนื่องมากว่า 15 ปี กรอบนี้ครอบคลุมทั้งผลลัพธ์ด้านสุขภาวะปัจจุบัน (current well-being outcomes) ในมิติด้านสภาพความเป็นอยู่เชิงวัตถุ (material conditions) และคุณภาพชีวิต (quality of life) ตลอดจนทรัพยากรเชิงระบบสำหรับอนาคต (systemic resources) เช่น ทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนธรรมชาติ ในบริบทเอเชีย OECD ได้ต่อยอดกรอบดังกล่าวผ่านรายงาน “Measuring Well-being Beyond GDP in Asia, South-East Asia and Korea” (OECD, 2024) ซึ่งสำรวจมิติ wellbeing ในบริบทที่ใกล้เคียงกับประเทศไทยอย่างมากและเสนอแนวทางเชื่อมข้อมูลด้าน wellbeing เข้ากับกระบวนการวางแผนและงบประมาณของรัฐ

ในระดับสหประชาชาติ ปี ค.ศ. 2025 เลขาธิการสหประชาชาติได้แต่งตั้ง High-Level Expert Group on Beyond GDP (HLEG) เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับการใช้ตัวชี้วัดที่เป็นส่วนเสริมหรือก้าวพ้น GDP ในการประเมินความก้าวหน้าของประเทศ ในปีเดียวกัน UN Statistics Division ยังได้ก่อตั้ง Expert Group on Well-being Measurement เพื่อพัฒนากรอบทางสถิติและประสานการทำงานกับเครือข่ายสถิติระดับภูมิภาค กระแสสถาบันเหล่านี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่ากระบวนทัศน์การพัฒนาหลัง GDP มิใช่เพียงข้อเสนอทางวิชาการอีกต่อไป หากกำลังได้รับการรับรองจากองค์การระหว่างประเทศระดับสูงสุด

สำหรับประเทศไทยโดยเฉพาะ IMF 2025 Article IV Consultation (เสร็จสิ้นและเผยแพร่ในปี 2569/2026) ระบุอย่างชัดเจนว่าไทยจำเป็นต้อง “strengthen social safety nets” และ “reduce informality” ควบคู่ไปกับการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ การให้ความสำคัญกับ social protection floor ในกรอบคิดของ IMF ซึ่งเป็นตัวแทนของ orthodox macroeconomics จึงเท่ากับเป็นการยืนยันมิติ Social Protection ใน Thammapiwat Framework จากมุมมองของสถาบันการเงินระหว่างประเทศ และมีนัยสำคัญต่อการสร้างความชอบธรรมเชิงสถาบันให้กับกรอบการลงทุนทางสังคมฐานพุทธนี้ในเวทีนโยบายสาธารณะไทย

- *- สี่ฐานทฤษฎีกับ Thammapiwat Framework*

ตำแหน่งของ Thammapiwat Social Investment Framework ในโครงสร้างทฤษฎีของบทที่ 3 มิใช่การสร้างทฤษฎีใหม่ลอยตัว หากเป็นการสังเคราะห์เชิงบูรณาการที่ยืนอยู่บนทฤษฎีสี่กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีบทบาทเชิงวิเคราะห์เฉพาะและไม่ซ้ำซ้อนกัน

พุทธเศรษฐศาสตร์ (Schumacher + Payutto) ทำหน้าที่เป็น normative foundation โดยวางกรอบคุณค่าเรื่องฉันทะ–ตัณหา สัมมาอาชีวะ (Right Livelihood) และมัชฌิมาปฏิปทา (middle way) ควบคู่กับการกำหนด scope

conditions ว่า “การลงทุนทางสังคมที่ดี” ควรยกระดับคุณภาพชีวิต มากกว่าจะกระตุ้นความอยากที่ไม่สิ้นสุด

กลุ่ม Wellbeing Economy และ Post-growth (เช่น Jackson, Raworth, Hickel, WEAll) ทำหน้าที่ให้ paradigmatic critique ต่อการพัฒนาที่ผูกกับ GDP เป็นศูนย์กลาง พร้อมทั้งเสนอชุดตัวชี้วัดและหลักฐานเชิงประจักษ์ที่รองรับทางเลือกในการประเมินความก้าวหน้าซึ่งเน้นความผาสุก ความเป็นธรรม และความยั่งยืนมากกว่าการเติบโตเชิงปริมาณ

กลุ่ม Comparative Cases (GNH, NZ LSF, WEGo) ทำหน้าที่เป็นฐานกรณีศึกษาที่ให้ทั้ง policy evidence และการวิเคราะห์ข้อจำกัดในการถ่ายโอน (transfer limitations) เพื่อป้องกันการยกตัวอย่างเชิงนโยบายแบบ over-idealization โดยชี้ให้เห็นเงื่อนไขเชิงสถาบันและบริบททางการเมืองที่ทำให้กรอบเหล่านี้ทำงานได้จริงหรือไม่ได้จริง

กูฏทันตสูตร DN5 (ตามฉบับแปลของ Sujato) ทำหน้าที่เป็น textual anchor ที่ให้ความชอบธรรมเชิงคัมภีร์แก่สี่มิติของ Thammapiwat Framework และทำหน้าที่เป็น historical precedent ของแนวคิด social investment ในบริบทพุทธ ผ่านโครงสร้างมหายัญแบบลำดับชั้นทั้งฐานวัตถุ ฐานสัมพันธ์ และฐานจิตวิญญาณ

ทั้งสี่ส่วนทำงานร่วมกันโดยไม่มีส่วนใดเป็นเพียง “เครื่องประดับ” ทางทฤษฎี ตัวชี้วัดสำคัญของการสังเคราะห์ที่ดีคือ ทุกทฤษฎีสามารถตั้งคำถามกับอีกทฤษฎีหนึ่งได้อย่างมีเหตุผล เช่น พุทธเศรษฐศาสตร์ตั้งคำถามต่อความเพียงพอของกรอบ WEGo ในมิติคุณค่า (value dimension) กรณีศึกษานโยบายตั้งคำถามต่อการอ้าง DN5 แบบอุดมคตินิยมเกินจริง และหลักฐานเชิงสถาบันจาก OECD หรือ IMF ตั้งคำถามต่อกรอบนโยบายใด ๆ ที่ขาดฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ตรวจสอบได้

ทำให้ Thammapiwat Framework ทำงานในฐานะ “จุดบรรจบ” ของทฤษฎีต่างสำนัก มากกว่าจะเป็นเพียงกรอบเพิ่มเข้ามาอีกหนึ่งชั้น

- *- สรุปและเชื่อมจากกรอบคิดสู่ตัวชี้วัด*

หัวข้อ 3.2.4 ได้ทำหน้าที่หลักสี่ประการ ประการแรก ได้แสดงว่า "มหายัญ" ใน DN5 มิใช่เพียงการสอนเชิงศีลธรรม แต่มีโครงสร้างลำดับขั้นที่สามารถแปลงเป็น social investment framework ในสี่มิติที่มีฐานหลักฐานร่วมสมัยรองรับ ประการที่สอง ได้สำรวจกรณีศึกษา Bhutan GNH, NZ Wellbeing Budget, และ WEGo พร้อมระบุข้อจำกัดในการถ่ายโอนอย่างชัดเจน ป้องกัน over-idealization ประการที่สาม ได้นำ WEF Global South critique มาบูรณาการเพื่อแสดงว่า Thammapiwat Framework มี cultural relevance advantage ในบริบทไทยที่ WEGo model ไม่มี ประการที่สี่ ได้แสดง institutional endorsement จาก OECD, IMF, และ UN ต่อกระบวนทัศน์การพัฒนาหลัง GDP เพื่อยืนยันว่ากรอบนี้ไม่ใช่วาทกรรมที่ลอยตัวจากโลกจริง

สิ่งที่ยังไม่ได้รับการอภิปรายคือ คำถามว่า Thammapiwat Framework จะแปลงเป็น ตัวชี้วัด ที่วัดและประเมินผลได้อย่างไร หัวข้อ 3.4 จะตอบคำถามนี้ด้วยการสังเคราะห์ระบบตัวชี้วัดใหม่ที่รวม OECD Well-being dimensions, GNH domains, และตัวชี้วัดที่สอดคล้องกับหลักธรรมพุทธเข้าด้วยกัน ขณะที่หัวข้อ 3.3 จะอภิปรายการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) มาเป็น "Thai bridge" ระหว่างกรอบสากลกับบริบทเฉพาะ ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับ Thammapiwat Framework ที่จะมีความชอบธรรมทางนโยบายในประเทศไทย

ภารกิจของหัวข้อถัดไปจึงอยู่ที่การนำฐานคิดและกระบวนทัศน์ที่อภิปรายในหัวข้อนี้ไปเชื่อมกับการออกแบบตัวชี้วัดและระบบประเมินผลการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในบริบทยุคดิจิทัลที่ข้อมูลและเทคโนโลยีสามารถใช้สร้างหรือตอกย้ำความเหลื่อมล้ำได้พร้อมกัน

3.3 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะสะพานเชิงนโยบาย: ระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์และ Wellbeing Economy

หัวข้อ 3.2 ได้แสดงให้เห็นว่ากระบวนทัศน์การพัฒนาหลัง GDP ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจความผาสุก (wellbeing economy) กระบวนทัศน์หลังการเติบโต (post-growth) หรือเศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผน (degrowth) ล้วนมีจุดเชื่อมโยงกับฐานคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ในหัวข้อ 3.1 แต่ยังคงเป็นกระแสที่กำเนิดในบริบทตะวันตกและประเทศรายได้สูงเป็นหลัก คำถามที่หัวข้อ 3.3 ต้องตอบจึงมีสองส่วน ส่วนแรกคือ ในบริบทไทย มีกรอบแนวคิดใดที่ทำหน้าที่เป็น "สะพาน" ระหว่างฐานคิดพุทธเศรษฐศาสตร์กับการออกแบบนโยบายที่เป็นรูปธรรมอยู่แล้ว ส่วนที่สองคือสะพานนั้นแข็งแกร่งเพียงใด มีจุดอ่อนหรือข้อจำกัดอะไรที่ต้องรับรู้และแก้ไขก่อนนำไปสู่การออกแบบกรอบการลงทุนทางสังคมในบทต่อ ๆ ไป

คำตอบที่หัวข้อนี้เสนอคือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy หรือ SEP) ทำหน้าที่เป็นสะพานดังกล่าว โดยมีสถานะพิเศษในอย่างน้อยสี่มิติพร้อมกัน คือ (1) เป็นการตกผลึกของหลักมัชฌิมาปฏิปทาสู่นโยบายเฉพาะบริบทไทย (2) ได้รับการรับรองเชิงสถาบันทั้งในระดับแผนพัฒนาชาติและรายงานการพัฒนามนุษย์ระดับนานาชาติ (3) มีโครงสร้างแนวคิดที่สอดคล้องกับกรอบเศรษฐกิจความผาสุกสากลในมิติหลายประการ และ (4) เผชิญข้อถกเถียงเชิงวิพากษ์ที่สำคัญซึ่งต้องวิเคราะห์อย่างตรงไปตรงมา ไม่ใช่ปกปิดหรือเลี่ยง

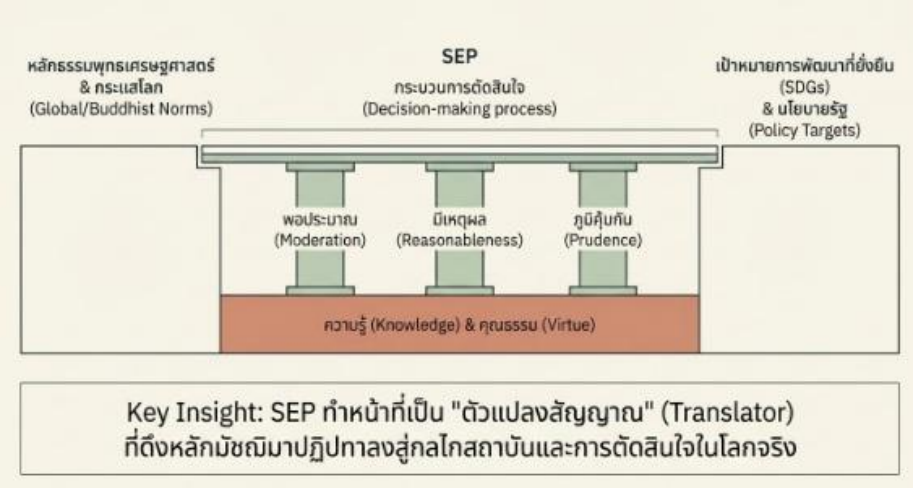
3.3.1 โครงสร้างแนวคิดSEP

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีโครงสร้างแนวคิดที่ชัดเจนและตรวจสอบได้จากพระราชดำรัสต้นแหล่งและเอกสารเชิงนโยบายทางการ ใจกลางของ SEP คือหลักการสามประการที่ทำงานร่วมกัน ได้แก่ ความพอประมาณ (moderation) ซึ่งหมายถึงการผลิตและการบริโภคภายในขีดความสามารถของตนโดยไม่มากหรือน้อยเกินไป ความมีเหตุผล (reasonableness) ซึ่งหมายถึงการตัดสินใจโดยอาศัยหลัก

วิชาการ หลักกฎหมาย คุณค่าทางศีลธรรม หรือบรรทัดฐานทางสังคม และ การมีภูมิคุ้มกัน (prudence/self-immunity) ซึ่งหมายถึงการบริหารความเสี่ยงเพื่อเตรียมพร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก นอกจากสามหลักการแล้ว SEP ยังกำหนดเงื่อนไขประกอบสองประการ ได้แก่ ความรู้ (knowledge) ซึ่งช่วยให้วางแผนและดำเนินกิจกรรมพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิผล และ คุณธรรมและจริยธรรม (virtues and ethics) ซึ่งหล่อเลี้ยงการพัฒนามนุษย์ผ่านความซื่อสัตย์ การเสียสละ และความพากเพียร

โครงสร้างสาม+สองนี้แตกต่างจากกรอบพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ปยุตฺโตวางไว้ในแง่ที่ว่ามันเป็นกรอบที่เน้น "กระบวนการตัดสินใจ" (decision-making process) มากกว่าจะเป็นหลักธรรมบริสุทธิ์ นัยสำคัญคือ SEP ถูกออกแบบให้ใช้งานได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ปัจเจก ครอบครัว ชุมชน ไปจนถึงระดับรัฐและองค์กร ตลอดจนในทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรรม อุตสาหกรรม หรือบริการ ลักษณะนี้ทำให้ SEP แตกต่างจากแนวคิดเชิงปรัชญาที่ลอยตัว เพราะมันถูกออกแบบให้เป็นเลนส์สำหรับ "การนำไปใช้อย่างรอบคอบ" (prudent application) ในสถานการณ์ที่หลากหลาย

ภาพที่ 3-6 สังเคราะห์บทบาทของ SEP ในฐานะ “ตัวแปลเชิงกระบวนการ” ที่เชื่อมค่านิยมเชิงพุทธกับเป้าหมายเชิงนโยบาย ผ่านสามหลักการและสองเงื่อนไขในฐานของระบบ

ภาพที่ 3- 6 SEP ในฐานะตัวเชื่อมหลักพุทธสู่นโยบาย

ที่มา : ผู้เขียนดัดแปลงจากแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน Thailand Human Development Report 2007 (UNDP, 2007) และกรอบ SEP–SDGs ในรายงาน UNDP Thailand 2025

ภาพ 3-6 ชี้ว่า SEP มิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงชุดเป้าหมายปลายทาง แต่เป็นกรอบกำกับการตัดสินใจที่แทรกอยู่ในทุกขั้นตอนของวงจรนโยบาย ตั้งแต่การตีความค่านิยมเชิงพุทธไปจนถึงการกำหนดตัวชี้วัด SDGs ในทางปฏิบัติ ซึ่งจะเห็นชัดเจนในหัวข้อ 3.3.2 เมื่อวิเคราะห์บทบาทของ SEP ในเอกสารแผนพัฒนาฯ และรายงานของ UNDP

ในแง่ภาษา การที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร ทรงมีพระราชดำรัสว่า "การเป็นคนพอเพียงมิได้หมายความว่าต้องประหยัดอย่างเคร่งครัด การบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยก็ทำได้ แต่ควรพอประมาณตามฐานะ" แสดงให้เห็นชัดว่า SEP มิใช่การปฏิเสธการบริโภคหรือความมั่งคั่ง หากเป็นการกำหนดเงื่อนไขว่าการบริโภคนั้นต้องมีเหตุผลและไม่เกินพิกัดภูมิคุ้มกัน ซึ่งสอดรับโดยตรงกับหลักมัชฌิมาเศรษฐกิจ (middle-way economics) และการแยกแยะระหว่างฉันทะกับตัณหาในพุทธเศรษฐศาสตร์

3.3.2 SEP กับ SDGs

หนึ่งในลักษณะพิเศษที่สำคัญที่สุดของ SEP ในฐานะสะพานเชิงนโยบายคือมันได้รับการรับรองจากสถาบันระดับชาติและระดับนานาชาติในลักษณะที่กรอบทางปรัชญาส่วนใหญ่ไม่มี ในระดับชาติ NESDC ได้บรรจุ SEP ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 9 (ค.ศ. 2002–2006) เป็นต้นมา และในแผนฉบับที่ 13 (ค.ศ. 2023–2027) NESDC ได้บรรจุ SEP ควบคู่ไปกับ SDGs ของสหประชาชาติและโมเดลเศรษฐกิจ BCG (Bio-Circular-Green) เป็นแกนนำในการกำหนดตัวชี้วัด โดยตัวชี้วัดสำคัญ ได้แก่ การยกระดับดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) เป้าหมาย 0.72 การลดช่องว่างรายได้ระหว่างคนรวยและคนจนให้ต่ำกว่า 5 เท่า และการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกอย่างน้อย 20 เปอร์เซ็นต์

ในระดับนานาชาติ UNDP ได้ยืนยันใน รายงานการพัฒนามนุษย์ไทยฉบับที่ 6 (ค.ศ. 2025) ว่า SEP เป็น "แนวทางการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยท้องถิ่นและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นเส้นทางสู่การบรรลุ SDGs" โดยสามหลักการและสองเงื่อนไขของ SEP "ให้กรอบทางทฤษฎีที่กว้างขวางซึ่งปรับใช้ได้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ในการแสวงหาการพัฒนาที่ยั่งยืน" เส้นทาง SEP–SDGs ที่ UNDP ยืนยันนี้ขึ้นอยู่กับการที่ SEP ส่งเสริมแนวทางที่มุ่งมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งเน้นความสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการสร้างความยืดหยุ่นในท้องถิ่น การลดความเหลื่อมล้ำ และการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

รายงาน UNDP ปี ค.ศ. 2007 ซึ่งเป็นฉบับก่อนหน้าก็ได้ระบุลักษณะร่วมหลายประการระหว่าง SEP กับกรอบการพัฒนามนุษย์ (Human Development approach) ได้แก่ การวางมนุษย์ไว้เป็นศูนย์กลาง การมุ่งความเป็นอยู่ที่ดีมากกว่าความมั่งคั่ง การวางความยั่งยืนไว้เป็นแกนคิด และการมุ่งสร้างขีดความสามารถของมนุษย์ ลักษณะร่วมเหล่านี้บ่งชี้ว่า SEP มิได้เป็นเพียงนโยบายไทยโดดเดี่ยว หากสอด

รับกับกระแสสากลของเศรษฐกิจความผาสุกที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาขีดความสามารถ ความเสมอภาค และความยั่งยืนของระบบนิเวศ

3.3.3 SEP กับ Wellbeing Economy

เพื่อประเมินว่า SEP สามารถทำหน้าที่สะพานระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์กับกรอบเศรษฐกิจความผาสุกสากลได้อย่างไร จำเป็นต้องวิเคราะห์จุดบรรจบและจุดแตกต่างอย่างเป็นระบบ ตารางที่ 3.3 สังเคราะห์การเปรียบเทียบในสี่มิติหลัก

เพื่อประเมินบทบาทของ SEP ในฐานะตัวเชื่อมระหว่างหลักพุทธกับนโยบาย จึงจำเป็นต้องวาง SEP เทียบกับกรอบการพัฒนาหลัง GDP อื่น ๆ ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติในมิติต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ตารางที่ 3-5แสดงการเปรียบเทียบ SEP กับกรอบเศรษฐกิจความผาสุก (เช่น WEGo, NZ Living Standards Framework) และกรอบพุทธเศรษฐศาสตร์เชิงวิชาการ ในห้ามิติ ได้แก่ เป้าหมายสูงสุด ทัศนะต่อการเติบโต กลไกการตัดสินใจ ฐานข้อมูลประจักษ์ และข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง

ตาราง 3- 5 เครื่องมือเปรียบเทียบ SEP - WEGo - พุทธเศรษฐศาสตร์ 5 มิติ

มิติเปรียบเทียบ	SEP	Wellbeing Economy (WEGo)	พุทธเศรษฐศาสตร์ (Payutto/Schumacher)
เป้าหมายสูงสุด	ความสมดุลและการพัฒนาที่ยั่งยืนในสี่มิติ	คุณภาพชีวิต ความเท่าเทียม ความยั่งยืน	ความผาสุกสูงสุดด้วยการบริโภคที่พอดี
ทัศนะต่อการเติบโต	ยอมรับการเติบโต แต่ต้องมีเหตุผลและภูมิคุ้มกัน	เติบโตอย่างมีคุณภาพ เสริมด้วยดัชนีความผาสุก	เศรษฐกิจเป็นวิถี มิใช่จุดหมาย

กลไกการตัดสินใจ	3 หลักการ 2 เงื่อนไข ใช้ได้ทุกระดับ	งบประมาณความผาสุก Living Standards Framework	ฉันทะ-ตัณหา การบริโภคที่ถูกต้อง
ฐานเชิงประจักษ์	บรรจุในแผนพัฒนาแห่งชาติ UNDP validation	WEGo annual report Scotland/NZ/Iceland/Wales	Zsolnai (2011) Brown (2017)
ข้อจำกัดหลัก	ความเสี่ยงต่อการเป็นวาทกรรม บริบทเชิงการเมือง	"Weak post-growth" ยังพึ่งพาการเติบโต	ขาดตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ที่ชัดเจน

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก NESDC (Plan 13), UNDP Thailand (2025), Wellbeing Economy Alliance (WEAll, 2019), New Zealand Treasury Living Standards Framework, และ Zsolnai (2011)

จากตารางที่ 3.x จะเห็นว่า SEP มีลักษณะเฉพาะสามประการเมื่อเทียบกับกรอบอื่น ประการแรก เป้าหมายของ SEP วางอยู่ที่ “ความสมดุลและความมั่นคงของชีวิตมนุษย์” มากกว่าการเติบโตหรือรายได้ ทำให้มันอยู่ใกล้กับกรอบ wellbeing economy มากกว่า growth paradigm เดิม ประการที่สอง กลไกของ SEP ทำงานในระดับ “กระบวนการตัดสินใจ” ผ่านสามหลักการและสองเงื่อนไข มากกว่าการกำหนดตัวชี้วัดปลายทางเพียงอย่างเดียว ต่างจากกรอบอย่าง LSF ที่เน้นดัชนีวัดผลชัดเจน ประการที่สาม แม้ SEP จะได้รับการรับรองเชิงสถาบันอย่างกว้างขวาง แต่ช่อง “ข้อจำกัดหลัก” ในตารางชี้ว่ามันยังเผชิญความเสี่ยงด้านวาทกรรม อคติทางสถาบัน และช่องว่างด้านการวัดผล ซึ่งจะถูกสังเคราะห์ในภาพที่ 3.x ต่อไป

อย่างไรก็ตาม มีความแตกต่างสำคัญอย่างน้อยสองประการ ประการแรก WEGo ได้พัฒนาเครื่องมือเชิงสถาบันที่เป็นรูปธรรมมากกว่า เช่น Living Standards Framework ของนิวซีแลนด์และ National Performance Framework ของ

สกอตแลนด์ ในขณะที่ SEP ยังอาศัยการตีความเชิงเชิงกรณีมากกว่าการวัดผลมาตรฐาน ประการที่สอง SEP มีมิติทางคุณธรรมและจิตใจ (virtue and spiritual dimensions) ที่ชัดเจนกว่า ซึ่งเป็นทั้งจุดแข็งที่เชื่อมกับฐานคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ และในขณะเดียวกันก็เป็นจุดที่ทำให้การวัดผลเชิงปริมาณทำได้ยากกว่า

เพื่อให้เห็นภาพรวมเชิงสมดุลระหว่างจุดแข็งและข้อจำกัดของ SEP ในระดับนโยบาย ภาพที่ 3.x สังเคราะห์ผลการรับรองเชิงสถาบันและข้อวิจารณ์เชิงวิพากษ์ที่สำคัญเข้าด้วยกัน ด้านซ้ายแสดงการยอมรับ SEP ในระดับเอกสารแผนพัฒนาแห่งชาติและรายงาน UNDP ขณะที่ด้านขวาแสดงข้อกังวลว่าการใช้งาน SEP อาจถูกจำกัดอยู่ในระดับวาทกรรม อคติของสถาบัน และช่องว่างด้านตัวชี้วัด หากไม่มีการออกแบบระบบติดตามผลที่โปร่งใสและอิสระ

ภาพที่ 3- 7 ดุลยภาพการรับรอง–ข้อจำกัด

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก UNDP (2007, 2025), NESDC (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9–13), และ Shone (2016) เกี่ยวกับข้อจำกัดเชิงวาทกรรมของ SEP

ภาพที่ 3.-7 จึงชี้ว่า *SEP* เป็น “ดาบสองคม” ในฐานะตัวเชื่อมหลักพุทธสู่นโยบาย กล่าวคือ ฝั่งหนึ่ง *SEP* ได้รับการยอมรับในระดับสถาบันอย่างชัดเจน ตั้งแต่แผนพัฒนาแห่งชาติฉบับที่ 9 ถึง *UNDP Human Development Reports* ซึ่งต่าง

ยืนยันบทบาทของ *SEP* ในฐานะกรอบการพัฒนาที่เน้นคุณภาพชีวิตและความเสมอภาค อีกฝั่งหนึ่ง ข้อจำกัดเชิงวาทกรรม อคติทางสถาบัน และช่องว่างด้านการวัดผล ทำให้ *SEP* เสี่ยงต่อการถูกใช้เป็นเพียงคำขวัญ มากกว่ากรอบปฏิบัติการจริง หากไม่มีกลไกที่เชื่อม *SEP* เข้ากับ *dashboard* ใหม่อย่าง *TCWD* อย่างเป็นระบบ หัวข้อ 3.3.3 และ 3.3.4 จึงจะพิจารณาต่อไปว่า *SEP* จะถูกวางตำแหน่งอย่างไรท่ามกลางกระแส *wellbeing economy* และในงานภาคสนามระดับชุมชน เพื่อประเมินว่ามันสามารถทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมหลักพุทธกับนโยบายได้เพียงใด

3.3.4 จากปรัชญาสู่นโยบายเชิงปฏิบัติ

หนึ่งในโจทย์สำคัญที่ต้องวิเคราะห์คือ SEP ถูกแปลงจากปรัชญาไปสู่กลไกสถาบันที่เป็นรูปธรรมได้อย่างไรในบริบทไทย งานวิจัยในวารสาร Sustainability (Mettathamrong, Upping, & Deeudom, 2023) ที่ศึกษาวิสาหกิจชุมชน 400 แห่งในไทย พบว่าการนำ SEP ไปใช้ในระดับวิสาหกิจชุมชนครอบคลุมองค์ประกอบที่วัดได้ 11 ประการ ได้แก่ การควบคุมทางการเงิน การวางแผน การจัดการสมาชิก คุณธรรม การป้องกันความเสี่ยง ความพอประมาณ ความรู้และความเชี่ยวชาญ เป็นต้น ข้อค้นพบนี้แสดงให้เห็นว่า SEP มีศักยภาพในการแปลงเป็นกรอบประเมินผลที่วัดได้เมื่อมีการออกแบบเครื่องมือที่เหมาะสม

ในระดับสังคมศาสตร์ประยุกต์ งานของ Kittinorarat และคณะ (2024) ในวารสาร NRCT พบว่าค่านิยมร่วมตาม SEP มีอิทธิพลโดยตรงต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในระดับนัยสำคัญทางสถิติ โดยค่า regression coefficient อยู่ที่ 0.58 ($p < .01$) หลักฐานนี้สำคัญในเชิงระเบียบวิธี เพราะมันแสดงว่าความสัมพันธ์ระหว่าง SEP กับผลลัพธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจสามารถทดสอบได้เชิงประจักษ์ ซึ่งตอบข้อกังวลเรื่องการขาดหลักฐานเชิงปริมาณที่พุทธเศรษฐศาสตร์ในหัวข้อ 3.1.4 ยังไม่สามารถตอบได้โดยลำพัง

ในระดับมหภาค แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 14 (ค.ศ. 2027–2032) ซึ่ง NESDC กำลังร่างในปัจจุบัน (ค.ศ. 2026) มุ่งให้ไทยมีเศรษฐกิจที่เติบโตอย่างมีคุณภาพ (quality growth) ด้วยสี่เสาหลักคือ ผลิตภาพ ความครอบคลุม ความปรับตัวได้ และความยืดหยุ่น ทิศทางนี้สอดคล้องกับหลักภูมิคุ้มกันของ SEP และสะท้อนการผสานกรอบ SEP เข้ากับการวางแผนเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ตระหนักถึงโลกาภิวัตน์และความไม่แน่นอน

3.3.5 ข้อถกเถียงและข้อจำกัด

ความสำคัญของ SEP ในฐานะสะพานเชิงนโยบายไม่อาจประเมินได้อย่างสมบูรณ์หากไม่วิเคราะห์ข้อถกเถียงและข้อจำกัดอย่างตรงไปตรงมา วรรณกรรมวิพากษ์ระบุข้อกังวลหลักอย่างน้อยสามประการที่ผู้วิจัยด้านนโยบายพึงตระหนัก

ประการแรก: ความเสี่ยงต่อการเป็นวาทกรรมที่ปิดกั้นการตั้งคำถามเชิงโครงสร้าง

Shone (2016) ในวารสาร Asian Review วิเคราะห์ว่า SEP ถูกบรรจุเข้าสู่รัฐธรรมนูญไทยนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2006 และถูกใช้เป็นกรอบนโยบายโดยรัฐบาลที่มีลักษณะทางการเมืองแตกต่างกันมาก รวมถึงรัฐบาลหลังรัฐประหาร งานวิชาการที่ศึกษาการฝังตัวทางการเมืองของแนวคิดการพัฒนาทางเลือก (Wibulswasdi & Piriyarangsan, 2013, อ้างใน Shone, 2016) ชี้ว่า SEP เป็น "แนวคิดการพัฒนาทางเลือกของไทยที่ถูกบรรจุในรัฐธรรมนูญตั้งแต่ปี 2006" ซึ่งนำมาสู่คำถามว่า ความหลากหลายของบริบทการเมืองที่ SEP ถูกอ้างถึงนั้น บางครั้งทำให้ SEP กลายเป็นวาทกรรมที่ผิวเผินมากกว่าที่จะเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจริง ข้อกังวลนี้ไม่ได้หมายความว่า SEP ไม่มีคุณค่า แต่หมายความว่าการประเมินประสิทธิผลของ SEP ต้องแยกแยะระหว่างการอ้าง SEP ในเชิงวาทกรรมกับการนำ SEP ไปใช้จริงผ่านกลไกเชิงสถาบันที่โปร่งใสและตรวจสอบได้

ประการที่สอง: ความตึงเครียดระหว่างมิติปัจเจกกับมิติโครงสร้าง

Shone (2016) ตั้งข้อสังเกตว่า SEP มักถูกประยุกต์ใช้ในระดับปัจเจกและชุมชนมากกว่าในระดับโครงสร้างสถาบันและนโยบายมหภาค การเน้นปัจเจกนี้อาจทำให้ SEP กลายเป็นวิธีคิดที่วางความรับผิดชอบไว้ที่บุคคล มากกว่าจะผลักดันการเปลี่ยนแปลงระบบที่สร้างความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง TDRI (Jitsuchon, 2012) วิเคราะห์ว่าไทยได้รับคะแนนต่ำในมิติความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมแม้จะมีการเติบโตทางเศรษฐกิจสูง ซึ่งชี้ว่าการนำ SEP ไปปฏิบัติในระดับปัจเจกและชุมชนยังไม่เพียงพอที่จะแก้ไขความล้มเหลวเชิงโครงสร้าง หากปราศจากนโยบายกระจายรายได้และการลงทุนสาธารณะที่เป็นระบบ

ประการที่สาม: ความท้าทายในการวัดผลและการสร้างตัวชี้วัด

แม้หลักสามประการของ SEP จะมีความชัดเจนในเชิงแนวคิด แต่การแปลงเป็นตัวชี้วัดเชิงปริมาณที่ใช้ได้จริงในการกำหนดนโยบายยังคงเป็นโจทย์เปิด งานของ Piboolsravut (2004) ในวารสาร ASEAN Economic Bulletin ระบุว่า SEP มีความสัมพันธ์กับทฤษฎีเศรษฐกิจที่ไม่ยึด GDP เป็นตัวชี้วัดหลัก แต่ยังขาดระบบตัวชี้วัดที่โปร่งใสเทียบเท่ากับ OECD Better Life Index หรือ New Zealand Living Standards Framework ช่องว่างนี้เองที่ทำให้การอ้างอิง SEP ในระดับนโยบายยังคงต้องพึ่งพาการวัดผลทางอ้อมผ่านดัชนี HDI ของ UNDP และตัวชี้วัดแผนพัฒนาแห่งชาติ มากกว่าระบบการวัดเฉพาะของ SEP เอง

3.3.6 SEP สะพานสู่ Thammapiwat Framework

แม้จะมีข้อจำกัดที่ระบุไว้ในหัวข้อ 3.3.5 แต่ SEP ยังคงมีคุณค่าเชิงทฤษฎีในฐานะสะพานเชิงนโยบายในสามมิติที่สำคัญ

มิติที่หนึ่ง: SEP เป็น "ตัวแปลงสัญญาณ" (translator) ระหว่างหลักธรรมและนโยบาย หลักมัชฌิมาปฏิปทาและการแยกฉันทะ-ตัณหาในพุทธเศรษฐศาสตร์

เป็นหลักธรรมที่มีความลุ่มลึกแต่อยู่ในระดับนามธรรมสูง SEP แปลงหลักธรรมเหล่านั้นให้เป็นกรอบกระบวนการตัดสินใจที่ใช้งานได้ในระดับนโยบาย ผ่านสามหลักการที่อธิบายได้ชัดเจนและสองเงื่อนไขที่เป็นรูปธรรม การแปลงสัญญาณนี้ทำให้ฐานคิดพุทธเศรษฐศาสตร์สามารถทำงานในระดับสถาบันได้จริง มิใช่เพียงในระดับคำสอนเชิงศีลธรรม

มิติที่สอง: SEP ให้ฐานที่มาเชิงวัฒนธรรมที่ถูกต้อง (cultural legitimacy) แก่การปฏิรูปนโยบาย ข้อวิพากษ์ของ WEF (2025) และ EURADA (2024) เกี่ยวกับ Global South critique ชี้ให้เห็นว่ากรอบเศรษฐกิจความผาสุกที่พัฒนาในบริบทสแกนดิเนเวียหรืออังกฤษอาจมีความชอบธรรมทางวัฒนธรรมจำกัดเมื่อนำมาใช้ในไทย SEP ซึ่งมีรากเหง้าในบริบทไทยและได้รับการรับรองระดับราชพิธีสารมีฐานทางวัฒนธรรมที่ทำให้การปฏิรูปนโยบายในแนวทางเดียวกันได้รับการยอมรับจากภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมไทยมากกว่า

มิติที่สาม: SEP สร้าง "จุดบรรจบสถาบัน" ระหว่างระดับในประเทศและระดับนานาชาติ การที่ SEP ได้รับการบรรจุในแผนพัฒนาแห่งชาติ ได้รับการรับรองจาก UNDP และถูกนำไปเผยแพร่ผ่าน TICA (Thailand International Cooperation Agency) ในกรอบ SEP for SDGs ทำให้มันมีศักยภาพในการสร้างสะพานระหว่างเป้าหมายการพัฒนาในประเทศกับมาตรฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนระดับโลก ลักษณะนี้แตกต่างจากกรอบทฤษฎีทั่วไปที่อยู่เพียงในวรรณกรรมวิชาการโดยไม่มีฐานสถาบันรองรับ

ในการพัฒนา Thammapiwat Social Investment Framework ที่เป็นเป้าหมายของหนังสือเล่มนี้ SEP จึงทำหน้าที่เป็น "ชั้นกลาง" (middle layer) ที่เชื่อมสองด้าน ด้านหนึ่งคือฐานคิดเชิงบรรทัดฐาน (normative foundation) ที่ประกอบด้วยพุทธเศรษฐศาสตร์ กูฏทันตสูตร และการอ่านมหายัญใหม่ในสี่มิติ และอีกด้านหนึ่งคือกรอบปฏิบัติ (operational framework) ที่ประกอบด้วยตัวชี้วัด

กลไกสถาบัน และโปรแกรมการลงทุนทางสังคมที่ตรวจสอบได้เชิงประจักษ์ ซึ่งจะเป็นเนื้อหาหลักของบทที่ 4 และบทที่ 5

3.3.7 **บทบาทของ SEP ในกรอบทฤษฎีของบทที่ 3**

หากวางตำแหน่งทางทฤษฎีของ SEP ในสถาปัตยกรรมทั้งหมดของบทที่ 3 จะเห็นว่า SEP ทำหน้าที่ที่แตกต่างจากกรอบทฤษฎีอื่น ๆ อย่างชัดเจน พุทธเศรษฐศาสตร์ (หัวข้อ 3.1) ทำหน้าที่วางสมมุติฐานเชิงมานุษยวิทยาและเกณฑ์เชิงคุณค่า กรอบหลัง GDP (หัวข้อ 3.2) ทำหน้าที่วิจารณ์กระบวนทัศน์เดิมและเสนอทิศทางใหม่ในระดับนานาชาติ ส่วน SEP (หัวข้อ 3.3) ทำหน้าที่เป็นสะพานเชิงนโยบายที่แปลงกรอบทั้งสองไปสู่บริบทไทยพร้อมฐานสถาบันรองรับ

ตำแหน่งนี้มีนัยสำหรับระเบียบวิธีวิจัยด้วย เพราะมันหมายความว่าการประเมิน SEP ในฐานะเครื่องมือนโยบายต้องใช้เกณฑ์ที่ต่างกันสองชุดพร้อมกัน คือ (ก) เกณฑ์เชิงบรรทัดฐาน ว่า SEP สอดคล้องกับหลักฉันทะ-ตัณหาและการบริโภคที่ถูกต้องในพุทธเศรษฐศาสตร์หรือไม่ และ (ข) เกณฑ์เชิงประจักษ์ ว่า SEP สามารถวัดผลได้ สร้างผลลัพธ์ที่ต้องการได้ และป้องกันการแอบอ้างเชิงวาทกรรมที่ไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างได้หรือไม่

สิ่งที่ยังไม่ได้รับการคลี่คลายในหัวข้อ 3.3 นี้คือคำถามว่า ตัวชี้วัดที่เหมาะสมสำหรับการวัดความก้าวหน้าในมิติต่าง ๆ ของ SEP และกรอบเศรษฐกิจความผาสุกในบริบทไทยควรมีลักษณะอย่างไร ควรอยู่บนฐานของตัวชี้วัดระหว่างประเทศที่มีอยู่แล้ว เช่น OECD Better Life Index หรือ GNH Index ของภูฏาน หรือควรพัฒนาชุดตัวชี้วัดเฉพาะบริบทไทย และจะออกแบบกลไกประเมินผลอย่างไรให้ตอบโจทย์ทั้งความเป็นสากลและรากเหง้าท้องถิ่น คำถามเหล่านี้เป็นภารกิจหลักของหัวข้อ 3.4 ที่จะนำไปสู่การสร้าง dashboard ตัวชี้วัดเชิงบูรณาการสำหรับ Thammapiwat Framework

3.4 ตัวชี้วัดเศรษฐกิจใหม่และ Dashboard เชิงบูรณาการ

บทที่ 3.1 ถึง 3.3 ได้วางฐานทฤษฎีสามชั้น ได้แก่ พุทธเศรษฐศาสตร์ กระบวนทัศน์การพัฒนาหลัง GDP และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะสะพานเชิงนโยบาย ชั้นทั้งสามนี้ร่วมกันปฏิเสธ GDP เป็นตัวชี้วัดเพียงมิติเดียว และชี้ว่าการพัฒนาที่แท้คือการสร้างความผาสุกที่ครอบคลุมมิติมนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมาภิบาลพร้อมกัน

แต่ฐานทฤษฎีเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับการออกแบบนโยบาย คำถามปฏิบัติที่หัวข้อ 3.4 ต้องตอบคือ เราวัดอะไร อย่างไร และด้วยเครื่องมือใด เพื่อให้กรอบ Thammapiwat Social Investment Framework ในบทต่อ ๆ ไปมีระบบติดตามผลที่ตรวจสอบได้เชิงประจักษ์ ไม่เป็นเพียงข้อเสนอเชิงบรรทัดฐานที่ขาดฐานการวัด

หัวข้อนี้จึงสำรวจระบบตัวชี้วัดหลักสี่ระบบที่วรรณกรรมระดับนานาชาติยืนยันว่ามีความครบถ้วนและตรวจสอบได้ ได้แก่ OECD Well-being Framework / Better Life Index, Bhutan GNH Index (Alkire-Foster Method), New Zealand Living Standards Framework (LSF 2021) และ Green and Happiness Index ของไทย (NESDC) วิเคราะห์จุดแข็ง ข้อจำกัด และความเข้ากันได้กับ SEP จากนั้นสังเคราะห์เป็นข้อเสนอ Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard (TCWD) ซึ่งเป็นกรอบการวัดผลเฉพาะบริบทที่ใช้ได้จริงในการประเมินความก้าวหน้าของ Mahāyaññña Social Investment

3.4.1 OECD Well-being Framework และ BLI

ความพยายามวัดผล "ชีวิตที่ดี" อย่างเป็นระบบในระดับนานาชาติที่มีความครอบคลุมและผ่านการตรวจสอบมากที่สุดคือ OECD Better Life Initiative ซึ่งริเริ่มในปี ค.ศ. 2011 สืบเนื่องจากข้อเสนอแนะของ Stiglitz-Sen-Fitoussi

Commission ที่ชี้ว่า GDP ล้มเหลวในการสะท้อนความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนอย่างแท้จริง

กรอบ OECD ปัจจุบัน (OECD WISE Framework — Well-being, Inclusion, Sustainability and Equal Opportunity) ครอบคลุม 80+ ตัวชี้วัด ใน 11 มิติ ของความเป็นอยู่ที่ดีในปัจจุบัน ได้แก่ ที่อยู่อาศัย รายได้และความมั่งคั่ง การงาน ชุมชน การศึกษา สิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมทางพลเมือง สุขภาพ ความพึงพอใจในชีวิต ความปลอดภัย และความสมดุลระหว่างงานกับชีวิต รวมถึงตัวชี้วัด 4 ประเภท สำหรับทรัพยากรของคนรุ่นอนาคต ได้แก่ ทุนทางธรรมชาติ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนมนุษย์ และทุนทางสังคม

รายงาน How's Life? 2024 ซึ่งเป็นฉบับที่หกของชุด สรุปว่าแม้การแทรกแซงของรัฐบาลในช่วง COVID-19 จะช่วยรักษาระดับรายได้และการจ้างงานได้ดี แต่มีสัญญาณเตือนที่ต้องจับตาในมิติที่ไม่ใช่เศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านสุขภาพ ความเป็นอยู่ที่ดีเชิงอัตวิสัย และความสัมพันธ์ทางสังคม และพบว่าความเหลื่อมล้ำเชิงความผาสุกยังคงลึกมากระหว่างกลุ่มอายุและเพศ หลักฐานนี้แสดงว่าการวัดด้วย GDP อย่างเดียวจะมองไม่เห็นปัญหาเหล่านี้เลย

ข้อจำกัดหลักของกรอบ OECD คือ มันถูกพัฒนาขึ้นในบริบทประเทศ OECD ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศรายได้สูง ไทยมิได้เป็นสมาชิก OECD และข้อมูลที่มีอยู่ครอบคลุมไทยในบางตัวชี้วัดเท่านั้น อีกทั้งการออกแบบดัชนีให้ผู้ใช้ปรับน้ำหนักได้ตามความสำคัญส่วนตัว (ผ่าน Your Better Life Index) แม้จะเน้นการมีส่วนร่วม แต่ก็ทำให้การเปรียบเทียบข้ามประเทศทำได้ยากขึ้น อย่างไรก็ตาม โครงสร้าง 11 มิติและแนวคิด WISE Triangle (Wellbeing–Inclusion–Sustainability) เป็นกรอบทางแนวคิดที่แข็งแกร่งและสามารถนำมาปรับใช้ในการออกแบบดัชนีบริบทไทยได้

3.4.2 Bhutan GNH และวิธี Alkire–Foster

Gross National Happiness (GNH) Index ของภูฏานเป็นระบบการวัดที่มีความสอดคล้องเชิงแนวคิดกับ SEP สูงที่สุดในบรรดาดัชนีระดับนานาชาติที่มีอยู่ ด้วยเหตุผลหลักสองประการ

ประการแรก GNH ใช้แนวคิด "เส้นพอเพียง" (sufficiency cutoff) ในการระบุว่าบุคคลมีความสุขหรือไม่ แทนที่จะใช้การสะสมสูงสุด กล่าวคือ บุคคลถูกนับว่า "มีความสุข" เมื่อบรรลุความพอเพียงใน 6 จาก 9 ด้าน (66 เปอร์เซ็นต์ของตัวชี้วัดที่มีน้ำหนัก) และสำหรับแต่ละตัวชี้วัด ความสำเร็จที่เกินเส้นพอเพียงจะไม่ถูกนับเพิ่ม เพราะ "เมื่อถึงจุดหนึ่ง เราไม่จำเป็นต้องสะสมความสำเร็จสูงขึ้นอีกเชิงกล" หลักการนี้ตรงกับการแยกแยะฉันทะ-ตัณหาในพุทธเศรษฐศาสตร์ และสอดรับกับหลักพอประมาณของ SEP

ประการที่สอง ทั้งเก้าด้านของ GNH ซึ่งได้แก่ ความเป็นอยู่ที่ดีเชิงจิตวิทยา สุขภาพ การใช้เวลา การศึกษา ความหลากหลายและความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม ธรรมาภิบาล ความมีชีวิตชีวาของชุมชน ความหลากหลายและความยืดหยุ่นทางนิเวศ และมาตรฐานการครองชีพ — ล้วนมีมิติที่เชื่อมกับหลักสองเงื่อนไขของ SEP (ความรู้และคุณธรรม) และกับมิติสี่ของมหายัญที่วางไว้ในบทที่ 2

วิธีการทางสถิติที่ใช้คือ Alkire-Foster Method ซึ่งพัฒนาโดย Sabina Alkire และ James Foster ที่ OPHI Oxford วิธีนี้มีคุณสมบัติโดดเด่นสองประการ คือ (ก) สามารถระบุได้ว่า "ใครยากจน/ขาดแคลน" โดยพิจารณาความขาดแคลนหลายมิติพร้อมกัน ไม่ใช่ทีละมิติ และ (ข) สามารถ decompose ผลลัพธ์ตามจังหวัด กลุ่มชาติพันธุ์ เพศ หรือตัวชี้วัดแต่ละรายการ ทำให้สามารถออกแบบนโยบายที่ตรงจุดได้ คุณสมบัตินี้มีความสำคัญมากสำหรับ Thammapiwat Framework เพราะช่วยให้การลงทุนทางสังคมสามารถระบุกลุ่มเป้าหมายได้อย่างแม่นยำมากกว่าการใช้เฉลี่ยระดับชาติ

3.4.3 New Zealand LSF 2021

New Zealand Treasury ได้พัฒนา Living Standards Framework (LSF) อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ค.ศ. 2011 โดยฉบับ 2021 เป็นเวอร์ชันล่าสุดที่ตอบสนองต่อผลสะท้อนจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะในการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ที่ดีของเด็ก รวมถึงความเข้ากันได้กับโลกทัศน์ Te ao Māori และวัฒนธรรมแปซิฟิก

โครงสร้างของ LSF 2021 มีสามชั้นที่ทำงานร่วมกัน ชั้นแรกคือ ความเป็นอยู่ที่ดีของปัจเจกและส่วนรวม (Individual and Collective Wellbeing) ซึ่งครอบคลุมทรัพยากรและมิติที่สำคัญต่อชีวิตที่ดีในแง่ที่งานวิจัยและกระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะยืนยัน ชั้นที่สองคือ สถาบันและธรรมาภิบาล (Institutions and Governance) ซึ่งครอบคลุมบทบาทของสถาบันในการอำนวยความผาสุก และชั้นที่สามคือ ความมั่งคั่งของประเทศ (Wealth of Aotearoa New Zealand) ซึ่งครอบคลุมทุนทุกรูปแบบรวมถึงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ นอกจากนี้ กรอบยังใช้ analytical prompts สำคัญสี่ประการ ได้แก่ การกระจาย ความยืดหยุ่น ผลกระทบสุทธิ และผลประโยชน์ทางสังคม

คุณค่าหลักของ LSF ต่องานนี้อยู่ที่การสาธิตว่าธรรมาภิบาลและสถาบันสาธารณะมิใช่เพียงบริบทของการพัฒนา หากเป็นส่วนหนึ่งของ ทุน ที่ต้องวัดและปกปักรักษา มิตินี้สอดรับกับด้าน "ธรรมาภิบาล" ใน GNH และกับหลักมีเหตุผลใน SEP และตรงกับข้อถกเถียงในกูฏทันตสูตรที่ว่าการล้มเหลวของรัฐบาลในการลงทุนสังคมเป็นต้นตอของอาชญากรรมและความเสื่อมสลายทางสังคม ข้อสังเกตสำคัญคือ LSF 2021 ยังถูก OECD จัดเป็นตัวอย่างระดับโลกของการนำกรอบ wellbeing ไปฝังในกระบวนการงบประมาณแห่งรัฐจริง

3.4.4 Thailand Green and Happiness Index

ท่ามกลางระบบตัวชี้วัดทั้งหมดที่สำรวจในหัวข้อนี้ Thailand Green and Happiness Index (GHI) ของ NESDC มีความสำคัญพิเศษเพราะเป็นดัชนีที่ไทยพัฒนาขึ้นเองและใช้ประเมินผลกระทบของแผนพัฒนาแห่งชาติจริงตั้งแต่ปี ค.ศ. 2007

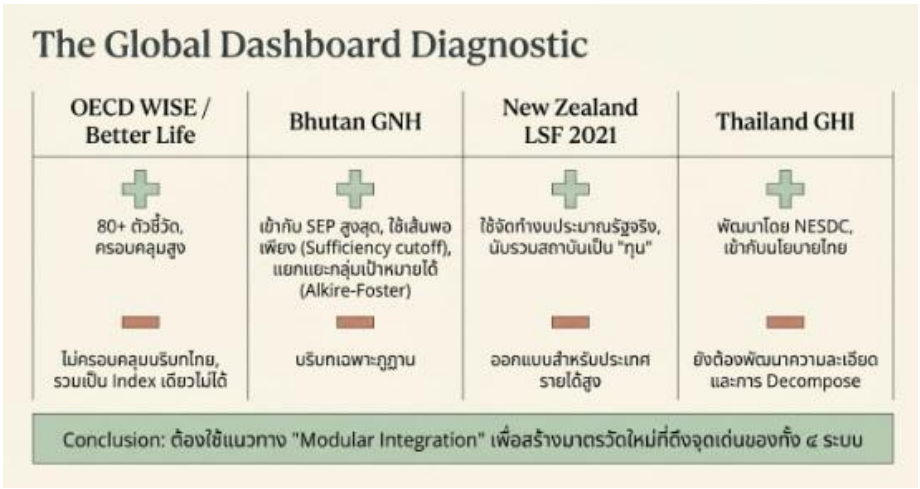
GHI เป็น ดัชนีผสม (composite index) ที่ประกอบด้วยห้าองค์ประกอบหลัก ได้แก่ (1) สุขภาพ (Health) (2) เศรษฐกิจที่เข้มแข็งและเท่าเทียม (Strong and Equitable Economy) (3) สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศที่สมดุล (Balanced Environment and Ecosystem) (4) สังคมประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาลที่ดี (Democratic Society with Good Governance) และ (5) สังคมที่เป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำ (Just Society and Inequality Reduction) โครงสร้างนี้แสดงให้เห็นว่าการออกแบบ GHI ตั้งใจให้ครอบคลุมมิติที่ GDP ไม่สะท้อน โดยเฉพาะมิติสิ่งแวดล้อม ธรรมาภิบาล และความเป็นธรรมทางสังคม

ข้อมูลล่าสุดจาก GHI ปี ค.ศ. 2023 แสดงค่าดัชนีรวมที่ 44.41 คะแนน โดยองค์ประกอบ Just and Safe Society มีคะแนนสูงสุดที่ 61.13 ในขณะที่องค์ประกอบ Health อยู่ที่ 45.33 และ Culture Capital อยู่ที่ 47.95 ค่าดัชนีเหล่านี้เปิดให้เห็นช่องว่างที่ชัดเจนในมิติที่ยังต้องพัฒนา ซึ่งสอดรับกับรายงาน IMF Thailand 2025 Article IV ที่ระบุว่าไทยเผชิญ "ความท้าทายเชิงโครงสร้างที่เด่นชัด" (salient structural challenges)

ข้อสังเกตเชิงระเบียบวิธีที่สำคัญคือ GHI มีการเปรียบเทียบกับ SDGs และถูกออกแบบให้ใช้ติดตามผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาแห่งชาติ ซึ่งหมายความว่า GHI ทำหน้าที่เป็นสะพานระหว่างตัวชี้วัดนโยบายในประเทศกับมาตรฐานการพัฒนาระดับโลกอยู่แล้ว — ซึ่งตรงกับบทบาทที่ Thammapiwat Framework ต้องการจากระบบตัวชี้วัดของมัน

3.4.5 เปรียบเทียบดัชนีกับ SEP

ก่อนจะออกแบบ Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard จำเป็นต้องประเมินอย่างเป็นระบบว่าระบบตัวชี้วัดความผาสุกที่มีอยู่แล้ว—OECD WISE/BLI, Bhutan GNH, NZ LSF 2021 และ Thailand GHI—มีจุดแข็ง จุดอ่อน และระดับความสอดคล้องกับ SEP อย่างไร ภาพที่ 3.x และตารางที่ 3.4 จึงทำหน้าที่เป็น “การตรวจสุขภาพ” ของ dashboard เหล่านี้ เพื่อใช้เป็นฐานในการออกแบบ Thammapiwat Dashboard แบบ modular integration

ภาพที่ 3- 8 Global Dashboard Diagnostic

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก OECD (2024), Centre for Bhutan & GNH Studies, New Zealand Treasury (2021) และ NESDC (2025)

ภาพนี้เปรียบเทียบจุดแข็งและข้อจำกัดของ OECD WISE/BLI, Bhutan GNH, NZ LSF 2021 และ Thailand GHI แล้วสรุปว่าไม่มีระบบใดระบบเดียวที่ตอบโจทย์ได้ครบ จึงควรใช้แนวทาง “modular integration” ในการออกแบบ Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard ที่ดึงข้อดีของแต่ละระบบมาประกอบกัน

ตาราง 3- 6 Global Dashboard Diagnostic

กณฑ์ประเมิน	OECD WISE / BLI	Bhutan GNH (AF)	NZ LSF 2021	Thailand GHI
จำนวนตัวชี้วัด	80+ ใน 11 มิติ	33 ใน 9 ด้าน	3 ชั้น หลายสิบตัวชี้วัด	5 องค์ประกอบ
รวมเป็น index เดียวได้	ไม่ (dashboard)	ได้ (GNH Index)	ไม่ (dashboard)	ได้ (composite)
วิธีการทางสถิติ	Dashboard + BLI	Alkire-Foster Method	Framework analysis	Composite index
บูรณาการมิติจิตวิญญาณ/วัฒนธรรม	บางส่วน	Cultural diversity + Spiritual	Te ao Māori / Pacific	Culture Capital
ความเข้ากันได้กับ SEP	ปานกลาง	สูงมาก (sufficiency cutoff)	สูง (Māori ≈ community-based)	สูงมาก (ออกแบบในบริบทไทย)
ใช้ใน policy cycle จริง	OECD member states	Bhutan national plan	NZ Budget	แผนพัฒนาแห่งชาติ
สามารถ decompose กลุ่มเป้าหมายได้	จำกัด	AF decomposability	บางส่วน	บางส่วน
ข้อจำกัดหลัก	ไม่ครอบคลุมไทยครบ	บริบทเฉพาะภูฏาน	บริบท NZ	ยังพัฒนาต่อเนื่อง

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก OECD (2024), Centre for Bhutan & GNH Studies, New Zealand Treasury (2021) และ NESDC (2025)

จากตารางที่ 3.4 จะเห็นว่าไม่มีระบบตัวชี้วัดใดเพียงระบบเดียวที่ตอบโจทย์ของ Thammapiwat Framework ได้ครบถ้วน OECD WISE มีความครอบคลุมสูงและฐานวิธีการที่มั่นคง แต่ไม่สามารถรวมเป็นดัชนีเดียวและยังขาดความเข้ากันได้กับบริบทไทย ขณะที่ Bhutan GNH มีความสอดรับเชิงปรัชญากับ SEP สูงผ่านหลัก sufficiency cutoff และวิธีการ Alkire–Foster ทว่าออกแบบเฉพาะสำหรับภูฏาน NZ LSF 2021 เป็นตัวอย่างชั้นนำของการฝังกรอบ wellbeing ในกระบวนการงบประมาณและการรวมมิติด้านวัฒนธรรมและธรรมาภิบาล แต่ตั้งอยู่บนบริบทประเทศรายได้สูง ส่วน Thailand GHI มีข้อได้เปรียบด้านบริบทและการเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาแห่งชาติจริง ทว่าจำนวนมิติและความสามารถในการจำแนกกลุ่มเป้าหมายและการ decompose ยังจำกัดเกินไปสำหรับการออกแบบการลงทุนทางสังคมแบบเจาะจง

ลักษณะเช่นนี้ชี้ว่าทางเลือกที่สอดคล้องกับ SEP และบริบทไทยที่สุดไม่ใช่การเลือกกรอบใดกรอบหนึ่ง หากเป็นการออกแบบ Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard ตามแนวทาง modular integration โดยใช้ OECD WISE เป็นกรอบภาพรวม ใช้ GNH เป็นฐานแนวคิด sufficiency และวิธีการ AF ใช้ NZ LSF เป็นตัวอย่างการฝังกรอบ wellbeing ในกระบวนการงบประมาณ และใช้ GHI เป็นฐานข้อมูลเชิงบริบทของไทย ระบบตัวชี้วัดแต่ละชุดจึงถูกนำมาใช้เฉพาะในส่วนที่ถนัด แทนการยกกรอบใดกรอบหนึ่งมาใช้ทั้งหมด ซึ่งจะเปิดทางให้ Thammapiwat Framework สามารถร้อยระบบเหล่านี้เข้ากับสี่มิติของตนเองในหัวข้อต่อไปได้อย่างมีน้ำหนักมากกว่า

3.4.6 Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard

จากการวิเคราะห์ในหัวข้อ 3.4.1–3.4.5 หัวข้อนี้เสนอกรอบเชิงแนวคิดสำหรับ Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard (TCWD) ในฐานะ

ระบบตัวชี้วัดบูรณาการสำหรับใช้ติดตามความก้าวหน้าของ Mahāyaññа Social Investment Framework ในบริบทไทย TCWD ออกแบบให้แปลงฐานคิดของมหายัญและพุทธเศรษฐศาสตร์ให้กลายเป็นชุดตัวชี้วัดที่สามารถใช้ในงานนโยบายจริง โดยเชื่อมโยงกับดัชนีสากลและดัชนีไทยที่มีอยู่แล้ว

TCWD มีโครงสร้างสี่ชั้นตามมิติหลักของมหายัญ ดังนี้

- **ชั้นที่** 1: Livelihood Security (**ความมั่นคงทางอาชีพ**)

ตัวชี้วัดหลักดึงมาจากองค์ประกอบ “Strong and Equitable Economy” ของ GHI และมิติ “Income and Wealth” กับ “Jobs and Earnings” ในกรอบ OECD ครอบคลุมตัวชี้วัด เช่น อัตราการมีงานทำที่มีคุณภาพ สัดส่วนแรงงานนอกระบบ รายได้เฉลี่ยต่อหัวในระดับชุมชน และการเข้าถึงสินเชื่อของกลุ่มฐานราก ชุดตัวชี้วัดนี้สะท้อนเนื้อหาในกูฏทันตสูตรที่พระราชาทรงมอบทุนและปัจจัยการผลิตแก่ผู้ประกอบอาชีพ เพื่อแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างแทนการใช้โทษทัณฑ์เพียงอย่างเดียว

- **ชั้นที่** 2: Labour Dignity (**ศักดิ์ศรีของแรงงาน**)

ตัวชี้วัดหลักเชื่อมโยงจากมิติ “Work–Life Balance” ของ OECD, “Time Use” ของ GNH และองค์ประกอบ “Just and Safe Society” ของ GHI ครอบคลุมชั่วโมงทำงานต่อสัปดาห์เทียบกับช่วงเหมาะสม 38–44 ชั่วโมง (โดย NESDC ใช้ค่าเฉลี่ยราว 41 ชั่วโมงเป็นเกณฑ์อ้างอิง) ระดับการเข้าถึงระบบประกันสังคมของแรงงาน และดัชนีความพึงพอใจในงาน มิตินี้สะท้อนหลักสัมมาอาชีวะในพุทธเศรษฐศาสตร์ร่วมกับหลักพอประมาณและมีเหตุผลของ SEP โดยเน้นว่าคุณภาพชีวิตแรงงานสำคัญไม่น้อยไปกว่าปริมาณการจ้างงาน

- **ชั้นที่** 3: Social Protection (**การคุ้มครองทางสังคม**)

ตัวชี้วัดหลักผสมผสานจากโดเมน “Health” และ “Community Vitality” ของ GNH มิติ “Institutions and Governance” ใน LSF 2021 และองค์ประกอบ “Health” ของ GHI ครอบคลุมระดับความครอบคลุมของหลักประกันสุขภาพ (เช่น Universal Health Coverage index) ดัชนีการสนับสนุนทางสังคม การเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐาน และดัชนีธรรมาภิบาลท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับ SDGs เป้าหมาย 1, 3, 4 และ 16 ไปพร้อมกัน มิตินี้ทำให้ Mahāyaññna Social Investment Framework ไม่ได้มองการคุ้มครองทางสังคมเป็นค่าใช้จ่าย แต่เป็น “ทุนระบบ” ที่ต้องลงทุนและปกปักรักษา

- **ชั้นที่** 4: Harm Reduction (**การลดอันตราย**)

ตัวชี้วัดหลักเชื่อมจากโดเมน “Psychological Wellbeing” และ “Ecological Diversity and Resilience” ของ GNH และมิติ “Environmental Quality” กับ “Safety” ในกรอบ OECD เสริมด้วยตัวชี้วัดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ เช่น Gini coefficient ครอบคลุมอัตราการก่ออาชญากรรมและความรุนแรง ดัชนีสุขภาพจิตประชากร คุณภาพสิ่งแวดล้อม และระดับความเหลื่อมล้ำทางรายได้ในสังคม มิตินี้สัมพันธ์โดยตรงกับข้อเสนอในกูฏทันตสูตรที่มองการลงทุนทางสังคมเป็นมาตรการเชิงป้องกันอาชญากรรมและความเสื่อมสลายทางสังคมที่มีประสิทธิผลกว่าการปราบปรามภายหลัง

ตารางที่ 3.5 และภาพที่ 3.x สังเคราะห์โครงสร้างของ Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard (TCWD) โดยเชื่อมสี่มิติหลัก—Livelihood Security, Labour Dignity, Social Protection และ Harm Reduction—เข้ากับฐานข้อมูลจาก GHI, GNH, NZ LSF และ OECD WISE ตลอดจน alignment กับ SEP ส่วนนี้จึงเป็นขั้นตอนสุดท้ายของบทที่ 3 ในการแปลงมหายัญสี่มิติและ SEP ให้กลายเป็นกรอบตัวชี้วัดเชิงปฏิบัติที่ใช้ได้จริงในบริบทไทย

ภาพที่ 3- 9 โครงสร้าง Thammapiwat

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก DN5 (Sujato trans.), Schumacher (1973), Payutto (2016), OECD (2024), Centre for Bhutan & GNH Studies, New Zealand Treasury (2021) และ NESDC (2025)

ภาพนี้แสดงโครงสร้างสี่ชั้นของ Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard (TCWD) ได้แก่ Livelihood Security, Labour Dignity, Social Protection และ Harm Reduction ในฐานะองค์ประกอบหลักของกรอบการลงทุนทางสังคมที่ต่อยอดจากมหายัญ DN5 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และกรอบตัวชี้วัดสากลร่วมสมัย

ตาราง 3- 7 TCWD: ฐานข้อมูล ตัวชี้วัดตัวอย่าง และความสอดคล้องกับ SEP

ชั้น TCWD	มิติมหายัญ	แหล่งตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดตัวอย่าง	เชื่อมกับ SEP
Livelihood Security	มหายัญมิติ 1	GHI + OECD Jobs	Quality employment rate, informal labor share	พอประมาณ (ฐานอาชีพ)
Labour Dignity	มหายัญมิติ 2	GHI + GNH Time Use	Weekly hours vs 41-hr cutoff, social security access	สัมมาอาชีวะ

ชั้น TCWD	มิติมหายัญ	แหล่งตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดตัวอย่าง	เชื่อมกับ SEP
Social Protection	มหายัญมิติ 3	GNH + NZ LSF + SDGs	UHC Index, social support index, local governance	มีเหตุผล + ธรรมาภิบาล
Harm Reduction	มหายัญมิติ 4	GNH + OECD Safety	Crime rate, mental health index, Gini coefficient	ภูมิคุ้มกัน + ระบบนิเวศ

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก DN5 (Sujato trans.), Schumacher (1973), Payutto (2016), OECD (2024), Centre for Bhutan & GNH Studies, New Zealand Treasury (2021) และ NESDC (2025)

ในที่นี้ มหายัญสี่มิติหมายถึงลำดับขั้นของการลงทุนทางสังคมที่สกัดจากกูฏทันตสูตร ได้แก่

- มหายัญมิติที่ 1: ฐานวัตถุ – การลงทุนเพื่อให้ผู้คนมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง (Livelihood Security)
- มหายัญมิติที่ 2: ฐานอาชีพ – การทำให้งานมีศักดิ์ศรี รายได้เป็นธรรม และสมดุลชีวิต–งาน (Labour Dignity)
- มหายัญมิติที่ 3: ฐานสังคม – การคุ้มครองทางสังคม สุขภาพ การศึกษา และชุมชนที่เข้มแข็ง (Social Protection)
- มหายัญมิติที่ 4: ฐานการไม่เบียดเบียน – การลดอาชญากรรม ความรุนแรง ความเหลื่อมล้ำ และความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม (Harm Reduction)

จากภาพที่ 3-9 และตารางที่ 3-7 จะเห็นว่า TCWD มิได้เป็นการสร้างดัชนีใหม่จากศูนย์ หากเป็นการผูกสี่มิติของ Thammapiwat Framework เข้ากับฐานข้อมูลและวิธีการที่มีอยู่แล้วใน OECD WISE, Bhutan GNH, NZ LSF และ Thailand GHI โดยเลือกใช้เฉพาะส่วนที่สอดคล้องกับ SEP Livelihood Security ใช้ตัวชี้วัดด้านงานและรายได้จาก GHI และ OECD Jobs เพื่อสะท้อนฐานอาชีพที่มั่นคง Labour Dignity ใช้ข้อมูลด้านเวลาทำงานและสิทธิแรงงานจาก GNH และ

GHI Social Protection ผูกเข้ากับ LSF และ SDGs ที่เกี่ยวกับระบบคุ้มครองทางสังคม ขณะที่ Harm Reduction ใช้ตัวชี้วัดด้านอาชญากรรม สุขภาพจิต และความเหลื่อมล้ำจาก OECD Safety และ Gini coefficient

โครงสร้างดังกล่าวทำให้ TCWD ทำหน้าที่เป็น “สะพานตัวชี้วัด” ระหว่างฐานคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ SEP และกระบวนทัศน์ wellbeing/post-growth โดยไม่ต้องเริ่มต้นกรอบใหม่ทั้งหมด และในขณะเดียวกันก็รักษาความยืดหยุ่นพอที่จะปรับน้ำหนักหรือเพิ่มตัวชี้วัดตามบริบทไทยในอนาคต

3.4.7 ประเด็นเชิงวิธีการและข้อจำกัด

TCWD ที่เสนอในหัวข้อ 3.4.6 เป็นกรอบเชิงแนวคิดในระดับอุปมาน มิใช่ดัชนีที่สามารถคำนวณได้ทันทีโดยไม่ต้องพัฒนาเพิ่มเติม จึงมีข้อสังเกตเชิงวิธีการอย่างน้อยสามประการที่งานวิจัยต่อไปจำเป็นต้องจัดการ

ประการแรก การกำหนดน้ำหนักของแต่ละมิติ งานวิจัย SIWB ของ European Commission (Nature, 2026) ชี้ว่าการกำหนดน้ำหนักตัวชี้วัดในดัชนีผสมควรอาศัย “กระบวนการคัดเลือกโดยฉันทามติของผู้เชี่ยวชาญ” (consensus-based expert selection) เพื่อให้ครอบคลุม ตอบสนองต่อลำดับความสำคัญทางการเมือง และสมดุลในเชิงเทคนิค สำหรับ TCWD กระบวนการดังกล่าวควรเปิดพื้นที่ให้มีการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้กำหนดนโยบาย และนักวิชาการด้านพุทธเศรษฐศาสตร์และการวัดผลเชิงปริมาณร่วมกัน

ประการที่สอง ความพร้อมของข้อมูลในบริบทไทย TDRI (2021) ระบุว่าการพัฒนา Thailand Index of Well-being ต้องอาศัย “ดัชนีที่ครอบคลุมทุกองค์ประกอบที่สังคมเห็นพ้องว่ามีความสำคัญ” และต้อง “บ่งชี้ปัญหาและความก้าวหน้าได้ในเชิงประจักษ์” ข้อมูลจำนวนมากใน TCWD มีอยู่แล้วในฐานข้อมูลของ NESDC สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานหลักประกันสุขภาพ

แห่งชาติ (สปสช.) และ SDG Port Thailand แต่การดึงข้อมูลจากหลายแหล่งมาเชื่อมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบยังต้องการการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานข้อมูลเพิ่มเติม

ประการที่สาม การป้องกันการใช้ตัวชี้วัดในเชิงวาทกรรม บทเรียนจากข้อถกเถียงเรื่อง SEP ในหัวข้อ 3.3.5 ชี้ว่า TCWD จำเป็นต้องออกแบบกลไกที่ทำให้กระบวนการวัดผลมีความเป็นอิสระจากแรงกดดันทางการเมือง เพื่อลดความเสี่ยงของการเลือกใช้ตัวเลขเฉพาะส่วน (cherry-picking) เพื่อสนับสนุนนโยบายที่มีอยู่แล้ว กลไกดังกล่าวอาจรวมถึงการมอบหมายให้หน่วยงานอิสระหรือสถาบันวิชาการเป็นผู้คำนวณและเผยแพร่ผลอย่างสม่ำเสมอ คล้ายบทบาทที่หน่วยงานด้าน wellbeing ทำให้แก่ประเทศสมาชิกในระดับนานาชาติ

3.4.8 TCWD ในกรอบคิดพุทธเศรษฐศาสตร์

การวางตำแหน่งของ TCWD ในกรอบคิดรวมของบทที่ 3 สามารถอธิบายได้สามมิติที่สัมพันธ์กัน

มิติแรก TCWD ทำหน้าที่เชื่อม textual anchor เข้ากับกรอบปฏิบัติการเชิงวัดผล กูฏทันตสูตรในบทที่ 2 เสนอสมมุติฐานว่า การลงทุนทางสังคมในสี่มิติของมหายัญสามารถแก้ปัญหาความยากจนและความรุนแรงเชิงโครงสร้างได้ TCWD ทำให้สมมุติฐานนี้ถูกทดสอบได้จริง โดยแปลงมหายัญทั้งสี่มิติให้กลายเป็นชุดตัวชี้วัดที่สามารถติดตามค่า เปรียบเทียบข้ามเวลา และเปรียบเทียบข้ามพื้นที่ได้

มิติที่สอง TCWD ตอบข้อจำกัดของ SEP ที่อภิปรายในหัวข้อ 3.3.5 หนึ่งในข้อจำกัดสำคัญของ SEP คือการยังไม่มีระบบตัวชี้วัดที่โปร่งใสและเป็นระบบเทียบเคียงได้กับกรอบอย่าง BLI หรือ LSF TCWD เข้ามาอุดช่องว่างนี้ด้วยการเสนอกรอบการวัดที่ผสานหลักการ sufficiency cutoff ของ GNH ความหลากหลายมิติ

ของ OECD WISE และความเชื่อมโยงกับกระบวนการงบประมาณจริงตามแบบ NZ LSF แล้วปรับให้สอดคล้องกับบริบทไทย

มิติที่สาม TCWD ทำหน้าที่เตรียมฐานสำหรับบทที่ 4 และ 5 กรอบ TCWD ที่เสนอในหัวข้อนี้จะใช้เป็นโครงสร้างอ้างอิงในการออกแบบโปรแกรมการลงทุนทางสังคมในบทที่ 4 ว่าการลงทุนในแต่ละมิติมีแนวโน้มจะขับเคลื่อนค่า TCWD ไปในทิศทางใด และจะเป็นจุดตั้งต้นสำหรับการออกแบบกลไกธรรมาภิบาลในบทที่ 5 ว่า TCWD ควรถูกทบทวนและปรับปรุงในรอบเวลาใด โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มใดบ้าง

สิ่งที่ยังเป็นภารกิจของหัวข้อ 3.5 (บทสรุปบทที่ 3) คือการสังเคราะห์ทั้งสี่หัวข้อในบทนี้เข้าด้วยกันให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสถาปัตยกรรมทฤษฎีสี่ชั้น : พุทธเศรษฐศาสตร์ กระบวนทัศน์หลัง GDP ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ TCWD ทำงานร่วมกันอย่างไรในฐานะรากฐานทางปัญญาของ Thammapiwat Framework และเปิดพื้นที่ให้กูฏทันตสูตรถูกอ่านใหม่ในฐานะ social investment blueprint ที่ยังมีความหมายต่อโลกศตวรรษที่ 21

3.5 บทสรุป: สถาปัตยกรรมเชิงทฤษฎีของบทที่ 3

เมื่อพิจารณาตลอดบทที่ 3 จะเห็นว่า การอภิปรายมิได้เคลื่อนจากหัวข้อหนึ่งไปสู่อีกหัวข้อหนึ่งอย่างกระจัดกระจาย หากค่อย ๆ ก่อรูปเป็นสถาปัตยกรรมเชิงทฤษฎีที่มีลำดับชั้นและหน้าที่ต่างกันอย่างชัดเจน พุทธเศรษฐศาสตร์ในหัวข้อ 3.1 วางฐานเชิงมานุษยวิทยาและคุณค่า กระบวนทัศน์หลัง GDP ในหัวข้อ 3.2 เปิดพื้นที่ทางวิชาการให้กับเป้าหมายการพัฒนาที่ไม่ผูกติดกับการเติบโตเพียงมิติเดียว SEP ในหัวข้อ 3.3 ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมจากหลักพุทธไปสู่นโยบาย และหัวข้อ 3.4 แปลงกรอบคิดทั้งหมดให้กลายเป็นระบบตัวชี้วัดที่ตรวจสอบได้เชิงประจักษ์ หากอ่านย้อนหลังในมุมนี้ บทที่ 3 จึงมิได้เป็นเพียงบททบทวนวรรณกรรม หากเป็นการ

ประกอบชิ้นส่วนทางทฤษฎีให้พร้อมสำหรับการตีความมหายัญในฐานะ social investment framework อย่างเป็นระบบ

3.5.1 การตกผลึกของสถาปัตยกรรมห้าชั้น

ภาพที่ 3-10 ช่วยสรุปให้เห็นว่า บทที่ 3 มิได้ประกอบด้วยกรอบทฤษฎีที่วางซ้อนกันอย่างหลวม ๆ หากเป็นสถาปัตยกรรมเชิงความคิดสี่ชั้นที่เชื่อมต่อกันอย่างมีลำดับและมีหน้าที่ต่างกัน แต่ละชั้นมิได้แยกขาดจากกัน หากทำงานในฐานะ input และ output ต่อเนื่องกัน ตั้งแต่ฐานคุณค่าของพุทธเศรษฐศาสตร์ กระบวนทัศน์หลัง GDP ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไปจนถึง TCWD ในฐานะระบบแปลงกรอบคิดสู่การวัดผลเชิงปฏิบัติ

ชั้นแรกคือพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งทำหน้าที่วางสมมุติฐานเชิงมานุษยวิทยาและเชิงคุณค่าเกี่ยวกับมนุษย์ ความอยาก และเป้าหมายของระบบเศรษฐกิจ ผ่านการแยกฉันทะออกจากตัณหา และการยืนยันว่าเศรษฐกิจควรเป็นวิถีเพื่อการพัฒนามนุษย์ มิใช่จุดหมายในตัวเอง ชั้นนี้จึงเป็นฐาน normative ที่กำหนดว่าการพัฒนาใดจึงนับว่า “ดี” และเพราะเหตุใด

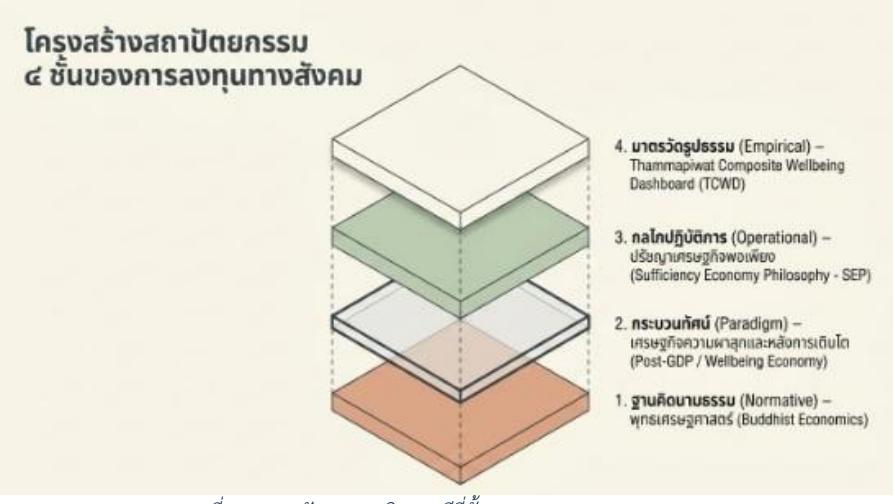
ชั้นที่สองคือกระบวนทัศน์การพัฒนาหลัง GDP ซึ่งเข้ามาขยายข้อวิจารณ์ของพุทธเศรษฐศาสตร์ให้มีน้ำหนักในเวทีวิชาการและนโยบายร่วมสมัยมากขึ้น การวิจารณ์ growth economy, wellbeing economy, post-growth และข้อถกเถียงเรื่อง degrowth ทำให้ข้อสังเกตเชิงคุณค่าจากพุทธเศรษฐศาสตร์ไม่หยุดอยู่ที่ระดับหลักธรรม แต่เชื่อมต่อกับข้อวิจารณ์เชิงประจักษ์ต่อ GDP และระบบการเติบโตในระดับสากล

ชั้นที่สามคือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างกรอบวิพากษ์ระดับสากลกับบริบทเชิงนโยบายของไทย กล่าวคือ SEP แปลฐานคิดเชิงพุทธให้สามารถเข้าสู่ภาษาเชิงสถาบันและการพัฒนาประเทศได้ โดยเฉพาะผ่าน

หลักสามห่วงสองเงื่อนไขที่ช่วยทำให้ข้อเสนอเชิงคุณค่ามีรูปแบบที่นำไปใช้กับการออกแบบนโยบายสาธารณะได้จริง

ชั้นที่สี่คือ TCWD หรือ Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard ซึ่งรับหน้าที่แปลงสถาปัตยกรรมทฤษฎีทั้งสามชั้นก่อนหน้าไปสู่ระบบการวัดผลที่ตรวจสอบได้ในทางปฏิบัติ หากสามชั้นแรกตอบคำถามว่า “ควรพัฒนาไปเพื่ออะไร” และ “ควรคิดเรื่องการพัฒนาอย่างไร” TCWD ก็ตอบคำถามต่อมาว่า “แล้วจะวัดความก้าวหน้านั้นอย่างไร” ในความหมายนี้ TCWD จึงไม่ใช่เพียงเครื่องมือทางเทคนิคตอนปลายบท หากเป็นจุดที่ทำให้กรอบทั้งหมดสามารถเข้าสู่การออกแบบนโยบาย การติดตามผล และการประเมินผลได้จริง

ความสำคัญของการจัดวางเช่นนี้อยู่ที่การทำให้แต่ละชั้นไม่ทำหน้าที่ซ้ำกัน พุทธเศรษฐศาสตร์ให้เกณฑ์คุณค่า กระบวนทัศน์หลัง GDP ให้กรอบวิพากษ์เชิงสากล SEP ให้กลไกการแปลสู่บริบทไทย และ TCWD ให้ระบบวัดผลเชิงปฏิบัติ เมื่อมองร่วมกันจึงเห็นได้ว่า บทที่ 3 มิได้เป็นเพียงการรวบรวมทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง แต่เป็นการสร้างชุดความสัมพันธ์ทางทฤษฎีที่มีทิศทางภายในชัดเจน และเป็นฐานให้ Thammapiwat Framework ทำงานได้ทั้งในระดับแนวคิด นโยบาย และการประเมินผล

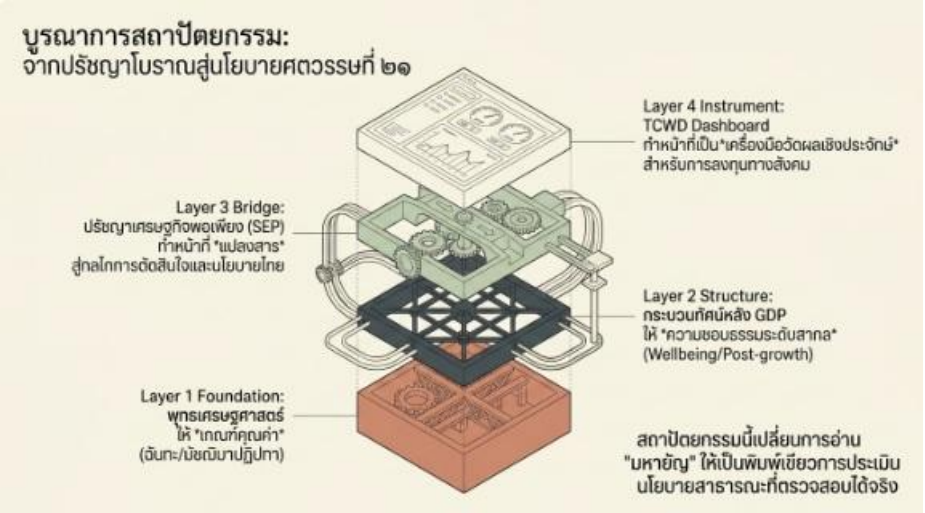

ภาพที่ 3- 10 สถาปัตยกรรมเชิงทฤษฎีสี่ชั้นของ Thammapiwat Framework

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก DN5 (Sujato trans.), Schumacher (1973), Payutto (2016), OECD (2024), Centre for Bhutan & GNH Studies, New Zealand Treasury (2021) และ NESDC (2025)

3.5.2 การเชื่อมต่อระหว่างชั้นของกรอบทฤษฎี

สิ่งสำคัญที่ต้องตอกย้ำในบทสรุปนี้คือ สี่ชั้นทฤษฎีในบทที่ 3 มิได้เป็นเพียงรายการของกรอบคิดที่นำมาวางเรียงต่อกัน หากเป็นระบบที่มีตรรกะการเชื่อมต่อเฉพาะ แต่ละชั้นทำหน้าที่ต่างกันและส่งต่อผลลัพธ์ให้ชั้นถัดไปอย่างเป็นลำดับ ตั้งแต่พุทธเศรษฐศาสตร์ในฐานะฐานคุณค่า กระบวนทัศน์หลัง GDP ในฐานะกรอบวิพากษ์ระดับสากล ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะสะพานเชื่อมสู่บริบทไทย และ TCWD ในฐานะเครื่องมือแปลงกรอบคิดสู่การวัดผลและการออกแบบเชิงนโยบาย ภาพต่อไปนี้จึงมิได้ทำหน้าที่เพียงสรุปองค์ประกอบของบทที่ 3 แต่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงระบบของแต่ละชั้น ว่าแต่ละส่วนเกื้อหนุน จำกัด และทำให้ส่วนอื่นมีน้ำหนักในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติได้อย่างไร

ภาพที่ 3- 11 โครงสร้างสถาปัตยกรรม 5 ชั้นของกรอบ Thammapiwat

ภาพที่ 3-10 แสดงโครงสร้างสี่ชั้นของกรอบทฤษฎีในบทที่ 3 ตั้งแต่พุทธเศรษฐศาสตร์จนถึง *TCWD (*ตามที่อธิบายไปแล้วข้างต้น*)*

เมื่อมองร่วมกับภาพที่ 3-10 จะเห็นได้ว่าทั้งสี่ชั้นทำงานในฐานะระบบเดียวกัน มากกว่าจะเป็นทฤษฎีสี่ชิ้นที่แยกส่วน ชั้นฐานของพุทธเศรษฐศาสตร์ให้กรอบคุณค่า ชั้นกระบวนทัศน์หลัง GDP ให้ภาษาวิจารณ์เชิงสากล ชั้น SEP แปลฐานคิดเชิงพุทธสู่บริบทเชิงนโยบายไทย และชั้น TCWD แปลงกรอบคิดเหล่านี้สู่ระบบการวัดผลและการออกแบบโปรแกรม เพื่อให้เห็นบทบาทของแต่ละชั้นอย่างเป็นรูปธรรม ตารางที่ 3.5 จึงสรุปหน้าที่เชิงทฤษฎีและ input ที่แต่ละชั้นส่งต่อให้ชั้นถัดไปไว้โดยย่อ

ตารางที่ 3.5 ตรรกะการทำงานของสี่ชั้นทฤษฎีในบทที่ 3

ชั้น	กรอบทฤษฎี	หน้าที่เชิงทฤษฎี	Input สู่ชั้นต่อไป
1	พุทธเศรษฐศาสตร์ (Schumacher, Payutto)	กำหนดสมมุติฐานมานุษยวิทยา + เกณฑ์คุณค่า	ฉันทะ-ตัณหา ⟶ เลนส์ประเมินพฤติกรรม
2	Post-growth, Wellbeing Economy, Degrowth	วิจารณ์กระบวนทัศน์เดิม + เสนอทิศทางนานาชาติ	หลักฐานเชิงนโยบาย ⟶ ความชอบธรรมระดับสากล
3	SEP (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)	แปลงบรรทัดฐานสู่กระบวนการตัดสินใจ + ฐานสถาบัน	3 หลักการ 2 เงื่อนไข ⟶ กลไกนโยบายบริบทไทย
4	TCWD (Composite Wellbeing Dashboard)	แปลงกรอบทฤษฎีสู่ระบบวัดผลเชิงประจักษ์	4 ชั้นตัวชี้วัด ⟶ ติดตามผล Mahāyaññа Investment

จากตารางจะเห็นว่าแต่ละชั้นใช้ output ของชั้นก่อนหน้าเป็น input ของตนเองในทิศทางที่ไม่ย้อนกลับ พุทธเศรษฐศาสตร์ทำหน้าที่ให้เกณฑ์คุณค่า กระบวนทัศน์หลัง GDP ให้ความชอบธรรมเชิงสากล SEP ให้กลไกเชิงนโยบาย และ TCWD ให้ระบบการวัดผลและหลักฐานเชิงประจักษ์ ลักษณะการไหลแบบทิศทางเดียว (unidirectional flow) นี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าบทที่ 3 มิใช่เพียงการรวบรวมทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกันหลวม ๆ แต่เป็นการสร้างสถาปัตยกรรมเชิงทฤษฎีที่มีโครงสร้างภายในชัดเจน

ขณะเดียวกัน ระบบนี้ยังมีลักษณะความหลากหลายเชิงระดับ (multi-level pluralism) โดยแต่ละชั้นทำงานอยู่คนละระดับของการวิเคราะห์ ชั้นที่ 1 อยู่ในระดับ ontological (ว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์และเป้าหมายชีวิต) ชั้นที่ 2 อยู่ในระดับ paradigmatic (ว่าด้วยกรอบใหญ่ของการพัฒนา) ชั้นที่ 3 อยู่ในระดับ

operational (ว่าด้วยกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบาย) และชั้นที่ 4 อยู่ในระดับ empirical (ว่าด้วยการวัดและการใช้หลักฐาน) ความหลากหลายเชิงระดับนี้ทำให้สถาปัตยกรรมโดยรวมมีความทนทานต่อการวิจารณ์จากมุมใดมุมหนึ่ง เพราะการโต้แย้งในระดับใดระดับหนึ่งไม่เพียงพอที่จะทำให้กรอบทั้งหมดล้มลงทั้งระบบ

3.5.3 ข้อถกเถียงที่ยังเปิดอยู่: เขตแดนของสิ่งที่บทที่ 3 ตอบได้และตอบไม่ได้

ความซื่อสัตย์ทางวิชาการกำหนดให้ต้องระบุอย่างชัดเจนว่า สถาปัตยกรรมเชิงทฤษฎีที่บทที่ 3 สร้างขึ้น แม้จะมีความเป็นระบบและเชื่อมโยงกันอย่างแน่นหนา แต่ยังไม่อาจปิดข้อถกเถียงสำคัญได้ทั้งหมด อย่างน้อยยังมีข้อถกเถียงที่เปิดอยู่สามประการ ซึ่ง Thammapiwat Framework จำเป็นต้องเผชิญและคลี่คลายในบทต่อ ๆ ไป

ข้อถกเถียงประการแรกคือความตึงเครียดระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับความผาสุก แม้แนวคิด post-growth และ degrowth จะเสนอทางเลือกที่มีพลังในการวิจารณ์กรอบการพัฒนาแบบเดิม แต่หลักฐานจาก IMF Thailand 2025 ชี้ว่าไทยยังเผชิญ “ความท้าทายเชิงโครงสร้างที่เด่นชัด” และยังจำเป็นต้องอาศัยการเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่งเพื่อรองรับการลดความยากจน โดยเฉพาะในประชากรกลุ่มล่าง ด้วยเหตุนี้ Thammapiwat Framework จึงไม่อาจตั้งอยู่บนจุดยืนแบบ post-growth หรือ degrowth อย่างสมบูรณ์ หากควรกำหนดตนเองให้ชัดในฐานะกรอบ “growth with quality and equity” ที่ใช้ SEP เป็นเกณฑ์กำกับทิศทางของการเติบโต มากกว่าจะปฏิเสธการเติบโตโดยตรง

ข้อถกเถียงประการที่สองคือปัญหาการวัดผลในเชิงสถาบัน TCWD ที่เสนอในหัวข้อ 3.4 ยังอยู่ในระดับกรอบเชิงแนวคิด มิใช่ระบบตัวชี้วัดที่สามารถนำไปใช้ได้ทันที งานที่ยังเหลืออยู่จึงครอบคลุมทั้งการกำหนดน้ำหนักของตัวชี้วัดแต่ละรายการ การจัดการกับช่องว่างของข้อมูล และการออกแบบกลไกรายงานผลที่เป็นอิสระจากแรงกดดันทางการเมือง ประเด็นเหล่านี้ชี้ว่า การพัฒนา TCWD ให้มีสถานะเป็น

เครื่องมือเชิงนโยบายจริง จะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมที่กว้างกว่าการออกแบบทางวิชาการเพียงลำพัง

ข้อถกเถียงประการที่สามคือการเชื่อมกูฏทันตสูตรเข้ากับบริบทสมัยใหม่ บทที่ 3 ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าหลักการในกูฏทันตสูตรสามารถอ่านร่วมกับกรอบการพัฒนาสมัยใหม่ได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่การจะยืนยันว่าการนำหลักการเหล่านี้ไปออกแบบโปรแกรมการลงทุนทางสังคมเฉพาะ จะให้ผลลัพธ์ที่ดีกว่ากรอบทางเลือกอื่นอย่างไร ยังต้องอาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์เพิ่มเติม กล่าวอีกนัยหนึ่ง บทที่ 3 สามารถสร้างความเป็นไปได้ทางทฤษฎีได้แล้ว แต่ยังไม่ใช่ขั้นตอนสุดท้ายของการพิสูจน์เชิงนโยบาย ซึ่งเป็นภารกิจที่บทที่ 4 และ 5 จะต้องรับช่วงต่อไป

3.5.4 สะพานสู่บทที่ 4: จากกรอบทฤษฎีสู่การออกแบบโปรแกรม

เมื่อฐานทางทฤษฎีของ Thammapiwat Framework ถูกวางไว้อย่างครบถ้วนในบทที่ 3 คำถามสำคัญของบทที่ 4 จึงไม่ใช่อีกต่อไปว่า “ควรพัฒนาอย่างไร” ในระดับหลักคิด หากเปลี่ยนเป็นว่า “จะออกแบบโปรแกรมการลงทุนทางสังคมอย่างไร” ภายใต้กรอบคิดดังกล่าว การขยับจากบทนี้ไปสู่บทถัดไปจึงเป็นการเปลี่ยนระดับการวิเคราะห์จากระดับกระบวนทัศน์ (paradigm level) ไปสู่ระดับโปรแกรม (programme level) จากระดับที่อภิปรายคุณค่า กระบวนทัศน์ สะพานนโยบาย และระบบวัดผล ไปสู่ระดับที่ต้องกำหนดชุดมาตรการ กลไกดำเนินงาน และผลลัพธ์ที่คาดหวังอย่างเป็นรูปธรรม

ในความหมายนี้ TCWD มิได้ทำหน้าที่เป็นเพียง dashboard สำหรับติดตามผลเท่านั้น แต่ทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมจากการวิเคราะห์สู่การออกแบบ โดยช่วยระบุว่าในแต่ละมิติของ Thammapiwat Framework ควรให้ความสำคัญกับปัญหาใด กลุ่มใด และตัวชี้วัดใดเป็นพิเศษ ขณะที่ SEP ทำหน้าที่เป็นหลักกำกับทิศทางเชิงนโยบาย และกูฏทันตสูตรยังคงทำหน้าที่เป็น textual anchor ที่ทำให้

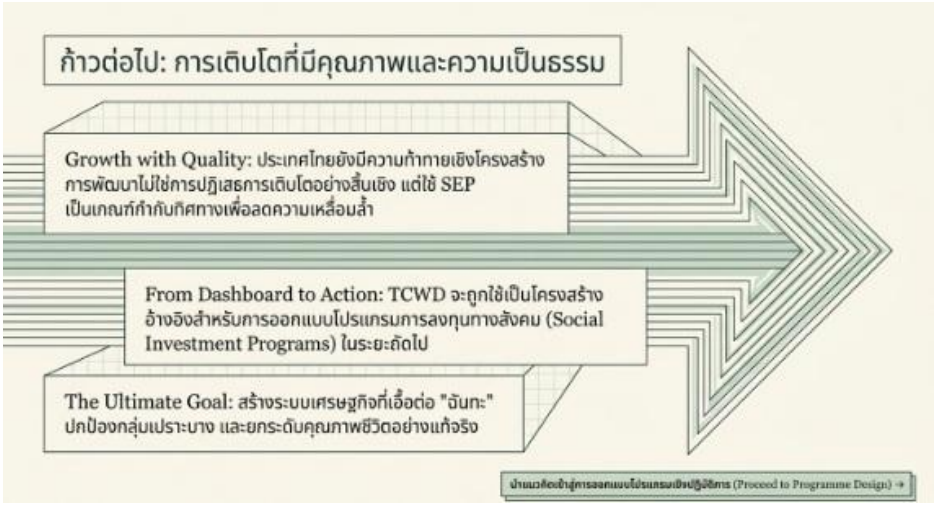
การออกแบบโปรแกรมไม่หลุดจากฐานคิดเรื่องการลงทุนทางสังคมเพื่อป้องกันปัญหาเชิงโครงสร้างตั้งแต่ต้นทาง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทที่ 4 จะต้องรับภารกิจอย่างน้อยสี่ประการ ประการแรก วิเคราะห์หลักฐานเชิงประจักษ์จากโปรแกรมการลงทุนทางสังคมที่ประสบความสำเร็จในบริบทที่ใกล้เคียงกัน เพื่อระบุกลไกเหตุและผลที่อธิบายได้ว่าทำไมการลงทุนในบางมิติจึงส่งผลต่อค่า TCWD ได้จริง ประการที่สอง ออกแบบโปรแกรมเฉพาะสำหรับแต่ละมิติสำคัญ ได้แก่ Livelihood Security, Labour Dignity, Social Protection และ Harm Reduction โดยกำหนดวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย งบประมาณที่เหมาะสม และตัวชี้วัดผลลัพธ์ที่ชัดเจน

ประการที่สาม บทถัดไปจำเป็นต้องวิเคราะห์ความเชื่อมโยงข้ามมิติ (cross-dimensional linkages) ให้ชัดขึ้น ว่าการลงทุนในมิติหนึ่งส่งผลสะเทือนไปยังอีกมิติหนึ่งอย่างไร เพราะหัวใจของพุทธเศรษฐศาสตร์มิได้อยู่ที่การแยกปัญหาเป็นส่วน ๆ หากอยู่ที่การเห็นความสัมพันธ์อาศัยกัน (interdependence) ของชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม ประการที่สี่ จะต้องกำหนดเงื่อนไขขอบเขต (scope conditions) และข้อจำกัดในการถ่ายโอน (transferability limitations) ของข้อเสนอเชิงนโยบายแต่ละแบบ เพื่อไม่ให้ Thammapiwat Framework ถูกนำไปใช้อย่างกว้างเกินหลักฐาน หรือกลายเป็นกรอบที่อ้างได้ทุกอย่างโดยไม่คำนึงถึงบริบท

ประการที่สี่: กำหนดเงื่อนไขและขอบเขตการใช้ (scope conditions) รวมถึงข้อจำกัดในการถ่ายโอน (transferability limitations) อย่างชัดเจน เพื่อป้องกันไม่ให้ Thammapiwat Framework ถูกใช้เหมารวมเกินหลักฐาน หรือขยายความครอบคลุมเกินบริบทที่รองรับ ซึ่งเป็นปัญหาที่เห็นได้แล้วในข้อวิจารณ์ต่อ WEGo และกรณี Global South ในหัวข้อ 3.2.2

ดังนั้น บทที่ 4 จึงเป็นจุดที่ Thammapiwat Framework จะต้องเริ่มพิสูจน์ตัวเองในทางปฏิบัติ หากบทที่ 3 ทำหน้าที่สร้างความเป็นไปได้ทางทฤษฎี บทที่ 4 จะทำหน้าที่แปลงความเป็นไปได้นั้นให้กลายเป็นชุดข้อเสนอที่สามารถประเมิน เปรียบเทียบ และถกเถียงได้ในเชิงนโยบายจริง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญก่อนจะไปสู่การออกแบบกลไกธรรมาภิบาลในบทที่ 5

ภาพที่ 3- 12 ก้าวต่อไป: การเติบโตที่มีคุณภาพและเป็นธรรม

ภาพที่ 3-12 สรุปทิศทางจากกรอบทฤษฎี Thammapiwat สู่การออกแบบโปรแกรมการลงทุนทางสังคม

3.5.5 บทสรุปสุดท้ายของบทที่ 3: ความสำเร็จสี่ประการ

บทที่ 3 บรรลุความสำคัญสี่ประการในการสร้างฐานทางปัญญาสำหรับหนังสือเล่มนี้

ความสำเร็จประการแรก ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “พุทธเศรษฐศาสตร์” มิใช่เพียงการนำคำว่าพุทธศาสนาและเศรษฐศาสตร์มาวางคู่กันอย่างหลวม ๆ หากเป็นกรอบทฤษฎีที่มีความสอดคล้องภายใน โดยวางสมมุติฐานเชิง

มานุษยวิทยาเรื่องฉันทะ–ตัณหา เกณฑ์เชิงคุณค่าผ่านหลักมัชฌิมาปฏิปทา และกลไกเชิงนโยบายผ่านแนวคิดการบริโภคที่ถูกต้อง (right consumption) ไว้อย่างเป็นระบบ

ความสำเร็จประการที่สอง ได้จัดระเบียบกระบวนทัศน์การพัฒนาหลัง GDP ออกเป็นสามแขนงหลัก ได้แก่ wellbeing economy, post-growth และ degrowth ควบคู่กับการคัดเลือกกรณีศึกษาที่มีหลักฐานรองรับอย่างภูฏาน นิวซีแลนด์ และ WEGo พร้อมระบุข้อจำกัดในการถ่ายโอนอย่างชัดเจน ทำให้สามารถใช้กรอบเหล่านี้เป็นทรัพยากรทางทฤษฎีโดยไม่ตกไปสู่การมองในเชิงอุดมคติจนเกินจริง

ความสำเร็จประการที่สาม ได้วางตำแหน่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะ “ชั้นกลาง” ที่ทำหน้าที่เป็นสะพานระหว่างฐานคิดเชิงบรรทัดฐานกับการออกแบบนโยบาย พร้อมทั้งยืนยันคุณค่าของ SEP ผ่านทั้งหลักฐานเชิงสถาบัน (เช่น UNDP และ NESDC) และหลักฐานเชิงประจักษ์ (เช่น Mettathamrong et al., 2023; Kittinorarat et al., 2024) โดยยังเปิดพื้นที่ให้ข้อวิพากษ์เชิงการเมืองสามารถเข้ามาตั้งคำถามได้อย่างตรงไปตรงมา

ความสำเร็จประการที่สี่ ได้เสนอ TCWD ในฐานะกรอบการวัดผลเชิงบูรณาการที่แปลงสี่มิติมหายัญจากบทที่ 2 ให้กลายเป็นชุดตัวชี้วัดซึ่งสามารถพัฒนาเป็น dashboard ที่ใช้งานได้จริงในระดับนโยบายไทย โดยเชื่อมโยงกับมาตรฐานนานาชาติด้าน wellbeing ที่ผ่านการทดสอบและอภิปรายมาแล้ว

เมื่อรวมกัน ทั้งสี่ความสำเร็จนี้จึงทำหน้าที่เป็น “ฐานทางปัญญาที่จำเป็นและเพียงพอ” สำหรับการก้าวสู่บทที่ 4 ซึ่งจะนำสถาปัตยกรรมเชิงทฤษฎีดังกล่าวไปสู่การออกแบบโปรแกรมการลงทุนทางสังคมที่มีรูปร่างชัดเจน ตรวจสอบได้ และผูกโยงกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยในศตวรรษที่ 21อย่างใกล้ชิด

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏในบท
GDP	Gross Domestic Product (ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ)	มาตรวัดมูลค่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กระแสหลักใช้เป็นตัวแทน “ความก้าวหน้าประเทศ” ซึ่งบทนี้วิจารณ์ว่าไม่สะท้อนความผาสุก ความเหลื่อมล้ำ และต้นทุนสิ่งแวดล้อม จึงเป็นเป้าหมายที่ต้อง “ก้าวพ้น”	หัวข้อ 3.1 และ 3.2 โดยเฉพาะส่วน “ข้อจำกัดของกระบวนทัศน์การเติบโต” และตอนเปรียบเทียบ growth economy – wellbeing economy – post-growth – degrowth
Buddhist economics	พุทธเศรษฐศาสตร์	กรอบเศรษฐศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนหลักพุทธ มองว่าเศรษฐกิจเป็น “วิถี” ไม่ใช่ “จุดหมาย” เน้นความผาสุกที่แท้ การแยกฉันทะ–ตัณหา การบริโภคที่ถูกต้อง และทางสายกลาง แทนการเพิ่มการบริโภคไม่รู้จบ	หัวข้อ 3.1 ทั้งตอนนิยาม การกำเนิดจาก Schumacher และการวางรากฐานโดย Payutto รวมถึงตารางเปรียบเทียบกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก
Right Livelihood	สัมมาอาชีวะ	องค์มรรคข้อ “อาชีพชอบ” ที่ชี้ว่าอาชีพและกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่ถูกต้อง ต้องไม่เบียดเบียน และต้องส่งเสริมคุณภาพชีวิต	3.1.1 ตอนกำเนิดพุทธเศรษฐศาสตร์ และตอนแปลง DN5 เป็นมิติ Livelihood Security ใน Social Investment Framework
Middle-way economics	มัชฌิมาเศรษฐกิจ	การประยุกต์หลักมัชฌิมาปฏิปทาในเศรษฐกิจ หมายถึงการผลิตและการบริโภคในระดับพอดี ไม่สุดโต่งทั้งการเสพสุขนิยมและการบีบคั้นตนเอง ใช้เป็นเกณฑ์แยก	3.1.2 ในส่วนฉันทะ–ตัณหา การบริโภคที่ถูกต้อง และการนิยามเศรษฐกิจสายกลาง

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏในบท
		กิจกรรมที่สร้างผาสุกแท้กับกิจกรรมที่ป้อนตัณหา	
Growth economy	เศรษฐกิจการเติบโต	แบบแผนเศรษฐกิจที่ยึด “การเติบโตของ GDP” เป็นศูนย์กลาง ใช้ผลผลิตและรายได้เฉลี่ยเป็นตัวแทนความก้าวหน้า บทนี้ใช้เป็นภาพตัวแบบดั้งเดิมที่ถูกวิจารณ์ก่อนจะเสนอทางเลือกใหม่	หัวข้อ 3.2 และ 3.2.1 ในการตั้งโจทย์ “จาก growth economy สู่ wellbeing economy และ post-growth”
Wellbeing economy	เศรษฐกิจความผาสุก	กระบวนทัศน์ที่เลื่อนศูนย์กลางจากการเติบโตของ GDP ไปสู่ความผาสุก คุณภาพชีวิต ความเท่าเทียม และความยั่งยืน โดยยังไม่ตัดขาดจากการเติบโต ใช้ชุดตัวชี้วัดรอบด้านแทนตัวเลขเดียว	3.2.2 ตอนว่าด้วยกรณี Wellbeing Economy Alliance (WEAll), Wellbeing Economy Governments (WEGo), และงบประมาณความผาสุกของนิวซีแลนด์
Post-growth	กระบวนทัศน์หลังการเติบโต	กรอบคิดที่ตั้งคำถามว่า “การเติบโตทางเศรษฐกิจ” ควรเป็นเป้าหมายสูงสุดหรือไม่ เสนอการแทนที่เป้าหมายเพิ่ม GDP ด้วยการเพิ่มความผาสุกของมนุษย์ภายในขอบเขตเชิงนิเวศ โดยเฉพาะในประเทศรายได้สูง	3.2.2 ตอน “เศรษฐกิจความผาสุก กระบวนทัศน์หลังการเติบโต และเศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผน” และในตารางสเปกตรัมการเปลี่ยนผ่าน
Degrowth	เศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผน	ยุทธศาสตร์ลดขนาดกิจกรรมเศรษฐกิจที่ใช้ทรัพยากรสูงอย่าง “มีแผนและเป็นธรรม” เพื่อลดผลกระทบทางนิเวศและความเหลื่อมล้ำ โดยไม่ปล่อยให้	3.2.2 ตอนอธิบายข้อเสนอ degrowth รายละเอียดมาตรการ และในตารางเปรียบเทียบ Wellbeing / Post-growth / Degrowth

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏในบท
		เป็นภาวะถดถอยที่ไร้การควบคุม	
Easterlin Paradox	ความย้อนแย้งอีสเตอร์ลิน	ปรากฏการณ์ที่พบว่าระยะยาวความสุขเฉลี่ยของประเทศไม่ได้เพิ่มขึ้นตามรายได้ต่อหัวอย่างเป็นสัดส่วน แม้เศรษฐกิจเติบโต ช่วยสนับสนุนข้อวิจารณ์ว่า “รายได้สูงขึ้นไม่เท่ากับผาสุกมากขึ้นเสมอ”	3.2.1 ตอนวิเคราะห์ความสัมพันธ์รายได้–ความสุขในข้อจำกัดของกระบวนทัศน์การเติบโต
Absolute decoupling	การแยกตัวเชิงสัมบูรณ์	แนวคิดว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจสามารถแยกออกจากการใช้ทรัพยากรและการปล่อยคาร์บอนได้อย่างแท้จริงและเพียงพอ บทนี้ชี้ว่าหลักฐานที่มีอยู่ยังไม่รองรับความหวังนี้มากนัก	3.2.1 ตอนข้อจำกัดด้านนิเวศของการเติบโต การอภิปรายเรื่อง green growth และต้นทุนสิ่งแวดล้อม
Wellbeing Budget	งบประมาณความผาสุก	โมเดลงบประมาณของนิวซีแลนด์ที่ให้ทุกกระทรวงแสดงว่าการใช้จ่ายจะเพิ่มความผาสุกและมาตรฐานการครองชีพระยะยาวอย่างไร ไม่เน้น GDP เพียงด้านเดียว	3.2.2 กรณีศึกษา New Zealand Wellbeing Budget และการใช้ Living Standards Framework
WEAll	Wellbeing Economy Alliance	เครือข่ายนานาชาติที่ผลักดันเศรษฐกิจความผาสุก พัฒนาแนวคิด “ความต้องการแกนกลาง” (เช่น dignity, nature, connection) ใช้เป็น	3.2.2 ตอนว่าด้วยเศรษฐกิจความผาสุก และในตารางสเปกตรัมการปรับกระบวนทัศน์

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏในบท
		กรอบอ่านแบบจำลองนโยบายในบท	
WEGo	Wellbeing Economy Governments	กลุ่มรัฐบาลที่นำแนวคิด wellbeing economy ไปใช้ในระดับชาติและภูมิภาค (เช่น สกอตแลนด์ นิวซีแลนด์ ไอซ์แลนด์ เวลส์ ฟินแลนด์) เป็นตัวอย่างเชิงนโยบายของ “รัฐที่เลื่อนเป้าจาก GDP สู่ความผาสุก”	3.2.2 ตอนยกตัวอย่างรัฐบาลแนวหน้าเรื่องเศรษฐกิจความผาสุก
DN5	Dīgha Nikāya 5 (Kūṭadanta Sutta)	กูฏทันตสูตร ลำดับที่ 5 ในทีฆนิกาย ใช้เป็น “สมอข้อความ” ของบทในการอ่านมหายัญใหม่ในฐานะการลงทุนทางสังคม และแปลงเป็นกรอบ Social Investment สี่มิติ	3.2.2.1–3.2.2.2 ตอน “กูฏทันตสูตรในฐานะ Textual Anchor” และภาพการแปลง DN5 สู่กรอบการลงทุนสังคม
Social Investment Framework	กรอบการลงทุนทางสังคม	กรอบที่แปลมหายัญชั้นแรกใน DN5 เป็นนโยบายลงทุนฐานอาชีพ กลุ่มเปราะบาง การคุ้มครองทางสังคม และการลดอันตราย ใช้เชื่อมพุทธคัมภีร์กับนโยบายร่วมสมัย	3.2.2.2 ตอน “การแปลงมหายัญสู่สี่มิติของ Social Investment Framework”
Livelihood Security	ความมั่นคงด้านอาชีพ	มิติแรกของกรอบ Thammapiwat Social Investment เน้นการมีทุน เครื่องมือ และโอกาสให้คนทำมาหากินอย่างสุจริตและมั่นคง	3.2.2.2 ตอนอธิบายสี่มิติ Thammapiwat และในส่วนพัฒนาตัวชี้วัด TCWD

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏในบท
		สะท้อนการ “ให้ทุนเพาะปลูก–ค้าขาย” ใน DN5	
Labour Dignity	ศักดิ์ศรีของแรงงาน	มิติที่สอง เน้นให้แรงงานได้ค่าจ้างเป็นธรรม สิทธิแรงงาน และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ถูกใช้แรงงานอย่างกดขี่ เชื่อมกับแนวคิด decent work	3.2.2.2 ในคำอธิบายมิติที่สอง และเชื่อมไปในโครง TCWD
Social Protection	การคุ้มครองทางสังคม	มิติที่สาม เน้นระบบหลักประกันและสวัสดิการพื้นฐาน (เช่น สาธารณสุข ประกันสังคม เงินโอนพื้นฐาน) เพื่อป้องกันความเสี่ยงและความเปราะบางเชิงโครงสร้าง	3.2.2.2 ในการอ่านมหายัญชั้น “ทานถาวร” และในส่วนที่โยงกับตัวชี้วัดในหัวข้อ 3.4
Harm Reduction	การลดอันตราย	มิติที่สี่ เน้นการลดอันตรายจากความยากจน อาชญากรรม ความรุนแรง และวิกฤตต่าง ๆ ในระดับโครงสร้าง สัมพันธ์กับหลัก “ไม่เบียดเบียน” ใน DN5	3.2.2.2 และกรอบ TCWD ในหัวข้อ 3.4
SEP	Sufficiency Economy Philosophy (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)	ปรัชญาการพัฒนาของไทยที่มีรากฐานจากหลักพุทธ เน้นความพอประมาณ เหตุผล ภูมิคุ้มกัน ภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม ทำหน้าที่สะพานเชื่อมพุทธเศรษฐศาสตร์กับแนวเศรษฐกิจความผาสุก	หัวข้อ 3.3 ทั้งตอนนิยาม โครงสร้าง การรับรองเชิงนโยบาย และข้อถกเถียง

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏในบท
TCWD	Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard	ดัชนีผสมที่ผู้เขียนออกแบบ ใช้สี่มิติ Livelihood Security, Labour Dignity, Social Protection, Harm Reduction เชื่อมกับดัชนีสากลเพื่อวัด “ธรรมาภิวัฒน์” อย่างเป็นระบบ	หัวข้อ 3.4 (โดยเฉพาะตอนนิยามโครงสร้าง TCWD และข้อจำกัดเชิงระเบียบวิธี)

รายการอ้างอิง

Alkire, S., Evans, M., & Foster, J. (2025). Beyond GDP: What multidimensional measures of poverty and well-being tell us. Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI). https://ophi.org.uk/publications/Alkire-Evans-Foster-2025_Beyond-GDP

Alkire, S., & Foster, J. (2007). Counting and multidimensional poverty measurement. OPHI Working Paper No. 7. University of Oxford. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08a2a40f0b652dd0005ca/60954_AFM_2pager_for_policymakers.pdf

Bhikkhu Sujato (Trans.). (n.d.). Kūṭadantasutta (DN 5). SuttaCentral. https://suttacentral.net/dn5/en/sujato

Beyond-GDP.world. (2025). WISE metrics. https://beyond-gdp.world/wise-database/wise-metrics

Brown, C. (2017). Buddhist economics: An enlightened approach to the dismal science. Bloomsbury Press. https://www.vitalsource.com/products/buddhist-economics-clair-brown-v9781632863676

Brown, M. T. (2017). Buddhist economics: An enlightened approach to the dismal science. Bloomsbury.

Center for Bhutan Studies & GNH Research. (2021). Nine domains and indicators of GNH.

https://www.developmentaid.org/api/frontend/cms/file/2021/12/GNH_9DOMAINS-AND-INDICATORS.pdf

Daniels, P. L. (2010). Climate change, economics and Buddhism — Part I: An integrated environmental analysis framework. Ecological Economics. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921800909005035

Economy for the Common Good. (2024, July 15). Post-growth Europe: 400+ experts call for wellbeing economy. https://www.ecogood.org/post-growth-europe-400-experts-call-for-wellbeing-economy/

Easterlin, R. A., McVey, L. A., Switek, M., Sawangfa, O., & Zweig, J. S. (2010). The happiness–income paradox revisited. Proceedings of the National Academy of Sciences, 107(52), 22463–22468. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3012515

European Commission – Joint Research Centre. (2026, January 15). Towards a unified framework for measuring sustainable and inclusive wellbeing. Humanities & Social Sciences Communications. https://www.nature.com/articles/s41599-025-06401-7

Exton, C. (2022). Building and using well-being frameworks: OECD and international examples. Social Justice Ireland. https://www.socialjustice.ie/system/files/file-uploads/2022-11/Exton_Building%20WB%20frameworks_Social%20Justice%20Ireland_0.pdf

Hayden, A., & Dasilva, C. (2022). The wellbeing economy: Possibilities and limits in bringing sufficiency from the margins into the mainstream. Frontiers in Sustainability, 3. https://doi.org/10.3389/frsus.2022.966876

Hickel, J., & Kallis, G. (2020). Is green growth possible? New Political Economy, 25(4), 469–486. https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964

Hickel, J., Kallis, G., Jackson, T., O'Neill, D., Schor, J. B., Steinberger, J. K., Victor, P. A., & Ürge-Vorsatz, D. (2022). Degrowth can work — here's how science can help. Nature, 612, 400–403. https://doi.org/10.1038/d41586-022-04412-x

IMF. (2025). Thailand: 2024 Article IV consultation — Staff report. IMF Country Report No. 25/045. https://www.imf.org/en/News/Articles/2025/02/20/pr25040-thailand-imf-executive-board-concludes-2024-article-iv-consultation

IMF. (2026, February 12). Thailand: 2025 Article IV consultation — Press release; staff report. International Monetary Fund. https://www.imf.org/en/publications/cr/issues/2026/02/13/thailand-2025-article-iv-consultation-press-release-staff-report

Jitsuchon, S. (2012). Thailand: Achieving social-economic development balance. In ERIA Research Policy Report FY 2011, No. 10, Chapter 8. Economic Research Institute for ASEAN and East Asia. https://www.eria.org/RPR_FY2011_No.10_Chapter_8.pdf

Kallis, G., Hickel, J., O'Neill, D. W., Jackson, T., Victor, P. A., Raworth, K., Schor, J. B., Steinberger, J. K., & Ürge-Vorsatz, D. (2025). Post-growth: The science

of wellbeing within planetary boundaries. The Lancet Planetary Health, 9(1). https://doi.org/10.1016/S2542-5196(24)00310-3

Kittinorarat, J., Photimanee, K., & Paholpak, J. (2024). Causal relationship model of factors influencing the success of community enterprises in Nonthaburi, Thailand. National Research Council of Thailand Research Journal. https://doi.nrct.go.th/admin/doc/doc_655044.pdf

Kuznets, S. (1934). National income, 1929–1932 (Senate Document No. 124, 73rd Congress, 2nd Session; NBER Bulletin 49). U.S. Government Printing Office / National Bureau of Economic Research. https://www.nber.org/system/files/chapters/c2258/c2258.pdf

Labonté, R. (2024). Can a well-being economy save us? International Journal of Health Policy and Management, 13, e8507. https://doi.org/10.34172/ijhpm.8507

Masaki, K., & Tshering, J. (2020). Bhutan's policy of Gross National Happiness (GNH): A multidimensional experiment defying one-sided interpretations. Journal of Asia-Pacific Studies, 40, 61–77.

Meier, B. M., & Chakrabarti, A. (2016). The paradox of happiness: Health and human rights in the Kingdom of Bhutan. Health and Human Rights Journal, 18(1), 193–208.

Mettathamrong, J., Upping, P., & Deeudom, S. (2023). Approach to applying Sufficiency Economy Philosophy in community enterprise management towards sustainability. Sustainability, 15(6), 5338. https://doi.org/10.3390/su15065338

New Zealand Government. (2019). Wellbeing Budget 2019. https://www.beehive.govt.nz/feature/wellbeing-budget-2019

New Zealand Treasury. (2022). Our Living Standards Framework. Wellington: The Treasury. https://www.treasury.govt.nz/information-and-services/nz-economy/higher-living-standards/our-living-standards-framework

Norwegian Government. (2025). 6.1 Nordic experiences — National wellbeing strategy. https://www.regjeringen.no/en/documents/national-wellbeing-strategy/id3111081/?ch=6

OECD. (2018). For good measure: Advancing research on well-being metrics beyond GDP. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264307278-en

OECD. (2024). How's life? 2024: Measuring well-being. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2024/11/how-s-life-2024_bdcf2f9f.html

OECD. (2024). Measuring well-being “Beyond GDP” in Asia, South-East Asia and Korea. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/04/measuring-well-being-beyond-gdp-in-asia-south-east-asia-and-korea

OECD. (2025). Well-being Data Monitor. https://www.oecd.org/en/data/tools/well-being-data-monitor.html

OECD WISE. (2025). Bhutan's Gross National Happiness (GNH) Index. OECD Well-being Knowledge Exchange Platform. https://www.oecd.org/en/publications/well-being-knowledge-exchange-platform-kep_93d45d63-en/bhutan-s-gross-national-happiness

OECD WISE Centre. (2024). Well-being and Beyond GDP: OECD Framework. OECD. https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/well-being-and-beyond-gdp.html

Onbhuddha, R., & Ogata, S. (2020). Sufficiency Economy Philosophy: A Buddhism-based sustainability framework in Thailand. Research Outreach. https://researchoutreach.org/community-content/sufficiency-economy-philosophy-buddhism-sustainability-framework-thailand/

Payutto, P. A. (Phra Brahmagunabhorn). (2016). Buddhist economics: A middle way for the market place (J. B. Dhammavijaya, Trans.; B. Evans & J. Arenson, Comp.). Buddhadhamma Foundation / Wat Nyanavesakavan. https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/buddhist_economics.pdf

Phra Thepwethi (P. A. Payutto). (1994). Buddhist economics: A middle way for the market place. Buddhadhamma Foundation / Wat Nyanavesakavan. https://www.watnyanaves.net/th/book_detail/497

Piboolsravut, P. (2004). Sufficiency economy. ASEAN Economic Bulletin, 21(1), 127–134.

Royal Thai Embassy Stockholm. (n.d.). Philosophy of "Sufficiency Economy." https://thaiembassy.se/en/monarchy/philosophy-of-sufficiency-economy/

Schumacher, E. F. (1973). Small is beautiful: A study of economics as if people mattered. Blond & Briggs. https://www.daastol.com/books/Schumacher%20(1973)%20Small%20is%20Beautiful.pdf

Schumacher, E. F. (1973). Small is beautiful: Economics as if people mattered. New York: Harper & Row. (Chap. 4 "Buddhist economics").

Schumacher, E. F. (1999). Small is beautiful: Economics as if people mattered: 25 years later... with commentaries. Hartley & Marks. https://centerforneweconomics.org/envision/legacy/ernst-friedrich-schumacher/small-is-beautiful-quotes/

Scottish Government. (n.d.). Wellbeing Economy Governments (WEGo). https://www.gov.scot/groups/wellbeing-economy-governments-wego/

Scottish Government. (2024). Wellbeing Economy Governments (WEGo). https://www.gov.scot/groups/wellbeing-economy-governments-wego/

SDG Port Thailand. (2025). Indicators dashboard. https://www.sdgport-th.org/indicators-dashboard/

Shone, J. J. (2016). The Sufficiency Economy Philosophy beyond Thailand: Sustainable development challenges in a neo-liberal world. Asian Review, 29(1), 55–81.

https://digital.car.chula.ac.th/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=arv

Sriram, V., & Sriram, P. (2019). Gross National Happiness and macroeconomic indicators in the Kingdom of Bhutan. IMF Working Paper WP/19/15. https://doi.org/10.5089/9781484390498.001

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf

TDRI. (2021, November 30). Measuring well-being in Thai society. Thailand Development Research Institute. https://tdri.or.th/en/2021/11/measuring-well-being-in-thai-society/

The Treasury New Zealand. (2021). The Living Standards Framework (LSF) 2021. New Zealand Government. https://www.treasury.govt.nz/publications/tp/living-standards-framework-2021

TICA (Thailand International Cooperation Agency). (2022). Sufficiency Economy Philosophy: SEP. Ministry of Foreign Affairs Thailand. https://tica-thaigov.mfa.go.th/en/content/sufficiency-economy-philosophy-sep

UNDP. (2025). The 6th Thailand Human Development Report. United Nations Development Programme.

https://www.undp.org/thailand/publications/6th-human-development-report

UNDP Thailand. (2007). Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and Human Development. UNDP. https://hdr.undp.org/system/files/documents/thailand2007en.pdf

UNDP Thailand. (2025). The 6th Thailand Human Development Report: Sufficiency Economy Philosophy — Empowerment of people and communities. UNDP. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-05/undp_human_en_260625_v7.pdf

UNESCAP. (2022, May 26). Beyond traditional GDP: Thailand's well-being index. Side event, Commission 78. https://www.unescap.org/sites/default/d8files/event-documents/Thailand_GDP-Well-being_SIdeEvent_Commisssion78_26May2022.pdf

Vogel, J., & Hickel, J. (2023). Is green growth happening? An empirical analysis of achieved versus Paris-compliant CO_2–GDP decoupling in high-income countries. The Lancet Planetary Health. https://www.jasonhickel.org/s/Vogel-and-Hickel.pdf

WEAll (Wellbeing Economy Alliance). (2022). What is a Wellbeing Economy? https://weall.org

Wellbeing Economy Alliance (WEAll). (2019). New Zealand — Implementing the wellbeing budget. https://weall.org/resource/new-zealand-implementing-the-wellbeing-budget

WEF (World Economic Forum). (2025). How to build a well-being economy for people and planet. https://www.weforum.org/stories/2025/08/well-being-economy-people-planet/

Walshe, M. (Trans.). (1995). The long discourses of the Buddha: A translation of the Dīgha Nikāya. Wisdom Publications.

Zsolnai, L. (2011). Ethical principles for Buddhist economics. Perspectives on Global Development and Technology, 10(1), 170–178.

Zsolnai, L. (Ed.). (2011). Ethical principles and economic transformation – A Buddhist approach (Issues in Business Ethics, Vol. 33). Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-9310-3

Zsolnai, L. (2021). Buddhist economics. Springer. https://www.laszlo-zsolnai.net/

NESDC. (2022). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570). สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. https://www.nesdc.go.th/wp-content/themes/plant3-child/assets/pdf/13/article_file_20230615134223.pdf

NESDC. (2025). ดัชนีความเขียวและความสุขของประเทศไทย 2550–2566 (Green and Happiness Index 2007–2023). สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. https://www.nesdc.go.th/en/info/green-and-happiness-index/

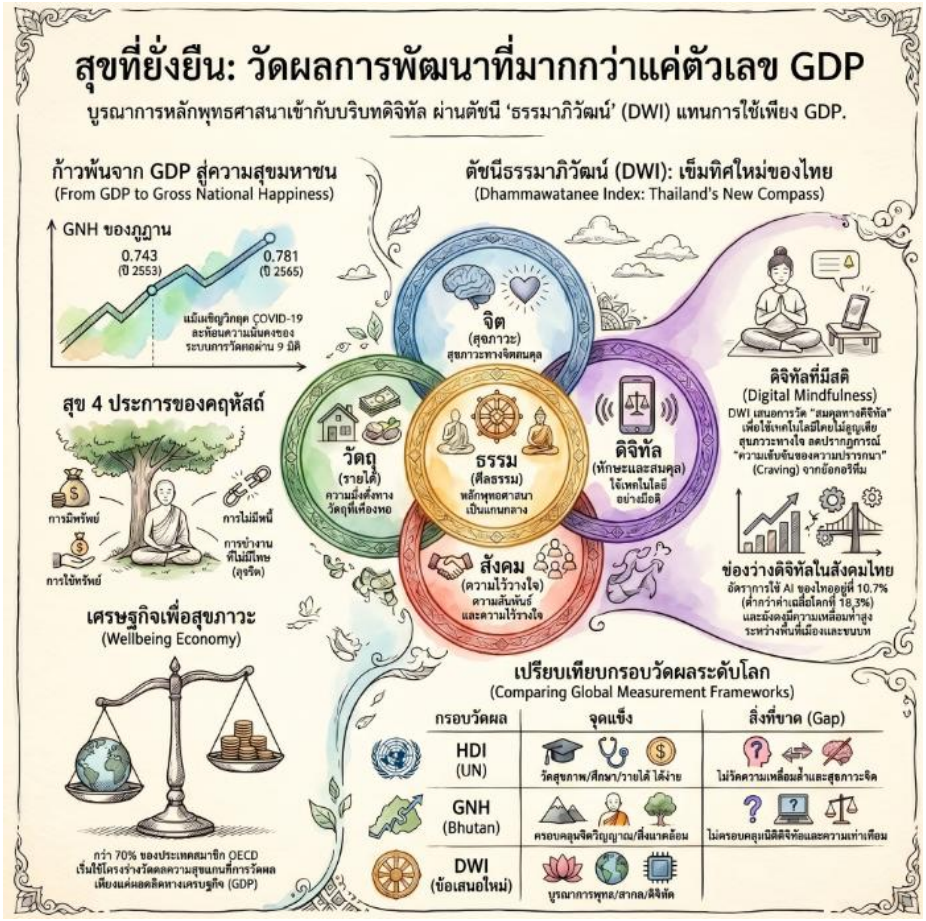
NESDC. (2026, 27 กุมภาพันธ์). NESDC sets four-pillar roadmap, targeting "quality" growth towards 5 percent: Thailand's 14th National Economic and Social Development Plan (2027–2032). The Nation Thailand. https://www.nationthailand.com/business/economy/40063097

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. (2550). รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย ปี 2550: เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน [Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency economy and human development]. UNDP. https://hdr.undp.org/system/files/documents/thailand2007en.pdf

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประเทศไทย. (2568). รายงานการพัฒนามนุษย์ไทย ฉบับที่ 6: ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การเสริมพลังประชาชนและชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. UNDP. https://www.undp.org/thailand/publications/6th-human-development-report

Thai-German Cooperation. (2025). Sufficiency Economy Philosophy (SEP). https://www.thai-german-cooperation.info/wp-content/uploads/2025/10/SEP_ENG.pdf

บทที่ 4

สุขที่ยั่งยืน: วัดผลการพัฒนาที่มากกว่าแค่ตัวเลข GDP
บูรณาการหลักพุทธศาสนาเข้ากับบริบทดิจิทัล ผ่านดัชนี 'ธรรมาภิวัฒน์' (DWI) แทนการใช้เพียง GDP.
ก้าวพ้นจาก GDP สู่ความสุขมหาชน
(From GDP to Gross National Happiness)
GNH ของภูฏาน
0.743
(ปี 2553)
0.781
(ปี 2565)
แม้เผชิญวิกฤต COVID-19
และข้อจำกัดของ
ระบบการวัดผลผ่าน 9 มิติ
ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ (DWI): เข็มทิศใหม่ของไทย
(Dhammawatanee Index: Thailand's New Compass)
จิต
(สุขภาวะ)
สุขภาวะทางจิตสมดุล
วัตถุ
(รายได้)
ความมั่งคั่งทาง
วัตถุที่เพียงพอ
ธรรม
(ศีลธรรม)
หลักพุทธศาสนา
เป็นแกนกลาง
ดิจิทัล
(ทักษะและสมดุล)
ใช้เทคโนโลยี
อย่างมีสติ
สังคม
(ความไว้วางใจ)
ความสัมพันธ์
และความไว้วางใจ
ดิจิทัลที่มีสติ
(Digital Mindfulness)
DWI เสนอการวัด "สมดุลทางดิจิทัล"
เพื่อใช้เทคโนโลยีโดยไม่สูญเสีย
สุขภาวะทางใจ ลดปรากฏการณ์
"ความเข็บขันของความปรารถนา"
(Craving) จากย้อกอรีทึม
ช่องว่างดิจิทัลในสังคมไทย
อัตราการใช้ AI ของไทยอยู่ที่ 10.7%
(ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยโลกที่ 18.3%)
และยังคงมีความเหลื่อมล้ำสูง
ระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท
สุข 4 ประการของคฤหัสถ์
การมีทรัพย์
การไม่มีหนี้
การทำงาน
ที่ไม่มีโทษ
(อนวัชช)
การใช้ทรัพย์
เศรษฐกิจเพื่อสุขภาวะ
(Wellbeing Economy)
กว่า 70% ของประเทศสมาชิก OECD
เริ่มใช้โครงร่างวัดผลความสุขแทนที่การวัดผล
เพียงแค่มองดิคทางเศรษฐกิจ (GDP)
เปรียบเทียบกรอบวัดผลระดับโลก
(Comparing Global Measurement Frameworks)
กรอบวัดผล
จุดแข็ง
สิ่งที่ขาด (Gap)
HDI
(UN)
วัดสุขภาพ/ศึกษา/รายได้ ได้ง่าย
ไม่วัดความเหลื่อมล้ำและสุขภาวะจิต
GNH
(Bhutan)
ครอบคลุมจิตวิญญาณ/สิ่งแวดล้อม
ไม่ครอบคลุมมิติดิจิทัลและความเท่าเทียม
DWI
(ข้อเสนอใหม่)
บูรณาการพุทธ/สากล/ดิจิทัล

บทที่ 4
สุขที่ยั่งยืนและการวัดผลการพัฒนาในยุคดิจิทัล

Sustainable Wellbeing and Development Measurement in the Digital Era

ในช่วงกว่าสิบปีที่ผ่านมา แนวคิดเรื่อง “การวัดความก้าวหน้าที่ไกลกว่า GDP” ได้ขยับจากเวทีวิชาการไปสู่การปฏิบัติจริงในระดับรัฐชาติอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากการพัฒนากรอบดัชนีความอยู่ดีมีสุขของ OECD และการสร้างดัชนีเชิงพหุมิติในหลายประเทศ ท่ามกลางพัฒนาการดังกล่าว ภูฏานเป็นกรณีศึกษาที่โดดเด่น เนื่องจากได้พัฒนาดัชนี “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” (Gross National Happiness: GNH) ให้เป็นเข็มทิศหลักของการพัฒนาประเทศ โดยออกแบบให้เป็นเครื่องมือเชิงนโยบายที่ใช้งานได้จริง มากกว่าจะเป็นเพียงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม (OECD, 2024)

ดัชนี GNH ได้รับการพัฒนาร่วมกันระหว่าง Centre for Bhutan & GNH Studies และทีมวิจัยจาก Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI) โดยอาศัยกรอบการวัดแบบพหุมิติ ซึ่งครอบคลุมคุณภาพชีวิตใน 9 ด้าน ได้แก่ ความผาสุกทางจิตใจ สุขภาพ การศึกษา การใช้เวลา ความหลากหลายและความมั่นคงทางวัฒนธรรม ธรรมาภิบาล ความเข้มแข็งของชุมชน สิ่งแวดล้อม และมาตรฐานการครองชีพ การเก็บข้อมูลดำเนินการผ่านการสำรวจครัวเรือนที่เป็นตัวแทนระดับชาติทุก 3–5 ปี และใช้วิธีการ Alkire–Foster ในการประเมิน โดยกำหนดให้บุคคลต้องมี “ความพอเพียง” ในอย่างน้อย 6 จาก 9 มิติ หรือคิดเป็น 66% ของตัวชี้วัดที่ถ่วงน้ำหนัก จึงจะจัดว่า “มีความสุขเพียงพอ” (OPHI, 2023)

ด้วยเหตุนี้ หัวข้อ 4.1 จึงมุ่งอธิบายโครงสร้าง วิธีการ และฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ของกรอบ GNH เพื่อชี้ให้เห็นว่าดัชนีดังกล่าวมีความ “เข้มแข็ง เชื่อถือได้และทำซ้ำได้” อย่างไร ทั้งในเชิงเทคนิคและเชิงนโยบาย พร้อมทั้งพิจารณาว่าบทเรียนเชิงวิธีวิทยาจาก GNH สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบดัชนีความอยู่ดีมีสุขของไทยในบริบทยุคดิจิทัลได้อย่างไร (OECD, 2024)

4.1 GNH GNH: ถูกต้อง มั่นคง ปรับใช้ข้ามบริบท

วัตถุประสงค์ของหัวข้อนี้ คือการวิเคราะห์กรอบการวัดผล GNH (Gross National Happiness) ของภูฏาน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในความน่าเชื่อถือเชิงวิทยาศาสตร์ของดัชนีดังกล่าว และเพื่อแสดงให้เห็นว่าโครงสร้าง 9 มิติของ GNH รวมถึงวิธีการ Alkire–Foster มีความมั่นคง เชื่อถือได้ และสามารถปรับใช้ในบริบทต่างประเทศได้ รวมถึงกรณีของประเทศไทยด้วย ดังนั้น เนื้อหาในส่วนนี้จึงทำหน้าที่เป็นฐานสำหรับการนำเสนอโครงร่างการประยุกต์ใช้ GNH ในบริบทไทยในหัวข้อ 4.3 (OPHI, n.d.)

การวิเคราะห์จะพิจารณาความถูกต้องเชิงประจักษ์ของ GNH ผ่าน 6 ประเด็นหลัก ได้แก่ พัฒนาการเชิงตัวเลขของดัชนีในภูฏาน ความแข็งแกร่งของวิธีการ Alkire–Foster ขอบเขตการวัดที่ครอบคลุมมากกว่า GDP ความสามารถในการปรับใช้ข้ามบริบท ความมั่นคงของตัวชี้วัด และความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม (OPHI, n.d.)

นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ภูฏานรัชกาลที่ 4 ทรงประกาศแนวคิด “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” (Gross National Happiness) ในช่วงทศวรรษ 1970 กรอบแนวคิด GNH ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องจากระดับปรัชญานามธรรมไปสู่ระบบการวัดผลที่เป็นรูปธรรม สามารถตรวจสอบเชิงประจักษ์ (empirically testable) และ

นำไปใช้ในระดับสถาบันได้จริง กรอบการวัดดังกล่าวครอบคลุม 9 มิติของความอยู่ดีมีสุข ซึ่งถอดออกมาเป็นตัวชี้วัดย่อยรวม 33 ตัว และใช้วิธีการ Alkire–Foster ซึ่งเป็นแนวทางเชิงระเบียบวิธี (methodological approach) ที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงวิชาการระหว่างประเทศ (Oxford Poverty and Human Development Initiative, OPHI,n.d.)

ภาพที่ 4-1 ด้านล่างสรุปโครงสร้างเชิงวิทยาศาสตร์ของกรอบวัดผล GNH และพัฒนาการของดัชนีรวม ซึ่งแสดงให้เห็นว่า GNH มิใช่เพียงอุดมการณ์ แต่เป็นระบบการวัดผลที่ผ่านการตรวจสอบเชิงประจักษ์

ภาพที่ 4- 1 GNH คือนวัตกรรมการวัดผลทางวิทยาศาสตร์

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Ura et al. (2023) และ Alkire & Foster (2011)

ภาพนี้ชี้ให้เห็นว่า GNH มิใช่เพียงแนวคิดเชิงอุดมการณ์ที่ไม่อาจวัดได้ หากเป็นระบบตัวชี้วัดแบบพหุมิติที่พัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบและผ่านการตรวจสอบเชิงประจักษ์ จึงทำหน้าที่เป็นฐานสำคัญสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทอื่น รวมถึงประเทศไทย

หลักฐานเชิงประจักษ์ยังสะท้อนว่า ดัชนี GNH ของภูฏานมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงปี พ.ศ. 2553 ถึง พ.ศ. 2565 แม้อยู่ภายใต้ความผันผวนของเศรษฐกิจโลก โดยเฉพาะในช่วงการแพร่ระบาดของ COVID-19 และผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ตามมา ขณะเดียวกัน กรอบการวัด GNH ยังได้รับการยอมรับและนำไปประยุกต์ใช้ในอย่างน้อย 5 ประเทศหรือภูมิภาค ได้แก่ นิวซีแลนด์ สกอตแลนด์ ฟินแลนด์ กัมพูชา และลาว สะท้อนให้เห็นว่าแนวคิด GNH มีนัยเชิงสากล และสามารถปรับใช้ได้ในบริบททางวัฒนธรรมที่หลากหลายวั

4.1.1 GNH เพิ่มจาก 0.743 เป็น 0.781

ดัชนี GNH ของภูฏานตั้งอยู่บนกรอบการวัดแบบพหุมิติที่ครอบคลุม 9 ด้านหลัก ได้แก่ (1) ความผาสุกทางจิตใจ (psychological wellbeing) (2) สุขภาพ (health) (3) การศึกษา (education) (4) การใช้เวลา (time use) (5) ความหลากหลายและความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม (cultural diversity and resilience) (6) ธรรมาภิบาล (good governance) (7) ความเข้มแข็งของชุมชน (community vitality) (8) ความหลากหลายและความยืดหยุ่นทางนิเวศวิทยา (ecological diversity and resilience) และ (9) มาตรฐานการครองชีพ (living standards) (Ura et al., 2023) ภายในแต่ละด้านมีการพัฒนาตัวชี้วัดย่อยรวม 33 ตัว เพื่อใช้ติดตามความก้าวหน้าอย่างเป็นระบบ โดยตัวชี้วัดเหล่านี้ผสานทั้งฐานคิดทางพุทธศาสนาและบริบทการพัฒนาสังคมของภูฏานอย่างเฉพาะเจาะจง

ข้อมูลจากการสำรวจ GNH ปี พ.ศ. 2565 ซึ่งดำเนินการโดย Centre for Bhutan & GNH Studies ร่วมกับ Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI) แสดงให้เห็นว่า ดัชนี GNH ของภูฏานเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 0.743 ในปี พ.ศ. 2553 เป็น 0.767 ในปี พ.ศ. 2560 และเป็น 0.781 ในปี พ.ศ. 2565 หรือเพิ่มขึ้นรวม 0.038 จุดภายในระยะเวลา 12 ปี (OPHI, 2023) แนวโน้ม

ดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางความท้าทายทางเศรษฐกิจระดับโลก รวมถึงผลกระทบจากการแพร่ระบาดของ COVID-19 (Ura et al., 2023)

ขณะเดียวกัน ผู้บริหารระดับสูงของ UNDP ระบุสอดคล้องกันว่า ดัชนี GNH ได้ปรับเพิ่มจากประมาณ 0.75 เป็น 0.78 และมีประชากรถึงร้อยละ 93.6 ที่มีความเพียงพอในมิติสำคัญของชีวิตอย่างน้อยร้อยละ 50 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการยกระดับคุณภาพชีวิตในภาพรวมของประเทศ (Ura et al., 2023)

4.1.2 วิธี Alkire–Foster กับความยากจนหลายมิติ

ดัชนี GNH ของภูฏานตั้งอยู่บนวิธีการ Alkire–Foster (AF) ซึ่งเป็นกรอบการวัดความยากจนแบบหลายมิติ (multidimensional poverty measurement) ที่พัฒนาโดย Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI) วิธีการนี้มุ่งจับทั้ง “ขอบเขต” และ “ความรุนแรง” ของความขาดแคลน (incidence and intensity of deprivation) ผ่านแนวทางการนับแบบสองเกณฑ์ (dual-cutoff counting approach) โดยสรุปเป็นตัวชี้วัดรวม $M_0 = H \times A$ โดยที่ H คือ สัดส่วนของประชากรที่ประสบความขาดแคลน (headcount ratio) และ A คือ ระดับความเข้มข้นของความขาดแคลนในกลุ่มนั้น (intensity of deprivation) (Alkire & Foster, 2011)

จุดเด่นสำคัญของวิธีการนี้คือความสามารถในการจำแนกข้อมูล (disaggregation) ตามลักษณะประชากร เช่น พื้นที่ เพศ อายุ และอาชีพ ซึ่งช่วยให้มองเห็นรูปแบบความเหลื่อมล้ำที่ซ่อนอยู่ และแตกต่างจากการวัดด้วยรายได้เพียงอย่างเดียว (income-only metrics) ที่มักให้ภาพรวมแบบหยาบ การจำแนกดังกล่าวเปิดทางให้สามารถออกแบบนโยบายแบบมุ่งเป้า (targeted policy responses) ที่สอดคล้องกับปัญหาเฉพาะของแต่ละกลุ่มประชากรได้อย่างแม่นยำ

ในเชิงการยอมรับระดับสากล วิธีการ Alkire–Foster ได้รับการตรวจสอบและนำไปใช้อย่างกว้างขวางในมากกว่า 100 ประเทศ ผ่านดัชนีความยากจนหลายมิติระดับโลก (Global Multidimensional Poverty Index: Global MPI) ซึ่งจัดทำโดย UNDP ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 เป็นต้นมา (Alkire, Kanagaratnam, & Suppa, 2023)

4.1.3 เก้าด้าน GNH เหนือกว่า GDP

ดัชนี GNH ของภูฏานไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางเศรษฐกิจ หากครอบคลุมความอยู่ดีมีสุขอย่างรอบด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม นิเวศวิทยา และจิตใจ ตัวชี้วัดสำคัญ เช่น ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (sense of belonging) การมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในชีวิตประจำวัน (meaningful daily life participation) และความเชื่อมโยงระหว่างผู้คนในชุมชน (community connectedness) ได้รับการยืนยันว่ามีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับผลลัพธ์ด้านความสุขเชิงอัตนัย (subjective wellbeing) โดยเฉพาะสุขภาพจิต (psychological health) และความพึงพอใจในชีวิต (life satisfaction) (Haim-Litevsky et al., 2023)

การสำรวจ GNH ปี พ.ศ. 2565 ยังได้ทดสอบความซ้ำซ้อนของตัวชี้วัด (redundancy analysis) และพบว่า ตัวชี้วัดแต่ละด้านมีเนื้อหาที่ไม่ทับซ้อนกัน (non-overlapping) แต่ร่วมกันอธิบาย “โปรไฟล์ความสุข” (happy profile) ของประชากรได้อย่างสมดุล กล่าวคือ แต่ละมิติเติมเต็มกันโดยไม่ซ้ำซ้อน ทำให้ภาพรวมของความอยู่ดีมีสุขมีความครบถ้วนและแม่นยำ

ลักษณะการวัดที่ครอบคลุมเช่นนี้แตกต่างจาก GDP ซึ่งจำกัดอยู่ที่ผลผลิตทางเศรษฐกิจ และไม่ครอบคลุมมิติสำคัญ เช่น วัฒนธรรม การใช้เวลา สุขภาวะทางจิต และความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยเหตุนี้ OECD จึงรายงานว่า ร้อยละ 70 ของประเทศสมาชิกได้พัฒนากรอบการวัดความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ (national

wellbeing frameworks) เพื่อเสริมข้อจำกัดของ GDP และสะท้อนคุณภาพชีวิตในมิติที่หลากหลายมากขึ้น (OECD Well-being Knowledge Exchange Platform, 2023)

4.1.4 การปรับใช้ GNH ในหลายประเทศ

กรอบการวัด GNH ของภูฏานได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง และถูกนำไปปรับใช้ในบริบทของประเทศและภูมิภาคต่าง ๆ ในหลากหลายรูปแบบ สะท้อนถึงศักยภาพของแนวคิดที่สามารถขยายไปสู่ระดับนโยบายสาธารณะได้จริง

นิวซีแลนด์เป็นประเทศแรกที่นำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรมผ่านการจัดทำ “งบประมาณเพื่อความอยู่ดีมีสุข” (Wellbeing Budget) ในปี พ.ศ. 2562 ซึ่งเปลี่ยนกรอบการจัดสรรงบประมาณของรัฐจากการยึดตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ไปสู่การให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ด้านคุณภาพชีวิตของประชาชน (Mintrom, 2019)

สกอตแลนด์ได้พัฒนา “กรอบการปฏิบัติงานแห่งชาติ” (National Performance Framework: NPF) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 และมีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องในปี พ.ศ. 2561 และช่วงปี พ.ศ. 2568–2569 โดยใช้ระบบตัวชี้วัดระดับชาติรวม 81 ตัว เพื่อติดตามความก้าวหน้าด้านความอยู่ดีมีสุขในมิติต่าง ๆ (OECD Well-being Knowledge Exchange Platform, 2023)

ในกรณีของเวลส์ มีการประกาศใช้ “กฎหมายว่าด้วยความอยู่ดีมีสุขของคนรุ่นอนาคต” (Well-being of Future Generations Act) ซึ่งกำหนดให้หน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น ต้องบูรณาการเป้าหมายด้านความยั่งยืนและคุณภาพชีวิตไว้ในการกำหนดนโยบายและการดำเนินงาน

ในระดับระหว่างประเทศ OECD รายงานว่า ประมาณร้อยละ 70 ของประเทศสมาชิกได้พัฒนากรอบการวัดความอยู่ดีมีสุขระดับชาติ และในปี พ.ศ. 2566

กลุ่มรัฐมนตรีคลัง G7 ได้ให้การรับรองแนวทางการใช้ตัวชี้วัดสวัสดิการแบบพหุมิติอย่างเป็นทางการ ซึ่งสะท้อนการยอมรับในระดับนโยบายโลก

สำหรับกัมพูชาและลาว หลักฐานจากงานวิจัยที่ผ่านการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (peer-reviewed literature) ยังไม่ยืนยันการนำกรอบ GNH ไปใช้ในระดับนโยบายอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม มีข้อมูลจากเอกสารด้านสถิติของอาเซียนและการสนทนาเชิงนโยบายที่ชี้ถึง “ความสนใจ” หรือ “การนำบางองค์ประกอบไปปรับใช้” ดังนั้น การอ้างอิงในส่วนนี้จึงควรใช้ถ้อยคำอย่างระมัดระวังและเปิดพื้นที่สำหรับการตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมในอนาคต

4.1.5 ตัวชี้วัด GNH มั่นคงและตอบสนองนโยบาย

รายงานการสำรวจ GNH ปี พ.ศ. 2565 ได้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของตัวชี้วัดทั้ง 33 ตัว โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากสามช่วงเวลา ได้แก่ ปี พ.ศ. 2553 2560 และ 2565 (รูปที่ 17–19 ในรายงาน) ผลการศึกษาครอบคลุมทั้งการเปลี่ยนแปลงแบบสัมบูรณ์ (absolute changes) ในระดับความเพียงพอของตัวชี้วัด (uncensored หรือ raw sufficiency headcount ratios) และการเปลี่ยนแปลงของระดับความเพียงพอที่ผ่านเกณฑ์การตัดสิน (censored sufficiency headcount ratios) ในช่วงปี พ.ศ. 2560 ถึง 2565

ผลลัพธ์สะท้อนให้เห็นว่า โครงสร้างการวัดของ GNH มีความมั่นคง (consistent measurement structure) ตลอดระยะเวลาการสำรวจ ขณะเดียวกันก็มีความไวต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย กล่าวคือ ตัวชี้วัดในบางมิติ เช่น การศึกษา สุขภาพ และมาตรฐานการครองชีพ มีแนวโน้มปรับตัวดีขึ้นสอดคล้องกับระดับการลงทุนของภาครัฐในแต่ละช่วงเวลา (Ura et al., 2023) ทั้งนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ของภูฏาน (พ.ศ. 2567–2569) ยังยืนยันการใช้ GNH เป็นกรอบการวัดผลอย่างต่อเนื่องในระดับนโยบาย

อย่างไรก็ตาม แม้ข้อมูลเชิงสำรวจแบบลำดับเวลาจะชี้ให้เห็นแนวโน้มความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายและการเปลี่ยนแปลงของตัวชี้วัด แต่ในปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานจากการวิเคราะห์เชิงเศรษฐมิติ (econometric analysis) ที่สามารถระบุความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ หรือช่วงเวลาหน่วง (time lag) ของผลกระทบจากนโยบายได้อย่างชัดเจน เช่น ในช่วง 2–3 ปี ดังนั้น ข้อค้นพบในส่วนนี้จึงควรตีความในฐานะ “แนวโน้มเชิงประจักษ์จากข้อมูลลำดับเวลา” มากกว่าข้อสรุปเชิงเหตุและผลที่ได้รับการพิสูจน์แล้ว

4.1.6 วิธี Alkire-Foster ยืดหยุ่นกับบริบท

วิธีการ Alkire-Foster ได้รับการออกแบบให้ยืดหยุ่นต่อบริบทอย่างเป็นระบบ ผ่านการเปิดให้กำหนดมิติ ตัวชี้วัด (domain indicators) น้ำหนัก (weights) และเส้นแบ่งความขาดแคลน (deprivation cutoffs) ให้สอดคล้องกับคุณค่าและลำดับความสำคัญของแต่ละสังคมได้เอง ด้วยเหตุนี้ ดัชนีความยากจนหลายมิติระดับโลก (Global MPI) ซึ่งประยุกต์ใช้วิธี Alkire-Foster จึงสามารถนำไปใช้วัดความยากจนและความอยู่ดีมีสุขในมากกว่า 100 ประเทศ ที่มีบริบททางวัฒนธรรมและศาสนาแตกต่างกัน โดยปรับชุดมิติและตัวชี้วัดให้เข้ากับเงื่อนไขของแต่ละประเทศ ขณะเดียวกันก็ยังคงโครงสร้างระเบียบวิธีแกนกลางไว้ เอกสารแนะนำการใช้ของ OPHI ระบุชัดว่า วิธีการนี้ “มีความยืดหยุ่นตามบริบท... สามารถใช้สร้างดัชนีความยากจนหรือความอยู่ดีมีสุขในระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับนานาชาติ โดยเลือกมิติและตัวชี้วัดให้เหมาะกับบริบทที่เกี่ยวข้อง” (Dirksen & Alkire, 2025; Alkire et al., 2016)

ในหัวข้อ 4.1 บทวิเคราะห์ได้แสดงให้เห็นความถูกต้องเชิงประจักษ์ (empirical validity) และความมั่นคงของสถาปัตยกรรมการวัด GNH ผ่านหลักฐานสามด้านหลัก ได้แก่ แนวโน้มการปรับตัวดีขึ้นของดัชนี GNH ในภูฏาน วิธี Alkire-Foster ในฐานะเครื่องมือวัดความขาดแคลนแบบหลายมิติที่ได้รับการยอมรับใน

ระดับนานาชาติ และการนำแนวคิด GNH ไปปรับใช้ในหลากหลายประเทศและภูมิภาค นอกจากนี้ ยังได้ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างเก้าด้านของ GNH ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของความอยู่ดีมีสุขที่อยู่ไกลกว่าการวัดด้วย GDP และมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิต ขณะเดียวกัน วิธีการวัดก็สามารถปรับตามบริบทวัฒนธรรมได้ โดยยังรักษาความเข้มงวดทางระเบียบวิธีไว้

กล่าวโดยสรุป หัวข้อ 4.1 ได้สถาปนาความน่าเชื่อถือของ GNH ในฐานะเครื่องมือวัดเชิงวิทยาศาสตร์ที่ผ่านการตรวจสอบจากหลายทิศทาง ทั้งจากพัฒนาการเชิงข้อมูลในภูฏาน จากความแข็งแรงของระเบียบวิธี Alkire-Foster ที่ได้รับการยอมรับกว้างขวาง และจากการประยุกต์ใช้ในบริบทนานาชาติ ฐานความน่าเชื่อถือนี้เป็นเงื่อนไขจำเป็นก่อนเดินหน้าสู่คำถามที่ลึกกว่า คือ ภายใต้กรอบปรัชญาแบบใด “ความสุข” จึงจะมีนิยามที่ชัดเจนและครอบคลุมเพียงพอสำหรับการวัดเชิงเชิงประจักษ์ได้จริง

ด้วยรากฐานเชิงประจักษ์ที่มั่นคงดังกล่าว บทวิเคราะห์ส่วนถัดไปจะหันไปสำรวจทั้งโอกาส (opportunities) และความเสี่ยง (risks) ของการวัดความอยู่ดีมีสุขในยุคดิจิทัล ตลอดจนพิจารณาว่า กรอบการวัด GNH ควรได้รับการขยายหรือปรับแต่งอย่างไร เพื่อให้รองรับภูมิทัศน์ใหม่ของความสุข ความเปราะบาง และความเสี่ยงในโลกดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม

4.2 ความสุขที่ยั่งยืนในกรอบพุทธและสากล

หัวข้อนี้สำรวจสามมิติที่เชื่อมหลักพุทธเข้ากับเศรษฐศาสตร์สุขร่วมสมัย ได้แก่ การวิเคราะห์ “ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์” และนัยต่อการออกแบบนโยบายการพัฒนา ความท้าทายจากเศรษฐกิจดิจิทัลในมุมมองพุทธ และการเชื่อมโยงหลักพุทธกับกรอบเศรษฐศาสตร์สุขระดับโลก (*wellbeing economy)*

คำถามหลักที่บทนี้พยายามตอบคือ: “คุณภาพชีวิตที่ดี” (*wellbeing)* และ “การดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน” จะสามารถวัดได้อย่างไร และหลักพุทธศาสนาเสนอกรอบคิดในการประเมินชีวิตที่ไม่เพียงก้าวพ้นการวัดด้วยผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (*GDP)* แต่ยังทำหน้าที่เป็นฐานปรัชญาสำหรับการกำหนดนโยบายการพัฒนาสมัยใหม่ได้อย่างไร

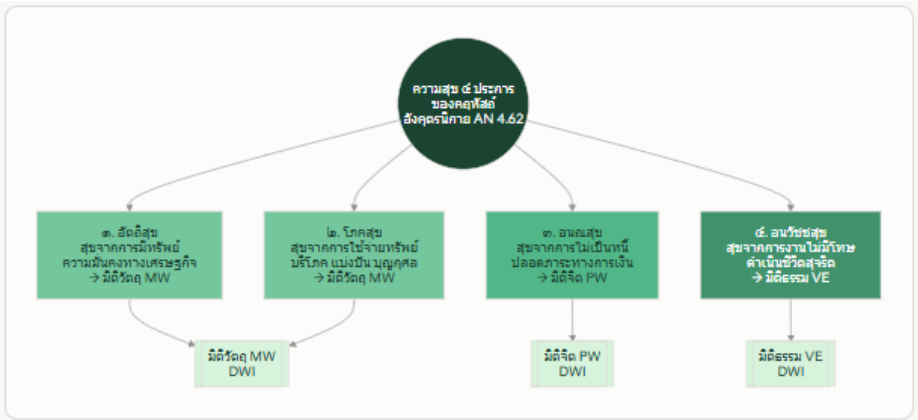
บทนี้มีเป้าหมายหลักสามประการ ประการแรก อธิบายคำจำกัดความของ “ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์” ตามพระไตรปิฎก และชี้ให้เห็นความเกี่ยวข้องของหลักการเหล่านี้กับความมั่นคงของชีวิตในบริบทปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ครอบครัว หรือชุมชน ประการที่สอง วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความสุข ความพอเพียง และการพัฒนามนุษย์ในมิติต่าง ๆ ภายใต้เงื่อนไขใหม่ของเศรษฐกิจดิจิทัล ซึ่งสร้างทั้งโอกาสและความเสี่ยงต่อคุณภาพชีวิต เช่น รูปแบบการบริโภค ข้อมูลข่าวสาร และความเปราะบางทางจิตใจ ประการที่สาม สร้างสะพานเชื่อมเชิงแนวคิดระหว่างหลักพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์สุขสากล (*wellbeing economy)* โดยเชื่อมโยงกับกรอบการวัดระดับนานาชาติ เช่น *OECD Well-being Framework,* ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ (*GNH)* ของภูฏาน และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของไทย ซึ่งต่างมุ่งขยายขอบเขตการวัดให้ไกลกว่า *GDP* เพื่อสะท้อนคุณภาพชีวิตที่แท้จริงของผู้คน

4.2.1 ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์กับความมั่นคงของชีวิต

หลักเกณฑ์ว่าด้วยความสุขของผู้ครองเรือน (คฤหัสถ์) ปรากฏอย่างชัดเจนในพระสูตรสำคัญสองเรื่อง คือ อานณสูตร (Ānaṇya Sutta, สังยุตตนิกาย 4.62) และทีฆชาณุสูตร (Dīghajāṇu Sutta, อังคุตตรนิกาย 8.54) โดยในอานณสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนอนาถบิณฑิกเศรษฐี (Anāthapiṇḍika) ว่าคฤหัสถ์มี “ความสุข 4 ประการ” ได้แก่ (1) อัตถิสุข (atthi-sukha) ความสุขจากการมีทรัพย์สินเป็นของตนเอง (2) โภคสุข (bhoga-sukha) ความสุขจากการใช้ทรัพย์เพื่อ

ประโยชน์ของตน ครอบครัว และเพื่อการให้ทาน (3) อานณสุข (ānaṇya-sukha) ความสุขจากการปลอดหนี้ และการใช้คืนหนี้ได้ครบถ้วน และ (4) อนวัชชสุข (anavajja-sukha) ความสุขจากการประพฤติที่ไม่เป็นโทษ ไม่มัวหมอง

หลักการทั้งสี่นี้มิได้จำกัดกรอบอยู่ในมิติเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ครอบคลุมทั้งมิติสังคม จริยธรรม และภาวะจิตใจของผู้ครองเรือนไปพร้อมกัน จึงสะท้อนภาพ “ความมั่นคงของชีวิต” ในความหมายกว้าง ตั้งแต่ความมั่นคงทางทรัพย์สิน ความมั่นคงจากหนี้สิน ไปจนถึงความมั่นคงทางศีลธรรมและความสบายใจ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแบบจำลองความสุขแบบหลายมิติในยุคใหม่ เช่น ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) และกรอบตัวชี้วัดเศรษฐศาสตร์สุขของ OECD ที่มองความเป็นอยู่ที่ดี (wellbeing) ผ่านเงื่อนไขการดำรงชีวิต สุขภาพ การศึกษา และความสัมพันธ์ทางสังคม ไม่ใช่ผ่านตัวเลขรายได้เพียงตัวเดียว (Sujato, n.d.; Indacara, 2011; Plodpai & Koomkrong, 2025)

ภาพที่ 4- 2 ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Sujato (2018) และ Indacara (2011)

แผนภาพนี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความมั่งคั่งทางวัตถุ หากแต่จัดวาง “ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์” ให้สัมพันธ์อย่างเป็นระบบกับ 3

มิติของ DWI โดยแต่ละระดับความสุขเชื่อมโยงโดยตรงกับมิติด้านวัตถุ สังคม และจิตใจในลักษณะมีลำดับขั้นและเสริมกันเป็นองค์รวม

ในทำนองเดียวกัน ทีฆชาณุสูตรได้ระบุคุณสมบัติ 4 ประการของคฤหัสถ์ที่นำไปสู่ความมั่นคงของชีวิต ได้แก่ (1) อุฏฐานสัมปทา (uṭṭhāna-sampadā) คือความเพียรพยายามอย่างมุ่งมั่น (2) อารักขสัมปทา (ārakkha-sampadā) คือความรอบคอบในการป้องกันความเสี่ยง (3) กัลยาณมิตตตา (kalyāṇa-mittatā) คือการคบหากับมิตรหรือผู้ร่วมงานที่มีคุณธรรม และ (4) สมชีวิกตา (sama-jīvikatā) คือการดำรงชีพและจัดการรายได้อย่างสมดุล (Narada, n.d.) หลักการเหล่านี้ร่วมกันทำหน้าที่เป็นกรอบศีลธรรมและกรอบคิดเชิงปรัชญาที่คุ้มครองและส่งเสริมความมั่นคงของชีวิต ซึ่งในบริบทการพัฒนาปัจจุบันสามารถตีความได้ว่าเป็นการลดความเปราะบาง (vulnerability) และเพิ่มความยืดหยุ่น (resilience) ให้กับครัวเรือนและชุมชน

งานวิจัยด้านเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและเศรษฐศาสตร์ความสุขจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า การขาดความมั่นคงด้านรายได้ส่งผลลบอย่างมีนัยสำคัญต่อความสุข แต่ในขณะเดียวกัน การมีรายได้สูงขึ้นอย่างเดียวก็ไม่ได้รับประกันความสุขที่ยั่งยืนเสมอไป ศาสตราจารย์ริชาร์ด อีสเตอร์ลิน (Richard Easterlin) เสนอ “ข้อขัดแย้งของอีสเตอร์ลิน” (Easterlin Paradox) ว่า ในระยะยาว แม้รายได้เฉลี่ยของประชากรจะเพิ่มขึ้น แต่ระดับความสุขโดยรวมกลับไม่จำเป็นต้องเพิ่มขึ้นตาม เนื่องจากมนุษย์มีแนวโน้มเปรียบเทียบทางสังคมและปรับตัวทางความรู้สึกต่อระดับชีวิตใหม่ (Clark et al., 2007) ดังนั้น แม้ความมั่นคงทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานจะเป็นเงื่อนไขจำเป็น ทว่าการเร่งเพิ่มรายได้เกินกว่าระดับความพอดีกลับไม่ได้นำไปสู่ความสุขที่ลึกซึ้งและยั่งยืน

ภาพที่ 4-3 ด้านล่างจึงใช้สื่อให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจและระดับความสุขของผู้คนมิได้เคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันเสมอไป

ภาพที่ 4- 3 มายาคติของตัวเลข: ข้อขัดแย้งของอีสเตอร์ลิน

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Clark et al. (2007) และ Payutto (2020)

ข้อขัดแย้งนี้ชี้ให้เห็นว่า นโยบายที่มุ่งเพิ่มรายได้เพียงด้านเดียว โดยไม่คำนึงถึงมิติทางจิตใจและสังคม ไม่สามารถสร้างความสุขที่ยั่งยืนได้ หลักการดังกล่าวสอดคล้องโดยตรงกับแนวคิดเรื่อง “อนวัชชสุข” ในพุทธปรัชญา

ในอีกด้านหนึ่ง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) อธิบายในกรอบเศรษฐศาสตร์พุทธศาสนาว่า ความสุขที่แท้จริงมิได้เกิดจากการตอบสนองตัณหาอย่างไร้ขีดจำกัด หากเกิดจากการบริหารความปรารถนาให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมและตอบสนองผ่านปัจจัยสี่ตามความจำเป็นของชีวิต (Payutto, 2020) นัยสำคัญคือพลเมืองในสังคมดิจิทัลไม่เพียงต้องมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ แต่ยังต้องพัฒนา “ปัญญา” เพื่อให้เท่าทันและเข้าใจ “คุณค่าแท้” มากกว่า “คุณค่าเทียม” ของวัตถุและการบริโภค

หลัก “สัมมาอาชีวะ” (sammā-ājīva) ซึ่งหมายถึงการประกอบอาชีพที่ไม่ก่ออันตราย ไม่เอารัดเอาเปรียบ และไม่แสวงหารายได้จากการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตเป็นเกณฑ์สำคัญในการกำหนดความเป็นอยู่ที่ดีในพุทธศาสนา แนวคิดนี้ตั้งอยู่บน

ฐานที่ต่างจากวิถีการผลิตที่มุ่งเพิ่มรายได้สูงสุดโดยละเลยผลกระทบทางสังคมและจริยธรรม งานวิจัยด้านความเป็นอยู่ที่ดีในการดำเนินธุรกิจชี้ว่า องค์กรที่ยึดหลักจริยธรรมได้รับความเชื่อมั่นจากชุมชนและลูกค้าในระดับสูง ซึ่งส่งผลต่อเสถียรภาพระยะยาวของธุรกิจ (Nguyen & Soontaraporn Techapalokul, 2022)

นอกจากนี้ ความรับผิดชอบต่อสังคมและการสร้างธรรมาภิบาลเชิงจริยธรรมผ่าน “กัลยาณมิตตตา” (kalyāṇa-mittatā) ยังมีบทบาทสำคัญในการลดความเสี่ยงของครัวเรือน งานวิจัยร่วมสมัยชี้ว่า ทุนทางสังคม—ได้แก่ เครือข่ายความสัมพันธ์ การช่วยเหลือเกื้อกูล และความเชื่อมั่นในชุมชน—เป็นกลไกสำคัญในการปกป้องครัวเรือนจากการสูญเสียรายได้ในภาวะวิกฤตและเหตุฉุกเฉิน อีกทั้งชุมชนที่มีทุนทางสังคมเข้มแข็งยังสามารถฟื้นตัวได้รวดเร็วกว่าชุมชนที่อ่อนแอ (Do et al., 2025; Yang et al., 2024; Budría et al., 2025)

ประเทศไทยเป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนพลวัตดังกล่าวอย่างชัดเจน ผ่านบททดสอบจากวิกฤตการเงินโลก (พ.ศ. 2551) และวิกฤตโควิด-19 (พ.ศ. 2563) หลักฐานจากการสำรวจครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติและรายงานของสหประชาชาติระบุว่า ครัวเรือนในชุมชนที่มี (1) ความหลากหลายของแหล่งรายได้ (2) เครือข่ายการช่วยเหลือกันโดยไม่ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์ และ (3) ความเชื่อมั่นทางศาสนาและวัฒนธรรม มีระดับการสูญเสียความสุขต่ำกว่าครัวเรือนที่พึ่งพารายได้เพียงมิติเดียว

4.2.2 ความสุข ความพอดี และการพัฒนามนุษย์ในยุคดิจิทัล

นอกเหนือจากมิติเศรษฐกิจ บทนี้ต้องตอบคำถามว่า: ความสุขตามแบบพุทธศาสนา (sukha) และการพัฒนามนุษย์ (human development) ที่หมายรวมถึงศักยภาพ (capabilities) ของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กันอย่างไรท่ามกลางความท้าทายของยุคดิจิทัล ศาสตราจารย์อมาร์ตยา เซน ได้เสนอแนวคิด "ความสามารถ" (capabilities) ว่าเป็นการประเมินการพัฒนามนุษย์ที่กว้างขึ้นกว่าการมีรายได้หรือ

สินค้าเพียงอย่างเดียว แต่ดูเหมือนว่าเป็นความสามารถที่คนมีในการกระทำสิ่งต่างๆ และจะเป็นสิ่งมีค่า ที่พระไตรปิฎกเรียกว่า sukha (ความสุข) นั่นคือการปราศจากความทุกข์และมีความสำรามและสบายใจ (Sen, n.d.)

ในทวีปดิจิทัล ความชั้นสูงและความท้าทายของเศรษฐศาสตร์ระบบปลายเปิด (platform economy) ได้สร้างรูปแบบใหม่ของโครงสร้างความเสี่ยง ปรากฏการณ์ "ความเข้มข้นของความปรารถนา" (concentration of craving; taṇhā) ในหลักพุทธศาสตร์สามารถอธิบายได้ว่า คนถูกออกแบบให้พึ่งพาแพลตฟอร์มดิจิทัล โดยอัลกอริทึมจะเลือกและคัดกรองเนื้อหาเพื่อให้บริการแสดงผล ทำให้ผู้ใช้รู้สึกว่าต้องเข้าไปบ่อยครั้ง มีการใช้เวลาเพิ่มเติมกว่าที่วางแผนไว้

ความพอดี (sufficiency) ตามแบบพุทธศาสตร์นั้นเป็นการฝึกฝนให้มีความรู้สึกหลัง (mindful discernment) ในการเลือกเนื้อหา เวลา และลักษณะของการใช้เทคโนโลยี นักจิตวิทยาบาร์รี่ ชวาร์ตซ์ ได้เสนอแนวคิด "ความขัดแย้งของทางเลือก" (paradox of choice) โดยอ้างว่า ความหลากหลายของตัวเลือกแบบไม่มีขีดสิ้น (เช่น หลากหลายของแอปพลิเคชัน สตรีมมิง และสื่อโซเชียล) จริงๆแล้วลดความสุขและเพิ่มความวิตกกังวล (Schwartz, n.d.) การสอนแบบพุทธศาสตร์ของการจำกัดความปรารถนาตัวเองอย่างมีสติ “ปัจจเวกขณา” (paccavekkhaṇā — reflection on sufficiency) จึงเป็นการใช้แนวทางลดความเสียหายที่สำคัญยิ่ง

ความแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจแพลตฟอร์มที่กระตุ้นตัณหาและสมดุลดิจิทัลตามแนวพุทธ ปรากฏชัดเจนในภาพเปรียบเทียบด้านล่าง

ภาพที่ 4- 4 ความท้าทายยุคดิจิทัล

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Schwartz (2004) และ Payutto (2020)

ภาพดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การตอบสนองต่อความท้าทายทางดิจิทัลไม่ใช่การปฏิเสธเทคโนโลยี แต่เป็นการพัฒนาสติและสัมปชัญญะ (paccavekkhaṇā — clear comprehension) ในการเลือกใช้เทคโนโลยีเพื่อวัตถุประสงค์ของตนเอง

มาตรฐาน Gross National Happiness (GNH) ของประเทศภูฏานซึ่งบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ได้บูรณาการหลักพุทธศาสตร์เข้ากับกรอบการวัดและนโยบายการพัฒนา ระบบวัด GNH มี 4 เสาหลัก คือ (1) การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและยุติธรรม (2) การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมที่มีชีวิตชีวา (3) การคุ้มครองสิ่งแวดล้อมอย่างตั้งใจ และ (4) การปกครองที่ดี ระบบนี้วัดได้ด้วย 9 มิติ และ 33 ตัวบ่งชี้ (Royal Bhutanese Embassy, 2016; OPHI, 2021) เมื่อเทียบกับ OECD Better Life Index ที่มี 11 มิติหลัก (housing, income, jobs, community, education, environment, civic engagement, health, life satisfaction, safety, work-life balance) จะเห็นการลู่เข้าที่สำคัญ คือการยอมรับ

ว่า ความเป็นดีของชาติต้องวัดจากมิติหลายมิติ (OECD, 2024; Centre for Bhutan and GNH Studies, 2024)

ในบริบทของดิจิทัลอินคลูชั่น (digital inclusion) และการเข้าถึงอย่างเท่าเทียม ปัญญา (paññā) และความเข้าใจชัดเจน (sampajañña — clear comprehension) ได้กลายเป็นหลักสำคัญในการเลือกเทคโนโลยีและเนื้อหา การพัฒนาทักษะดิจิทัลจำเป็นต่อการเข้าสู่เศรษฐศาสตร์ดิจิทัล แต่การปลูกจิตสำนึก (digital mindfulness) ในการใช้เทคโนโลยีเพื่อวัตถุประสงค์ของตนเอง ไม่ใช่เพื่อบริการแพลตฟอร์ม จึงเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ที่หลีกไม่ได้

สำหรับประเทศไทย การศึกษาจากโครงการสอนการเข้าใจและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในชุมชนหลายแห่งแสดงว่า การบูรณาการหลักจริยธรรมพุทธศาสตร์เข้ากับการฝึกอบรมทักษะดิจิทัล ส่งผลให้ผู้เข้ารับการอบรมใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีสติ ผลเบื้องต้นจากการวิจัยระบุว่า การออกแบบโครงการการศึกษาดิจิทัลที่บูรณาการแนวจริยธรรมนั้นทำให้ผู้เรียนมี "การใช้ดิจิทัลอย่างมีความหมาย" (meaningful digital use) สูงกว่า 30–50 เปอร์เซ็นต์เมื่อเทียบกับการฝึกอบรมเพียงด้านเทคนิค

4.2.3 หลักพุทธกับแนวคิด Wellbeing Economy

ในบริบทการพัฒนาสากล การยอมรับว่า GDP ไม่ใช่การวัดเดียวของความเป็นดีของสังคมได้กลายเป็นประเด็นสำคัญของการคิดร่วมสมัย พระสูตรกูฏทันต (Kūtadanta Sutta) เสนอแนวคิดอันเก่าแก่เกี่ยวกับการลงทุนสาธารณะในการคุ้มครอง การศึกษา การสนับสนุนอาชีพ และการจัดการสิ่งแวดล้อม แนวคิดเหล่านี้เชื่อมโยงกับหลักการ "กหมิลักขณะ" (gaha-milakkharaṇa — การจัดการทางเศรษฐศาสตร์) ซึ่งเน้นการลงทุนของรัฐในหลายมิติ เป็นองค์ประกอบเดียวกับที่เศรษฐศาสตร์สุข (Wellbeing Economy) ปัจจุบันนำเสนอเป็นลำดับการจัดสรรงบประมาณสาธารณะแรก Wellbeing Economy Alliance (WEAll) นิยาม

เศรษฐศาสตร์สุขว่า เป็นเศรษฐศาสตร์ที่จัดระบบการผลิตและการกระจายโดยให้ความสุขและศีลธรรมของมนุษย์และธรรมชาติเป็นวัตถุประสงค์หลัก (WEAll, 2019)

ประเทศต่างๆ อาทิ นิวซีแลนด์ สกอตแลนด์ ไอซ์แลนด์ เวลส์ ฟินแลนด์ และแคนาดา ได้ร่วมกันสร้างพันธมิตร Wellbeing Economy Governments (WEGo) ตั้งแต่ พ.ศ. 2561 เพื่อแลกเปลี่ยนความเชี่ยวชาญและนโยบายดีตัวอย่าง อันจะช่วยให้พัฒนาระบบเศรษฐศาสตร์สุขระดับชาติของแต่ละประเทศ โดยเฉพาะนิวซีแลนด์ได้เสนองบประมาณเพื่อความสุข (wellbeing budget) เมื่อ พ.ศ. 2562 ซึ่งจัดสรรงบประมาณไม่เพื่อเพิ่ม GDP สูงสุด แต่เพื่อให้ประชากรมีความสุข การศึกษา และสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น สกอตแลนด์กำหนด National Performance Framework ที่วัดความเป็นดีแบบหลายมิติ ส่วนไอซ์แลนด์ได้นำรองแบบงบประมาณความสุขเข้าสู่การปฏิบัติ (Doughnut Economics Action Lab [DEAL], 2024)

ภาพที่ 4- 5 กระแสโลกสู่เศรษฐกิจแห่งความอยู่ดีมีสุข

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก WEAll (2019), Mintrom (2019), OECD (2023) และ Doughnut Economics Action Lab (2024)

กระแสการเปลี่ยนแปลงระดับโลกสู่เศรษฐกิจแห่งความอยู่ดีมีสุข อย่างที่สรุปไว้ข้างต้น ยืนยันว่าการออกจาก GDP ไม่ใช่แนวคิดชายขอบ หากแต่เป็นทิศทางหลักของการพัฒนาโลก ซึ่งเปิดโอกาสให้ไทยนำหลักพุทธศาสนาเข้าสู่เวทีนโยบายระหว่างประเทศอย่างมีความน่าเชื่อถือ

สำคัญยิ่งกว่านั้น ระบบ Gross National Happiness ของประเทศภูฏานแสดงให้เห็นการบูรณาการหลักพุทธศาสตร์เข้ากับนโยบายสาธารณะ โดยคณะกรรมาธิการพระราชกิจแห่งภูฏาน สร้างแบบจำลองการวัดและประเมินนโยบายอย่างคำนึงถึง 9 มิติของความสุข ได้แก่ ความสำราญทางจิตใจ สุขภาพ เวลาหลัง การศึกษา ความหลากหลายทางวัฒนธรรม การปกครองที่ดี ชีวิตชุมชน ความหลากหลายทางนิเวศน์ และมาตรฐานการดำรงชีวิต ผลประเมินความก้าวหน้าของประเทศภูฏาน แสดงว่าดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) เพิ่มขึ้นจาก 0.152 (พ.ศ. 2512) เป็น 0.636 (พ.ศ. 2568) ทั้งที่รายได้ต่อหัวยังค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก (Centre for Bhutan and GNH Studies, 2024; OECD, 2024)

สำหรับประเทศไทย ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy, SEP) ที่พระราชทานโดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทำหน้าที่เป็นรากฐานทางปรัชญาของการพัฒนาประเทศตั้งแต่พระราชดำรัสครั้งแรกในช่วงปลายทศวรรษที่ 2500 และแสดงออกเด่นชัดโดยเฉพาะในวิกฤตการเงินสากล (พ.ศ. 2540) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยหลัก 3 ประการ คือ (1) พอประมาณ (2) มีเหตุผล และ (3) มีภูมิคุ้มกัน โดยได้กลายเป็นเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่แผนที่ 9 เป็นต้นมา และบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญหลายฉบับ ในแง่การปฏิบัติสำนักงานสถิติแห่งชาติรายงานว่า มีกว่า 23,000 หมู่บ้านในประเทศไทยที่ดำเนินโครงการเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก (NESDC, 2016; อนุรัตน์ อนันตนาธร, ม.ป.ป.)

อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงให้เต็มศักยภาพในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องเชื่อมโยงกับตัวบ่งชี้ความสุขระดับสากล พร้อมส่งเสริมให้ทุกคนเข้าถึงเทคโนโลยีอย่างเท่าเทียม ปรัชญาเดิมเน้นการพึ่งตนเองของชุมชน แต่ไม่ได้คำนึงถึงทักษะดิจิทัลและการเข้าถึงแพลตฟอร์มดิจิทัล ซึ่งจำเป็นต่อการประกอบอาชีพและการศึกษาปัจจุบัน

บทที่ 4.2 นี้ได้เสนอว่า หลักพุทธศาสตร์เกี่ยวกับความสุขและการดำรงชีวิตสมดุล สอดคล้องกับกรอบการวัดและนโยบายเศรษฐศาสตร์สุขที่เกิดขึ้นในโลก ได้แก่ OECD Better Life Index ระบบ GNH ของภูฏาน และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของไทย ทั้งหมดนี้ยอมรับว่า (1) ความเป็นดีของชีวิตต้องวัดจากหลายมิติ ไม่เพียงรายได้ (2) การลงทุนสาธารณะในการศึกษา สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และการปกครองที่ดี เป็นหัวใจของการพัฒนา (3) การเพิ่มความสุขต้องสมดุลกับเสรีภาพในการเลือกของตนเอง และ (4) การพัฒนามนุษย์จำเป็นต้องรวมความสามารถดิจิทัล แต่ยังต้องปลูกจิตสำนึก (mindfulness) เพื่อจำกัดความปรารถนาและใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ

กรอบนี้จึงเป็นสะพานสู่การออกแบบตัวบ่งชี้และนโยบายเฉพาะสำหรับบริบทไทย ซึ่งจะได้รับการขยายความในบทถัดไป

4.3 GNH, HDI และ SDGs: กรอบวัดผลที่สำคัญของโลก

หัวข้อนี้เปรียบเทียบวิเคราะห์กรอบวัดผลการพัฒนาสามกรอบหลัก โดยตรวจสอบโครงสร้าง จุดแข็ง ข้อจำกัด และความเหมาะสมกับบริบทพุทธ-ไทย เพื่อระบุส่วนที่ยังไม่ครอบคลุม

สังคมโลกเผชิญกับความท้าทายที่ซับซ้อน ตั้งแต่ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ไปจนถึงวิกฤตด้านจิตใจและสังคม จึงไม่สามารถพึ่งพาตัวชี้วัดเดียว เช่น ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (*GDP)* ได้อีกต่อไป ในทศวรรษ

ที่ผ่านมา กรอบวัดผลทางเลือกหลายอย่างได้เกิดขึ้นเพื่อให้ครอบคลุมมิติต่างๆ ของการพัฒนาที่ *GDP* มิได้พิจารณา

กรอบวัดผลสำคัญสามกรอบที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล ได้แก่ ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (*Human Development Index: HDI)* ของสหประชาชาติ ดัชนีความสุขแห่งชาติ (*Gross National Happiness: GNH)* ของภูฏาน และกรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (*Sustainable Development Goals: SDGs)* ในวาระ 2030 กรอบเหล่านี้นำเสนอแนวทางแตกต่างกันในการนิยามและวัดประสิทธิผลของการพัฒนา ซึ่งสะท้อนสมมติฐานเชิงคุณค่า วิทยาศาสตร์ และการเมืองที่แตกต่างกัน ส่วนนี้จะวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะ จุดแข็ง และข้อจำกัดของแต่ละกรอบ เพื่อให้เห็นว่าสิ่งที่เราวัดและวิธีการวัดส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและสุขภาพจิตส่วนรวมอย่างไร

4.3.1 HDI และการวัดศักยภาพของมนุษย์

ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index: HDI) ที่สหประชาชาติสร้างขึ้น ได้กลายเป็นเครื่องมือวัดที่เหนือกว่า GDP เพียงอย่างเดียว HDI ประเมินการพัฒนาจากสามมิติหลัก คือ สุขภาพ (วัดจากอายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด) การศึกษา (ค่าเฉลี่ยปีการศึกษาและจำนวนปีที่คาดว่าจะได้รับ) และรายได้ (รายได้ประชาชาติต่อหัวปรับตามอำนาจซื้อ) โดยคำนวณผ่านค่าเฉลี่ยเชิงเรขาคณิตตั้งแต่เปิดตัวในปี พ.ศ. 2533 HDI ได้กลายเป็นเครื่องมือนโยบายสำคัญของสหประชาชาติและรัฐบาลทั่วโลก (UNDP, 2567)

อย่างไรก็ตาม ความง่ายในการวัดนี้มาพร้อมกับข้อจำกัดที่สำคัญ ประเด็นแรก องค์ประกอบรายได้ของ HDI ใช้ค่าเฉลี่ยเท่านั้น จึงไม่สามารถสะท้อนการกระจายรายได้ภายในประเทศได้ สิ่งนี้ปกปิดความเหลื่อมล้ำ ความมั่งคั่งของกลุ่มน้อย และการกระจุกตัวของความยากจน ประเด็นที่สอง มิติการศึกษาของ HDI วัดเพียงจำนวนปีการศึกษาเท่านั้น ไม่ได้วัดผลลัพธ์การเรียนรู้หรือคุณภาพของ

การศึกษา ประเทศที่มีเด็กนั่งในห้องเรียนมากมาย แต่ไม่ได้เรียนรู้อย่างมีประสิทธิผล อาจมีคะแนน HDI ด้านการศึกษาสูง ทั้งที่ทักษะและความรู้ที่ได้รับนั้นมีน้อยมาก

ข้อจำกัดเหล่านี้บ่งชี้ว่า แม้ HDI จะเป็นตัวชี้วัดที่ดีกว่า GDP แต่เพียงอย่างเดียว มันยังคงทิ้งไปมิติหลายอย่างของการพัฒนาคนและสังคม ซึ่งจำเป็นสำหรับความเข้าใจที่สมบูรณ์เกี่ยวกับความเจริญและความเสื่อม

4.3.2 GNH ของภูฏาน: หลักคิด มิติ และระบบตัวชี้วัด

ขณะที่ HDI พยายามวัดศักยภาพมนุษย์ผ่านตัวชี้วัดทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นสากล ดัชนีความสุขมวลรวมแห่งชาติ (Gross National Happiness: GNH) ของภูฏาน กลับก่อตัวมาจากปรัชญาพุทธศาสนาและแนวคิดนโยบายเฉพาะของประเทศ พระราชาธิบดีจิกมี สิงเจ วังชุก ประกาศเป็นครั้งแรกในปี 1972 ว่า "ความสุขแห่งชาติมีความสำคัญมากกว่า GDP" และได้นำมาปฏิบัติเป็นกรอบนโยบายอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี 2007 (JSW School of Law, 2025)

โครงสร้าง GNH ประกอบด้วย 4 เสาหลัก คือ การปกครองที่ดี การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน การธำรงรักษาวัฒนธรรม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Centre for Bhutan Studies & GNH Research, 2024) แบ่งย่อยเป็น 9 โดเมนสำหรับการวัด ได้แก่ มาตรฐานการครองชีพ สุขภาพ การศึกษา สิ่งแวดล้อม ความเข้มแข็งของชุมชน การใช้เวลา ความผาสุกทางจิตวิทยา การปกครองที่ดี และความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม

ระบบตัวชี้วัด GNH มีความซับซ้อนสูง ประกอบด้วยตัวชี้วัด 72 ตัว (36 ดัชนีย่อย และ 151 ตัวแปร) เพื่อให้สามารถแยกแยะระดับความสุขแห่งชาติได้อย่างละเอียด (Centre for Bhutan Studies & GNH Research, 2015) สิ่งที่ทำให้ GNH แตกต่างจาก HDI อย่างมีนัยสำคัญ คือ ความเน้นย้ำบนความผาสุกทางจิตวิทยา ประกอบด้วยความพอใจในชีวิต ความสุข และการสมดุลของจิตใจ ซึ่งสะท้อนแนวคิด

พุทธศาสตร์เกี่ยวกับการลดทุกข์และการบรรลุวิถีชีวิตที่เหมาะสม นอกจากนี้ GNH ยังเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนทัศนะที่ไม่ใช่ตะวันตกเกี่ยวกับการพัฒนา โดยสมมติว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจต้องสมดุลกับการรักษาความสมดุลอารยธรรม ไม่ใช่เพื่อเพิ่มรายได้เพียงเท่านั้น

การปฏิบัติ GNH ในภูฏานเองกลับเผยให้เห็นความท้าทายหลายประการ สำรวจประชากรปี 2015 พบว่า คะแนน GNH ในพื้นที่ชนบทต่ำกว่าเขตเมือง และตัวแปรด้านรายได้และสุขภาพยังส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อคะแนน GNH รวม แม้ว่าดัชนีออกแบบมาเพื่อวัดมิติที่กว้างกว่า ปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ GNH อาจถูกใช้อย่างเลือกปฏิบัติในการกำหนดนโยบาย แม้ว่าคิดค้นขึ้นเพื่อช่วยให้จัดสรรทรัพยากรสาธารณะอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

4.3.3 SDGs ในฐานะกรอบประเมินการพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

ในปี 2015 สหประชาชาติรับรองเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ภายใต้วาระ 2030 เป็นข้อตกลงระดับสากลของประเทศสมาชิกทั้งหมด (United Nations, 2015) กรอบ SDGs ประกอบด้วยเป้าหมาย 17 ข้อและเป้าประสงค์ย่อย 169 ข้อ ครอบคลุมห้ามิติหลัก ได้แก่ ประชาชน โลก ความมั่งคั่ง สันติภาพ และหุ้นส่วนการบูรณาการ

ต่างจาก HDI ที่เน้นความสามารถของบุคคล และต่างจาก GNH ที่เน้นบริบทอารยธรรมเฉพาะเจาะจง SDGs เป็นเป้าหมายองค์กรพัฒนากว้างขวาง ครอบคลุมนโยบายตั้งแต่การขจัดความยากจน การศึกษาคุณภาพ ความเท่าเทียมของเพศ พลังงานสะอาด การจ้างงาน การลดความเหลื่อมล้ำ และการดำเนินการด้านภูมิอากาศ ไปจนถึงเป้าหมายอื่นๆ อีกมากมาย การติดตามความก้าวหน้าต้องใช้กว่า 232 ตัวชี้วัดทั่วระดับโลก (United Nations, 2024)

หลักการหลักของ SDGs คือ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง" (Leave No One Behind) หมายความว่า ความเจริญและความยากจนต้องไม่วัดในระดับชาติโดยทั่วไป แต่ต้องแยกย่อยตามรายได้ เพศ อายุ ความพิการ และสถานที่ตั้ง (Binsted et al., 2017) เหตุผลคือ ค่าเฉลี่ยชาติอาจปกปิดความเหลื่อมล้ำและความเสี่ยงที่ซ่อนอยู่ของกลุ่มประชากรบางกลุ่ม ตัวอย่างเช่น หากความยากจนลดลงโดยรวม แต่ผู้หญิงในชนบทยังจนลงตัว ข้อมูลระดับชาติก็ไม่สะท้อนความเป็นจริงนี้ การแยกย่อยข้อมูล จึงสำคัญต่อการติดตามความยุติธรรมและประสิทธิผลของนโยบาย

อย่างไรก็ตาม ตามรายงาน The Sustainable Development Goals Report 2024 ประเทศพัฒนาน้อยจำนวนมากขาดระบบข้อมูลดิจิทัลและโครงสร้างพื้นฐานสถิติเพียงพอสำหรับการแยกย่อยข้อมูลอย่างทั่วถึง (United Nations, 2024) สิ่งนี้ทำให้หลักการ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง" เผชิญความท้าทายเชิงเทคนิค นโยบาย และการบริหารจัดการอย่างเสมอหน้า

4.3.4 เปรียบเทียบจุดแข็งและข้อจำกัดของแต่ละกรอบ

ในการพิจารณากรอบวัดผลทั้งสามแบบอย่างลึกซึ้ง จะเห็นว่าแต่ละกรอบสะท้อนสมมติฐานเชิงคุณค่า แนวทางวิทยาศาสตร์ และจุดมุ่งหมายนโยบายที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อการค้นหาความเหลื่อมล้ำและการกำหนดลำดับความสำคัญของนโยบายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ดัชนี HDI เน้นที่ความสามารถพื้นฐานของปัจเจกบุคคล ได้แก่ การมีชีวิตอย่างยาวนาน การได้รับการศึกษา และปัจจัยพอเพียงสำหรับการครองชีพ สมมติฐานนี้สะท้อนวิทยาศาสตร์การพัฒนาแบบตะวันตก ซึ่งเชื่อว่ารายได้ สุขภาพ และการศึกษาเป็นรากฐานของมนุษย์

ในทางตรงข้าม GNH เน้นความผาสุก (wellbeing) ในความหมายกว้างขวาง ไม่เพียงแค่ความสามารถพื้นฐาน แต่รวมถึงความสุข จิตวิญญาณ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สมมติฐานนี้มีรากในปรัชญาพุทธศาสตร์ (Hickel, 2020) ซึ่งมองว่าการพัฒนาไม่ควรจำกัดเพียงการเพิ่มรายได้ แต่ต้องคำนึงถึงความสมดุลของชีวิตและสังคมโดยรวม

SDGs กำหนดสมมติฐานแนวทางอีกระดับหนึ่ง นั่นคือ การพัฒนาต้องอาศัยเป้าหมาย 17 ข้อที่เชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน ทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ เคลื่อนตัวออกจากสมมติฐานเก่าว่า "การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะแก้ปัญหาทั้งหมด"

ภาพที่ 4- 6 กระแสโลกสู่เศรษฐกิจแห่งความอยู่ดีมีสุข

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Hickel (2020); Centre for Bhutan Studies & GNH Research (2016)

แผนภาพเปรียบเทียบข้างต้นแสดงชัดเจนว่าไม่มีกรอบใดครอบคลุมบริบทไทยได้สมบูรณ์ และการขาดมิติธรรมกับดิจิทัลสมดุลในทุกกรอบเปิดทางสู่ข้อเสนอดัชนีธรรมาภิวัฒน์

ความแตกต่างเหล่านี้ส่งผลต่อการออกแบบและโครงสร้างข้อมูลของแต่ละกรอบอย่างลึกลงไป ดัชนี HDI ใช้เพียง 3–4 ชุดข้อมูล (อายุคาดเฉลี่ย ปีการศึกษา และรายได้) ซึ่งหาได้ง่ายและเป็นสากล ทำให้ HDI แพร่ไปยังประเทศทั่วโลกได้อย่างสะดวกและประหยัด อย่างไรก็ตาม Hickel (2020) ในวารสาร Ecological Economics ระบุว่า HDI ล้มเหลวในการคำนึงถึงความจุสิ่งแวดล้อม เขาเสนอให้ปรับ HDI ด้วยการหารด้วยตัวชี้วัดผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ได้ Sustainable Development Index ซึ่งสะท้อนแนวคิด "ความยั่งยืนแบบแข็งแกร่ง" แม้กระบวนการนี้จะเพิ่มความสมบูรณ์ให้กับ HDI แต่ก็ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างของดัชนีมีผลต่อข้อสรุปและทางเลือกนโยบายอย่างมีนัยสำคัญ (Hickel, 2020)

GNH ใช้ตัวชี้วัด 72 ตัว ออกแบบมาเพื่อวัด 9 โดเมน ข้อมูลส่วนใหญ่มาจากการสำรวจในประเทศ ซึ่งเน้นความคิดเห็นและการรับรู้ของประชากรมากกว่าข้อมูลเชิงปริมาณสากล โครงสร้างนี้ให้ GNH ความลึกเชิงคุณภาพมาก แต่มีความเข้มงวดในการปรับเทียบข้ามประเทศ และยากต่อการถ่ายโอนไปยังบริบทวัฒนธรรมที่แตกต่าง (Centre for Bhutan Studies & GNH Research, 2016)

SDGs ใช้ตัวชี้วัด 232 ตัว จากแหล่งข้อมูลหลากหลาย และวิธีการวัดที่หลายระดับ ตั้งแต่วิธีบริหาร ระบบสำรวจเป็นทางการ ไปจนถึงการทำแผนที่จากภาพดาวเทียม ทำให้ SDGs เป็นกรอบงานที่ครอบคลุมและยืดหยุ่นมาก แต่ต้องใช้ทรัพยากรมหาศาลในการเก็บรวบรวมและจัดการข้อมูล

นอกจากความแตกต่างในระเบียบวิธีแล้ว ต้นทุนข้อมูลและความต้องการโครงสร้างพื้นฐานของการติดตามแต่ละกรอบไม่เท่ากัน (UNDP, 2024) HDI ต้องข้อมูลเพียง 3–4 ชุด จึงประเทศเล็กหรือประเทศพัฒนาน้อยสามารถคำนวณ HDI ของตนเองได้โดยไม่ต้องลงทุนใหญ่ GNH ต้องการการสำรวจประชากรอย่างลึก ซึ่งต้องบุคลากรและงบประมาณพอสมควร แต่ความต้องการโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลต่ำกว่า เนื่องจากข้อมูลอาจเก็บรวบรวมได้หลายรูปแบบ SDGs มีข้อกำหนดสูงสุด

สำหรับการจัดการข้อมูลทั้งในแง่การสำรวจ ระเบียนต่างๆ และการประมวลผลผ่านระบบดิจิทัลที่ทันสมัย ตามรายงาน SDG 2024 ประเทศพัฒนามากมายพบว่ากว่าครึ่งของตัวชี้วัด SDGs ไม่สามารถวัดได้เนื่องจากขาดข้อมูล โดยเฉพาะข้อมูลแยกย่อย (disaggregated data) (United Nations, 2024)

ตาราง 4- 1 เปรียบเทียบกรอบวัดผลการพัฒนา: HDI, GNH และ SDGs

กรอบวัดผล	จุดแข็ง	ข้อจำกัด	ความเหมาะสมกับบริบทพุทธ/ไทย
HDI	• วัดความสามารถพื้นฐานของมนุษย์ (3 มิติ) • ง่ายต่อการเปรียบเทียบระหว่างประเทศ • ข้อมูลหาได้สากลในเกือบทั้งโลก • ต้นทุนข้อมูลต่ำ	• ไม่วัดความเหลื่อมล้ำภายในประเทศ • ไม่วัดคุณภาพการศึกษา • ละเลยความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม • ไม่ได้จับความสุขหรือความผาสุกของจิตใจ	ต่ำ – ไม่สามารถจับสาระสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนและสุขภาพจิตส่วนรวมตามมุมมองพุทธ
GNH	• วัดความผาสุกในความหมายที่ครอบคลุม • รวมจิตวิญญาณและความสุข • เน้นวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม • สอดคล้องกับปรัชญาพุทธศาสนา	• ยากต่อการถ่ายโอนไปยังบริบทที่ไม่ใช่พุทธศาสนา • ต้นทุนในการสำรวจสูง • อาจมีความลำเอียงจากการเมืองรัฐบาล • ขาดมาตรฐานเชิงระหว่างประเทศ	สูงมาก – ตรงกับแนวคิดพุทธศาสนาเรื่องการลดความทุกข์ สมดุลของชีวิต และการดูแลสิ่งแวดล้อม
SDGs	• ครอบคลุมประเด็นหลากหลาย (17 เป้าหมาย) • เน้นหลักการ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง" • มีความสากลและยืดหยุ่น • เชื่อมโยงกับเป้าหมายเชิงนโยบายระดับสากล	• ต้นทุนในการเก็บข้อมูลสูงมาก • ประเทศพัฒนาน้อยขาดความสามารถ • ตัวชี้วัดมากเกินไป อาจเหลวไหลมิตินั้นเฉพาะ • ไม่มีการบังคับใช้กลไกการลงโทษ	ปานกลาง – ตรงในการรวมการพัฒนาด้านความเสมอภาค แต่ขาดการเชื่อมต่อเชิงวัฒนธรรมและทางจิตวิญญาณ

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก United Nations (2024)

จากการพิจารณาข้างต้น คำถามสำคัญสำหรับบริบทไทยและเอเชีย คือ กรอบใดเหมาะสมที่สุดสำหรับวัดความสุขที่ยั่งยืนในมุมมองพุทธศาสตร์ คำตอบไม่ใช่การเลือกเพียงหนึ่งกรอบ แต่ต้องการการบูรณาการอย่างวิจารณญาณ

ดัชนี GNH มีข้อได้เปรียบในการเป็นแบบอย่างผสมผสานปรัชญาพุทธศาสตร์เข้ากับวิทยาศาสตร์การพัฒนา โดยรวมมิติความผาสุกจิตวิญญาณและสิ่งแวดล้อมเข้าในการวัด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพุทธศาสตร์เกี่ยวกับการลดความทุกข์ (dukkha) และสร้างความสมดุลในสังคม (Centre for Bhutan Studies & GNH Research, 2015) อย่างไรก็ตาม GNH มีข้อจำกัดในการปฏิบัติ เนื่องจากอาศัยการสำรวจและการประเมินส่วนตัวของประชากร ซึ่งอาจมีความลำเอียง นอกจากนี้ GNH ไม่ได้แยกย่อยข้อมูล จึงไม่สามารถระบุชัดเจนว่ากลุ่มใดถูกทิ้งไว้ข้างหลัง

ดัชนี SDGs มีข้อได้เปรียบในการที่มีมิติความเท่าเทียมและความยุติธรรมสังคมอย่างชัดแจ้ง (SDG 10) และเน้นหลักการ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง" ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมพุทธศาสตร์เกี่ยวกับความเมตตา (metta) และการดูแลทั้งหมด (United Nations, 2024) อย่างไรก็ตาม SDGs มีระบบตัวชี้วัดยาวนาน การปฏิบัติในประเทศพัฒนาน้อยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำความสามารถเนื่องจากไม่ทุกประเทศมีความพร้อมในการบริหารจัดการข้อมูลดิจิทัลที่จำเป็น

สำหรับประเทศไทย การพัฒนากรอบวัดความสุขที่ยั่งยืนอาจต้องการบูรณาการองค์ประกอบของ GNH ซึ่งเน้นความผาสุก วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เข้ากับตัวชี้วัดเฉพาะจาก SDGs เช่น SDG 10 (การลดความเหลื่อมล้ำ) และประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบท ความสามารถ และความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของไทย

กรอบวัดผลการพัฒนามนุษย์ที่เสนอ ได้แก่ HDI, GNH และ SDGs ต่างก็มีจุดประสงค์หลีกเลี่ยง GDP เป็นการวัดหลักของความเจริญและความสำเร็จของสังคม (UNDP, 2024; Centre for Bhutan Studies & GNH Research, 2016;

United Nations, 2024) กรอบเหล่านี้มีจุดเน้นและสมมติฐานที่แตกต่างกัน การเข้าใจความแตกต่างนี้จึงสำคัญ เพราะช่วยให้รู้ว่าวิธีการวัดและประเมินผลส่งผลต่อข้อสรุปและทิศทางนโยบายอย่างไร

ดัชนี HDI เน้นความสามารถของปัจเจกบุคคล จึงเสี่ยงมองข้ามความเหลื่อมล้ำและความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Hickel, 2020) ดัชนี GNH เสนอแนวทางทางเลือกโดยบูรณาการปรัชญาพุทธศาสตร์ แต่ยังต้องเผชิญความท้าทายในการขยายไปยังบริบทที่แตกต่างและความเสี่ยงต่อการให้น้ำหนักกับนโยบาย (Centre for Bhutan Studies & GNH Research, 2015) SDGs เป็นกรอบวัดครอบคลุมที่สุด แต่ต้องการความสามารถข้อมูลและโครงสร้างพื้นฐานที่หลายประเทศพัฒนาน้อยเข้าถึงไม่ได้ (United Nations, 2024)

การพัฒนาไทยไปสู่ความเจริญและความเข้มแข็งที่มั่นคง ต้องการการพิจารณาอย่างลึกซึ้งในการผสมผสานจุดแข็งของแต่ละกรอบ พร้อมเยียวยาจุดอ่อนด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับบริบท

4.4 สู่ดัชนีธรรมาภิวัฒน์

4.4.1 กรอบวัดผลเชื่อมคน สังคม ธรรม และดิจิทัล

หัวข้อนี้สร้างข้อเสนอดัชนีธรรมาภิวัฒน์ (*DWI)* ผ่านสี่ขั้น ได้แก่ การระบุช่องว่างเฉพาะของไทย การออกแบบ 5 มิติหลักของ *DWI* พร้อมรากฐานพุทธและ *Wellbeing Economy* และการเสนอนโยบายขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรม

การวิเคราะห์ในหัวข้อ 4.3 ยืนยันว่ากรอบการวัดสามกรอบหลักต่างมีคุณค่าสำคัญ แต่เหลือช่องว่างที่ไม่ครอบคลุมบริบทไทยอย่างสมบูรณ์ ดัชนี HDI วัดความก้าวหน้าผ่านสุขภาพ การศึกษา และรายได้ต่อหัว ทว่า Anand และ Sen ผู้

วางรากฐานยอมรับว่าดัชนีนี้เน้นการยกระดับความสามารถโดยไม่วัดการกระจายความสามารถในสังคม (Anand & Sen, 1994) ข้อจำกัดนี้ได้รับการยืนยันจาก Sagar และ Najam ที่ชี้ว่า HDI ลดทอนการพัฒนาให้เป็นเครื่องมือจัดอันดับที่แคบเกินไป ไม่สามารถสะท้อนสาระความก้าวหน้าของมนุษย์ (Sagar & Najam, 1998, น. 249–264) ส่วน Ravallion เตือนว่าดัชนีรวมเช่น HDI ฝังการแลกได้แลกเสียและการถ่วงน้ำหนักที่โต้แย้งได้ จึงอาจบดบังการอธิบายว่ารายได้ สุขภาพ และการศึกษาแปลงเป็นสุขภาวะได้อย่างไรในบริบทนโยบายที่ต่างกัน (Ravallion, 2012, น. 201–209) สำหรับไทย HDI ขาดมิติด้านธรรม ความไว้วางใจทางสังคม และการรู้เท่าทันดิจิทัล ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยคุณภาพชีวิตในบริบทพุทธสังคม

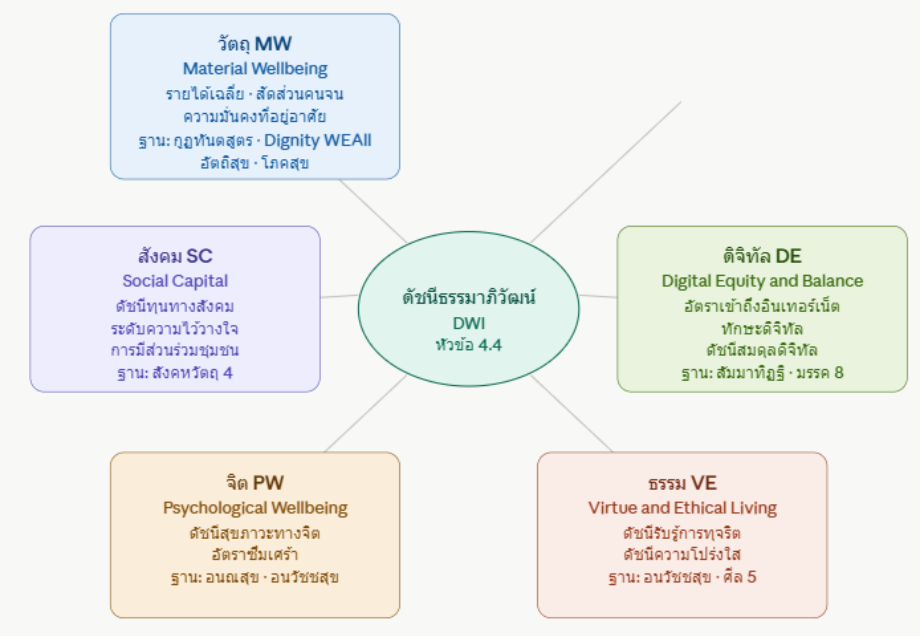
กรอบ GNH ของภูฏานเป็นนวัตกรรมเชิงวิธีคิดสำคัญ แต่ฝังรากลึกในบริบทพุทธ-ราชาธิปไตยของภูฏาน จนการถ่ายโอนไปยังสังคมอื่นต้องอาศัยการตีความแนวคิด ตัวชี้วัด และสถาบันใหม่ในระดับท้องถิ่น ไม่ใช่การลอกแบบทั้งหมด (Ura et al., 2012) นอกจากนี้ มิติทั้งเก้าของ GNH ไม่ครอบคลุมความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลและการรู้เท่าทันสื่อ ซึ่งเป็นโจทย์เร่งด่วนของไทย ส่วน SDGs มีขอบเขตกว้างจนถูกวิจารณ์ว่าขาดการจัดลำดับความสำคัญ และไม่มีมิติวัดคุณภาพชีวิตภายในหรือศีลธรรมส่วนรวม ซึ่งเป็นหัวใจของกรอบพุทธในหัวข้อ 4.1

บริบทไทยปัจจุบันเผยให้เห็นสามประเด็น ประเด็นแรก ความเหลื่อมล้ำยังสูง ดัชนี Gini เชิงการบริโภคของไทยอยู่ที่ประมาณ 35 ในปี 2563 ขณะที่ Gini เชิงรายได้ถึง 43.3 ในปี 2564 สูงที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกและแปซิฟิก (World Bank, 2023) ประเด็นที่สอง เศรษฐกิจดิจิทัลขยายตัวรวดเร็ว มูลค่าประมาณ 4.44 ล้านล้านบาทในปี 2567 (กรมประชาสัมพันธ์, 2567) ประเด็นที่สาม อัตราการใช้ปัญญาประดิษฐ์ของประชากรไทยเพียง 10.7% ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยโลก 16.3% และช่องว่างดิจิทัลเชิงพื้นที่ยังปรากฏระหว่างกรุงเทพมหานครกับภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Setthasuravich, Sirikhan, & Kato, 2024, น. 102818) สังคมไทยมีฐานทุนทางวัฒนธรรมพุทธที่เข้มแข็ง ซึ่งหากระบุในกรอบการวัดผลจะ

กลายเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ ไทยต้องการกรอบที่ออกแบบเพื่อเชื่อมคน สังคม ธรรม และดิจิทัลอย่างบูรณาการ ไม่ใช่ปรับแต่งกรอบสากลอย่างผิวเผิน

ดัชนี Gini เป็นเครื่องมือวัดระดับความไม่เสมอภาคทางรายได้หรือความมั่งคั่ง โดยมีค่าระหว่าง 0 ถึง 1 (หรือ 0–100) ค่าใกล้ 0 บ่งชี้การกระจายรายได้เท่าเทียม ค่าใกล้ 1 บ่งชี้ความไม่เสมอภาค กล่าวคือกลุ่มน้อยถือครองรายได้หรือทรัพย์สินส่วนใหญ่ ประเทศเช่นนอร์เวย์และสวีเดนที่มี Gini ต่ำ สะท้อนสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำน้อย ขณะที่แอฟริกาใต้ที่มี Gini สูง สะท้อนความเหลื่อมล้ำรุนแรง ในวิชาการ ดัชนี Gini นิยมใช้คู่กับ HDI เพื่อให้เห็นภาพรวมทั้งระดับการพัฒนาและความเป็นธรรมในการกระจายผลประโยชน์

เพื่อตอบโจทย์การพัฒนาที่ไม่เพียงเน้นความมั่งคั่งทางวัตถุ แต่รวมความผาสุกทางจิตใจ สังคม และจริยธรรม กรอบการวัดจึงออกแบบจาก 5 มิติหลัก ได้แก่ ความเป็นอยู่ทางวัตถุ (Material Wellbeing) ทุนทางสังคม (Social Capital) ความเสมอภาคทางดิจิทัล (Digital Equity and Balance) สุขภาวะทางจิต (Psychological Wellbeing) และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม (Virtue and Ethical Living) แต่ละมิติมีตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ เช่น รายได้เฉลี่ย อัตราความยากจน ระดับความไว้วางใจ อัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต อัตราซึมเศร้า และดัชนีการรับรู้การทุจริต โดยมีฐานคิดจากหลักธรรมพุทธศาสนา เช่น อัตถสุข โภคสุข สังคหวัตถุ 4 มรรคมีองค์แปด อนวัชชสุข และทุจริต 5 การนำเสนอนี้สะท้อนความพยายามผสานการวัดเชิงวิทยาศาสตร์เข้ากับการพัฒนาภายใต้ปรัชญาท้องถิ่น

ภาพที่ 4- 7 ดัชนีธรรมาภิวัฒน์

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก กูฏทันตสูตร (ทีฆนิกาย), WEAll (2023), พราวพรรณ ศิริเลิศ (2024), TDRI (2021)

กรอบการวัดทั้งห้ามิติชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความเจริญที่แท้จริงไม่อาจประเมินได้จากตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว การเพิ่มมิติทางสังคม จิตใจ ดิจิทัล และคุณธรรมเข้ามา ทำให้สามารถชดเชยจุดอ่อนของตัวชี้วัดกระแสหลักอย่างจีดีพี หรือแม้แต่เอชดีไอ ซึ่งยังคงให้ความสำคัญกับทรัพยากรและผลลัพธ์ด้านวัตถุเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม ความท้าทายสำคัญของกรอบนี้อยู่ที่การทำให้ตัวชี้วัดเชิงนามธรรม เช่น ระดับความไว้วางใจ หรือ “ดัชนีความเป็นจริง” สามารถวัดได้อย่างเป็นระบบ และเปรียบเทียบข้ามพื้นที่และช่วงเวลาได้อย่างน่าเชื่อถือ ขณะเดียวกัน ฐานคิดทางพุทธธรรมแม้จะทรงคุณค่าในเชิงจริยธรรมและปรัชญา ก็จำเป็นต้องได้รับการแปลความหมายให้สอดคล้องกับสังคมไทยร่วมสมัยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

จุดแข็งสำคัญของกรอบนี้อยู่ที่การยึดโยงการวัดเข้ากับฐานคิดทางวัฒนธรรมและปรัชญาท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของกรอบ GNH ของภูฏานที่ใช้ค่านิยมทางพุทธและวัฒนธรรมเป็นฐานในการออกแบบดัชนี แต่ขณะเดียวกันก็มีความพยายามประยุกต์และปรับแต่งให้เหมาะสมกับบริบทไทยโดยเฉพาะ นี่จึงเป็นก้าวสำคัญของการออกแบบการพัฒนาที่ทั้งยั่งยืนและเป็นธรรมอย่างแท้จริง โดยไม่หลุดจากรากวัฒนธรรมของตนเอง

4.4.2 องค์ประกอบเบื้องต้นของดัชนีธรรมาภิวัฒน์

ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ (Dhammawatanee Index: DWI) เป็นข้อเสนอเบื้องต้นที่สังเคราะห์หลักพุทธในหัวข้อ 4.1 เข้ากับแนวคิดเศรษฐศาสตร์สุข (wellbeing economy) ในหัวข้อ 4.2 และบทเรียนด้านการวัดผลในหัวข้อ 4.3 เข้าด้วยกัน ตารางที่ 4.1 สรุปห้ามิติหลักของดัชนี พร้อมระบุฐานคิดเชิงทฤษฎีและตัวอย่างตัวชี้วัดในแต่ละมิติอย่างชัดเจน ผู้อ่านควรสังเกตว่า ทุกมิติล้วนผูกโยงกับหลักธรรมทางพุทธอย่างน้อยหนึ่งข้อควบคู่ไปกับแกนสำคัญข้อหนึ่งของกรอบ wellbeing economy เพื่อให้ดัชนีนี้มีทั้งรากฐานด้านคุณค่า และความสอดคล้องกับองค์ความรู้วิชาการร่วมสมัย

ตาราง 4- 2 องค์ประกอบดัชนีธรรมาภิวัฒน์

มิติ	ชื่อย่อ	ฐานทางพุทธ	ฐาน Wellbeing Economy	ตัวชี้วัดตัวอย่าง
วัตถุ	MW	กูฏทันตสูตร: ลงทุนอาชีพและความมั่นคงก่อน	Dignity (WEAll 5 Needs)	รายได้เฉลี่ย, สัดส่วนคนจน, ความมั่นคงที่อยู่อาศัย
จิต	PW	อัตถิสุข–อนณสุข (อังคุตรนิกาย)	Flourishing, Evaluative wellbeing	ดัชนีสุขภาวะทางจิต, อัตราซึมเศร้า, ความพึงพอใจในชีวิต

มิติ	ชื่อย่อ	ฐานทางพุทธ	ฐาน Wellbeing Economy	ตัวชี้วัดตัวอย่าง
สังคม	SC	สังคหวัตถุ 4	Fairness, Participation (WEAll)	ดัชนีทุนทางสังคม, ระดับความไว้วางใจ, การมีส่วนร่วมชุมชน
ธรรม	VE	อนวัชชสุข, ศีล 5, สัมมาอาชีวะ	Purpose, moral accountability	ดัชนีการรับรู้การทุจริต, ดัชนีความโปร่งใส
ดิจิทัล	DE	สัมมาทิฏฐิต่อสื่อและข้อมูล (มรรคแปด)	Nature/balance, digital inclusion	อัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต, ทักษะดิจิทัล, ดัชนีสมดุลดิจิทัล

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก กูฏทันตสูตร (ทีฆนิกาย), WEAll (2023), พราวพรรณ ศิริเลิศ (2024), TDRI (2021)

ภาพที่ 4-9: ฐานแห่งความมั่นคง: มิติวัตถุ (Material Wellbeing – MW) และมิติจิต
ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก WEAll (2019), Alkire & Foster (2011) และ Payutto (2020)

ภาพที่ 4-9 อธิบายรายละเอียดของมิติวัตถุ (MW) และมิติจิต (PW) ซึ่งทำหน้าที่เป็นรากฐานชั้นแรกของดัชนีธรรมาภิวัฒน์ มิติทั้งสองนี้วางกรอบการวัดให้

ครอบคลุมทั้งด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสุขภาวะทางจิต ซึ่งเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จำเป็นต้องบรรลุ ก่อนที่มิติระดับสูงอื่น ๆ ของดัชนีจะสามารถมีความหมายและสะท้อนคุณภาพชีวิตได้อย่างแท้จริง

ภาพที่ 4- 8 สายใยสังคมและคุณธรรมส่วนรวม: มิติสังคมและมิติธรรม

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก WEAll (2019), Alkire & Foster (2011) และ Sujato (2018)

ภาพที่ 4-10 แสดงสายใยทางสังคมและคุณธรรมส่วนรวมซึ่งทำหน้าที่เป็นแกนกลางของมิติสังคม (SC) และมิติธรรม (VE) ในดัชนีธรรมาภิวัฒน์ สองมิตินี้คือจุดที่ DWI แสดงเอกลักษณ์แตกต่างจากดัชนีหลักอย่าง HDI และ SDGs อย่างชัดเจน เพราะนอกจากการวัด “ทุนทางสังคม” แล้ว ยังรวมถึงการวัด “คุณธรรมส่วนรวม” ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญในการลดทุจริต เสริมสร้างความไว้วางใจในสังคม และค้ำจุนความยั่งยืนในระยะยาว

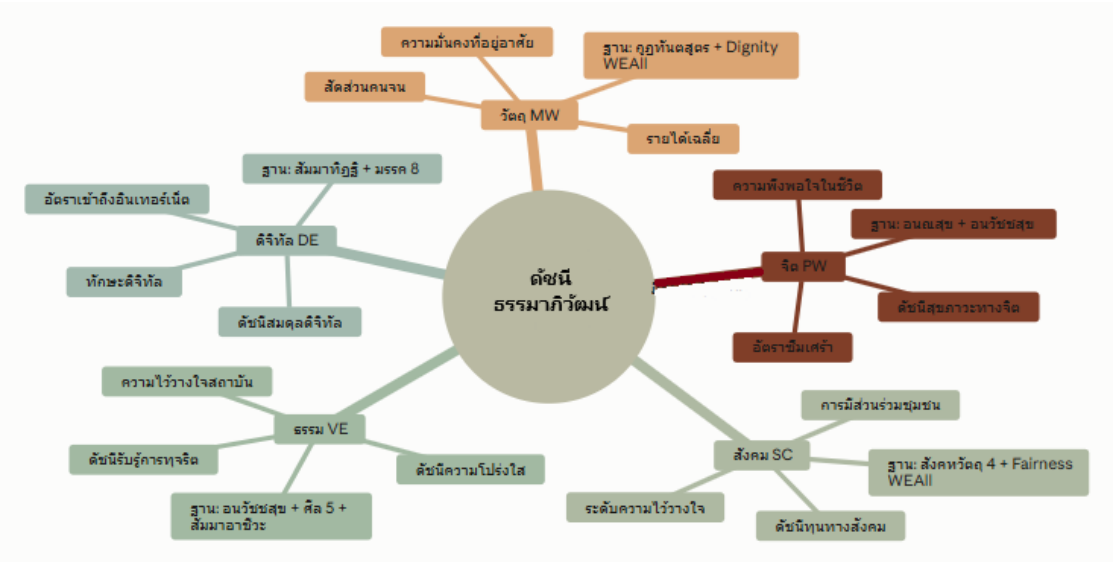
ภาพที่ 4- 9 สมดุลในโลกเสมือน: มิติดิจิ

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Setthasuravich et al. (2024) และ Schwartz (2004)

ภาพที่ 4-11 แสดงมิติดิจิทัล (DE) ซึ่งเป็นมิติใหม่ที่ไม่ปรากฏในกรอบการวัดก่อนหน้านี้ มิตินี้ไม่ได้จำกัดเพียงการวัด “การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต” หรือโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมการวัด “ดิจิทัลสมดุล” ที่ตั้งอยู่บนฐานสัมมาทิฏฐิ กล่าวคือ การใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน รับผิดชอบต่อผู้อื่น และไม่เบียดเบียนตนเองและสังคม มิติดิจิทัลในความหมายเช่นนี้ทำให้ DWI ทำหน้าที่เป็นกรอบการวัดผลที่สะท้อนความเป็นจริงของสังคมไทยในยุคดิจิทัลได้อย่างรอบด้านและลึกซึ้ง ทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงคุณค่า

เหตุผลที่แต่ละมิติสำคัญต่อไทยปรากฏชัดเมื่อพิจารณาบริบทเฉพาะ มิติวัตถุสำคัญเพราะความเหลื่อมล้ำเชิงรายได้ของไทยสูงที่สุดในภูมิภาค จึงต้องวัดความมั่นคงพื้นฐานก่อนสิ่งอื่น มิติจิตสำคัญเพราะดัชนีความสุขคนไทยของ พราวพรรณ ศิริเลิศ (2024) ได้เปิดเผยว่า สุขภาวะเชิงอัตวิสัยเปลี่ยนแปลงได้และต้องติดตาม (Sirilurt, 2024) มิติสังคมสำคัญเพราะวัด สถาบันครัวเรือน วัด และชุมชนท้องถิ่นที่

ผูกกับวัฒนธรรมพุทธ มิติธรรมสำคัญเพราะเป็นจุดที่ทำให้ DWI ต่างจากทุกกรอบสากลโดยวัดศีลธรรมส่วนรวมที่ HDI และ SDGs มองข้าม และมิติดิจิทัลสำคัญเพราะอัตราการใช้ปัญญาประดิษฐ์และช่องว่างเชิงพื้นที่ของไทยยังเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง โดยวัดทั้งการเข้าถึง ทักษะ และผลลัพธ์ตามกรอบช่องว่างดิจิทัลสามระดับของ Reynolds (Reynolds, 2020) พร้อมเพิ่มมิติสมดุลดิจิทัลที่หมายถึงการใช้เทคโนโลยีโดยไม่สูญเสียสุขภาวะทางใจและความสัมพันธ์ทางสังคม

ภาพที่ 4- 10 5 มิติดัชนีธรรมาภิวัฒน์

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก พราวพรรณ ศิริเลิศ (2024); (Sirilurt, 2024)

DWI สังเคราะห์หลักพุทธและกรอบเศรษฐศาสตร์สุข (Wellbeing Economy) ออกเป็น 5 มิติที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยแต่ละมิติตั้งอยู่บนทั้งฐานคุณค่าทางธรรมและฐานความรู้เชิงประจักษ์ร่วมสมัย ในบรรดามิติทั้งห้านี้ มิติธรรมและมิติดิจิทัลคือจุดที่ทำให้กรอบ DWI แตกต่างจากมาตรฐานสากลที่มีอยู่ เช่น HDI, GNH หรือกรอบตัวชี้วัดของ SDGs ซึ่งยังไม่ได้ให้พื้นที่อย่างชัดเจนกับการวัดคุณธรรมส่วนรวมและสมดุลชีวิตดิจิทัลในฐานะมิติหลักของความอยู่ดีมีสุข

4.4.3 ข้อเสนอการออกแบบนโยบาย

ข้อเสนอดัชนีธรรมาภิวัฒน์นำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรม 3 ประการ ประการแรก หน่วยงานวางแผนระดับชาติควรผนวก “มิติธรรม” และ “มิติดิจิทัลสมดุล” เข้ากับชุดตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขที่มีอยู่เดิมของ NESDC เพื่อให้การกำหนดเป้าหมายการพัฒนามองเห็นทั้งศีลธรรมส่วนรวมและความสมดุลทางเทคโนโลยีควบคู่ไปกับรายได้ ประการที่สอง ระบบตัวชี้วัดควรจัดเก็บข้อมูลในระดับจังหวัดและตำบล เนื่องจากหลักฐานเชิงพื้นที่ระบุชัดว่าช่องว่างดิจิทัลของไทยกระจุกตัวในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะที่ภาคกลางมีระดับช่องว่างต่ำกว่า (Setthasuravich et al., 2024) ประการที่สาม คณะกรรมการตัวชี้วัดควรกำหนดน้ำหนักของห้ามิติโดยใช้กระบวนการสำรวจความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญ เพื่อลดความเสี่ยงของการกำหนดน้ำหนักแบบพลการ ตามข้อทักท้วงของ Ravallion เกี่ยวกับดัชนีรวมโดยทั่วไป (Ravallion, 2012, น. 201–209)

ภาพที่ 4- 11 ขับเคลื่อนนโยบายธรรมรัฐดิจิทัล

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Ravallion (2012), NESDC (2016) และ Setthasuravich et al. (2024)

ภาพที่ 4-11 แสดงเส้นทางการขับเคลื่อนนโยบายธรรมรัฐดิจิทัลผ่านสามขั้นตอนที่เป็นรูปธรรม ทั้งสามขั้นตอนนี้สะท้อนหลัก “อารักขสัมปทา” (ārakkha-

sampadā) คือความระมัดระวังและรอบคอบในการออกแบบนโยบาย เพื่อให้ DWI ทำหน้าที่เป็นเข็มทิศเชิงปฏิบัติการที่ใช้ได้จริงในบริบทการบริหารสาธารณะไทย

กรอบดัชนีธรรมาภิวัฒน์ที่สังเคราะห์ขึ้นในหัวข้อนี้จึงทำหน้าที่เป็นฐานสำหรับการออกแบบธรรมรัฐดิจิทัล โดยเชื่อมโยงชุดตัวชี้วัดในสามระดับคือ ระดับชาติ ระดับพื้นที่ และระดับองค์กร ให้สอดคล้องกับห้ามิติของดัชนี ซึ่งจะได้รับการขยายความและเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบในบทวิเคราะห์ถัดไป

โดยสรุป ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ไม่ได้ปฏิเสธกรอบสากล หากแต่ต่อยอดจากบทเรียนในหัวข้อ 4.3 ด้วยการเติมองค์ประกอบที่ HDI, GNH และ SDGs ยังขาด นั่นคือ “มิติธรรม” และ “มิติดิจิทัลสมดุล” พร้อมทั้งวางรากบนหลักพุทธในหัวข้อ 4.1 และจัดระเบียบตามตรรกะของ wellbeing economy ในหัวข้อ 4.2 ผลลัพธ์คือกรอบการวัดผลที่สะท้อนความจริงของสังคมไทยยุคดิจิทัลได้ครบทั้งมิติของคน สังคม ธรรม และเทคโนโลยี และพร้อมสำหรับการตรวจสอบความตรงเชิงประจักษ์ในบทถัดไป

4.5 สรุป

บทที่ 4 นำเสนอกรอบการวิเคราะห์สี่ขั้นที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ขั้นแรก หัวข้อ 4.1 สถาปนาความน่าเชื่อถือเชิงประจักษ์ของ GNH ในฐานะระบบวัดผลที่ตรวจสอบซ้ำได้ มีความมั่นคงทางวิธีวิทยา และสามารถปรับใช้ข้ามบริบททางวัฒนธรรมได้จริง ขั้นที่สอง หัวข้อ 4.2 วางรากฐานเชิงปรัชญาของการวัดความสุขที่ยั่งยืน โดยชี้ให้เห็นว่าหลักพุทธศาสนา โดยเฉพาะ “ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์” และหลักการบริหารตัณหา สอดคล้องกับทิศทางกระแสหลักของเศรษฐศาสตร์สุขระดับโลก ขั้นที่สาม หัวข้อ 4.3 ทบทวนข้อดีและข้อจำกัดของ HDI, GNH และ SDGs เพื่อยืนยันว่าไม่มีกรอบใดกรอบเดียวที่รองรับบริบทไทยได้

ครบถ้วน โดยเฉพาะในมิติธรรมและดิจิทัลสมดุล และขั้นที่สี่ หัวข้อ 4.4 เสนอ “ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ (DWI)” ในฐานะกรอบใหม่ที่สังเคราะห์จากหลักพุทธ กรอบ Wellbeing Economy และบทเรียนจากกรอบสากลทั้งสาม

การมีส่วนต่อองค์ความรู้ของบทนี้มีอยู่สามประการ ประการแรก แสดงให้เห็นว่า GNH มีความถูกต้องเชิงประจักษ์ข้ามบริบทวัฒนธรรมได้ โดยไม่จำเป็นต้องผูกติดกับกรอบราชาธิปไตย–พุทธของภูฏาน ประการที่สอง ชี้ให้เห็นว่าหลักพุทธศาสนาไม่ใช่คู่แข่งของเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ หากเป็นรากฐานเชิงปรัชญาของเศรษฐศาสตร์สุขซึ่งกำลังกลายเป็นกระแสหลักในระดับโลก ประการที่สาม เสนอ DWI เป็นกรอบการวัดผลชุดใหม่ที่เติมเต็มช่องว่างของกรอบสากลทั้งสาม ด้วยการเพิ่มมิติธรรม (ศีลธรรมส่วนรวมและความโปร่งใส) และมิติดิจิทัลสมดุล (การเข้าถึงเทคโนโลยีพร้อมการใช้ด้วยสติและความรับผิดชอบ)

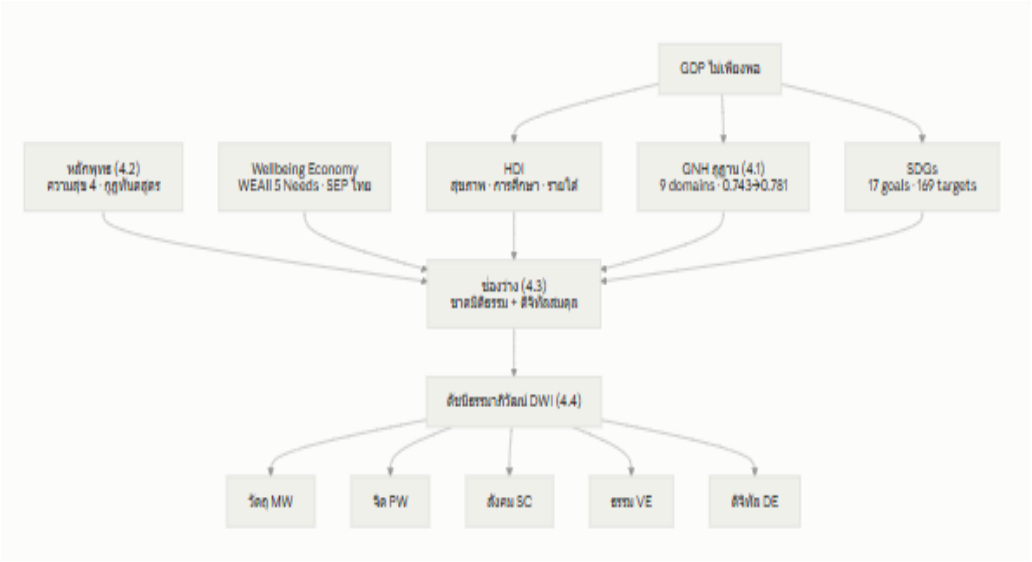
ผลการวิเคราะห์ทั้งหมดเปิดทางไปสู่การออกแบบ “ธรรมรัฐดิจิทัล” ในบทถัดไป ซึ่งจะตั้งคำถามต่อว่า เมื่อมีทั้งกรอบคิดและกรอบวัดผลแล้ว รัฐไทยจะถอดสิ่งเหล่านี้ออกมาเป็นกลไกสถาบันและนโยบายสาธารณะที่จับต้องได้อย่างไร

ตลอดทั้งบทที่ 4 ได้ชี้ให้เห็นว่า “สุขที่ยั่งยืน” ไม่อาจวัดได้ด้วยตัวเลขเศรษฐกิจเพียงชุดเดียว หากต้องอ่านผ่านทั้งหลักพุทธ กรอบ wellbeing economy และชุดตัวชี้วัดสากลที่ใช้งานอยู่ในปัจจุบัน ภาพสังเคราะห์ท้ายบทแสดงโครงเหตุผลสี่ขั้น ตั้งแต่จุดตั้งต้นที่ยอมรับว่า GDP ไม่เพียงพอ ไปจนถึงข้อเสนอใหม่คือดัชนีธรรมาภิวัฒน์ (DWI) ซึ่งทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมสู่บทถัดไปว่าด้วยธรรมรัฐดิจิทัล

ด้านบนสุดของแผนภาพ เริ่มจากคำถามร่วมของงานพัฒนาสมัยใหม่ว่า “เหตุใด GDP จึงไม่เพียงพอ” จากนั้นแยกออกเป็นสามกรอบการวัดผลที่ใช้จริงในระดับโลก ได้แก่ HDI ที่เน้นมิติสุขภาพ–การศึกษา–รายได้ GNH ของภูฏานซึ่งพัฒนาเป็นดัชนีเต็มรูปแบบ และ SDGs ที่ครอบคลุม 17 เป้าหมาย 169 เป้าหมายย่อย

ขนานไปกับสามกรอบนี้ คือการดึงเอาหลักพุทธเรื่อง “ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์” และแนวคิด Wellbeing Economy (เช่น WEAll และเศรษฐกิจพอเพียงของไทย) เข้ามาอยู่ในภาพเดียวกัน เพื่อย้ำว่าทั้งกรอบพุทธและกรอบสากลต่างก็พยายามมองการพัฒนาให้ไกลกว่ารายได้เพียงอย่างเดียว (OPHI, 2021)

แก่นของหัวข้อ 4.3 จึงปรากฏเป็น “ช่องว่าง” กลางแผนภาพ ที่ระบุชัดว่าแม้ HDI, GNH และ SDGs จะมีคุณูปการสูง แต่ยังไม่มีกรอบใดวัด “ธรรม” และ “ดิจิทัลสมดุล” ซึ่งเป็นโจทย์เฉพาะของสังคมไทยในยุคเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัล ข้อเสนอในหัวข้อ 4.4 จึงวางตัวเองในส่วนล่างของภาพในฐานะ “ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ (DWI)” ที่สังเคราะห์ทั้งสามกรอบร่วมกับหลักพุทธออกมาเป็นห้ามิติที่วัดได้จริง ได้แก่ มิติวัตถุ (MW), มิติจิต (PW), มิติสังคม (SC), มิติธรรม (VE) และมิติดิจิทัล (DE)

ภาพที่ 4- 12 5มิติธรรมาภิวัฒน์

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จากเนื้อหาในบทที่ 4.4

เมื่อมองภาพรวมทั้งบทผ่านแผนภาพนี้ จะเห็นได้ว่าเหตุผลของบทที่ 4 เคลื่อนจาก “การพิสูจน์กรอบที่มีอยู่” ไปสู่ “การสร้างกรอบใหม่ที่เหมาะกับไทย”

อย่างเป็นลำดับ ขั้นแรก บท 4.1 แสดงให้ชัดว่า GNH ไม่ใช่เพียงแนวคิดเชิงอุดมการณ์ หากแต่เป็นระบบวัดผลระดับชาติที่พัฒนาต่อเนื่องจนดัชนีรวมเพิ่มจาก 0.743 เป็น 0.781 ในช่วงเวลาที่กำหนด และยังถูกนำไปประยุกต์ใช้ในหลายประเทศ

ขั้นที่สอง บท 4.2 เชื่อมหลักพุทธเรื่อง “ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์” เข้ากับแนวคิด Wellbeing Economy ทั้งในสาย WEAll และเศรษฐกิจพอเพียงของไทย เพื่อชี้ให้เห็นว่าทั้งสองกระแสต่างตั้งคำถามกับการมอง “ความเจริญ = รายได้” ในความหมายคับแคบ ขั้นที่สาม บท 4.3 นำ HDI, GNH และ SDGs มาเปรียบเทียบเชิงโครงสร้าง พบว่าแม้ทั้งสามกรอบจะช่วยขยับวงสนทนาจาก GDP ไปสู่มิติสุขภาพ การศึกษา ความเหลื่อมล้ำ และสิ่งแวดล้อม แต่ก็ยังไม่มีกรอบใดให้พื้นที่ชัดเจนกับ “ธรรม” (ethical living, moral accountability) และ “ดิจิทัลสมดุล” (digital equity + balance) ซึ่งเป็นเงื่อนไขจริงของความสุขยั่งยืนในสังคมไทยที่เผชิญทั้งความเหลื่อมล้ำและการเร่งตัวของเศรษฐกิจดิจิทัล

ขั้นที่สี่ บท 4.4 จึงเสนอ DWI เป็นดัชนีใหม่ที่มุ่งสร้าง “ภาษาเชิงตัวชี้วัด” ให้แก่ห้ามิติหลักของธรรมาภิวัฒน์ โดยผูกมิติวัตถุ จิต สังคม ธรรม และดิจิทัลเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ การปิดท้ายบทที่ 4 ด้วยภาพสังเคราะห์นี้จึงไม่ใช่เพียงการสรุปเนื้อหา หากแต่เป็นการ “ตั้งเวที” ให้กับบทที่ 5 ซึ่งจะถามต่อว่า เมื่อมีทั้งกรอบคิด (ธรรมาภิวัฒน์) และกรอบวัดผล (DWI) แล้ว รัฐไทยจะออกแบบ “ธรรมรัฐดิจิทัล” อย่างไร ให้ตัวชี้วัดทั้งห้ามิติทำหน้าที่เป็นเข็มทิศจริงของนโยบายสาธารณะตั้งแต่ระดับชาติลงไปจนถึงระดับชุมชน และจะออกแบบกลไกดิจิทัลแบบใด ที่ไม่ซ้ำเติมปัญหาเดิม หากช่วยขยายพื้นที่ของ “สุขที่ยั่งยืนอย่างเป็นธรรม” ให้จับต้องได้มากยิ่งขึ้น

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท

คำย่อ	คำศัพท์	คำแปล/นิยามภาษาไทย	ตำแหน่งในบท
GNH	Gross National Happiness	ดัชนีความสุขแห่งชาติ	4.1–4.3
AF Method	Alkire-Foster Method	วิธีการวัดความยากจนหลายมิติ (วิธี Alkire-Foster)	4.1.2, 4.1.6
MPI	Multidimensional Poverty Index	ดัชนีความยากจนหลายมิติ	4.1.2
HDI	Human Development Index	ดัชนีการพัฒนามนุษย์ของสหประชาชาติ	4.3.1
SDGs	Sustainable Development Goals	เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (วาระ 2030)	4.3.3
GDP	Gross Domestic Product	ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ	4.1, 4.2, 4.3
GNI	Gross National Income	รายได้ประชาชาติรวม	4.3.1
OPHI	Oxford Poverty and Human Development Initiative	สถาบันวิจัยความยากจนและการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด	4.1.1–4.1.2

คำย่อ	คำศัพท์	คำแปล/นิยามภาษาไทย	ตำแหน่งในบท
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development	องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา	4.1.3, 4.2.3, 4.3
UNDP	United Nations Development Programme	โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ	4.1.1, 4.3.1
WEAll	Wellbeing Economy Alliance	พันธมิตรเศรษฐกิจแห่งความอยู่ดีมีสุข	4.2.3, 4.4.2
WEGo	Wellbeing Economy Governments	กลุ่มรัฐบาลเศรษฐกิจแห่งความอยู่ดีมีสุข	4.2.3
SEP	Sufficiency Economy Philosophy	ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	4.2.3
NESDC	National Economic and Social Development Council	สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	4.2.3, 4.4.3
DWI	Dhammawatanee Index	ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ (ข้อเสนอของผู้วิจัย)	4.4
MW	Material Wellbeing	มิติวัตถุ (มิติที่ 1 ของ DWI)	4.4.2
PW	Psychological Wellbeing	มิติจิต (มิติที่ 2 ของ DWI)	4.4.2

คำย่อ	คำศัพท์	คำแปล/นิยามภาษาไทย	ตำแหน่งในบท
SC	Social Capital	มิติสังคม (มิติที่ 3 ของ DWI)	4.4.2
VE	Value & Ethics	มิติธรรม (มิติที่ 4 ของ DWI)	4.4.2
DE	Digital Environment	มิติดิจิทัล (มิติที่ 5 ของ DWI)	4.4.2
NPF	National Performance Framework	กรอบผลการปฏิบัติงานแห่งชาติของสกอตแลนด์	4.1.4
PPP	Purchasing Power Parity	ความเสมอภาคด้านอำนาจซื้อ	4.3.1
TDRI	Thailand Development Research Institute	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	4.4.2

ตารางคำศัพท์หลักธรรมทางพุทธ

หมวด ก — ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์ (อานัญยสูตร AN 4.62 / อังคุตรนิกาย)

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
อัตถิสุข	atthi-sukha	ความสุขจากการมีทรัพย์สมบัติ; สุขจากความมั่นคงทางเศรษฐกิจ	4.2.1, ตาราง 4.1 (มิติจิต PW)
โภคสุข	bhoga-sukha	ความสุขจากการใช้จ่ายทรัพย์; บริโภคเพื่อตน ครอบครัว และบริจาค	4.2.1, ตาราง 4.1 (มิติวัตถุ MW)
อนณสุข / อานัญยสุข	**ā**naṇya-sukha	ความสุขจากการไม่เป็นหนี้; ปลอดจากภาระผูกพันทางการเงิน	4.2.1, 4.4.2, ตาราง 4.1 (มิติจิต PW)
อนวัชชสุข	anavajja-sukha	ความสุขจากการดำเนินชีวิตและงานที่ไม่มีโทษ; สุขจากความสุจริต	4.2.1, 4.4.2, ตาราง 4.1 (มิติธรรม VE)

หมวด ข — คุณสมบัติ 4 ของคฤหัสถ์ (ดีฆชาณูสูตร AN 8.54 / Dī**ghaj**ā**ṇu Sutta)**

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
อุฏฐานสมปทา	uṭṭh**ā**na-sampad**ā**	ความสมบูรณ์ด้วยความเพียร; การขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ	4.2.1

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
อารักขสมปทา	ārakkha-sampadā	ความสมบูรณ์ด้วยการรักษา; ความระมัดระวังป้องกันความเสี่ยง	4.2.1
กัลยาณมิตตา	kalyāṇa-mittatā	การมีมิตรดี; การคบหาสมาคมกับผู้มีจริยธรรม	4.2.1
สมชีวิกตา	sama-jīvikatā	ความสมดุลของการดำรงชีวิต; สมดุลระหว่างรายได้และรายจ่าย	4.2.1

หมวด ค — สังคหวัตถุ 4 (หลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม)

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
ทาน	dāna	การให้; การแบ่งปันทรัพย์และความรู้	4.4.2 ตาราง 4.1 (มิติสังคม SC), หมายเหตุ DWI
ปิยวาจา	piyavācā	วาจาไพเราะ; การสื่อสารที่สร้างสรรค์และเคารพผู้อื่น	4.4.2 (มิติสังคม SC)
อัตถจริยา	atthacariyā	การประพฤติประโยชน์; การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น	4.4.2 (มิติสังคม SC)

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
สมานัตตตา	samānattatā	ความเสมอต้นเสมอปลาย; การปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียม	4.4.2 (มิติสังคม SC)

หมวด ง — อริยมรรคมีองค์แปด (Noble Eightfold Path —มิติดิจิทัล DE ของ DWI)

หลักธรรมไทย	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
สัมมาทิฏฐิ	sammā-diṭṭhi	ความเห็นชอบ; ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อสื่อและข้อมูล	4.4.2 ตาราง 4.1 (มิติดิจิทัล DE), 4.2.2
สัมมาสังกัปปะ	sammā-saṅkappa	ความดำริชอบ; การตั้งใจในทิศทางที่ถูกต้อง	อ้างอิงในบริบท digital literacy
สัมมาวาจา	sammā-vācā	วาจาชอบ; การสื่อสารสร้างสรรค์ในโลกออนไลน์	อ้างอิงใน digital ethics
สัมมากัมมันตะ	sammā-kammanta	การกระทำชอบ; พฤติกรรมทางศีลธรรมในโลกดิจิทัล	อ้างอิงใน digital ethics
สัมมาอาชีวะ	sammā-ājīva	การเลี้ยงชีพชอบ; ประกอบอาชีพโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น	4.2.1, 4.4.2 ตาราง 4.1 (มิติธรรม VE)
สัมมาวายามะ	sammā-vāyāma	ความเพียรชอบ; ความพยายามในทิศทางที่ถูกต้อง	อ้างอิงใน digital wellbeing

หลักธรรมไทย	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
สัมมาสติ	sammā-sati	ความระลึกชอบ; การมีสติในการบริโภคข้อมูลดิจิทัล	4.2.2
สัมมาสมาธิ	sammā-samādhi	ความตั้งมั่นชอบ; จิตใจที่มั่นคงไม่ตกเป็นทาสเทคโนโลยี	4.2.2

หมวด จ — อริยสัจ 4 (อ้างอิงในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมดิจิทัล ในบทที่ 7)

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
ทุกข์	dukkha	ความทุกข์; ปัญหาที่ต้องการแก้ไข	4.3.4 (การลดทุกข์ dukkha ในบริบท GNH)
สมุทัย	samudaya	สาเหตุของทุกข์; รากเหง้าของปัญหา	บริบท digital addiction
นิโรธ	nirodha	ความดับทุกข์; สภาวะที่ต้องการบรรลุ	บริบท digital wellbeing
มรรค	magga	หนทางดับทุกข์; แนวทางนโยบายและการปฏิบัติ	กรอบ DWI โดยรวม

หมวด ฉ — พรหมวิหาร 4 (อ้างอิงในบริบทสังคมดิจิทัลที่เอื้ออาทร)

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
เมตตา	mettā	ความรัก; ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น	4.3.3 (เชื่อมกับ SDG leave no one behind)
กรุณา	karuṇā	ความสงสาร; การบรรเทาทุกข์ผู้อื่น รวมถึงการลด digital divide	บริบท digital inclusion
มุทิตา	muditā	ความยินดีในความสุขของผู้อื่น; วัฒนธรรมชื่นชมแทนการอิจฉา	บริบท social media ethics
อุเบกขา	upekkhā	ความวางเฉย; การรักษาใจเป็นกลาง วิจารณญาณในการบริโภคข้อมูล	4.2.2 (digital mindfulness)

หมวด ช — หลักธรรมเชิงเศรษฐกิจและนโยบาย

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
ความพอดี / มัตตัญญุตา	mattaññutā	ความรู้จักประมาณ; การรู้จักพอในการบริโภค	4.2.2, 4.4
อัปปิจฉตา	appicchā / appicchutā	ความมักน้อย; ความไม่อยากได้มาก สอดคล้อง ecological footprint	4.4

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
อหิงสา	ahiṃsā	การไม่เบียดเบียน; หลักที่รองรับสิทธิมนุษยชน	4.4
สุข	sukha	ความสุข; ความเป็นอยู่ที่ดีทางจิตใจและทางปัญญา	4.2.1–4.2.3 ตลอดทั้งบท
ตัณหา	taṇhā	ความอยาก / ความปรารถนา; craving ที่อัลกอริทึมใช้ดึงดูดผู้ใช้	4.2.2 (digital addiction)
อวิชชา	avijjā	ความไม่รู้; การขาด digital literacy	4.2.2 (สาเหตุปัญหาดิจิทัล)
ปัญญา	paññā	ปัญญา; ความรู้แจ้ง รู้เท่าทันสื่อและเทคโนโลยี	4.2.2
สติ	sati	สติ; การรู้ตัวขณะใช้เทคโนโลยี	4.2.2
สมาธิ	samādhi	สมาธิ; ความตั้งมั่น ไม่ฟุ้งซ่านในยุคดิจิทัล	4.2.2
สัมปชัญญะ	sampajañña	ความรู้ตัวทั่วพร้อม; clear comprehension ในการตัดสินใจดิจิทัล	4.2.2

หลักธรรม	ภาษาบาลี	คำแปล	ตำแหน่งในบท
ปัจจเวกขณา	paccavekkhaṇā	การพิจารณาทบทวน; reflection on sufficiency ก่อนบริโภคดิจิทัล	4.2.2

หมวด ช — พระสูตรและคัมภีร์ที่อ้างอิง

ชื่อพระสูตร	ภาษาบาลี	ความหมาย	ตำแหน่งในบท
กูฏทันตสูตร	Kūṭadanta Sutta	พระสูตรว่าด้วยการลงทุนเพื่อราษฎรก่อนดำเนินนโยบาย	4.4.1–4.4.3, ตาราง 4.1
อานัญยสูตร	Ānaṇya Sutta (AN 4.62)	พระสูตรว่าด้วยความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์	4.2.1
ดีฆชาณุสูตร	Dīghajāṇu Sutta (AN 8.54)	พระสูตรว่าด้วยคุณสมบัติ 4 ของผู้นำไปสู่ความมั่นคง	4.2.1
ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	Dīgha Nikāya, Pāṭika Vagga	หมวดพระสูตรยาวที่รวมกูฏทันตสูตร	4.4.2 ตาราง 4.1
อังคุตรนิกาย	Aṅguttara Nikāya	พระสูตรชุดหลักธรรมเรียงตามจำนวน	4.2.1, 4.4.2 ตาราง 4.1

หมวด ฌ — หลักธรรมประยุกต์เชิงนโยบาย (ปรากฏใน DWI)

หลักธรรมไทย	ภาษาบาลี	คำแปล	มิติ DWI ที่เชื่อม
หลักกูฏทันตสูตร: ลงทุนอาชีพก่อน	—	ลงทุนในอาชีพและอาหารแก่ราษฎรก่อนดำเนินนโยบาย	MW (วัตถุ)
ความสุข 4: อัตถิสุข–โภคสุข	atthi-sukha, bhoga-sukha	สุขจากการมีและใช้ทรัพย์อย่างเหมาะสม	MW (วัตถุ)
อนณสุข–อนวัชชสุข	ānaṇya-sukha, anavajja-sukha	สุขจากความปลอดหนี้และชีวิตสุจริต	PW (จิต)
สังคหวัตถุ 4	saṅgahavatthu	หลักการอยู่ร่วมในสังคม ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา	SC (สังคม)
อนวัชชสุข + ศีล 5 + สัมมาอาชีวะ	anavajja-sukha, pañcasīla, sammā-ājīva	สุขจากชีวิตไม่มีโทษ ศีลธรรมพื้นฐาน และการประกอบอาชีพสุจริต	VE (ธรรม)
สัมมาทิฏฐิ (ในมรรค 8)	sammā-diṭṭhi	ความเห็นที่ถูกต้องต่อสื่อและข้อมูลในยุคดิจิทัล	DE (ดิจิทัล)

รายการอ้างอิง

Alkire, S., & Foster, J. (2011). Counting and multidimensional poverty measurement. Journal of Public Economics, 95(7–8), 476–487. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2010.11.006

Alkire, S., Conconi, A., Robles, G., Roche, J. M., Santos, M. E., Seth, S., & Vaz, A. (2016). The global Multidimensional Poverty Index (MPI): 5-year methodological note (OPHI Briefing 38). Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI), University of Oxford. https://ophi.org.uk/sites/default/files/2024-03/OPHI_MPI_MN_38_2016_%28B38%29.pdf

Alkire, S., Kanagaratnam, U., & Suppa, N. (2023). The global Multidimensional Poverty Index (MPI) 2023: Country results and methodological note (OPHI MPI Methodological Note 55). Oxford Poverty & Human Development Initiative. https://ophi.org.uk/sites/default/files/2024-03/OPHI_MPI_MN55_2023.pdf

Anand, S., & Sen, A. (1994). Human development index: Methodology and measurement (Human Development Occasional Papers No. HDOCPA-1994-02). Human Development Report Office, United Nations Development Programme. https://hdr.undp.org/content/human-development-index-methodology-and-measurement

Binsted, A., Casale, D., & Gammage, S. (2017, October 11). Disaggregated data is essential to leave no one behind. International Institute for Sustainable Development. https://www.iisd.org/articles/insight/disaggregated-data-essential-leave-no-one-behind

Bhikkhu Sujato. (Trans.). (2018). Debtlessness (Ananyasutta, AN 4.62). SuttaCentral. https://suttacentral.net/an4.62/en/sujato

Budría, S., Betancourt-Odio, A., & Fonseca, M. (2025). Resilience in the wake of disaster: The role of social capital in mitigating long-term well-being losses (IZA Discussion Paper No. 17907). Institute of Labor Economics (IZA). https://docs.iza.org/dp17907.pdf

Centre for Bhutan Studies & GNH Research. (2015). A compass towards a just and harmonious society: 2015 Gross National Happiness (GNH) survey report. socioeco.org. https://www.socioeco.org/bdf_fiche-document-5358_pt.html

Centre for Bhutan and GNH Studies. (2024). Gross National Happiness: The 9 domains of GNH. https://bhutanstudies.org.bt/gross-national-happiness/

Clark, A. E., Frijters, P., & Shields, M. (2007). Relative income, happiness and utility: An explanation for the Easterlin paradox and other puzzles (IZA Discussion Paper No. 2840). Institute for the Study of Labor (IZA). https://docs.iza.org/dp2840.pdf

Dirksen, J., & Alkire, S. (2025). Multidimensional poverty: Measurement, analysis, applications. In K. F. Zimmermann (Ed.), Handbook of labor, human resources and population economics. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57365-6_182-2

Do, M. H., Nguyen, T. T., & Grote, U. (2025). Insights on household's resilience to shocks and poverty: Evidence from panel data for two emerging economies in Southeast Asia. Climate and Development, 17(8), 684–698. https://doi.org/10.1080/17565529.2024.2446358

Doughnut Economics Action Lab. (2024, October 2). The Wellbeing Economy Governments partnership. https://doughnuteconomics.org/stories/the-wellbeing-economy-governments-partnership

Ghislandi, S., Sanderson, W. C., & Scherbov, S. (2019). A simple measure of human development: The Human Life Indicator. Population and Development Review, 45(1), 219–233. https://doi.org/10.1111/padr.12205

Haim-Litevsky, D., Komemi, R., & Lipskaya-Velikovsky, L. (2023). Sense of belonging, meaningful daily life participation, and well-being: Integrated investigation. International Journal of Environmental Research and Public Health, 20(5), Article 4121. https://doi.org/10.3390/ijerph20054121

Hickel, J. (2020). The sustainable development index: Measuring the ecological efficiency of human development in the Anthropocene. Ecological Economics, 167, Article 106331. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.05.011

Hickel, J., & Kallis, G. (2020). Is green growth possible? New Political Economy, 25(4), 469–486. https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964

Hough-Stewart, L., Sommer, C., Trebeck, K., & Wallis, S. (2019). What is a wellbeing economy? Wellbeing Economy Alliance. https://weall.org/resource/what-is-a-wellbeing-economy-by-lisa-hough-stewart-claire-sommer-katherine-trebeck-and-stewart-wallis

Indacara, A. (2011). Buddhist perspective on the development of social welfare. WisdomLib. https://www.wisdomlib.org/buddhism/essay/buddhist-perspective-on-the-development-of-social-welfare/d/doc1502149.html

Jigme Singye Wangchuck School of Law. (2025). Understanding the four pillars of GNH. https://jswlaw.bt/understanding-the-four-pillars-of-gnh/

Mintrom, M. (2019). New Zealand's Wellbeing Budget invests in population health. The Milbank Quarterly, 97(4), 893–896. https://doi.org/10.1111/1468-0009.12409

Narada, V. (n.d.). Dīghajāṇu Sutta (AN 8.54) [Translation]. Access to Insight. https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an08/an08.054.nara.html

Nguyen, Q. D., & Soontaraporn Techapalokul. (2022). Ways to cultivate right livelihood as a path toward honoring living. Journal of International Buddhist Studies, 13(1), 75–86. https://so09.tci-thaijo.org/index.php/jibs/article/view/2581/1838

OECD. (2023). Bhutan's Gross National Happiness (GNH) Index. OECD Well-being Knowledge Exchange Platform. https://www.oecd.org/en/publications/well-being-knowledge-exchange-platform-kep_93d45d63-en/bhutan-s-gross-national-happiness-gnh-index_ff75e0a9-en.html

OECD. (2024). Better Life Index. OECD Well-being Data Monitor. https://www.oecd.org/en/data/tools/well-being-data-monitor/better-life-index.html

OECD. (2024, August 23). Bhutan's Gross National Happiness (GNH) Index.

Office of the National Economic and Social Development Council. (2016). Preamble: The sufficiency economy philosophy and the context of national development. Office of the Prime Minister. https://www.nesdc.go.th/wp-content/uploads/2025/03/article_20160323113011.pdf

Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI). (2021). Gross national happiness. University of Oxford. https://ophi.org.uk/gross-national-happiness

Oxford Poverty and Human Development Initiative. (2023, May 24). Beyond GDP: Bhutan's pursuit of wellbeing and happiness revealed in latest GNH results. https://ophi.org.uk/news/beyond-gdp-bhutans-pursuit-wellbeing-and-happiness-revealed-latest-gnh-results

Payutto, P. A. (Phra Payutto). (2020). Buddhist economics. Wat Nyanaves (Monastery publication). https://www.payutto.net/book-content/buddhist-economics/

Plodpai, P. K. S., & Koomkrong, V. (2025). A study of Vipassana practice in Sangkaravasutta. Journal of Dhamma for Life, 31(4), 406–420. https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/article/view/5371

Ravallion, M. (2012). Troubling tradeoffs in the Human Development Index. Journal of Development Economics, 99(2), 201–209. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.01.003

Reynolds, R. (2020). [Review of the book The digital divide, by J. van Dijk]. Journal of the Association for Information Science and Technology, 72(1), 136–138. https://doi.org/10.1002/asi.24355

Royal Bhutanese Embassy, Ministry of Foreign Affairs. (2016). Gross national happiness. https://www.mfa.gov.bt/rbedelhi/bhutan-at-glance/gross-national-happiness/

Sagar, A. D., & Najam, A. (1998). The Human Development Index: A critical review. Ecological Economics, 25(3), 249–264. https://doi.org/10.1016/S0921-8009(97)00168-7

Schwartz, B. (2004). The paradox of choice: Why more is less. Ecco/HarperCollins. https://works.swarthmore.edu/fac-psychology/198

Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.

Setthasuravich, P., Sirikhan, K., & Kato, H. (2024). Spatial econometric analysis of the digital divide in Thailand at the sub-district level: Patterns and determinants. Telecommunications Policy, 48(8), Article 102818. https://doi.org/10.1016/j.telpol.2024.102818

Sujato, B. (Trans.). (2018). K**ū**ṭadanta sutta: With K**ū**ṭadanta (DN 5). SuttaCentral. https://suttacentral.net/dn5/en/sujato

Thailand Development Research Institute. (2021, November 11). Measuring well-being in Thai society. https://tdri.or.th/en/2021/11/measuring-well-being-in-thai-society/

Ura, K., Alkire, S., Wangdi, K., & Zangmo, T. (2023). GNH 2022. Centre for Bhutan and GNH Studies. https://ophi.org.uk/publications/Bhutan-GNH-2022

Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T., & Wangdi, K. (2012). A short guide to Gross National Happiness Index. Centre for Bhutan Studies. https://bhutanstudies.org.bt/wp-content/uploads/2025/01/A-Short-Guide-to-Gross-National-Happiness-Index.pdf

UNDP. (2024). Human development report 2023/2024: Breaking the gridlock: Reimagining cooperation in a polarized world. https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf

UNDP. (2024). Human Development Index (HDI). https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index

United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. https://sdgs.un.org/2030agenda

United Nations. (2024). The Sustainable Development Goals Report 2024. https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/

Ura, K., Alkire, S., Wangdi, K., & Zangmo, T. (2023). GNH 2022. Centre for Bhutan and GNH Studies. https://ophi.org.uk/publications/Bhutan-GNH-2022

Wellbeing Economy Alliance (WEAll). (n.d.). Designing public policy. https://weall.org/designing-public-policy

World Bank. (2023). Bridging the gap: Inequality and jobs in Thailand. World Bank Group. https://www.worldbank.org/en/country/thailand/publication/bridging-the-gap-inequality-and-jobs-in-thailand

Yang, Y., Huang, Y., Huang, J., & Nie, F. (2024). The role of social capital in the impact of multiple shocks on households' coping strategies in underdeveloped rural areas. Scientific Reports, 14, Article 14218. https://doi.org/10.1038/s41598-024-65206-x

กรมประชาสัมพันธ์, รัฐบาลไทย. (2024). เศรษฐกิจดิจิทัลไทยเติบโตสูง [High growth in Thailand's digital economy]. สำนักนายกรัฐมนตรี. https://thailand.prd.go.th/en/content/category/detail/id/48/iid/348116

Thailand Development Research Institute. (2021, November 11). Measuring well-being in Thai society. https://tdri.or.th/en/2021/11/measuring-well-being-in-thai-society/

Sirilurt, P. (2024, March 20). World Happiness Report 2024 ไทยขยับขึ้นอันดับที่ 58 "ประเทศที่มีความสุขที่สุด" – ฟินแลนด์ครองที่หนึ่ง เป็นปีที่ 7 ติดต่อกัน [World Happiness Report 2024: Thailand moves up to 58th place, 'The happiest country' – Finland holds the top spot for the 7th consecutive year]. SDG Move. https://www.sdgmove.com/2024/03/20/world-happiness-report-2024/

อนุรัตน์ อนันตนาธร. (ม.ป.ป.). หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทย: แนวทางใหม่สำหรับการพัฒนาประเทศยากจน [The philosophy of sufficiency economy in Thailand: An innovative approach for development poor countries]. คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. https://www.polsci-law.buu.ac.th/office/user/download/sufficiency%20economic.pdf

บทที่ 5

ธรรมรัฐดิจิทัล:
สถาปัตยกรรมนโยบายจากกูฏฐทันตสูตรสู่ตัวชี้วัดความผาสุก
GDP
มหายัญแบบเดิม
ยัญปลอม
เปลี่ยนจากการสะสมเทคโนโลยีล้ำสมัยเพื่อกาพลักษณ์
การลงทุนทางสังคมยุคดิจิทัล
มาเป็นการใช้ดิจิทัลเพื่อ
ลดความเปราะบางของประชาชน
ยัญที่แท้
ตรรกะการลงทุนที่ฐานพีระมิด
รัฐต้องจัดสรรครัพยากรให้กลุ่มอายิพ
และกลุ่มเปราะบางก่อน
รัฐดิจิทัลในฐานะ "ผู้จัดวางโอกาส"
รัฐไม่ใช่เพียงผู้สั่งการ แต่เป็นผู้ออกทุนแอิงสังคมที่ใช้ระบบ
ข้อมูลเพื่อกระจายครัพยากรอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง
ตัวชี้วัดบูรณาการ: เมื่อความสำเร็จไม่ใช่แค่ตัวเลข GDP
ระดับชาติ
ความเป็นธรรม
ระดับพื้นที่
การเข้าถึงบริการ
ระดับองค์กร
ความโปร่งใสและผลลัพธ์ต่อประชาชน
กฎของ Goodhart:
กับดักของการวัดผล
เมื่อมาตรวัดคลายเป็นเป้าหมาย
มันจะหยุดเป็นมาตรวัดที่ดี
การผสาน SDGs และ GNH
บูรณาการเป้าหมายความยั่งยืนสากล
เข้ากับดัชนีความสุขมวลรวม
เปรียบเทียบฐานคิด
กูฏฐทันตสูตร
SDGs (สากล)
GNH (กูฏาน)
เป้าหมายหลัก
บทบาทของรัฐ
จุดเน้นสำคัญ
นักลงทุนทางสังคม
(Social Investor)
เศรษฐกิจฐานราก
และความปลอดภัย
ความยั่งยืนที่
ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง
คู่นส่วนการพัฒนา
ความสมดุล
เศรษฐกิจ-สิ่งลม-โลก
ความสุขของรวม
ของมนุษย์
ผู้พิทักษ์ความผาสุก
จิตใจ วัฒนธรรม
และธรรมาภิบาล

บทที่ 5
ธรรมรัฐดิจิทัล: จากกูฏทันตสูตรสู่นโยบายและตัวชี้วัด

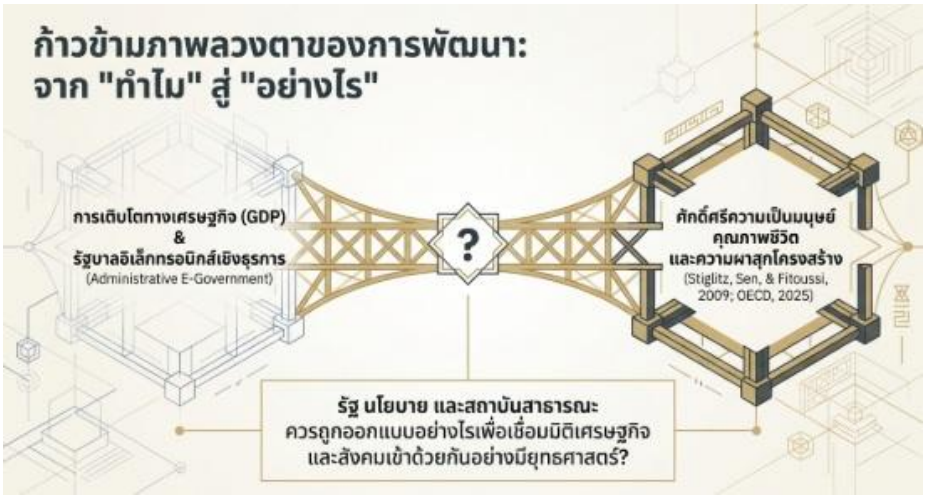
Digital Dhamma-State: From the Kūṭadanta Sutta to Policy and Indicators

เมื่อบทก่อนหน้าได้วิพากษ์ข้อจำกัดของการพัฒนาที่ผูกติดกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ และเสนอให้ขยับจุดเน้นมาสู่มนุษย์ คุณภาพชีวิต ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และความผาสุกที่กว้างกว่าตัวชี้วัดแบบ GDP แล้ว บทที่ 5 จึงต้องตอบคำถามต่อไปว่า รัฐ นโยบาย และสถาบันสาธารณะควรถูกออกแบบอย่างไรเพื่อทำให้เป้าหมายดังกล่าวเกิดขึ้นได้จริงในระดับโครงสร้าง มิใช่คงอยู่เพียงในฐานะอุดมคติทางศีลธรรมหรือถ้อยคำเชิงนโยบายเท่านั้น (Midgley, 2013; OECD, 2025)

สาระของบทนี้จึงเป็นการเคลื่อนจากคำถามเรื่อง “เราควรพัฒนาเพื่ออะไร” ไปสู่คำถามเรื่อง “เราจะพัฒนาอย่างไร” กล่าวคือ จากการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา ไปสู่การออกแบบกลไกของการพัฒนา ทั้งในระดับรัฐ นโยบายสาธารณะ และสถาบันทางสังคม เพื่อให้สามารถลดทุกข์ ลดความเปราะบาง และขยายโอกาสในการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพได้อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นหัวใจของกรอบธรรมาภิวัฒน์ในฐานะกรอบคิดทางการพัฒนาสังคม ไม่ใช่เพียงกรอบศีลธรรมส่วนบุคคล (UNDP Thailand, 2025)

ภาพที่ 5.1 ด้านล่างแสดงสะพานแนวคิดหลักของบทนี้ที่เชื่อมกรอบ “ทำไม” ซึ่งนิยามเป้าหมายการพัฒนาด้วย GDP และ Administrative E-Government — เข้ากับกรอบ “อย่างไร” ซึ่งถามว่ารัฐควรออกแบบสถาบันและ

นโยบายอย่างไรเพื่อให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความผาสุกกลายเป็นผลลัพธ์จริงในระดับโครงสร้าง

ภาพที่ 5- 1 ก้าวข้ามภาพลวงตาของการพัฒนา

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Midgley (2013), OECD (2025)

จุดตัดกลางของสะพานที่ยังเป็นเครื่องหมายคำถามสื่อว่าการเปลี่ยนผ่านจากเป้าหมายสู่กลไกไม่ใช่เส้นทางอัตโนมัติ ต้องอาศัยสถาปัตยกรรมสถาบันที่ออกแบบอย่างจงใจเพื่อแปลงอุดมคติทางคุณค่าให้กลายเป็นการจัดระเบียบสังคมที่ลดทุกข์เชิงโครงสร้างได้จริง ซึ่งเป็นโจทย์หลักที่บทนี้พยายามตอบ (Midgley, 2013; OECD, 2025)

ในทางทฤษฎี บทนี้ตั้งอยู่บนแนวคิด social development และ social investment ซึ่งเห็นตรงกันว่า การพัฒนาสังคมไม่อาจสำเร็จได้ด้วยการเพิ่มรายได้ประชาชาติ การสงเคราะห์แบบตกค้าง หรือการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นรายกรณีเท่านั้น หากต้องอาศัยนโยบายและสถาบันที่เชื่อมมิติเศรษฐกิจกับมิติสังคมเข้าด้วยกันอย่างมียุทธศาสตร์ ผ่านการลงทุนในคน การเสริมสร้างขีดความสามารถ การ

คุ้มครองผู้เปราะบาง และการลดความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง (Midgley, 1995, 2013, 2014)

ในทางพุทธปรัชญาสังคม กูฏทันตสูตรมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเสนอภาพของการจัดระเบียบสังคมที่มิได้ตั้งอยู่บนการลงโทษรุนแรงหรือการใช้อำนาจบังคับเป็นหลัก หากตั้งอยู่บนการสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้ผู้คนสามารถยังชีพ ประกอบอาชีพ และหลุดพ้นจากวงจรของความขาดแคลนกับความรุนแรงได้อย่างเป็นรูปธรรม (Bhikkhu Sujato, 2018; Dharmata, 2014) แนวคิดนี้เปิดพื้นที่ให้กูฏทันตสูตรถูกอ่านใหม่ในฐานะแม่แบบเชิงนโยบายและการลงทุนทางสังคม มากกว่าจะจำกัดไว้เพียงในฐานะคำสอนเชิงศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคล (Dharmata, 2014)

ด้วยเหตุนี้ บทที่ 5 จะเริ่มจากการอธิบายความหมายของรัฐและธรรมาภิบาลในกรอบการพัฒนาสังคม ก่อนขยับไปสู่ประเด็นรัฐดิจิทัล ความเสี่ยงของการบริหารสาธารณะที่ไร้กรอบคุณธรรม แนวคิด social development และ social investment ตลอดจนการออกแบบนโยบายสาธารณะที่เชื่อมโยงกับตัวชี้วัดความผาสุก เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน และกรอบประเมินที่ก้าวพ้นข้อจำกัดของการวัดความก้าวหน้าด้วยเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว (OECD, 2025; UNDP Thailand, 2025)

5.1 รัฐกับการพัฒนาสังคมในกรอบธรรมาภิวัฒน์

บทที่ 4 ได้ปิดท้ายด้วยข้อเสนอเบื้องต้นต่อการสร้างดัชนีธรรมาภิวัฒน์ โดยชี้ว่าการวัดความก้าวหน้าของการพัฒนาจำเป็นต้องก้าวพ้นมิติรายได้ไปสู่การประเมินคุณภาพชีวิต ความเป็นธรรม และความยั่งยืน (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009; OECD, 2025; UNDP Thailand, 2025). คำถามที่ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ ดัชนีเหล่านี้จะถูกแปลงเป็นการกระทำของรัฐได้อย่างไร และสถาบันแบบใด

จะทำให้ตัวชี้วัดกลายเป็นผลลัพธ์จริงในชีวิตของผู้คน แทนที่จะหยุดอยู่เพียงในรายงานเชิงนโยบายหรือเวทีระหว่างประเทศ (UNDP, 2025; UNDP Thailand, 2025).

ในบริบทนี้ บทที่ 5 ทำหน้าที่เป็น “บทเชื่อมใหญ่” ที่นำหลักคิดจากกูฏทันตสูตรมาประกอบเข้ากับทฤษฎีธรรมาภิบาล ทฤษฎีการพัฒนาสังคม และแนวคิดรัฐดิจิทัล เพื่อวางสถาปัตยกรรมที่เชื่อมโยงหลักธรรม นโยบายสาธารณะ และระบบตัวชี้วัดเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ (Midgley, 2013; Midgley, 2014). หัวข้อ 5.1 จึงมีหน้าที่วางรากฐานเชิงมโนทัศน์สามเส้นที่จะถักทอกันตลอดทั้งบท ได้แก่ ธรรมาภิบาลในฐานะคุณภาพของสถาบัน การพัฒนาสังคมในฐานะเป้าหมายและกระบวนการ และรัฐดิจิทัลในฐานะกลไกร่วมสมัยที่อาจทั้งขยายหรือบ่อนทำลายสองมิติแรก ข้อเสนอหลักคือ ธรรมาภิบาลที่มีคุณภาพทำหน้าที่เป็น “เงื่อนไขเอื้อที่จำเป็น” สำหรับการพัฒนาสังคม มิใช่ปัจจัยวิเศษเพียงตัวเดียว และรัฐดิจิทัลจะส่งเสริมธรรมาภิวัฒน์ก็ต่อเมื่อถูกออกแบบให้ลดความเปราะบางเชิงโครงสร้างของกลุ่มที่อ่อนแอที่สุดก่อน ตามตรรกะเดียวกับที่ปุโรหิตในกูฏทันตสูตรเสนอต่อพระเจ้ามหาวิชิตราช (Bhikkhu Sujato, 2018; Dharmata, 2014).

การอภิปรายเรื่องการพัฒนาสังคมจึงหลีกเลี่ยงคำถามเรื่อง “รัฐ” ไม่ได้ เพราะไม่ว่าผู้วิจัยจะให้ความสำคัญกับชุมชน ตลาด ครอบครัว หรือภาคประชาสังคมเพียงใด การจัดสรรทรัพยากร การกำหนดกติกา การคุ้มครองสิทธิ การลงทุนในบริการพื้นฐาน และการกำกับทิศทางการพัฒนาระยะยาว ล้วนต้องอาศัยความสามารถของสถาบันสาธารณะในระดับหนึ่งเสมอ (Midgley, 1995; Midgley, 2013). อย่างไรก็ดี รัฐในที่นี้ไม่ควรถูกเข้าใจอย่างแคบเพียงฐานะกลไกปกครองหรือเครื่องมือบริหารราชการ หากควรถูกมองในฐานะสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสร้างเงื่อนไขให้มนุษย์และชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน กล่าวอีกนัยหนึ่ง รัฐมิใช่เพียงผู้สั่งการ หากเป็นผู้จัดวางโครงสร้างโอกาส ผู้

ลงทุนเชิงสังคม และผู้ค้ำประกันความเป็นธรรมขั้นพื้นฐานของสังคม (Midgley, 2014).

แนวคิดนี้สอดคล้องกับกรอบ social development ซึ่งมองการพัฒนาเป็นกระบวนการที่เชื่อมมิติเศรษฐกิจกับมิติสังคม และเชื่อมการเติบโตเข้ากับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน มิใช่ปล่อยให้สวัสดิการเป็นเพียงระบบรองรับความล้มเหลวภายหลังจากตลาดทำงานเสร็จแล้ว (Midgley, 1995, 2013; Midgley, 2014). งานของ Midgley และคณะชี้ว่า การพัฒนาสังคมต้องอาศัยนโยบายและสถาบันที่มีลักษณะส่งเสริมศักยภาพ ผลิตขีดความสามารถ และบูรณาการมิติเศรษฐกิจกับสังคมเข้าด้วยกันผ่านการลงทุนทางสังคมอย่างมียุทธศาสตร์ (Midgley, 2010; Midgley, Conley, & Wright, 2010).

หากนำแนวคิดดังกล่าวมาอ่านร่วมกับกูฏทันตสูตร จะเห็นได้ว่าพุทธปรัชญาในที่นี้มิได้เสนอให้รัฐละทิ้งปัญหาเชิงโลกวิสัย หากกลับเสนออย่างลุ่มลึกว่าความทุกข์ทางสังคมจำนวนมากมีรากฐานมาจากความขาดแคลน ความไม่มั่นคง และการจัดระเบียบเศรษฐกิจที่ไม่เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตของผู้คน ด้วยเหตุนี้ การลดอาชญากรรม ความหวาดกลัว และความแตกแยก จึงต้องเริ่มจากการสร้างฐานปัจจัยในการดำรงชีพ มิใช่เริ่มจากการลงทัณฑ์เพียงอย่างเดียว (Dharmata, 2014; Dharmata, 2014). ในเชิงนโยบาย กูฏทันตสูตรจึงเสนอ “ตรรกะการลงทุนทางสังคม” ที่ชัดเจน คือการใช้ทรัพยากรสาธารณะเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของผู้คนก่อน แล้วจึงคาดหวังผลด้านความสงบเรียบร้อยของสังคมตามมา (Bhikkhu Sujato, 2018).

ในกรอบธรรมาภิวัฒน์ รัฐที่พึงประสงค์จึงไม่ใช่รัฐที่ขยายอำนาจอย่างไร้ขอบเขต และไม่ใช่รัฐที่ถอนตัวปล่อยให้ตลาดหรือเทคโนโลยีเป็นผู้กำหนดชะตาของสังคม หากเป็นรัฐที่มีความสามารถเชิงนโยบาย มีความรับผิดชอบเชิงศีลธรรม และมีความชอบธรรมจากการทำหน้าที่ลดความทุกข์เชิงโครงสร้างของประชาชน รัฐเช่นนี้

ต้องสามารถลงทุนในคนและชุมชน ออกแบบสถาบันที่เป็นธรรม ประสานความร่วมมือระหว่างรัฐ ตลาด และสังคมพลเมือง และใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์สาธารณะมากกว่าการขยายความเหลื่อมล้ำ (UNDP, 2023–2025; OECD, 2025).

เมื่อมองจากจุดนี้ การพัฒนาสังคมจึงไม่ใช่ภารกิจของกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง หรือโครงการใดโครงการหนึ่ง แต่เป็นตรรกะของการจัดระเบียบสังคมทั้งระบบ ตั้งแต่งบประมาณ การศึกษา สุขภาพ แรงงาน การคุ้มครองทางสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ไปจนถึงการออกแบบรัฐดิจิทัลและระบบข้อมูลสาธารณะ หากรัฐมองผู้คนเป็นเพียงผู้รับบริการปลายทาง การพัฒนาย่อมจำกัดอยู่ที่การบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้า แต่หากรัฐมองผู้คนเป็นผู้มีศักยภาพและเป็นเจ้าของการพัฒนา นโยบายสาธารณะย่อมต้องมุ่งเสริมพลัง ความสามารถในการเลือกชีวิต และความมั่นคงของชุมชนในระยะยาว (Midgley, 2013; UNDP Thailand, 2025).

นัยสำคัญของข้อเสนอนี้ต่อประเทศไทยคือ การปฏิรูปรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมไม่ควรหยุดอยู่ที่วาทกรรมเรื่องประสิทธิภาพ ความโปร่งใส หรือ “รัฐบาลดิจิทัล” ในความหมายเชิงเทคนิคเท่านั้น แม้องค์ประกอบเหล่านี้มีความสำคัญ แต่หากไม่เชื่อมเข้ากับเป้าหมายเรื่องศักดิ์ศรีมนุษย์ ความเสมอภาค การเข้าถึงโอกาส การกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และการคุ้มครองผู้เปราะบาง รัฐดิจิทัลก็อาจกลายเป็นเพียงการทำให้ความเหลื่อมล้ำเดิมมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น (OECD, 2025; ASEAN, 2021).

ด้วยเหตุนี้ หัวข้อถัดไปของบทนี้จึงจำเป็นต้องพิจารณาให้ลึกลงไปว่า แนวคิด social development และ social investment เสนอเครื่องมือเชิงนโยบายแบบใดสำหรับการสร้างรัฐที่ไม่เพียง “บริหารได้” แต่ยัง “พัฒนาคนและสังคมได้” อย่างแท้จริง และข้อเสนอนี้จะถูกแปลงเป็นหลักการออกแบบนโยบายในบริบทไทยและบริบทดิจิทัลได้อย่างไร โดยเฉพาะเมื่อรัฐต้องเผชิญความท้าทายจาก

การเปลี่ยนผ่านสู่รัฐดิจิทัลที่เต็มไปด้วยทั้งศักยภาพและความเสี่ยงเชิงคุณธรรม (Midgley, 2013; UNESCO, 2021).

5.1.1 ธรรมาภิบาลในฐานะคุณภาพของสถาบัน

ในระดับสากล ธนาคารโลกนิยามการกำกับดูแลว่าเป็นจารีตและสถาบันที่ใช้อำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรของประเทศเพื่อการพัฒนา ครอบคลุมความสามารถของรัฐบาลในการกำหนดและดำเนินนโยบายที่มีคุณภาพ ตลอดจนความเคารพและการยึดมั่นต่อสถาบันทั้งโดยรัฐและโดยประชาชน (World Bank, 2025)

นิยามนี้ถูกทำให้เป็นรูปธรรมผ่านดัชนีธรรมาภิบาลโลก ซึ่งสังเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลจำนวนมากครอบคลุมเขตเศรษฐกิจทั่วโลก โดยสรุปธรรมาภิบาลออกเป็นหกมิติ ทั้งการมีเสียงและความรับผิดชอบ เสถียรภาพทางการเมือง ประสิทธิผลของรัฐบาล คุณภาพการกำกับดูแล หลักนิติธรรม และการควบคุมการทุจริต จุดชี้ขาดเชิงระเบียบวิธีคือ การเน้นว่าตัวชี้วัดเหล่านี้สะท้อนมุมมองเชิงหน้าที่ว่าสถาบันสามารถส่งมอบบริการ บังคับใช้กติกา และรักษาความรับผิดชอบได้จริงมากกว่าการมีแต่โครงสร้างทางการบนกระดาษ (World Bank, 2025)

อย่างไรก็ตาม การตีความความสัมพันธ์ระหว่างธรรมาภิบาลกับการพัฒนาจำเป็นต้องคำนึงถึงทิศทางของเหตุปัจจัย วรรณกรรมเชิงประจักษ์จำนวนหนึ่งชี้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพสถาบันกับการพัฒนาเศรษฐกิจมีลักษณะเป็นเหตุและผลสองทาง และแตกต่างกันตามระดับรายได้ งานศึกษาที่ใช้ข้อมูลจากหลายประเทศพบว่า ในกลุ่มประเทศรายได้สูง คุณภาพสถาบันที่ดีมีส่วนสนับสนุนการพัฒนา ขณะที่ในกลุ่มประเทศรายได้ต่ำ การขยายตัวทางเศรษฐกิจกลับเป็นปัจจัยสำคัญที่ยกระดับสถาบัน (Law, Lim, & Ismail, 2013)

ข้อค้นพบเช่นนี้มีนัยสำคัญต่อข้อเสนอของหนังสือเล่มนี้ เพราะชี้ว่าการกล่าวอ้างว่าธรรมาภิบาลเป็นเงื่อนไขจำเป็นต่อการพัฒนาต้องระบุขอบเขตและเงื่อนไข

อย่างรอบคอบ ธรรมาภิบาลมิใช่กุญแจวิเศษที่เพียงมีแล้วการพัฒนาจะเกิดขึ้นเสมอไป หากควรถูกเข้าใจในฐานะเงื่อนไขแวดล้อมที่เอื้อให้เกิด กล่าวคือ เมื่อคุณภาพสถาบันตกต่ำกว่าระดับหนึ่ง การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนและทั่วถึงแทบเป็นไปไม่ได้ ขณะที่เมื่อธรรมาภิบาลถึงระดับหนึ่งแล้ว ทรัพยากรและนโยบายที่ดีจะถูกแปลงเป็นผลลัพธ์ทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (Law et al., 2013; Midgley, 2013)

หากมองจากมุมการพัฒนาสังคม ธรรมาภิบาลจึงมิใช่เพียงคุณลักษณะด้านการเมืองการปกครอง แต่เป็นกรอบคุณภาพของสถาบันซึ่งกำหนดว่ารัฐสามารถทำให้นโยบายสังคมเข้าถึงประชาชนได้อย่างเสมอภาค ต่อเนื่อง และตรวจสอบได้เพียงใด งานศึกษาว่าด้วยระบบการส่งมอบการคุ้มครองทางสังคมชี้ตรงกันว่า ผลของนโยบายไม่ได้ขึ้นเพียงกับการออกแบบในระดับหลักการ หากขึ้นอยู่กับโครงสร้างการดำเนินงานทั้งระบบ ตั้งแต่ข้อมูล การคัดกรอง การลงทะเบียน การประสานงานระหว่างหน่วยงาน ไปจนถึงกลไกรับเรื่องร้องเรียนและการติดตามผล (World Bank, 2020)

แนวคิด social development ก็ยืนยันทำนองเดียวกัน โดยเน้นว่าการพัฒนาสังคมที่แท้ต้องอาศัยสถาบันและนโยบายที่เชื่อมเศรษฐกิจกับสังคมอย่างมียุทธศาสตร์ ทำให้การเติบโตทางเศรษฐกิจถูกแปรเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิต ความสามารถ และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง มิใช่ปล่อยให้สวัสดิการเป็นเพียงระบบรองรับความล้มเหลวภายหลังจากกระบวนการทางเศรษฐกิจ (Midgley, 1995, 2013, 2014) การบรรลุเป้าหมายเช่นนี้แทบเป็นไปไม่ได้หากสถาบันสาธารณะอ่อนแอ ขาดความสม่ำเสมอ หรือถูกบิดเบือนด้วยระบบอุปถัมภ์และผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม

รายงานพัฒนามนุษย์ร่วมสมัยของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติยังสะท้อนภาพเดียวกัน โดยชี้ว่าความเหลื่อมล้ำ ความเปราะบาง และภาวะชะงักงันเชิง

สถาบันในหลายประเทศจำเป็นต้องถูกตอบด้วยรูปแบบการกำกับดูแลใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการลดช่องว่างเชิงอำนาจ เสริมเสียงของประชาชน และทำให้สถาบันมีความเป็นมนุษย์มากขึ้น แทนที่จะมุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพทางรูปแบบ (UNDP, 2023–2024; UNDP Thailand, 2025)

ในกรอบธรรมาภิวัฒน์ ธรรมาภิบาลจึงไม่ได้มีความหมายเพียงความโปร่งใสทางธุรการหรือความเป็นระเบียบของระบบราชการ หากรวมถึงความชอบธรรมเชิงศีลธรรมของการใช้อำนาจสาธารณะด้วย รัฐที่มีธรรมาภิบาลในความหมายนี้ไม่เพียงบริหารได้ดี แต่บริหารไปในทิศทางที่ลดทุกข์ ลดความเปราะบางเชิงโครงสร้าง และขยายโอกาสในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีของประชาชน (UNDP Thailand, 2025; Midgley, 2013) ธรรมาภิบาลจึงเป็นสะพานเชื่อมระหว่างภาษาของการพัฒนาร่วมสมัยกับภาษาของพุทธปรัชญาทางสังคม เพราะทั้งสองต่างตั้งคำถามร่วมกันว่าอำนาจสาธารณะควรถูกใช้ไปเพื่อประโยชน์ของใคร และเพื่อผลลัพธ์แบบใด

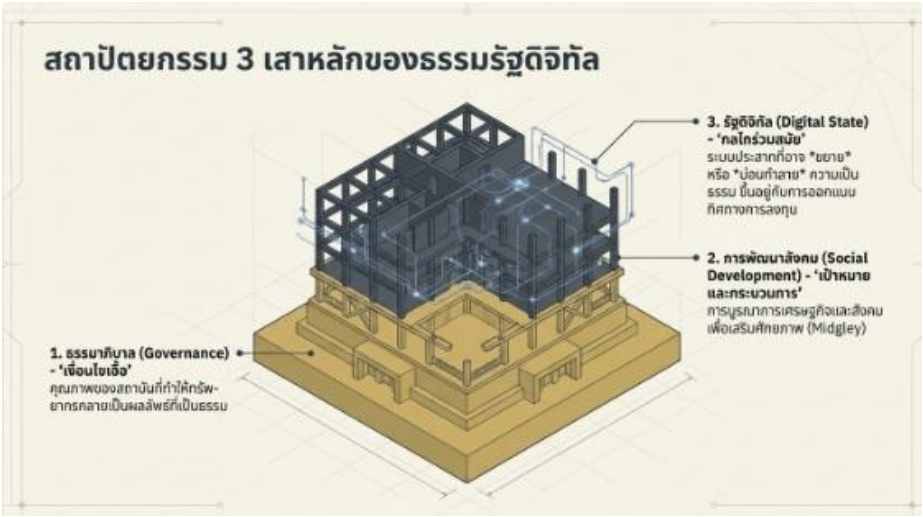
เมื่ออ่านในแสงของกูฏทันตสูตร ความหมายนี้ยิ่งชัดเจน พระสูตรไม่ได้เสนอให้รัฐจัดการความไม่สงบด้วยการลงโทษอย่างเดียว หากชี้ว่าความสงบต้องสร้างจากการจัดวางเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมให้ผู้คนมีฐานะดำรงชีพ มีทุนทำมาหากิน และไม่ถูกผลักเข้าสู่วงจรของความขาดแคลนและความรุนแรง การใช้อำนาจสาธารณะอย่างมีปัญญาเพื่อขจัดเหตุแห่งความทุกข์ตั้งแต่ต้นจึงเป็นแก่นของธรรมาภิบาลในความหมายเชิงธรรมาภิวัฒน์ มากกว่าการเน้นเพียงการปฏิบัติตามกติกาที่มีอยู่ (Bhikkhu Sujato, 2018; Dharmata, 2014)

สำหรับประเทศไทย การอภิปรายเรื่องธรรมาภิบาลในสาธารณะมักถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบของการต่อต้านการทุจริตหรือการเพิ่มประสิทธิภาพระบบราชการ แม้ว่าทั้งสองประเด็นจะมีความสำคัญ แต่หากจำกัดความหมายไว้เพียงเท่านี้ ก็เสี่ยงจะทำให้มิติด้านการพัฒนาสังคมถูกลดทอนลงเหลือเพียงการบริหารที่สะอาดหรือรวดเร็ว โดยไม่ตอบคำถามว่าระบบดังกล่าวช่วยลดความเหลื่อมล้ำ เสริมความมั่นคง

ในชีวิต หรือเปิดโอกาสพื้นฐานให้ประชาชนได้มากขึ้นจริงหรือไม่ รายงานพัฒนามนุษย์ฉบับล่าสุดของไทยยืนยันว่า แม้ประเทศไทยมีความก้าวหน้าทางดัชนีการพัฒนามนุษย์ แต่ยังต้องการการดำเนินการร่วมกันมากขึ้นเพื่อเร่งความก้าวหน้า และเน้นการเสริมพลังของผู้คนและชุมชนให้เป็นเจ้าของการพัฒนา (UNDP Thailand, 2025)

ในกรอบของหนังสือเล่มนี้ ธรรมาภิบาลจึงถูกวางไว้ในฐานะเงื่อนไขเชิงสถาบันและเชิงคุณธรรมของการพัฒนาสังคม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้รัฐสามารถแปลงนโยบายสาธารณะให้เป็นผลลัพธ์ด้านศักดิ์ศรี คุณภาพชีวิต ความมั่นคง และความเป็นธรรมของประชาชนได้จริง และเป็นกรอบที่ทำให้การใช้อำนาจสาธารณะไม่หลุดออกจากเป้าหมายพื้นฐานของการพัฒนา นั่นคือการลดทุกข์และการสร้างความเจริญที่มีความหมายต่อมนุษย์และสังคมโดยรวม (UNDP, 2023–2024; Midgley, 2013) จากจุดนี้เอง คำถามเรื่องรัฐดิจิทัลจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการเปลี่ยนผ่านสู่รูปแบบการบริหารร่วมสมัยอาจทั้งเสริมและบั่นทอนธรรมาภิบาลในฐานะเงื่อนไขของการพัฒนาสังคม ซึ่งจะเป็นประเด็นของหัวข้อถัดไป

ก่อนที่จะขยับไปสู่การอ่านกูฏทันตสูตรเชิงนโยบายในหัวข้อ 5.2 ภาพที่ 5.2 สรุปสถาปัตยกรรมสามเสาหลักที่กรอบธรรมาภิวัฒน์ใช้เป็นโครงสร้างรองรับซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 5- 2 3 เสาหลักของธรรมรัฐดิจิทัล

ที่มา :ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Midgley (2013), OECD (2025)

ลำดับชั้นของเสาทั้งสามมีนัยสำคัญ: ธรรมาภิบาล (ฐาน) คือเงื่อนไขเอื้อที่จำเป็น ไม่ใช่ผลลัพธ์ที่คาดหวัง การพัฒนาสังคม (กลาง) คือทั้งเป้าหมายและกระบวนการที่สถาบันพึงรับใช้ รัฐดิจิทัล (ยอด) คือกลไกร่วมสมัยที่จะส่งเสริมหรือบ่อนทำลายสองเสาล่างขึ้นอยู่กับว่าถูกออกแบบภายใต้ตรรกะใด การสับสนลำดับนี้คือความเสี่ยงเชิงนโยบายที่กูฏทันตสูตรเตือนไว้ผ่านการแยกแยะยัญที่ยึดรูปแบบกับยัญที่แตะเหตุแห่งทุกข์จริง (Midgley, 2013; OECD, 2025)

5.1.2 การพัฒนาสังคมในฐานะเป้าหมายและกระบวนการ: มุมมองของ Midgley

หากธรรมาภิบาลคือคุณภาพของสถาบัน การพัฒนาสังคมก็เปรียบเสมือนเป้าหมายและกระบวนการที่สถาบันเหล่านั้นพึงรับใช้ Midgley นิยามการพัฒนาสังคมว่าเป็นกระบวนการส่งเสริมสวัสดิการของประชาชนภายใต้มุมมองเชิงเสริมศักยภาพ ที่เน้นการสร้างความสามารถและโอกาสมากกว่าการสงเคราะห์แบบตั้งรับ และเน้นการบูรณาการการพัฒนาเศรษฐกิจเข้ากับสวัสดิการสังคม แทนที่จะปล่อยให้

สวัสดิการเป็นมาตรการตกค้างสำหรับผู้ที่ล้มเหลวจากกระบวนการทางเศรษฐกิจ (Midgley, 1995)

จุดเด่นของแนวทางนี้คือ การมองว่าสถาบันทางสังคมไม่ใช่เพียงกลไกเยียวยาภายหลัง หากเป็นเครื่องมือเชิงรุกที่ออกแบบมาเพื่อให้การเติบโตทางเศรษฐกิจแปรเป็นคุณภาพชีวิต ความสามารถ และโอกาสของผู้คนอย่างกว้างขวาง Midgley เน้นว่าการพัฒนาสังคมต้องอาศัยนโยบายและสถาบันที่ทำงานเชื่อมระหว่างเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นระบบ ไม่ใช่ปล่อยให้ระบบเศรษฐกิจทำงานก่อน แล้วจึงค่อยตามแก้ผลกระทบเชิงสังคมภายหลัง (Midgley, 2013; Midgley, 2014)

ในเชิงโครงสร้าง แนวทางการพัฒนาสังคมของ Midgley วางอยู่บนสามฐานคิดที่สัมพันธ์กัน ฐานแรกคือมิติเชิงสถาบัน ซึ่งเน้นบทบาทร่วมกันของรัฐ ชุมชน และตลาดในการสร้างเงื่อนไขของการพัฒนา ฐานที่สองคือมิติเชิงผลิตภาพ ซึ่งมองว่าการลงทุนทางสังคมด้านการศึกษา ทักษะ และโอกาสการจ้างงานคือการลงทุนทางเศรษฐกิจที่ให้ผลตอบแทนในระยะยาว มิใช่ค่าใช้จ่ายที่สูญเปล่า และฐานที่สามคือมิติเชิงเสริมพลัง ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและอำนาจตัดสินใจของกลุ่มที่เคยถูกกดทับในโครงสร้างสังคม (Midgley & Pawar, 2017)

งานร่วมสมัยในด้านการคุ้มครองทางสังคมและการพัฒนาสังคมในประเทศรายได้ต่ำและปานกลางตอกย้ำว่า แนวทางการพัฒนาสังคมแตกต่างจากแนวทางสวัสดิการแบบเดิมตรงที่ผสานสิทธิทางสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาเศรษฐกิจ และยุทธศาสตร์หลายระดับเข้าด้วยกัน เพื่อเพิ่มผลลัพธ์ด้านความอยู่ดีมีสุขให้สูงสุด แทนการทำงานแบบแยกส่วนระหว่างนโยบายเศรษฐกิจกับนโยบายสังคม (Midgley, 2014; Midgley, 2023)

หลักฐานเชิงประจักษ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สนับสนุนภาพดังกล่าว งานศึกษาบางชิ้นพบว่า การใช้จ่ายภาครัฐด้านการศึกษามีความสัมพันธ์เชิง

บวกอย่างมีนัยสำคัญกับดัชนีการพัฒนามนุษย์ ขณะที่บทบาทของผลิตภัณฑ์มวลรวมและการใช้จ่ายด้านอื่นกลับไม่สม่ำเสมอเท่า ซึ่งชี้ว่ามิใช่เพียงปริมาณทรัพยากร แต่คุณภาพของการจัดการและทิศทางของการลงทุนต่างหาก ที่กำหนดว่าการใช้จ่ายภาครัฐจะถูกแปลงเป็นการยกระดับศักยภาพมนุษย์ได้เพียงใด

เมื่ออ่านจากกรอบธรรมาภิวัฒน์ แนวคิดการพัฒนาสังคมของ Midgley จึงทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างตัวชี้วัดและชีวิตจริง การกล่าวว่ารัฐมีธรรมาภิบาลหรือมีดัชนีธรรมาภิวัฒน์ในระดับหนึ่งจะมีความหมายก็ต่อเมื่อคุณภาพของสถาบันดังกล่าวทำให้ทรัพยากรสาธารณะถูกจัดสรรไปยังการลงทุนในคน ชุมชน และระบบสังคมในลักษณะที่เสริมศักยภาพ ลดความเปราะบาง และเพิ่มช่องทางให้ประชาชนเป็นเจ้าของการพัฒนา มากกว่าถูกจำกัดอยู่ในฐานะผู้รับสวัสดิการปลายทาง (Midgley, 2013; UNDP Thailand, 2025)

ในความหมายนี้ การพัฒนาสังคมจึงไม่ใช่เพียงเป้าหมายปลายทางของนโยบาย หากเป็นทั้งกรอบทิศทางและกระบวนการที่บอกว่ารัฐควรใช้อำนาจงบประมาณ และสถาบันอย่างไร เพื่อให้การเติบโตทางเศรษฐกิจและการปฏิรูประบบดิจิทัลไม่ทิ้งมนุษย์และชุมชนไว้ข้างหลัง ซึ่งจะเป็นฐานคิดสำคัญในการอ่านบทถัดไปว่าด้วยรัฐดิจิทัลและความเสี่ยงเชิงคุณธรรมของการบริหารสาธารณะในยุคใหม่.

5.1.3 รัฐดิจิทัลในฐานะกลไกร่วมสมัย: ขยายหรือบ่อนทำลายธรรมาภิวัฒน์

เส้นมโนทัศน์เส้นที่สามคือรัฐดิจิทัล ซึ่งกำลังกลายเป็นกลไกหลักของการกำกับดูแลร่วมสมัยในหลายประเทศ องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเสนอว่ารัฐดิจิทัลมีความจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการและบริการของรัฐให้ตอบสนองประชาชนมากขึ้น และเสริมความน่าเชื่อถือของภาครัฐ แต่เพื่อให้การเปลี่ยนผ่านดิจิทัลยั่งยืนในระยะยาว รัฐต้องมีรากฐานที่มั่นคง ทั้งด้านการจัดการกำกับดูแลที่ปรับตัวได้ โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลสาธารณะที่เชื่อถือได้และยืดหยุ่น และแนวทางเชิงคาดการณ์ในการกำกับเทคโนโลยีเกิดใหม่ (OECD, 2025)

ดัชนีรัฐบาลดิจิทัลของ OECD วัดความครอบคลุมของยุทธศาสตร์และโครงการที่ทำให้การเปลี่ยนผ่านดิจิทัลของรัฐยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางในหกมิติ ได้แก่ การออกแบบให้เป็นดิจิทัลตั้งแต่ต้น การใช้ข้อมูลเป็นฐานการตัดสินใจ การพัฒนารัฐให้ทำหน้าที่เป็นแพลตฟอร์ม การเปิดเผยข้อมูลโดยปริยาย การออกแบบบริการโดยยึดผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง และการให้บริการอย่างเชิงรุก ขณะเดียวกัน ดัชนีการพัฒนารัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ขององค์การสหประชาชาติประเมินสามมิติหลัก ได้แก่ ขอบเขตและคุณภาพของบริการออนไลน์ สถานะโครงสร้างพื้นฐานโทรคมนาคม และทุนมนุษย์ ครอบคลุมรัฐสมาชิกทั้งหมด (United Nations, 2024)

อย่างไรก็ดี รัฐดิจิทัลไม่ใช่กลไกที่เป็นกลางทางคุณค่า หลักฐานจากหลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทย แสดงให้เห็นทั้งศักยภาพและความเสี่ยงในเวลาเดียวกัน ในด้านศักยภาพ รัฐไทยได้พัฒนาแพลตฟอร์มบริการจำนวนมากที่รวมบริการภาครัฐไว้ในระบบดิจิทัลเดียว ทำให้ประชาชนสามารถตรวจสอบสิทธิประกันสังคม สวัสดิการ และบริการสาธารณะอื่นได้สะดวกขึ้น และช่วยลดต้นทุนด้านเวลาและการเดินทางของผู้ใช้บริการ (Ariyapruchya et al., 2025)

ในอีกด้านหนึ่ง งานศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านดิจิทัลของภาครัฐในภูมิภาคนี้เตือนว่า หากไม่มีการลงทุนอย่างจริงจังในโครงสร้างพื้นฐานและทักษะดิจิทัลของประชาชน การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวอาจทำให้เฉพาะผู้อยู่อาศัยในเขตเมืองหรือกลุ่มที่มีทรัพยากรพร้อมเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ ขณะที่ประชาชนในชนบทหรือกลุ่มที่มีข้อจำกัดด้านรายได้และการศึกษาอาจถูกทิ้งไว้ข้างหลัง ส่งผลให้ช่องว่างดิจิทัลกลายเป็นแรงเสริมความเหลื่อมล้ำระหว่างภูมิภาคและระหว่างกลุ่มประชากร (Čaplánová & Szakadátová, 2025; ASEAN, 2021)

นอกจากช่องว่างดิจิทัลแล้ว ความเสี่ยงจากปัญญาประดิษฐ์ (AI) เป็นอีกมิติที่กรอบธรรมาภิวัฒน์ต้องกำกับอย่างจริงจัง ระบบอัลกอริทึมที่รัฐนำมาใช้ในการคัดกรองสวัสดิการ การประเมินความเสี่ยง และการจัดสรรบริการสาธารณะ อาจผลิต

ซ้ำหรือขยายอคติเชิงโครงสร้างของข้อมูลต้นทาง หากขาดการกำกับดูแลที่มีความรับผิดชอบ กรอบจริยธรรม AI ของ UNESCO (2021) เน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการตรวจสอบได้ในทุกขั้นตอนการตัดสินใจอัตโนมัติ ซึ่งสอดคล้องกับตรรกะของกูฏทันตสูตรที่กำกับว่า เครื่องมือใด ๆ ของรัฐต้องมุ่งลดทุกข์เชิงโครงสร้าง มิใช่เพิ่มประสิทธิภาพการควบคุม รัฐดิจิทัลที่ใช้ AI โดยปราศจากกรอบจริยธรรมจึงเทียบได้กับ “มหายัญที่ใช้เทคโนโลยีแทนพิธีกรรม” แต่ยังคงหลีกเลี่ยงรากเหง้าของปัญหาเช่นเดิม (UNESCO, 2021; OECD, 2025; Midgley, 2013)

เมื่ออ่านรัฐดิจิทัลผ่านเลนส์ของกูฏทันตสูตร คำถามสำคัญจึงมิใช่เพียงว่ารัฐมีเทคโนโลยีก้าวหน้าเพียงใด ซึ่งเทียบได้กับการสะสมเครื่องบูชาในมหายัญ หากอยู่ที่ว่ารัฐจัดลำดับการลงทุนดิจิทัลอย่างไร พระสูตรเล่าให้เห็นว่าปุโรหิตไม่เห็นด้วยกับการเพิ่มการเก็บภาษีหรือการลงโทษอย่างรุนแรงเพื่อรักษาความสงบ แต่เสนอให้พระเจ้ามหาวิชิตราชลงทุนปรับปรุงเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของราษฎรก่อน ผ่านการให้พืชพันธุ์และทุนแก่เกษตรกร ให้ทุนแก่พ่อค้า และให้ค่าจ้างที่เพียงพอแก่ผู้ใช้แรงงาน เพื่อให้ผู้คนมีรายได้พอเลี้ยงชีพ ความหวาดกลัวลดลง และบ้านเมืองสงบสุข (พระไตรปิฎก ที.สี. กูฏทันตสูตร; Bhikkhu Sujato, 2018; Dharmata, 2014)

ตรรกะเดียวกันนี้สามารถใช้เป็นเกณฑ์ประเมินรัฐดิจิทัลได้อย่างเข้มข้น เพราะหากรัฐทุ่มทรัพยากรไปกับการสะสมแพลตฟอร์มหรือโครงการดิจิทัลขนาดใหญ่ โดยไม่ได้จัดลำดับให้กลุ่มอาชีพและกลุ่มเปราะบางเป็นผู้ได้รับประโยชน์ก่อน โครงการเหล่านั้นก็อาจเทียบได้กับมหายัญที่สิ้นเปลืองทรัพยากรแต่ไม่แตะรากเหง้าของปัญหา ขณะที่รัฐดิจิทัลที่ออกแบบเพื่อลดความเปราะบางเชิงโครงสร้างผ่านการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน ทักษะ และบริการดิจิทัลสำหรับผู้ที่อยู่ชายขอบก่อน จึงจะเข้าใกล้สิ่งที่พระสูตรถือว่าเป็น “ยัญที่แท้” คือการลงทุนที่ลดทุกข์ได้จริง (Harvey, 2000; Midgley, 2013)

เมื่อเชื่อมกลับสู่กรอบธรรมาภิวัฒน์ รัฐดิจิทัลจึงควรได้รับการมองไม่ใช่เพียงในฐานะเครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพ แต่ในฐานะกลไกร่วมสมัยที่อาจขยายหรือบ่อนทำลายทั้งธรรมาภิบาลและการพัฒนาสังคม หากถูกออกแบบภายใต้ตรรกะที่ผิดพลาด รัฐดิจิทัลอาจทำให้รัฐกลายเป็นเพียงผู้บริหารแพลตฟอร์มที่มีประสิทธิภาพสำหรับกลุ่มที่มีทุนพร้อม ขณะเดียวกันกลับทำให้กลุ่มที่ไม่มีอุปกรณ์ ทักษะ หรือการเชื่อมต่อถูกกันออกจากสิทธิและบริการสาธารณะ ซึ่งเท่ากับเพิ่มภาระและความเปราะบางให้คนกลุ่มเดิม (OECD, 2025; UNDP, 2023–2024)

ในทางกลับกัน หากรัฐดิจิทัลถูกออกแบบด้วยกรอบคุณธรรมที่ชัดเจน ยึดการลดทุกข์และเสริมศักยภาพของผู้คนเป็นหลัก และมีธรรมาภิบาลที่ทำให้การใช้ข้อมูล การคัดกรอง และการให้บริการอยู่ภายใต้การตรวจสอบและการมีส่วนร่วมของประชาชน รัฐดิจิทัลก็อาจกลายเป็นกลไกร่วมสมัยที่ช่วยขยายธรรมาภิวัฒน์ให้ทำงานได้จริงในระดับนโยบายและระดับชีวิตประจำวัน กล่าวคือ ทำให้หลักธรรมที่เน้นการลดเหตุแห่งความทุกข์และการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมถูกแปรเป็นรูปธรรมผ่านระบบข้อมูล ระบบบริการ และระบบการตัดสินใจของรัฐ (UNESCO, 2021; Midgley, 2013)

เมื่อมองสามเส้นมโนทัศน์ร่วมกัน ธรรมาภิบาลทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขเอื้อ การพัฒนาสังคมทำหน้าที่เป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการ และรัฐดิจิทัลทำหน้าที่เป็นกลไกร่วมสมัยที่อาจเสริมแรงหรือบั่นทอนอีกสองเส้น การสับสนลำดับนี้ เช่น การยกรัฐดิจิทัลขึ้นเป็นเป้าหมายในตัวเอง คือความเสี่ยงเชิงนโยบายที่กูฏทันตสูตรเตือนไว้อย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการแยกแยะระหว่างยัญที่ยึดรูปแบบกับยัญที่แตะเหตุแห่งทุกข์จริง การอ่านสามเส้นมโนทัศน์นี้ควบคู่กันจึงเป็นสะพานสำคัญไปสู่หัวข้อ 5.2 ซึ่งจะอ่านกูฏทันตสูตรผ่านกรอบการพัฒนาสังคมของ Midgley และแนวทางการปฏิบัติงานเชิงพัฒนาสังคมอย่างเป็นระบบ

ตารางที่ 5.1 ทำหน้าที่สรุปและจัดวางสามเส้นมโนทัศน์หลักของหัวข้อ 5.1 ให้เห็นในภาพเดียวกัน โดยเปรียบเทียบบทบาทของธรรมาภิบาล การพัฒนาสังคม และรัฐดิจิทัล ทั้งในเชิงหน้าที่ ตัวชี้วัดตัวแทน และคู่ขนานในกูฏทันตสูตร ตารางนี้ไม่ได้มุ่งจัดลำดับความสำคัญว่าเส้นใดสำคัญกว่า แต่ชี้ให้เห็นว่าทั้งสามทำงานร่วมกันอย่างไร และกูฏทันตสูตรทำหน้าที่เป็นเลนส์เชิงปทัสถานที่กำกับทิศทางและขอบเขตของทั้งสามเส้นในบริบทการพัฒนาสังคมร่วมสมัย (World Bank, 2025; Midgley, 2013; OECD, 2025)

ตาราง 5- 1 มโนทัศน์ภายใต้เลนส์กูฏทันตสูตร

เส้นมโนทัศน์	บทบาทเชิงหน้าที่	ตัวชี้วัดตัวแทน	คู่ขนานในกูฏทันตสูตร
ธรรมาภิบาล	คุณภาพของสถาบันที่กำหนดว่าทรัพยากรและนโยบายจะถูกแปลงเป็นผลลัพธ์ด้านการพัฒนามนุษย์ได้มากเพียงใด เป็นเงื่อนไขเอื้อที่จำเป็นของการพัฒนาสังคม	ดัชนีธรรมาภิบาลโลก (WGI) หกมิติ ได้แก่ การมีเสียงและความรับผิดชอบ เสถียรภาพทางการเมือง ประสิทธิผลของรัฐบาล คุณภาพการกำกับดูแล หลักนิติธรรม การควบคุมการทุจริต (World Bank, 2025) openknowledge.worldbank	ความชอบธรรมและความรับผิดชอบของพระเจ้ามหาวิชิตราชในการเลือกแนวทางแก้ปัญหา โดยรับฟังคำเสนอของปุโรหิตและเปลี่ยนจากแนวทางลงโทษและเก็บภาษีเพิ่มไปสู่การลงทุนในปัจจัยยังชีพของราษฎร (พระไตรปิฎก ที.สี. กูฏทันตสูตร; Bhikkhu Sujato, 2018, n.d.)
การพัฒนาสังคม	เป้าหมายและกระบวนการเสริมศักยภาพ ผลิตภาพ และเสริมพลังของประชาชน โดยบูรณาการการพัฒนาเศรษฐกิจกับสวัสดิการสังคม และ	ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI) การลงทุนทางสังคมด้านการศึกษา สุขภาพ และการคุ้มครองทางสังคม ความครอบคลุมของระบบสวัสดิการ และนโยบายแบบ social investment (Midgley, 1995, 2013, 2014)	การจัดสรรทรัพยากรของพระเจ้ามหาวิชิตราชไปสู่เกษตรกร พ่อค้า และผู้ใช้แรงงาน เพื่อให้มีทุนและรายได้เพียงพอ เป็นการลงทุนที่เพิ่มผลิตภาพ ลดความหวาดกลัว และสร้างความสงบเรียบร้อยในระยะยาว

เส้นมโนทัศน์	บทบาทเชิงหน้าที่	ตัวชี้วัดตัวแทน	คู่ขนานในกูฏทันตสูตร
	ทำให้การเติบโตแปรเป็นคุณภาพชีวิตและโอกาสที่เป็นธรรม		(พระไตรปิฎก ที.สี. กูฏทันตสูตร; Harvey, 2000)
รัฐดิจิทัล	กลไกร่วมสมัยของการกำกับดูแลที่สามารถขยายหรือบ่อนทำลายทั้งธรรมาภิบาลและการพัฒนาสังคม ขึ้นกับการออกแบบว่าจะใช้เทคโนโลยีเพื่อเสริมความเป็นธรรม ลดความเปราะบาง และเพิ่มการมีส่วนร่วม หรือเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพแบบไม่คำนึงถึงผลกระทบเชิงโครงสร้าง	ดัชนีรัฐบาลดิจิทัลของ OECD ซึ่งครอบคลุมมิติ เช่น การออกแบบให้เป็นดิจิทัลตั้งแต่ต้น การใช้ข้อมูลเป็นฐาน การพัฒนารัฐในฐานะแพลตฟอร์ม การเปิดเผยข้อมูลโดยปริยาย การออกแบบโดยยึดผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง และการให้บริการเชิงรุก (OECD, 2025) oecd ดัชนีการพัฒนารัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ขององค์การสหประชาชาติ (EGDI) ซึ่งวัดบริการออนไลน์ โครงสร้างพื้นฐานโทรคมนาคม และทุนมนุษย์ (United Nations, 2024)	การเลือกลงทุนที่ “ฐานของพีระมิด” ก่อนในกูฏทันตสูตร ซึ่งเทียบได้กับการจัดลำดับการลงทุนดิจิทัลไปสู่กลุ่มอาชีพและกลุ่มเปราะบางก่อน แทนการสะสมโครงการดิจิทัลที่เน้นการแสดงศักยภาพของรัฐเป็นหลัก มหายัญที่แท้จึงเปรียบได้กับรัฐดิจิทัลที่ลดความเปราะบางเชิงโครงสร้าง ขณะที่มหายัญปลอมเปรียบได้กับรัฐดิจิทัลที่ทิ้งผู้คนไว้ข้างหลังแม้จะมีเทคโนโลยีก้าวหน้า (Bhikkhu Sujato, 2018; Dharmata, 2014; OECD, 2025)

ที่มา ผู้เขียนสังเคราะห์จาก World Bank (2025) Midgley (1995, 2013, 2014) OECD (2025), พระไตรปิฎก ที.สี. กูฏทันตสูตร และงานรองที่เกี่ยวข้อง

ภาพที่ 5.3 ขยายตารางที่ 5.1 โดยแสดงการซ้อนทับระหว่างสามเส้นมโนทัศน์กับดัชนีวัดผลร่วมสมัยและตรรกะในกูฏทันตสูตร เพื่อยืนยันว่ากรอบพุทธปรัชญามิได้ขัดแย้งกับระบบวัดผลสากล

การซ้อนทับระหว่างปรัชญาโบราณและดัชนีร่วมสมัย

มิติเชิงมโนทัศน์	บทบาทเชิงหน้าที่	ตัวชี้วัดตัวแทน (Proxy)	คู่ขนานในกูฏทันตสูตร
ธรรมาภิบาล	คุณภาพสถาบันที่เป็นเงื่อนไขเอื้อให้เกิดการพัฒนามนุษย์	WGI 6 มิติ (World Bank)	ความรับผิดชอบของพระเจ้ามหาวิชิตราชที่ยอมเปลี่ยนจากตรรกะอำนาจสู่ตรรกะการลงทุน
การพัฒนาสังคม	เป้าหมายในการเสริมศักยภาพและบูรณาการเศรษฐกิจ-สังคม	HDI และสัดส่วนการลงทุนทางสังคม	การจัดสรรทุนให้เกษตรกร พ่อค้า และแรงงานเพื่อสร้างผลิตภาพ
รัฐดิจิทัล	กลไกที่ทำหน้าที่กระจายหรือผูกขาดทรัพยากร	ดัชนีรัฐบาลดิจิทัล (OECD)	การเลือกลงทุนที่กลุ่มเปราะบางก่อน (มหายัญที่แท้จริง)

ภาพที่ 5- 3 ปรัชญาโบราณและดัชนีร่วมสมัย

ที่มา ผู้เขียนสังเคราะห์จาก World Bank (2025), Midgley (2013),OECD (2025)

การที่แต่ละเส้นมโนทัศน์มีตัวชี้วัดตัวแทน (WGI / HDI / OECD Digital Index) และมีคู่ขนานที่ชัดเจนในกูฏทันตสูตรยืนยันว่ากรอบพุทธปรัชญาให้เหตุผลเชิงคุณค่าสำหรับการเลือกและตีความตัวชี้วัดเหล่านั้น ไม่ใช่เป็นเพียงคำสอนทางศีลธรรมที่ลอยอยู่เหนือการปฏิบัติ (World Bank, 2025; Midgley, 2013; OECD, 2025)

ตารางที่ 5.1 ทำให้เห็นชัดเจนว่า ทั้งสามเส้นมโนทัศน์มีลำดับชั้นเชิงตรรกะมากกว่าลำดับชั้นเชิงคุณค่า ธรรมาภิบาลทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขเอื้อ การพัฒนาสังคมทำหน้าที่เป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการ ส่วนรัฐดิจิทัลทำหน้าที่เป็นกลไกร่วมสมัยที่อาจเสริมแรงหรือบ่อนทำลายอีกสองเส้น หากรัฐยกเทคโนโลยีขึ้นเป็นเป้าหมายในตัวเอง โดยไม่ผูกกับการลดทุกข์และการเสริมศักยภาพของผู้คน ความสัมพันธ์เชิงตรรกะนี้จะกลับด้าน และรัฐดิจิทัลจะกลายเป็นเพียงเครื่องมือขยายความเหลื่อมล้ำมากกว่าการพัฒนา แนวอ่านเช่นนี้สอดคล้องกับกูฏทันตสูตรที่แยกแยะอย่างชัดเจนระหว่างยัญที่หมกมุ่นกับพิธีกรรมกับยัญที่แตะเหตุแห่งความทุกข์จริง ๆ และเตรียมพื้นให้หัวข้อ 5.2 อ่านพระสูตรผ่านกรอบการพัฒนาสังคมของ

Midgley และแนวคิดการปฏิบัติงานเชิงพัฒนาสังคมอย่างเป็นระบบต่อไป (Harvey, 2000; Midgley, 2013; Bhikkhu Sujato, 2018)

หัวข้อ 5.1 ได้วางรากฐานเชิงมโนทัศน์สามเส้น และเสนอข้อโต้แย้งหลักว่า ธรรมาภิบาลที่มีคุณภาพเป็นเงื่อนไขแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาสังคม โดยรัฐดิจิทัลเป็นกลไกที่มีคุณค่าเชิงเครื่องมือซึ่งต้องถูกกำกับด้วยตรรกะการลงทุนเพื่อลดความเปราะบางตามแบบกูฏทันตสูตร สิ่งที่ยังไม่ได้คลี่คลายคือ หลักธรรมในกูฏทันตสูตรจะถูกแปลผ่านทฤษฎีการพัฒนาสังคมร่วมสมัยให้กลายเป็นแบบจำลองเชิงนโยบายที่ปฏิบัติได้อย่างไร หัวข้อ 5.2 จึงจะอ่านกูฏทันตสูตรผ่านกรอบของมิดจ์ลีย์ developmental social work และ social policy เพื่อสร้างสะพานจากหลักธรรมสู่การออกแบบนโยบายสาธารณะอย่างเป็นระบบในหัวข้อ 5.3 ต่อไป

หัวข้อก่อนหน้านี้ได้วางรากฐานว่าธรรมาภิบาลคือคุณภาพของสถาบัน การพัฒนาสังคมคือเป้าหมายและกระบวนการที่สถาบันเหล่านั้นพึงรับใช้ และรัฐดิจิทัลคือกลไกร่วมสมัยที่อาจเสริมแรงหรือบ่อนทำลายทั้งสองเส้น ขึ้นอยู่กับว่ารัฐจัดลำดับการลงทุนและออกแบบสถาปัตยกรรมดิจิทัลภายใต้ตรรกะแบบใด (Midgley, 2013; OECD, 2025).

สิ่งที่ยังรอการคลี่คลายคือคำถามว่า หลักธรรมในกูฏทันตสูตรจะถูกแปลให้กลายเป็นแบบจำลองการพัฒนาสังคมร่วมสมัยอย่างไร โดยไม่หยุดอยู่ที่การเปรียบเทียบเชิงวาทศิลป์เท่านั้น การจะทำเช่นนั้นได้จำเป็นต้องมีกรอบทฤษฎีที่สามารถอ่านพระสูตรในฐานะแบบจำลองเชิงนโยบายและการลงทุนทางสังคม ซึ่งเป็นบทบาทที่แนวคิด social development และแนวทางการปฏิบัติงานเชิงพัฒนาสังคมของ Midgley พร้อมจะรับช่วงต่อ เพื่อเชื่อมจากโลกของพระสูตรสู่โลกของการออกแบบนโยบายสาธารณะในหัวข้อถัดไป (Midgley, 1995, 2013; Harvey, 2000).

5.2 การอ่านกูฏทันตสูตรเชิงนโยบาย

เมื่อวางรากฐานมาแล้วว่าธรรมาภิบาลคือคุณภาพของสถาบัน การพัฒนาสังคมคือเป้าหมายและกระบวนการที่สถาบันเหล่านั้นพึงรับใช้ และรัฐดิจิทัลคือกลไกร่วมสมัยที่อาจขยายหรือบ่อนทำลายผลลัพธ์ดังกล่าว คำถามสำคัญจึงไม่ใช่อีกต่อไปว่า กูฏทันตสูตร “สอนอะไร” ในเชิงศีลธรรมเท่านั้น หากอยู่ที่ว่า พระสูตรนี้สามารถถูกอ่านในฐานะแบบจำลองเชิงนโยบายได้มากน้อยเพียงใด กล่าวคือ สามารถให้หลักคิดเกี่ยวกับบทบาทของรัฐ การจัดสรรทรัพยากร และการลดเหตุแห่งความทุกข์เชิงโครงสร้างได้หรือไม่ (Midgley, 1995; Midgley, 2013; Harvey, 2000)

การอ่านเช่นนี้มีความสำคัญ เพราะช่วยเคลื่อนการตีความพระสูตรออกจากกรอบที่จำกัดอยู่เพียงการวิจารณ์พิธีกรรมหรือการยืนยันคุณค่าของอหิงสา ไปสู่การพิจารณาว่า ข้อเสนอในพระสูตรมีตรรกะของการออกแบบนโยบายสาธารณะซ่อนอยู่ด้วยหรือไม่ หากมี ตรรกะนั้นย่อมเกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นที่ทฤษฎีการพัฒนาสังคมร่วมสมัยให้ความสำคัญ ได้แก่ การลงทุนทางสังคม การสร้างผลิตภาพ การลดความเปราะบาง และการวางนโยบายบนฐานของการป้องกันปัญหามากกว่าการตอบสนองภายหลัง (Midgley, 1995; Midgley, Dahl, and Wright, 2017)

ในความหมายนี้ หัวข้อนี้เสนอว่า กูฏทันตสูตรมิได้เป็นเพียงเรื่องเล่าเชิงศาสนา หากยังสามารถอ่านได้ในฐานะต้นแบบของการคิดเชิงนโยบายที่เชื่อมโยงความสงบของสังคมเข้ากับการจัดวางเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมของรัฐอย่างเป็นระบบ การตีความดังกล่าวจะช่วยให้เห็นว่า หลักธรรมในพระสูตรมิได้ลอยอยู่เหนือโลกทางสังคม หากทำหน้าที่เป็นเกณฑ์เชิงปทัสถานสำหรับตัดสินว่า นโยบายแบบใดแตะเหตุแห่งทุกข์อย่างแท้จริง และนโยบายแบบใดเพียงจัดการอาการภายนอกของปัญหาเท่านั้น (Harvey, 2000; Bhikkhu Sujato, 2018)

5.2.1 กูฏทันตสูตรในฐานะ Policy Model ของการพัฒนา

การอ่านกูฏทันตสูตรในฐานะคำสอนทางศีลธรรมส่วนบุคคลนั้นแม้มีความถูกต้องในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่เพียงพอจะอธิบายพลังทางความคิดของพระสูตรนี้ได้ทั้งหมด เพราะโครงสร้างของพระสูตรมิได้หยุดอยู่ที่การปฏิเสธยัญที่เบียดเบียน หากค่อย ๆ เปิดให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความมั่นคงของรัฐ ความทุกข์ของราษฎร และวิธีใช้อำนาจสาธารณะอย่างมีปัญญา พระพุทธเจ้าทรงตอบคำถามเรื่องมหายัญด้วยการเล่าเรื่องพระเจ้ามหาวิชิตราช ซึ่งเดิมประสงค์จะประกอบยัญใหญ่เพื่อความมั่นคงของบ้านเมือง แต่ปุโรหิตกลับชี้ว่า ความวุ่นวายของบ้านเมืองมีรากมาจากโจรผู้ร้ายและความเดือดร้อนของราษฎร และไม่อาจแก้ได้ด้วยการลงโทษหรือเก็บภาษีเพิ่มเพียงอย่างเดียว (Bhikkhu Sujato, 2018; Harvey, 2000)

จุดหักเหที่สำคัญของพระสูตรอยู่ที่ข้อเสนอเชิงนโยบายของปุโรหิต ซึ่งแนะนำให้พระราชามอบพืชพันธุ์แก่เกษตรกร มอบทุนแก่พ่อค้า และจัดค่าตอบแทนที่เหมาะสมแก่ผู้รับราชการและผู้ใช้แรงงาน เพื่อให้ผู้คนมีฐานในการประกอบอาชีพและมีรายได้พอเลี้ยงชีพ เมื่อเงื่อนไขดังกล่าวเกิดขึ้น อาชญากรรมและความหวาดกลัวก็ลดลง บ้านเมืองกลับคืนสู่ความสงบ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจก็ดำเนินไปโดยไม่สะดุด ตรรกะนี้แสดงอย่างชัดเจนว่า พระสูตรมองปัญหาความไม่สงบเป็นผลของโครงสร้างความขาดแคลน มากกว่าจะมองเป็นปัญหาความผิดศีลธรรมของปัจเจกเท่านั้น (Bhikkhu Sujato, 2018; Dharmata, 2014)

หากพิจารณาในเชิงทฤษฎี นี่คือสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็น policy model ของการพัฒนา กล่าวคือ พระสูตรเสนอแบบจำลองเชิงเหตุผลที่เริ่มจากการวิเคราะห์สาเหตุเชิงโครงสร้างของปัญหา แล้วจึงกำหนดมาตรการที่เน้นการป้องกันและการสร้างเงื่อนไขแห่งความมั่นคงในชีวิต มากกว่าการตอบสนองแบบปลายเหตุ แบบจำลองนี้ตั้งอยู่บนความเข้าใจว่า ความสงบเรียบร้อยของสังคมไม่ได้เกิดจากการรวมศูนย์อำนาจหรือความเข้มงวดในการลงโทษเท่านั้น แต่เกิดจากการที่รัฐสามารถ

ทำให้เศรษฐกิจระดับฐานรากดำรงอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพและเป็นธรรม (Harvey, 2000; Payutto, 2018)

เมื่ออ่านผ่านกรอบของ Midgley ความสอดคล้องยิ่งปรากฏชัดขึ้น เพราะ Midgley เสนอว่า การพัฒนาสังคมคือกระบวนการส่งเสริมสวัสดิการของประชาชน โดยบูรณาการนโยบายเศรษฐกิจกับนโยบายสังคมเข้าด้วยกัน และมองการช่วยเหลือประชาชนในฐานะการเสริมศักยภาพ ไม่ใช่เพียงการสงเคราะห์แบบตั้งรับ แนวคิดนี้มีจุดร่วมกับกูฏทันตสูตรตรงที่ทั้งสองต่างปฏิเสธวิธีคิดแบบแยกส่วน ซึ่งปล่อยให้เศรษฐกิจดำเนินไปตามลำพัง แล้วจึงใช้สวัสดิการเป็นเครื่องมือเยียวยาผู้ที่ตกหล่นในภายหลัง ตรงกันข้าม ทั้งสองกรอบต่างเสนอว่า การจัดสรรทรัพยากรตั้งแต่ต้นให้ผู้คนสามารถประกอบอาชีพและดำรงชีพได้ คือหัวใจของความสงบและความผาสุกของสังคมในระยะยาว (Midgley, 1995; Midgley, 2013)

ในอีกมิติหนึ่ง กูฏทันตสูตรยังเสนอภาพของรัฐที่ไม่ควรถูกเข้าใจอย่างแคบในฐานะผู้ลงโทษหรือผู้เก็บภาษี หากควรถูกมองในฐานะผู้จัดวางเงื่อนไขของการดำรงชีวิตร่วมกัน รัฐที่พึงประสงค์ในพระสูตรจึงไม่ใช่รัฐที่แสดงอำนาจผ่านพิธีกรรมขนาดใหญ่หรือมาตรการรุนแรง หากเป็นรัฐที่มีความสามารถในการแปลงทรัพยากรสาธารณะให้กลายเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงในชีวิต และความไว้วางใจในสังคม ข้อเสนอเช่นนี้ทำให้พระสูตรมีนัยร่วมสมัยอย่างยิ่ง เพราะสอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาสังคมที่มองรัฐในฐานะนักลงทุนทางสังคม มากกว่าผู้บริหารความยากจนภายหลังจากวิกฤตได้เกิดขึ้นแล้ว (Midgley, 1995; Midgley, Dahl, and Wright, 2017)

ดังนั้น หากจะสรุปกูฏทันตสูตรในฐานะ policy model ของการพัฒนาอาจกล่าวได้ว่า พระสูตรนี้เสนอหลักการสำคัญอย่างน้อยสามประการ ได้แก่ ประการแรก การวิเคราะห์เหตุแห่งปัญหาทางสังคมต้องลงไปถึงระดับโครงสร้างเศรษฐกิจและความเปราะบางของประชาชน ประการที่สอง นโยบายที่ดีต้องเน้นการลงทุนเชิง

ป้องกันและการสร้างผลิตภาพ มากกว่าการปราบปรามหรือการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และประการที่สาม ความชอบธรรมของรัฐมิได้มาจากการใช้อำนาจหรือการประกอบพิธีกรรม หากมาจากความสามารถในการลดทุกข์และสร้างเงื่อนไขให้ประชาชนดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรี หลักการทั้งสามนี้คือจุดที่ทำให้กูฏทันตสูตรสามารถถูกอ่านเชื่อมกับทฤษฎีการพัฒนาสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีน้ำหนักทางวิชาการ (Harvey, 2000; Midgley, 2013; Bhikkhu Sujato, 2018)

ภาพที่ 5.4 แสดงการอ่านกูฏทันตสูตรในสองระดับพร้อมกัน เพื่อชี้ให้เห็นว่าพระสูตรมีตรรกะเชิงนโยบายสาธารณะซ่อนอยู่นอกเหนือจากมิติศีลธรรมส่วนบุคคล

ภาพที่ 5- 4 : กูฏทันตสูตร: “แม่แบบเชิงนโยบาย”

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จากHarvey (2000), Midgley (2013)

การเคลื่อนจากมุมมองเดิม (การสอนผู้ปกครองให้หลีกเลี่ยงการเบียดเบียนและการสังเวยที่รุนแรง) สู่มุมมองใหม่ (ต้นแบบนโยบาย Social Investment) ไม่ใช่การบิดเบือนพระสูตร แต่คือการอ่านอย่างครบถ้วน เพราะกูฏทันตสูตรเสนอ blueprint ของการจัดสรรทรัพยากรเพื่อแก้ความขาดแคลนเชิงโครงสร้างก่อนที่

แนวคิด Social Investment จะปรากฏในวงวิชาการตะวันตกกว่าสองพันปี (Harvey, 2000; Midgley, 2013)

ย่อหน้าถัดไปจะขยับจากระดับแบบจำลองเชิงมโนทัศน์ ไปสู่การพิจารณาให้ชัดขึ้นว่า ตรรกะดังกล่าวสัมพันธ์กับการลดความยากจนและความรุนแรงผ่านการลงทุนทางสังคมอย่างไร ซึ่งเป็นแก่นร่วมระหว่างกูฏทันตสูตรกับแนวคิด social development ในสายของ Midgley (Midgley, 1995; Harvey, 2000)

5.2.2 การลดความยากจนและความรุนแรงผ่านการลงทุนทางสังคม

หาก 5.2.1 ชี้ให้เห็นว่ากูฏทันตสูตรมีโครงสร้างของแบบจำลองเชิงนโยบายอยู่ภายใน ขั้นต่อไปคือการทำความเข้าใจให้ชัดขึ้นว่า แบบจำลองดังกล่าวตั้งอยู่บนตรรกะใดในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความยากจน ความรุนแรง และความสงบของสังคม คำตอบที่พระสูตรเสนอมีนัยสำคัญอย่างยิ่ง เพราะมิได้มองอาชญากรรมหรือความวุ่นวายเป็นเพียงผลของความเสื่อมทรามส่วนบุคคล หากมองว่าเป็นผลสืบเนื่องจากความขาดแคลนและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจที่ปล่อยทิ้งไว้โดยไม่มีการแก้ไขในระดับโครงสร้าง (Harvey, 2000; Bhikkhu Sujato, 2018)

ตรรกะดังกล่าวปรากฏอย่างเด่นชัดในตอนที่ปุโรหิตเสนอให้พระเจ้ามหาวิชิตราชละทิ้งแนวทางลงโทษอย่างรุนแรงและการเก็บภาษีเพิ่ม แล้วหันไปจัดสรรทรัพยากรให้แก่เกษตรกร พ่อค้า และผู้ปฏิบัติงานของรัฐ เพื่อให้คนเหล่านี้มีทุน มีเครื่องมือประกอบอาชีพ และมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ สิ่งที่น่าสังเกตคือ พระสูตรมิได้เสนอการให้ทานในความหมายของการบรรเทาทุกข์เฉพาะหน้าเท่านั้น หากเสนอการสร้างฐานทางเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้คนสามารถพึ่งตนเองได้ และเมื่อฐานดังกล่าวมั่นคง ความหวาดกลัว อาชญากรรม และความไร้ระเบียบก็จะลดลงตามมา (Bhikkhu Sujato, 2018; Dharmata, 2014)

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบของ Midgley ตรรกะนี้สอดคล้องกับแนวคิด social development และ social investment อย่างใกล้ชิด Midgley เสนอว่าการ

พัฒนาสังคมมิใช่เพียงการขยายสวัสดิการเพื่อรองรับความเสียหายภายหลังจากกระบวนการทางเศรษฐกิจทำงานเสร็จแล้ว แต่เป็นการบูรณาการนโยบายเศรษฐกิจกับนโยบายสังคมเพื่อเสริมสร้างผลิตภาพ ความสามารถ และการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้น ในกรอบนี้ การลงทุนในคน การสร้างโอกาสในการทำงาน การเพิ่มทักษะ และการสนับสนุนสินทรัพย์ตั้งต้น ล้วนเป็นการลงทุนที่ก่อผลตอบแทนทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม มากกว่าจะเป็นภาระงบประมาณที่สูญเปล่า (Midgley, 1995; Midgley, 2010; Midgley, Dahl, and Wright, 2017)

จุดร่วมที่สำคัญระหว่างกูฏทันตสูตรกับแนวคิด social investment จึงอยู่ที่การปฏิเสธวิธีคิดแบบปลายเหตุ ทั้งสองต่างตั้งอยู่บนข้อสมมติฐานเดียวกันว่า หากรัฐปล่อยให้ความยากจนและความเปราะบางสะสมตัว จนผู้คนสูญเสียโอกาสในการทำมาหากินอย่างมีศักดิ์ศรี ต้นทุนทางสังคมที่จะตามมาย่อมสูงกว่าการลงทุนเชิงป้องกันอย่างมาก ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของอาชญากรรม ความรุนแรง ความหวาดระแวง หรือภาระการควบคุมและปราบปรามที่ขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยเหตุนี้ การลงทุนทางสังคมจึงไม่ใช่เรื่องของความเมตตาเชิงศีลธรรมเพียงอย่างเดียว แต่เป็นตรรกะของรัฐที่มีเหตุผล เพราะการลดความเปราะบางเชิงโครงสร้างคือการลดต้นทุนของความไร้เสถียรภาพในระยะยาว (Harvey, 2000; Midgley, 2013)

มุมมองเช่นนี้ยังช่วยให้เห็นด้วยว่า ความยากจนในพระสูตรมิได้มีนัยเพียงความขาดรายได้ หากหมายรวมถึงภาวะที่ผู้คนไม่มีฐานทรัพยากรเพียงพอจะดำรงชีวิตอย่างมั่นคง ไม่มีทุนเริ่มต้นในการประกอบอาชีพ และไม่มีโอกาสเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเท่าเทียม ความยากจนในความหมายดังกล่าวจึงเป็นเงื่อนไขของการถูกกีดกันจากชีวิตสาธารณะ และเมื่อการถูกกีดกันนั้นยืดเยื้อออกไป ความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ ก็ย่อมก่อตัวขึ้นได้ง่าย ทั้งในระดับปัจเจก ครัวเรือน และสังคมโดยรวม (Harvey, 2000; Payutto, 2018)

ด้วยเหตุนี้ กูฏทันตสูตรจึงเปิดพื้นที่ให้ตีความว่า การลดความยากจนมิใช่เพียงเป้าหมายทางเศรษฐกิจ แต่เป็นยุทธศาสตร์ของการสร้างสันติภาพทางสังคมในความหมายที่ลึกกว่า เพราะเมื่อรัฐเลือกลงทุนในเงื่อนไขที่ทำให้คนส่วนใหญ่สามารถมีงานทำ มีรายได้ และมีอนาคตที่คาดหวังได้ รัฐกำลังลดแรงผลักทางโครงสร้างที่อาจนำไปสู่การกระทำผิด ความขัดแย้ง และความรู้สึกแปลกแยกจากระเบียบสังคมไปพร้อมกัน การลดความยากจนจึงเป็นทั้งนโยบายเศรษฐกิจ นโยบายสังคม และนโยบายสันติภาพในคราวเดียวกัน (Midgley, 1995; Midgley, 2013; Harvey, 2000)

การอ่านเช่นนี้ทำให้เห็นชัดขึ้นว่า สิ่งที่พระสูตรนำเสนอไม่ใช่การใจดีของผู้ปกครอง หากเป็นหลักการของรัฐที่ตระหนักว่า ความสงบเรียบร้อยไม่อาจสร้างขึ้นจากการควบคุมเพียงอย่างเดียว แต่ต้องสร้างจากการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ สวัสดิการ และศักดิ์ศรีของประชาชนอย่างสมดุล และตรงจุดนี้เองที่กูฏทันตสูตรเชื่อมต่อกับแนวทางการออกแบบนโยบายสาธารณะร่วมสมัยได้อย่างทรงพลัง โดยเฉพาะเมื่อโลกปัจจุบันไม่ได้เผชิญเพียงปัญหาความยากจนแบบเดิม หากยังเผชิญโจทย์ใหม่ว่ารัฐจะใช้เทคโนโลยีและข้อมูลเพื่อขยายโอกาส หรือเพื่อทำให้ความเหลื่อมล้ำเดิมมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น

5.2.3 จาก “มหายัญ” สู่ public policy design ในยุคดิจิทัล

เมื่อขยับจากระดับการวิเคราะห์เหตุแห่งปัญหาและหลักการลงทุนทางสังคมมาถึงระดับการออกแบบนโยบาย คำถามสำคัญจึงอยู่ที่ว่า จะถอดบทเรียนจากกูฏทันตสูตรออกมาเป็นหลักการของ public policy design ได้อย่างไรในบริบทของรัฐร่วมสมัย คำตอบเบื้องต้นคือ ต้องอ่าน “มหายัญ” เสียใหม่ ไม่ใช่ในฐานะพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์แห่งอำนาจของรัฐ แต่ในฐานะการจัดสรรทรัพยากรสาธารณะขนาดใหญ่ที่มีผลต่อทิศทางของสังคม หากมหายัญในความหมายเดิมคือการใช้ทรัพยากรจำนวนมากเพื่อแสวงหาความมั่นคงและความชอบธรรม มหายัญในความหมายใหม่

ของกูฏทันตสูตรก็คือการใช้งบประมาณและอำนาจรัฐเพื่อแก้เหตุแห่งทุกข์อย่างตรงจุด (Harvey, 2000; Bhikkhu Sujato, 2018)

ในแง่นี้ พระสูตรมิได้เพียงปฏิเสธยัญที่เบียดเบียน หากยังสถาปนาหลักการเชิงนโยบายขึ้นมาแทนที่อย่างชัดเจน กล่าวคือ ทรัพยากรสาธารณะควรถูกใช้เพื่อสร้างเงื่อนไขให้ประชาชนดำรงชีพได้อย่างมั่นคง มากกว่าถูกใช้ไปกับกิจกรรมที่แสดงศักยภาพหรือความศักดิ์สิทธิ์ของอำนาจรัฐโดยไม่แตะรากของปัญหา หลักการดังกล่าวมีนัยต่อ public policy design โดยตรง เพราะทำให้การประเมินนโยบายไม่ควรเริ่มจากคำถามว่าโครงการมีขนาดใหญ่เพียงใด ใช้งบประมาณมากเพียงใด หรือมีเทคโนโลยีทันสมัยเพียงใด หากควรเริ่มจากคำถามว่า นโยบายนั้นลดความเปราะบางเชิงโครงสร้างได้จริงหรือไม่ และเข้าถึงผู้ที่ต้องการก่อนหรือไม่ (Midgley, 1995; Midgley, 2013)

หากเชื่อมกับแนวคิด developmental social work ข้อเสนอนี้ยิ่งมีความชัดเจนมากขึ้น เพราะ Midgley และ Conley เห็นว่า การปฏิบัติงานเชิงพัฒนาสังคมต้องเชื่อมระดับจุลภาคกับระดับมหภาคเข้าด้วยกัน กล่าวคือ ไม่เพียงช่วยบุคคลหรือครอบครัวแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่ต้องทำงานกับสถาบัน นโยบาย และโครงการสาธารณะเพื่อสร้างโอกาสเชิงโครงสร้างให้ผู้คนสามารถสะสมสินทรัพย์ พัฒนาทักษะ และมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมได้จริง หากนำกรอบนี้มาอ่านร่วมกับกูฏทันตสูตร จะเห็นว่าพระสูตรเองก็มีตรรกะคล้ายกัน คือ ไม่แยกการบรรเทาความเดือดร้อนของคนออกจากการออกแบบโครงสร้างการปกครองและการจัดสรรทรัพยากรของรัฐ (Midgley and Conley, 2010; Midgley, 2010)

ในบริบทร่วมสมัย โดยเฉพาะยุคดิจิทัล หลักการนี้มีความสำคัญมากเป็นพิเศษ เพราะรัฐจำนวนมากกำลังแปลงบริการสาธารณะ ระบบสวัสดิการ และการบริหารข้อมูลประชาชนเข้าสู่รูปแบบดิจิทัลอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวเปิดโอกาสอย่างมากในการเพิ่มประสิทธิภาพ ลดต้นทุน และทำให้บริการเข้าถึงผู้คนได้

รวดเร็วขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็เสี่ยงทำให้ผู้ที่ไม่มีอุปกรณ์ ไม่มีทักษะ หรือไม่มีความพร้อมทางดิจิทัลถูกกันออกจากสิทธิและบริการที่ตนพึงได้รับ หากรัฐมองความสำเร็จของนโยบายผ่านจำนวนแพลตฟอร์ม จำนวนผู้ใช้งาน หรือความเร็วของระบบเพียงอย่างเดียว นโยบายดิจิทัลจำนวนมากก็อาจกลายเป็น “มหายัญแบบใหม่” ที่งดงามในเชิงเทคนิค แต่ไม่ได้แตะชีวิตของผู้เปราะบางอย่างแท้จริง (OECD, 2025; Lee-Archer, 2025)

ด้วยเหตุนี้ การนำกูฏทันตสูตรมาเป็นเลนส์ของ public policy design ในยุคดิจิทัล จึงหมายถึงการยืนยันว่า เทคโนโลยีต้องรับใช้ตรรกะของการลดทุกข์ มิใช่ให้ตรรกะของเทคโนโลยีมากำหนดเป้าหมายของนโยบาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง การออกแบบนโยบายดิจิทัลที่สอดคล้องกับธรรมาภิวัฒน์ต้องเริ่มจากผู้ที่เปราะบางที่สุดก่อน ต้องคำนึงถึงการเข้าถึงที่แท้จริง ไม่ใช่การเข้าถึงตามตัวบท ต้องมีช่องทางที่ไม่เป็นดิจิทัลรองรับผู้ที่ยังเข้าไม่ถึงระบบ และต้องวางกลไกตรวจสอบเพื่อป้องกันไม่ให้ข้อมูลและอัลกอริทึมกลายเป็นเครื่องมือผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำเดิมในรูปแบบใหม่ หลักการเหล่านี้สอดคล้องกับข้อเสนอร่วมสมัยด้าน digital social protection ที่ย้ำว่า การเปลี่ยนผ่านดิจิทัลที่ดีต้องเพิ่มทั้งความครอบคลุม ความเป็นธรรม และความไว้วางใจของประชาชนต่อรัฐ ไม่ใช่เพิ่มเฉพาะประสิทธิภาพเชิงธุรการเท่านั้น (Lee-Archer, 2025; OECD, 2025)

ดังนั้น หากจะแปลกูฏทันตสูตรให้เป็นภาษาเชิงนโยบายในยุคดิจิทัล อาจกล่าวได้ว่า “มหายัญ” ในโลกปัจจุบันไม่ใช่พิธีบูชาขนาดใหญ่ แต่คือการตัดสินใจของรัฐว่าจะใช้ข้อมูล เทคโนโลยี งบประมาณ และสถาบันสาธารณะไปในทิศทางใด ระหว่างทิศทางแรก คือการสะสมเครื่องมือ ระบบ และโครงการที่สร้างภาพลักษณ์ของความทันสมัยแต่ปล่อยให้คนชายขอบอยู่ในที่เดิม กับทิศทางที่สอง คือการออกแบบนโยบายที่ทำให้เครื่องมือเหล่านั้นกลายเป็นโครงสร้างแห่งโอกาสสำหรับผู้ที่เปราะบางที่สุด หากยึดตรรกะของกูฏทันตสูตร คำตอบย่อมชัดเจนว่า นโยบายที่ดีมิใช่นโยบายที่ยิ่งใหญ่ที่สุด หากเป็นนโยบายที่แปรทรัพยากรสาธารณะให้กลายเป็น

ความมั่นคงในชีวิตของผู้คนได้มากที่สุด (Harvey, 2000; Midgley, 2013; OECD, 2025)

ภาพที่ 5- 5 "มหายัญ" ในยุคดิจิทัล

ที่มา : ผู้แต่งสังเคราะห์จาก Bhikkhu Sujato (2018); OECD (2025)

ภาพที่ 5.5 เปรียบเทียบมหายัญสองแบบในยุคดิจิทัล โดยแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างการพัฒนาดิจิทัลแบบลวงตากับธรรมรัฐดิจิทัลที่แท้จริง ซึ่งความแตกต่างระหว่างสองสัญลักษณ์นี้ ไม่ใช่แค่ความแตกต่างทางเทคโนโลยี แต่คือความแตกต่างในลำดับความสำคัญ: มหายัญปลอมเริ่มจากยอด (นวัตกรรมและแอปพลิเคชัน) แล้วหวังให้ประโยชน์ไหลลงมาเองตามสมมติฐาน trickle-down ส่วนมหายัญแท้เริ่มจากฐาน (การสร้างโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลสำหรับทุกกลุ่ม) ก่อนแล้วจึงขยายขึ้นบน ซึ่งตรงกับตรรกะในกูฏทันตสูตรที่ปุโรหิตเสนอให้ลงทุนในปัจจัยยังชีพของคนชายขอบก่อน (Bhikkhu Sujato, 2018; OECD, 2025)

จากจุดนี้ การอภิปรายย่อมต้องขยับต่อไปสู่คำถามเชิงปฏิบัติว่า หากจะยึดหลักการดังกล่าวเป็นแกนกลางจริง การออกแบบนโยบายสาธารณะควรใช้ตัวชี้วัดและกรอบประเมินแบบใด จึงจะไม่กลับไปติดกับดักการวัดความสำเร็จแบบแคบที่

เน้นเพียงผลผลิตทางเศรษฐกิจหรือประสิทธิภาพเชิงระบบ และนี่คือประเด็นที่หัวข้อถัดไปจะรับช่วงต่อด้วยการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง public policy design ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุข และกรอบการพัฒนาที่กว้างกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ

5.3 ธรรมาภิวัฒน์กับการออกแบบนโยบายสาธารณะ

หากหัวข้อก่อนหน้าได้แสดงให้เห็นแล้วว่า กูฏทันตสูตรสามารถถูกอ่านในฐานะแบบจำลองเชิงนโยบายที่เชื่อมความสงบของสังคมเข้ากับการจัดการเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นระบบ ขั้นต่อไปย่อมเป็นการถามต่อว่า หลักคิดดังกล่าวจะถูกแปลให้เป็นภาษาของการออกแบบนโยบายสาธารณะร่วมสมัยได้อย่างไร คำถามนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการเชื่อมระหว่างหลักธรรมกับนโยบายไม่อาจอาศัยเพียงการเปรียบเทียบเชิงคุณค่าหรือการอ้างอุดมคติทางศีลธรรมเท่านั้น หากต้องแสดงให้เห็นด้วยว่า หลักธรรมสามารถทำหน้าที่กำหนดทิศทาง เป้าหมาย และเกณฑ์ประเมินของนโยบายได้จริงในระดับสถาบัน (Midgley, 1995; Midgley, 2014; Harvey, 2000)

ในบริบทนี้ ธรรมาภิวัฒน์ควรถูกเข้าใจว่าเป็นกรอบคิดที่ทำหน้าที่มากกว่าการยืนยันว่าการปกครองที่ดีต้องมีคุณธรรม หากเป็นกรอบเชิงปทัสถานที่ช่วยชี้ว่านโยบายสาธารณะควรมุ่งไปสู่ผลลัพธ์แบบใด ควรยึดมนุษย์และสังคมในความหมายใดเป็นศูนย์กลาง และควรใช้กลไกใดเพื่อแปลงทรัพยากร อำนาจ และเทคโนโลยีให้กลายเป็นความอยู่ดีมีสุขอย่างเป็นธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ธรรมาภิวัฒน์ไม่ใช่เพียง “ค่านิยม” ที่ลอยอยู่เหนือการปฏิบัติ หากเป็นหลักคิดที่สามารถใช้ตรวจสอบว่านโยบายใดแตะเหตุแห่งทุกข์เชิงโครงสร้าง และนโยบายใดเพียงตอบสนองอาการภายนอกของปัญหาเท่านั้น (Harvey, 2000; Patel and Midgley, 2023)

การอภิปรายในหัวข้อนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อสร้างสะพานจากหลักธรรมสู่หลักนโยบายอย่างเป็นระบบ โดยจะเริ่มจากการพิจารณาว่า การออกแบบนโยบายสาธารณะจำเป็นต้องมีองค์ประกอบพื้นฐานสามประการ ได้แก่ คุณค่า เป้าหมาย และกลไก จากนั้นจึงพิจารณาต่อว่า แนวคิด social development ของ Midgley และกรอบ social policy ร่วมสมัยสามารถบูรณาการเข้ากับ Buddhist framework ได้อย่างไร เพื่อทำให้การออกแบบนโยบายไม่ตกอยู่ในกับดักของการแยกศีลธรรมออกจากสถาบัน หรือแยกประสิทธิภาพออกจากความเป็นธรรม (Midgley, 1995; Midgley, 2014; Patel and Midgley, 2023)

5.3.1 จากหลักธรรมสู่หลักนโยบาย: คุณค่า เป้าหมาย และกลไก

การแปลหลักธรรมให้เป็นหลักนโยบายจำเป็นต้องเริ่มจากการยอมรับก่อนว่า นโยบายสาธารณะทุกประเภทมีโครงสร้างเชิงคุณค่าแฝงอยู่เสมอ ไม่ว่าจะประกาศตนว่าเป็นกลางเพียงใดก็ตาม การตัดสินใจว่าจะใช้งบประมาณกับเรื่องใด จะช่วยเหลือใครก่อน จะวัดความสำเร็จด้วยตัวชี้วัดแบบใด และจะยอมรับต้นทุนทางสังคมประเภทใด ล้วนเป็นการตัดสินเชิงปทัสถานทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น คำถามจึงไม่ใช่ว่านโยบายจะมีคุณค่ากำกับหรือไม่ หากอยู่ที่ว่า จะยอมให้คุณค่าใดเป็นแกนกลางของการออกแบบนโยบาย (Midgley, 1995; Midgley, 2009)

ในกรอบธรรมาภิวัฒน์ คุณค่าพื้นฐานของนโยบายสาธารณะควรตั้งอยู่บนการลดทุกข์ การเสริมศักยภาพ และการธำรงศักดิ์ศรีของมนุษย์ มิใช่ยึดเพียงการขยายผลผลิต การเร่งการเติบโต หรือการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบราชการในตัวมันเอง คุณค่าเช่นนี้สอดคล้องกับทั้งตรรกะของกูฏทันตสูตรและแนวคิด social development ของ Midgley ซึ่งต่างยืนยันตรงกันว่า ความชอบธรรมของการปกครองและการพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทรัพยากรของรัฐถูกแปลงเป็นความมั่นคงในชีวิต โอกาสในการดำรงชีพ และการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายของประชาชน (Midgley, 1995; Midgley, 2014; Harvey, 2000)

เมื่อกำหนดคุณค่าแล้ว ขั้นต่อมาคือการกำหนดเป้าหมายของนโยบาย ซึ่งในกรอบนี้ไม่ควรถูกจำกัดอยู่เพียงเป้าหมายเชิงผลผลิตหรือผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจแบบแคบ หากต้องครอบคลุมเป้าหมายเชิงพัฒนาที่กว้างกว่า เช่น การลดความเปราะบาง การเพิ่มความสามารถของผู้คนในการกำหนดชีวิตตนเอง การขยายโอกาสในการทำงานและการเรียนรู้ การสร้างความไว้วางใจทางสังคม และการลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรและสถาบันสาธารณะ เป้าหมายเหล่านี้ทำให้เห็นชัดว่านโยบายสาธารณะมิได้มีหน้าที่เพียง “บริหารปัญหา” แต่ต้อง “สร้างเงื่อนไขแห่งความงอกงาม” ให้กับชีวิตร่วมกันในสังคมด้วย (Midgley, 2014; Patel and Midgley, 2023)

อย่างไรก็ตาม คุณค่าและเป้าหมายจะไม่มีผลในทางปฏิบัติ หากไม่ถูกแปลงเป็นกลไกเชิงนโยบายที่ชัดเจน ตรงนี้เองที่กรอบธรรมาภิวัฒน์จำเป็นต้องออกจากภาษาของอุดมคติ มาสู่ภาษาของการออกแบบ กลไกในที่นี้หมายถึงทั้งรูปแบบของงบประมาณ มาตรการภาษี ระบบสวัสดิการ การลงทุนทางสังคม การกำกับดูแลข้อมูล การจัดบริการสาธารณะ และสถาบันที่ทำหน้าที่ประสานรัฐ ตลาด และชุมชนเข้าด้วยกัน หากกล่าวให้สั้นที่สุด คุณค่าคือสิ่งที่นโยบายยึดถือ เป้าหมายคือสิ่งที่นโยบายต้องการบรรลุ และกลไกคือสถาปัตยกรรมเชิงสถาบันที่ทำให้คุณค่าและเป้าหมายเหล่านั้นเกิดขึ้นได้จริง (Midgley, 1995; Midgley, 2014)

ภาพที่ 5.6 ด้านล่างแสดงสถาปัตยกรรมสามชั้นของการออกแบบนโยบายสาธารณะในกรอบธรรมาภิวัฒน์ ซึ่งเชื่อมคุณค่า เป้าหมาย และกลไกเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

ภาพที่ 5- 6 จากหลักธรรมสู่กลไกปฏิบัติ

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Midgley (2014); OECD (2025)

ลูกศรทิศทางเดียวจากคุณค่าสู่เป้าหมายสู่กลไกเน้นว่าลำดับสำคัญ: กลไกที่ทรงพลังแต่ตั้งอยู่บนคุณค่าที่ผิดจะสร้างความเสียหายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่คุณค่าที่ดีแต่ขาดกลไกแปลงจะหยุดอยู่แค่ถ้อยคำในเอกสารนโยบาย ธรรมาภิวัฒน์จึงเป็นมากกว่าหลักจริยธรรม เพราะกำหนดทั้งเข็มทิศ เป้าหมาย และสถาปัตยกรรมสถาบันพร้อมกัน (Midgley, 2014; OECD, 2025)

การมองนโยบายผ่านสามองค์ประกอบนี้ช่วยให้เห็นด้วยว่า ความล้มเหลวของนโยบายจำนวนมากไม่ได้เกิดจากการไม่มีทรัพยากรเพียงพอเท่านั้น แต่อาจเกิดจากการที่คุณค่า เป้าหมาย และกลไกไม่สอดคล้องกัน เช่น รัฐอาจประกาศว่าต้องการลดความเหลื่อมล้ำ แต่กลับใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จที่เน้นเพียงอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ หรืออาจประกาศว่าต้องการพัฒนาคน แต่กลับออกแบบงบประมาณและบริการสาธารณะในลักษณะที่ทำให้ผู้เปราะบางเข้าถึงได้ยาก ความไม่สอดคล้องเช่นนี้ทำให้นโยบายจำนวนมากมีถ้อยคำที่สวยงาม แต่ไม่สามารถแปรเป็นผลลัพธ์ที่แตะชีวิตของผู้คนได้จริง (Patel and Midgley, 2023; Midgley, 2014)

ในมุมนี้ กรอบธรรมาภิวัฒน์มีบทบาทสำคัญในฐานะเครื่องมือเชิงวิพากษ์และเชิงออกแบบพร้อมกัน ในเชิงวิพากษ์ มันช่วยให้ตั้งคำถามว่า นโยบายที่ดูมีประสิทธิภาพนั้นกำลังรับใช้คุณค่าใด และใครเป็นผู้ได้รับประโยชน์หรือแบกรับต้นทุนที่ซ่อนอยู่ ในเชิงออกแบบ มันช่วยย้ำว่า นโยบายที่ดีต้องผูกคุณค่าด้านความเป็นธรรมและศักดิ์ศรีมนุษย์เข้ากับเป้าหมายเชิงพัฒนา และต้องมีกลไกที่ทำให้กลุ่มที่เปราะบางที่สุดเข้าถึงประโยชน์ของนโยบายได้ก่อน ไม่ใช่ภายหลัง หลักคิดนี้สอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับกูฏทันตสูตร ซึ่งแสดงให้เห็นว่า รัฐที่มีปัญญาไม่ได้เริ่มจากการสำแดงอำนาจ หากเริ่มจากการจัดวางเงื่อนไขของการดำรงชีวิตที่ลดแรงผลักสู่ความทุกข์และความรุนแรง (Harvey, 2000; Bhikkhu Sujato, 2018)

ดังนั้น การเคลื่อนจากหลักธรรมสู่หลักนโยบายจึงไม่ใช่การนำศาสนามาแทนวิชาการนโยบาย หากเป็นการทำให้ชัดว่า การออกแบบนโยบายสาธารณะต้องมีทั้งเข็มทิศเชิงคุณค่า ภาพหมายเชิงเป้าหมาย และเครื่องมือเชิงสถาบันที่ทำงานสอดประสานกัน และเมื่อมองจากจุดนี้ คำถามถัดไปย่อมไม่ใช่ว่า Buddhist framework และ social policy จะอยู่ร่วมกันได้หรือไม่ หากอยู่ที่ว่า จะบูรณาการทั้งสองเข้าด้วยกันอย่างไร เพื่อให้ได้กรอบการออกแบบนโยบายที่พัฒนาคน สังคม และโครงสร้างไปพร้อมกันในโลกจริง (Midgley, 1995; Patel and Midgley, 2023)

5.3.2 การบูรณาการ Midgley, social policy และ Buddhist framework

คำถามว่าจะบูรณาการ Midgley, social policy และ Buddhist framework เข้าด้วยกันได้อย่างไรนั้น ไม่ใช่คำถามเกี่ยวกับการเลือกระหว่างกรอบสามกรอบที่แตกต่างกัน หากเป็นคำถามว่าสามกรอบนี้มีจุดร่วมที่แข็งแกร่งพอจะถักทอเข้าหากันได้หรือไม่ คำตอบคือมีอยู่ และจุดร่วมนั้นก็คือ ทั้งสามกรอบต่างปฏิเสธร่วมกันว่า การพัฒนาที่แท้จริงไม่อาจวัดได้ด้วยตัวเลขผลผลิตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว และต่างยืนยันตรงกันว่า สังคมที่ดีต้องสร้างเงื่อนไขให้มนุษย์สามารถดำรงชีพ มีส่วนร่วม และเติบโตอย่างมีศักดิ์ศรีได้ (Midgley, 1995; Midgley, 2014; Harvey, 2000)

ในฝั่งของ Midgley งานทั้งชุดตั้งแต่ Social Development (1995) ถึง Social Development: Theory and Practice (2014) เสนออย่างสม่ำเสมอว่า social policy ที่แท้จริงต้องบูรณาการเป้าหมายทางเศรษฐกิจและสังคมเข้าด้วยกัน โดยไม่ยอมให้การพัฒนาเศรษฐกิจเดินหน้าโดยปล่อยให้ความเหลื่อมล้ำและความเปราะบางทางสังคมสะสมตัวรออยู่ข้างหลัง กล่าวอีกนัยหนึ่ง สวัสดิการสังคมมิใช่ "ผลพลอยได้" ของการเติบโตทางเศรษฐกิจ หากเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการพัฒนาเอง ซึ่งต้องได้รับการลงทุนและออกแบบอย่างจริงจัง (Midgley, 1995; Midgley, 2014)

ในฝั่งของ social policy ร่วมสมัย กรอบคิดที่สำคัญมุ่งเน้นว่า นโยบายสาธารณะต้องเคลื่อนจากการมองประชาชนเป็นผู้รับบริการแบบตั้งรับ มาสู่การมองประชาชนเป็นผู้มีศักยภาพที่รัฐต้องลงทุนสนับสนุน การออกแบบนโยบายในแนวทางนี้เน้นที่การสร้างโอกาสเชิงโครงสร้าง ไม่ใช่เพียงการบรรเทาความเดือดร้อนเฉพาะหน้า โดยให้ความสำคัญกับการศึกษา สาธารณสุข การสร้างสินทรัพย์ และการสร้างสภาพแวดล้อมทางสถาบันที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองในระยะยาว (Patel and Midgley, 2023; Midgley, Dahl, and Wright, 2017)

ในฝั่งของ Buddhist framework คุณค่าหลักที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบนโยบายประกอบด้วยหลักหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นทศพิธราชธรรมที่วางหลักว่าผู้มีอำนาจต้องเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของสาธารณะ ต้องซื่อสัตย์และยึดมั่นในความยุติธรรม ต้องไม่เบียดเบียน และต้องฟังเสียงของประชาชน (Payutto, 2018; Suansunantha, 2025) นอกจากนี้ แนวคิดของ "วิถีสายกลาง" ยังให้หลักคิดสำหรับนโยบายว่า ทางแก้ที่ดีที่สุดมักไม่ใช่ทางสุดขั้วสองด้าน ไม่ว่าจะเป็นการละเลยสวัสดิการในนามของประสิทธิภาพตลาด หรือการรอบรับทุกอย่างไว้ในระบบรัฐจนขาดความยืดหยุ่น หากอยู่ที่การออกแบบระบบที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์จริง โดยเชื่อมรัฐ ตลาด และชุมชนเข้าด้วยกันอย่างสมดุล (Harvey, 2000; Payutto, 2018)

จุดบูรณาการที่แข็งแกร่งที่สุดระหว่างสามกรอบนี้จึงอยู่ที่แนวคิดเรื่อง "การพัฒนาที่เชื่อมโยงหลายมิติพร้อมกัน" กล่าวคือ ทั้ง Midgley, social policy ร่วมสมัย และ Buddhist framework ต่างยืนยันว่าการพัฒนาที่แท้จริงต้องทำงานในระดับปัจเจก ระดับครัวเรือน ระดับชุมชน และระดับโครงสร้างพร้อมกัน ไม่ใช่แก้ปัญหาระดับใดระดับหนึ่งแล้วคาดหวังว่าผลจะกระจายตัวออกไปเอง ตรรกะนี้ปฏิเสธทั้งแนวทางที่เชื่อว่าการเติบโตของ GDP จะแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำโดยอัตโนมัติ และแนวทางที่เชื่อว่าการเปลี่ยนทัศนคติส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียวจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยไม่ต้องแตะโครงสร้าง (Midgley, 1995; Midgley, 2014; Patel and Midgley, 2023)

ในเชิงปฏิบัติ การบูรณาการสามกรอบนี้เสนอแนวทางสำหรับการออกแบบนโยบายสาธารณะที่ชัดเจนอยู่หลายประการ ประการแรก นโยบายต้องถูกออกแบบโดยยึดทั้งมิติเศรษฐกิจและมิติสังคมเป็นเป้าหมายพร้อมกัน ไม่ใช่เพียงเสริมมิติสังคมเข้าไปทีหลังเมื่อเศรษฐกิจเดินหน้าแล้ว ประการที่สอง กลไกนโยบายต้องสร้างทั้งโอกาส ขีดความสามารถ และความมั่นคงให้ประชาชน มิใช่เลือกเพียงมิติใดมิติหนึ่ง ประการที่สาม นโยบายต้องถูกประเมินจากผลลัพธ์ที่เกิดกับผู้คนจริง โดยเฉพาะกลุ่มที่เปราะบางที่สุด ไม่ใช่เพียงตัวชี้วัดรวมของระบบ และประการที่สี่ ผู้ออกแบบนโยบายต้องมีจิตสำนึกเชิงปทัสถานว่า อำนาจในการออกแบบนโยบายเป็นความไว้วางใจของสาธารณะ ไม่ใช่เพียงอำนาจทางเทคนิค (Midgley, 1995; Midgley, 2014; Payutto, 2018)

หากมองในแง่นี้ การบูรณาการสามกรอบจึงมิใช่เรื่องของนามธรรม แต่เป็นการสร้างมาตรฐานเชิงปทัสถานสำหรับตัดสินนโยบายสาธารณะว่า "ดี" หรือ "ไม่ดี" มาตรฐานดังกล่าวถามว่า นโยบายนั้นลดความเปราะบางได้จริงหรือไม่ สร้างขีดความสามารถระยะยาวหรือไม่ เชื่อมทั้งระดับปัจเจกและระดับโครงสร้างหรือไม่ และตั้งอยู่บนการเคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์หรือไม่ ซึ่งทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกลับไปสู่ตรรกะของกูฏทันตสูตรได้โดยตรง กล่าวคือ นโยบายที่แท้จริงคือการที่รัฐจัดวาง

เงื่อนไขให้ผู้คนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรี มิใช่เพียงการบริหารความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้ว (Harvey, 2000; Patel and Midgley, 2023)

ภาพที่ 5.7 แสดงจุดบรรจบของสามกรอบที่บทนี้ใช้ในการสร้างฐานคิดร่วมสำหรับการออกแบบนโยบายสาธารณะแบบบูรณาการ

ภาพที่ 5- 7 : บูรณาการกรอบความคิดเพื่อการพัฒนาคู่ขนาน

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Midgley (1995), Harvey (2000), Patel and Midgle (2023)

พื้นที่ทับซ้อนกลางของทั้งสามวง ซึ่งเป็นจุดที่ไม่มีกรอบใดกรอบเดียวครอบคลุมได้เพียงพอ คือ 'การพัฒนาที่เชื่อมโยงหลายมิติพร้อมกัน' Midgley ให้เครื่องมือสถาบันและหลักฐานเชิงประจักษ์ กรอบนโยบายสากลให้ตรรกะความครอบคลุมและการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และ Buddhist Framework ให้ตรรกะเชิงคุณค่าที่กำกับทั้งสองให้ไม่หลงทิศในนามของประสิทธิภาพหรือการเติบโต (Midgley, 1995; Harvey, 2000; Patel and Midgley*, 2023)*

5.3.3 การออกแบบนโยบายที่พัฒนาคน สังคม และโครงสร้างพร้อมกัน

หากสองหัวข้อก่อนหน้าได้วางรากฐานทางทฤษฎีแล้วว่า การออกแบบนโยบายสาธารณะในกรอบธรรมาภิวัฒน์ต้องยึดคุณค่าด้านศักดิ์ศรีมนุษย์ ต้องบูรณาการมิติเศรษฐกิจและสังคมเข้าด้วยกัน และต้องทำงานในระดับปัจเจกกับระดับโครงสร้างพร้อมกัน คำถามเชิงปฏิบัติที่ตามมาคือ หลักการเหล่านั้นจะถูกแปลงเป็นสถาปัตยกรรมของนโยบายได้อย่างไรในโลกจริง คำถามนี้มีความสำคัญเพราะประเทศจำนวนมาก รวมทั้งประเทศไทย มักเผชิญกับปัญหาว่าแผนงานระดับชาติมีเป้าหมายที่ดี แต่นโยบายเชิงปฏิบัติกลับกระจัดกระจายเป็นรายกระทรวง รายโครงการ และรายวาระทางการเมือง โดยขาดตรรกะการพัฒนาที่เชื่อมกันอย่างเป็นระบบ (Midgley, 2014; Patel and Midgley, 2023)

แนวคิด social development ของ Midgley เสนอว่า นโยบายที่พัฒนาคน สังคม และโครงสร้างพร้อมกันต้องมีสามมิติทำงานร่วมกัน มิติแรกคือการสร้างขีดความสามารถของบุคคลและครัวเรือน ผ่านการศึกษา สุขภาพ การฝึกอาชีพ และการสร้างสินทรัพย์ มิติที่สองคือการสร้างชุมชนและสังคมพลเมืองที่มีพลัง ผ่านการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วม และการสนับสนุนสถาบันท้องถิ่น และมิติที่สามคือการปฏิรูปโครงสร้าง ผ่านนโยบายภาษี งบประมาณ การกำกับตลาด และการออกแบบสถาบันสาธารณะที่ลดการกีดกันและเพิ่มการเข้าถึง การที่นโยบายทำงานเพียงมิติใดมิติหนึ่งโดยละเลยมิติอื่น ย่อมทำให้ผลลัพธ์ไม่ยั่งยืน (Midgley, 1995; Midgley, 2014)

เมื่อนำ Buddhist framework มาเสริม จะเห็นว่าหลักทศพิธราชธรรมได้วางรูปแบบของผู้นำและสถาบันสาธารณะที่พึงประสงค์ไว้อย่างลึกซึ้ง ในแง่นโยบายคุณธรรมที่สำคัญที่สุดคือ ทาน ซึ่งในบริบทนี้มิใช่แค่การบริจาคเฉพาะหน้า แต่หมายถึงการจัดสรรทรัพยากรสาธารณะอย่างมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของผู้ที่ต้องการมากที่สุด ศีล ซึ่งหมายถึงการยึดหลักเกณฑ์ที่เป็นธรรมในการออกแบบ

นโยบาย ไม่ใช่เพียงกติกาที่เอื้อต่อกลุ่มผลประโยชน์ เมตตา ซึ่งหมายถึงการมองประชาชนทุกกลุ่มรวมถึงผู้เปราะบางว่าเป็นผู้มีศักดิ์ศรีและควรค่าแก่การลงทุน และอวิหิงสา ซึ่งหมายถึงการออกแบบนโยบายที่ไม่เบียดเบียนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อประโยชน์ของอีกกลุ่มหนึ่ง (Payutto, 2018; Suansunantha, 2025)

ในบริบทไทยและบริบทดิจิทัล หลักการเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า การออกแบบนโยบายที่พัฒนาคน สังคม และโครงสร้างพร้อมกันต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อยห้าประการที่ทำงานควบคู่กัน ประการแรก นโยบายต้องมีระบบการลงทุนในคนที่ครอบคลุมและต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา สุขภาพ หรือการพัฒนาทักษะ ประการที่สอง ต้องมีระบบคุ้มครองทางสังคมที่ออกแบบให้เข้าถึงกลุ่มที่เปราะบางก่อน มิใช่เพียงผู้ที่มีความพร้อมในการเข้าถึงระบบ ประการที่สาม ต้องมีโครงสร้างเศรษฐกิจที่สร้างโอกาสในการทำงานและสะสมสินทรัพย์ได้จริง ประการที่สี่ ต้องมีกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในการออกแบบและตรวจสอบนโยบาย และประการที่ห้า ต้องมีระบบตัวชี้วัดที่วัดผลลัพธ์ด้านความอยู่ดีมีสุข ความเสมอภาค และคุณภาพชีวิตของประชาชน ไม่ใช่เพียงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจรวม (Midgley, 2014; Midgley, Dahl, and Wright, 2017; Patel and Midgley, 2023)

ประเด็นเรื่องตัวชี้วัดมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะเป็นจุดที่กรอบธรรมาภิวัฒน์ตั้งคำถามอย่างตรงไปตรงมากับวิธีที่รัฐสมัยใหม่ส่วนใหญ่ประเมินนโยบายของตน หากรัฐวัดความสำเร็จของนโยบายด้วยตัวเลข GDP อัตราการเติบโต หรือจำนวนโครงการที่เสร็จสิ้น โดยไม่ถามว่าชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ดีขึ้นจริงหรือไม่ นโยบายนั้นก็อาจเป็น "มหายัญ" ในความหมายที่กูฏทันตสูตรวิจารณ์ คือยิ่งใหญ่ในเชิงพิธีกรรม แต่ไม่ได้แตะชีวิตของผู้คนอย่างที่ควรจะเป็น ตรงกันข้าม หากตัวชี้วัดของนโยบายถูกออกแบบให้ตรวจวัดคุณภาพชีวิต ความมั่นคง การเข้าถึงโอกาส และการลดความเปราะบาง นโยบายก็จะถูกบังคับให้รับผิดชอบต่อเป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนา (Harvey, 2000; Midgley, 2014; Payutto, 2018)

การออกแบบนโยบายที่พัฒนาคน สังคม และโครงสร้างพร้อมกันจึงไม่ใช่เรื่องของอุดมคติหรือสูตรสำเร็จ หากเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยทั้งหลักคิดที่ถูกต้อง สถาบันที่มีความสามารถและมีความรับผิดชอบ และตัวชี้วัดที่สะท้อนความเป็นจริงของชีวิตประชาชน ในกรอบธรรมาภิวัฒน์ สามองค์ประกอบนี้ไม่อาจแยกกันได้ เพราะหลักคิดที่ดีโดยไม่มีสถาบันที่ทำงานได้จริงก็ไม่มีผล สถาบันที่ทำงานได้โดยยึดคุณค่าที่ผิดก็สร้างผลเสียได้มาก และตัวชี้วัดที่ผิดก็จะทำให้สถาบันที่ดีเดินไปในทิศทางที่ผิด ด้วยเหตุนี้ กรอบธรรมาภิวัฒน์จึงเป็นมากกว่าหลักจริยธรรม เพราะมันเป็นสถาปัตยกรรมเชิงนโยบายที่เชื่อมคุณค่า สถาบัน และตัวชี้วัดเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ (Midgley, 1995; Patel and Midgley, 2023; Payutto, 2018)

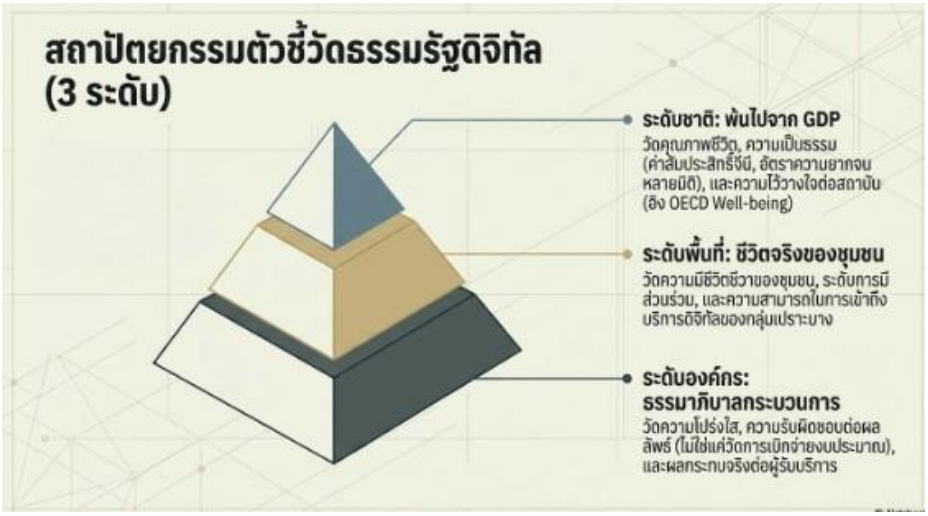
ในหัวข้อถัดไป การอภิปรายจะขยับไปสู่คำถามเชิงปฏิบัติว่า กรอบการออกแบบนโยบายนี้จะเชื่อมกับตัวชี้วัดร่วมสมัย อย่าง SDGs และ GNH ได้อย่างไร เพื่อแสดงให้เห็นว่า ธรรมาภิวัฒน์ไม่ได้เป็นเพียงกรอบเชิงศีลธรรมที่ขนานไปกับการพัฒนาสากล หากสามารถทำงานร่วมกับและตรวจสอบกรอบดังกล่าวได้ด้วยตรรกะของตนเอง

5.4 KPI ธรรมาภิวัฒน์

การอภิปรายในหัวข้อก่อนหน้าได้แสดงให้เห็นว่า กรอบธรรมาภิวัฒน์ไม่อาจหยุดอยู่ที่ระดับคุณค่าและหลักการเท่านั้น หากต้องสามารถตรวจสอบและประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตของประชาชนได้ด้วย คำถามจึงอยู่ที่ว่า จะออกแบบชุดตัวชี้วัดประสิทธิภาพ (Key Performance Indicators: KPI) อย่างไรที่ไม่เพียงวัดความเร็วหรือปริมาณของการทำงานของรัฐ แต่วัดว่าการทำงานนั้นสร้างความอยู่ดีมีสุข ความเป็นธรรม และความมั่นคงให้ผู้คนได้มากน้อยเพียงใด ตัวชี้วัดในกรอบนี้จึงต้องทำงานในสามระดับพร้อมกัน ได้แก่ ระดับชาติ ระดับพื้นที่ และ

ระดับองค์กร/หน่วยงานรัฐ โดยมีหลักเกณฑ์กำกับที่ป้องกันไม่ให้ตัวชี้วัดกลายเป็นเป้าหมายในตัวเอง (OECD, 2025; Midgley, 2014; Goodhart, 1975)

ภาพที่ 5.8 ด้านล่างวางสถาปัตยกรรมตัวชี้วัดธรรมรัฐดิจิทัลในสามระดับที่ทำงานร่วมกัน โดยแต่ละระดับมีจุดเน้นและหน้าที่ที่แตกต่างกัน

ภาพที่ 5- 8 สถาปัตยกรรมตัวชี้วัดธรรมรัฐดิจิทัล (3 ระดับ)

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก OECD (2025); Midgley (2014); Goodhart (1975)

การวัดในสามระดับพร้อมกันป้องกันข้อบกพร่องคลาสสิก: ตัวชี้วัดระดับชาติมักซ่อนความเหลื่อมล้ำระหว่างพื้นที่และกลุ่มประชากร ตัวชี้วัดระดับพื้นที่อาจมองข้ามแรงกดดันเชิงโครงสร้างจากระดับสูงกว่า และตัวชี้วัดระดับองค์กรอาจวัดประสิทธิภาพเชิงธุรการโดยไม่แตะผลลัพธ์จริงต่อชีวิตประชาชน การใช้ทั้งสามระดับร่วมกันคือหลักประกันขั้นต่ำที่ป้องกันไม่ให้ตัวชี้วัดกลายเป็น 'มหายัญดิจิทัล' (OECD, 2025; Midgley, 2014)

5.4.1 KPI ระดับชาติ: คุณภาพชีวิต ความเป็นธรรม และความไว้วางใจ

ตัวชี้วัดระดับชาติในกรอบธรรมาภิวัฒน์ต้องเคลื่อนพ้นจากการพึ่งพา GDP เป็นตัวชี้วัดหลักของความสำเร็จของรัฐ เพราะ GDP วัดได้เพียงขนาดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจรวม โดยไม่แยกแยะว่ากิจกรรมนั้นสร้างหรือทำลายความอยู่ดีมีสุขของประชาชน และไม่สะท้อนว่าผลประโยชน์จากการเติบโตกระจายตัวอย่างไร ข้อจำกัดนี้เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการและนโยบายระหว่างประเทศมาตั้งแต่รายงานของ Stiglitz, Sen และ Fitoussi (2009) ซึ่งเป็นแรงผลักให้ OECD พัฒนา Better Life Index และ Well-being Framework ที่ครอบคลุม 11 มิติของชีวิต ตั้งแต่รายได้ สุขภาพ การศึกษา สิ่งแวดล้อม ความปลอดภัย ไปจนถึงความพึงพอใจในชีวิตและความไว้วางใจต่อสถาบัน (OECD, 2011; OECD, 2025)

กรอบ GNH ของภูฏานเสนอตัวอย่างที่ลึกกว่านั้น โดยสถาปนาชุดตัวชี้วัด 9 โดเมน 33 ตัวชี้วัด และ 151 ตัวแปร ที่ครอบคลุมทั้งมิติวัตถุและมิติที่ไม่ใช่วัตถุของชีวิต เช่น ความอยู่ดีทางจิต ความมีชีวิตชีวาของชุมชน ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และธรรมาภิบาล สิ่งที่น่าสังเกตเป็นพิเศษคือ ภูฏานใช้ชุดตัวชี้วัดนี้ไม่เพียงเพื่อรายงานผล แต่ใช้เป็นเครื่องมือกรองนโยบาย กล่าวคือ นโยบายใหม่ทุกฉบับต้องผ่านการประเมินว่าสอดคล้องกับ GNH Framework ก่อนที่จะถูกนำไปปฏิบัติ การใช้ตัวชี้วัดในลักษณะนี้แสดงให้เห็นว่า KPI ไม่จำเป็นต้องเป็นเพียงเครื่องมือรายงานผลหลังจากนโยบายทำงานเสร็จแล้ว หากสามารถทำหน้าที่กำกับทิศทางของนโยบายได้ตั้งแต่ขั้นออกแบบ (GNH Centre Bhutan, 2010; GNH Centre Bhutan, 2010)

เมื่อนำหลักการของธรรมาภิวัฒน์มาเป็นกรอบ KPI ระดับชาติควรจัดเป็นสามกลุ่มหลัก กลุ่มแรกคือ ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต ซึ่งวัดผลลัพธ์ด้านสุขภาพ การศึกษา ความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและรายได้ การมีงานทำที่มีคุณภาพ และระดับความพึงพอใจในชีวิตของประชาชน กลุ่มที่สองคือ ตัวชี้วัดความเป็นธรรม ซึ่งวัดว่าความมั่งคั่ง

และโอกาสกระจายตัวอย่างไร รวมถึงช่องว่างระหว่างกลุ่มประชากร เช่น ค่าสัมประสิทธิ์จีนี อัตราความยากจนในมิติหลายด้าน และความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการสาธารณะ และกลุ่มที่สามคือ ตัวชี้วัดความไว้วางใจและธรรมาภิบาล ซึ่งวัดระดับความเชื่อมั่นของประชาชนต่อสถาบัน ความรับรู้เรื่องการคอร์รัปชัน คุณภาพของกระบวนการตัดสินใจสาธารณะ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบาย (OECD, 2025; GNH Centre Bhutan, 2010; Midgley, 2014)

ญี่ปุ่นเสนอตัวอย่างที่น่าสนใจของการนำหลักการนี้ไปปฏิบัติ โดยตั้งแต่ปี ค.ศ. 2021 รัฐบาลญี่ปุ่นได้บูรณาการ KPI ด้านความอยู่ดีมีสุขเข้าสู่กระบวนการออกแบบนโยบายทุกกระทรวง โดยอิงกรอบ OECD Well-being Framework และพัฒนา Well-being Dashboard ระดับชาติที่ประชาชนสามารถเข้าถึงและใช้เปรียบเทียบผลลัพธ์ระหว่างภูมิภาคได้ การบูรณาการเช่นนี้ทำให้ความอยู่ดีมีสุขไม่ใช่เป้าหมายของกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง แต่กลายเป็นเกณฑ์กลางที่ผูกนโยบายข้ามกระทรวงเข้าหากัน (OECD, 2023)

5.4.2 KPI ระดับพื้นที่: ชุมชน การมีส่วนร่วม และการเข้าถึงบริการ

การวัดผลในระดับชาติเพียงอย่างเดียวมักซ่อนความเหลื่อมล้ำระหว่างพื้นที่ไว้ภายใต้ตัวเลขรวม ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ อัตราการเติบโตของ GDP ระดับประเทศอาจดูดี แต่ชุมชนในพื้นที่ห่างไกลยังคงขาดแคลนบริการพื้นฐาน ขาดโอกาสในการทำงานที่มีคุณภาพ และถูกกีดกันออกจากกระบวนการตัดสินใจที่มีผลต่อชีวิตของพวกเขา ด้วยเหตุนี้ KPI ในระดับพื้นที่จึงมีความสำคัญสำหรับกรอบธรรมาภิวัฒน์ เพราะเป็นระดับที่ผลลัพธ์ของนโยบายปรากฏชัดในชีวิตประจำวันของผู้คนมากที่สุด (Midgley, 2014; WHO, 2010)

ตัวชี้วัดระดับพื้นที่ในกรอบนี้ควรจัดเป็นสามกลุ่ม กลุ่มแรกคือ ตัวชี้วัดความมีชีวิตชีวาของชุมชน ซึ่งวัดระดับความไว้วางใจระหว่างกัน ความหนาแน่นของ

เครือข่ายสังคม การมีพื้นที่สาธารณะที่ใช้งานได้จริง และระดับการช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน กลุ่มที่สองคือ ตัวชี้วัดการมีส่วนร่วม ซึ่งวัดอัตราการเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจท้องถิ่น คุณภาพของเวทีสาธารณะ ระดับการรับรู้สิทธิและหน้าที่ของประชาชน และความสามารถของชุมชนในการกำกับทิศทางการพัฒนาพื้นที่ของตนเอง และกลุ่มที่สามคือ ตัวชี้วัดการเข้าถึงบริการ ซึ่งวัดไม่เพียงว่าบริการมีอยู่หรือไม่ หากวัดว่าประชาชนในพื้นที่โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุ คนพิการ และกลุ่มชาติพันธุ์ สามารถเข้าถึงบริการนั้นได้จริงในทางปฏิบัติหรือไม่ (IndiKit, 2024; UN DESA, 2010)

งานวิจัยเรื่องชุมชนในประเทศไทยชี้ให้เห็นว่า ตัวชี้วัดการเสริมพลังชุมชนที่มีความหมายต้องครอบคลุมทั้งมิติทุนทางการเงิน ทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนทางกายภาพ และต้องออกแบบให้สะท้อนบริบทและลำดับความสำคัญของชุมชนนั้น ๆ มากกว่าการบังคับใช้ชุดตัวชี้วัดมาตรฐานจากส่วนกลางโดยไม่มีการปรับให้เข้ากับความแตกต่างของพื้นที่ (Phon-ngam, 2021) ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับหลักการของธรรมาภิวัฒน์ที่ย้ำว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดตัวชี้วัดนั้นสำคัญพอ ๆ กับตัวชี้วัดเอง เพราะตัวชี้วัดที่ดีต้องสะท้อนสิ่งที่ประชาชนในพื้นที่นั้นให้คุณค่าและถือว่าเป็น "ชีวิตที่ดี" ของพวกเขา

5.4.3 KPI ระดับองค์กร/หน่วยงานรัฐ: ธรรมาภิบาล ความโปร่งใส และผลลัพธ์ต่อประชาชน

ในระดับองค์กรและหน่วยงานรัฐ KPI มักถูกออกแบบมาเพื่อวัดประสิทธิภาพเชิงธุรการ เช่น อัตราการใช้งบประมาณ จำนวนโครงการที่เสร็จตามกำหนด และความรวดเร็วในการให้บริการ ตัวชี้วัดเหล่านี้มีประโยชน์ในการบริหารจัดการ แต่หากใช้เป็นตัวชี้วัดหลักเพียงชุดเดียว ก็จะบิดเบือนแรงจูงใจขององค์กรให้มุ่งทำสิ่งที่วัดได้ง่าย มากกว่าสิ่งที่สร้างผลลัพธ์จริงต่อประชาชน (Goodhart, 1975; UNDP, 2010)

กรอบธรรมาภิวัฒน์เสนอให้ KPI ระดับองค์กรของรัฐประกอบด้วยสามชั้น ชั้นแรกคือ ตัวชี้วัดธรรมาภิบาลกระบวนการ ซึ่งวัดคุณภาพของกระบวนการตัดสินใจ เช่น ความโปร่งใสของงบประมาณ การเปิดเผยข้อมูลสาธารณะ การมีกลไกรับฟังเสียงประชาชน และการมีระบบตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ ชั้นที่สองคือ ตัวชี้วัดความรับผิดชอบ ซึ่งวัดว่าหน่วยงานรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจริงอย่างไร เช่น อัตราการร้องเรียนที่ได้รับการแก้ไข ระดับความเชื่อมั่นของประชาชนต่อหน่วยงาน และกลไกที่ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ของงานในระยะยาว และชั้นที่สามคือ ตัวชี้วัดผลลัพธ์ต่อประชาชน ซึ่งวัดว่าการทำงานขององค์กรนั้นส่งผลให้ชีวิตของประชาชนดีขึ้นจริงอย่างไร ไม่ใช่เพียงว่าองค์กรทำงานตามแผนหรือไม่ (UNDP, 2010; OECD, 2025)

ตัวอย่างจาก Transparency International Malaysia ชี้ให้เห็นว่า KPI สำหรับรัฐบาลที่ดีต้องครอบคลุมทั้งมิติการลดการคอร์รัปชัน การเปิดเผยข้อมูล การปฏิรูปการจัดซื้อจัดจ้าง และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดประโยชน์สาธารณะ โดยตัวชี้วัดเหล่านี้ต้องมีเจ้าของที่ชัดเจน มีเกณฑ์กำกับ และมีกระบวนการตรวจสอบที่เป็นอิสระจากหน่วยงานที่ถูกวัด (Transparency International Malaysia, 2022) ในบริบทไทย หลักการเดียวกันนี้ชี้ให้เห็นว่า การปฏิรูประบบ KPI ของหน่วยงานรัฐต้องเริ่มจากการถามว่า ตัวชี้วัดที่ใช้อยู่วัดผลลัพธ์ที่มีความหมายต่อประชาชนหรือเพียงวัดกิจกรรมของหน่วยงาน

5.4.4 หลักเกณฑ์การเลือกตัวชี้วัดที่ไม่ลดทอนคุณค่าทางสังคมให้เหลือเพียงตัวเลข

ปัญหาสำคัญที่สุดของการใช้ KPI ในการพัฒนาสังคมคือสิ่งที่ Goodhart ตั้งข้อสังเกตไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1975 ว่า เมื่อมาตรวัดกลายเป็นเป้าหมาย มันก็หยุดเป็นมาตรวัดที่ดี (Goodhart, 1975) กล่าวให้ชัดขึ้นคือ เมื่อหน่วยงานรัฐถูกประเมินจากตัวชี้วัดชุดหนึ่ง แรงจูงใจย่อมเคลื่อนไปสู่การทำให้ตัวชี้วัดนั้นดูดี มากกว่าการทำให้ผลลัพธ์ที่แท้จริงดีขึ้น ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ หากโรงพยาบาลถูกวัดด้วยจำนวน

ผู้ป่วยที่รักษาต่อวัน แรงจูงใจก็จะผลักไปสู่การรักษากรณีง่ายก่อน หากโรงเรียนถูกวัดด้วยคะแนนสอบ การสอนก็จะเน้นที่การเตรียมสอบแทนการพัฒนาความสามารถที่แท้จริง (Goodhart, 1975; Goodhart, 1975)

ภาพที่ 5.9 แสดงกลไกที่ทำให้ตัวชี้วัดกลายเป็นกับดัก ตามกฎของ Goodhart ซึ่งเตือนว่า 'เมื่อมาตรวัดกลายเป็นเป้าหมาย มันก็หยุดเป็นมาตรวัดที่ดี'

ภาพที่ 5- 9 กับดักตัวชี้วัด (The KPI Trap)

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Goodhart (1975); OECD, (2025)

ลูกศรที่พลาดเป้าหมายจริงแต่ถูกใจตัวชี้วัดย่อยคือคำเตือนที่แหลมคมสำหรับรัฐดิจิทัล: การวัดความสำเร็จด้วยจำนวนแพลตฟอร์ม จำนวนผู้ลงทะเบียน หรือความเร็วของระบบ โดยไม่ถามว่าชีวิตของผู้เปราะบางดีขึ้นจริงหรือไม่ คือการสร้างมหายัญดิจิทัลที่งดงามในเชิงตัวเลขแต่ว่างเปล่าในเชิงคุณค่า รัฐต้องการตัวชี้วัดใหม่ที่ไม่ลดทอนคุณค่าทางสังคมให้เหลือเพียงตัวเลขทางเศรษฐกิจ (Goodhart, 1975; OECD, 2025)

ในกรอบธรรมาภิวัฒน์ การหลีกเลี่ยงกับดักของ Goodhart's Law จำเป็นต้องยึดหลักเกณฑ์อย่างน้อยห้าประการในการออกแบบชุด KPI ประการแรก ตัวชี้วัดต้องสะท้อนเป้าหมายสุดท้าย ไม่ใช่กิจกรรมระหว่างทาง กล่าวคือ ต้องวัดว่าชีวิตของผู้คนดีขึ้นหรือไม่ ไม่ใช่เพียงว่าโครงการเสร็จสิ้นหรืองบประมาณถูกใช้ไปแล้ว ประการที่สอง ชุดตัวชี้วัดต้องหลากหลายมิติและไม่สามารถถูกปรับปรุงเพียงมิติเดียวโดยไม่แตะมิติอื่น เพราะหากมีเพียงตัวชี้วัดเดียว แรงจูงใจก็จะกระจุกอยู่ที่มิตินั้น ประการที่สาม ตัวชี้วัดบางส่วนต้องเป็นเชิงคุณภาพและเก็บจากเสียงของประชาชนโดยตรง ไม่ใช่จากรายงานของหน่วยงาน เพราะมุมมองจากผู้รับบริการมักแตกต่างจากมุมมองของผู้ให้บริการอย่างมีนัยสำคัญ ประการที่สี่ ตัวชี้วัดต้องถูกแยกแยะตามกลุ่มประชากรเสมอ เพราะค่าเฉลี่ยที่ดูดีอาจซ่อนความเหลื่อมล้ำที่รุนแรงระหว่างกลุ่ม และ ประการที่ห้า กระบวนการออกแบบตัวชี้วัดต้องมีส่วนร่วมจากประชาชนและกลุ่มที่ได้รับผลกระทบ เพราะตัวชี้วัดที่ออกแบบโดยผู้เชี่ยวชาญเพียงฝ่ายเดียวมักวัดในสิ่งที่ผู้เชี่ยวชาญให้ความสำคัญ มากกว่าสิ่งที่ผู้คนในชีวิตจริงถือว่าสำคัญ (Goodhart, 1975; OECD, 2025; GNH Centre Bhutan, 2010; Midgley, 2014)

ประการสุดท้ายที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกรอบธรรมาภิวัฒน์คือ การยอมรับอย่างถ่อมตัวว่า ไม่มีชุด KPI ใดสามารถจับคุณค่าทางสังคมได้อย่างครบถ้วน ตัวชี้วัดทุกชุดเป็นการลดทอนความซับซ้อนของชีวิตมนุษย์ลงมาในรูปที่วัดได้ และการลดทอนดังกล่าวย่อมมีต้นทุนเสมอ สิ่งที่ดีที่สุดที่ผู้ออกแบบนโยบายสามารถทำได้คือ ทำให้ต้นทุนนั้นชัดเจน เลือกชุดตัวชี้วัดที่ลดทอนน้อยที่สุดในด้านที่สำคัญที่สุด และรักษาไว้ซึ่งพื้นที่สำหรับการตัดสินใจเชิงคุณภาพที่ไม่อาจถูกแทนที่ด้วยตัวเลขได้ หลักการนี้เชื่อมกลับไปสู่กูฏทันตสูตรได้อย่างลึกซึ้ง เพราะพระสูตรไม่เสนอสูตรสำเร็จหรือตัวชี้วัดคงที่สำหรับความอยู่ดีมีสุขของสังคม หากเสนอคำถามที่ผู้ปกครองต้องถามตนเองอยู่เสมอว่า ประชาชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรีหรือไม่ (Harvey, 2000; Goodhart, 1975)

ในหัวข้อถัดไป การอภิปรายจะขยับสู่คำถามว่า ชุด KPI ธรรมาภิวัฒน์เชื่อมกับกรอบ SDGs และ GNH ในระดับสากลได้อย่างไร เพื่อแสดงว่า กรอบคิดที่พัฒนาจากพุทธปรัชญาไม่ได้โดดเดี่ยวอยู่ในตัวเอง หากสามารถทำงานร่วมกับกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนในยุคปัจจุบันได้อย่างมีนัยสำคัญ

5.5 ตัวชี้วัดบูรณาการ: กูฏทันตสูตร SDGs และ GNH

หากหัวข้อ 5.4 ได้วางหลักเกณฑ์ของการออกแบบชุด KPI ธรรมาภิวัฒน์ในสามระดับแล้ว คำถามที่ต้องตามมาคือ ชุดตัวชี้วัดเหล่านั้นสัมพันธ์กับกรอบการวัดผลที่ใช้อยู่ในระดับสากลอย่างไร ทั้ง SDGs ของสหประชาชาติและ GNH ของภูฏานต่างเป็นความพยายามในการเคลื่อนพ้นจากการวัดความสำเร็จของการพัฒนาด้วยตัวเลขเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ทั้งสองกรอบมีจุดเน้นและตรรกะที่แตกต่างกัน และเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักการในกูฏทันตสูตร จะเห็นได้ชัดว่ามีทั้งจุดที่ทับซ้อนและจุดที่กรอบพุทธปรัชญาเสนอสิ่งที่กรอบสากลยังขาด (OECD, 2025; GNH Centre Bhutan, 2010; UNDESA, 2021)

5.5.1 กูฏทันตสูตรกับตัวชี้วัดเชิงสังคม

กูฏทันตสูตรมิได้เสนอตัวชี้วัดในรูปแบบที่ทันสมัย แต่โครงสร้างของพระสูตรบ่งชี้ถึงมิติที่ควรถูกวัดในสังคมที่ปกครองดีอย่างน้อยสี่มิติ มิติแรกคือความสามารถในการดำรงชีพ วัดจากการที่ประชาชนมีอาชีพ มีทุน มีปัจจัยตั้งต้นในการทำงาน และมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ มิติที่สองคือ ความปลอดภัยและความสงบของสังคม วัดจากระดับอาชญากรรม ความรุนแรง และความหวาดกลัวในชีวิตประจำวัน มิติที่สามคือ ความไว้วางใจต่อรัฐและสถาบัน วัดจากการที่ประชาชนรับรู้ว่าการจัดสรรทรัพยากรของรัฐเป็นธรรมและเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ และมิติที่สี่คือ ความไม่เบียดเบียน วัดจากการที่นโยบายและกระบวนการของรัฐไม่สร้าง

ความทุกข์ให้กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อประโยชน์ของอีกกลุ่มหนึ่ง (Harvey, 2000; Bhikkhu Sujato, 2018; Chandarasorn et al., 2021)

สิ่งที่โดดเด่นของกูฏทันตสูตรในเชิงตัวชี้วัดคือ พระสูตรไม่ได้มองผลลัพธ์เหล่านี้แยกกัน แต่เชื่อมโยงกันในห่วงโซ่เหตุและผล กล่าวคือ หากรัฐจัดสรรทรัพยากรให้ประชาชนดำรงชีพได้ ความสงบของสังคมจะตามมา เมื่อสังคมสงบความไว้วางใจต่อสถาบันจะเพิ่มขึ้น และเมื่อสถาบันได้รับความไว้วางใจ การร่วมมือกันพัฒนาสังคมก็เป็นไปได้ ตรรกะนี้ชี้ว่าตัวชี้วัดที่ดีต้องไม่เพียงวัดแต่ละมิติแยกกัน แต่ต้องออกแบบให้สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมิติต่าง ๆ ด้วย ซึ่งเป็นจุดที่กรอบสากลส่วนใหญ่ยังทำได้ไม่สมบูรณ์นัก (Harvey, 2000; Midgley, 2014)

5.5.2 SDGs, GNH และตัวชี้วัดไทยที่เกี่ยวข้อง

SDGs ของสหประชาชาติประกอบด้วย 17 เป้าหมาย 169 เป้าประสงค์ และ 230 ตัวชี้วัด ครอบคลุมมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง ประเทศไทยได้บูรณาการ SDGs เข้าสู่ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12–13 โดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) เป็นกรอบเชื่อมโยงระหว่างเป้าหมายสากลกับบริบทไทย และในปี ค.ศ. 2025 ไทยอยู่ในอันดับที่ 43 จาก 167 ประเทศในดัชนี SDG Index ด้วยคะแนน 75.3 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยภูมิภาคและครองอันดับหนึ่งในอาเซียนเป็นปีที่เจ็ดติดต่อกัน อย่างไรก็ตาม ยังพบความท้าทายสำคัญใน SDG 5 (ความเท่าเทียมทางเพศ) SDG 10 (การลดความเหลื่อมล้ำ) SDG 13 (การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ) และ SDG 16 (สถาบันที่เข้มแข็งและยุติธรรม) ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับแกนหลักของธรรมาภิวัฒน์ (KMUTT, 2025; UN Thailand, 2024; Open Development Thailand, 2018)

GNH ของภูฏานสร้างบนสี่เสาหลัก ได้แก่ ธรรมาภิบาลที่ดี การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ซึ่งถูกขยายเป็น 9 โดเมน 33 ตัวชี้วัด ครอบคลุมมิติทางจิตใจ สุขภาพ การศึกษา การใช้เวลา ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ธรรมาภิบาล ความมีชีวิตชีวาของชุมชน ความหลากหลายทางนิเวศวิทยา และมาตรฐานการครองชีพ งานวิจัยที่เปรียบเทียบ GNH กับ SDGs พบจุดเชื่อมโยงแข็งแกร่งระหว่าง 8 โดเมนของ GNH กับ 14 เป้าหมาย SDGs โดยเฉพาะในด้านสุขภาพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และธรรมาภิบาล (OECD, 2025; UNDESA, 2021; Murdoch University, 2021)

ตัวชี้วัดไทย จาก TDRI เสนอ Thailand Index of Well-being ที่ใช้ OECD Better Life Index เป็นจุดเริ่มต้น โดยวัด 11 มิติของชีวิต ตั้งแต่ที่อยู่อาศัย งาน สุขภาพ สิ่งแวดล้อม ไปจนถึงการมีส่วนร่วมทางแพ่ง สำหรับ NESDC พบว่าในปี ค.ศ. 2024 ผู้ยากจนในไทยมีจำนวน 3.43 ล้านคน หรือ 4.89% ของประชากร โดยกลุ่มเกษตรกรคิดเป็น 45.49% ของผู้ยากจน สะท้อนให้เห็นความเปราะบางเชิงโครงสร้างที่ยังคงอยู่แม้ตัวเลขรวมจะดูดีขึ้น (TDRI, 2021; NESDC, 2024)

ตาราง 5- 2 เปรียบเทียบสามกรอบการพัฒนา

มิติ	กูฏทันตสูตร	SDGs	GNH
ฐานคิด	ลดเหตุแห่งทุกข์เชิงโครงสร้าง	การพัฒนาที่ยั่งยืน ครอบคลุม ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง	ความสุขแบบองค์รวมของมนุษย์และสังคม
หน่วยวัด	ความสามารถดำรงชีพ ความสงบสังคม ความไว้วางใจ	17 เป้าหมาย 169 เป้าประสงค์ 230 ตัวชี้วัด	9 โดเมน 33 ตัวชี้วัด 151 ตัวแปร
มิติที่เน้น	เศรษฐกิจฐานราก + ความปลอดภัย + ธรรมาภิบาล	เศรษฐกิจ + สังคม + สิ่งแวดล้อม (สมดุล)	จิตใจ + วัฒนธรรม + ธรรมชาติ + ธรรมาภิบาล

มิติ	กูฏทันตสูตร	SDGs	GNH
กลุ่มเป้าหมาย	ผู้เปราะบางก่อนเสมอ	ทุกคน (leave no one behind)	ประชาชนทุกระดับ วัดรายบุคคล
บทบาทรัฐ	นักลงทุนทางสังคม ไม่ใช่ผู้บังคับ	หุ้นส่วนการพัฒนา (SDG 17)	ผู้พิทักษ์ GNH ทุกนโยบายต้องผ่าน GNH screen
จุดแข็ง	ตรรกะเหตุ–ผลที่เชื่อมมิติต่าง ๆ	ครอบคลุม เชื่อมโยงสากล ติดตามได้	วัดคุณภาพชีวิตลึก รวมมิติที่ไม่เป็นวัตถุ
จุดอ่อน	ไม่มีตัวชี้วัดเชิงปฏิบัติสำเร็จรูป	เน้นตัวเลขรวม อาจซ่อนความเหลื่อมล้ำ	ซับซ้อน ปรับใช้ข้ามบริบทยาก
สถานะไทย	กรอบอ้างอิง	บูรณาการในยุทธศาสตร์ชาติแล้ว อันดับ 43 (2025)	ยังไม่มีการนำไปใช้อย่างเป็นทางการ

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Harvey, 2000; OECD, 2025; GNH Centre Bhutan, 2010; Chandarasorn et al., 2021; KMUTT, 2025; UN Thailand, 2024; Open Development Thailand, 2018)

ที่มาของแต่ละแถว:

- ฐานคิด / บทบาทรัฐ / จุดอ่อน (คอลัมน์กูฏทันตสูตร): Harvey, P. (2000). An Introduction to Buddhist Ethics; Chandarasorn et al. (2021)
- หน่วยวัด / มิติที่เน้น / จุดแข็ง (คอลัมน์ SDGs): UN Thailand (2024); Open Development Thailand (2018)
- สถานะไทย (SDGs): KMUTT Sustainable Development, Analysis of Thailand's SDG Status 2025
- หน่วยวัด / มิติที่เน้น / จุดแข็ง (คอลัมน์ GNH): GNH Centre Bhutan (2010); OECD Well-being KEP – Bhutan's GNH Index (2025)

- กลุ่มเป้าหมาย / บทบาทรัฐ (คอลัมน์ GNH): UNDESA, Gross National Happiness Index (2021)
- จุดอ่อน (GNH) / การเชื่อมกับ SDGs: Murdoch University Research Portal, Linkages between GNH and SDGs (2021)

มาตรฐานสากลเทียบกับภูมิปัญญาโบราณ

	กูฏทันตสูตร	SDGs (สหประชาชาติ)	GNH (ภูฏาน)
ฐานคิด (Base Logic)	ลดเหตุแห่งทุกข์ เชิงโครงสร้าง	การพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง	ความสุขแบบองค์รวม ของสังคม
มิติที่เน้น (Focus)	เศรษฐกิจฐานราก + ความปลอดภัย + ธรรมาภิบาล	เศรษฐกิจ + สังคม + สิ่งแวดล้อม	จิตใจ + วัฒนธรรม + ธรรมชาติ + ธรรมาภิบาล
กลุ่มเป้าหมาย	เริ่มที่ "ผู้เปราะบางก่อน" เสมอ	ครอบคลุมทุกคน	ประชาชนทุกระดับ
จุดแข็ง (Strengths)	มีตรรกะเหตุและผลที่เชื่อม มิติต่างๆ อย่างชัดเจน	เป็นสากลและติดตาม ผลได้ทั่วโลก	วัดคุณภาพชีวิตเชิงลึก รวมมิติทางจิตใจ

ภาพที่ 5- 10 มาตรฐานสากลเทียบกับภูมิปัญญาโบราณ

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Harvey (2000); OECD (2025); GNH Centre Bhutan (2010)

กูฏทันตสูตรไม่ใช่คู่แข่งของ SDGs หรือ GNH แต่ทำหน้าที่เป็นตัวกรองเชิงคุณค่า: ถามว่ากรอบสากลที่ใช้นั้นกำลังวัดสิ่งที่ถูกต้อง เพื่อคนที่ถูกต้อง และในลำดับที่ถูกต้องหรือไม่ SDGs ให้ความครอบคลุมและการติดตามระดับนานาชาติ GNH ขยายการวัดสู่มิติที่ไม่เป็นวัตถุ และกูฏทันตสูตรให้ตรรกะเหตุ-ผลที่เชื่อมทั้งสามมิติไว้ในห่วงโซ่เดียว (Harvey, 2000; OECD, 2025; GNH Centre Bhutan, 2010)

5.5.3 ข้อเสนอกรอบตัวชี้วัดบูรณาการสำหรับสังคมไทย

การบูรณาการกูฏทันตสูตร SDGs และ GNH เข้าด้วยกันเพื่อพัฒนากรอบตัวชี้วัดสำหรับสังคมไทยไม่ใช่การสร้างระบบใหม่ตั้งแต่ต้น หากเป็นการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างกรอบที่มีอยู่แล้วโดยใช้ธรรมาภิวัฒน์เป็นตัวกรองคุณค่า

กล่าวคือ ให้ SDGs เป็นกรอบเป้าหมายและการติดตามระดับชาติและนานาชาติ ให้ GNH เป็นแรงบันดาลใจในการขยายการวัดผลไปสู่มิติที่ไม่เป็นวัตถุ และให้หลักการของกูฏทันตสูตรเป็นหลักเกณฑ์ตัดสินว่า นโยบายใดตั้งอยู่บนฐานของการลดเหตุแห่งทุกข์อย่างแท้จริง (Harvey, 2000; OECD, 2025; GNH Centre Bhutan, 2010)

กรอบตัวชี้วัดบูรณาการสำหรับสังคมไทยควรมีโครงสร้างสี่ชั้น ชั้นแรก คือ ตัวชี้วัดเงื่อนไขพื้นฐาน วัดว่าประชาชนมีปัจจัยตั้งต้นในการดำรงชีพหรือไม่ ซึ่งตรงกับตรรกะของกูฏทันตสูตรและเชื่อมกับ SDG 1 2 3 และ 8 ได้แก่ อัตราความยากจนหลายมิติ (MPI) การเข้าถึงสุขภาพและการศึกษา และการมีงานทำที่มีคุณภาพ ชั้นที่สอง คือตัวชี้วัดความเป็นธรรมและการไม่ถูกกีดกัน วัดว่ากลุ่มที่เปราะบางเข้าถึงโอกาสและบริการได้เท่าเทียมกับกลุ่มอื่นหรือไม่ เชื่อมกับ SDG 5 และ 10 และโดเมน Living Standards ของ GNH ตัวชี้วัดในชั้นนี้ต้องแยกแยะตามเพศ อายุ ภูมิภาค และกลุ่มชาติพันธุ์เสมอ เพราะค่าเฉลี่ยระดับชาติมักซ่อนความเหลื่อมล้ำในกลุ่มย่อย ชั้นที่สาม คือตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความผาสุก วัดมิติที่เกินกว่าวัตถุ เช่น ความพึงพอใจในชีวิต ความไว้วางใจทางสังคม ความมีชีวิตชีวาของชุมชน และสุขภาวะทางจิต เชื่อมกับ GNH โดเมน Psychological Wellbeing และ Community Vitality และ SDG 3 และ 11 และ ชั้นที่สี่ คือตัวชี้วัดธรรมาภิบาลและความรับผิดชอบ วัดคุณภาพของสถาบันและกระบวนการสาธารณะ เชื่อมกับ SDG 16 และ GNH โดเมน Good Governance ได้แก่ ดัชนีการรับรู้การทุจริต การเข้าถึงข้อมูลสาธารณะ คุณภาพการมีส่วนร่วมในนโยบาย และระดับความไว้วางใจของประชาชนต่อรัฐ (TDRI, 2021; NESDC, 2024; OECD, 2025; GNH Centre Bhutan, 2010)

ในเชิงปฏิบัติ กรอบนี้ควรมีกลไกสำคัญสามประการ ประการแรกคือ การประเมินนโยบายก่อนบังคับใช้ โดยทุกนโยบายหลักต้องผ่านการตรวจสอบว่าตอบสนองตัวชี้วัดชั้นใดชั้นหนึ่งจริง และไม่สร้างผลลบต่อชั้นอื่น ตามแนวทางของ

GNH Screening ที่ภูฏานใช้ ประการที่สองคือ การจัดทำรายงานผลลัพธ์แยกตามกลุ่มประชากรและพื้นที่ เพื่อป้องกันไม่ให้ค่าเฉลี่ยระดับชาติซ่อนปัญหาเชิงโครงสร้างในกลุ่มและพื้นที่เฉพาะ และประการที่สามคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทบทวนตัวชี้วัด โดยชุดตัวชี้วัดต้องถูกทบทวนทุกรอบแผนพัฒนา โดยมีกระบวนการรับฟังเสียงประชาชนในการกำหนดว่าสิ่งใดสำคัญที่สุดต่อคุณภาพชีวิตในมุมมองของพวกเขา (TDRI, 2021; KMUTT, 2025; GNH Centre Bhutan, 2010)

ภาพที่ 5.11 แสดงกรอบตัวชี้วัดบูรณาการสี่ชั้นที่เสนอสำหรับประเทศไทย โดยเชื่อม SDGs กับ GNH และหลักการของกูฏทันตสูตรเข้าด้วยกันในโครงสร้างเดียว

ภาพที่ 5- 11 กรอบบูรณาการ 4 ชั้น

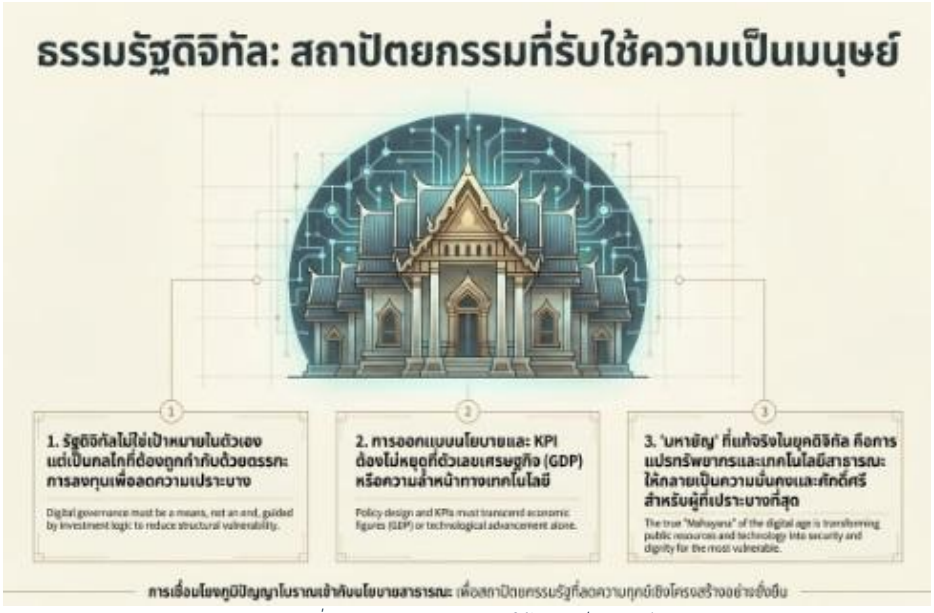
ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก TDRI (2021); KMUTT (2025); GNH Centre Bhutan (2010)

ลำดับชั้นจากล่างขึ้นบนไม่ใช่เพียงโครงสร้างเชิงตรรกะ แต่เป็นลำดับการลงทุน: ชั้น 1 (เงื่อนไขพื้นฐาน) ต้องได้รับการตอบสนองก่อนจึงจะมีความหมายที่จะวัดชั้นบน สอดคล้องกับตรรกะของกูฏทันตสูตรที่เสนอให้ลงทุนในปัจจัยยังชีพก่อนคาดหวังความสงบเรียบร้อย ชั้นที่ 4 (ธรรมาภิบาลและความรับผิดชอบ) ที่อยู่บนสุดคือเป้าหมายร่วมของทั้ง SDG 16 และ GNH Good Governance ที่จะยั่งยืนได้ก็

ต่อเมื่อสามชั้นล่างมั่นคงก่อน (TDRI, 2021; GNH Centre Bhutan, 2010; OECD, 2025)

กรอบตัวชี้วัดบูรณาการนี้จึงไม่ใช่เพียงเครื่องมือทางเทคนิค แต่เป็นการแสดงออกทางสถาบันของธรรมาภิวัฒน์ เพราะการที่รัฐยอมรับว่าตัวเลข GDP ไม่เพียงพอ ยอมรับว่าต้องวัดความเป็นธรรมในมิติที่ลึกกว่า และยอมรับว่าประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดว่า "ชีวิตที่ดี" คืออะไร นั่นคือการที่รัฐเริ่มปฏิบัติตามหลักการที่กูฏทันตสูตรสอนไว้เมื่อกว่าสองพันปีก่อนในภาษาร่วมสมัย

ภาพที่ 5.12 สังเคราะห์วิสัยทัศน์ของธรรมรัฐดิจิทัลในฐานะสถาปัตยกรรมที่รับใช้ความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นบทสรุปของข้อเสนอทั้งบทที่ห้า

ภาพที่ 5- 12 : ธรรมรัฐดิจิทัล:รับใช้ความเป็นมนุษย์

ที่มา:ผู้เขียนสังเคราะห์จากเนื้อหาในบทที่ 5

สามหลักการที่ภาพนี้นำเสนอย้อนกลับไปสู่ตรรกะของกูฏทันตสูตรอย่างตรงไปตรงมา: ประการแรก รัฐดิจิทัลที่ดีไม่ใช่เป้าหมายในตัวเอง แต่เป็นเครื่องมือที่

ถูกชี้นำด้วยคุณธรรม ประการที่สอง นโยบายไม่อาจตัดสินได้ด้วยตัวเลข GDP หรือความเร็วของนวัตกรรมเพียงอย่างเดียว ต้องถามว่าลดทุกข์ได้จริงหรือไม่ และประการที่สาม 'มหายัญ' ที่แท้จริงของยุคดิจิทัลคือการแปลงทรัพยากรสาธารณะและเทคโนโลยีให้กลายเป็นความมั่นคงและศักดิ์ศรีของผู้เปราะบางที่สุด ซึ่งเป็นหัวใจของธรรมาภิวัฒน์ในฐานะกรอบการพัฒนาสังคม มิใช่เพียงหลักจริยธรรมส่วนบุคคล (Harvey, 2000; Midgley, 2013; OECD, 2025)

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท

คำย่อ / คำศัพท์	ภาษาอังกฤษ	นิยาม / คำอธิบาย	ปรากฏใน
ธรรมาภิวัฒน์	Dhammapiwan / Buddhist-based Social Development	กรอบการพัฒนาสังคมที่ยึดหลักพุทธธรรมเป็นแกนคุณค่าในการออกแบบนโยบายและสถาบัน	5.1, 5.3, 5.4, 5.5
กูฏทันตสูตร	Kūṭadanta Sutta (DN 5)	พระสูตรในทีฆนิกายที่พระพุทธเจ้าทรงเสนอการแก้ปัญหาสังคมผ่านการลงทุนทางเศรษฐกิจ แทนการลงโทษหรือพิธีกรรม	5.2, 5.2.1–5.2.3, 5.5.1
มหายัญ	Great Sacrifice	ในบริบทพระสูตร หมายถึงการใช้ทรัพยากรสาธารณะขนาดใหญ่ ซึ่งกรอบหนังสือตีความใหม่ว่าคือการลงทุนทางสังคมเชิงนโยบาย	5.2.3
การพัฒนาสังคม	Social Development	แนวคิดของ Midgley ที่บูรณาการนโยบายเศรษฐกิจและสังคมเพื่อยกระดับสวัสดิการประชาชนอย่างเป็นระบบ	5.1, 5.2.2, 5.3.2

คำย่อ / คำศัพท์	ภาษาอังกฤษ	นิยาม / คำอธิบาย	ปรากฏใน
การลงทุนทางสังคม	Social Investment	มุมมองที่มองการใช้จ่ายด้านสังคม (การศึกษา สุขภาพ ทักษะ) ว่าเป็นการลงทุนที่ให้ผลตอบแทน ไม่ใช่ต้นทุนสูญเปล่า	5.2.2, 5.3.2, 5.3.3
งานสังคมสงเคราะห์เชิงพัฒนาการ	Developmental Social Work	แนวปฏิบัติที่เชื่อมงานระดับจุลภาค (บุคคล/ครอบครัว) กับการเปลี่ยนแปลงระดับมหภาค (นโยบาย/โครงสร้าง)	5.2.3, 5.3.2
KPI	Key Performance Indicators	ตัวชี้วัดประสิทธิภาพหลักที่ใช้วัดและกำกับผลลัพธ์ของนโยบายและองค์กร	5.4, 5.4.1–5.4.4
SDGs	Sustainable Development Goals	เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ข้อของสหประชาชาติ ปี ค.ศ. 2015–2030 มี 169 เป้าประสงค์ 230 ตัวชี้วัด	5.5.2, 5.5.3
GNH	Gross National Happiness	ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติของภูฏาน 9 โดเมน 33 ตัวชี้วัด วัดความอยู่ดีมีสุขเกินกว่า GDP	5.5.2, 5.5.3

คำย่อ / คำศัพท์	ภาษาอังกฤษ	นิยาม / คำอธิบาย	ปรากฏใน
GDP	Gross Domestic Product	ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ใช้วัดขนาดเศรษฐกิจ แต่ถูกวิจารณ์ว่าไม่สะท้อนคุณภาพชีวิตหรือความเป็นธรรม	5.1, 5.4.1, 5.5
MPI	Multidimensional Poverty Index	ดัชนีความยากจนหลายมิติของ OPHI/UNDP วัดความขาดแคลนด้านสุขภาพ การศึกษา และมาตรฐานครองชีพพร้อมกัน	5.5.3
SEP	Sufficiency Economy Philosophy	ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของไทย ใช้เป็นกรอบเชื่อมระหว่าง SDGs กับยุทธศาสตร์ชาติ	5.5.2
NESDC	National Economic and Social Development Council	สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หน่วยงานหลักของไทยในการจัดทำแผนพัฒนาและตัวชี้วัดระดับชาติ	5.5.2
TDRI	Thailand Development	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เสนอ Thailand Index of Well-being	5.5.2

คำย่อ / คำศัพท์	ภาษาอังกฤษ	นิยาม / คำอธิบาย	ปรากฏใน
	Research Institute		
กฎของ Goodhart	Goodhart's Law	หลักการที่ว่า "เมื่อมาตรวัดกลายเป็นเป้าหมาย มันก็หยุดเป็นมาตรวัดที่ดี" เตือนความเสี่ยงของการใช้ KPI อย่างผิดวิธี	5.4.4
ทศพิธราชธรรม	Dasa-rājа-dhamma	คุณธรรม 10 ประการสำหรับผู้ปกครองตามพุทธปรัชญา ใช้เป็นกรอบจริยธรรมของผู้ออกแบบนโยบาย	5.3.3, 5.4.3
วิถีสายกลาง	Middle Way / Majjhimā Paṭipadā	หลักการพุทธที่หลีกเลี่ยงความสุดโต่งทั้งสองด้าน นำมาใช้เป็นหลักดุลยภาพในการออกแบบนโยบาย	5.3.2
สวัสดิการสังคม	Social Welfare / Social Policy	นโยบายและโครงการของรัฐที่มุ่งตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ลดความเดือดร้อน และเพิ่มความอยู่ดีมีสุข	5.1, 5.3.1, 5.3.2

คำย่อ / คำศัพท์	ภาษาอังกฤษ	นิยาม / คำอธิบาย	ปรากฏใน
OECD Better Life Index	OECD Better Life Index (BLI)	กรอบตัวชี้วัดของ OECD วัด 11 มิติชีวิต เป็น benchmark ระดับสากลสำหรับการวัดผลการพัฒนาสังคม	5.4.1, 5.5.2

รายการอ้างอิง

Centre for Bhutan Studies & GNH Research. (2010). A short guide to Gross National Happiness Index. https://bhutanstudies.org.bt/wp-content/uploads/2025/01/A-Short-Guide-to-Gross-National-Happiness-Index.pdf

Chandarasorn, V., Lorsuwankul, C., & Mongkollaksana, K. (2021). Buddhist social contract theory: Kūṭadanta Sutta as a policy model. Journal of Public Administration and Governance, 11(2), 1–10.

Goodhart, C. A. E. (1975). Problems of monetary management: The U.K. experience. Papers in Monetary Economics, 1. Reserve Bank of Australia.

Harvey, P. (2000). An introduction to Buddhist ethics: Foundations, values and issues. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511800801

IndiKit. (2024). Guidance on measuring community participation indicators. https://www.indikit.net/

KMUTT Sustainable Development. (2025). Analysis of Thailand's sustainable development status 2025: Challenges and a path forward. https://sustainable.kmutt.ac.th/analysis-of-thailands-sustainable-development-status-2025-challenges-and-a-path-forward/

Midgley, J. (1995). Social development: The developmental perspective in social welfare. SAGE Publications.

Midgley, J. (2013). Social development: Theory and practice. SAGE Publications.

Midgley, J. (2014). Social development: Theory and practice. SAGE Publications.

Midgley, J., & Conley, A. (Eds.). (2010). Social work and social development: Theories and skills for developmental social work. Oxford University Press. https://academic.oup.com/book/8923

Midgley, J., Dahl, E., & Wright, A. C. (Eds.). (2017). Social investment and social welfare: International and critical perspectives. Edward Elgar.

Murdoch University. (2021). Linkages between Bhutan's Gross National Happiness (GNH) and the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs). Murdoch University Research Portal. https://researchportal.murdoch.edu.au/view/pdfCoverPage?instCode=61MUN_INST&filePid=13170657580007891&download=true

National Economic and Social Development Council (NESDC). (2024). 2024 report on poverty and inequality in Thailand. Office of the National Economic and Social Development Council.

OECD. (2011). How's life? Measuring well-being. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264121164-en

OECD. (2023). Well-being in Japan: Integrating well-being into policy. OECD Publishing.

OECD. (2025). Bhutan's Gross National Happiness (GNH) Index. Well-being Knowledge Exchange Platform. https://www.oecd.org/en/publications/well-being-knowledge-exchange-platform-kep_93d45d63-en/bhutan-s-gross-national-happiness-gn/

OECD. (2025). Well-being knowledge exchange platform (KEP). OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/well-being-knowledge-exchange-platform-kep_93d45d63-en/

Open Development Thailand. (2018). Sustainable Development Goals. https://thailand.opendevelopmentmekong.net/topics/sustainable-development-goals/

Payutto, P. A. (2018). Buddhist economics: A middle way for the market place (rev. ed.). Buddhadhamma Foundation.

Phon-ngam, K. (2021). Community empowerment indicators in Thai rural communities. Journal of Community Development

Research (Humanities and Social Sciences), 14(3). Naresuan University.

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.https://www.economie.gouv.fr/files/finances/presse/dossiers_de_presse/090914mesure_perf_eco_progres_social/synthese_anglais.pdf

Bhikkhu Sujato, (Trans.). (2018). K**ū**tadanta sutta: About K**ū**tadanta (DN 5). In Long discourses of the Buddha (D**ī**gha Nik**ā**ya). SuttaCentral. https://suttacentral.net/dn5/en/Bhikkhu Sujato, 2018?lang=en&layout=plain&reference=none&notes=asterisk&highlight=false&script=latin

Thailand Development Research Institute (TDRI). (2021, November 30). Measuring well-being in Thai society. https://tdri.or.th/en/2021/11/measuring-well-being-in-thai-society/

Transparency International Malaysia. (2022). KPI framework for good governance. TI Malaysia.

UN Department of Economic and Social Affairs (DESA). (2010). Rethinking poverty: Report on the world social situation 2010.

United Nations.
https://www.un.org/esa/socdev/rwss/docs/2010/fullreport.pdf

UN Department of Economic and Social Affairs (DESA). (2021). Gross National Happiness Index.
https://sdgs.un.org/partnerships/gross-national-happiness-index

United Nations Development Programme (UNDP). (2010). Governance for sustainable human development: A UNDP policy document. UNDP.

United Nations Thailand. (2024). Sustainable Development Goals in Thailand. https://thailand.un.org/en/sdgs

World Health Organization (WHO). (2010). Key concepts: Social determinants of health.
https://www.who.int/social_determinants/thecommission/finalreport/key_concepts/en/

บทที่ 6

ตื่นรู้ร่วมกัน: พลังจากฐานรากสู่นวัตกรรมสังคมที่ยั่งยืน
รากฐานและกลไกการตื่นรู้
(The Scaffolding of Collective Awakening)
คิด
(Think)
Praxis:
การผสาน "คิด" และ "ทำ"
ทำ
(Act)
การตื่นรู้ที่ขาดการลงมือทำจะเป็นเพียงแค่คำพูด
แต่การทำโดยไม่คิดวิเคราะห์จะไร้ทิศทาง
3 ระดับของโครงสร้างการตื่นรู้
จิตสำนึกกลุ่มย่อย
(Micro)
เครือข่ายชุมชน
(Meso)
สถาบันระดับสังคม
(Macro)
สัมมาทิฏฐิในระดับโครงสร้าง
การมองเห็นความจริงขององค์ประกอบต่างๆ ที่เป็นเหตุ
เป็นเสี้ยนไฮซึ่งส่งผลของการเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้องและเป็นธรรม
สะพานเชื่อมจากการตระหนักรู้สู่การลงมือทำ
(The Bridge to Action)
Collective Efficacy: พลัง "เราทำได้"
ความเชื่อร่วมกันของกลุ่มว่าสามารถบรรลุเป้าหมายได้
คือตัวชี้ขาดว่าจะเกิดการกระทำร่วมหรือไม่
พลังกลุ่มลดความรุนแรงได้
40%
ชุมชนที่มีความเชื่อมั่น
และพูดคุยกันสูง มีอัตราอาชญากรรม
ต่ำกว่าอย่างมีนัยสำคัญแม้ครัวเรือนจะเหมือนกัน
Civic Tech:
เทคโนโลยีต้องสร้างบน
"ความเชื่อใจ"
แพลตฟอร์มอย่าง vTaiwan หรือ X-Road ที่สำเร็จได้ต้องมี
กระบวนการที่โปร่งใสและเห็นผลลัพธ์ที่จับต้องได้จริง
กรณีศึกษา:
เปรียบเทียบความแตกต่างของ
นวัตกรรมสังคมข้ามประเทศ
กรณีศึกษา
จุดเด่น
ผลลัพธ์ที่สำคัญ
vTaiwan
(ไต้หวัน)
การเลือกสารที่ทำเทียบ
4 ขั้นตอน
ประชาชนส่วนใหญ่เชื่อมั่น
รัฐบาลและมีส่วนร่วมสูง
X-Road
(เอสโตเนีย)
โครงสร้างพื้นฐาน
รัฐบาลดิจิทัล
บริการภาครัฐมีประสิทธิภาพ
สูงและได้รับความไว้วางใจ
Porto Alegre
(บราซิล)
งบประมาณ
แบบมีส่วนร่วม
พื้นที่ยากจนได้รับการพัฒนา
ถนนและน้ำประปาอย่างเท่าเทียม

บทที่ 6

“ตื่นรู้ร่วมกัน”: นวัตกรรมสังคม, รัฐดิจิทัล และพลังชุมชน

Collective Awakening: Social Innovation, Digital Government, and Community Power

บทนี้ทำหน้าที่ตอบคำถามค้างจากบทก่อนว่า การออกแบบ KPI “ธรรมาภิวัฒน์” จากส่วนกลางจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมที่ยั่งยืนได้อย่างไร โดยย้ายจุดเน้นจากตัวชี้วัดเชิงนโยบายไปสู่ “ความตื่นรู้ร่วมกัน” และ collective efficacy ของชุมชนในฐานะเงื่อนไขกลางระหว่างนโยบายกับการลงมือกระทำจริงของผู้คน

ในบทก่อน ได้พิสูจน์ไปแล้วว่าหลักธรรมในกูฏทันตสูตรสามารถแปลงเป็นกรอบนโยบายและชุดตัวชี้วัด “ธรรมาภิวัฒน์” ได้อย่างมีระบบ แต่ยังทิ้งคำถามสำคัญไว้ว่า ชุดตัวชี้วัดที่ออกแบบจากส่วนกลางจะแปรเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ยั่งยืนได้อย่างไร หากชุมชนซึ่งเป็นหน่วยพัฒนาพื้นฐานยังไม่ตื่นรู้ว่าตนเองมีพลังจะลงมือกระทำ บทที่ 6 จึงรับคำถามนี้มาเป็นจุดตั้งต้นเพื่อสำรวจ “ห่วงโซ่เหตุผล” ระหว่างนโยบายส่วนกลางกับการกระทำร่วมของชุมชน

กูฏทันตสูตรชี้ให้เห็นว่าความล้มเหลวของยัญในอดีตมิได้เกิดจากการขาดพิธีกรรมหรือทรัพยากร หากเกิดจากการที่ผู้คนไม่ได้รับเงื่อนไขพื้นฐานในการเกื้อกูลกันและกัน ทำให้โครงสร้างสังคมไม่เอื้อต่อการกระทำร่วม นัยนี้จึงมิใช่เพียงเรื่องของปัจเจกที่ต้อง “พัฒนาตนเอง” แต่เป็นเรื่องของการออกแบบโครงสร้างและสถาบันทางสังคมให้เปิดพื้นที่ และสร้างเงื่อนไขให้ชุมชนสามารถรวมพลังลงมือกระทำได้จริง

Paulo Freire ใช้คำว่า conscientização เพื่ออธิบาย “ความสามารถในการแทรกแซงความเป็นจริงเพื่อเปลี่ยนแปลงมัน” ซึ่งมิใช่สิ่งที่มอบจากภายนอก หากงอกขึ้นจากกระบวนการสนทนาและการกระทำร่วมภายในชุมชนเอง ขณะที่ Robert Putnam และคณะเน้นว่า networks, trust และ norms ซึ่งเป็นรากฐานของการกระทำร่วมต้องสะสมในระยะยาว และ Albert Bandura แสดงให้เห็นว่าแม้ทุนทางสังคมจะมีอยู่ ชุมชนก็ยังไม่ลงมือกระทำ หากขาด perceived collective efficacy หรือความเชื่อร่วมว่าตนมีพลังเปลี่ยนแปลงความเป็นจริงได้จริง บทนี้จึงอ่านห่วงโซ่เหตุผลดังกล่าวผ่านห้าหัวข้อที่เชื่อมกันเป็นลำดับตรรกะเดียว

หัวข้อ 6.1 เสนอแนวคิด “ตื่นรู้ร่วมกัน” และสถาปัตยกรรมทฤษฎีสามชั้น (Freire, La Belle, Habermas) เพื่ออธิบายว่าจิตสำนึกวิพากษ์เดินทางจากปัจเจกสู่ชุมชนและต่อไปสู่สถาบันอย่างไร โดยแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต้องมีฐานอยู่บนการเปลี่ยนแปลงระดับจิตสำนึกที่สั่งสมผ่านการเรียนรู้แบบวิพากษ์ร่วมกัน หัวข้อ 6.2 เติม “ข้อขาด” ระหว่าง awareness กับ action ผ่านกรอบทุนทางสังคม (Putnam et al., 1993), การจัดการ commons (Ostrom, 1990) และ collective efficacy (Bandura, 1997; Sampson et al., 1997) เพื่อชี้ว่าเงื่อนไขทางสังคมแบบใดทำให้ความตระหนักรู้ยกระดับเป็นการลงมือร่วม

หัวข้อ 6.3 แสดงให้เห็นว่า social innovation และ civic tech ทำหน้าที่เป็น digital instantiation ของหลักการเหล่านี้ โดยใช้กรณี vTaiwan, Estonia และ Japan DX Co-Creation Platform เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ พร้อมกับชี้เงื่อนไขที่กำหนดว่า platform เหล่านี้จะนำไปสู่ strong democracy หรือเพียง thin democracy ในเชิงกระบวนการ หัวข้อ 6.4 ทดสอบหลักการกับกรณีที่มีสถาบันรองรับอย่างเป็นทางการ เช่น พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 กระบวนการ participatory budgeting ของ Porto Alegre และโครงการ co-creation ระดับนานาชาติ เพื่อวิเคราะห์ช่องว่างระหว่างกรอบกฎหมายกับศักยภาพเชิงสถาบันที่ดำรงอยู่จริงในทางปฏิบัติ

หัวข้อ 6.5 ปิดบทด้วยการสังเคราะห์ชุดตัวชี้วัดที่สามารถใช้วัดความสำเร็จของ “ตื่นรู้ร่วมกัน” ได้จริง ได้แก่ Collective Efficacy Scale (Sampson et al., 1997), Social Capital KPI 6 มิติ (World Bank/CIIF) และ OURdata Index (OECD, 2025) ซึ่งใช้วัดความก้าวหน้าในการออกแบบและดำเนินนโยบายข้อมูลเปิดของรัฐ บทนี้เสนอด้วยว่า “trust” ทำหน้าที่เป็นตัวแปรกลาง (mediating variable) ที่พาดผ่านทุกชั้นของการวิเคราะห์ ไม่ใช่เพียงผลลัพธ์ปลายทางของการพัฒนา

นัยสำคัญของงานสังเคราะห์ในบทนี้ต่อกรอบ Thammapiwat Integrative Social Development Framework คือ การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนจำเป็นต้องออกแบบเงื่อนไขให้ชุมชนสร้าง collective efficacy ของตนเองได้ แทนที่จะส่งมอบ KPI จากเบื้องบนลงล่างเพียงอย่างเดียว ในบริบทดิจิทัล civic tech และ GovTech จึงกลายเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพสูงในการเสริมสร้างอำนาจการกระทำร่วมของชุมชน แต่ก็เป็นเครื่องมือที่อาจนำไปสู่ thin democracy ได้ง่าย หากออกแบบโดยไม่คำนึงถึง inclusivity, digital literacy และวงจร feedback ที่มีความหมายจริงในสายตาของผู้ใช้

6.1 แนวคิด “ตื่นรู้ร่วมกัน”: จากปัจเจกสู่ระดับชุมชนและสังคม

การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างยั่งยืนไม่ได้เกิดจากการพัฒนาปัจเจกเพียงลำพัง แต่เกิดจากกระบวนการที่ “จิตสำนึกเชิงวิพากษ์” (critical consciousness: ความสามารถในการตั้งคำถามต่อความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง) ค่อย ๆ ขยายจากระดับบุคคลไปสู่ระดับชุมชนและระดับสังคม ซึ่งในที่นี้เรียกว่า “การตื่นรู้ร่วมกัน” แนวคิดนี้มีรากมาจากหลายทฤษฎีที่มาบรรจบกันในจุดร่วมสำคัญเดียวกัน คือ เสรีภาพที่แท้จริงต้องเกิดจากการร่วมกันเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม มากกว่าการวัดเสรีภาพจากความสำเร็จของปัจเจกเพียงอย่างเดียว

ภาพที่ 6.1 ด้านล่างสรุปสมการแกนกลางของบทนี้ โดยแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ ทุนทางสังคม และแพลตฟอร์มดิจิทัล ซึ่งต้องทำงานประกอบกันจึงจะก่อให้เกิดพลังการกระทำร่วมที่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมได้จริง

ภาพที่ 6- 1 สมการของพลังการกระทำร่วม

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Freire (1970), Putnam et al. (1993) และ European Commission (2013)

นัยสำคัญของสมการนี้คือ เทคโนโลยีเพียงลำพังไม่สามารถเปลี่ยนสังคมได้ รัฐดิจิทัลจึงไม่ควรถูกมองเพียงในฐานะ “เครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพ” แต่ควรถูกเข้าใจว่าเป็นนวัตกรรมทางสังคม ที่มีภารกิจในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนให้เปิดกว้าง เป็นธรรม และมีส่วนร่วมมากขึ้น (Freire, 1970; European Commission, 2013)

6.1.1 conscientização: รากฐานของการตื่นรู้เชิงวิพากษ์

Paulo Freire (1970) นิยาม conscientização ว่าเป็น “ความสามารถในการแทรกแซงความเป็นจริงเพื่อเปลี่ยนแปลงมัน” แนวคิดนี้ต่างจากกระบวนทัศน์การพัฒนาปัจเจกแบบกระแสหลักอย่างชัดเจน เพราะไม่ได้มุ่งให้บุคคลเรียนรู้ที่จะ “ปรับตัวเข้ากับ” โครงสร้างเดิม แต่เน้นให้กลุ่มคนพัฒนาความสามารถในการตั้งคำถาม วิพากษ์ และร่วมกันเปลี่ยนแปลงโครงสร้างนั้น (Freire, 1970 [PVR])

Freire วิจารณ์รูปแบบการศึกษาแบบ “banking model” (การสอนแบบฝากความรู้ทางเดียว) ว่าไม่เพียงล้มเหลวในเชิงการเรียนรู้ หากยังคงรักษาและตอกย้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กดขี่ไว้ต่อไป เพราะผู้เรียนไม่มีโอกาสพัฒนาทักษะในการวิเคราะห์โครงสร้างของความไม่เท่าเทียม และไม่ได้ถูกยอมรับในฐานะ “ผู้สร้างความรู้” ร่วมกับผู้อื่น

ที่สำคัญ กระบวนการสร้าง conscientização ไม่ได้เกิดในระดับปัจเจกอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็น “กระบวนการกลุ่ม” (group process) ที่อาศัย “การเรียนรู้แบบสนทนา” (dialogical learning: การแลกเปลี่ยนความคิดอย่างเท่าเทียม) เป็นหัวใจ La Belle (1987) อธิบายว่า consciousness raising คือ “รูปแบบการเรียนรู้แบบกลุ่มที่เน้นความสัมพันธ์แนวราบ และการเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับความเป็นจริงทางสังคม” (La Belle, 1987, pp. 201–217)

นัยสำคัญคือ การตื่นรู้ในระดับปัจเจกเป็นเพียง “เงื่อนไขที่จำเป็นแต่ยังไม่เพียงพอ” จิตสำนึกเชิงวิพากษ์จะกลายเป็นพลังเปลี่ยนแปลงสังคมได้ ก็ต่อเมื่อได้รับการหล่อเลี้ยงให้กลายเป็นความเข้าใจร่วมในระดับกลุ่มต่อโครงสร้างที่กดขี่ และต่อวิธีการจัดการกับโครงสร้างนั้นร่วมกัน

6.1.2 Praxis: กลไกเชื่อมการตื่นรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

แนวคิด praxis (การปฏิบัติการอย่างใคร่ครวญ: การผสาน “การคิดวิเคราะห์” กับ “การลงมือทำ”) ทำหน้าที่เป็น “กลไกเชื่อม” ระหว่าง consciousness (จิตสำนึกเชิงวิพากษ์: ความสามารถในการเข้าใจและตั้งคำถามต่อโครงสร้างสังคม) กับ change (การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหรือเงื่อนไขทางสังคมให้เป็นธรรมมากขึ้น)

Freire (1970) อธิบายว่า praxis คือกระบวนการ “สลับวน” ระหว่าง reflection (การสะท้อนคิดร่วมกัน: การวิเคราะห์ประสบการณ์และโครงสร้างที่เกี่ยวข้อง) กับ action (การลงมือกระทำ: การปฏิบัติจริงเพื่อเปลี่ยนแปลงสถานการณ์) อย่างมีเป้าหมายและทิศทางชัดเจน

หากขาด praxis การตื่นรู้จะกลายเป็นเพียง verbalism (การพูดหรือถกเถียงเชิงทฤษฎีโดยไม่ส่งผลต่อความเป็นจริง) ในทางกลับกัน หากมีแต่ action โดยไม่มี reflection ก็จะกลายเป็น activism (การลงมือกระทำที่ขาดการวิเคราะห์เชิงลึกและทิศทาง) ซึ่งเสี่ยงต่อการทำให้พลังการเคลื่อนไหวกระจัดกระจาย และไม่อาจแตะต้องปัญหาเชิงโครงสร้างได้อย่างยั่งยืน (Freire, 1970)

กรอบนี้ช่วยอธิบายว่า community organizing (การจัดตั้งและขับเคลื่อนชุมชน: กระบวนการที่ผู้คนรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาและสร้างอำนาจต่อรองร่วมกัน) ที่ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อยสองประการควบคู่กัน ได้แก่

- **พื้นที่สำหรับ reflection เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมเกี่ยวกับปัญหาและโครงสร้างที่ก่อให้เกิดปัญหา**
- **กลไกสำหรับ action เพื่อแปลงความเข้าใจนั้นไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงรูปธรรม**

สององค์ประกอบนี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การคิดโดยไม่ลงมือทำย่อมไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ขณะที่การลงมือทำโดยปราศจากการคิดวิเคราะห์ก็เสี่ยงต่อการหลงทิศทาง หรือเผลอไปตอกย้ำโครงสร้างเดิมที่ต้องการเปลี่ยนแปลง

ภาพที่ 6.2 ด้านล่างแสดงสะพานที่เชื่อมช่องว่างระหว่างความตระหนักรู้ในปัญหากับการลงมือเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง โดยมี praxis และพลังรวมหมู่ทำหน้าที่เป็นโครงรับน้ำหนักของสะพานดังกล่าว

ภาพที่ 6- 2 ช่องว่างระหว่าง "ความตระหนักรู้" สู่ "การลงมือทำ"

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Freire (1970) และ Bandura (1997)

ฟันเฟือง reflection–action–reflection ตอกย้ำข้อเสนอของ Freire ว่าการคิดโดยไม่ลงมือทำจะกลายเป็นเพียง verbalism ส่วนการลงมือทำโดยไม่ไตร่ตรองจะกลายเป็น activism ที่เสี่ยงหลงทิศทาง สะพานดังกล่าวจะรองรับน้ำหนักได้จริงก็ต่อเมื่อกลุ่มมีความเชื่อร่วมกันว่าตนสามารถสร้างผลลัพธ์ได้ (Freire, 1970; Bandura, 1997)

6.1.3 Communicative Action: ฐานเชิงสถาบันของการตื่นรู้ระดับสังคม

ขณะที่ Freire มุ่งอธิบาย “กลไกการเรียนรู้” ในระดับการศึกษา (pedagogical mechanism: วิธีที่ผู้คนพัฒนาจิตสำนึกผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน) Jürgen Habermas (1984) เสนอกรอบในระดับ “สถาบันสังคม” ผ่านแนวคิด communicative action (การกระทำผ่านการสื่อสาร: การที่ผู้คนใช้เหตุผลแลกเปลี่ยนกันเพื่อสร้างความเข้าใจร่วม)

ตาม Stanford Encyclopedia of Philosophy แนวคิดนี้ถือเป็น “รูปแบบพื้นฐานของการกระทำ” ที่รองรับ deliberative democracy (ประชาธิปไตยเชิงปรึกษาหารือ: ระบบที่การตัดสินใจสาธารณะเกิดจากการถกเถียงอย่างมีเหตุผลของประชาชน) (Habermas, 1984) Habermas ยังเสนอแนวคิด ideal speech situation (สถานการณ์การสื่อสารในอุดมคติ: พื้นที่ที่ทุกคนมีสิทธิพูดเท่าเทียม ปราศจากการบังคับหรืออำนาจแฝง) ซึ่งทำหน้าที่เป็น “เงื่อนไขเชิงสถาบัน” ที่เอื้อให้การตื่นรู้ระดับกลุ่ม (conscientização) พัฒนาไปสู่การกำหนดนโยบายสาธารณะได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล

ความสัมพันธ์ระหว่างกรอบของ Freire และ Habermas ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์เชิงแข่งขัน หากเป็นความสัมพันธ์เชิงเสริม (complementary) โดยอธิบายคนละระดับของกระบวนการเดียวกัน Freire อธิบายระดับจุลภาค (micro) ว่าด้วยกระบวนการสร้างจิตสำนึกในกลุ่มย่อยผ่านการเรียนรู้และ praxis ส่วน Habermas อธิบายระดับมหภาค (macro) ว่าด้วยโครงสร้างสถาบันที่เปิดพื้นที่ให้การสื่อสารเชิงเหตุผลส่งผลต่อการตัดสินใจสาธารณะ

หากไม่มีกรอบของ Habermas การเชื่อมแนวคิด “การตื่นรู้” เข้ากับเครื่องมือร่วมสมัยอย่าง civic tech (เทคโนโลยีเพื่อการมีส่วนร่วมของพลเมือง เช่น แพลตฟอร์มแสดงความคิดเห็นสาธารณะ) และ govtech (เทคโนโลยีภาครัฐเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความโปร่งใส) ที่จะอภิปรายในหัวข้อ 6.3 จะขาดฐานอธิบายเชิง

สถาบันที่ชัดเจน ตารางที่ 6.1 สังเคราะห์ความแตกต่างระหว่างสามแนวคิดหลักที่ประกอบกันเป็นฐานทฤษฎีของ “ตื่นรู้ร่วมกัน” เพื่อให้เห็นว่าแต่ละกรอบทำหน้าที่เชิงวิเคราะห์ต่างกันอย่างไร และแต่ละกรอบรับผิดชอบ “บท” ใดในห่วงโซ่เหตุผลของบทนี้

ตาราง 6 - 1 เปรียบเทียบกรอบทฤษฎีหลักของ "ตื่นรู้ร่วมกัน"

มิติวิเคราะห์	Freire (1970) Pedagogy of the Oppressed ISBN 0-8264-1276-9	La Belle (1987) Comparative Education Review 31(2), pp. 201–217	Habermas (1984) Theory of Communicative Action Beacon Press
บทบาทเชิงวิเคราะห์ในบทที่ ๖	นิยามแนวคิดหลักและ micro-mechanism ของการสร้างจิตสำนึกวิพากษ์	เชื่อมจาก individual สู่ group pedagogy — อธิบายว่า consciousização เป็น social process ไม่ใช่ individual process	วาง macro-institution ที่ทำให้การตื่นรู้ระดับชุมชนขยายสเกลสู่นโยบายและ civic tech
สเกลของการวิเคราะห์	Micro: ปัจเจก → กลุ่มเล็ก ผ่าน dialogical education	Meso: กลุ่ม → ชุมชน ผ่าน group pedagogy แนวราบ	Macro: ชุมชน → สังคม/นโยบาย ผ่าน deliberative institution
กลไกหลัก (mechanism)	Praxis: reflection ↔ action วนซ้ำ; ปฏิเสธ banking model	Consciousness raising: ความสัมพันธ์แนวราบ + การเรียนรู้ซึ่งกันและกันในกลุ่ม	Ideal speech situation: พื้นที่สาธารณะปราศจากการบังคับ + เหตุผลเป็นพื้นฐานการตัดสินใจ
เงื่อนไขสำเร็จ	ผู้นำเป็น co-learner ไม่ใช่ผู้ถ่ายทอด; พื้นที่ปลอดภัยสำหรับ critical dialogue	ความสม่ำเสมอของ group interaction; ความหลากหลายของสมาชิก; ไม่มีลำดับชั้น	Inclusivity; ทุกฝ่ายมีสิทธิ์พูด; ปราศจาก strategic action ที่แอบแฝง
ข้อจำกัด / ขอบเขต	พัฒนาในบริบท Latin America — transferability สู่ Asia ต้องการการทดสอบ; ยังขาด KPI วัดผล conscientização	อธิบาย process ดีแต่ไม่อธิบายว่าทำไมบางกลุ่มจึงไม่ลงมือกระทำแม้มีจิตสำนึกแล้ว (→ ต้องการ Bandura C3)	อุดมคติสูง; real-world public spheres มักถูกครอบงำโดยอำนาจ; digital platforms อาจไม่บรรลุ ideal speech
การเชื่อมกับบทต่อไป	→ ๖.๒: ต้องการ social capital (Putnam) และ collective efficacy (Bandura) เพื่ออธิบาย missing link จาก awareness สู่ action	→ ๖.๒: group pedagogy เป็น mechanism สร้าง social capital ผ่าน horizontal networks	→ ๖.๓: ideal speech situation คือ normative standard สำหรับประเมิน civic tech และ vTaiwan

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก Freire (1970, Herder and Herder, ISBN 0-8264-1276-9); La Belle (1987, Comparative Education Review, 31(2), pp. 201–217); Habermas (1984, Beacon Press); Habermas, J. (2023)

ตารางที่ 6.1 ชี้ให้เห็นโครงสร้างสำคัญสองประการ ประการแรก กรอบแนวคิดทั้งสามไม่ได้แข่งขันกัน หากแต่ทำงานอยู่ใน “คนละระดับของการวิเคราะห์” (levels of analysis) ได้แก่ Freire ในระดับ micro (ระดับปัจเจกและกลุ่มย่อย), La Belle ในระดับ meso (ระดับชุมชนหรือเครือข่ายระหว่างกลุ่ม) และ Habermas ในระดับ macro (ระดับสถาบันและสังคมโดยรวม) นัยสำคัญคือ งานวิเคราะห์จำเป็นต้องใช้ทั้งสามกรอบร่วมกันอย่างเป็นลำดับชั้น (layered approach) ไม่ใช่เลือกใช้เพียงกรอบใดกรอบหนึ่ง

ประการที่สอง กรอบของ Freire และ La Belle มีข้อจำกัดร่วมกัน คือยังไม่สามารถอธิบายได้อย่างเพียงพอว่าทำไม “บางกลุ่มที่มีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์แล้ว” ยังไม่ลงมือเปลี่ยนแปลงสังคม ช่องว่างนี้ชี้ไปสู่ความสำคัญของสองแนวคิดเพิ่มเติม ได้แก่ collective efficacy (Bandura, 1997: ความเชื่อร่วมกันของกลุ่มว่าตนสามารถลงมือทำและสร้างผลลัพธ์ได้จริง) และ social capital (Putnam et al., 1993: ทรัพยากรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ เครือข่าย และบรรทัดฐานความร่วมมือ ที่เอื้อให้การลงมือทำร่วมกันเกิดขึ้นได้)

แนวคิดทั้งสองจึงทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการอธิบาย “ช่วงเปลี่ยนผ่าน” จาก “การตื่นรู้” ไปสู่ “การกระทำร่วม” และทำหน้าที่เป็นแกนหลักของการวิเคราะห์ในหัวข้อ 6.2

6.1.4 มิติพุทธปรัชญา: สัมมาทิฏฐิในฐานะกรอบวิเคราะห์

แนวคิด “ตื่นรู้ร่วมกัน” สามารถอธิบายให้ชัดขึ้นได้ผ่านพุทธปรัชญา โดยเฉพาะแนวคิดสัมมาทิฏฐิ (sammā-diṭṭhi) ซึ่งหมายถึง “ความเห็นที่ถูกต้อง” หรือการมองเห็นความจริงตามที่เป็นจริง ทั้งยังเป็นองค์ประกอบแรกของมรรคแปด ทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขตั้งต้น (precondition) ของการกระทำที่ถูกต้องทั้งหมด (Bhikkhu Ñāṇamoli & Bhikkhu Bodhi, 1995, MN 9)

ในเชิงโครงสร้างความคิด สัมมาทิฏฐิและ conscientização (จิตสำนึกเชิงวิพากษ์: ความสามารถในการเข้าใจและตั้งคำถามต่อโครงสร้างความไม่เท่าเทียม) มีลักษณะร่วมกันตรงที่ยืนยันว่าการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงต้องเริ่มจาก “การมองเห็นความจริง” ไม่ใช่จากการรับรู้ที่ถูกบิดเบือนด้วยอวิชชาหรืออำนาจครอบงำ อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแนวคิดมีขอบเขตต่างกัน สัมมาทิฏฐิครอบคลุมทั้งระดับปัจเจก (เช่น ไตรลักษณ์: ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตน) และระดับสังคม (เช่น ความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยแบบกรรม) ขณะที่ conscientização ในความหมายของ Freire มุ่งเน้นการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมและการเมืองเป็นหลัก

หัวข้อ 6.1 โดยรวมจึงเสนอ “โครงสร้างสามชั้น” เป็นฐานของทั้งบท แก่นสำคัญคือ การตื่นรู้ร่วมกันเป็นกระบวนการที่แตกต่างจากการพัฒนาปัจเจก เพราะมุ่งสร้างความสามารถของ “กลุ่ม” ในการแทรกแซงและเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ไม่ใช่เพียงการช่วยให้บุคคลปรับตัวเข้ากับโครงสร้างเดิม กลไกหลักของกระบวนการนี้คือ praxis (การปฏิบัติการอย่างใคร่ครวญ: การสลับระหว่างการคิดและการลงมือทำ) ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมการตระหนักรู้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง โดย Freire (1970) อธิบายว่า praxis เกิดจากการเคลื่อนไหวระหว่าง reflection (การสะท้อนคิด: การวิเคราะห์ประสบการณ์และโครงสร้าง) กับ action (การลงมือกระทำ: การเปลี่ยนแปลงสถานการณ์จริง)

ทั้งสองส่วนแยกจากกันไม่ได้ หากมีแต่ action จะกลายเป็น activism (การเคลื่อนไหวที่ขาดการวิเคราะห์ จึงมักวนซ้ำปัญหาเดิม) แต่หากมีแต่ reflection จะกลายเป็น verbalism (การวิพากษ์เชิงคำพูดที่ไม่ก่อผลในความเป็นจริง) (Freire, 1970, pp. 87–88) ความสัมพันธ์นี้มีลักษณะเชิง dialectical (โต้ตอบต่อเนื่อง) กล่าวคือ reflection นำไปสู่ action และผลของ action จะย้อนกลับมาทำให้ reflection ลึกขึ้น กลุ่มจึงสามารถปรับยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ La Belle (1987, pp. 201–217) เสริมว่า praxis ในระดับกลุ่มต้องอาศัยความสัมพันธ์แนวราบ (horizontal relations: ไม่มีโครงสร้างลำดับชั้นครอบงำ) เพราะโครงสร้างอำนาจภายในกลุ่มสามารถบิดเบือนทั้งการคิดและการตัดสินใจ

ในบริบทไทย ข้อนี้มีนัยสำคัญต่อการออกแบบการมีส่วนร่วม เช่น เวทีประชาคมที่รัฐเป็นฝ่ายกำหนดวาระและประชาชนมีบทบาทเพียงรับฟัง ไม่ใช่พื้นที่ของ praxis แต่กลับใกล้กับ banking model ในเชิงนโยบาย ซึ่งสร้าง “การมีส่วนร่วมเชิงรูปแบบ” โดยไม่ก่อให้เกิด collective efficacy (ความเชื่อร่วมว่ากลุ่มสามารถลงมือและเปลี่ยนแปลงได้จริง) การทำความเข้าใจ “ตื่นรู้ร่วมกัน” อย่างครบถ้วนจึงจำเป็นต้องใช้สามกรอบร่วมกันในคนละระดับ ได้แก่ ระดับ micro:

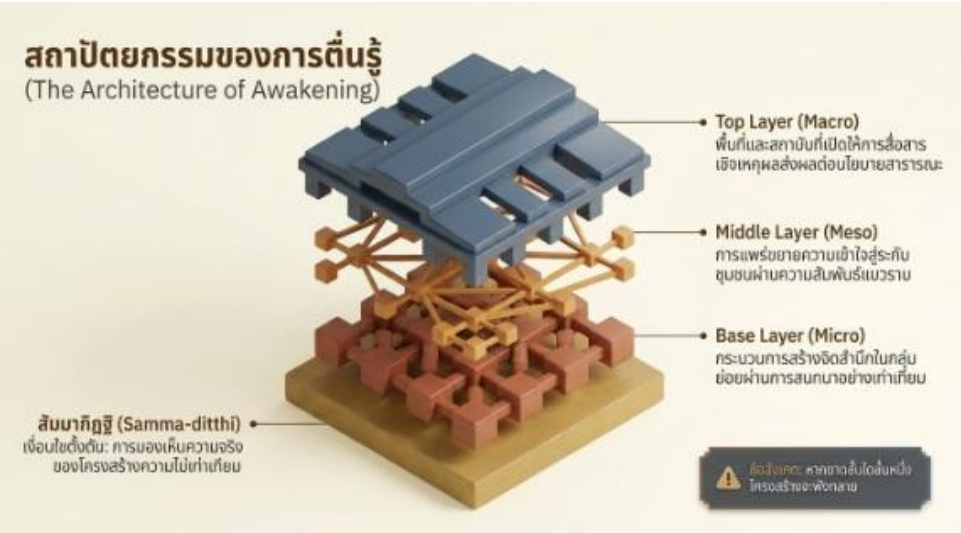
Freire (1970) อธิบายการก่อรูปของจิตสำนึกในกลุ่มเล็กผ่าน dialogical education (การเรียนรู้ผ่านการสนทนาอย่างเท่าเทียม) ระดับ meso: La Belle (1987) อธิบายการแพร่ขยายของจิตสำนึกจากปัจเจกสู่ชุมชนผ่านการเรียนรู้แบบกลุ่ม และระดับ macro: Habermas (1984) อธิบายสถาบันที่เปิดให้การสื่อสารเชิงเหตุผลส่งผลต่อนโยบาย ผ่าน ideal speech situation (พื้นที่ที่ทุกคนมีสิทธิ์สื่อสารอย่างเสรีและเท่าเทียม)

สามระดับนี้ทำหน้าที่ร่วมกันเป็น scaffolding (โครงค้ำทางทฤษฎี) หากขาดระดับใดระดับหนึ่ง การอธิบายการเปลี่ยนแปลงสังคมจะไม่สมบูรณ์ เช่น หากขาด Habermas การตื่นรู้จะไม่เชื่อมสู่นโยบาย หากขาด Freire สถาบันจะไม่มีฐานจิตสำนึกจากประชาชน และหากขาด La Belle ก็จะไม่อาจอธิบายการขยายจากปัจเจกสู่ชุมชนได้ โครงสร้างนี้ยังทำหน้าที่เป็นฐานสำหรับหัวข้อถัดไป ได้แก่ social capital (6.2) และ civic tech (6.3) ที่จะอธิบายเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเพิ่มเติม

อย่างไรก็ตาม แม้ทั้งสามกรอบจะอธิบาย “การเกิดและการขยายของจิตสำนึก” ได้ดี ยังมีคำถามสำคัญที่ไม่อาจตอบได้ครบถ้วน คือ เหตุใดบางกลุ่มที่ “ตื่นรู้แล้ว” ยังไม่ลงมือกระทำ ขณะที่บางกลุ่มซึ่งมีทรัพยากรน้อยกลับสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างมีพลัง คำตอบชี้ไปที่ตัวแปรเชิงจิตวิทยาและสังคมที่กรอบเดิมไม่ได้เน้น ได้แก่ collective efficacy (Bandura, 1997: ความเชื่อร่วมของกลุ่มว่าตนสามารถบรรลุเป้าหมายได้ ซึ่งกำหนดการตัดสินใจลงมือ ระดับความพยายาม และความคงทนต่ออุปสรรค) และ social capital (Putnam et al., 1993: เครือข่าย ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานความร่วมมือ ที่ช่วยลดต้นทุนของการลงมือทำร่วมกัน)

แนวคิดทั้งสองจึงไม่ใช่การแทนที่ Freire หรือ Habermas แต่เป็นการ “เติมเต็ม” ในจุดที่กรอบเดิมหยุดลง กล่าวคือ การตื่นรู้ (หัวข้อ 6.1) ทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขจำเป็น ขณะที่ collective efficacy และ social capital ทำหน้าที่เป็น

เงื่อนไขเพียงพอ ที่ทำให้การตื่นรู้นั้นแปรเปลี่ยนเป็นพลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้จริง ซึ่งเป็นประเด็นหลักของหัวข้อ 6.2 ภาพที่ 6.3 ด้านล่างสังเคราะห์กรอบทฤษฎีทั้งหมดของหัวข้อ 6.1 เป็น “สถาปัตยกรรมของการตื่นรู้” สามชั้น โดยมีสัมมาทิฏฐิเป็นฐานรากของโครงสร้างทั้งหมด

ภาพที่ 6-3 สถาปัตยกรรมการตื่นรู้

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Freire (1970), Habermas (1984) และ Bhikkhu Ñāṇamoli & Bhikkhu Bodhi (1995)

ชั้น micro–meso–macro ในภาพจึงชี้ให้เห็นว่า กระบวนการสร้างจิตสำนึกในกลุ่มย่อย การแพร่ขยายผ่านความสัมพันธ์แนวราบของชุมชน และพื้นที่สาธารณะเชิงสถาบัน ต้องค้ำยันกันทั้งระบบ หากขาดชั้นใดชั้นหนึ่ง โครงสร้างทั้งหมดย่อมพังลง (Freire, 1970; Habermas, 1984)

6.2 ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วม และทุนทางสังคม

ข้อวิพากษ์จากหัวข้อ 6.1 ชี้ว่า การมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์เป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนแปลงสังคม แต่ยังไม่เพียงพอ เพราะยังไม่อธิบายว่าทำไมบาง

ชุมชนแม้จะตระหนักปัญหาชัดเจนแล้ว กลับยังไม่สามารถลงมือทำร่วมกันได้ หัวข้อนี้จึงสืบค้น “ช่องว่าง” ดังกล่าวผ่านสามทฤษฎีที่เกื้อหนุนกัน ได้แก่ ทุนทางสังคม (Putnam et al., 1993) การจัดการทรัพยากรส่วนรวม (Ostrom, 1990) และ collective efficacy (Bandura, 1997; Sampson et al., 1997)

ในกรอบนี้ social capital ทำหน้าที่เสมือน “resource” หรือทรัพยากรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ เครือข่าย และบรรทัดฐานความร่วมมือ ที่ช่วยให้ผู้คนทำงานร่วมกันได้ง่ายขึ้น Ostrom’s institutions ทำหน้าที่เป็น “structure” หรือโครงสร้างกติกาและสถาบันที่ออกแบบมาเพื่อให้การจัดการทรัพยากรร่วมเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน ขณะที่ collective efficacy ทำหน้าที่เป็น “psychological bridge” หรือสะพานเชิงจิตวิทยาที่ทำให้ทรัพยากรและโครงสร้างเหล่านี้แปรเป็น collective action จริงได้ เพราะคือความเชื่อร่วมของกลุ่มว่าตนมีความสามารถพอที่จะลงมือและสร้างผลลัพธ์ร่วมกันได้

6.2.1 ทางสังคม: โครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้ความร่วมมือเป็นไปได้

Robert Putnam, Robert Leonardi และ Raffaella Nanetti (1993) ศึกษา 20 ภูมิภาคในอิตาลีระหว่างปี ค.ศ. 1970–1993 และนิยาม social capital ว่าเป็น “ลักษณะของการจัดระเบียบทางสังคม เช่น เครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ ที่ช่วยให้การกระทำและความร่วมมือเพื่อประโยชน์ร่วมเกิดขึ้นได้” (Putnam et al., 1993, p. 35) ผลการศึกษาพบว่า ภูมิภาคที่มี civic traditions สูงกว่า — วัดจากการเข้าร่วมสมาคม การอ่านหนังสือพิมพ์ และการไปเลือกตั้ง — มีประสิทธิภาพของรัฐบาลท้องถิ่นสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญ

ข้อค้นพบนี้มีนัยเชิงนโยบายสำคัญว่า ทุนทางสังคมไม่ได้เกิดขึ้นในระยะสั้น แต่ค่อย ๆ สะสมหรือเสื่อมถอยตามเส้นทางประวัติศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ (historical path) นโยบายระยะสั้นจึงแทบไม่สามารถสร้างทุนทางสังคมขึ้นจากศูนย์ได้ หากต้องอาศัยฐานความสัมพันธ์และความไว้วางใจที่มีอยู่เดิม อย่างไรก็ตาม

งานวิชาการต่อมาได้ชี้ข้อจำกัดสำคัญของ Putnam คือการแยก bonding capital และ bridging capital ออกจากกันไม่ชัดเจนพอ

Bonding capital หมายถึงความไว้วางใจและเครือข่ายภายในกลุ่มเดียวกัน ซึ่งช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งในระยะสั้น แต่หากขาด bridging capital ที่เชื่อมข้ามกลุ่ม ความเข้มแข็งนั้นอาจกลายเป็นการปิดกลุ่ม และนำไปสู่การกีดกันหรือการขัดขวางการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง (Putnam, 2000) ข้อวิจารณ์นี้สำคัญมากต่อการออกแบบนโยบายชุมชนในไทย เพราะประชาคมหมู่บ้านจำนวนมากมี bonding capital สูงแต่ bridging capital ต่ำ จึงร่วมมือกันภายในกลุ่มได้ดี แต่ประสานงานข้ามชุมชนได้ยาก

World Bank จึงสังเคราะห์ social capital ออกเป็น 6 มิติที่สามารถวัดได้ ได้แก่ social networks, trust and solidarity, mutual-help and reciprocity, social cohesion and inclusion, social participation และ information and communication (Grootaert et al., 2004, p. 5) การสังเคราะห์นี้ขยายกรอบของ Putnam จากการเน้นสมาคมพลเมืองเพียงอย่างเดียวไปสู่กรอบที่ครอบคลุมและประยุกต์ใช้กับการประเมินนโยบายหลากหลายรูปแบบได้มากขึ้น รวมถึงการออกแบบ community empowerment programs ในบริบทไทย

6.2.2 Governing the Commons: หลักฐานว่าชุมชนจัดการโครงสร้างร่วมกันได้โดยไม่ต้องพึ่งรัฐหรือตลาด

Elinor Ostrom (1990) โต้แย้งข้อสรุปของ Hardin (1968) เรื่อง “tragedy of the commons” โดยใช้กรณีศึกษาหลายพื้นที่ทั่วโลก เช่น ชาวประมง ระบบชลประทานชุมชน และการจัดการป่า แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถสร้าง “สถาบัน” สำหรับจัดการ common-pool resources (ทรัพยากรร่วมที่ใช้ร่วมกันได้แต่มีความเสี่ยงถูกใช้เกินขนาด) ได้อย่างยั่งยืน โดยไม่จำเป็นต้องแปรรูปเป็นทรัพย์สินส่วนตัว

หรือให้รัฐกลางควบคุมทั้งหมด ผลงานนี้นำไปสู่รางวัล Nobel Economics ปี ค.ศ. 2009

Ostrom สรุป 8 design principles ของสถาบันที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ การกำหนดขอบเขตสมาชิกให้ชัดเจน การตั้งกฎให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น การให้ผู้ใช้มีส่วนร่วมในการปรับกฎ การตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ การลงโทษแบบไล่ระดับ มีกลไกแก้ข้อขัดแย้ง ยอมรับสิทธิขององค์กรจากภายนอก และสำหรับระบบขนาดใหญ่ ต้องมี nested institutions (สถาบันซ้อนระดับ) นัยสำคัญของหลักการเหล่านี้คือ polycentric governance (การกำกับดูแลหลายศูนย์: ระบบที่มีหลายหน่วยตัดสินใจทำงานร่วมกัน) ไม่ใช่ความโกลาหลและไม่ใช่การรวมศูนย์ หากแต่เป็นระบบสถาบันหลายระดับที่ชุมชนช่วยกันออกแบบและกำกับเอง ซึ่งทำหน้าที่เป็น structural condition สำหรับ civic tech และ co-creation platforms ที่จะกล่าวถึงในหัวข้อ 6.3

อย่างไรก็ตาม งานของ Ostrom มีข้อจำกัดสำคัญที่ควรกล่าวถึงด้วย คือ กรณีศึกษาส่วนใหญ่เป็นชุมชนขนาดเล็กที่สมาชิกคุ้นเคยกันโดยตรง การขยายหลักการนี้ไปสู่ชุมชนขนาดใหญ่ หรือไปสู่ปัญหา global commons เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จึงยังเป็นคำถามเปิดที่วรรณกรรมยังถกเถียงกันอยู่

6.2.3 Collective Efficacy: กุญแจที่ขาดหายระหว่าง awareness กับ action

Albert Bandura (1997) ขยายทฤษฎี self-efficacy สู่ระดับกลุ่ม โดยนิยาม collective efficacy ว่าเป็นความเชื่อร่วมของกลุ่มซึ่ง “มีอิทธิพลต่อสิ่งที่ผู้คนเลือกจะทำร่วมกัน ปริมาณความพยายามที่ทุ่มลงไป และความทรหดอดทนเมื่อความพยายามของกลุ่มไม่ให้ผลตามที่หวัง” แนวคิดนี้ช่วยอธิบายปริศนาที่ว่าทำไมชุมชนสองแห่งซึ่งมีทุนทางสังคมอยู่ในระดับใกล้เคียงกันกลับมีพฤติกรรมการมีส่วน

ร่วมต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยชี้ว่าตัวแปรที่กำหนดความแตกต่างไม่ใช่ทรัพยากรที่มีอยู่ แต่คือ collective efficacy beliefs ของกลุ่มนั้นเอง

Robert Sampson, Stephen Raudenbush และ Felton Earls (1997) นำแนวคิดของ Banduraมาทดสอบเชิงประจักษ์อย่างเป็นระบบกับประชากร 8,782 คน ใน 343 ย่านของนครชิคาโก และพบว่า collective efficacy สามารถวัดผ่านสองมิติหลัก คือ social cohesion และ willingness to intervene ซึ่งมีความสัมพันธ์ผกผันกับอัตราความรุนแรงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ย่านที่มี collective efficacy สูงมีอัตราอาชญากรรมรุนแรงต่ำกว่าประมาณ 40% แม้หลังควบคุมตัวแปรทางเศรษฐกิจและสังคมแล้วก็ตาม งานชิ้นนี้ตีพิมพ์ในวารสาร Science ซึ่งถือเป็นหนึ่งในวารสารวิทยาศาสตร์ทั่วไปที่มีมาตรฐานการกลั่นกรองสูงที่สุด และกลายเป็นงานเชิงประจักษ์ที่ถูกอ้างอิงมากที่สุดในวรรณกรรมด้าน collective efficacy นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1997 เป็นต้นมา

ข้อค้นพบของ Sampson และคณะมีนัยต่อการพัฒนาสังคมไทยอย่างตรงไปตรงมา คือ collective efficacy ไม่ใช่คุณสมบัติของปัจเจกบุคคล หากเป็นคุณสมบัติของ “ย่าน” หรือ “ชุมชน” ในฐานะหน่วยวิเคราะห์ ซึ่งหมายความว่ามันสามารถถูกเสริมสร้างผ่านการแทรกแซงระดับชุมชนได้ ไม่ใช่เพียงการพัฒนาปัจเจก นัยนี้สอดรับกับหลักธรรม “สาราณียธรรม 6” ในพุทธปรัชญา — ธรรมที่ทำให้ระลึกถึงกันและอยู่ร่วมกันด้วยเมตตา — ซึ่งทำหน้าที่เป็นฐานคุณธรรมรองรับ collective efficacy ในบริบทสังคมไทย

ตารางที่ 6.2 สังเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงทฤษฎีระหว่างสามกรอบ เพื่อให้เห็นชัดว่าแต่ละกรอบเข้ามาแก้ “ช่องว่างเชิงอธิบาย” ที่ต่างกัน และเมื่ออ่านร่วมกันจึงจะได้ภาพรวมที่สมบูรณ์ของ collective action

ตาราง 6 - 2 กรอบทฤษฎีหลักของ collective action

มิติวิเคราะห์	Putnam et al. (1993) Making Democracy Work Princeton UP — ISBN 9780691037387	Ostrom (1990) Governing the Commons Cambridge UP — ISBN 978-0-521-40599-7	Bandura (1997) + Sampson et al. (1997) Self-Efficacy; Science 277(5328) DOI: 10.1126/science.277.5328.918
คำถามหลักที่ตอบ	เหตุใดบางสังคมจึงร่วมมือกันได้ดีกว่า?	ชุมชนออกแบบสถาบันเพื่อจัดการ commons ได้อย่างไร?	เหตุใดบางชุมชนที่มี resource เพียงพอกลับไม่ลงมือกระทำ?
กลไกอธิบาย	Networks + trust + norms → ลดต้นทุนความร่วมมือ → civic engagement สูงขึ้น	8 design principles → polycentric institutions → sustainable collective management	Perceived CE → group effort → staying power → collective action outcomes
หน่วยการวิเคราะห์	ภูมิภาค / สังคมในระยะยาว (longitudinal)	สถาบันชุมชนสำหรับ common-pool resources	ย่าน / ชุมชน (cross-sectional + multilevel)
ประเภทหลักฐาน	Longitudinal quasi-experiment: 20 ภูมิภาค อิตาลี ค.ศ. ๑๙๗๐–๑๙๙๓	Comparative case studies: fisheries, irrigation, forests หลายประเทศ	Survey + multilevel regression: ๘,๗๘๒ คน ๓๔๓ ย่าน ชิคาโก (Q1 Science)
ผลลัพธ์หลักที่พิสูจน์	Civic traditions สูง → ประสิทธิภาพรัฐบาล สูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญ	Commons ที่มี design principles ครบ → ยั่งยืน; ที่ขาด → ล่มสลาย	CE สูง → อาชญากรรมรุนแรงต่ำกว่า ๔๐% (หลังควบคุม SES)
ข้อจำกัดสำคัญ	Bonding ≠ bridging capital; causality ยังเป็นปัญหา (civic trust → outcome หรือ outcome → civic trust?)	Scale problem: ชุมชนขนาดเล็กที่รู้จักกันโดยตรง — transferability สู่ global commons ยังถกเถียง	CE Scale พัฒนาในบริบท US/Ethiopia — ต้องการ cross-cultural validation ในไทยและ ASEAN
บทบาทในห่วงโซ่เหตุผล ๖.๒	อธิบาย resource พื้นฐาน (networks/trust/norms) ที่ทำให้ความร่วมมือเป็นไปได้	อธิบาย institutional structure ที่ทำให้ความร่วมมือยั่งยืน → ฐาน civic tech (๖.๓)	อธิบาย psychological bridge ระหว่าง resource/structure กับ actual collective action → KPI (๖.๕)

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก Putnam, Leonardi & Nanetti (1993, Princeton UP, ISBN 9780691037387); Ostrom (1990, Cambridge UP, ISBN 978-0-521-40599-7); Bandura (1997, W.H. Freeman); Sampson, Raudenbush & Earls (1997, Science 277(5328), pp. 918–924, DOI: 10.1126/science.277.5328.918); World Bank/CIIF: ciif.gov.hk/en/sc-resource/sc-2.html

ตารางที่ 6.2 แสดงให้เห็นว่าทั้งสามกรอบทฤษฎีไม่ได้แข่งขันกัน แต่แต่ละกรอบตอบคำถามเชิงอธิบายคนละชุด กล่าวคือ Putnam อธิบาย “ทำไม” บางสังคมจึงมีทรัพยากรทางสังคมสูงกว่าแห่งอื่น Ostrom อธิบาย “อย่างไร” ชุมชนจึงสามารถออกแบบสถาบันที่ยั่งยืนสำหรับการจัดการทรัพยากรร่วมได้ และ Bandura/Sampson อธิบาย “เหตุใด” บางชุมชนที่มีทั้งทรัพยากรและสถาบันรองรับอยู่แล้วจึงยังไม่แปรทรัพยากรเหล่านั้นให้กลายเป็นการลงมือกระทำร่วมกันจริง

ช่องว่างสำคัญที่ยังเหลืออยู่ — และยังไม่มีงานวิจัยใดทดสอบในบริบทไทยอย่างเป็นระบบ — คือการตรวจสอบห่วงโซ่เหตุผลทั้งสามขั้นภายใต้กรอบ integrated causal model เดียวกัน นี่คือ research gap ที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของงานด้านการพัฒนาชุมชนในสังคมไทย และเป็นพื้นที่ที่กรอบ Thammapiwat มีศักยภาพจะสร้างการมีส่วนร่วมต่อวรรณกรรมสากลได้โดยตรง ภาพที่ 6.4 ด้านล่างประมวลสามกรอบทฤษฎีหลักของหัวข้อ 6.2 ให้กลายเป็น “ระบบนิเวศของการเปลี่ยนแปลง” ที่ฟันเฟืองของทุนทางสังคม สถาบันและกติกา และพลังรวมหมู่ต้องขบประสานกันอย่างพอดี จึงจะทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้จริง

ภาพที่ 6- 4 ระบบนิเวศของการเปลี่ยนแปลง

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Putnam et al. (1993), Ostrom (1990) และ Bandura (1997)

ภาพนี้ยืนยันข้อค้นพบร่วมของวรรณกรรมว่า ทรัพยากรและกติกาที่ดีจะไร้ความหมาย หากปราศจากความเชื่อมั่นร่วมว่ากลุ่มของเราทำได้จริง การกระทำร่วมที่ยั่งยืนจึงเกิดจากการหมุนไปพร้อมกันของทั้งสามฟันเฟือง คือ ทุนทางสังคม สถาบันที่ออกแบบดี และพลังรวมหมู่ (Putnam et al., 1993; Ostrom, 1990; Bandura, 1997; Sampson et al., 1997)

6.2.4 นัยต่อบริบทไทย: จาก decentralization ถึง community empowerment

งานวิจัยของ dpublication.com (2024) ว่าด้วย “Public Sphere” ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยชี้ว่า แม้กระบวนการกระจายอำนาจที่เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จะได้วางกรอบกฎหมายรองรับการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้แล้ว แต่อปท. ยังคงเผชิญข้อจำกัดจากความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างและความล่าช้าในการจัดการปัญหาท้องถิ่นอยู่มาก เมื่ออ่านผ่านกรอบของ Ostrom ข้อจำกัดเหล่านี้สะท้อนว่า อปท. ไทยยังขาด design principles สำคัญอย่างน้อยสามด้าน ได้แก่ การเปิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมออกแบบและปรับกติกา การมีกลไกตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ และการมีสถาบันแก้ไขข้อขัดแย้งที่เป็นอิสระจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางอำนาจ

หากอ่านผ่านกรอบของ Bandura และงานต่อเนื่องด้าน collective efficacy อุปสรรคชุดเดียวกันนี้อาจค่อย ๆ บ่อนเซาะความเชื่อร่วมของชุมชนว่าตน “ทำอะไรสำเร็จได้จริง” ตัวอย่างเช่น เมื่อชุมชนพยายามใช้ช่องทางการมีส่วนร่วมที่รัฐออกแบบไว้ แต่กลับไม่เห็นผลลัพธ์เชิงรูปธรรม ประสบการณ์ล้มเหลวเช่นนี้ย่อมลดทอน perceived collective efficacy ในรอบถัดไป และสร้างวงจรย้อนกลับด้านลบ (vicious cycle) ที่ทำให้ผู้คนถอยห่างจากการมีส่วนร่วมมากขึ้นเรื่อย ๆ นี่คือ feedback loop เชิงนโยบายที่มีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมในบริบทไทย

ในภาพรวม แนวคิด “ตื่นรู้ร่วมกัน” ที่อภิปรายในหัวข้อ 6.1 จึงไม่ใช่ทฤษฎีโดดเดี่ยวของนักคิดคนใดคนหนึ่ง แต่คือโครงสร้างสามชั้นที่ Freire วางกลไกการก่อรูปจิตสำนึก La Belle เชื่อมระดับจากกลุ่มย่อยสู่ชุมชน และ Habermas วางฐานสถาบันสำหรับการตัดสินใจสาธารณะ โดยยังเว้นรอยต่อสำคัญระหว่าง “การตระหนักรู้” กับ “การลงมือกระทำ” เอาไว้ หัวข้อ 6.2 เข้ามาสืบต่อช่องว่างนี้ผ่านกรอบทุนทางสังคมและ collective efficacy เพื่ออธิบายว่าชุมชนจะก้าวข้ามรอยต่อดังกล่าวไปสู่การกระทำร่วมที่ยั่งยืนได้อย่างไร

ตาราง 6 - 3 Putnam–Ostrom–Bandura/Sampson

กรอบทฤษฎี	คำถามที่ตอบ	กลไก/ตัวแปรหลัก	หน่วยวิเคราะห์	นัยต่อบริบทไทย
Putnam (social capital) ldnet	ทำไมบางสังคม/ชุมชนจึงมีศักยภาพความร่วมมือสูงกว่า?	เครือข่าย ความไว้วางใจ บรรทัดฐานความร่วมมือ (bonding/bridging social capital)	ระดับภูมิภาค/ชุมชน	ช่วยอธิบายว่าทำไมบางพื้นที่ในไทยมี “วัฒนธรรมการร่วมมือ” หนาแน่น ขณะที่บางพื้นที่อ่อนแอ แม้มีโครงสร้างกฎหมายเดียวกัน
Ostrom (commons institutions) ostromworkshop.indiana	ชุมชนจัดการทรัพยากรและออกแบบสถาบันที่ยั่งยืนได้อย่างไร?	8 design principles : การมีส่วนร่วมตั้งกฎ การตรวจสอบ การลงโทษแบบไล่ระดับ กลไกแก้ข้อขัดแย้ง ฯลฯ	ระดับองค์กรชุมชน/สถาบัน	ชี้ให้เห็นว่า อปท. และสถาบันชุมชนไทยยังขาดหลักออกแบบสถาบันหลายข้อ จึงทำให้การกระจายอำนาจไม่แปรเป็นอำนาจจัดการของชุมชนจริง
Bandura / Sampson (collective efficacy) journals.sagepub +1	เหตุใดบางชุมชนที่มีทั้งทุนทางสังคมและสถาบันรองรับแล้วจึงยังไม่ลงมือกระทำ?	ความผูกพันและความไว้วางใจ (social cohesion) + ความเต็มใจจะเข้าแทรกแซงเพื่อส่วนรวม (willingness to intervene)	ระดับ “ย่าน/ชุมชน” ในฐานะหน่วย	อธิบายว่าทำไมชุมชนไทยบางแห่ง “รู้–มีกฎหมาย–มีทุนทางสังคม” แล้ว แต่ยังเฉยหรือถอยจากการมีส่วนร่วม เพราะวงจรประสบการณ์ล้มเหลวทำให้ collective efficacy ลดลง

ที่มา : ผู้แต่งสังเคราะห์จาก (Ardoin et al., 2022; Putnam, 1993; Ostrom, 1990)

โดยสรุป ทั้งสามกรอบทฤษฎีไม่ได้ทำหน้าที่แข่งขันกัน หากแต่เชื่อมต่อกันเป็นห่วงโซ่เหตุผลเดียวกันที่อธิบายพัฒนาการของ collective action จากระดับโครงสร้างความสัมพันธ์ ไปสู่ระดับสถาบัน และลงท้ายที่ระดับจิตวิทยาร่วมของ

ชุมชน แต่ละกรอบจึงตอบคนละ “ช่วง” ของคำถามเดียวกันว่า ชุมชนหนึ่งจะก้าวจากการมีทุนทางสังคม ไปสู่การออกแบบกติกาของตนเอง และสุดท้ายแปลงศักยภาพเหล่านั้นให้กลายเป็นการลงมือกระทำร่วมกันได้อย่างไร

ในระดับโครงสร้างความสัมพันธ์ Putnam ชี้ให้เห็นว่าแบบแผนของเครือข่าย ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานความร่วมมือที่สะสมในระยะยาว กำหนดความหนาแน่นของ resource เชิงสังคมที่ชุมชนมีอยู่ ก่อนจะเข้าสู่กระบวนการออกแบบสถาบันใด ๆ ขณะที่ Ostrom แสดงให้เห็นว่า resource เหล่านี้จะกลายเป็นสถาบันที่ยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อถูกจัดระเบียบภายใต้หลักการออกแบบที่เหมาะสมกับบริบท และเปิดให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าร่วมกำหนดกฎ กำกับดูแล และจัดการข้อขัดแย้งอย่างแท้จริง

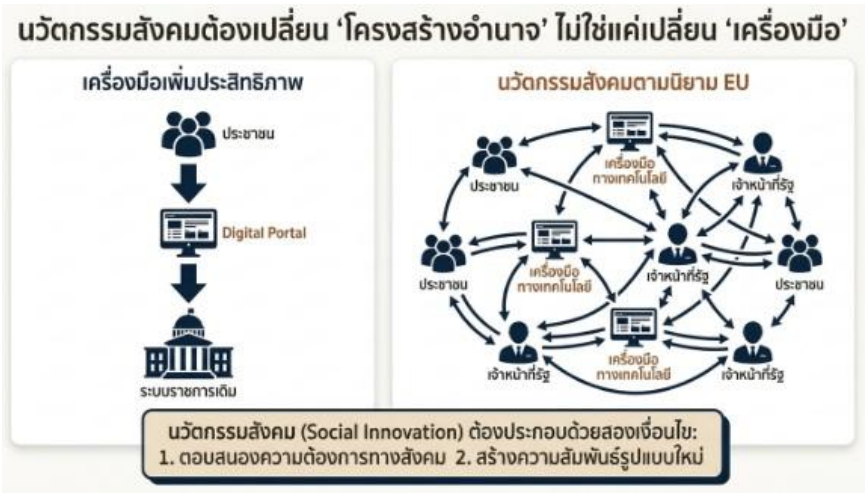
อย่างไรก็ตาม แม้ชุมชนจะมีทั้งทุนทางสังคมและสถาบันรองรับอยู่แล้ว การลงมือกระทำร่วมกันยังไม่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ หากไม่มีสะพานเชื่อมในระดับจิตวิทยา ร่วม Bandura และ Sampson เติมเต็มช่องว่างนี้ด้วยแนวคิด collective efficacy ซึ่งอธิบายว่าความเชื่อร่วมของชุมชนต่อ “ความสามารถของตนเอง” เป็นตัวแปรชี้ขาดว่าทรัพยากรและกติกาที่มีจะถูกแปลงเป็นพฤติกรรมจริงหรือไม่ การเข้าใจความสัมพันธ์สามชั้นนี้จึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นในการออกแบบทั้งนโยบายและกระบวนการพัฒนาชุมชนไทย ให้ก้าวข้ามภาวะที่ “ตื่นรู้แล้วแต่ไม่ลงมือทำ” ไปสู่การสร้างพลังการกระทำร่วมที่ยั่งยืนในระดับพื้นที่

6.3 นวัตกรรมสังคมและรัฐดิจิทัล: civic tech, govtech และแพลตฟอร์มเพื่อส่วนรวม

Civic tech และ GovTech ไม่ได้ถือกำเนิดขึ้นเพียงเพราะมีเทคโนโลยีใหม่ หากแต่เป็นการทำให้นวัตกรรมสังคม (social innovation) กลายเป็นรูปแบบดิจิทัล

โดยมีรากทางทฤษฎีชุดเดียวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนที่อภิปรายในหัวข้อ 6.2 แทบทั้งหมด ความสำเร็จหรือล้มเหลวของแพลตฟอร์มเหล่านี้จึงขึ้นอยู่กับว่า ชุมชนนั้นได้สั่งสม collective efficacy (ความเชื่อร่วมกันว่ากลุ่มสามารถลงมือทำและสร้างผลลัพธ์ได้จริง) และ social capital (ทุนทางสังคม เช่น ความไว้วางใจและเครือข่ายความร่วมมือ) ไว้ก่อนหรือไม่ มากกว่าจะขึ้นอยู่กับตัวเทคโนโลยีเอง ข้อนี้ทำให้จำเป็นต้องแยก civic tech ในฐานะ “เครื่องมือพัฒนาสังคม” (social development instrument) ออกจาก civic tech ในฐานะเพียง “เครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพ” (efficiency tool) อย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับกรอบนิยามนวัตกรรมสังคมของสหภาพยุโรป ที่เน้นว่าเป็น “นวัตกรรมที่มีเป้าหมายทางสังคมทั้งในเชิงวิธีการและผลลัพธ์”

ภาพที่ 6.5 ด้านล่างเปรียบเทียบ digital portal แบบราชการเดิมกับนวัตกรรมสังคมตามนิยามของสหภาพยุโรป โดยแสดงให้เห็นการเปลี่ยนผังความสัมพันธ์จากโครงสร้างแนวดิ่งรวมศูนย์ ไปสู่เครือข่ายแนวราบระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้การสื่อสารสองทางและการร่วมออกแบบนโยบายเกิดขึ้นได้จริง

ภาพที่ 6- 5 นวัตกรรมสังคมต้องเปลี่ยน “โครงสร้างอำนาจ”

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก European Commission (2013)

สาระของภาพคือเกณฑ์สองข้อของนวัตกรรมสังคม ได้แก่ การตอบสนองความต้องการทางสังคม และการสร้างความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ หากขาดองค์ประกอบข้อหลัง civic tech ก็เป็นเพียงการย้ายระบบราชการแบบเดิมขึ้นสู่ออนไลน์เท่านั้น (European Commission, 2013)

6.3.1 Social innovation ในฐานะกรอบทฤษฎี

คณะกรรมาธิการยุโรปนิยาม social innovation ว่าเป็น “การพัฒนาและนำเสนอแนวคิดใหม่ ๆ — ทั้งผลิตภัณฑ์ บริการ และแบบจำลอง — เพื่อสนองตอบความต้องการทางสังคม และสร้างความสัมพันธ์หรือความร่วมมือทางสังคมรูปแบบใหม่” นิยามนี้มีสององค์ประกอบที่ต้องอ่านควบคู่กันเสมอ คือ (1) “meet social needs” กำหนดทิศทางว่าแนวคิดดังกล่าวต้องตอบโจทย์ปัญหาหรือความต้องการทางสังคม และ (2) “create new social relationships or collaborations” กำหนดกลไกว่าแนวคิดนั้นต้องก่อให้เกิดความสัมพันธ์และรูปแบบความร่วมมือใหม่ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (European Commission, 2013)

ดังนั้น social innovation จึงไม่ใช่เพียง “วิธีใหม่ในการแก้ปัญหาเก่า” หากแต่ต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้เกี่ยวข้องไปพร้อมกัน ตัวอย่างเช่น civic platform ที่เพียงย้ายกระบวนการมีส่วนร่วมแบบเดิมมาอยู่บนออนไลน์ โดยไม่แตะต้องโครงสร้างอำนาจและรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ย่อมไม่ถือเป็น social innovation ตามนิยามของสหภาพยุโรป แม้จะใช้เทคโนโลยีขั้นสูงเพียงใดก็ตาม (Husebø et al., 2021)

จุดเชื่อมระหว่าง social innovation กับทฤษฎีในหัวข้อ 6.2 จึงอยู่ที่โครงสร้างอย่างชัดเจน Design principles ทั้งแปดประการของ Ostrom สำหรับสถาบันจัดการทรัพยากรร่วม (commons institutions) สามารถมองได้ว่าเป็น social innovations ในตัวเอง เช่น การมีกฎที่ชุมชนออกแบบและกำกับร่วมกัน

กลไกตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ และสถาบันแก้ไขข้อขัดแย้งที่มีความเป็นอิสระ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็น “ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่” ที่ถูกออกแบบขึ้นเพื่อตอบโจทย์ social needs ของการจัดการทรัพยากรร่วม เมื่อมองเช่นนี้ ความเชื่อมต่อระหว่างนิยามของ EU กับกรอบของ Ostrom จึงมิใช่เพียงการหยิบยืมถ้อยคำ แต่สะท้อนโครงสร้างตรรกะเดียวกัน คือการออกแบบความสัมพันธ์เชิงสถาบันเพื่อรองรับการจัดการทรัพยากรโดยส่วนรวม (European Commission, 2013; Ostrom, 1990; The Computational Democracy Project, 2014)

6.3.2 vTaiwan: หลักฐานเชิงประจักษ์ของ civic tech ระดับนโยบาย

vTaiwan เปิดตัวในปี **2014** ภายหลัง **Sunflower Movement** ในฐานะ **civic tech platform** ที่ออกแบบมาเพื่อ “แปลง” การอภิปรายสาธารณะ **(public deliberation)** ให้กลายเป็นข้อมูลป้อนเข้าสู่กระบวนการนิติบัญญัติอย่างเป็นระบบ โดยมีกระบวนการหลักสี่ขั้นตอนที่เชื่อมต่อกันคือ **Proposal, Opinion, Reflection** และ **Legislation** ซึ่งผสานทั้งกิจกรรมออนไลน์และออฟไลน์เข้าด้วยกัน **(vTaiwan, 2023)** หากอ่านผ่านกรอบทฤษฎีของ **Habermas** ขั้นตอนเหล่านี้ทำหน้าที่สร้าง “สถานการณ์การสื่อสารที่เหมาะอุดม” **(ideal speech situation)** ในลักษณะ **hybrid** คือ พื้นที่อภิปรายแบบออนไลน์เชื่อมต่อกับกระบวนการพบปะเจรจาแบบเผชิญหน้า จึงลดโอกาสที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง — ไม่ว่ารัฐหรือภาคธุรกิจ — จะครอบงำกระบวนการด้วยอำนาจฝ่ายเดียว

ในเชิงโครงสร้าง นี่คือการออกแบบ “สนามสาธารณะดิจิทัล” ที่พยายามลดน้ำหนักของอำนาจเชิงบังคับ และเพิ่มน้ำหนักของเหตุผลและฉันทามติที่เกิดจากการสนทนาร่วมกัน **(The Computational Democracy Project, 2014)** **Doughnut Economics Action Lab** รายงานว่า เมื่อไต้หวันผสานการใช้ **vTaiwan** เข้ากับแพลตฟอร์ม **Join** และนโยบาย **open government data** อย่างบูรณาการ ประเทศสามารถสร้างระดับความไว้วางใจต่อรัฐบาล **(government approval)** ได้ราว **70%** และมีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

เกิน **50%** ของประชากร ตัวเลขนี้มีนัยในสองมิติ คือ (**1**) ยืนยันว่ากระบวนการ **digital deliberation** สามารถแปรรูปเป็น **trust** ที่ “วัดได้จริง” ไม่ใช่เพียงสมมุติฐานเชิงทฤษฎี และ (**2**) แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับมากกว่าครึ่งของประชากรสามารถเกิดขึ้นได้โดยสมัครใจ ไม่ต้องอาศัยมาตรการบังคับจากรัฐ (**The Computational Democracy Project, 2014**)

อย่างไรก็ดี ข้อมูลชุดนี้ยังขาดการประเมินแบบ **peer-reviewed** ที่เป็นอิสระและสามารถควบคุมตัวแปรกำกับต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระบบ จึงจำเป็นต้องระบุข้อจำกัดนี้อย่างชัดเจนทุกครั้งเมื่อนำกรณีไต้หวันไปเปรียบเทียบกับบริบทประเทศอื่น เพื่อหลีกเลี่ยงการสรุปเชิงเหตุปัจจัยที่เกินจริงจากเพียงหนึ่งกรณีศึกษา (**The Computational Democracy Project, 2014**)

6.3.3 Estonia: Digital Government Index ในฐานะ benchmark

กรณีของเอสโตเนียมักถูกยกเป็น “แบบอย่าง” ของรัฐดิจิทัลสมัยใหม่ รัฐได้พัฒนาระบบ **X-Road** ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมต่อฐานข้อมูลของหน่วยงานรัฐเกือบทั้งหมด ทำให้บริการสาธารณะจำนวนมากสามารถให้บริการแบบดิจิทัลได้ตั้งแต่ต้นจนจบ ตามข้อมูลจาก **OECD Digital Government Index** เอสโตเนียอยู่ในอันดับที่ **6** จาก **33** ประเทศสมาชิก **OECD** โดยมีคะแนนราว **0.74** หรือประมาณ **74.2%** เมื่อเทียบกับค่าเฉลี่ย **OECD** ที่ราว **0.61** หรือประมาณ **60.5%** แสดงให้เห็นว่าประเทศไม่ได้เพียงแค่ใช้เทคโนโลยี แต่ใช้ในลักษณะที่ครอบคลุมมิติหลักของการกำกับดูแลดิจิทัลตามกรอบตัวชี้วัดของ **OECD** (**OECD, 2025**)

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของเอสโตเนียมักถูกเล่าผ่านกรอบคิดแบบ **technology determinism** คือมองว่า **X-Road** และ **digital infrastructure** เป็น “สาเหตุหลักแทบเพียงอย่างเดียว” ของรัฐดิจิทัลที่มีประสิทธิภาพ ทั้งที่งานวรรณกรรมจำนวนมากชี้ว่า วัฒนธรรมสถาบัน (**institutional culture**) ที่ให้คุณค่ากับความโปร่งใสและนวัตกรรม รวมถึงความต่อเนื่องของเจตจำนงทาง

การเมืองระยะยาวนับจากช่วงประกาศเอกราชปี **1991** เป็นเงื่อนไขโครงสร้างสำคัญที่ทำให้เทคโนโลยีเหล่านี้ทำงานได้จริง หากขาดปัจจัยดังกล่าว เทคโนโลยีแบบเดียวกันในบริบทประเทศอื่นอาจไม่สร้างผลลัพธ์เชิงประชาธิปไตยหรือความไว้วางใจในระดับเดียวกัน

6.3.4 เงื่อนไขของ digital participation: กรอบถกเถียงหลักในวรรณกรรม

สาระสำคัญเชิงวิชาการในหัวข้อนี้จึงไม่ใช่เพียง “กรณีที่ประสบความสำเร็จ” อย่างไต้หวันหรือเอสโตเนีย หากแต่คือข้อถกเถียงว่าการเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัล (**digital transformation**) จะช่วยเพิ่ม **trust** และ **participation** ได้จริงก็ต่อเมื่อเงื่อนไขบางประการครบถ้วนเท่านั้น งานวิจัยอย่างน้อยสองชิ้นยืนยัน “ขอบเขต” ของผลเช่นนี้จากคนละทิศทาง **Nurlinah et al. (2025)** ในวารสาร **Frontiers in Human Dynamics** ศึกษา **Gowa Regency** ประเทศอินโดนีเซีย พบว่า การเปลี่ยนบริการภาครัฐสู่รูปแบบดิจิทัลช่วยเพิ่มทั้ง **trust** ต่อรัฐบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ระดับการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติกลับยังต่ำเมื่อเทียบกับศักยภาพ

ในอีกด้านหนึ่ง **Chen (2024)** ใน **Big Data & Society** ศึกษานโยบาย **open data** ในไต้หวันช่วงทศวรรษ **2010** และเสนอว่า นโยบายดังกล่าวสร้างได้เพียง “**thin democracy**” ไม่ใช่ “**strong democracy**” เพราะการมีส่วนร่วมยังเกิดขึ้นภายในกรอบกติกาที่รัฐกำหนดไว้ล่วงหน้า ทำให้บทบาทของประชาชนถูกจำกัดอยู่ในฐานะ “ผู้ใช้ข้อมูล” มากกว่าผู้ร่วมกำหนดกติกาเอง เมื่ออ่านสองกรณีนี้ร่วมกัน จะเห็นเงื่อนไขสามประการที่น่าจะกำหนดได้ว่า **digital platform** จะนำไปสู่ “**strong democracy**” หรือเพียง “**thin democracy**” ได้แก่

Inclusivity: แพลตฟอร์มต้องเข้าถึงได้โดยกลุ่มที่เดิมถูกกันออกจากกระบวนการเมือง ไม่ใช่เปิดให้เฉพาะกลุ่มที่มีทักษะดิจิทัลสูงอยู่แล้ว มิฉะนั้น **digital participation** จะยิ่งตอกย้ำความเหลื่อมล้ำเดิม

Digital literacy: หากประชาชนไม่มีทักษะในการอ่าน วิเคราะห์ และใช้ข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ การเปิดแพลตฟอร์มก็เท่ากับเปิดพื้นที่ให้เฉพาะ “กลุ่มที่พร้อมอยู่ก่อน” เข้ามามีส่วนร่วมเท่านั้น

Meaningful feedback loop: ผู้เข้าร่วมต้องมองเห็นได้อย่างจับต้องได้ว่า **input** ของตนมีผลต่อผลลัพธ์เชิงนโยบายหรือการตัดสินใจอย่างไร หาก **feedback loop** ขาดหรืออ่อนแอ ความเชื่อมั่นร่วม (**collective efficacy)** จะถูกกัดกร่อนลงในรอบต่อ ๆ ไป ตามวงจรที่ **Bandura** อธิบายว่า เมื่อการลงมือร่วมกันไม่ให้ผลลัพธ์ตามคาด ความเชื่อในศักยภาพของกลุ่มจะค่อย ๆ ลดลง

ตารางที่ **6.4** จึงทำหน้าที่สังเคราะห์กรณีศึกษาหลักโดยวางลงในระนาบสองแกน คือ **trust outcome (**ผลต่อความไว้วางใจ) และ **participation depth (**ความลึกของการมีส่วนร่วม) เพื่อให้เห็นอย่างชัดเจนว่าแต่ละกรณีอยู่ใน “โซน” ใดของเมทริกซ์ **Trust × Participation** และตำแหน่งนั้นเป็นผลจากเงื่อนไขสถาบันและโครงสร้างสังคม ไม่ใช่คุณสมบัติของเทคโนโลยีโดยตัวมันเอง(OECD,2025)

ตาราง 6 - 4 การเปรียบเทียบ civic tech / gov tech

กรณีศึกษา	ประเภท	Trust out come	Participation depth	เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จ	ข้อจำกัด / evidence gap	แหล่งอ้างอิง
vTaiwan (2014–ปัจจุบัน)	Civic tech + deliberative democracy	สูง (70% approval)	สูง (>50% participation)	4-stage deliberation; hybrid online-offline; political crisis เป็น catalyst; meaningful feedback ทุกขั้น	ขาด peer-reviewed independent evaluation — policy analysis เป็นแหล่งหลัก	freiheit.org (2024); doughnuteconomics (2023); info.vtaiwan.tw
Estonia X-Road (1991–ปัจจุบัน)	GovTech infrastructure	สูง (DGI 74.2%)	ปานกลาง (service สูง deliberation ต่ำ)	Long-term political commitment; institutional culture; digital identity infrastructure ตั้งแต่ต้น	Trust จาก service delivery ไม่ใช่ deliberation — Zone C: high trust, low participation depth	OECD (2025) Government at a Glance, Estonia

กรณีศึกษา	ประเภท	Trust out come	Participation depth	เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จ	ข้อจำกัด / evidence gap	แหล่งอ้างอิง
Taiwan open data (2012–ปัจจุบัน)	Open government data policy	จำกัด (" thin democracy")	จำกัด (เฉพาะกลุ่มพร้อม)	ขาด inclusivity และ meaningful feedback — participation เกิดในกรอบที่รัฐกำหนดล่วงหน้า	พิสูจน์ว่า open data ไม่เพียงพอ ลำพัง ต้องการ deliberation mechanism เพิ่ม	Chen (2024),
Gowa Regency อินโดนีเซีย	Digital government transformation ท้องถิ่น	มีนัยสำคัญ ($p < 0.05$)	ต่ำ (significant แต่ยังต่ำ)	Digital literacy และ inclusivity ยังเป็นคอขวดหลัก	บริบท SEA ใกล้เคียงไทยที่สุด แต่ยังขาดการอธิบายกลไกเฉพาะ	Nurlinah et al. (2025), DOI: 10.3389/fhumd.2025.1700582

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก freiheit.org (2024); doughnuteconomics.org (2023); OECD (2025) Government at a Glance, Estonia; Chen (2024, DOI: 10.1177/20539517241296038); Nurlinah et al. (2025, DOI: 10.3389/fhumd.2025.1700582)

ข้อสังเกตสำคัญจากตารางคือ ยังไม่มีกรณีใดที่บรรลุทั้งระดับ trust สูง และ participation depth สูงไปพร้อมกันด้วยการใช้เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แพลตฟอร์มอย่าง vTaiwan ซึ่งอาจถือว่าเข้าใกล้โซน A มากที่สุด ต้องอาศัยทั้งวิกฤตการณ์ทางการเมืองในฐานะตัวเร่ง (political crisis as catalyst) และกระบวนการ deliberation ที่มี meaningful feedback ในทุกขั้นตอน ทั้งสองปัจจัยนี้ล้วนเป็นผลผลิตของ collective efficacy และ social capital ที่มีอยู่ก่อนแล้วในสังคมไต้หวัน ไม่ใช่ผลโดยตรงของเทคโนโลยี (The Computational Democracy Project, 2014)

ในทางกลับกัน เอสโตเนียบรรลุระดับ trust สูงจากประสิทธิภาพของการให้บริการสาธารณะผ่านโครงสร้างรัฐดิจิทัลที่เข้มแข็ง แต่ยังจัดอยู่ในโซน C เพราะระดับ participation depth ในมิติ deliberation ยังค่อนข้างจำกัด กล่าวคือประชาชนได้รับบริการที่ดีและเชื่อมั่นในรัฐมากขึ้น แต่ยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเชิงลึกในกระบวนการตัดสินใจทางนโยบาย ขณะที่กรณี Taiwan open data และ Gowa Regency ชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า การขยาย digital access โดยปราศจากกลไก inclusivity และ feedback mechanism ที่มีเนื้อหาจริงจัง จะให้ผลเพียง “thin

democracy” คือการมีส่วนร่วมเชิงสัญลักษณ์หรือเชิงขั้นตอน มากกว่าการมีอำนาจเชิงเนื้อหาที่ส่งผลต่อโครงสร้างอำนาจและผลลัพธ์เชิงนโยบาย (OECD, 2025)

ภาพที่ 6.6 ด้านล่างสรุปเงื่อนไขของ digital participation จากวรรณกรรมในรูปของสามเสาหลัก คือ ความครอบคลุม ทักษะดิจิทัล และวงจรตอบกลับที่มีความหมาย

ภาพที่ 6- 6 สามเสาหลักในการเปลี่ยนผ่าน

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก OECD (2025)

ข้อเตือนใจของภาพคือ หากเสาใดเสาหนึ่งล้มเหลวซ้ำ ๆ ประสบการณ์เชิงลบจะค่อย ๆ กัดกร่อน collective efficacy ในรอบถัดไป การมีส่วนร่วมดิจิทัลจึงต้องออกแบบให้ครบทั้งสามเสา มิใช่เพียงเปิดแพลตฟอร์มแล้วรอให้ประชาชนเข้ามาเอง

6.3.5 นัยต่อบริบทไทย: เส้นทางจาก Zone D สู่ Zone A

ในกรณีประเทศไทย หน่วยงาน Digital Government Development Agency (DGA) ได้พัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนหลายรูปแบบ ทั้งในมิติ open data และช่องทางปฏิสัมพันธ์กับรัฐ อย่างไรก็ดี ยังขาดงานประเมินผลเชิงประจักษ์ที่ผ่านกระบวนการ peer review ซึ่งตรวจสอบอย่างเป็นระบบว่าระดับ trust ต่อรัฐและ participation depth ของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรภายหลังการใช้แพลตฟอร์มเหล่านี้ ช่องว่างเชิงหลักฐานนี้ทำให้ยากต่อการสรุปว่าการลงทุนด้าน digital government ของไทยส่งผลต่อความสัมพันธ์รัฐ–ประชาชนในเชิงโครงสร้างมากน้อยเพียงใด

หากเทียบกับ Trust × Participation matrix ในหัวข้อนี้ ความเสี่ยงสำคัญที่สุดของ civic tech ไทยจึงไม่ใช่ “การไม่มีเทคโนโลยี” แต่คือการเร่งสร้างแพลตฟอร์มในขณะที่ collective efficacy ของชุมชนยังอยู่ในระดับต่ำ และยังไม่มี meaningful feedback loop ฝังอยู่ในโครงสร้างสถาบันการเมืองและการบริหารราชการ ผลที่เป็นไปได้คือประเทศไทยอาจคงอยู่ใน Zone D (low trust, low participation) ต่อให้มีการลงทุนด้านโครงสร้างดิจิทัลในระดับสูงก็ตาม

ในกรอบนี้ เงื่อนไขสามประการที่วรรณกรรมเชิงเปรียบเทียบยืนยัน ได้แก่

- inclusivity: **การออกแบบให้กลุ่มที่ถูกกีดกันจากการเมืองกระแสหลักสามารถเข้าถึงและใช้งานแพลตฟอร์มได้จริง ไม่ใช่จำกัดอยู่ที่กลุ่มคนเมืองหรือผู้มีทักษะดิจิทัลสูงเท่านั้น**
- digital literacy: **การยกระดับทักษะการใช้ข้อมูลและการสื่อสารดิจิทัลเพื่อให้การมีส่วนร่วมมี “เนื้อ” และมีคุณภาพ มิใช่เป็นเพียงการกด like หรือการตอบแบบสอบถาม**
- meaningful feedback: **การฝังกลไกที่ทำให้ประชาชนมองเห็นอย่างชัดเจนว่า ข้อมูลและข้อเสนอของตนเชื่อมโยงกับการตัดสินใจเชิงนโยบายหรือการเปลี่ยนแปลงกติกาอย่างไร**

เงื่อนไขทั้งสามจึงควรถูกมองเป็น “เงื่อนไขเชิงสถาบัน” ที่นโยบายไทยต้องออกแบบและลงทุนสร้างให้ได้ก่อน หรืออย่างน้อยควบคู่ไปกับการพัฒนา civic tech platform เสมอ หากต้องการเลื่อนตำแหน่งจาก Zone D ไปสู่ Zone A อย่างแท้จริง

หลักฐานข้ามกรณีศึกษาที่อภิปรายในหัวข้อนี้ชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า civic tech และ GovTech ทำงานได้ในฐานะ social innovation ก็ต่อเมื่อถูกสร้างบน collective efficacy และ social capital ที่มีอยู่ก่อน ไม่ใช่ถูกออกแบบขึ้นมาแทน และเงื่อนไขสามประการ (inclusivity, digital literacy, meaningful feedback) เป็นตัวกำหนดว่าแพลตฟอร์มจะผลิต strong democracy หรือเพียง thin democracy เท่านั้น หัวข้อ 6.4 จะนำหลักการเหล่านี้ไปทดสอบกับกรณีที่มี institutional structure ชัดเจน ทั้งกรอบกฎหมายไทยและกรณีต่างประเทศที่มีหลักฐาน outcome จากแหล่งอิสระ

ภาพที่ 6.7 ด้านล่างวางกรณีศึกษาสำคัญลงบนระนาบสองแกน คือ ความไว้วางใจและความลึกของการมีส่วนร่วม เพื่อสแกนภูมิทัศน์รัฐดิจิทัลเชิงเปรียบเทียบก่อนเข้าสู่กรณีศึกษาในหัวข้อ 6.4

ภาพที่ 6- 7 ภูมิทัศน์รัฐดิจิทัล

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก The Computational Democracy Project (2014) และ OECD (2025)

ตำแหน่งที่ต่างกันของ vTaiwan, Estonia X-Road และกรณีที่มีระดับ trust ต่ำชี้ให้เห็นว่า เทคโนโลยีแบบเดียวกันไม่ได้สร้างผลลัพธ์ที่เท่ากันในทุกบริบท ประเทศไทยซึ่งเสี่ยงติดอยู่ใน Zone D จึงจำเป็นต้องลงทุนในการพัฒนาพลังรวมหมู่ควบคู่ไปกับการพัฒนาแพลตฟอร์ม ไม่ใช่ทุ่มลงทุนเฉพาะด้านแพลตฟอร์มแล้วละเลยฐานทางสังคมที่รองรับอยู่เบื้องหลัง (The Computational Democracy Project, 2014; OECD, 2025)

6.4 กรณีศึกษาไทยและต่างประเทศ: สภาองค์กรชุมชน อปท. และโครงการ co-creation

แม้มีกฎหมายและสถาบันที่เปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ก็ไม่ได้หมายความว่ากระบวนการ co-creation (การออกแบบและตัดสินใจร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน) จะเดินหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยทันที สิ่งที่ชี้ชะตาผลลัพธ์คือ “รอยแยก” ระหว่างข้อกฎหมายที่เขียนไว้กับศักยภาพเชิงสถาบัน (institutional capacity) ที่จะทำให้ข้อกฎหมายนั้นดำเนินได้จริงในทางปฏิบัติ กรณีศึกษาไทยและต่างประเทศในหัวข้อนี้จึงถูกนำมาใช้ทั้งเพื่อชี้ให้เห็นตัวอย่างที่กลไกสามารถทำงานได้ผล และเพื่อเปิดให้เห็นช่องว่างเชิงการปฏิบัติ (implementation gaps) ที่ยังคงค้างอยู่ในระบบ

6.4.1 กรณีไทย: พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 — กรอบกฎหมายและรอยแยกเชิงสถาบัน

พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เป็นกฎหมายฉบับแรกของไทยที่จัดให้มีพื้นที่ปรึกษาหารือระหว่างชุมชนกับรัฐอย่างเป็นทางการในระดับตำบล มาตรา 6 กำหนดให้เวทีปรึกษาหารือระดับตำบลต้องมีผู้แทนชุมชนเข้าร่วมไม่น้อยกว่าร้อยละหกสิบ ซึ่งในเชิงการออกแบบสถาบันสอดคล้องกับหลักการข้อที่สามของ Ostrom เรื่องการให้ผู้ใช้ทรัพยากรมีส่วนร่วมในการกำหนดและปรับกติกา อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีอยู่ส่วนใหญ่คือ “กรอบบนกระดาษ” โดยขาดศักยภาพเชิงสถาบันรองรับให้เวทีเหล่านี้ทำงานได้ตามเจตนารมณ์(Nagai et al., 2008)

งานวิจัยว่าด้วยบทบาทของ “Public Sphere” ในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นไทย ชี้ว่า ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง (structural inequalities) และความล่าช้าในการจัดการปัญหาท้องถิ่น เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เจตนารมณ์ของกฎหมายไม่ถูกแปลงเป็นผลลัพธ์ที่ชุมชนมองเห็นและรับรู้ได้จริง หากอ่านผ่านกรอบของ Bandura อุปสรรคเหล่านี้ทำงานเป็นวงจรเชิงลบโดยตรง: เมื่อชุมชนเข้าร่วมเวทีตามที่กฎหมายกำหนด แต่ไม่เห็นการเปลี่ยนแปลง ผลลัพธ์คือประสบการณ์ล้มเหลวที่ย้อนกลับมาลดความเชื่อมั่นร่วม (perceived collective efficacy) ของชุมชนเอง การมีส่วนร่วมรอบถัดไปจึงลดลง แม้กรอบกฎหมายจะยังคงเดิม ทำให้เกิดช่องว่างถาวรระหว่าง “การมีอยู่ของกฎหมาย” กับ “ความรู้สึกว่าตนมีอำนาจจริง” ในหมู่ประชาชน ช่องว่างเชิงสถาบันนี้จำเป็นต้องได้รับการจัดการก่อน หรืออย่างน้อยควบคู่ ไปกับการนำ civic tech ใดๆ เข้ามาใช้ในบริบทไทย(Nuchprayool & Singkaneti, 2024)

6.4.2 กรณีต่างประเทศ: Porto Alegre — best-evidence case ของ participatory budgeting

เมือง Porto Alegre ในบราซิลริเริ่มกระบวนการจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วม (participatory budgeting: PB) ในปี 1989 และดำเนินต่อเนื่องจนถึงราวปี 2003 ก่อนที่การเปลี่ยนผ่านทางการเมืองจะปรับเปลี่ยนกลไกดังกล่าว กรณีนี้มักได้รับการยกย่องว่าเป็น best-evidence case ของ co-creation ระหว่างรัฐกับชุมชน โดยมีงานศึกษาภายนอกจำนวนมากยืนยัน Case study ของธนาคารโลกระบุว่า PB ใน Porto Alegre ทำให้การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานพื้นฐาน เช่น ถนน ระบบประปา และโรงเรียน ในเขตยากจนที่เคยถูกละเลยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อเทียบกับรูปแบบการจัดสรรงบประมาณเดิม (World Bank, 2024)

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ Porto Alegre ประสบความสำเร็จมากกว่าโครงการ PB ในพื้นที่อื่น คือ การออกแบบ “วงจรการปรึกษาหารือรายปี” (annual deliberation cycle) ที่มีกติกาชัดเจน ควบคู่กับระบบบัญชีสาธารณะ (public accounting) ซึ่งเปิดให้ผู้มีส่วนร่วมตรวจสอบได้โดยตรงว่า ข้อเสนอของตนถูกแปลงเป็นรายการงบประมาณจริงอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่ง เมืองนี้สร้าง feedback loop ที่มีความหมาย (meaningful feedback loop) ระหว่างการมีส่วนร่วมของชุมชนกับผลลัพธ์เชิงงบประมาณอย่างต่อเนื่อง วงจรดังกล่าวส่งผลสองชั้น คือ เสริมสร้าง trust ต่อรัฐ และค่อย ๆ ขยาย collective efficacy ของชุมชนในแต่ละรอบของกระบวนการ (Hipp, 2016)

รายงานของ OECD ที่วิเคราะห์โครงการ co-creation จำนวน 30 กรณี ซึ่งถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองต่อวิกฤต COVID-19 พบข้อสรุปในทิศทางเดียวกันว่า co-creation ระหว่างภาคอุตสาหกรรม ภาควิจัย ภาครัฐ และภาคประชาสังคม เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพสูงในการเร่งนวัตกรรมและสร้างความไว้วางใจในภาวะวิกฤต เนื่องจาก “ความเร่งด่วนร่วม” (shared urgency) ทำหน้าที่เป็นตัวเร่งสำคัญ

ของการลงมือร่วมกัน ในลักษณะเดียวกับที่วิกฤตทางการเมืองมีบทบาทในกรณี vTaiwan ข้อค้นพบนี้ชี้ว่า co-creation ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพียงสำหรับสภาวะปกติ แต่กลับทำงานได้ดีที่สุดเมื่อสังคมเผชิญสถานการณ์ที่ต้องการ collective urgency ร่วมกัน (OECD, 2025)

ภาพที่ 6.8 ด้านล่างเปรียบเทียบวงจรประสบการณ์ของบริบทไทยกับ Porto Alegre ในรูปเกลียวสองทิศทาง คือ วงจรแห่งความพ่ายแพ้ที่หมุนเข้าหาความเฉื่อยชา กับวงจรแห่งการเสริมพลังที่หมุนออกสู่การมีส่วนร่วมที่ลึกขึ้น

ภาพที่ 6- 8 วงจรแห่งความพ่ายแพ้ vs วงจรแห่งการเสริมพลัง

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Abers et al. (2018) และ Nuchprayool & Singkaneti (2024)

บทเรียนของภาพคือ กฎหมายที่เขียนอยู่บนกระดาษไม่อาจเอาชนะประสบการณ์ล้มเหลวที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าได้ ขณะที่ feedback ที่จับต้องได้ในแต่ละรอบของ participatory budgeting ต่างหากที่หมุนเกลียวประสบการณ์ให้กลายเป็นวงจรเสริมพลัง (Abers et al., 2018; Nuchprayool & Singkaneti, 2024)

6.4.3 กรณีต่างประเทศ: Japan DX Co-Creation Platform — โมเดลที่อาจถ่ายโอนไปสู่บริบท อปท. ไทย

Digital Agency ของญี่ปุ่นได้พัฒนา Digital Transformation Co-Creation Platform เพื่อเชื่อมโยงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นราว 1,780 แห่งเข้าด้วยกัน เปิดช่องให้แลกเปลี่ยนปัญหา แนวทางแก้ไข และองค์ความรู้ในแนวราบ (horizontal knowledge sharing) แทนการสื่อสารแบบสั่งลงจากบนลงล่าง OECD OPSI ระบุว่าแพลตฟอร์มนี้ช่วยส่งเสริมการสื่อสารที่ “เปิด แบนราบ และสองทาง” ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐระดับชาติและระดับท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างอย่างสำคัญจากรูปแบบการสื่อสารเชิงลำดับชั้นแบบเดิม (OECD-OPSI, 2025)

ความสำคัญของกรณีนี้ต่อบริบทไทยอยู่ที่ความคล้ายคลึงเชิงโครงสร้าง ทั้งญี่ปุ่นและไทยต่างมี อปท. ขนาดเล็กจำนวนมากที่เผชิญปัญหาคล้ายกัน แต่เดิมกลับขาดกลไกสำหรับการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ข้ามหน่วยงานอย่างเป็นระบบ การมีแพลตฟอร์มกลางสำหรับแลกเปลี่ยนประสบการณ์และวิธีแก้ปัญหา จึงช่วยลดต้นทุนของการ “คิดค้นซ้ำ” ในแต่ละพื้นที่ และสามารถเสริมสร้าง collective efficacy ในระดับสถาบันท้องถิ่น ไม่ใช่จำกัดอยู่เพียงในระดับชุมชนรายพื้นที่ (OECD, 2023)

อย่างไรก็ดี การถ่ายโอนโมเดลญี่ปุ่นสู่บริบทไทยต้องคำนึงถึง “ช่องว่างบริบท” หลักอย่างน้อยสองประการ ประการแรก ระดับ digital literacy ของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นไทยโดยเฉลี่ยยังต่ำกว่าญี่ปุ่นอย่างมีนัยสำคัญ การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้จึงต้องอาศัยการลงทุนด้านทักษะและโครงสร้างพื้นฐานควบคู่กันไป ประการที่สอง โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับ อปท. ในไทยยังมีลักษณะรวมศูนย์สูง จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนเชิงสถาบันบางประการ เพื่อให้รูปแบบ “การสื่อสารที่แบนราบและสองทาง” แบบ Japan DX Platform ทำงานได้จริงในบริบทไทย ขณะเดียวกัน ในเชิงวิชาการยังขาดทั้งการ

ประเมินผลแบบ peer-reviewed ของ Japan DX Platform และข้อมูลเชิงเปรียบเทียบด้าน digital literacy ระหว่างเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นไทยกับญี่ปุ่น ซึ่งเป็นช่องว่างที่ควรถูกเติมเต็มก่อนออกแบบ policy transfer อย่างจริงจัง (Oguro et al., 2021)

ตารางที่ 6.4 จึงทำหน้าที่สังเคราะห์กรณีศึกษาทั้งหมด โดยเปรียบเทียบตามมิติที่สำคัญต่อการถ่ายโอนนโยบาย (policy transfer) โดยเฉพาะในบริบท อปท. ไทย เพื่อแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเงื่อนไขด้านโครงสร้างสถาบัน ทุนทางสังคม และศักยภาพเชิงดิจิทัล ล้วนเป็นตัวกำหนดว่ากรณีศึกษาต่างประเทศสามารถแปลงเป็นต้นแบบที่นำมาปรับใช้ในไทยได้มากน้อยเพียงใด มากกว่าจะเป็นผลของเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว (OECD,2022)

ตาราง 6 - 5 การเปรียบเทียบกรณีศึกษาตามมิติ transferability

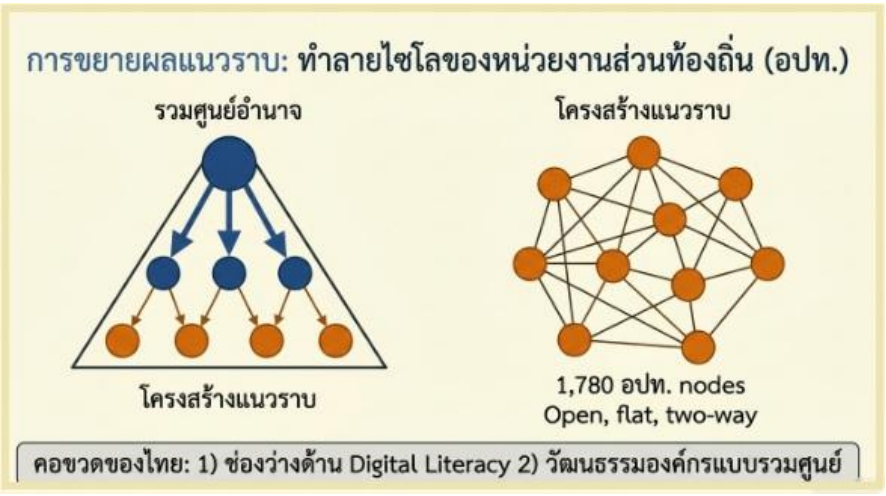
มิติ	สภาองค์กรชุมชนไทย (พ.ร.บ. 2551)	Porto Alegre PB บราซิล (1989–2003)	OECD COVID Co-creation (2020–2022)	Japan DX Platform (2022–ปัจจุบัน)
กลไก co-creation หลัก	เวทีปรึกษาหารือ ตำบล ผู้แทน ≥ 60%	Deliberation cycle รายปี + public accounting	Cross-sector collaboration: industry-research-govt-civil society	Horizontal knowledge exchange platform 1,780 อปท.
Evidence source	Official Law (กฤษฎีกา 2551) + peer-reviewed	Official Report (World	Official Report	Official Policy Note

มิติ	สภาองค์กรชุมชนไทย (พ.ร.บ. 2551)	Porto Alegre PB บราซิล (1989–2003)	OECD COVID Co-creation (2020–2022)	Japan DX Platform (2022–ปัจจุบัน)
	(dpublication, 2024)	Bank, 2003)	(OECD, 2022)	(OECD OPSI, 2025)
Outcome ที่พิสูจน์ได้	กรอบกฎหมายครบ แต่ implementation gap จาก structural inequalities	ถนน น้ำ โรงเรียน ขยายในพื้นที่ยากจน; trust เพิ่มหลังเห็นผลลัพธ์	นวัตกรรมเร็วขึ้น + trust เพิ่มในวิกฤต	"Open, flat, two-way" communication ระหว่าง อปท. (OECD ยืนยัน)
Collective efficacy mechanism	ยังอ่อนแอ — vicious cycle เมื่อ participation ไม่นำสู่ผลลัพธ์	Virtuous cycle — outcome นำไปสู่ trust และ participation สูงขึ้น	Collective urgency สร้าง temporary CE สูง	CE ระดับสถาบัน (อปท.) ไม่ใช่ระดับปัจเจก
เงื่อนไขความสำเร็จ	ต้องการ: empowerment tools + meaningful feedback + institutional capacity	Meaningful feedback loop รายปี + political commitment ระยาว	Shared urgency (crisis) เป็น catalyst + multi-sector trust	Digital literacy พอเพียง + flat institutional culture
Transferability สู่ไทย	ฐานกฎหมายมี — ต้องพัฒนา capacity และ feedback mechanism	สูง — PB ปรับใช้ในหลายประเทศแล้ว	ปานกลาง — context crisis-driven แตกต่าง	ปานกลาง — ต้องการ: digital literacy gap, decentralization reform

มิติ	สภาองค์กรชุมชนไทย (พ.ร.บ. 2551)	Porto Alegre PB บราซิล (1989–2003)	OECD COVID Co-creation (2020–2022)	Japan DX Platform (2022–ปัจจุบัน)
Research gap	ขาด: รายงาน พอช./สถาบันพระปกเกล้า เรื่องผลการดำเนินงานจริง	ขาด: ข้อมูลหลัง political transition 2004	ขาด: long-term sustainability assessment	ขาด: peer-reviewed evaluation + context comparison ไทย-ญี่ปุ่น

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก สำนักงานกฤษฎีกา (2551); dpublication.com (2024); World Bank (2003, openknowledge.worldbank.org/entities/publication/2be63c04...); OECD (2022, oecd.org/en/publications/how-did-covid-19-shape-co-creation_e11c5274-en.html); OECD OPSI (2025, oecd-opsi.org/innovations/digital-transformation-co-creation-platform/)

ภาพที่ 6.9 ด้านล่างแสดงหัวใจของโมเดล Japan DX Co-Creation Platform คือการเปลี่ยนโครงสร้างรวมศูนย์แนวดิ่งให้เป็นเครือข่ายแนวราบของ อปท. 1,780 แห่งที่เปิดกว้างและสื่อสารสองทางโดยตรง

ภาพที่ 6- 9 จากรวมศูนย์บนลงล่าง สู่เครือข่าย อปท. ที่เชื่อมถึงกัน

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก OECD (2025)

การเชื่อมโยง อปท. 1,780 แห่งเข้าหากันในแนวราบ ทำให้ท้องถิ่นต่าง ๆ แลกเปลี่ยนวิธีแก้ปัญหาและนวัตกรรมกันโดยตรง ไม่ต้องรอให้ส่วนกลางสรุปแล้วส่งลงมาเหมือนเดิม ผลคือการทำงานแบบแยกส่วนต่างคนต่างทำ (ที่มักเรียกว่า “ไซโล”) ลดลง แต่ในกรณีไทย ความก้าวหน้าแบบนี้ยังติดขัดเพราะสองปัจจัยหลัก คือ ช่องว่างด้านทักษะดิจิทัลของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และวัฒนธรรมองค์กรที่คุ้นกับการรอคำสั่งจากส่วนกลาง ซึ่งล้วนต้องได้รับการจัดการควบคู่ไปกับการสร้างแพลตฟอร์มดิจิทัล (OECD, 2025)

6.4.4 บทเรียนร่วมจากกรณีศึกษา: สามบทเรียนที่วรรณกรรมพิสูจน์ได้

เมื่ออ่านกรณีศึกษาทั้งสี่ร่วมกัน ภายใต้กรอบ Argument Map ของบทที่ 6 จะเห็นบทเรียนร่วมสามประการที่มีหลักฐานสนับสนุนข้ามบริบทต่างประเทศอย่างชัดเจน ประการแรก กฎหมายและแพลตฟอร์มเป็นเพียง “เงื่อนไขจำเป็น” แต่ไม่ใช่ “เงื่อนไขเพียงพอ” ในกรณีไทย แม้มีกฎหมายสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ครบถ้วน แต่ยังขาดกลไก feedback ที่มีความหมาย ซึ่งจะช่วยแปลงการมีส่วนร่วมให้กลายเป็นความรู้สึกว่าชุมชนมีศักยภาพและอำนาจร่วมกัน (perceived efficacy) อย่างแท้จริง

ประการที่สอง วงจรเชิงบวก (virtuous cycle) มักเริ่มจาก “ชัยชนะระยะแรก” ที่ชุมชนมองเห็นได้เป็นรูปธรรม กรณี Porto Alegre ไม่ได้สร้าง trust จากความซับซ้อนของการออกแบบแพลตฟอร์ม หากจากการพิสูจน์ให้เห็นซ้ำ ๆ ว่า input ของชุมชนถูกแปลงเป็นงบประมาณจริง แล้วกลายเป็นถนน น้ำสะอาด หรือโรงเรียนตามที่ชุมชนเรียกร้อง ประการที่สาม วิกฤตสามารถทำหน้าที่เป็นตัวเร่ง (catalyst) ที่ทรงพลังแต่ไม่ยั่งยืน รายงานของ OECD (2022) พบว่า co-creation ในช่วง COVID-19 สามารถสร้างระดับความร่วมมือ นวัตกรรม และ trust สูงได้ใน

ภาวะวิกฤต แต่การรักษา trust และ participation ให้อยู่ในระดับเดียวกันหลังวิกฤตผ่านไป ยังเป็นคำถามเปิดที่แม้แต่รายงานเองก็ยังไม่อาจให้คำตอบได้

6.4.5 นัยเชิงนโยบายสำหรับไทย: เส้นทางจาก Zone D สู่ virtuous cycle

เมื่อสังเคราะห์บทเรียนจากกรณีต่าง ๆ เส้นทางที่มีความเป็นไปได้มากที่สุดสำหรับไทย คือการประยุกต์ใช้กลไกงบประมาณแบบมีส่วนร่วม (participatory budgeting: PB) ตามแบบ Porto Alegre ผ่านโครงสร้างสภาองค์กรชุมชนที่มีอยู่แล้ว แกนกลางของการประยุกต์นี้ คือ การออกแบบกลไก feedback ที่มีความหมายให้ชุมชนตรวจสอบได้อย่างโปร่งใสว่า input ของตนถูกแปลงเป็นงบประมาณและโครงการรูปธรรมอย่างไร ควบคู่กับการเชื่อม อปท. เข้าหากันในแนวราบผ่านแพลตฟอร์มลักษณะ Japan DX เพื่อให้ อปท. ที่ประสบความสำเร็จในการเพิ่มการมีส่วนร่วมสามารถถ่ายทอดกลไกและบทเรียนต่อไปยังพื้นที่อื่นได้ (World Bank, 2024)

ลำดับนโยบายเช่นนี้สอดคล้องกับตรรกะของ Ostrom ที่ว่า สถาบันซึ่งยั่งยืนต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดและปรับกติกาด้วยตนเอง ไม่ใช่เพียงรับกฎที่ส่งมาจากส่วนกลาง สำหรับไทย นี่หมายถึงการใช้กรอบกฎหมายเดิมเป็น “โครง” แล้วเสริมทั้ง feedback mechanisms และเครือข่ายการเรียนรู้ข้ามพื้นที่เพื่อค่อย ๆ ขยับจาก Zone D ไปสู่ virtuous cycle ที่ trust และ participation เกื้อหนุนกันอย่างต่อเนื่องในระยะยาว (Ostrom, 1990)

กรณีศึกษาทั้งสี่ในหัวข้อ 6.4 ชี้ไปยังข้อสังเกตเดียวกันอย่างชัดเจนว่าความสำเร็จหรือล้มเหลวของ co-creation ไม่ได้ตัดสินกันที่ “แบบกลไกบนกระดาษ” แต่อยู่ที่ว่า ชุมชนรับรู้ได้จริงหรือไม่ว่า input ของตนถูกแปลงเป็นผลลัพธ์ที่จับต้องได้ในแต่ละรอบของกระบวนการ การรับรู้เช่นนี้เองที่ค่อย ๆ สะสมหรือกัดกร่อน trust, collective efficacy และ social capital ของชุมชน ทั้งในเชิงปริมาณ (ระดับความไว้วางใจและการเข้าร่วม) และเชิงคุณภาพ (ความรู้สึกว่าตนมี

อำนาจและมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย) คำถามที่ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ เราจะวัดคุณลักษณะเหล่านี้อย่างไร และมีเครื่องมือใดบ้างที่ผ่านการทดสอบจนสามารถเปรียบเทียบข้ามประเทศและข้ามรูปแบบสถาบันได้

ด้วยเหตุนี้ หัวข้อ 6.5 จึงไม่ใช่เพียง “ภาคผนวกด้านการประเมินผล” แต่เป็นขั้นตอนสุดท้ายของ argument ที่เริ่มต้นจากแนวคิดการตื่นรู้ร่วมกันในหัวข้อ 6.1: หากเราไม่มีตัวชี้วัดสำหรับ collective efficacy, trust และ participation อย่างเป็นระบบ เราก็ไม่อาจมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า virtuous cycle ที่ Porto Alegre สร้างขึ้น กับ vicious cycle ที่ อปท. ไทยยังติดค้างอยู่ แตกต่างกันอย่างไร ทั้งในเชิงตัวเลขและในเชิงคุณภาพทางประชาธิปไตย (Abers et al., 2018)

ภาพที่ 6.10 ด้านล่างประกอบบทเรียนจากทุกกรณีศึกษาเข้าเป็น “พิมพ์เขียว” สำหรับ อปท. ไทย โดยวางซ้อนเป็นชั้นจากโครงสร้างเดิมตาม พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ขึ้นไปจนถึงการยกระดับออกจาก Zone D สู่ virtuous cycle

ภาพที่ 6- 10 พิมพ์เขียวสำหรับ อปท. ไทย

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก OECD (2025) และ Abers et al. (2018)

พิมพ์เขียวนี้ย้ำว่าแต่ละชั้นต้องวางอยู่บนฐานของชั้นก่อนหน้า การกระโดดไปลงทุนแพลตฟอร์มโดยไม่มีนวัตกรรมกระบวนการที่สร้าง meaningful feedback ย่อมทำให้วงจรเสริมพลังไม่เกิดขึ้นจริง (OECD, 2025; Abers et al., 2018)

6.5 KPI ด้านการมีส่วนร่วม ความไว้วางใจ และพลังรวมหมู่ของชุมชน

ตัวชี้วัดสำหรับ “ตื่นรู้ร่วมกัน” ของชุมชนไม่ควรหยุดอยู่เพียงการนับจำนวนคนที่มาประชุม หรือจำนวนแพลตฟอร์มที่เปิดใช้งาน แต่ต้องตอบให้ได้ด้วยว่า ชุมชน “เชื่อจริงหรือไม่” ว่าตัวเองสามารถร่วมกันเปลี่ยนแปลงความเป็นจริงได้ และกระบวนการมีส่วนร่วมได้สร้างความไว้วางใจระหว่างรัฐกับประชาชนขึ้นมาหรือไม่ การออกแบบ KPI ในหัวข้อนี้จึงมุ่งไปที่ตัวชี้วัดสามกลุ่มหลักที่ใช้กันข้ามประเทศแล้ว ได้แก่ ตัวชี้วัดพลังรวมหมู่ (collective efficacy) ตัวชี้วัดทุนทางสังคม (social capital) และตัวชี้วัดการมีส่วนร่วมดิจิทัล (digital participation) ซึ่งจำเป็นต้องอ่าน “เป็นชุดเดียวกัน” ไม่ใช่พิจารณาแยกทีละตัวแบบโดด ๆ

6.5.1 Collective efficacy: พลังรวมหมู่ที่ “เชื่อว่าทำได้จริง”

งานคลาสสิกของ Sampson และคณะใช้ข้อมูลจากคนเกือบเก้าพันคนในย่านต่าง ๆ ของชิคาโก เพื่อสร้างตัวชี้วัด collective efficacy ที่วัดสองมิติซึ่งต้องเดินคู่กันเสมอ คือ (1) ความรู้สึกผูกพันและไว้วางใจกันในชุมชน (social cohesion) และ (2) ความเต็มใจที่จะลุกขึ้นมาทำอะไรบางอย่างร่วมกันเมื่อเกิดปัญหา (willingness to intervene) หากชุมชนมีความรักใคร่ผูกพันกันสูง แต่เมื่อเกิดเหตุกลับไม่มีใครลงมือทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ก็ยังไม่อาจถือว่ามีพลังรวมหมู่เพียงพอที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างได้

ต่อมามีการพัฒนาแบบวัด collective efficacy ฉบับทั่วไป (General Collective Efficacy Scale) จำนวน 26 ข้อ แบ่งเป็น 6 ด้าน เช่น การตอบสนองร่วมของชุมชน เครือข่ายและ agency ส่วนบุคคล ความผูกพันกับชุมชน วิสัยทัศน์ร่วม การเข้าร่วมองค์กร และภาวะผู้นำในชุมชน แบบวัดชุดนี้ถูกนำไปใช้ในหลาย

ประเทศ รวมทั้งในบริบทประเทศกำลังพัฒนา และผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงโครงสร้างในหลายวัฒนธรรมแล้ว อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการทดสอบความตรงในบริบทไทยหรืออาเซียนโดยตรง หากจะนำมาใช้เป็น KPI ในไทยจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการปรับให้เข้ากับบริบทวัฒนธรรม และการทดสอบเชิงประจักษ์อย่างเป็นระบบก่อนใช้จริง

6.5.2 Social capital: ทุนทางสังคมในแบบที่ “วัดและใช้จริง” ได้

ในกรอบของ Putnam ทุนทางสังคมคือเครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจที่เอื้อต่อการร่วมมือเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แต่การใช้เป็น KPI จำเป็นต้องแจกแจงเป็นมิติที่วัดได้จริง จึงพัฒนามาเป็น 6 มิติ ได้แก่ เครือข่ายทางสังคม ความไว้วางใจและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน การเกื้อกูลและการตอบแทนกัน ความผูกพันและการรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ และการสื่อสาร–ข้อมูลข่าวสาร

เมื่อใช้ 6 มิตินี้เป็น KPI ทุนทางสังคมจึงทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือวินิจฉัย” ไปพร้อมกัน เช่น ชุมชนที่มีเครือข่ายหนาแน่นแต่ความไว้วางใจต่ำ แสดงว่า bonding แข็งแต่ bridging อ่อน แนวทางแทรกแซงย่อมต่างจากกรณีที่แทบไม่มีการเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะเลย ที่สำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่าง social capital กับ collective efficacy ไม่ได้เพิ่มขึ้นแบบเส้นตรง ทุนทางสังคมที่สูงขึ้นไม่ได้แปลโดยอัตโนมัติว่าจะเกิด collective action หากยังไม่ถึงระดับที่ทำให้ผู้คน “เชื่อร่วมกัน” ว่าลงมือแล้วเปลี่ยนแปลงได้จริง จึงจำเป็นต้องติดตาม KPI สองชุดนี้ควบคู่กันเสมอ

6.5.3 OURdata Index: วัด “โครงสร้างรองรับการมีส่วนร่วมดิจิทัล” ของรัฐ

ในระดับประเทศ OECD ใช้ OURdata Index เพื่อตรวจสอบว่าโครงสร้างข้อมูลเปิดของรัฐเอื้อต่อการมีส่วนร่วมดิจิทัลเพียงใด โดยประเมินสามด้านหลัก คือ (1) ความเข้าถึงได้ของข้อมูล (data accessibility) (2) การเปิดเผยข้อมูลในเชิงรุก

และครอบคลุม (data availability) และ (3) การสนับสนุนให้ภาคส่วนต่าง ๆ นำข้อมูลไปใช้ต่อ (support for data re-use)

ผล OURdata ล่าสุดสะท้อนความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างอย่างชัดเจน ประเทศกลุ่มผู้นำ เช่น เกาหลีใต้ มีคะแนนใกล้เต็ม ขณะที่ค่าเฉลี่ย OECD ยังอยู่ต่ำกว่ากึ่งหนึ่งของคะแนนเต็ม ช่องว่างดังกล่าวชี้ว่า “โครงสร้างข้อมูลเปิดพร้อมหรือไม่” เป็นตัวแบ่งประเทศบนเส้นทาง digital participation การปิดช่องว่างนี้จึงต้องยกระดับทั้งสามมิติพร้อมกัน ไม่ใช่เพียงเพิ่มจำนวนชุดข้อมูลที่เปิดเผยแล้วถือว่าเพียงพอ

เมื่ออ่าน OURdata Index คู่กับ collective efficacy ภาพที่ได้จะสมบูรณ์ขึ้น OURdata บอกระดับ “ความพร้อมเชิงโครงสร้างของรัฐ” ส่วน CE Scale บอกระดับ “ความเชื่อเชิงปฏิบัติของชุมชน” ว่าตนใช้โครงสร้างนั้นเพื่อเปลี่ยนแปลงอะไรได้จริงเพียงใด หากโครงสร้างข้อมูลเปิดดีแต่ชุมชนไม่เชื่อว่าตนมีพลัง พื้นที่ดิจิทัลก็จะถูกใช้เป็นเพียงช่องทางรับบริการ ไม่ใช่เวทีการเมือง ในทางกลับกัน หากชุมชนมีพลังรวมหมู่สูงแต่ขาดโครงสร้างข้อมูลและแพลตฟอร์มรองรับ พลังนั้นก็แทบไม่มีพื้นที่ให้ปรากฏตัว

ภาพที่ 6.11 ด้านล่างรวมมาตรวัดสามชุดของหัวข้อนี้ไว้บนแผงเดียวกัน คือ Collective Efficacy Scale ตัวชี้วัดทุนทางสังคม และ OURdata Index ซึ่งต้องอ่านร่วมกันเป็นชุดเดียว

ภาพที่ 6- 11 การประเมินพลังแห่งการเปลี่ยนแปลง

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Bandura (1997), Grootaert et al. (2004) และ OECD (2025)

สาระของแผงมาตรวัดคือ ต้องวัดทั้ง “โครงสร้างของรัฐ” และ “พลังของคน” ควบคู่กัน หากวัดเพียงด้านใดด้านหนึ่ง การตื่นรู้ร่วมกันก็เสี่ยงจะเหลือเพียงวาทกรรมบนกระดาษที่ไม่มีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับ (Bandura, 1997; Grootaert et al., 2004; OECD, 2025)

6.5.4 Trust และ legitimacy: เส้นด้ายที่เย็บทุกส่วนของบทเข้าด้วยกัน

งานวิจัยเชิงประจักษ์รุ่นใหม่ชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า ความโปร่งใสด้านข้อมูล (data transparency) ช่วยเสริมการรับรู้ถึงความสามารถและความซื่อสัตย์ของรัฐ ขณะที่ช่องทางการมีส่วนร่วมดิจิทัลทำให้ประชาชนรู้สึกว่ารัฐครอบคลุมและตอบสนองมากขึ้น ทั้งสองด้านนี้ร่วมกันประกอบสร้างความชอบธรรม (legitimacy) ของรัฐในหลายมิติ ไม่ใช่เพียงด้านความไว้วางใจมิติเดียว

จุดสำคัญคือ trust ไม่ได้ทำหน้าที่เป็น “ปลายทาง” ของกระบวนการมีส่วนร่วมเท่านั้น แต่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในทุกช่วงของเส้นทาง: มันก่อรูปขึ้นจากการตื่นรู้ร่วมกันของชุมชน เสริมแรงด้วยทุนทางสังคม ถูกทดสอบผ่านประสบการณ์ใช้ civic

tech ถูกยืนยันผ่านกรณี co-creation ที่จับต้องได้ และในท้ายที่สุดถูกสะท้อนผ่านชุด KPI ในหัวข้อนี้ ในแต่ละช่วง trust ทั้งเป็นผลของขั้นก่อนหน้า และเป็นเงื่อนไขให้ขั้นถัดไปเดินต่อได้

วรรณกรรมด้าน digital government และ participation ยังยืนยันด้วยว่า trust เป็นทั้งผลลัพธ์ของการมีส่วนร่วม และเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นตั้งแต่แรก นั่นหมายความว่า ความชอบธรรมในยุคดิจิทัลไม่ได้ถูก “สร้างจากรัฐฝ่ายเดียวแล้วส่งต่อให้ประชาชน” หากเกิดจากการประกอบสร้างร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชน ดังนั้น ชุด KPI ของ “การตื่นรู้ร่วมกัน” ที่เสนอในหัวข้อนี้จึงจำเป็นต้องวัดทั้งฝั่งประชาชน (ผ่าน collective efficacy และ social capital) และฝั่งรัฐ (ผ่าน OURdata Index และตัวชี้วัดด้านความโปร่งใสของข้อมูลอื่น ๆ) ไปพร้อมกัน

ภาพที่ 6- 12 ความไว้วางใจคือเส้นด้ายที่เชื่อมชุมชน เทคโนโลยี และรัฐเข้าด้วยกัน

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Putnam (2000) และ OECD (2025)

ภาพ 6.5 ชี้ให้เห็นว่า ความไว้วางใจเป็นทั้งผลลัพธ์จากกระบวนการมีส่วนร่วม และเป็นเงื่อนไขตั้งต้นให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้จริง ความชอบธรรมของรัฐในยุคดิจิทัลจึงไม่ได้เกิดจากรัฐฝ่ายเดียวแล้วส่งต่อให้ประชาชน แต่ถูกเย็บร่วมกันขึ้นมา

ทีละก้าว ระหว่างรัฐกับประชาชนในทุกช่วงของกระบวนการ (Putnam, 2000; OECD, 2025)

6.5.5 การตื่นรู้ร่วมกัน: เงื่อนไขที่ทำให้ตัวชี้วัดธรรมาภิวัฒน์มีชีวิต

หัวข้อนี้ย้ำว่า ตัวชี้วัดธรรมาภิวัฒน์ที่ออกแบบจากส่วนกลางจะทำงานได้จริงก็ต่อเมื่อมีกระบวนการตื่นรู้ร่วมกันของชุมชน ทุนทางสังคม และพลังรวมหมู่คอยรองรับ หากขาดฐานดังกล่าว KPI ย่อมมีสถานะเป็นเพียงตัวเลขบนกระดาษ มากกว่ากลายเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เห็นได้ในชีวิตจริง

ตัวชี้วัด “ธรรมาภิวัฒน์” ในบทที่ 5 ไม่ว่าจะระดับชาติ ระดับพื้นที่ หรือระดับองค์กร ตั้งอยู่บนสมมติฐานร่วมข้อหนึ่งคือ หากรัฐออกแบบ KPI จากส่วนกลางได้เหมาะสม และประกาศใช้แบบบนลงล่าง ผลลัพธ์ทางสังคมที่ต้องการจะตามมาเอง ทว่า สมมติฐานนี้ยังไม่ได้รับการพิสูจน์เชิงประจักษ์ภายในบทเดียวกัน และมีทั้งเหตุผลจากพุทธปรัชญาและวรรณกรรมสังคมศาสตร์ที่บ่งชี้ตรงกันว่า กลไกเช่นนี้ “จำเป็นแต่ไม่เพียงพอ”

กูฏทันตสูตรแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความล้มเหลวของมหายัญในอดีตมิได้เกิดจากการขาดพิธีกรรมหรือแบบแผนจากส่วนกลาง หากเกิดจากการที่ราษฎรไม่ได้รับ “ทุน” เพียงพอจะลุกขึ้นมาดูแลตนเองและกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง หากชุมชนไม่มีศักยภาพจัดการชีวิตและโครงสร้างรอบตัว ต่อให้ส่วนบนกำหนดพิธีกรรมหรือมาตรการไว้อย่างดีเพียงใด ก็ไม่อาจแตะรากของปัญหาได้

ในทิศทางเดียวกัน Freire (1970) เสนอแนวคิด conscientização หรือ “การตื่นรู้เชิงวิพากษ์” ว่าเป็นความสามารถของผู้ถูกกดทับในการมองเห็นโครงสร้างที่ครอบงำ และร่วมกันแทรกแซงความเป็นจริงเพื่อเปลี่ยนแปลงมัน การตื่นรู้ในความหมายนี้ไม่ใช่สิ่งที่รัฐหรือผู้เชี่ยวชาญ “มอบให้” จากภายนอก หากงอกขึ้นจากกระบวนการสนทนาและการลงมือกระทำร่วมกันภายในชุมชน ผ่านประสบการณ์และการตีความร่วมอย่างต่อเนื่อง (Freire, 1970)

งานของ Putnam, Leonardi และ Nanetti (1993) เติมมิติ “ทุนทางสังคม” โดยชี้ว่าเครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ (networks, norms, trust) ซึ่งเป็นฐานของการกระทำร่วมนั้น มิใช่สิ่งที่สร้างได้ในระยะสั้นหรือด้วยนโยบายชุดเดียว แต่ค่อย ๆ สั่งสมผ่านประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์และรูปแบบปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน (Putnam et al., 1993, p. 35) กล่าวให้กระชับคือ การออกแบบสถาบันและ KPI แบบท็อปดาวน์มีศักยภาพจำกัด หากไม่ได้วางอยู่บนทุนทางสังคมที่แข็งแรงและสั่งสมมาก่อน

ด้านจิตวิทยาสังคม Bandura (1997) และงานต่อเนื่องว่าด้วย collective efficacy ชี้ให้เห็นมิติสำคัญอีกประการหนึ่งว่า ต่อให้ชุมชนมีทุนทางสังคมหนาแน่น หากสมาชิกยังไม่ “เชื่อร่วมกัน” ว่าตนมีความสามารถในการแก้ปัญหาและเปลี่ยนสถานะของตนได้จริง การลงมือกระทำร่วมกันก็ยังไม่เกิด (Bandura, 1997; Hipp, 2016) ความเชื่อร่วมนี้ หรือ perceived collective efficacy เป็นทรัพยากรทางสังคมที่เกิดจากประสบการณ์ลงมือทำร่วมกันและการได้เห็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมมากกว่าจะสร้างได้ด้วยถ้อยแถลงเชิงนโยบายเพียงลำพัง (Bandura, 1997)

ภาพที่ 6.13 ด้านล่างจึงเปรียบเทียบระหว่าง top-down mandate ที่แตกตัวเหลือเพียงเอกสารไร้ชีวิต กับ lived governance ที่ถักทอขึ้นจากเครือข่ายของชุมชนที่ตื่นรู้ร่วมกัน เพื่อชี้ให้ชัดว่า ตัวชี้วัดธรรมาภิวัฒน์จะมี “ชีวิต” ได้ก็ต่อเมื่อยืนอยู่บนฐานของการตื่นรู้ ทุนทางสังคม และพลังรวมหมู่ ไม่ใช่บนคำสั่งจากส่วนกลางเพียงอย่างเดียว

ภาพที่ 6- 13 ธรรมาภิบาลที่มีชีวิต

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Freire (1970) และ Putnam et al. (1993)

กูฏทันตสูตรและ Freire ชี้ตรงกันว่า แบบแผนหรือนโยบายจากส่วนบนเพียงลำพังไม่อาจแก้ปัญหาได้ถึงราก ตัวชี้วัดธรรมาภิวัฒน์จะทำงานได้จริงก็ต่อเมื่อมีกระบวนการตื่นรู้ร่วมกันของชุมชน ทุนทางสังคม และพลังรวมหมู่รองรับอยู่เบื้องหลัง (Freire, 1970; Putnam et al., 1993)

นวัตกรรมสังคมและรัฐดิจิทัลจึงถูกมองในบทนี้ในฐานะ “มรรควิถีเชิงโครงสร้าง” ที่ทำหน้าที่เชื่อมเจตนารมณ์ของนโยบายเข้ากับการกระทำร่วมที่จับต้องได้ เมื่อเทคโนโลยีดิจิทัลกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานของการปกครองร่วมสมัย คำถามที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในก้าวถัดไปคือ เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งกำลังก้าวขึ้นมาทำหน้าที่เป็น “โครงสร้างพื้นฐานชั้นใน” ของรัฐดิจิทัล จะถูกออกแบบและกำกับอย่างไรจึงจะเสริมสร้าง ไม่ใช่บ่อนเซาะ การตื่นรู้ร่วมกัน ทุนทางสังคม และหลักการ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” ของธรรมาภิวัฒน์

บทที่ 7 จึงรับช่วงต่อจากบทนี้ โดยย้ายจุดโฟกัสจาก digital participation โดยรวม มาสำรวจบทบาทของ AI ในฐานะเครื่องมือใหม่ในมรรควิถีดังกล่าว ว่าจะ

ทำอย่างไรให้ AI เสริมความชอบธรรมและการมีส่วนร่วม แทนที่จะกลายเป็นกลไกแบบรวมศูนย์หรือทวีความเหลื่อมล้ำในนามของประสิทธิภาพ

ภาพที่ 6.14 ด้านล่างจึงปิดบทด้วยการตั้งคำถามเปิดว่า เมื่อรัฐดิจิทัลและนวัตกรรมสังคมทำหน้าที่เป็น “มรรควิถีเชิงโครงสร้าง” แล้ว ปัญญาประดิษฐ์จะถูกบูรณาการเข้าในระบบนิเวศนี้อย่างไรจึงจะยังรักษาหลักการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลังไว้ได้ครบถ้วน

ภาพที่ 6- 14 มรรควิถีเชิงโครงสรร้าง : รัฐดิจิทัล และนวัตกรรมสังคม

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จากบทที่ 6

จุดเปล่งแสงกลางโครงข่ายในภาพสื่อถึงศักยภาพของเทคโนโลยีอุบัติใหม่ที่จะเสริมพลังรวมหมู่ หากถูกออกแบบบนฐานคุณค่าเดียวกับที่บทนี้วางไว้ ซึ่งเป็นโจทย์ที่บทที่ 7 ว่าด้วยปัญญาประดิษฐ์กับมรรคแปดจะวิเคราะห์ต่อไป

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
Thammapiwat	Thammapiwat Integrative Social Development Framework	กรอบบูรณาการการพัฒนาสังคมเชิง “ธรรมาภิวัฒน์” ที่บทก่อนออกแบบไว้ โดยบทที่ 6 ขยายมิติเรื่องพลังชุมชนและการตื่นรู้ร่วมกัน ว่าจะทำให้กรอบนี้ “มีชีวิต” ในระดับพื้นที่ได้อย่างไร	บทนำของบทที่ 6 เมื่อเชื่อมจากตัวชี้วัดธรรมาภิวัฒน์ในบทก่อน และส่วนสรุปท้ายบทที่ย้ำว่าต้องออกแบบเงื่อนไขให้ชุมชนสร้าง collective efficacy เองได้bth-6-final.docx.
Conscientização	จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (ตาม Freire)	แนวคิดของ Paulo Freire หมายถึง “ความสามารถในการแทรกแซงความเป็นจริงเพื่อเปลี่ยนแปลงมัน” เน้นการตื่นรู้โครงสร้างที่กดขี่ผ่านการเรียนรู้แบบสนทนาและการกระทำร่วมกันในชุมชน ไม่ใช่การพัฒนาปัจเจกแบบปรับตัวเข้ากับโครงสร้างเดิม	เกริ่นนำบท (เชื่อมจากกูฏทันตสูตรสู่ Freire) และหัวข้อ 6.1.1 ที่นิยาม conscientização และวิจารณ์ banking model ของการศึกษา bth-6-final.docx.
critical consciousness	จิตสำนึกเชิงวิพากษ์	ใช้เป็นคำอธิบายภาษาอังกฤษของ “การตื่นรู้เชิงวิพากษ์” คือความสามารถในการตั้งคำถามต่อความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง และเห็นบทบาทตนเองในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างนั้น เป็นฐานสำคัญของ “การตื่นรู้ร่วมกัน” ระดับชุมชน	หัวข้อ 6.1 (แนวคิด “ตื่นรู้ร่วมกัน”) เมื่ออธิบายการขยายจิตสำนึกจากปัจเจกสู่ชุมชนและสังคม และในภาพที่ 6.1 “สมการของพลังการกระทำร่วม”bth-6-final.docx.

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
praxis	การปฏิบัติการอย่างใคร่ครวญ	กลไกเชื่อม reflection (การสะท้อนคิดร่วมกัน) กับ action (การลงมือทำ) ในกรอบของ Freire ถ้าไม่มี praxis การตื่นรู้จะกลายเป็น verbalism ส่วนการลงมือทำโดยไม่มีการคิดจะกลายเป็น activism ที่หลงทิศ	หัวข้อ 6.1.2 ที่อธิบายวงจร reflection–action–reflection, ภาพที่ 6.2 “สะพานข้ามช่องว่างระหว่างความตระหนักรู้สู่การลงมือทำ” และตอนสรุปว่าชุมชนต้องมีพื้นที่ทั้งสองมิติควบคู่กันbth-6-final.docx.
dialogical learning	การเรียนรู้แบบสนทนา	รูปแบบการเรียนรู้เชิงกลุ่มที่เน้นความสัมพันธ์แนวราบ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และวิเคราะห์ความจริงร่วมกัน เป็นกลไกสร้าง conscientização ตาม Freire และ La Belle	หัวข้อ 6.1.1 เมื่อพูดถึง consciousness raising และ group process ในการสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ และตอนท้ายหัวข้อ 6.1 ที่สรุป micro-level ของ Freirebth-6-final.docx.
banking model	Banking model of education	แบบการศึกษาที่ “ฝากความรู้” ทางเดียวจากครูสู่ศิษย์ ซึ่ง Freire วิจารณ์ว่าทำซ้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจและไม่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนพัฒนา	หัวข้อ 6.1.1 ตอนนิยาม conscientização และวิจารณ์การศึกษาแบบฝากความรู้ว่าเป็นอุปสรรค

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
		จิตสำนึกวิพากษ์ต่อโครงสร้างที่กดขี่	ของการตื่นรู้ร่วมกันbth-6-final.docx.
communicative action	การกระทำเชิงการสื่อสาร	แนวคิดของ Habermas ว่าด้วยการใช้เหตุผลแลกเปลี่ยนกันเพื่อสร้างความเข้าใจร่วม เป็นฐานของประชาธิปไตยเชิงปรึกษาหารือ (deliberative democracy) และเชื่อมแนวคิดการตื่นรู้เข้ากับโครงสร้างสถาบัน	หัวข้อ 6.1.3 ที่อธิบาย communicative action และ ideal speech situation และการเชื่อมกับ civic tech / govtech ในหัวข้อ 6.3bth-6-final.docx.
ideal speech situation	สถานการณ์การสื่อสารในอุดมคติ	เงื่อนไขเชิงบรรทัดฐานของ Habermas ที่ผู้มีส่วนร่วมทุกคนมีสิทธิเท่าเทียม ปราศจากการบังคับหรืออำนาจแฝง ใช้เป็นกรอบอ่านกระบวนการ deliberation บนแพลตฟอร์มดิจิทัล	หัวข้อ 6.1.3 ตอนสรุปบทบาทของ Habermas ในการรองรับ deliberative democracy และในหัวข้อ 6.3.2 เมื่ออ่าน vTaiwan ผ่านกรอบนี้bth-6-final.docx.
social capital	ทุนทางสังคม	ทรัพยากรทางสังคม เช่น เครือข่าย ความไว้วางใจ บรรทัดฐานความร่วมมือ ที่เอื้อให้เกิดการกระทำร่วมเพื่อ	เกริ่นนำบท (Putnam et al.) หัวข้อ 6.2.1 ที่นิยาม social

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
		เป้าหมายส่วนรวม แบ่งได้เป็น bonding และ bridging และเป็นฟันเฟืองหนึ่งของ “ระบบนิเวศของการเปลี่ยนแปลง”	capital และ World Bank 6 มิติ ภาพที่ 6.4 และตารางที่ 6.2, 6.3, 6.4bth-6-final.docx.
bonding / bridging capital	ทุนทางสังคมแบบยึดเหนี่ยว / เชื่อมโยง	Bonding capital คือความผูกพันภายในกลุ่มเดียวกัน ส่วน bridging capital คือการเชื่อมข้ามกลุ่ม บทนี้ชี้ว่าพื้นที่ไทยมักมี bonding สูงแต่ bridging ต่ำ จึงร่วมมือข้ามชุมชนได้ยาก	หัวข้อ 6.2.1 ตอนวิจารณ์ Putnam และการขยายกรอบสู่ 6 มิติของ World Bank พร้อมการประยุกต์กับนโยบายชุมชนไทยbth-6-final.docx.
commons	ทรัพยากรส่วนรวม	ทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันได้และมีความเสี่ยงถูกใช้เกิน เช่น ป่า น้ำ แหล่งประมง บทนี้ใช้ในกรอบของ Ostrom ว่าชุมชนสามารถออกแบบสถาบันสำหรับจัดการ commons ได้เอง	หัวข้อ 6.2.2 Governing the Commons เมื่ออธิบาย common-pool resources และ 8 design principles ของ Ostrombth-6-final.docx.

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
common-pool resources (CPR)	ทรัพยากรร่วม (ใช้ร่วมแต่มีขีดจำกัด)	ประเภทของ commons ที่ใช้ร่วมกันได้แต่แบ่งแยกได้จำกัด มีโอกาสเกิด “tragedy of the commons” หากไม่มีกติกาและสถาบันรองรับ	หัวข้อ 6.2.2 เมื่อสรุปงาน Ostrom และใช้เป็นฐานคิด polycentric governancebth-6-final.docx.
polycentric governance	การกำกับดูแลแบบหลายศูนย์	โครงสร้างการกำกับดูแลที่มีศูนย์การตัดสินใจหลายระดับทำงานร่วมกัน ไม่รวมศูนย์ทั้งหมดที่รัฐ หรือปล่อยตลาดอย่างเดียว เป็นนัยสำคัญของงาน Ostrom	หัวข้อ 6.2.2 ตอนอธิบาย 8 design principles และนัยต่อการออกแบบสถาบันในไทย bth-6-final.docx.
collective efficacy	ประสิทธิผลรวมหมู่ (ความเชื่อพลังร่วม)	ความเชื่อร่วมของกลุ่มว่าตน “ทำได้จริง” มีอิทธิพลต่อการเลือกลงมือทำ ความพยายาม และความทนทานต่ออุปสรรค เป็นสะพานเชิงจิตวิทยาระหว่าง awareness กับ action	เกริ่นบท (Bandura; Sampson et al.), หัวข้อ 6.2.3 ที่นิยามและอ้างงาน Science 1997, ภาพที่ 6.4, ตาราง 6.2–6.3 และสรุปท้ายบทเกี่ยวกับ research gap ไทย bth-6-final.docx.

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
Collective Efficacy Scale	แบบวัดประสิทธิผลรวมหมู่	เครื่องมือวัด collective efficacy ระดับชุมชน เน้นมิติ social cohesion และ willingness to intervene บทนี้ใช้เป็นหนึ่งในตัวชี้วัด “ตื่นรู้ร่วมกัน”	เกริ่นบทเมื่อเสนอชุดตัวชี้วัดในหัวข้อ 6.5 และช่วงสังเคราะห์ indicators ปิดบทbth-6-final.docx.
social cohesion	ความผูกพันของชุมชน	หนึ่งในสองมิติหลักของ collective efficacy หมายถึงระดับความผูกพัน ไว้วางใจ และการเอื้อเฟื้อกันในย่านหรือชุมชน	หัวข้อ 6.2.3 เมื่ออธิบายการวัด collective efficacy ตาม Sampson et al. และในตาราง 6.2–6.3bth-6-final.docx.
willingness to intervene	ความเต็มใจเข้าแทรกแซงเพื่อส่วนรวม	มิติสำคัญอีกด้านของ collective efficacy คือความพร้อมของสมาชิกชุมชนที่จะลงมือป้องกันหรือจัดการปัญหาเพื่อส่วนรวม เช่น อาชญากรรม	หัวข้อ 6.2.3 (นิยามจาก Sampson et al.) และในตาราง 6.2–6.3bth-6-final.docx.
civic tech	เทคโนโลยีเพื่อการมีส่วนร่วมของพลเมือง	เทคโนโลยีและแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ออกแบบให้พลเมืองมีบทบาทในกระบวนการสาธารณะ เช่น vTaiwan	บทนำและหัวข้อ 6.3, 6.3.2 เมื่อวิเคราะห์ vTaiwan, Taiwan

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
		ใช้ได้ทั้งในฐานะเครื่องมือพัฒนาสังคม หรือแค่เพิ่มประสิทธิภาพ หากไม่เปลี่ยนโครงสร้างอำนาจ	open data และกรณี digital participationbth-6-final.docx.
GovTech	เทคโนโลยีภาครัฐ	เทคโนโลยีที่รัฐใช้ปรับปรุงบริการและการบริหาร เช่น X-Road ของเอสโตเนีย บทนี้แยก GovTech แบบ “efficiency tool” กับ GovTech ในฐานะ social innovation ที่เปลี่ยนความสัมพันธ์รัฐ–ประชาชน	เกริ่นบทและหัวข้อ 6.3, 6.3.3 (Estonia), 6.3.5 (นัยต่อไทย) และภาพที่ 6.5–6.7bth-6-final.docx.
social innovation	นวัตกรรมสังคม	ตาม European Commission คือการพัฒนาแนวคิด/บริการ/แบบจำลองใหม่ ที่ทั้งตอบสนองความต้องการทางสังคม และสร้างความสัมพันธ์หรือความร่วมมือแบบใหม่ บทนี้ใช้เป็นกรอบอ่าน civic tech / GovTech	หัวข้อ 6.3, ภาพที่ 6.5, 6.6 และการเชื่อมกับ design principles ของ Ostrombth-6-final.docx.

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
deliberative democracy	ประชาธิปไตยเชิงปรึกษาหารือ	ระบอบที่การตัดสินใจสาธารณะเกิดจากการถกเถียงอย่างมีเหตุผลของประชาชน เชื่อมแนวคิด Habermas กับแพลตฟอร์มอย่าง vTaiwan	หัวข้อ 6.1.3 และ 6.3.2 เมื่ออ่าน vTaiwan เป็น hybrid deliberative platformbth-6-final.docx.
digital participation	การมีส่วนร่วมดิจิทัล	การเข้ามามีส่วนร่วมผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ของรัฐหรือชุมชน เช่น e-services, open data, civic platforms ซึ่งอาจนำไปสู่ strong หรือ thin democracy ขึ้นกับเงื่อนไขสามเสา	หัวข้อ 6.3.4–6.3.5, ภาพที่ 6.6–6.7 และตาราง 6.3bth-6-final.docx.
strong / thin digital democracy	ประชาธิปไตยดิจิทัลเข้มแข็ง / บางเบา	Strong democracy คือการมีส่วนร่วมที่มีอำนาจกำหนดกติกาและนโยบาย ส่วน thin democracy เป็นเพียงการเข้าถึงข้อมูลหรือให้ความเห็นในกรอบที่รัฐกำหนด	หัวข้อ 6.3.4–6.3.5 (ถกเถียง Chen, Nurlinah et al.) และการจัดวางกรณีต่างประเทศใน matrix Trust ×

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
			Participationbth-6-final.docx.
Trust × Participation matrix	เมทริกซ์ความไว้วางใจ–ความลึกการมีส่วนร่วม	กรอบวิเคราะห์ที่วางกรณีต่างประเทศตามสองแกน: ผลต่อ trust และความลึกของ participation แบ่งเป็นโซน A–D ใช้ประเมินตำแหน่งของไทยและกรณีศึกษา	หัวข้อ 6.3.4–6.3.5 และภาพที่ 6.7 ที่สแกนภูมิทัศน์รัฐดิจิทัลbth-6-final.docx.
OURdata Index	Open, Useful and Re-usable Data Index	ดัชนีของ OECD วัดระดับ open government data ในมิติต่าง ๆ บทนี้ใช้เป็นตัวชี้วัดหนึ่งของ “ตื่นรู้ร่วมกัน” ในระดับรัฐดิจิทัล	เกริ่นบท (ตอนสรุปตัวชี้วัดในหัวข้อ 6.5) และในส่วนอภิปราย OECD digital governmentbth-6-final.docx.
Social Capital KPI 6 มิติ	ตัวชี้วัดทุนทางสังคม 6 มิติ	กรอบวัดทุนทางสังคมของ World Bank/CIIF ครอบคลุมเครือข่าย ความไว้วางใจ ความร่วมมือ การมีส่วนร่วม ฯลฯ ใช้เป็นชุดตัวชี้วัดรองรับแนวคิด “ตื่นรู้ร่วมกัน”	เกริ่นบท (ชุดตัวชี้วัด 6.5) และหัวข้อ 6.2.1 ที่อธิบาย 6 มิติของ social capitalbth-6-final.docx.

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
DGA	Digital Government Development Agency	หน่วยงานรัฐไทยด้านรัฐบาลดิจิทัล บทนี้ใช้เป็นตัวอย่างผู้พัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการมีส่วนร่วมในไทย ซึ่งยังขาดการประเมินเชิงประจักษ์แบบ peer-reviewed	หัวข้อ 6.3.5 เมื่อประเมินสถานะไทยบน Trust × Participation matrix และชี้ช่องว่างหลักฐานbth-6-final.docx.
PB	Participatory budgeting	กระบวนการจัดงบประมาณโดยประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจร่วมกับรัฐ เป็น best-evidence case ของ co-creation ในกรณี Porto Alegre	หัวข้อ 6.4.2 (Porto Alegre) รวมถึงตาราง 6.4 ที่วิเคราะห์ transferability สู่บริบทไทยbth-6-final.docx.
co-creation	การร่วมออกแบบ / ตัดสินใจร่วม	กระบวนการที่รัฐ ภาคประชาชน และภาคส่วนอื่นออกแบบนโยบาย/บริการร่วมกัน ไม่ใช่เพียงการปรึกษา บทนี้ใช้กับ PB, โครงการ OECD COVID co-creation และ Japan DX Platform	หัวข้อ 6.3 (ในเชิงแพลตฟอร์ม), 6.4.1–6.4.3 และตาราง 6.4bth-6-final.docx.

คำย่อ	คำศัพท์	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏใน
Japan DX Co-Creation Platform	แพลตฟอร์ม DX ญี่ปุ่น	แพลตฟอร์มกลางเชื่อม อปท. ญี่ปุ่น ~1,780 แห่งเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และนวัตกรรมแนวราบ เป็นตัวอย่าง co-creation ระดับสถาบันท้องถิ่น	หัวข้อ 6.4.3 และตาราง 6.4, ภาพที่ 6.9bth-6-final.docx.
Zone A–D	โซน A–D (trust/participation)	การแบ่งโซนใน Trust × Participation matrix: Zone A (trust สูง, participation ลึก), Zone D (ทั้งสองต่ำ) เป็นต้น ใช้อ้างอิงความเสี่ยงที่ไทยติดอยู่ใน Zone D	หัวข้อ 6.3.5 และภาพที่ 6.7, 6.8, 6.13 ที่พูดถึงเส้นทางจาก Zone D สู่ Zone Abth-6-final.docx.

รายการอ้างอิง

Abers, R., Serafim, L., & Tatagiba, L. (2018). Porto Alegre: Participatory budgeting and the challenge of sustaining transformative change [Case study]. World Resources Institute. https://www.wri.org/research/porto-alegre-participatory-budgeting-and-challenge-sustaining-transformative-change

Ardoin, N. M., Bowers, A. W., & Wheaton, M. (2022). Leveraging collective action and environmental literacy to address complex sustainability challenges. Ambio, 52(1), 30–44. https://doi.org/10.1007/s13280-022-01764-6

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York, NY: W. H. Freeman.

Bhikkhu Ñāṇamoli, & Bhikkhu Bodhi. (1995). The middle length discourses of the Buddha: A translation of the Majjhima Nikāya. Boston, MA: Wisdom Publications. (ดู MN 9)

Boix, C., & Posner, D. N. (1996). Making social capital work: A review of Robert Putnam's "Making democracy work: Civic traditions in modern Italy" (Working paper). Cambridge, MA: Harvard University, Center for International Affairs.

Caplanova, A., & Szakadatova, E. (2025). Digitalisation of the public sector in Thailand: Insights into Thailand's public sector

digitalisation strategy. Open Research Europe, 5, 209. https://doi.org/10.12688/openreseurope.19868.2

Chen, T. T.-Y. (2024). Strong or thin digital democracy? The democratic implications of Taiwan's open government data policy in the 2010s. Big Data & Society, 11(4). https://doi.org/10.1177/20539517241296038

De Silva, M., et al. (2022). How did COVID-19 shape co-creation?: Insights and policy lessons from international initiatives (OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 134). Paris, France: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/e11c5274-en

Doughnut Economics Action Lab. (2023). Taiwan's digital and participatory democracy. Retrieved from https://doughnuteconomics.org/stories/taiwan-s-digital-and-participatory-democracy

European Commission. (2013). Guide to social innovation. Brussels, Belgium: European Commission.

Freire, P. (1970). Pedagogy of the oppressed. New York, NY: Continuum.

Friedrich Naumann Foundation for Freedom. (2024). How public participation can improve AI governance: vTaiwan's initiatives. https://freiheit.org/taiwan/how-public-participation-can-improve-ai-governance-vtaiwans-initiatives

Grootaert, C., Narayan, D., Jones, V. N., & Woolcock, M. (2004). Measuring social capital : An integrated questionnaire. World Bank. https://doi.org/10.1596/0-8213-5661-5

Habermas, J. (1984). The theory of communicative action, Volume 1: Reason and the rationalization of society (T. McCarthy, Trans.). Boston, MA: Beacon Press.

Hipp, J. R. (2016). Collective efficacy: How is it conceptualized, how is it measured, and does it really matter for understanding perceived neighborhood crime and disorder? Journal of Criminal Justice, 46, 32–44. https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2016.02.016

Husebø, A. M. L., Storm, M., Ødegård, A., Wegener, C., Aakjær, M., Pedersen, A. L., ... Willumsen, E. (2021). Exploring Social Innovation (SI) Within the Research Contexts of Higher Education, Healthcare, and Welfare Services—A Scoping Review. Nordic Journal of Social Research, 12(1), 72–110. https://doi.org/10.7577/njsr.3455

International Center for Research on Women. (2018). General collective efficacy scale: Assessing local collective efficacy and its determinants. EMERGE Project. https://emerge.ucsd.edu/r_2vzl1eqwjenk5yv/

La Belle, T. J. (1987). From consciousness raising to popular education in Latin America and the Caribbean. Comparative Education Review, 31(2), 201–221.

Nagai, F., Mektrairat, N., & Funatsu, T. (Eds.). (2008). Local government in Thailand—Analysis of the local administrative organization survey (Joint Research Program Series No. 147). Institute of Developing Economies (IDE-JETRO). https://www.ide.go.jp/English/Publish/Reports/Jrp/147.html

Nuchprayool, B., & Singkaneti, B. (2024). The role of the “public sphere” in Thai local administrative organizations: Challenges and strategies for fostering community participation. In Proceedings of the International Conference on Advanced Research in Social Sciences. Diamond Scientific Publishing. https://www.dpublication.com/wp-content/uploads/2024/07/12-3313.pdf

Nurlinah, N., Ansar, M. C., & Chowdhury, K. (2025). Impact of government digital transformation on citizen trust and participation: Evidence from Gowa Regency, Indonesia. Frontiers in Human Dynamics, 7, 1700582. https://doi.org/10.3389/fhumd.2025.1700582

OECD. (2022). Co-creation during COVID-19: 30 case studies [Annex/companion report]. Paris, France: OECD Publishing. สืบค้นจาก https://www.oecd.org/en/publications/co-creation-during-covid-19_08f79edd-en.html

OECD. (2022). Open and connected government review of Thailand (OECD Public Governance Reviews). OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/open-and-connected-government-review-of-thailand_e1593a0c-en.html

OECD. (2023). Digital government [Web page]. Organisation for Economic Co-operation and Development. https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/digital-government.html

OECD. (2025). Government at a glance 2025: Estonia country note. Paris, France: OECD Publishing. Retrieved from https://www.oecd.org/en/publications/government-at-a-glance-2025-country-notes_da3361e1-en/estonia_89797d03-en.html

OECD. (2025). Open, useful and re-usable data (OURdata) Index. In Government at a glance 2025. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2025/06/government-at-a-glance-2025_70e14c6c/full-report/open-government-data_619b668c.html

OECD Observatory of Public Sector Innovation. (2025). Digital transformation co-creation platform [Innovation case]. OECD OPSI. สืบค้นจาก https://oecd-opsi.org/innovations/digital-transformation-co-creation-platform/

Oguro, K., Sutherland, D., & Koen, V. (2021, December 21). How the digital transformation can help Japan secure sustainable growth

[Blog post]. OECD Ecoscope. https://oecdecoscope.blog/2021/12/21/how-the-digital-transformation-can-help-japan-secure-sustainable-growth/

Open Data Institute. (2024). Empowering Thailand's digital government with open data [Report]. Open Data Institute. https://theodi.hacdn.io/media/documents/Empowering_Thailands_Digital_Government_with_Open_Data.pdf

Ostrom, E. (1990). Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. New York, NY: Simon & Schuster.

Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. Y. (1993). Making democracy work: Civic traditions in modern Italy. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. Science, 277(5328), 918–924. https://doi.org/10.1126/science.277.5328.918

Thanissaro Bhikkhu (Trans.). (2013a). Sārandada Sutta: The roots of arguments (AN 6.12). SuttaCentral. https://suttacentral.net/an6.12/en/thanissaro

Thanissaro Bhikkhu. (2013b). The six memorable qualities (Saraṇīya-dhamma). Metta Forest Monastery.

The Computational Democracy Project. (2014). vTaiwan [Case study]. The Computational Democracy Project. https://compdemocracy.org/case-studies/2014-vtaiwan/

United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2024). UN e-government survey 2024: Digital government model framework. UN DESA. https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/reports/un-e-government-survey-2024

vTaiwan. (2023). vTaiwan: Rethinking democracy. Retrieved from https://info.vtaiwan.tw

Wongmith, N., & Phueng-ngern, O. (2024). Addressing the digital divide: A study on the predictors of government e-service utilization in Thailand. In 24th Biennial Conference of the International Telecommunications Society (ITS): “New bottles for new wine: digital transformation demands new policies and strategies”, Seoul, Korea, 23–26 June 2024. International Telecommunications Society (ITS). https://hdl.handle.net/10419/302471

World Bank. (2003). Porto Alegre, Brazil: Participatory approaches in budgeting and public expenditure management (Case Study 2). Washington, DC: World Bank. สืบค้นจาก

https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/2be63c04-6276-5cdd-8f40-5a048d31c12f

World Bank. (2008). Brazil: Toward a more inclusive and effective participatory budget in Porto Alegre (Report No. 40144-BR). Washington, DC: World Bank. สืบค้นจาก https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/69fbdf56-ab26-5bfc-8f44-7ad5a8cf40a7/content

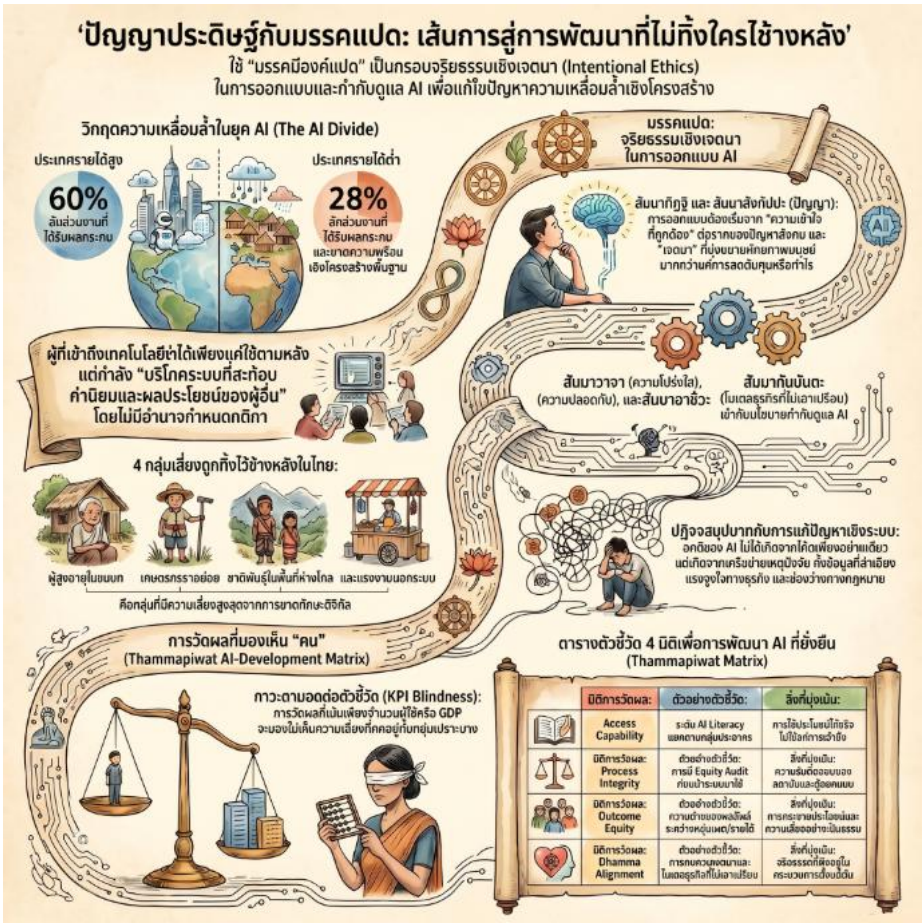
World Bank. (2024). The evolution, practice and impact of participatory budgeting in Kenya: The Kenya accountable devolution program. World Bank. https://doi.org/10.1596/41547

World Bank & Community Investment and Inclusion Fund. (2013). Social capital assessment tools. World Bank / CIIF.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2551). พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551. ราชกิจจานุเบกษา.

กูฏทันตสูตร. ใน พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ที.สี. 9/172–185).

บทที่ 7

'ปัญญาประดิษฐ์กับมรรคแปด: เส้นการสู่การพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง'
ใช้ "มรรคมีองค์แปด" เป็นกรอบจริยธรรมเชิงเจตนา (Intentional Ethics)
ในการออกแบบและกำกับดูแล AI เพื่อแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง
วิกฤตความเหลื่อมล้ำในยุค AI (The AI Divide)
ประเทศรายได้สูง
60%
ลัดส่วนงานที่ได้รับผลกระทบ
ประเทศรายได้ต่ำ
28%
สัดส่วนงานที่ได้รับผลกระทบ และขาดความพร้อนเชิงโครงสร้างพื้นฐาน
มรรคแปด: จริยธรรมเชิงเจตนา ในการออกแบบ AI
สัมมากัมมันตะ: (โมเดลธุรกิจที่ไม่เอาเปรียบ) เข้ากันได้กับนโยบายกำกับดูแล AI
ผู้ที่เข้าถึงเทคโนโลยีเท่าได้เพียงแค่ใช้ตามหลัง แต่กำลัง "บริโภคระบบที่สะท้อนค่านิยมและผลประโยชน์ของผู้อื่น" โดยไม่มีอำนาจกำหนดกติกา
4 กลุ่มเสี่ยงถูกทิ้งไว้ข้างหลังในไทย:
ผู้สูงอายุไม่ชนบท
เกษตรกรรายย่อย
ชาติพันธุ์ในพื้นที่ห่างไกล
และแรงงานนอกระบบ
คือกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูงสุดจากการขาดทักษะดิจิทัล
ปฏิจจสมุปบากกับการแก้ปัญหาเชิงระบบ:
อคติของ AI ไม่ได้เกิดจากโค้ดเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากเครือข่ายเหตุปัจจัย ทั้งข้อมูลที่ลำเอียง แรงจูงใจทางธุรกิจ และช่องว่างทางกฎหมาย
การวัดผลที่มองเห็น "คน" (Thammapiwat AI-Development Matrix)
กาวะตามอดต่อตัวชี้วัด (KPI Blindness):
การวัดผลที่เน้นเพียงจำนวนผู้ใช้หรือ GDP จะมองไม่เห็นความเสี่ยงที่กคอยู่ทับทยุ่มเประบาง
ตารางตัวชี้วัด 4 มิติเพื่อการพัฒนา AI ที่ยั่งยืน (Thammapiwat Matrix)
มิติการวัดผล:
ตัวอย่างตัวชี้วัด:
สิ่งที่มุ่งเน้น:
Access Capability
ระดับ AI Literacy แยกตามกลุ่มประชากร
การใช้ประโยชน์ได้อย่างมีความหมาย ไม่ใช่แค่การเข้าถึง
Process Integrity
การมี Equity Audit ก่อนนำระบบมาใช้
สิ่งที่มุ่งเน้น: ความรับผิดชอบของผู้พัฒนาระบบและผู้ออกนโยบาย
Outcome Equity
ความต่างของผลลัพธ์ระหว่างหมู่บ้านเหตุ/รายได้
สิ่งที่มุ่งเน้น: การกระจายประโยชน์และความเสี่ยงอย่างเป็นธรรม
Dhamma Alignment
การทบทวนความสอดคล้องกับหลักธรรมในกระบวนการตั้งต้น
สิ่งที่มุ่งเน้น: จริยธรรมที่ฝังอยู่ในกระบวนการตั้งต้น

บทที่ 7

ปัญญาประดิษฐ์กับมรรคแปด และการพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

The Artificial Intelligence, the Noble Eightfold Path, and Leaving No One Behind

เมื่อนำกรอบคิดทั้งหกชุดในตารางที่ 7.2 มาวางเคียงกัน จะเห็นว่าแต่ละกรอบไม่ได้ทำหน้าที่ซ้อนทับกัน หากแต่รับ–ส่งบทบาทกันเป็นชั้น ๆ อย่างมีโครงสร้าง Digital Development และ Intersectional Digital Inequality ทำหน้าที่เป็น “เลนส์วินิจฉัย” เพื่อระบุตำแหน่งของเทคโนโลยีในโครงสร้างอำนาจ และชี้ให้เห็นว่ากลุ่มใดกำลังถูกทิ้งไว้ข้างหลัง ขณะที่ Capability Approach เติม “ฐานบรรทัดฐาน” ให้การวิเคราะห์ โดยตั้งคำถามว่า AI ขยายหรือจำกัดเสรีภาพที่มีความหมายของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ อย่างไร

ในอีกชั้นหนึ่ง Noble Eightfold Path และปฏิจจสมุปบาทเติมมิติ “จริยธรรมเชิงเจตนาและเชิงระบบ” เข้าไปในกรอบคิดเดิม ทำให้การกำกับดูแล AI ไม่หยุดอยู่ที่การตรวจ compliance ภายหลัง แต่หันมาสำรวจเจตนาการออกแบบและเครือข่ายเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม ส่วน Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix ทำหน้าที่แปลงกรอบคิดทั้งหมดให้กลายเป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติการสำหรับการติดตาม ตรวจสอบ และถกเถียงเชิงนโยบาย โดยพยายามรักษาความซับซ้อนของ “ความเป็นธรรม” ไว้ในหลายมิติ ไม่ยุบทุกอย่างให้เหลือเพียงตัวเลขรวมเดียว

กล่าวโดยรวม ตารางที่ 7.2 จึงมิได้เป็นเพียง “รายการทฤษฎี” หากเป็น “แผนที่ของทั้งบท” ที่แสดงให้เห็นว่ากรอบคิดแต่ละชุดรองรับกันอย่างไร ตั้งแต่การมองเห็นปัญหา ไปจนถึงการออกแบบตัวชี้วัดเพื่อให้แน่ใจว่า AI จะไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง เมื่อมองย้อนตลอดบทที่ 7 จะเห็นว่าคำถามเรื่อง “AI กับการไม่ทิ้งใครไว้ข้าง

หลัง” ไม่อาจตอบได้ด้วยการเพิ่มเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ต้องมองพร้อมกันทั้งสี่ชั้น ได้แก่ การวินิจฉัยโครงสร้างการกีดกันในภูมิทัศน์ดิจิทัล การกำหนดว่าการพัฒนาควรตัดสินจากเสรีภาพและศักยภาพของใคร การฝังจริยธรรมเชิงเจตนาและการมองปัญหาอย่างเป็นระบบเข้าไปในกระบวนการออกแบบ และการสร้างระบบตัวชี้วัดที่ไวต่อมิติความเป็นธรรมอย่างแท้จริง

Thammapiwat Framework จึงทำหน้าที่ผสานกรอบคิดเหล่านี้ให้ทำงานร่วมกัน ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงนโยบาย พร้อมย้ำว่าการกำกับดูแล AI ที่รับผิดชอบต่อคนตัวเล็กตัวน้อย ต้องกล้าตั้งคำถามเรื่องอำนาจ เจตนา และเกณฑ์การวัดความสำเร็จไปพร้อมกัน บทถัดไปจะต่อยอดโจทย์นี้ด้วยการสำรวจ “ทุนในยุคข้อมูล” และโครงสร้างของ digital capital ว่าจะถูกจัดสรรอย่างไร เพื่อไม่เพียงหลีกเลี่ยงการทิ้งใครไว้เบื้องหลัง แต่เพื่อสร้างสังคมที่ผู้คนสามารถก้าวเดินไปข้างหน้าร่วมกันในโลกที่ AI กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานใหม่ของชีวิตร่วมสมัย

7.1 ภูมิทัศน์ AI ในสังคมไทยและโลก: โอกาส ความเสี่ยง และความเหลื่อมล้ำใหม่

คำว่า “ภูมิทัศน์” ในที่นี้ มิได้หมายถึงเพียงภาพรวมของเทคโนโลยีหรือสถิติการใช้งาน AI หากหมายถึง “โครงแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” (configuration of power relations) ที่ประกอบด้วยทุน โครงสร้างพื้นฐาน และโอกาส ซึ่งร่วมกันกำหนดว่าใครเป็นผู้สร้าง ใครเป็นผู้ใช้ และใครเป็นผู้รับผลของระบบปัญญาประดิษฐ์

ภูมิทัศน์เช่นนี้มิได้ราบเรียบ หากมีทั้ง “ที่สูง” และ “ที่ลุ่ม” ผู้ที่อยู่บนที่สูงคือผู้ครอบครองทรัพยากรและอำนาจในการมองเห็นภาพรวม สามารถกำหนดทิศทางของเทคโนโลยีได้อย่างกว้างไกล ขณะที่ผู้ซึ่งอยู่ในที่ลุ่มมักเป็นผู้รับผลกระทบ

ทั้งจากกระแสโอกาสและกระแสความเสี่ยงที่ไหลลงมาจากเบื้องบน โดยแทบไม่มีอำนาจในการกำหนดหรือเลือกทิศทางของตนเอง

การทำความเข้าใจ “ภูมิประเทศเชิงอำนาจ” นี้จึงเป็นภารกิจตั้งต้นของบท เพราะดังที่กรอบการพัฒนาดิจิทัล (Digital Development) ชี้ให้เห็น การวิเคราะห์เทคโนโลยีโดยตัดขาดจากบริบททางเศรษฐกิจการเมืองที่มันฝังตัวอยู่ มักนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่แก้ปัญหาผิดระดับ หรือแก้เพียงปลายเหตุ (Walsham et al., 2025)

การวิเคราะห์ในหัวข้อนี้จึงแบ่งออกเป็นสามระดับ ได้แก่ ระดับโลก ระดับนโยบายชาติ และระดับชุมชน มิใช่เพื่อความครบถ้วนเชิงพรรณนาเท่านั้น หากเพราะทั้งสามระดับเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล โครงสร้างการกระจุกตัวของทุนและอำนาจในระดับโลกกำหนดกรอบความเป็นไปได้ของนโยบายระดับชาติ โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา ขณะที่การตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐก็ส่งผลต่อไปว่าประโยชน์และความเสี่ยงจาก AI จะถูกกระจายลงสู่กลุ่มประชากรใดในระดับชุมชน

การมองข้ามความเชื่อมโยงข้ามระดับนี้คือข้อจำกัดสำคัญของวาทกรรม AI กระแสหลัก ซึ่งมักวิเคราะห์แต่ละระดับแยกออกจากกัน เสมือนว่าความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลในหมู่บ้านชนบทไม่มีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในศูนย์กลางของบรรษัทเทคโนโลยีระดับโลก

ในทางตรงกันข้าม บทนี้ยืนยันว่าปรากฏการณ์ในแต่ละระดับล้วนเชื่อมโยงกันผ่านสายใยของเหตุและปัจจัย มุมมองเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิด “ปฏิจจสมุปบาท” (dependent origination: การเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย) ซึ่งชี้ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมไม่เกิดขึ้นโดยลำพัง หากสัมพันธ์กับเงื่อนไขอื่นเสมอ แนวคิดนี้จะถูกนำไปพัฒนาต่อในหัวข้อ 7.3

ด้วยกรอบคิดดังกล่าว การวิเคราะห์จึงเริ่มจากระดับโลก โดยพิจารณาเศรษฐกิจการเมืองของ AI ว่าใครครอบครองทุน โครงสร้างพื้นฐาน และอำนาจในการกำหนดกติกา และการครอบครองนั้นก่อให้เกิด “การกีดกันเชิงโครงสร้าง” (structural exclusion: การถูกกันออกจากโอกาสอย่างเป็นระบบ) ต่อประเทศกำลังพัฒนาอย่างไร จากนั้นหัวข้อ 7.1.2 จะเคลื่อนเข้าสู่บริบทของประเทศไทย เพื่อตรวจสอบว่ายุทธศาสตร์ AI แห่งชาติได้ตอบสนอง หรือกลับมองข้าม เงื่อนไขความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างเหล่านี้

และในหัวข้อ 7.1.3 การวิเคราะห์จะลงลึกสู่ระดับชุมชน เพื่อระบุว่ากลุ่มใดในสังคมไทยกำลังเผชิญความเสี่ยงสูงสุดของการถูก “ทิ้งไว้ข้างหลัง” ในยุค AI ทั้งสามระดับของการวิเคราะห์นี้มิได้แยกขาดจากกัน หากร่วมกันตอบคำถามแกนแรกของบท (Q1): ใครคือผู้ถูกทิ้งไว้ข้างหลังในยุคปัญญาประดิษฐ์ และด้วยกลไกใด ก่อนที่การอภิปรายจะก้าวต่อไปสู่คำถามเชิงทฤษฎีและเชิงจริยธรรมในส่วนถัดไป

7.1.1 เศรษฐกิจการเมืองของ AI: ใครครอง ใครสูญเสีย

ในปี 2567 การลงทุนภาคเอกชนด้านปัญญาประดิษฐ์ทั่วโลกพุ่งขึ้นแตะราว 300,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ทว่าตัวเลขมหาศาลนี้กลับกระจุกตัวอยู่ในเพียงไม่กี่ประเทศเป็นหลัก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ประเมินว่าประเทศเศรษฐกิจก้าวหน้ามีระดับ “ความพร้อมด้าน AI” (AI preparedness) สูงกว่าประเทศรายได้ต่ำเฉลี่ยราวสองเท่า โดยประเทศกำลังพัฒนาวางตัวอยู่ระหว่างสองขั้วดังกล่าว ช่องว่างนี้ยิ่งเห็นชัดเมื่อหันไปดู “โครงสร้างพื้นฐานของ AI” ซึ่งประกอบด้วยศูนย์ข้อมูล กำลังการประมวลผล ฐานข้อมูลขนาดใหญ่ และทุนมนุษย์ผู้เชี่ยวชาญที่จำเป็นต่อการวิจัยและพัฒนา งานวิเคราะห์ล่าสุดชี้ว่าการแพร่กระจายของ AI ข้ามพรมแดนมีแนวโน้ม “ขยาย” มากกว่าลดช่องว่างระหว่างประเทศ เพราะประเทศที่มีความพร้อมสูงกว่าย่อมดูดซับประโยชน์ด้านผลิตภาพได้รวดเร็วลึก และต่อเนื่องกว่า ภาพรวมนี้ชี้ว่า “ความเหลื่อมล้ำ AI” มิใช่เพียงปัญหาการเข้าถึง

เทคโนโลยี หากคือปัญหาเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจการเมืองโลกที่มีผู้ได้เปรียบและผู้เสียเปรียบอย่างเป็นระบบ

ความเหลื่อมล้ำรูปแบบนี้มีลักษณะเฉพาะสำคัญ กล่าวคือ มิได้จำกัดอยู่เพียงระดับ “ใครเข้าถึงได้ก่อน–หลัง” แต่ลึกลงไปถึงระดับ “ใครมีสิทธิ์กำหนดทิศทางและกติกา” ของ AI ทั้งระบบ ประเทศและองค์กรที่อยู่แนวหน้าการลงทุนและพัฒนา AI คือผู้ตัดสินว่าโมเดลจะเรียนรู้จากข้อมูลแบบใด จะสอดแทรกค่านิยมชุดไหนเข้าไป และจะนิยาม “ความแม่นยำ” หรือ “ความเป็นธรรม” ในกระบวนการตัดสินใจเชิงอัลกอริทึมอย่างไร ผู้ที่อยู่นอกวงจึงไม่ได้เพียง “เข้าถึงเทคโนโลยีช้ากว่า” แต่กำลัง “บริโภคระบบที่สะท้อนบริบทและผลประโยชน์ของผู้อื่น” อย่างเลี่ยงไม่ได้ รายงานของศูนย์ยุทธศาสตร์และการศึกษาระหว่างประเทศ (CSIS) ชี้ว่า ในระยะปัจจุบัน กลุ่มประเทศ Global South ยังมีศักยภาพไม่เพียงพอที่จะขยับจาก “ผู้รับเทคโนโลยี” ไปสู่ “ผู้กำหนดทิศทาง” ได้จริง และความไม่สมดุลนี้มีแนวโน้มจะรุนแรงขึ้น หากปราศจากการแทรกแซงเชิงนโยบายอย่างเป็นระบบ

ภาพที่ 7.1 ด้านล่างประมวลภูมิทัศน์เชิงอำนาจของ AI โลกที่วิเคราะห์มาข้างต้นให้เห็นในภาพเดียว โดยวางตำแหน่ง “ที่ราบสูง” ของผู้กำหนดกติกาและทุนไว้เหนือ “ที่ลุ่ม” ของผู้รับความเสี่ยงทางเทคโนโลยี เพื่อชี้ว่าช่องว่างระหว่างสองตำแหน่งนี้มิใช่เพียงความล่าช้าทางเทคนิค หากคือการกีดกันเชิงโครงสร้าง

ภาพที่ 7- 1 ภาพลวงตาของความเท่าเทียมทางเทคโนโลยี

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Cazzaniga et al. (2024) และ CSIS (2025)

สาระสำคัญของภาพนี้อยู่ที่ความชันของภูมิประเทศ การลงทุน AI ระดับสามแสนล้านดอลลาร์กระจุกตัวบนที่ราบสูงซึ่งผูกขาดทั้งทุน โครงสร้างพื้นฐาน และอำนาจนิยามกติกา ขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาในที่ลุ่มต้องบริโภคระบบที่สะท้อนค่านิยมและผลประโยชน์ของผู้อื่น ความเหลื่อมล้ำด้าน AI จึงเป็นปัญหาเศรษฐกิจการเมือง มิใช่ปัญหาการเข้าถึงอุปกรณ์ และนี่คือฐานวินิจฉัยที่หัวข้อถัดไปจะใช้ตรวจสอบตำแหน่งของประเทศไทยในแผนที่เดียวกันนี้

มิติที่สองของ “การกีดกันเชิงโครงสร้าง” (structural exclusion) ปรากฏชัดในระดับการกำกับดูแล AI ระดับโลก กรอบจริยธรรมและธรรมาภิบาล AI กระแสหลักที่ทรงอิทธิพลที่สุดในปัจจุบันล้วนถือกำเนิดในกลุ่มประเทศมหาอำนาจ ไม่ว่าจะเป็น EU AI Act ที่พัฒนาขึ้นในยุโรป กรอบการจัดการความเสี่ยง AI ของ NIST ในสหรัฐอเมริกา หรือแนวทาง AI governance ของจีน แม้ข้อเสนอแนะของยูเนสโก (UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence, 2021) จะเป็นความพยายามสร้างมาตรฐานพหุภาคีที่ได้รับการรับรองจาก 193 ประเทศ

สมาชิก แต่งานทบทวนแนวทางจริยธรรม AI กว่า 200 ชุดของ Corrêa และคณะ กลับพบว่าแนวทางส่วนใหญ่ถูกพัฒนาขึ้นในประเทศรายได้สูง และกว่าร้อยละ 80 ไม่มี “กลไกบังคับใช้” ที่ชัดเจน ยูเนสโกเองตระหนักถึงช่องว่างนี้ จึงพัฒนา Readiness Assessment Methodology (RAM) เพื่อประเมินความพร้อมของรัฐสมาชิกในการนำข้อเสนอไปปฏิบัติ แต่ RAM ก็ยังเป็นเพียงเครื่องมือวัด ไม่ใช่กลไกที่มีผลผูกพันอย่างแท้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้ ต่อให้ประเทศกำลังพัฒนาลงนามรับรองกรอบจริยธรรม AI ระดับโลก อำนาจในการกำหนดรูปแบบ ลำดับความสำคัญ และนิยามของคำว่า “จริยธรรม AI” ก็ยังคงกระจุกตัวอยู่ในมือของผู้ที่มีทรัพยากรและอิทธิพลเพียงไม่กี่ราย

เสียงคัดค้านอาจแย้งว่า ปัจจุบันมีโมเดล AI แบบ open-source จำนวนมากที่เปิดให้เข้าถึงได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้โดยไม่ต้องลงทุนสร้างเอง อีกทั้งกระบวนการรับรองข้อเสนอแนะของยูเนสโกก็มีลักษณะพหุภาคีและเปิดพื้นที่ให้หลากหลายฝ่ายมีส่วนร่วม ข้อโต้แย้งเหล่านี้มีน้ำหนักในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่เพียงพอจะลบล้างปัญหาเชิงโครงสร้าง การเข้าถึงโมเดล open-source ไม่ได้หมายความว่าผู้ใช้มีอำนาจกำหนดว่าโมเดลนั้นฝึกด้วยข้อมูลแบบใด แฝงค่านิยมชุดไหน และถูกออกแบบขึ้นโดยนึกถึงบริบทวัฒนธรรมใดเป็นหลัก งานศึกษาของ Cazzaniga และคณะชี้ว่า แม้ประเทศกำลังพัฒนาจะเริ่มนำ AI มาใช้ แต่หากขาดโครงสร้างสถาบันและทุนมนุษย์ที่พร้อม ก็ยังได้รับประโยชน์ด้านผลิตภาพน้อยกว่า และเสี่ยงต่อการกระจัดแรงงานมากกว่า ขณะเดียวกัน Corrêa และคณะก็พบว่า แม้กรอบจริยธรรมระดับโลกอย่างข้อเสนอของยูเนสโกจะผ่านการรับรองในวงกว้าง กระบวนการร่างกลับถูกหล่อหลอมโดยมุมมองของประเทศรายได้สูงเป็นหลัก และการนำไปปฏิบัติในประเทศกำลังพัฒนายังอยู่เพียงในระยะเริ่มต้น ในความหมายนี้ “การลงนาม” จึงยังมิได้เท่ากับ “การมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย” ในการออกแบบกติกา

การมองเห็นโครงสร้างอำนาจเหล่านี้อย่างชัดเจน คือเงื่อนไขเบื้องต้นของการกำหนดนโยบาย AI ที่มีประสิทธิผล และนี่เองที่ทำให้หลัก “สัมมาทิฏฐิ” (sammā-diṭṭhi หรือ Right Understanding) ในมรรคแปดมีนัยสำคัญเชิงวิเคราะห์ สัมมาทิฏฐิในบริบทธรรมดั้งเดิมหมายถึงการเห็นโลกตามความเป็นจริง รวมถึงการเห็นสายใยของเหตุและปัจจัยที่ก่อรูปสภาวการณ์ต่าง ๆ ขึ้น หากนำหลักนี้มาเทียบเคียงอย่างระมัดระวังในฐานะ dhamma-informed analogy ไม่ใช่การแปลตรงตัว จะเห็นได้ว่า นโยบาย AI ที่มอง “AI divide” เป็นเพียงความล้าหลังด้านเทคนิค โดยไม่ตระหนักถึงรากฐานเชิงเศรษฐกิจการเมือง ก็มิแตกต่างจากการเดินทางด้วยแผนที่ผิดทิศ ไม่ว่าในมือจะมีทรัพยากรมากเพียงใด กระบวนการกำหนดนโยบายที่ตั้งต้นจากความเข้าใจถูกต้องในโครงสร้างอำนาจ จึงมีแนวโน้มจะนำไปสู่กลไกที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากแนวทางที่เริ่มต้นด้วยสมมติฐานว่า “แค่แบ่งปันเทคโนโลยีให้มากขึ้น” ก็เพียงพอแล้ว

แน่นอนว่า ภูมิทัศน์ความเหลื่อมล้ำด้าน AI ในระดับโลกไม่ได้ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาทุกประเทศตกอยู่ในสถานะเดียวกัน บางประเทศมีศักยภาพภายในในการพัฒนา AI บางประเทศมียุทธศาสตร์เชิงรุกมากกว่า และภูมิทัศน์นี้ก็ยังคงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม แนวโน้มเชิงโครงสร้างที่กล่าวมาข้างต้นชัดเจนเพียงพอให้ใช้เป็นฐานสำหรับการถามคำถามต่อไปว่า ในภูมิทัศน์ที่เหลื่อมล้ำเช่นนี้ ประเทศไทยยืนอยู่ตรงไหน และในสังคมไทย กลุ่มใดกำลังเผชิญความเสี่ยงสูงสุดของการถูกทิ้งไว้ข้างหลังในยุค AI คำถามเหล่านี้จะเป็นหัวใจของการวิเคราะห์ในหัวข้อถัดไป

7.1.2 ไทยในแผนที่ AI โลก: ช่องว่างระหว่างนโยบายกับความเป็นจริง

ในเดือนกรกฎาคม 2565 คณะรัฐมนตรีไทยให้ความเห็นชอบ “ยุทธศาสตร์ปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติ พ.ศ. 2565–2570” ซึ่งกำหนดเป้าหมายสำคัญ ได้แก่ การพัฒนาบุคลากรด้าน AI ให้ได้มากกว่า 30,000 คนภายในปี 2570 การสร้างมูลค่า

อุตสาหกรรม AI ไม่น้อยกว่า 7 หมื่นล้านบาทต่อปี และการยกระดับขีดความสามารถด้าน AI ในภาคการผลิตและบริการหลักของประเทศ (NECTEC/NSTDA, 2022; NECTEC, 2022) เอกสารยุทธศาสตร์ฉบับนี้วางตำแหน่งประเทศไทยในฐานะ “ศูนย์กลางเศรษฐกิจดิจิทัลระดับภูมิภาค” และให้ AI ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ดี เมื่อมองผ่านเลนส์ “ความพร้อมเชิงนโยบายกับความเป็นจริงเชิงโครงสร้าง” ภาพที่ปรากฏกลับซับซ้อนกว่านั้น การประเมิน Thailand AI Readiness ที่จัดทำโดยความร่วมมือระหว่าง UNESCO, NSTDA และ TDRI ในปี 2568 ชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยมีความก้าวหน้าอย่างมีนัยในด้านกรอบนโยบาย AI และโครงสร้างเชิงสถาบัน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังขาดกลไกติดตามผลที่ชัดเจนในมิติความเป็นธรรม (equity) โดยเฉพาะต่อกลุ่มประชากรเปราะบาง รายงานดังกล่าวระบุว่า ตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์หลัก (KPI) ของยุทธศาสตร์ AI แห่งชาติยังเน้นไปที่ตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ จำนวนบุคลากรที่ผ่านการอบรม และอัตราการนำ AI ไปใช้ในภาคอุตสาหกรรม มากกว่าการติดตามว่า “ใคร” ได้รับประโยชน์หรือถูกกันออกจากประโยชน์เหล่านั้น ในเชิงโครงสร้าง ยุทธศาสตร์ยังขาดตัวชี้วัดด้าน equity ที่แยกตามกลุ่มประชากรอย่างชัดเจน (เช่น รายได้ เพศ วัย หรือพื้นที่) และนี่สอดคล้องกับข้อสังเกตของรายงาน NXPO (2025) ที่ชี้ว่าวาทกรรม AI policy ไทยยังกรอบ AI ภายใต้ตรรกะ “การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ” มากกว่าการใช้เป็นเครื่องมือสร้าง “ความครอบคลุมทางสังคม”

ภาพที่ 7.2 ด้านล่างวาง “เป้าหมายบนกระดาษ” ของยุทธศาสตร์ AI แห่งชาติ พ.ศ. 2565–2570 ไว้เคียงกับหลักฐานความพร้อมเชิงโครงสร้างจากการประเมินอิสระ เพื่อเผยช่องว่างที่ตัวชี้วัดทางการยังมองไม่เห็น

ภาพที่ 7- 2 ยุทธศาสตร์ชาติกับความเป็นจริง

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก NECTEC/NSTDA (2022) และ UNESCO/NSTDA/TDRI (2025)

ภาพนี้ชี้จุดบอดเดียวกันจากสองทิศทาง ด้านหนึ่งคือเป้าหมายเชิงปริมาณ ทั้งบุคลากรสามหมื่นคนและมูลค่าเจ็ดหมื่นล้านบาทต่อปี อีกด้านคือคำเตือนจากการประเมินความพร้อมว่าไทยยังขาดกลไกติดตามมิติความเป็นธรรมและตัวชี้วัดที่แยกกลุ่มประชากร ตราบใดที่ KPI ระดับชาติยังวัดเฉพาะผลรวม ความสำเร็จตามตัวเลขย่อมดำรงอยู่ร่วมกับการกีดกันเชิงพื้นที่และชนชั้นได้อย่างแนบเนียน

ช่องว่างระหว่าง “นโยบายที่มองโลกในแง่ดี” กับ “ภูมิทัศน์ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลที่ดำรงอยู่จริง” จึงปรากฏเด่นชัด หลักฐานเชิงประจักษ์ล่าสุดชี้ว่า การเข้าถึงและการใช้งานเทคโนโลยีดิจิทัลในไทยยังคง “กระจุกตัว” อยู่ในพื้นที่เมืองและกลุ่มประชากรที่มีฐานะดีกว่าอย่างมีนัยสำคัญ การศึกษาเชิง Spatial Econometric Analysis ในระดับตำบล (2024) พบว่า ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลมีลักษณะ spatially clustered อย่างโดดเด่นในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีรายได้เฉลี่ยต่ำและเป็นที่ตั้งของชุมชนชาติพันธุ์จำนวนมาก (Setthasuravich et al., 2024) งานวิเคราะห์อีกชุดหนึ่งว่าด้วยความไม่เท่าเทียมในการใช้งาน

อินเทอร์เน็ตระดับครัวเรือน พบว่าความเหลื่อมล้ำสูงที่สุดในกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนที่สุดและกลุ่มที่อยู่นอกกำลังแรงงาน (economically inactive) (Chamwong et al., 2024)

เมื่อพิจารณาในมิติสมรรถนะดิจิทัล ภาพความเปราะบางยิ่งชัดเจนขึ้น รายงานของสถาบัน PIER (2568) ที่ศึกษาความเหลื่อมล้ำด้านทักษะดิจิทัลของผู้สูงอายุเปราะบางในจังหวัดลำปาง พบว่าผู้เข้าร่วมจำนวนมากขาดความสามารถด้านดิจิทัลในหลายมิติ ตามกรอบ DigComp framework ทั้งในด้านการสืบค้นข้อมูล การสื่อสารออนไลน์ ความปลอดภัย การแก้ปัญหา และความมั่นใจในการใช้งาน ธนาคารโลก (2566) ยังบันทึก “การกีดกันทางดิจิทัลเชิงเพศสภาพ” (gendered digital exclusion) ที่เด่นชัด โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิงชนบทและแรงงานนอกระบบ ซึ่งเผชิญข้อจำกัดทั้งด้านการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและโอกาสพัฒนาทักษะดิจิทัล

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปัญหาที่เราเห็นอยู่ไม่ใช่เพียง “ใครมีอินเทอร์เน็ตหรือไม่มี” หากเป็นคำถามที่ลึกกว่า คือใครมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม เพศ วัย และพื้นที่ที่เอื้อต่อการเข้าไปเป็น “ผู้ใช้ที่มีอำนาจเลือก” ในโลกดิจิทัล และใครถูกผลักให้อยู่ในสถานะ “ผู้ตาม” หรือ “ผู้ถูกควบคุมโดยระบบ” มากกว่า เมื่อเทคโนโลยีใหม่อย่าง AI ถูกผลักเข้ามาในระบบเช่นนี้ โดยมีนโยบายระดับชาติที่เน้นผลรวมทางเศรษฐกิจ (aggregate economic gains) แต่ขาดกลไกที่ไวต่อมิติความเป็นธรรม (equity-sensitive mechanisms) ความเหลื่อมล้ำที่มีอยู่เดิมจึงมีแนวโน้มจะถูกขยายและทำให้แข็งตัวมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ในเชิงระเบียบวิธี จำเป็นต้องระบุให้ชัดว่าหลักฐานเชิงประจักษ์ที่กล่าวมาส่วนใหญ่ยังวัด “ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล” ในความหมายกว้าง มากกว่าจะเป็น “ความเหลื่อมล้ำเฉพาะด้าน AI” โดยตรง การอ้างว่ากลุ่มผู้มีรายได้น้อย กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ผู้หญิงชนบท แรงงานนอกระบบ หรือผู้สูงอายุเปราะบางมี

แนวโน้มจะ “ถูกกีดกันจาก AI” จึงเป็นข้อสรุปเชิงอนุมานบนฐานหลักฐาน (evidence-based inference) จากรูปแบบความเหลื่อมล้ำที่มีอยู่ มากกว่าผลจากการวัดเชิงตรงไปตรงมา ปัจจุบัน ประเทศไทยยังขาดฐานข้อมูลที่แยกความเหลื่อมล้ำด้าน AI ตามกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงและแรงงานนอกระบบอย่างเป็นระบบ ช่องว่างข้อมูลนี้จึงมิใช่เพียงปัญหาด้านสถิติ แต่เป็น “วาระการวิจัย” ที่สำคัญ หากเราต้องการออกแบบนโยบาย AI ที่ไม่เพียงสร้างการเติบโต แต่ยังรับประกันได้ว่า การเปลี่ยนผ่านสู่ยุค AI จะไม่ทิ้งกลุ่มเปราะบางไว้เบื้องหลัง

7.1.3 AI ในบริบทชุมชนท้องถิ่นไทย: ภาพที่ยังไม่ถูกเล่า

เมื่อเทียบกับระดับนโยบายและระดับโลก “ชีวิตจริง” ของ AI ในชุมชนท้องถิ่นไทยยังเป็นภาพที่เล่ากันน้อยมาก แต่จากหลักฐานที่มีอยู่ในปัจจุบัน เราพอจะระบุกลุ่มประชากรที่มีความเสี่ยงสูงต่อการถูกกีดกันในยุค AI ได้อย่างน้อยสี่กลุ่ม แม้ระดับความแน่นของหลักฐานจะแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มก็ตาม

กลุ่มแรกคือผู้สูงอายุในชนบท หลักฐานจากงานศึกษาของ PIER (2025) แสดงอย่างชัดเจนว่าผู้สูงอายุเปราะบางในพื้นที่ชนบทจำนวนมากกว่าร้อยละ 80 ขาดสมรรถนะดิจิทัลพื้นฐาน ทั้งในแง่การเข้าถึงอุปกรณ์ การใช้งานอินเทอร์เน็ต และความมั่นใจในการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ กลุ่มที่สองคือเกษตรกรรายย่อย ซึ่งในเชิงวาทกรรมมักถูกกล่าวถึงว่าเป็น “ผู้รับประโยชน์โดยตรง” จาก AI for Agriculture แต่ในความเป็นจริงกลับมีระดับ digital literacy ต่ำ และอยู่ในพื้นที่ที่โครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลและ AI ยังไม่พร้อมเพียงพอ ทำให้มีสถานะเป็น “กลุ่มเป้าหมายบนกระดาษ” มากกว่าจะเป็น “ผู้ใช้ตัวจริง” ในภาคสนาม

กลุ่มที่สามคือกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงและชุมชนห่างไกลต่าง ๆ การกระจุกตัวของโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลรอบกรุงเทพฯ และหัวเมืองใหญ่ที่ธนาคารโลกบันทึกไว้ สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มเหล่านี้อยู่ห่างออกไปจากโครงสร้างพื้นฐานที่จะรองรับการใช้ AI มากที่สุดทั้งเชิงกายภาพและเชิงโครงสร้าง ไม่ใช่แค่ “อยู่ไกลสัญญาณ” แต่ยัง

อยู่ไกลจากเครือข่ายบริการ การอบรม และช่องทางการมีส่วนร่วมในการออกแบบเทคโนโลยีด้วย กลุ่มที่สี่คือแรงงานนอกระบบ โดยเฉพาะผู้หญิงชนบท ซึ่งงานศึกษาของธนาคารโลก (2023) ระบุชัดว่าถูกกีดกันจากโลกดิจิทัลด้วยปัจจัยซ้อนทับทั้งเพศ ฐานะ พื้นที่ และรูปแบบการทำงานที่ไม่มั่นคง ปรากฏการณ์ในกลุ่มทั้งสี่นี้ไม่ได้เกิดขึ้นใหม่เพราะ AI หากแต่เป็นการสืบต่อและซ้ำเติมความเหลื่อมล้ำเดิมในลักษณะที่ Zheng และ Walsham (2021) เรียกว่า “การกีดกันเชิงโครงสร้าง” (structural exclusion) ในมิติแบบซ้อนทับ (intersectional) กล่าวคือ ความเสียเปรียบหลายชั้นถูกทับซ้อนกันอยู่แล้ว ก่อนที่เทคโนโลยี AI จะเข้ามา

แต่สิ่งที่น่าคิดไม่แพ้ “หลักฐานที่มีอยู่” คือ “หลักฐานที่ไม่มีอยู่” ในฐานข้อมูลปัจจุบัน จนถึงขณะนี้ยังไม่ปรากฏงานประเมินเชิงประจักษ์ที่มีลักษณะเป็นระบบและผ่านการทบทวนโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (peer-reviewed) จากหน่วยงานอย่าง DEPA หรือ NECTEC ที่วัดผลลัพธ์ของโครงการดิจิทัลชุมชนต่อกลุ่มเปราะบางในมิติ “ศักยภาพในการดำรงชีวิต” (capability) ไม่ใช่เพียงการวัดระดับ “การเข้าถึง” หรือจำนวนผู้เข้าร่วม (Phansanit, 2023, pp. 270–279) ภาวะ “ไม่มีการประเมิน” (absence of evaluation) เช่นนี้เอง กลับกลายเป็นหลักฐานประเภทหนึ่งที่บอกเราว่า ตัวชี้วัดความสำเร็จ (KPI) ของนโยบายดิจิทัลและ AI ในไทย ยังไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อตรวจจับ หรือแม้แต่จะมองเห็นปัญหาการกีดกันของกลุ่มเปราะบางตั้งแต่ต้น

ภาพนี้สอดคล้องกับรูปแบบที่งานศึกษาระดับโลกด้านการวัด digital inclusion พบอยู่ซ้ำ ๆ คือดัชนีที่ใช้กันแพร่หลายมักวัดเฉพาะ “สิ่งที่วัดง่าย” เช่น จำนวนอุปกรณ์ การเชื่อมต่อ ความเร็วเน็ต มากกว่าจะวัด “สิ่งที่สำคัญที่สุด” อย่างความสามารถจริงในการใช้เทคโนโลยีเพื่อขยายเสรีภาพและศักยภาพของชีวิต (Sharp, 2024) นั่นหมายความว่า ชุมชนจำนวนมากอาจถูกนับว่า “เชื่อมต่อแล้ว” ในทางสถิติ ทั้งที่ในความเป็นจริงยังอยู่ห่างไกลจากการใช้ AI เพื่อประโยชน์ของตนเองอย่างแท้จริง

ภาพที่ 7.3 ด้านล่างรวบรวมกลุ่มเสี่ยงทั้งสี่ที่การวิเคราะห์ระดับชุมชนระบุได้ พร้อมวางเงื่อนไขร่วมที่อันตรายที่สุดไว้ฐานล่างของภาพ คือภาวะ “ความว่างเปล่าของข้อมูล” ที่ทำให้กลุ่มเหล่านี้ไม่ปรากฏในสายตาของระบบประเมินผลใด

ภาพที่ 7- 3 ผู้เสี่ยงถูกทิ้งไว้ข้างหลังในบริบทท้องถิ่นไทย

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก PIER (2025), World Bank (2023) และ Phansanit (2023)

สิ่งที่ภาพนี้เน้นมิใช่รายชื่อกลุ่มเปราะบาง หากคือความสัมพันธ์ระหว่างวงบนกับแถบล่าง กล่าวคือ ผู้สูงอายุในชนบท แรงงานนอกระบบ กลุ่มชาติพันธุ์ และเกษตรกรรายย่อย ถูกทิ้งซ้ำสองชั้น ชั้นแรกจากโครงสร้างพื้นฐานและทักษะ ชั้นที่สองจากการที่ไม่มีระบบประเมินใดวัดความสูญเสียของพวกเขาเลย ภาวะไม่มีการประเมินจึงเป็นทั้งหลักฐานและกลไกของการกีดกันในเวลาเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของหลักฐานในส่วนนี้จำเป็นต้องถูกยอมรับอย่างตรงไปตรงมา การระบุให้ชัดเจนว่า “กลุ่มใด” มีความเสี่ยงสูงสุดต่อการถูกกีดกันจาก

AI ในระดับชุมชน ต้องอาศัยข้อมูลแบบแยกรายกลุ่ม (disaggregated data) ที่ละเอียดในระดับพื้นที่ ซึ่งประเทศไทยยังไม่มีฐานข้อมูลดังกล่าวอย่างเป็นระบบในขณะนี้ การจัดกลุ่มความเสี่ยงในบทนี้จึงเป็นการอนุมานจากรูปแบบความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลที่มีอยู่ ประกอบกับหลักฐานเชิงเปรียบเทียบ มากกว่าผลจากการวัดปรากฏการณ์ AI โดยตรง

จากมุมมองเชิงนโยบาย ช่องว่างนี้ไม่ใช่เพียงปัญหาด้านข้อมูล แต่คือ “ความจำเป็นเชิงโครงสร้าง” ในการสร้าง measurement infrastructure ใหม่ ที่สามารถติดตาม “การมีส่วนร่วมในยุค AI” (AI inclusion) ได้ในระดับกลุ่มประชากรอย่างละเอียด หากเราไม่สามารถตอบได้ว่า “ใครกำลังถูกทิ้งไว้ข้างหลัง” ก็ยากจะตอบคำถามต่อไปว่า “AI กำลังสร้าง หรือลดทอน ความเหลื่อมล้ำกันแน่” และคำถามชุดหลังนี้เองจะนำเราไปสู่หัวข้อถัดไป ซึ่งสำรวจกรอบทฤษฎีที่จะช่วยให้เรามองเห็นและวัดความเป็นธรรมของการพัฒนา AI ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

7.2 ทฤษฎี Digital Development และการพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

หัวข้อนี้ทำหน้าที่ “เปลี่ยนจุดตั้งต้นของคำถาม” เกี่ยวกับ AI และความเป็นธรรม จากเดิมที่มักถามเพียงว่า สังคม “มี” หรือ “ไม่มี” เทคโนโลยี ไปสู่การถามว่าเทคโนโลยีนั้นถูกฝังอยู่ในโครงสร้างเศรษฐกิจ สถาบัน และระบอบความเหลื่อมล้ำแบบใดกันแน่ การมองเช่นนี้ช่วยให้เราเห็นว่า AI ไม่ได้ลอยตัวอยู่เหนือสังคม หากเป็นส่วนหนึ่งของระบบอำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่ก่อนแล้ว

เมื่อขยับจาก “ตรรกะการเข้าถึง” ไปสู่ “ตรรกะความสามารถ” (from access to capability) การประเมินผลของ AI จึงไม่อาจหยุดอยู่แค่การนับว่าใครมีโครงสร้างพื้นฐาน อินเทอร์เน็ต หรืออุปกรณ์ใช้งาน หากต้องถามต่อว่า ใครสามารถ

แปลงการเข้าถึงเหล่านั้นให้กลายเป็นประโยชน์ที่มีความหมายในชีวิตจริงได้ และใครยังคงถูกกีดกันอยู่ แม้จะมีเครือข่ายหรือแพลตฟอร์มอยู่ในพื้นที่แล้วก็ตาม

7.2.1 จาก ICT4D สู่ Digital Development: เมื่อการเข้าถึงไม่ใช่คำตอบ

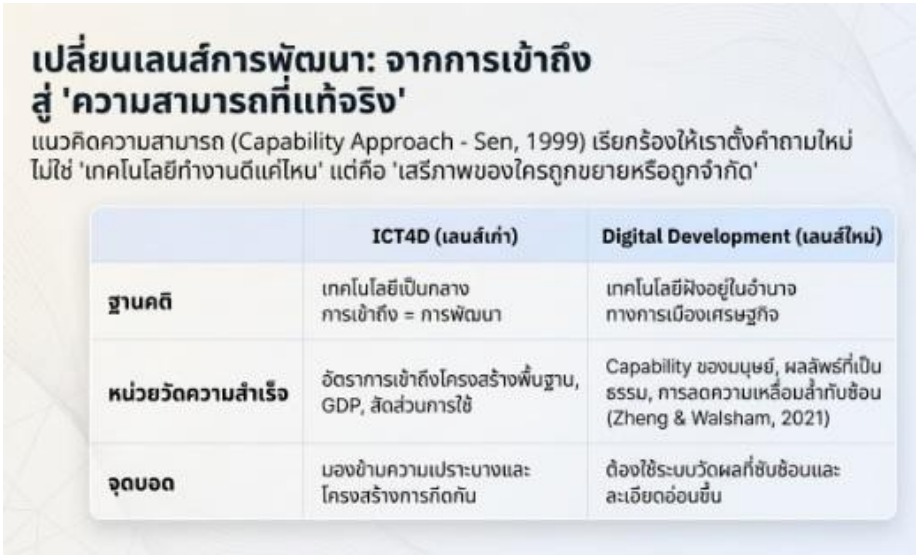
ICT4D (Information and Communication Technologies for Development: เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการพัฒนา) และ Digital Development (การพัฒนาดิจิทัล) ต่างก็ใช้คำว่า “การพัฒนา” เหมือนกัน แต่ตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ แนวคิด ICT4D มักเริ่มจากความเชื่อว่า “เมื่อคนเข้าถึงเทคโนโลยีได้ การพัฒนาจะตามมาเอง” เทคโนโลยีจึงถูกมองเป็นเพียงเครื่องมือที่เป็นกลาง ซึ่งหากกระจายไปสู่กลุ่มที่ขาดแคลนก็จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มโอกาสให้โดยอัตโนมัติ ในทางตรงกันข้าม กรอบ Digital Development เสนอข้อวิจารณ์ว่า “การเข้าถึง” เพียงอย่างเดียวไม่ใช่คำตอบ เพราะไม่ได้รับประกันผลลัพธ์ที่เป็นธรรม และอาจซ้ำเติมโครงสร้างความเหลื่อมล้ำที่มีอยู่แล้ว

เมื่อมองด้วยกรอบนี้ ปัญหาของ AI จึงไม่ใช่แค่ “มีหรือไม่มีเครื่องมือ” แต่คือ “มีหรือไม่มีเงื่อนไข” ที่ทำให้ผู้คนสามารถแปลงเครื่องมือนั้นให้กลายเป็นความสามารถจริงในชีวิต เช่น ทักษะดิจิทัล ความไว้เนื้อเชื่อใจต่อระบบ อำนาจต่อรองในตลาดแรงงาน และสถาบันที่คุ้มครองสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้ใช้ AI หากเงื่อนไขเหล่านี้ไม่ถูกสร้างขึ้น การแจกจ่ายเทคโนโลยีอาจทำให้ตัวเลขการเข้าถึงดีขึ้น แต่ไม่ได้ทำให้ผู้คนมีเสรีภาพหรือทางเลือกในชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างแท้จริง

กระนั้น ตลอดกว่าสามทศวรรษที่กระบวนทัศน์นี้ครองสถานะหลัก นักวิชาการจำนวนหนึ่งได้ชี้ให้เห็นจุดบอดสำคัญของ ICT4D รุ่นแรกอย่างน้อยสามประการ ได้แก่ หนึ่ง มองกระบวนการดิจิทัล (digitalization) แยกขาดจากโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโลก สอง ไม่ตั้งคำถามเรื่องอำนาจและเสียงของกลุ่มที่ถูกกีดกัน และสาม ไม่พิจารณาความเชื่อมโยงของวิกฤตหลายมิติที่ดำเนินพร้อมกัน เช่น วิกฤตเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และความเหลื่อมล้ำทางสังคม

การขยับจากกรอบ ICT4D มาสู่กรอบ Digital Development จึงไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนศัพท์ แต่คือการเปลี่ยน “หน่วยวิเคราะห์” จากกรอบที่เน้นโครงการ (project-centric) ซึ่งมองเทคโนโลยีเป็นตัวแปรอิสระ ไปสู่กรอบที่เน้นโครงสร้าง (structure-centric) ซึ่งมองว่าเทคโนโลยีฝังตัวอยู่ในระบบเศรษฐกิจการเมืองที่ใหญ่กว่าและไม่เป็นกลาง สำหรับกรณี AI ในยุคปัจจุบัน การเปลี่ยนกรอบนี้ทำให้เราต้องถามมากกว่าแค่ “AI ทำอะไรได้” แต่ต้องถามต่อว่า “ใครเป็นผู้กำหนดว่า AI จะทำอะไร” “มันถูกออกแบบบนค่านิยมแบบใด” และ “ใครกันแน่ที่ได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์จาก AI ในรูปแบบที่เป็นอยู่”

ภาพที่ 7.4 ด้านล่างสรุปการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จาก ICT4D สู่ Digital Development ในรูปตารางเทียบสามมิติ คือฐานคติ หน่วยวัดความสำเร็จ และจุดบอด เพื่อให้เห็นว่าการเปลี่ยนเลนส์ครั้งนี้เปลี่ยนคำถามของนโยบายทั้งชุด

ภาพที่ 7- 4 เปลี่ยนเลนส์การพัฒนา:สู่ความสามารถที่แท้จริง

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Sen (1999) และ Zheng & Walsham (2021)

เมื่ออ่านตารางเทียบนี้จากซ้ายไปขวา จะเห็นว่าสิ่งที่เปลี่ยนไม่ใช่ตัวเทคโนโลยีแต่คือหน่วยวิเคราะห์ จากเครื่องมือที่เป็นกลางสู่เทคโนโลยีที่ฝังอยู่ในอำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง จากการนับโครงสร้างพื้นฐานสู่การวัดเสรีภาพที่มนุษย์ใช้ได้จริง คำถามเชิงนโยบายจึงย้ายจาก “เทคโนโลยีทำงานดีแค่ไหน” ไปสู่ “เสรีภาพของใครถูกขยายหรือถูกจำกัด” ซึ่งเป็นคำถามที่หัวข้อถัดไปจะตอบด้วยกรอบ Capability Approach

7.2.2 Capability Approach กับ SDGs

ในกรอบของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) AI ไม่ควรถูกมองว่าเป็น “เครื่องมือเพื่อการพัฒนา” โดยอัตโนมัติ หากเป็นเทคโนโลยีที่สามารถทั้งส่งเสริมและบั่นทอนเป้าหมายการพัฒนาได้ในเวลาเดียวกัน ขึ้นอยู่กับว่าเราออกแบบ กำกับดูแล และกระจายผลประโยชน์ของมันอย่างไร บทนี้จึงย้ำตรรกะสำคัญว่า AI จะสอดคล้องกับหลัก “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” ได้ก็ต่อเมื่อมีระบบติดตามผลที่มองเห็น “กลุ่มเปราะบางที่เป็นตัวคนจริง ๆ” ไม่ใช่เพียงการวัดอัตราการเติบโตโดยรวมของเศรษฐกิจหรือปริมาณการใช้งานเทคโนโลยี

แนวคิด Capability Approach (แนวคิดความสามารถ) ของอัมรรตยา เซน (Sen, 1999) ช่วยเปลี่ยนจุดตั้งต้นของคำถามเกี่ยวกับการพัฒนา จากเดิมที่เน้นตัวชี้วัดอย่างรายได้ การเติบโตของ GDP หรือการเข้าถึงเทคโนโลยี ไปสู่การมอง “การพัฒนา” ในฐานะการขยายเสรีภาพที่บุคคลมีเหตุผลจะให้คุณค่า เซนเสนอว่าเราควรวัดความก้าวหน้าด้วย “เสรีภาพที่เป็นจริง” (real freedoms) ที่ทำให้คนสามารถเป็น (be) หรือทำ (do) สิ่งที่เขามีเหตุผลจะเห็นว่ามีคุณค่า ไม่ใช่เพียงระดับ utility หรือรายได้ ตัวอย่างเช่น การมีสมาร์ตโฟนและอินเทอร์เน็ตอาจนับเป็น “การเข้าถึงเทคโนโลยี” แต่หากเจ้าของอุปกรณ์ไม่สามารถใช้เพื่อเข้าถึงบริการรัฐ แสวงหางาน หรือสร้างเครือข่ายทางสังคมได้จริง ก็ยากจะกล่าวว่าความสามารถของเขาได้รับการขยายอย่างแท้จริง

เมื่อใช้เลนส์นี้มอง AI คำถามสำคัญจึงเลื่อนจาก “ผลิตภาพเพิ่มขึ้นเท่าใด” ไปเป็น “capabilities ของใครที่เพิ่มขึ้น และของใครที่ถูกจำกัด” Zheng และ Stahl (2011) นำ Capability Approach มาวิจารณ์กระแส ICT4D โดยชี้ให้เห็นว่า การเข้าถึงเทคโนโลยีไม่ได้แปรผันตรงไปเป็น capabilities เสมอไป เพราะสิ่งที่เป็นตัวตัดสินคือปัจจัยการแปลง (conversion factors) ทั้งระดับปัจเจก (เช่น การศึกษา สุขภาพ ทักษะ) ระดับสังคม (เช่น บรรทัดฐานทางเพศ ชนชั้น ความไว้เนื้อเชื่อใจ) และระดับสภาพแวดล้อมเชิงสถาบัน (เช่น กฎหมาย สิทธิในการคุ้มครองข้อมูล การเลือกปฏิบัติ) ปัจจัยเหล่านี้มักทำให้กลุ่มบางกลุ่มถูกกันออกจากประโยชน์ของเทคโนโลยีอย่างเป็นระบบ แม้ในเชิงสถิติจะมี “การเข้าถึง” แล้วก็ตาม

Zheng และ Walsham (2021) ขยายข้อถกเถียงนี้ด้วยการตั้งคำถามว่า “digital inequality of what?” ซึ่งได้แรงบันดาลใจโดยตรงจากคำถามคลาสสิกของเซน “equality of what?” พวกเขาเสนอว่าการวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลจำเป็นต้องระบุให้ชัดว่าเรากำลังพูดถึงความเหลื่อมล้ำในมิติใดบ้าง เช่น ความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงอุปกรณ์และโครงสร้างพื้นฐาน ความเหลื่อมล้ำด้านทักษะและสมรรถนะดิจิทัล ความเหลื่อมล้ำด้าน agency และการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางเทคโนโลยี หรือความเหลื่อมล้ำด้านผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิต อย่างรายได้ สุขภาวะ หรือการมีเสียงในทางการเมือง นอกจากนี้ ยังต้องวิเคราะห์ผ่านเลนส์เชิงซ้อนทับ (intersectional lens) ที่พิจารณาพร้อมกันทั้งเพศ ชนชั้น เชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ อายุ และภูมิภาค เพราะความเสียเปรียบมักไม่ได้เกิดจากมิติเดียวโดด ๆ แต่เกิดจากการทับซ้อนของหลายมิติในเวลาเดียวกัน

เมื่อนำกรอบนี้มาจับกับบริบท AI ในสังคมไทย คำถามจึงเปลี่ยนอย่างมีนัยสำคัญ จากเพียงการถามว่า “ระบบ AI ทำงานได้ดีแค่ไหน” ไปเป็นคำถามว่า “ระบบ AI ที่ถูกนำมาใช้ในประเทศไทย ขยายหรือจำกัด capabilities ของกลุ่มใดในมิติใด และผ่านกลไกแบบไหน” ตัวอย่างเช่น ระบบคัดกรองผู้กู้ที่ใช้ AI อาจทำให้กระบวนการรวดเร็วและแม่นยำขึ้นในเชิงสถิติ แต่หากอัลกอริทึมฝึกจากข้อมูลที่ตอก

ย้ำอคติทางเพศหรือภูมิภาค ก็อาจจำกัดความสามารถของผู้หญิงชนบทหรือผู้ใช้แรงงานในต่างจังหวัดในการเข้าถึงสินเชื่ออย่างเป็นธรรม คำถามเช่นนี้นำไปสู่การออกแบบตัวชี้วัดการพัฒนาชุดใหม่ ที่ไม่เพียงถามถึงประสิทธิภาพของระบบ แต่ถามถึง “ใครได้อยู่ในวง และใครถูกดันออกนอกวง” ของโอกาสใหม่ ๆ ที่ AI สร้างขึ้น

เมื่อ Capability Approach มาบรรจบกับกรอบคิดแบบพุทธ จึงควรอธิบายอย่างเป็นขั้นตอนว่าทั้งสองแม้ต่างกันในระดับอภิปรัชญา แต่มีพื้นที่ร่วมในระดับนโยบายอยู่ไม่น้อย ทั้งสองแนวคิดต่างตั้งคำถามกับการพัฒนาที่วัดด้วยตัวเลขผิวเผิน และต่างให้ความสำคัญกับการลดความทุกข์และขยายความเป็นไปได้ของชีวิตมนุษย์ ใน Capability Approach การขยาย capabilities คือการเพิ่มเสรีภาพเชิงเนื้อหา (substantive freedoms) ส่วนในกรอบมรรคแปด การลดทุกข์ผ่านสัมมาทิฏฐิและสัมมาปฏิบัติ คือการคลายเงื่อนไขที่ร้อยรัดชีวิตไม่ให้เติบโตได้อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งสองจึงสามารถทำงานร่วมกันเชิงนโยบายได้ โดยใช้ภาษาที่ต่างกันแต่ร่วมกันวิพากษ์ตัวชี้วัดที่ตื้นเกินไป และผลักให้เราถามคำถามที่ลึกกว่าเสมอว่า “การพัฒนาที่เราพูดถึงนั้น กำลังทำให้ชีวิตของใคร ดีขึ้นจริง ๆ ในความหมายใด”

7.2.3 ASEAN Inclusive Innovation และหลักการไม่ทิ้งใคร

ในระดับภูมิภาค แผนแม่บท ASEAN Responsible AI Roadmap 2025–2030 กำหนดให้ “inclusive and responsible AI” เป็นหลักการกลาง โดยเน้นว่ารัฐสมาชิกต้องออกแบบและนำ AI ไปใช้ในลักษณะที่ส่งเสริมการเติบโตอย่างครอบคลุม (inclusive growth) และปกป้องกลุ่มเปราะบางจากความเสี่ยงใหม่ ๆ ที่เทคโนโลยีนำมา แม้ Roadmap ฉบับนี้ยังเป็นกรอบเชิงนโยบายแบบไม่ผูกพัน (soft framework) ที่ไม่มี “กลไกบังคับใช้” ในตัวเอง ไม่ต่างจากกรอบระดับโลกอย่าง UNESCO 2021 แต่ก็มีความสำคัญในเชิงสัญลักษณ์และเชิงบรรทัดฐาน เพราะช่วยสร้างความคาดหวังร่วม (normative expectations) ว่า “การนำ AI มาใช้โดย

รับผิดชอบและไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” ควรเป็นมาตรฐานร่วมของภูมิภาคอาเซียน (UNESCO, 2023)

ในอีกด้านหนึ่ง รายงาน Digital Transformation in Higher Education in Southeast Asia ของยูเนสโกชี้ให้เห็นว่า แม้นโยบายด้านดิจิทัลและ AI ในการศึกษาในภูมิภาคจะกล่าวถึง “ความครอบคลุม” (inclusion) อยู่บ่อยครั้ง แต่ในทางปฏิบัติยังมีช่องว่างใหญ่ในมิติความเป็นธรรม (equity) ระหว่างผู้เรียนต่างภูมิภาค ชนชั้น และสถานะทางสังคม โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง เช่น นักศึกษาจากครอบครัวรายได้น้อย กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อย หรือผู้เรียนที่ต้องทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง นโยบาย “ดิจิทัลเพื่อการศึกษา” อาจขับเคลื่อนอยู่ แต่คำถามว่า “ใครเข้าถึงได้จริง และใครใช้ประโยชน์ได้เต็มศักยภาพ” ยังตอบได้ไม่ชัดเจน

กรอบภูมิภาคเหล่านี้สอดคล้องกับ Thammapiwat Framework ซึ่งเป็นกรอบหลักของหนังสือเล่มนี้ในจุดสำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ การพัฒนาที่แท้จริงต้องเริ่มจากการลดทุกข์และความเปราะบางเชิงโครงสร้างของผู้ที่เสียเปรียบที่สุด ไม่ใช่จากการผลักดันตัวเลขเศรษฐกิจรวมให้สูงขึ้นเพียงอย่างเดียว Thammapiwat Framework อ่านพุทธธรรมในฐานะกรอบพัฒนาสังคมที่ให้ความสำคัญกับการลดเงื่อนไขแห่งทุกข์ (เช่น ความยากจน หนี้สิน ความไม่มั่นคงทางอาชีพ) ก่อนจะพูดถึงการยกระดับขีดความสามารถหรือการแข่งขัน

ในพระไตรปิฎก กูฏทันตสูตร (DN 5) นำเสนอภาพพระเจ้ามหาวิชิตะซึ่งทรงถูกแนะนำให้ “จัดสรรทรัพยากรไปยังผู้ที่เดือดร้อนที่สุดก่อน” แทนการประกอบพิธีบูชายัญอันสิ้นเปลืองและเบียดเบียน พระพุทธองค์ทรงเล่าแบบจำลองที่กษัตริย์จัดสรรทรัพย์ไปยังชาวนา พ่อค้า ผู้ใช้แรงงาน และกลุ่มที่ขาดโอกาส เพื่อขจัดความยากจนและอาชญากรรม ก่อนจะพูดถึงความสงบของบ้านเมืองและความเจริญทางจิตวิญญาณ ท่าทีนี้สะท้อนตรรกะเดียวกับที่ Capability Approach เรียกว่า “priority to the worse-off” หรือการให้ความสำคัญเชิงนโยบายกับผู้ที่อยู่ใน

สภาวะเปราะบางที่สุดเป็นลำดับแรก ความสอดคล้องกันในเชิง “ทิศทางเชิงนโยบาย” นี้อยู่ในระดับ functional ไม่ใช่ในระดับอภิปรัชญา กล่าวคือ ทั้ง Capability Approach และ Thammapiwat Framework ต่างมาถึงข้อสรุปเชิงนโยบายคล้ายกันว่า ควรจัดลำดับความสำคัญให้ผู้เสียเปรียบที่สุดก่อน แต่ต่างกันอย่างมีนัยใน “ฐานคิดลึก” ที่รองรับข้อสรุปนั้น

ในด้านหนึ่ง Capability Approach ของ Sen ยืนอยู่บนฐานคิด liberal individualism ที่เน้นปัจเจกบุคคลและเสรีภาพในการเลือกเป็นศูนย์กลาง ในอีกด้าน Thammapiwat Framework วางอยู่บนพุทธปรัชญาเรื่องอนัตตาและปฏิจจสมุปบาท ซึ่งมองตัวตนและโครงสร้างสังคมในฐานะกระบวนการสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ไม่ใช่เอกลักษณ์ตายตัว ความแตกต่างนี้ควรถูกระบุอย่างตรงไปตรงมา มิใช่ถูกกลบไว้เพื่อให้กรอบทั้งสอง “ดูกลมกลืน” กันเกินจริง การรักษาความต่างทางปรัชญาไว้ คือส่วนหนึ่งของความซื่อสัตย์ทางวิชาการ และเปิดพื้นที่ให้เห็นว่าการบรรจบกันเชิงนโยบายของกรอบคิดต่างฐาน สามารถสร้างพลังในการวิพากษ์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ตื้นเขินได้อย่างไร

จากภาพรวมของภูมิทัศน์ AI ในระดับโลก ระดับไทย และระดับภูมิภาคอาเซียน ตลอดจนกรอบทฤษฎีอย่าง Digital Development, Capability Approach, SDGs และ Thammapiwat Framework ที่ช่วยให้เราอ่านภาพเหล่านี้อย่างมีโครงสร้าง บทนี้จึงพร้อมจะเคลื่อนไปสู่ข้อถกเถียงหลักในหัวข้อถัดไป นั่นคือการสำรวจว่า “อริยมรรคมีองค์แปด” ในฐานะระบบจริยธรรมเชิงเจตนาของพุทธปรัชญา สามารถเติมเต็มสิ่งที่กรอบ AI ethics กระแสหลักยังมองไม่เห็น หรือยังไม่ให้ความสำคัญได้อย่างไร

7.3 จริยธรรมเชิงเจตนาใน AI: จากเจตนาของผู้สร้างสู่โครงสร้างของระบบ

หัวข้อนี้เสนอว่าจุดเปราะบางของกรอบจริยธรรม AI กระแสหลักไม่ได้อยู่ที่ “การขาดหลักการ” แต่อยู่ที่ช่องว่างระหว่างหลักการกับกระบวนการออกแบบและการกำกับดูแลที่ฝังตัวอยู่ในระบบจริง บทจึงชวนเลื่อนสายตาจากการตรวจสอบความถูกต้องของผลลัพธ์ ไปสู่การสำรวจเจตนา วิธีคิด และโครงสร้างแรงจูงใจที่กำกับการสร้างระบบ AI ตั้งแต่ต้น

7.3.1 จริยธรรมเชิงเจตนาในฐานะกรอบออกแบบเชิงป้องกัน

ส่วนนี้วาง intentional ethics (จริยธรรมเชิงเจตนา) ในฐานะกรอบคิดสำหรับ “ออกแบบเชิงป้องกัน” มากกว่าจะเป็นกลไกตรวจสอบภายหลังเมื่อเกิดปัญหาแล้ว จริยธรรมไม่ได้ถูกเข้าใจเพียงในฐานะรายการหลักการให้เช็คลิสต์ แต่เป็นชุดของคำถามเชิงเจตนาและกรอบคิดที่ต้องฝังอยู่ในทุกขั้นตอนของการออกแบบ พัฒนา และตัดสินใจเกี่ยวกับระบบ AI ตั้งแต่เริ่มต้น

เมื่อนำกรอบนี้มาเทียบกับมรรคมีองค์ 8 ประเด็นสำคัญไม่ใช่การย้ายคำสอนทางศาสนามาประยุกต์ใช้แบบตรงตัว แต่คือการใช้ตรรกะของ “สัมมาทิฏฐิ–สัมมาสังกัปปะ–สัมมาวาจา–สัมมากัมมันตะ–สัมมาอาชีวะ” เป็นแรงบันดาลใจในการกำหนดเกณฑ์เชิงออกแบบที่เป็นรูปธรรม ตัวอย่างเช่น การไม่สร้างฉลากข้อมูลที่บิดเบือนหรือหลอกลวงผู้ใช้ การไม่ออกแบบและใช้งานระบบที่คาดหมายได้ชัดว่าก่ออันตรายต่อกลุ่มเปราะบาง และการไม่ออกแบบโมเดลธุรกิจที่ตั้งอยู่บนการแสวงหาประโยชน์จากความไม่รู้ ความกลัว หรือความเปราะบางของผู้ใช้เป็นสำคัญ

ภาพที่ 7.5 ด้านล่างวางจริยธรรม AI สองกระบวนทัศน์เคียงกันเป็นเสาคู่ ฝั่งซ้ายคือจริยธรรมแบบตรวจจับหลังการใช้งานซึ่งครองพื้นที่กระแสหลักในปัจจุบัน ฝั่งขวาคือจริยธรรมเชิงเจตนาที่แทรกแซงก่อนการออกแบบ อันเป็นกรอบที่หัวข้อนี้เสนอ

ภาพที่ 7- 5 ข้อจำกัดของจริยธรรม AI กระแสหลัก

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Corrêa et al. (2023) และ Mittelstadt (2019)

เสาคู่นี้ชี้ข้อเท็จจริงที่ตรงไปตรงมา แนวทางจริยธรรม AI กว่าสองร้อยชุดทั่วโลกส่วนใหญ่ทำงานแบบตรวจสอบย้อนหลังและขาดกลไกบังคับใช้ การเพิ่มเอกสารหลักการอีกฉบับจึงไม่ใช่คำตอบ จุดคานงัดที่แท้จริงอยู่ที่การย้ายจริยธรรมเข้าไปก่อนการออกแบบ ตั้งแต่การตั้งคำถามต่อสมมุติฐาน เจตนา และโมเดลธุรกิจ ซึ่งเป็นตำแหน่งเดียวกับที่มรรคแปดวางสัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะไว้เป็นจุดตั้งต้นของทั้งระบบ

7.3.2 การแปลงองค์มรรคสู่เกณฑ์เชิงนโยบายและการออกแบบ AI

หัวข้อนี้สำรวจศักยภาพของมรรคมีองค์แปดในการทำหน้าที่เป็น “กรอบนอร์มาทีฟ” สำหรับการออกแบบและกำกับดูแล AI โดยมุ่งเน้นการแปลงหลักธรรมให้กลายเป็นเกณฑ์เชิงปฏิบัติที่ตรวจสอบได้ มากกว่าการใช้ในเชิงสัญลักษณ์ มรรคแปดจึงถูกอ่านใหม่ในฐานะชุดของทิศทางทางจริยธรรมที่สามารถเชื่อมต่อกับการกำหนดนโยบายและมาตรฐานการออกแบบระบบ AI ได้อย่างมีเหตุผล

ความเข้าใจผิดแพร่หลายประการหนึ่งคือการมองมรรคแปดเป็น “ขั้นตอนเรียงลำดับ” ที่ต้องทำให้สำเร็จข้อหนึ่งก่อนจึงจะเดินต่อไปข้อถัดไป ทว่าในงานศึกษาพุทธศาสนาสมัยใหม่พบว่า มรรคแปดมีลักษณะเป็น “ระบบที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน” (mutually supportive system) กล่าวคือ องค์มรรคแต่ละข้อไม่ได้ทำงานแบบเส้นตรง หากเสริมแรงและยึดโยงกันในลักษณะบูรณาการ (Hongladarom, 2020, pp. 45–52) การเข้าใจมิติ “ระบบ” นี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการประยุกต์ใช้มรรคแปดในบริบท AI ethics เพราะช่วยให้หลีกเลี่ยงการลดทอนมรรคให้เหลือเพียง “เช็กลิสต์ทางศีลธรรม” ที่ดูครบถ้วนแต่ไร้พลังเปลี่ยนแปลงจริง

ในบรรดาองค์มรรคทั้งแปด สัมมาวาจา (Right Speech) สัมมากัมมันตะ (Right Action) และสัมมาอาชีวะ (Right Livelihood) เป็นองค์ประกอบที่แปลงเป็นข้อกำหนดเชิงนโยบายและเกณฑ์เชิงออกแบบได้ชัดที่สุด ตัวอย่างเช่น สัมมาวาจาอาจเชื่อมโยงกับหลักความโปร่งใส ความซื่อสัตย์ และการติดฉลากเนื้อหาสังเคราะห์ (synthetic content) อย่างตรงไปตรงมา ไม่สร้างความเข้าใจผิดแก่ผู้ใช้ สัมมากัมมันตะสามารถเชื่อมกับหลักการป้องกันอันตรายจากการใช้งานระบบ AI ทั้งในเชิงคาดหมาย (foreseeable harms) และเชิงโครงสร้าง เช่น การใช้ AI ในการคัดกรองสวัสดิการหรือการบังคับใช้กฎหมาย ส่วนสัมมาอาชีวะสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการตั้งคำถามต่อรูปแบบธุรกิจ AI ที่เอาเปรียบแรงงาน ผู้บริโภค หรือกลุ่มเปราะบาง เช่น โมเดลที่สร้างรายได้จากการเก็บข้อมูลส่วนบุคคลโดยไม่สมัครใจ หรือการใช้แรงงานราคาถูกในการทำ data annotation ภายใต้เงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรม

ภาพที่ 7.6 ด้านล่างแปลงการอ่านมรรคแปดข้างต้นให้เป็นสถาปัตยกรรมกำกับดูแลสองระยะ ระยะแรกใช้สัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะเป็นตัวกรองก่อนเริ่มพัฒนา ระยะที่สองใช้หมวดสีลาเป็นราวกั้นระหว่างดำเนินการและใช้งาน

ภาพที่ 7- 6 อริยมรรคในฐานะสถาปัตยกรรมกำกับดูแล AI

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Mittelstadt (2019) และ Hongladarom (2020)

คุณูปการของภาพนี้คือการแสดงให้เห็นว่าองค์มรรคมิได้ถูกใช้เป็นคำขวัญทางศีลธรรม หากถูกจัดวางตามตำแหน่งหน้าที่ในวงจรชีวิตของระบบ AI ตัวกรองก่อนพัฒนาสกัดเจตนาและกรอบคิดที่ผิดตั้งแต่ต้นทาง ส่วนราวกั้นระหว่างใช้งานแปลงสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ให้เป็นข้อกำหนดที่ตรวจสอบได้ เช่น ความโปร่งใสของเนื้อหาสังเคราะห์ กลไกการกำกับโดยมนุษย์ และโมเดลธุรกิจที่ไม่ขูดรีดผู้เปราะบาง ข้อแม้สำคัญคือทั้งหมดนี้เป็นการเทียบเคียงเชิงโครงสร้างเพื่อสร้างพันธะเชิงสถาบัน มิใช่การแปลงหลักศาสนาเป็นกฎหมายโดยตรง

การที่สัมมาทิฏฐิปรากฏเป็นองค์แรกของมรรคแปดไม่ได้หมายความว่าต้อง “สำเร็จสัมมาทิฏฐิให้เรียบร้อย” ก่อนจึงจะเริ่มปฏิบัติองค์อื่น แต่หมายความว่าสัมมาทิฏฐิทำหน้าที่เป็น “ฐานรากเชิงทิศทาง” (orienting foundation) ที่ชี้นำการพัฒนาองค์มรรคอื่น ๆ ให้เคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน ความเข้าใจนี้สำคัญอย่างยิ่งต่อการประยุกต์ใช้มรรคแปดกับ AI ethics เพราะทำให้เห็นว่า เป้าหมายไม่ใช่การถามเพียงว่า “ระบบ AI นี้ผ่านหรือไม่ผ่านองค์มรรคข้อใดบ้าง” หากแต่คือการถามว่าผู้ออกแบบ ผู้กำหนดนโยบาย และผู้ใช้งานระบบนั้น ๆ มีกรอบความเข้าใจ เจตนา

และแบบแผนการปฏิบัติที่สอดคล้องกันหรือไม่ในฐานะ “จุดยืนทางจริยธรรมแบบบูรณาการ” (integrated ethical stance)

1) สัมมาทิฏฐิ–สัมมาสังกัปปะกับจริยธรรมเชิงกรอบคิด (ex-ante ethics)

ส่วนนี้ตีความสัมมาทิฏฐิ (Right Understanding) และสัมมาสังกัปปะ (Right Intention) ในฐานะจริยธรรมเชิงกรอบคิดก่อนการออกแบบ (ex-ante ethics) มากกว่าคำสอนว่าด้วยปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียว สององค์มรรคนี้ถูกนำมาใช้ตั้งคำถามว่า ผู้ออกแบบเข้าใจโครงสร้างปัญหาสังคมอย่างถูกต้องเพียงใด และตั้งเจตนาใดเป็นแกนหลักของการพัฒนาระบบ AI ที่กำลังสร้าง

สัมมาทิฏฐิ (sammā-diṭṭhi หรือ Right Understanding) ในคัมภีร์พุทธเถรวาทหมายถึงการเข้าใจธรรมชาติของความจริงตามที่เป็น โดยเฉพาะการเห็นโครงสร้างเหตุปัจจัยที่นำไปสู่ทุกข์และการพ้นทุกข์ (Sammādiṭṭhi Sutta, MN 9, trans. Thanissaro Bhikkhu) สัมมาสังกัปปะ (sammā-saṅkappa หรือ Right Intention) หมายถึงเจตนาที่มุ่งไปสู่การสละ ความไม่เป็นศัตรู และความไม่เบียดเบียน

การนำสองหลักการนี้มา “เทียบเคียง” กับ AI ethics ในฐานะ dhamma-informed analogy ไม่ใช่การแปลตรงตัว มีนัยสำคัญอย่างน้อยสองชั้น ชั้นแรก สัมมาทิฏฐิในบริบทนี้ชี้ว่า ก่อนที่จะออกแบบระบบ AI ใด ผู้ออกแบบต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาสังคมที่ต้องการแก้ ว่าปัญหานั้นมีโครงสร้างเหตุปัจจัยอย่างไร ใครได้รับผลกระทบ และระบบ AI จะซ้ำเติมหรือบรรเทาโครงสร้างนั้นอย่างไร การออกแบบระบบ AI credit scoring โดยไม่เข้าใจว่า “credit score ต่ำ” ในกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งเป็นผลจากการกีดกันเชิงประวัติศาสตร์ ไม่ใช่ตัวชี้วัดความน่าเชื่อถือโดยธรรมชาติ ก็เป็นตัวอย่างของ “wrong view” ที่ฝังอยู่ในการออกแบบ ซึ่งนำไปสู่ AI ที่ผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

ชั้นที่สอง สัมมาสังกัปปะหมายความว่าผู้ออกแบบต้องตั้งคำถามกับตัวเองอย่างซื่อสัตย์ว่าเป้าหมายหลักของการพัฒนา AI นี้คืออะไร เป็นการสร้างกำไรสูงสุด การลดต้นทุน หรือการขยาย capabilities ของผู้ใช้ที่เปราะบางที่สุด เจตนาที่แตกต่างกันจะนำไปสู่การตัดสินใจออกแบบที่แตกต่างกันอย่างมีสาระ ทั้งในเรื่องการเลือกข้อมูล การกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จ และการออกแบบกลไกป้องกันอันตราย

ข้อถกเถียงนี้สอดคล้องกับแนวโน้มใน AI ethics กระแสหลักที่กำลังมุ่งสู่ “ex-ante embedded ethics” Mittelstadt (2019) แสดงให้เห็นว่าการพึ่งพา compliance-by-principles หลังจาก deploy ไม่เพียงพอ เพราะ AI ขาด institutional conditions ที่ทำให้ principalism ทำงานได้จริง (Mittelstadt, 2019) Hongladarom (2020) วางกรอบ compassion เป็น design principle ที่ต้องฝังในกระบวนการพัฒนา AI ตั้งแต่ต้น (Hongladarom, 2020, p. 78) และ Compson ในหนังสือ “A Middle Path for AI Ethics? Some Buddhist Reflections” (2025) ใช้หลักการ Buddhist interdependence เพื่อ frame AI ethics เป็น relational problem ที่ต้องพิจารณาผลกระทบต่อเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งหมด ไม่ใช่แค่ผลลัพธ์ต่อบุคคล (Compson et al., 2025)

2) หมวดสีลากับเกณฑ์เชิงออกแบบและกำกับดูแล AI

หัวข้อนี้เน้นหมวดสีลา—สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ—ในฐานะแหล่งอ้างอิงสำหรับสร้าง “เกณฑ์เชิงออกแบบและกำกับดูแล” ที่จับต้องและตรวจสอบได้ หมวดศีลถูกอ่านใหม่ให้สัมพันธ์กับคำถามว่าระบบ AI พูด/สื่อสารอย่างไร ก่อหรือป้องกันอันตรายอย่างไร และตั้งอยู่บนรูปแบบการประกอบธุรกิจแบบใด

หมวดสีลาของมรรคแปดเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมภายนอกที่ส่งผลต่อผู้อื่นและสังคมโดยตรง และเป็นหมวดที่มี “operationalizability” สูงที่สุดในบริบทนโยบาย AI เพราะสามารถสังเกตและตรวจสอบได้จากภายนอก

สัมมาวาจา (sammā-vācā หรือ Right Speech) หมายถึงการพูดจริง ไม่สร้างความแตกแยก ไม่พูดเจ็บปวด และไม่พูดไร้ประโยชน์ ในบริบท AI เทียบเคียงได้กับการออกแบบ AI systems ที่ไม่ใช้ deceptive dark patterns ใน interface ไม่สร้าง synthetic disinformation ไม่ label ข้อมูลอย่างบิดเบือนเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ และไม่นำเสนอความมั่นใจ (confidence score) ที่เกินจริงในการตัดสินใจที่มีผลต่อชีวิตผู้คน

สัมมากัมมันตะ (sammā-kammanta หรือ Right Action) หมายถึงการงดเว้นจากการเบียดเบียน ลักขโมย และประพฤติผิดในกาม ในบริบท AI เทียบเคียงได้กับการ deploy ระบบ AI ด้วยโปรโตคอลที่ไม่ก่อ harm ต่อผู้ใช้ การตรวจสอบ bias ก่อน deployment และการมีกลไก human oversight ที่พร้อมหยุดหรือปรับใช้ระบบเมื่อพบ harm ทั้งในระดับปัจเจกและระดับโครงสร้าง

สัมมาอาชีวะ (sammā-ājīva หรือ Right Livelihood) หมายถึงการเลี้ยงชีพด้วยวิธีที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น Pali Canon ระบุ micchā-ājīva (อาชีวะผิด) ในบริบทของการแสวงหากำไรจากความทุกข์ของผู้อื่น (Pali Canon, DN, Walshe trans., 1995, pp. 175–176) ในบริบท AI เทียบเคียงได้กับโมเดลธุรกิจ AI ที่แสวงหากำไรจากข้อมูลส่วนตัวของผู้ใช้โดยไม่ได้รับความยินยอมที่แท้จริง ระบบ AI ที่ขูดรีดแรงงาน gig workers ผ่าน algorithmic management ที่ไม่โปร่งใส หรือการใช้ AI ในการ maximize engagement โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้ใช้

ต้องระบุอย่างชัดเจนว่าการ mapping ข้างต้นเป็น analogical reasoning ในฐานะ dhamma-informed framework ไม่ใช่การอ้างว่า Pali Canon วางกฎเกณฑ์เรื่อง platform economy โดยตรง หลักธรรมสามประการนี้ออกแบบมาสำหรับบุคคลที่มีเจตนาและความรับผิดชอบ ในขณะที่ AI systems เป็น sociotechnical artifacts ที่ responsibility กระจายอยู่ในเครือข่าย การ apply

ต้องระบุว่า sīla ในระดับ AI governance หมายถึงการสร้าง institutional obligations ที่ฝัง ethics ไว้ในกระบวนการออกแบบ ตรวจสอบ และรับผิดชอบ ไม่ใช่แค่การหวังว่านักพัฒนา “ดีพร้อม”

3) **ขอบเขตและข้อจำกัดของการประยุกต์ใช้มรรคแปดใน** AI governance

ส่วนนี้เน้นย้ำว่าการนำมรรคแปดมาใช้เป็นกรอบวิเคราะห์ AI governance มีทั้งพลังและขอบเขตที่ต้องระบุอย่างชัดเจน การรักษาความซื่อสัตย์ทางวิชาการจึงต้องรวมถึงการชี้ให้เห็นอย่างเป็นระบบว่ากรอบธรรมนี้ออกแบบมาสำหรับจริยธรรมภายในของปัจเจก ขณะที่ AI governance เป็นเรื่องของสถาบัน ระบบแรงจูงใจ และกฎระเบียบภายนอก ความซื่อสัตย์ทางวิชาการกำหนดให้ต้องระบุข้อจำกัดของการ apply มรรคแปดในบริบทนโยบาย AI อย่างน้อยสามประการ

ประการแรก มรรคแปดออกแบบมาสำหรับ interior ethics ของบุคคลที่เลือกเดินมรรค ขณะที่ AI governance เป็น exterior regulation ของสถาบันและระบบ การ bridge จากระดับบุคคลสู่ระดับสถาบันต้องการ institutional mediation ที่ไม่ได้มีอยู่ใน Pali Canon

ประการที่สอง แม้นักพัฒนา AI ที่ดีพร้อมด้วยสัมมาสังกัปปะจะมีเจตนาดี แต่ structured incentives ในอุตสาหกรรม AI มักชี้นำไปในทิศทางที่ขัดแย้งกับ right intention โดยไม่มีกลไกสถาบันที่รับรอง การหวังพึ่งแต่ virtue ส่วนบุคคลจึงไม่เพียงพอ

ประการที่สาม ความหมายดั้งเดิมของหลักธรรมต่าง ๆ ฝังอยู่ในบริบทของ soteriology พุทธ ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดที่ต่างกับเป้าหมายของ AI governance อย่างมีนัยสำคัญ การใช้มรรคแปดเป็น “dhamma-informed framework” จึงเป็นการ apply ที่มีขอบเขต ไม่ใช่การอ้างว่าพระพุทธเจ้าทรงคาดการณ์ถึง AI

governance ไว้แล้ว ข้อจำกัดเหล่านี้ไม่ได้ลดทอนคุณค่าของกรอบนี้ แต่ระบุขอบเขตที่กรอบนี้ใช้การได้อย่างมีเหตุผลทางวิชาการ

7.3.3 ปฏิจจสมุปบาทกับ AI harms: มุมมองแบบระบบสังคม–เทคนิค

หัวข้อนี้เสนอการอ่านปฏิจจสมุปบาท (paṭicca-samuppāda) ในฐานะกรอบคิดสำหรับทำความเข้าใจ AI harms ในระดับระบบ มากกว่าระดับปัจเจกบุคคล หลัก “ความเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย” ถูกใช้เป็นสะพานเชื่อมไปสู่ทฤษฎีระบบสังคม–เทคนิค เพื่ออธิบายว่าอันตรายจาก AI เกิดจากเครือข่ายของข้อมูล แรงจูงใจ สถาบัน และกฎระเบียบที่พัวพันกัน ไม่ใช่จากการตัดสินใจของนักพัฒนาคนใดคนหนึ่ง

นอกเหนือจากมรรคแปด หลักธรรมอีกประการหนึ่งที่มีนัยสำคัญต่อการวิเคราะห์ AI ethics เชิงระบบคือปฏิจจสมุปบาท (paṭicca-samuppāda หรือ Dependent Origination) ซึ่งวางหลักว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นจึงมี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ” (SN 12.1, Bodhi trans., 2000, CDB i 534) หลักการนี้เสนอว่าปรากฏการณ์ทั้งหลายเกิดจากเครือข่ายเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงกัน ไม่ใช่จากสาเหตุเดียวที่แยกส่วนออกมา

Paṭicca-samuppāda (ปฏิจจสมุปบาท; ความเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย) ตีความได้ว่า อันตรายจาก AI ไม่ได้เกิดจาก “ผู้กระทำผิดคนเดียว” แต่เกิดจากข้อมูลฝึก ระบบแรงจูงใจ ตัวชี้วัดการเพิ่มประสิทธิภาพ กฎระเบียบ และอำนาจเชิงสถาบันที่ทำงานร่วมกัน

เมื่อเขียนใหม่ให้ชัดในเชิงวิชาการ ข้อเสนอสำคัญคือการใช้ปฏิจจสมุปบาทเป็นสะพานเชื่อมกับ sociotechnical systems theory (ทฤษฎีระบบสังคม–เทคนิค) เพื่ออธิบายว่าการแก้อคติของ AI ต้องเกินกว่าการแก้โค้ดหรือโมเดลเฉพาะจุด ในบริบทของ AI harms หลักการนี้ให้กรอบทางเลือกแก่การอธิบายว่าทำไม

algorithmic discrimination จึงเกิดขึ้นซ้ำซาก แม้ว่านักพัฒนาจะไม่มีเจตนาเลือกปฏิบัติ: ความเสียหายเกิดขึ้นจากเครือข่ายเหตุปัจจัยที่ประกอบด้วย biased training data + ข้อมูลที่สะท้อนการกีดกันเชิงประวัติศาสตร์ + incentive structures ที่ชี้นำผู้พัฒนาไปสู่ optimization for accuracy ไม่ใช่ equity + ช่องว่างเชิงกฎระเบียบที่ไม่ได้กำหนด liability สำหรับ algorithmic harm อย่างชัดเจน

ปฏิจจสมุปบาทชี้ว่าการแก้ไขปัญหาที่ element เดียวในเครือข่ายนี้ (เช่น แค่ “ทำให้ข้อมูลสะอาดขึ้น”) จะไม่เพียงพอหากไม่แก้ที่เหตุปัจจัยอื่น ๆ ด้วย สิ่งนี้ parallel กับ sociotechnical systems theory ที่ Kudina & van de Poel (2024) วิเคราะห์ว่า AI harms เกิดจาก distributed institutional and sociotechnical systems ไม่ใช่จาก individual design decisions (Kudina & van de Poel, 2024) ทั้งสองกรอบมาจากทิศทางที่ต่างกัน แต่บรรจบกันที่ข้อสรุปเดียวกัน คือ systemic interventions สำคัญกว่า point-solutions

ภาพที่ 7.7 ด้านล่างถอดเครือข่ายเหตุปัจจัยของอันตรายจาก AI ออกเป็นสี่เงื่อนไขที่เกี่ยวพันกันเป็นวงจร ตามตรรกะของปฏิจจสมุปบาทที่บรรจบกับทฤษฎีระบบสังคม–เทคนิค

ภาพที่ 7- 7 ถอดรหัสอคติทางอัลกอริทึมผ่านปฏิจจสมุปบาท

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Kudina & van de Poel (2024) และ Mehrabi et al. (2021)

วงรอบในภาพอธิบายว่าเหตุใดการเลือกปฏิบัติเชิงอัลกอริทึมจึงเกิดซ้ำแม้ไม่มีผู้ใดเจตนา ข้อมูลที่สะท้อนการกีดกันในอดีต โครงสร้างแรงจูงใจที่เร่งความแม่นยำมากกว่าความเป็นธรรม แบบจำลองที่ปฏิบัติต่อออคติเชิงระบบเสมือนความจริงเชิงวัตถุ และช่องว่างความรับผิดเชิงสถาบัน ล้วนค้ำจุนกันและกัน การตัดวงจรที่จุดเดียว เช่น การทำความสะอาดข้อมูลเพียงอย่างเดียว จึงไม่เพียงพอ ต้องแทรกแซงพร้อมกันอย่างเป็นระบบ

7.4 มิติของธรรมาภิบาลและบทเรียนเชิงเปรียบเทียบ

หัวข้อนี้ชี้ว่า แม้กรอบจริยธรรมและแนวนโยบายระดับนานาชาติจะมีบทบาทสำคัญในการสร้าง “ภาษาเชิงบรรทัดฐานร่วม” เกี่ยวกับ AI แต่ประสิทธิผลที่แท้จริงขึ้นอยู่กับกลไกบังคับใช้ สถาบันติดตามผล และขีดความสามารถของรัฐในการ

แปลงหลักการให้เป็นการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงการลงนามหรือประกาศนโยบาย ดังนั้น การเปรียบเทียบระหว่างกรอบสากล กรณีต่างประเทศ และกรณีไทยจึงไม่ควรเป็นเพียงการยกตัวอย่างเชิงสรรเสริญ หากต้องเป็นการวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณถึงเงื่อนไขแห่งความสำเร็จและข้อจำกัดของการถ่ายโอนนโยบายในบริบทที่แตกต่างกัน

7.4.1 กรอบสากลกับปัญหาการบังคับใช้

ในระดับกฎหมายและระเบียบระหว่างประเทศ คำสำคัญที่ใช้ทำความเข้าใจกรอบจริยธรรม AI หลายฉบับคือ soft law (กฎหมายอ่อน หรือบรรทัดฐานที่ไม่มีแรงบังคับโดยตรง) โดยเฉพาะกรอบอย่าง UNESCO AI Ethics ซึ่งเหมาะจะเข้าใจในฐานะมาตรฐานเชิงคุณค่าที่ช่วยกำหนดทิศทางร่วม มากกว่าจะเป็นกฎเกณฑ์ที่บังคับใช้ได้ในเชิงนิติศาสตร์ Soft law มีข้อดีตรงที่สร้างความยืดหยุ่นและเปิดพื้นที่ให้ประเทศต่าง ๆ ปรับใช้ตามบริบท แต่ในขณะเดียวกันก็พึ่งพาเจตจำนงทางการเมืองและความเข้มแข็งของสถาบันภายในประเทศอย่างสูง

คุณูปการหลักของกรอบสากลจึงอยู่ที่การกำหนด “ทิศทางเชิงคุณค่า” ให้ชัดเจน เช่น การยืนยันว่าความโปร่งใส ความเป็นธรรม ความรับผิด ความมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และความยั่งยืนควรเป็นเสาหลักของการพัฒนา AI ทว่า ข้อจำกัดสำคัญคือความอ่อนแอในขั้นตอน “หลังการรับรอง” นั่นคือการติดตามผล การวัดการปฏิบัติตาม และการกำหนดผลกระทบเมื่อไม่ปฏิบัติตาม

UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence (2021) มักถูกมองว่าเป็น normative landmark ในระดับสากล โดยครอบคลุมหลักการสำคัญ ได้แก่ transparency, fairness, accountability, human dignity และ sustainability และมีจุดแข็งสำคัญในฐานะ first-ever global standard ที่ได้รับการรับรองจาก 193 ประเทศสมาชิก (UNESCO, 2021) อย่างไรก็ตาม ดังที่วิเคราะห์ไว้ใน 7.1.1 กรอบนี้มีลักษณะเป็น soft law ที่ขาด binding enforcement

mechanism ที่มีผลบังคับใช้จริง UNESCO จึงพัฒนา Readiness Assessment Methodology (RAM) เพื่อใช้ติดตามความสามารถของรัฐสมาชิกในการนำข้อเสนอแนะไปปฏิบัติ แต่ “ความสามารถในการนำไปใช้” (capacity) ไม่เท่ากับ “ความมุ่งมั่นในการนำไปใช้” (political will) เสมอไป (UNESCO, 2021, section 54) ประเทศที่มีความตั้งใจทางการเมืองต่ำยังคงสามารถ “ปฏิบัติตามในเชิงสัญลักษณ์” (nominally comply) ได้โดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหรือนโยบายในทางปฏิบัติจริง ในทำนองเดียวกัน ASEAN Responsible AI Roadmap (2025) แม้จะมีความสำคัญในเชิงสัญลักษณ์และการกำหนดกรอบความคาดหวังในระดับภูมิภาค แต่ก็เผชิญข้อจำกัดแบบเดียวกันในฐานะกรอบ soft law (ASEAN, 2025)

จุดนี้มีความเชื่อมโยงที่น่าสนใจกับหลักสัมมาสังกัปปะ: กรอบที่ตั้งอยู่บน soft law ยิ่งต้องอาศัย right intention ของผู้นำประเทศและผู้กำกับนโยบายมากกว่า frameworks ที่มี enforcement mechanism แข็งแรง ในความเป็นจริงนั่นหมายความว่า ยิ่งขาด institutional mechanisms ที่เข้มแข็ง ก็ยิ่งต้องพึ่งพาผู้นำที่มีสัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะมากขึ้น นี่คือวงจรที่งดงามในเชิงทฤษฎี แต่เปราะบางอย่างยิ่งในเชิงปฏิบัติ เพราะระบบที่พึ่งพา “คุณธรรมส่วนบุคคล” โดยไม่มีโครงสร้างรองรับ มักไม่มั่นคงเมื่อเผชิญแรงกดดันทางเศรษฐกิจและการเมือง

7.4.2 บทเรียนจากกรณีเปรียบเทียบ

คำว่า AI for Social Good (AI เพื่อประโยชน์ทางสังคม) ในที่นี้หมายถึงโครงการหรือระบบ AI ที่ประกาศเจตนารมณ์ว่าจะใช้เทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหาสาธารณะ อย่างไรก็ดี คุณค่าทางสังคมของระบบเหล่านี้จะเกิดขึ้นจริงก็ต่อเมื่อมีโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล ความไว้เนื้อเชื่อใจระหว่างรัฐกับประชาชน และธรรมาภิบาลข้อมูลแบบมีส่วนร่วมเป็นฐานรองรับ มิใช่เพียงการระบุ “เป้าหมายเพื่อสังคม” ในระดับวาทกรรมเท่านั้น

การสังเคราะห์กรณีเปรียบเทียบจากต่างประเทศจึงชี้ให้เห็นว่า บทเรียนที่ถ่ายโอนได้ไม่ใช่การลอกเลียนแบบนโยบายทั้งชุด แต่คือการดึง “หลักการร่วม” ออกมาอย่างระมัดระวัง โดยเฉพาะสามประการ ได้แก่ การมีโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่เข้าถึงได้จริง การสร้างและธำรงความไว้วางใจต่อสถาบัน และการกำกับดูแลข้อมูลในลักษณะที่ประชาชนมีส่วนร่วมและมีอำนาจกำหนด (participatory data governance)

ประสบการณ์จากประเทศที่ประสบความสำเร็จในการนำ AI มาใช้เพื่อประโยชน์สาธารณะสะท้อนปัจจัยร่วมเหล่านี้อย่างชัดเจน Estonia สร้าง digital government infrastructure ที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีความรับผิดชอบตั้งแต่ก่อนเข้าสู่ยุค AI สิงคโปร์พัฒนา AI Verify framework ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถตรวจสอบระบบ AI ที่ส่งผลต่อชีวิตของตนได้โดยตรง และเกาหลีใต้มีนโยบาย AI ethics ที่เชื่อมการส่งเสริม AI innovation เข้ากับ data governance และการคุ้มครองผู้ใช้ในเชิงระบบ Kolotouchkina et al. (2024) สังเคราะห์ว่าเมืองและประเทศที่ประสบความสำเร็จในการใช้ AI เพื่อลดความไม่เท่าเทียมดิจิทัลมักมีคุณลักษณะร่วมสามประการ ได้แก่ digital infrastructure ที่ลงทุนมาก่อน AI era, trust-building mechanisms ระหว่างรัฐ–เอกชน–ประชาชน และ inclusive data governance ที่ทำให้ประชาชนมี agency ในการควบคุมข้อมูลของตนเอง (Kolotouchkina et al., 2024)

สิ่งที่น่าสังเกตคือ ทั้งสามปัจจัยนี้สอดคล้องเชิงหน้าที่กับหลักสาราณียธรรม 6 ในอังคุตตรนิกาย (AN 6.11–12, Bodhi trans., 2012) ซึ่งวางหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนฐานความจริงใจ การแบ่งปัน และความสามัคคี การเชื่อมโยงดังกล่าวในที่นี้มีลักษณะเป็นการสังเกตเชิงเปรียบเทียบ (observational parallel) เท่านั้น ไม่ใช่การอ้างว่ากรอบสากลดังกล่าวมีรากฐานโดยตรงจากพุทธปรัชญา

ข้อพึงระวังสำคัญในการนำบทเรียนจากประเทศอย่าง Estonia หรือสิงคโปร์มาประยุกต์ใช้ในบริบทไทย คือประเทศเหล่านี้มีขนาดประชากรเล็ก ระดับรายได้สูง และโครงสร้างสถาบันที่แตกต่างจากไทยอย่างมีนัยสำคัญ การถ่ายโอนบทเรียน (lesson transfer) จึงจำเป็นต้องคัดกรองด้วยความระมัดระวัง โดยแยกให้ได้ว่า “หลักการระดับนอร์ม” ใดที่สามารถขยายสเกลและปรับใช้ได้ (scalable principles) และ “เงื่อนไขบริบทเชิงสถาบันและประวัติศาสตร์” ส่วนใดที่ไม่สามารถถ่ายโอนได้ (non-transferable context)

7.4.3 กรณีไทยและตรรกะฐานชุมชน

คำสำคัญของหัวข้อนี้คือแนวทางแบบ “จากล่างขึ้นบน” (bottom-up) ซึ่งหมายถึงการริเริ่มและขับเคลื่อนจากฐานชุมชน และแนวทางแบบ “จากบนลงล่าง” (top-down) ซึ่งหมายถึงการออกแบบและสั่งการจากรัฐหรือศูนย์กลาง

สำหรับกรณีศึกษาไทย โมเดลฐานชุมชน (bottom-up) มีพลังอย่างชัดเจนในด้านความไว้วางใจและความสอดคล้องกับบริบทชีวิตจริงของผู้คนในพื้นที่ แต่ในอีกด้านหนึ่ง หลักฐานการประเมินผลอย่างเป็นระบบยังมีจำกัดอย่างมาก “การไม่มีรายงานประเมินผล” ในมิติเช่น capability หรือผลลัพธ์เชิงศักยภาพ จึงเป็นข้อค้นพบเชิงสถาบันที่สำคัญในตัวเอง เพราะสะท้อนว่าตัวชี้วัดระดับนโยบายไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อมองเห็นมิติประเภทนี้ตั้งแต่แรก

ประสบการณ์ของโครงการดิจิทัลชุมชนในไทยชี้ให้เห็นความตึงเครียด (tension) สำคัญระหว่างการถ่ายโอนเทคโนโลยีจากบนลงล่าง (top-down technology transfer) ซึ่งมักเป็นรูปแบบหลักของโครงการรัฐ กับ agency ของชุมชนในแนวทางจากล่างขึ้นบน (bottom-up community agency) ซึ่งมีหลักฐานเบื้องต้นว่ามักสร้างผลลัพธ์ที่ยั่งยืนกว่าในมิติ capability Phansanit (2023) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพชุมชนผ่านศูนย์ดิจิทัลชุมชนใน

จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับผลลัพธ์ด้านการพัฒนาศักยภาพ (Phansanit, 2023, pp. 270–279) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (CODI) ในฐานะกลไก people-driven community development ในไทย ก็แสดงให้เห็นว่ารูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้นำมีแนวโน้มจะยั่งยืนและสอดคล้องกับความต้องการจริงของคนในพื้นที่มากกว่าโครงการที่รัฐออกแบบจากบนลงล่างเพียงฝ่ายเดียว (CODI, n.d.)

ภาพที่ 7.8 ด้านล่างวางบทเรียนสากลจาก Estonia สิงคโปร์ และเกาหลีใต้ไว้เคียงกับประสบการณ์ไทยจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อให้เห็นทั้งหลักการร่วมที่ถ่ายโอนได้และเงื่อนไขบริบทที่ถ่ายโอนไม่ได้ภายในกรอบเดียว

ภาพที่ 7- 8 ธรรมาภิบาลข้อมูลและการขับเคลื่อนจากฐานราก

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Kolotouchkina et al. (2024) และ CODI (n.d.)

ภาพนี้ตอกย้ำข้อค้นพบสองชั้น ชั้นแรก ปัจจัยความสำเร็จสากลทั้งสาม คือ โครงสร้างพื้นฐานที่ลงทุนก่อนยุค AI กลไกสร้างความไว้วางใจ และธรรมาภิบาลข้อมูลที่ประชาชนมีส่วนควบคุม ไม่มีข้อใดเป็นเรื่องของตัวเทคโนโลยีเลย ชั้นที่สอง ฝั่งไทยมีต้นทุนเชิงสถาบันแบบฐานชุมชนอยู่แล้ว แต่ความตึงเครียดระหว่างการถ่าย

โอนเทคโนโลยีจากบนลงล่างกับพลังของชุมชนจากล่างขึ้นบนยังไม่ถูกคลี่คลาย AI for Social Good จะเกิดขึ้นจริงได้ก็ต่อเมื่อนโยบายเลือกสร้างเงื่อนไขฐานรากเหล่านี้ก่อนการแจกจ่ายเทคโนโลยี

อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องระบุอย่างตรงไปตรงมาว่า เรายังคงขาดการประเมินแบบ peer-reviewed ที่วัดผลลัพธ์ด้าน AI/digital ของโครงการเหล่านี้ในมิติ capability อย่างเป็นระบบ กรณีไทยในส่วนนี้จึงควรถูกเสนอในฐานะ “illustrative case” ที่ชี้ให้เห็นทิศทางและศักยภาพ มากกว่าถูกยกขึ้นเป็นแบบอย่างสำเร็จรูปที่พิสูจน์แล้ว และ “absence of evaluation” เองก็ควรถูกอ่านเป็นหลักฐานของภาวะ “มืดบอดเชิงตัวชี้วัด” (KPI blindness) ในระดับนโยบายมากกว่าจะถูกมองเป็นเรื่องบังเอิญ

จากการวิเคราะห์กรณีไทยควบคู่กับต่างประเทศ ข้อเสนอเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรมประการหนึ่งคือ การพัฒนา equity audit mechanism ใน ASEAN National AI Strategy ระยะถัดไป ที่สามารถแยกกลุ่มประชากรเปราะบางออกจากค่าเฉลี่ยของประเทศอย่างเป็นระบบ และใช้ติดตามว่าใครได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์จากการพัฒนา AI นอกจากนี้ การสนับสนุนงานวิจัยประเมินผลโครงการดิจิทัลชุมชนในมิติ capability ไม่ใช่เพียงมิติการเข้าถึง จะช่วยเชื่อมสะพานไปสู่กรอบตัวชี้วัดที่บทนี้จะนำเสนอในหัวข้อถัดไป ซึ่งมุ่งวัด “คุณภาพของการมีส่วนร่วมในยุค AI” มากกว่าปริมาณการใช้งานเพียงอย่างเดียว

7.5 การวัดผลในยุค AI: การเข้าถึงเทคโนโลยี ทักษะดิจิทัล และความเป็นธรรมทางอัลกอริทึม

ก่อนเข้าสู่ข้อย่อย ส่วนนี้ต้องการชี้ให้เห็นให้ชัดว่า หากการกำกับดูแล AI วัดความสำเร็จเพียงจากจำนวนสตาร์ตอัป เม็ดเงินลงทุน หรืออัตราการเติบโตของ

เศรษฐกิจดิจิทัล ย่อมมองไม่เห็นคำถามสำคัญเกี่ยวกับ “ใครได้ประโยชน์อย่างไร” “ใครมีความสามารถใช้เทคโนโลยีได้จริงเพียงใด” และ “ภาระความเสี่ยงถูกผลักไปอยู่กับกลุ่มใดในสังคม” การวัดผลที่เน้นแต่ตัวเลขการเติบโตเชิงรวมจึงมีแนวโน้มจะกลบเกลื่อนทั้งมิติการกระจายประโยชน์ ความสามารถที่แท้จริง และภาระความเสี่ยงที่ถาโถมสู่กลุ่มเปราะบาง

เพราะฉะนั้น ส่วนนี้ของบทจึงขยับจากการวิจารณ์เชิงแนวคิด ไปสู่ข้อเสนอเชิงระบบเกี่ยวกับ “ตัวชี้วัด” ที่จะทำให้คำว่า “ความเป็นธรรม” ในยุค AI สามารถถูกติดตาม ตรวจสอบ และถกเถียงได้ในเชิงนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม ไม่ใช่เพียงถูกกล่าวถึงในคำประกาศหรือวิสัยทัศน์เท่านั้น

7.5.1 ภาวะ KPI blindness

คำว่า KPI blindness (ภาวะตาบอดต่อสิ่งสำคัญเพราะยึดตัวชี้วัดแคบเกินไป) ในที่นี้หมายถึงสภาวะที่ระบบประเมินผลให้ความสำคัญกับผลผลิตที่นับง่ายวัดง่าย เช่น จำนวน การเติบโต หรือเปอร์เซ็นต์ แต่กลับละเลยผลกระทบเชิงการกระจาย โครงสร้าง และประสบการณ์ที่แท้จริงของกลุ่มเปราะบาง ตัวชี้วัดอย่างอัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตหรือจำนวนผู้ใช้ AI จึงไม่สามารถแทนคำถามเรื่องความสามารถในการใช้ คุณภาพการใช้ ประโยชน์ที่ได้รับ และความเป็นธรรมของผลลัพธ์ได้อย่างเพียงพอ

ตัวชี้วัดที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันเพื่อวัด “ความก้าวหน้าเชิงดิจิทัล” ของประเทศ เช่น อัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต จำนวนสตาร์ตอัปด้าน AI สัดส่วน GDP จากเศรษฐกิจดิจิทัล หรือจำนวนผู้ผ่านการอบรม AI ต่างเป็นเพียง output indicators ที่แทบไม่แตะคำถามเรื่อง “ใครได้อะไร มาก–น้อยแค่ไหน” เลย

งานของ Mehrabi et al. (2021) ชี้ว่า standard fairness metrics สำหรับระบบเรียนรู้ของเครื่องจำนวนมากล้มเหลวในการสะท้อนความเหลื่อมล้ำเชิง

โครงสร้างและประวัติศาสตร์ เพราะถูกออกแบบเพื่อวัดความเป็นธรรมเชิงสถิติ (statistical parity) มากกว่าความเป็นธรรมเชิงเนื้อหา (substantive equity) (Mehrabi et al., 2021, pp. 4–6) ในทำนองเดียวกัน Bjälkander et al. (2024) วิจารณ์ว่า ดัชนีด้าน digital inclusion ที่ใช้อยู่ส่วนใหญ่มีประโยชน์จำกัด เนื่องจากไม่วัดมิติทักษะ คุณภาพการใช้งาน และความเหลื่อมล้ำภายในประเทศ ทั้งที่สามมิตินี้สำคัญกว่าตัวเลขการเข้าถึงระดับชาติอย่างมาก (Bjälkander et al., 2024)

Digital Inclusion Benchmark 2026 ของ World Benchmarking Alliance ยืนยันแนวคิดเดียวกัน โดยเสนอว่า กรอบการวัดที่ “เอาจริงเรื่องการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” ต้องผสานตัวชี้วัดด้านสังคมหลายมิติ ไม่ใช่ดูเพียงความเชื่อมต่อ (connectivity) แต่ต้องครอบคลุมการเข้าถึง ทักษะ การใช้งาน ความปลอดภัย และนวัตกรรมอย่างครบถ้วน (World Benchmarking Alliance, 2026)

ในบริบทนี้ การที่ยุทธศาสตร์ AI แห่งชาติไทยไม่มี equity KPI ที่แยกกลุ่มประชากรอย่างชัดเจน (NECTEC/NSTDA, 2022) จึงไม่ใช่เพียงความบกพร่องเชิงเทคนิคในการออกแบบตัวชี้วัด แต่สะท้อนปัญหาที่ลึกกว่านั้น คือวิธีที่เรานิยาม “ความสำเร็จ” ของ AI policy ว่ายังผูกอยู่กับตรรกะของการเติบโตเชิงรวม มากกว่าการตั้งคำถามว่าความสามารถ เสรีภาพ และความเป็นธรรมของใครถูกขยายหรือถูกจำกัดในกระบวนการพัฒนา AI

ภาพที่ 7.9 ด้านล่างใช้ภูเขาน้ำแข็งเป็นอุปลักษณ์ของภาวะ KPI blindness สิ่งที่ระบบวัดผลปัจจุบันนับได้ลอยอยู่เหนือน้ำเพียงเศษเสี้ยว ขณะที่คำถามเชิงการกระจายทั้งหมดจมอยู่ใต้เส้นน้ำของการมองเห็น

ภาพที่ 7- 9 จุดบอดของ KPI

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Mehrabi et al. (2021) และ Bjälkander et al. (2024)

นัยของภูเขาน้ำแข็งนี้คือความไม่สมมาตรของการมองเห็น จำนวนสตาร์ตอัป สัดส่วน GDP ดิจิทัล และยอดผู้ผ่านการอบรม เป็นตัวเลขที่เก็บง่ายและสื่อสารง่าย จึงครองพื้นที่การรายงาน ขณะที่ความยุติธรรมของอัลกอริทึม ช่องว่างขีดความสามารถ และคุณภาพการใช้งานของกลุ่มเปราะบาง ซึ่งเป็นตัวตัดสินว่าการพัฒนาทิ้งใครไว้หรือไม่ กลับไม่มีหน่วยวัดรองรับ การออกแบบเมทริกซ์ตัวชี้วัดในหัวข้อถัดไปจึงมุ่งดึงส่วนที่จมอยู่ใต้น้ำขึ้นมาให้วัดได้จริง

7.5.2 เมทริกซ์ตัวชี้วัดแบบหลายมิติ

ในส่วนนี้ ข้อเสนอ Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix ถูกนำเสนอในฐานะกรอบตัวชี้วัดเชิงหลายมิติสำหรับ “การวัดความเป็นธรรมในยุค AI” โดยตั้งใจหลีกเลี่ยงการบีบทุกอย่างให้เหลือเพียงตัวเลขสรุปเดียว เมทริกซ์ดังกล่าวอย่างน้อยประกอบด้วย 4 มิติหลัก ได้แก่

- Access Capability: ใครเข้าถึง AI ได้จริง และแปลงให้เป็นโอกาสในชีวิตได้แค่ไหน

- Process Integrity: กระบวนการพัฒนา–ใช้งาน AI เที่ยงตรง โปร่งใส และมีผู้รับผิดชอบเพียงใด
- Outcome Equity: ผลลัพธ์จาก AI กระจายประโยชน์–โทษอย่างเป็นธรรมหรือไม่ โดยเฉพาะต่อกลุ่มเปราะบาง
- Dhamma Alignment: ระบบ AI และโมเดลธุรกิจตั้งอยู่บนหลัก “ไม่เอาเปรียบ ไม่เบียดเบียน” มากน้อยเพียงใด

ในมิติ Access Capability เกณฑ์การวัดจึงไม่หยุดแค่โครงสร้างพื้นฐานหรือจำนวนอุปกรณ์ แต่ถามต่อว่ากลุ่มต่าง ๆ มีทักษะและทรัพยากรพอจะใช้ และแปลง AI ให้เป็นโอกาสที่มีความหมายต่อตัวเองหรือไม่ ขณะที่ Process Integrity มองลึกไปที่คุณภาพของกระบวนการ ตั้งแต่การเก็บข้อมูล การฝึกโมเดล ไปจนถึงกลไกความโปร่งใส การอธิบายได้ และ accountability ของผู้เกี่ยวข้อง Outcome Equity ตรวจสอบว่าผลลัพธ์จากระบบ AI สร้างประโยชน์หรือความเสียหายแก่กลุ่มต่าง ๆ อย่างไร มีรูปแบบการเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มเปราะบางหรือไม่ ส่วน Dhamma Alignment ใช้หลัก “ไม่เอาเปรียบ ไม่เบียดเบียน” เป็นกรอบทดสอบทั้งระดับเจตนาและแบบแผนธุรกิจ เช่น ไม่แสวงหากำไรจากความเปราะบาง และออกแบบโดยให้ความสำคัญกับการลดทุกข์และเพิ่มศักยภาพให้ผู้เสียเปรียบที่สุดเป็นพิเศษ

จุดสำคัญคือ เมทริกซ์นี้ไม่ควรถูกเสนอเป็น “ดัชนีสำเร็จรูป” ที่อ้างความสมบูรณ์หรือความเป็นตัวเลขสุดท้ายของความเป็นธรรม หากแต่เป็นกรอบการวัดผลที่ตั้งใจเปิดพื้นที่ให้การพิสูจน์ ทบทวน และตรวจสอบเชิงประจักษ์ต่อไป ทั้งในเชิงการเลือกตัวชี้วัดย่อยและวิธีการเก็บข้อมูล

ตารางที่ 7.1 นำเสนอ Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix ในฐานะกรอบตัวชี้วัด (proposed framework) ที่สังเคราะห์จากกรอบทฤษฎีทั้งหมดในบทนี้ ก่อนเข้าสู่รายละเอียดของตารางจึงจำเป็นต้องระบุให้ชัดว่าเครื่องมือนี้ออกแบบบนพื้นฐานวิธีวิทยาของ Alkire และ Foster (2024) ซึ่งให้

ความสำคัญกับการรักษามิติ (dimensions) ต่าง ๆ แยกจากกัน แทนที่จะบีบทุกมิติให้รวมเป็นตัวเลขเดียวที่เปรียบเทียบกันไม่ได้อย่างแท้จริง (Alkire & Foster, 2024)

หลักการดังกล่าวสอดรับกับกรอบ GNH ของภูฏานที่ประยุกต์ใช้วิธี Alkire-Foster กับ 9 domains และ 33 indicators (Gross National Happiness Commission, 2022) และสอดคล้องเชิงแนวคิดกับ Capability Approach ของ Sen (1999) ที่ยืนยันความสำคัญของการรักษาความหลากหลายของ capabilities เป็นมิติแยกต่างหาก โดยไม่ “ยุบรวม” ให้กลายเป็น single metric เพียงตัวเดียว

ตาราง 7- 1 Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix

มิติ	คำสำคัญอังกฤษ (คำอธิบายไทย)	ตัวอย่างตัวชี้วัด	สิ่งที่ช่วยให้เห็น	ข้อควรระวัง
1. Access Capability	Access Capability (ความสามารถในการเข้าถึงและใช้ AI อย่างมีความหมาย)	อัตราการเข้าถึงบริการที่ใช้ AI; ระดับทักษะ AI/digital literacy ตามกลุ่มประชากร; ช่องว่างระหว่างกลุ่ม (รายได้ เพศ พื้นที่)	ทำให้เห็นว่า “การเข้าถึง” ไม่เท่ากับ “การใช้ประโยชน์ได้จริง” และใครมีเงื่อนไขพร้อมจะเปลี่ยนการเข้าถึงให้กลายเป็นโอกาส	ไม่ควรวัดเพียงจำนวนผู้ใช้หรืออุปกรณ์ ต้องมีตัวชี้วัดเชิงคุณภาพและจำแนกกลุ่มประชากรด้วย
2. Process Integrity	Process Integrity (ความโปร่งใส ความตรวจสอบได้ และการเยียวยาในกระบวนการ)	การมีและใช้งาน equity audit; กลไกอธิบายผลการตัดสินใจของระบบ AI; ช่องทางร้องเรียนและการเยียวยาที่เข้าถึงได้	ทำให้เห็นระดับความรับผิดรับชอบของสถาบันและคุณภาพของกระบวนการตัดสินใจ ไม่ใช่เพียงผลลัพธ์สุดท้าย	ต้องกำหนดเกณฑ์คุณภาพของกลไก (เช่น มีการใช้งานจริง ความเป็นอิสระ) ไม่ใช่แค่การมีเอกสารหรือคณะกรรมการในนาม

มิติ	คำสำคัญอังกฤษ (คำอธิบายไทย)	ตัวอย่างตัวชี้วัด	สิ่งที่ช่วยให้เห็น	ข้อควรระวัง
3. Outcome Equity	Outcome Equity (การกระจายผลประโยชน์และความเสี่ยงอย่างเป็นธรรม)	ความแตกต่างของผลลัพธ์ AI ระหว่างกลุ่มเพศ อายุ รายได้ ภูมิภาค; ตัวชี้วัด disparate impact ต่อกลุ่มเปราะบาง	ทำให้เห็นผลกระทบต่อกลุ่มเปราะบางจริง ว่าใครได้ประโยชน์เพิ่ม ใครเสี่ยงถูกกันออกหรือถูกเลือกปฏิบัติ	จำเป็นต้องมีข้อมูลที่จำแนกตามกลุ่มประชากรอย่างละเอียด มิฉะนั้นตัวชี้วัดจะกลายเป็นภาพรวมที่พร่าเลือน
4. Dhamma Alignment	Dhamma Alignment (ความสอดคล้องเชิงเจตนา การไม่เอาเปรียบ และการลดทุกข์)	กระบวนการทบทวนเจตนาก่อนพัฒนา/ใช้งานระบบ; การห้ามหรือจำกัดโมเดลธุรกิจที่เอาเปรียบหรือแสวงหากำไรจากความเปราะบาง; การสื่อสารอย่างโปร่งใสต่อผู้ใช้และผู้ได้รับผลกระทบ	ทำให้จริยธรรมไม่เหลือเพียงคำประกาศ แต่เชื่อมกับการออกแบบเจตนา รูปแบบธุรกิจ และการสื่อสารจริง	ต้องแปลงหลักธรรมให้เป็นเกณฑ์ทางโลกอย่างระมัดระวัง ไม่ลดทอนพุทธจริยศาสตร์เป็นเพียงสโลแกน และไม่อ้างอิงธรรมะเพื่อกลบปัญหาเชิงโครงสร้าง

ที่มา: ผู้แต่งสังเคราะห์จาก Thammapiwat Framework, Alkire-Foster Methodology (2024), SDG Indicators, GNH Framework (2022), Bjälkander et al. (2024) และ Mehrabi et al. (2021)

คำอธิบายตารางที่ 7.1: Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix

มิติที่ 1: Access & Capability (การเข้าถึงและศักยภาพ)

Indicator 1.1: สัดส่วนประชากรที่สามารถใช้งาน AI services อย่างน้อยหนึ่งประเภทในชีวิตประจำวัน แยกตามกลุ่มอายุ เพศ ภูมิภาค และชาติพันธุ์ (align: SDG 9.c, SDG 10.2)

Indicator 1.2: สัดส่วนประชากรที่มี AI literacy ขั้นพื้นฐาน (สามารถเข้าใจได้ว่า AI คือกระบวนการตัดสินใจ ไม่ใช่ “กล่องมหัศจรรย์”) แยกตามกลุ่มประชากร (align: SDG 4.4)

Indicator 1.3: ดัชนี capability gap ระหว่างกลุ่มที่มีความพร้อมด้าน AI สูงสุดและต่ำสุด (ไม่ใช่เพียงค่าเฉลี่ยระดับประเทศ) (align: SDG 10.2, inequality-adjusted HDI)

มิตินี้ชี้ให้เห็นว่า “การเข้าถึง” ในเชิงโครงสร้างพื้นฐานหรือจำนวนผู้ใช้ ยังไม่เพียงพอจะบ่งชี้ “ศักยภาพในการใช้ประโยชน์” อย่างแท้จริง จึงต้องออกแบบตัวชี้วัดให้ครอบคลุมทั้งการมีบริการ การมีทักษะ และขนาดของช่องว่างระหว่างกลุ่มที่อยู่บนและล่างของโครงสร้างดิจิทัล

มิติที่ 2: Process Integrity (ความซื่อสัตย์และความรับผิดในกระบวนการ)

Indicator 2.1: สัดส่วน AI systems ที่ใช้ในการตัดสินใจสาธารณะ (เช่น ประกันสุขภาพ สินเชื่อ การจ้างงาน) ที่ผ่าน equity audit ก่อน deployment (align: SDG 16.6)

Indicator 2.2: การมีกลไก explainability และ redress mechanism ที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้จริงในระบบ AI ของรัฐ (align: SDG 16.3)

Indicator 2.3: ระดับ meaningful participation ของกลุ่มเปราะบางในกระบวนการออกแบบ AI policy (ไม่ใช่เพียงการรับฟังความคิดเห็นเชิงพิธีกรรม) (align: SDG 16.7)

มิตินี้เลื่อนจุดสนใจจาก “ผลลัพธ์สุดท้าย” ไปสู่ “คุณภาพของกระบวนการ” ที่นำไปสู่ผลลัพธ์ดังกล่าว ครอบคลุมทั้งความโปร่งใส ความสามารถในการอธิบาย การเยียวยาเมื่อเกิดความเสียหาย และระดับการมีส่วนร่วมของผู้ที่ได้รับผลกระทบ

โดยตรง พร้อมกันนั้นยังเน้นเตือนว่าไม่ควรนับเพียงการมีเอกสารหรือคณะกรรมการตามตัวอักษร แต่ต้องกำหนดเกณฑ์ด้านคุณภาพและการใช้งานจริงของกลไกเหล่านี้ด้วย

มิติที่ 3: Outcome Equity (ความเป็นธรรมในผลลัพธ์)

Indicator 3.1: ความแตกต่างระหว่างกลุ่มในผลลัพธ์ของ AI-assisted decisions (เช่น อัตราการอนุมัติสินเชื่อ การเข้าถึงบริการสุขภาพผ่าน AI) แยกตาม demographic groups (align: SDG 10.2)

Indicator 3.2: สัดส่วนประชากรที่รายงานว่า AI ช่วย “ขยาย” (ไม่ใช่จำกัด) capabilities ในการดำเนินชีวิต (align: SDG 3, 4, 8)

Indicator 3.3: การกระจาย economic benefits จาก AI productivity gains ทั้งในมิติ labor income และ wealth (align: SDG 10.1)

มิตินี้ทำให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า AI กำลัง “เพิ่ม” หรือ “ลด” ความเหลื่อมล้ำในระดับผลลัพธ์จริงหรือไม่ ครอบคลุมทั้งโอกาสทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงบริการ และการขยายศักยภาพชีวิตของผู้คน พร้อมเน้นว่าจำเป็นต้องมีข้อมูลที่จำแนกตามกลุ่มประชากรอย่างละเอียด มิฉะนั้นตัวชี้วัดจะเหลือเพียงค่าเฉลี่ยที่บดบังความเหลื่อมล้ำภายในประเทศ

มิติที่ 4: Dhamma Alignment (ความสอดคล้องกับหลักธรรม)

Indicator 4.1: สัดส่วน AI policy processes ที่ผ่าน “pre-deployment intent review” ซึ่งตั้งคำถามถึง design intention ของผู้พัฒนาอย่างเป็นทางการ (อิงจากหลักสัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ) (อธิบาย: เป็น process indicator ไม่ใช่ content indicator — ไม่ถามว่า “เจตนาดีหรือไม่” แต่ถามว่า “มีกระบวนการทบทวนเจตนาหรือไม่”)

Indicator 4.2: ระดับ transparency ของ AI systems ในมิติที่ประชาชนสามารถเข้าใจได้ (อิงจากหลักสัมมาวาจา) (align: UNESCO AI Recommendation, section “Transparency”)

Indicator 4.3: การมีหรือไม่มี exploitative business models ใน AI economy ที่ตรวจพบได้ผ่านกลไกกำกับดูแล (อิงจากหลักสัมมาอาชีวะ) (align: Consumer protection frameworks)

มิตินี้ทำหน้าที่เชื่อม “ภาษาธรรม” เข้ากับ “เกณฑ์เชิงโลกย์” ผ่านตัวชี้วัดเชิงกระบวนการ เช่น การทบทวนเจตนาก่อนพัฒนา การเปิดเผยข้อมูลในรูปแบบที่ประชาชนเข้าใจได้ และการตรวจจับโมเดลธุรกิจที่เอาเปรียบหรือหาประโยชน์จากความเปราะบางของผู้ใช้ โดยตระหนักชัดว่าการวัด “เจตนา” โดยตรงแทบเป็นไปไม่ได้ จึงเสนอให้วัดในระดับ “มีกระบวนการทบทวนเจตนาหรือไม่” แทน ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ยอมรับไว้แล้วว่า การประยุกต์มรรคแปดในระดับสถาบันต้องแปลงเป็นข้อกำหนดเชิงกระบวนการ มากกว่าการประเมินคุณธรรมภายในของปัจเจก

ในภาพรวม Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix แสดงความสอดคล้องกับ SDG targets ที่เกี่ยวข้องในลักษณะที่ตรวจสอบย้อนกลับได้ โดยเชื่อมโยงกับ SDG 4 (quality education และ digital skills), SDG 8 (decent work และผลประโยชน์จาก AI ต่อผลิตภาพ), SDG 9 (infrastructure และ innovation), SDG 10 (reduced inequalities) และ SDG 16 (accountable institutions) (UN, 2015) แนวคิดดังกล่าวเป็นไปในทิศทางเดียวกับข้อเสนอของ UNESCWA (2024) ว่าด้วย “SDG vulnerability frameworks” ที่เน้นการแยกตัวชี้วัด SDGs ตามกลุ่มเปราะบางอย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับหลักออกแบบของ matrix นี้ (UNESCWA, 2024)

ท้ายที่สุด Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix ยังคงเป็น proposed framework ที่ยังไม่ผ่านการทดสอบเชิงประจักษ์เต็มรูปแบบในบริบทการติดตามนโยบายจริง ความมีน้ำหนักในปัจจุบันจึงมาจาก face validity ผ่านการเชื่อมกับชุดตัวชี้วัดที่ได้รับการยืนยันมาก่อนแล้ว ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น (Alkire & Foster, 2024; Gross National Happiness Commission, 2022; World Benchmarking Alliance, 2026) การ validate อย่างเต็มรูปแบบยังจำเป็นต้องอาศัยวิธีการ เช่น Delphi method หรือ expert consensus process ซึ่งอยู่นอกขอบเขตของหนังสือเล่มนี้ในปัจจุบัน

ภาพที่ 7.10 ด้านล่างสรุปเมทริกซ์จากตารางที่ 7.1 ให้เป็นแดชบอร์ดสี่ช่อง แต่ละช่องระบุทั้งตัวชี้วัดและเป้าประสงค์ ตามหลักการของ Alkire–Foster ที่ไม่ยุบรวมความยุติธรรมให้เหลือคะแนนเดียว

ภาพที่ 7- 10 เมทริกซ์ตัวชี้วัด AI แบบพหุมิติ

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Alkire & Foster (2024) และ Sen (1999)

การอ่านแดชบอร์ดนี้ต้องอ่านพร้อมกันทั้งสี่ช่อง เพราะแต่ละมิติทำหน้าที่ตรวจสอบจุดบอดของกันและกัน การเข้าถึงที่ปราศจากความเที่ยงตรงของ

กระบวนการคือเพียงการนับจำนวนผู้ใช้ ความเที่ยงตรงที่ปราศจากความเป็นธรรมของผลลัพธ์คือพิธีกรรมเชิงเอกสาร และสามมิติแรกที่ปราศจากการตรวจเจตนาเชิงธรรมก็ย่อมเปิดช่องให้โมเดลธุรกิจแบบขูดรีดดำรงอยู่ใต้ตัวเลขที่ดูสวยงาม เมทริกซ์นี้จึงออกแบบมาในฐานะ “ระบบถ่วงดุลของการวัดผล” มากกว่าจะเป็นรายการตัวชี้วัดสี่ชุดที่แยกขาดจากกัน

7.5.3 ข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับประเทศไทย

จากการวิเคราะห์ทั้งหมดในบทนี้ สามารถสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับประเทศไทยได้อย่างน้อยสี่ประการ ดังนี้

ข้อเสนอที่ 1: Thailand National AI Strategy Phase 2 ควรบูรณาการกลไก equity audit เข้าสู่กรอบยุทธศาสตร์อย่างเป็นทางการ โดยกำหนดให้ AI systems ที่ใช้ในการตัดสินใจสาธารณะ (เช่น สวัสดิการ สินเชื่อ การจ้างงาน การเข้าถึงบริการของรัฐ) ต้องผ่านการประเมินผลกระทบต่อกลุ่มเปราะบางก่อนการนำไปใช้ (pre-deployment impact assessment) ทั้งนี้สามารถอ้างอิงและดัดแปลงจากประสบการณ์ของ Singapore AI Verify framework และบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องใน EU AI Act โดยเน้นให้การประเมินเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปกติ ไม่ใช่ขั้นตอนเสริมภายหลัง

ข้อเสนอที่ 2: หน่วยงานอย่าง DEPA และ NECTEC ควรพัฒนาระบบติดตาม digital and AI inclusion ที่แยกข้อมูลตามกลุ่มประชากร (disaggregated monitoring system) อย่างเป็นระบบ โดยอ้างอิงแนวทางของ ESCAP ว่าด้วย SDG data disaggregation (ESCAP, 2022) และข้อค้นพบจาก Asia-Pacific SDG Progress Report ที่ชี้ว่าการแยกข้อมูลในระดับ subnational ยังเป็นจุดอ่อนสำคัญของภูมิภาค (ESCAP, 2025) ระบบดังกล่าวควรสามารถรายงานสถานการณ์ของกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้มีรายได้น้อย ผู้สูงอายุ ผู้หญิงชนบท แรงงานนอกระบบ และกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง แยกออกจากค่าเฉลี่ยระดับประเทศได้อย่างชัดเจน

ข้อเสนอที่ 3: การพัฒนา AI for Social Good ในระดับชุมชนควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากฐานชุมชน (bottom-up community participation) ตั้งแต่ขั้นการนิยามปัญหา การออกแบบระบบ ไปจนถึงการติดตามประเมินผล โดยควรมีกลไก evaluation ที่วัด capability outcomes ไม่ใช่เพียงระดับการยอมรับหรือการใช้เทคโนโลยี ทั้งนี้สามารถอ้างอิงจากประสบการณ์ของ CODI model ในฐานะ people-driven development ที่มีหลักฐานเบื้องต้นว่ามีความยั่งยืนและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนมากกว่าโครงการถ่ายโอนเทคโนโลยีแบบ top-down

ข้อเสนอที่ 4: การทำให้ ASEAN Responsible AI Roadmap เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ AI แห่งชาติไทยอย่างมีความหมาย ควรดำเนินการผ่านการเพิ่มกลไก regional peer-review mechanism ที่เปิดโอกาสให้ประเทศสมาชิกอาเซียนตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะต่อความคืบหน้าของกันและกัน กลไกดังกล่าวจะช่วยเสริม accountability ในระดับภูมิภาคในแบบที่ soft law เพียงอย่างเดียวไม่สามารถสร้างได้ และทำให้กรอบความร่วมมือด้าน AI ของอาเซียนมีน้ำหนักเชิงปฏิบัติมากกว่าคำประกาศเชิงสัญลักษณ์

ภาพที่ 7.11 ด้านล่างเรียงข้อเสนอเชิงนโยบายทั้งสี่ไว้บนแผงเดียว เพื่อให้เห็นว่าแต่ละข้อกำกับ “จุดรั่ว” คนละตำแหน่งของระบบ ตั้งแต่ช่วงก่อนใช้งาน การติดตาม การขับเคลื่อนจากฐานราก ไปจนถึงกลไกระดับภูมิภาค

ภาพที่ 7- 11 ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนา AI ของประเทศไทย

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จากเนื้อหาในบทที่ 7

จุดร่วมของข้อเสนอทั้งสี่คือการ “ย้ายภาระการพิสูจน์” จากเดิมที่กลุ่มเปราะบางต้องเป็นฝ่ายพิสูจน์ความเสียหายหลังระบบดำเนินการไปแล้ว มาสู่การที่รัฐและผู้พัฒนาต้องพิสูจน์ความเป็นธรรมล่วงหน้าและอย่างต่อเนื่องระหว่างการใช้งาน กลไก equity audit ทำหน้าที่นี้ในช่วงก่อนใช้งาน ข้อมูลที่จำแนกอย่างละเอียดทำให้รูปแบบการกีดกันมองเห็นได้ การประเมินจากฐานชุมชนเปิดทางให้ผู้ได้รับผลกระทบเป็นผู้นิยามความสำเร็จของนโยบาย และ peer review ระดับอาเซียนเพิ่มแรงกดดันเชิงสถาบันในแบบที่เครื่องมือเชิง soft law เพียงอย่างเดียวไม่สามารถสร้างขึ้นได้

บทที่ 7 นี้ได้สำรวจทั้งภูมิทัศน์ AI ในระดับโลกและระดับไทย กรอบทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง นัยของมรรคมีองค์แปดและปฏิจจสมุปบาทต่อ AI governance กรณีศึกษาเชิงนโยบาย และกรอบตัวชี้วัดที่เสนอเพื่อการพัฒนา AI ที่ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” ข้อถกเถียงหลักของบทคือ AI ethics ที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องผนวกสามมิติให้ทำงานร่วมกัน ได้แก่ (1) จริยธรรมเชิงเจตนาที่ทำงาน “ก่อนออกแบบ” (pre-emptive intentional ethics) (2) การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างของอำนาจ ทุน และความเหลื่อมล้ำ และ (3) ระบบการวัดผลที่ไวต่อมิติความเป็นธรรม

(equity-sensitive measurement) Thammapiwat Framework จึงถูกเสนอในฐานะกรอบบูรณาการที่เชื่อมสามมิตินี้เข้าด้วยกันอย่างมีโครงสร้าง

ในบทถัดไป การวิเคราะห์จะขยายจากคำถามว่า “ใครถูกทิ้งไว้ข้างหลังในยุค AI” ไปสู่คำถามว่าทุนในยุคข้อมูล (data capital และ digital capital) ถูกกระจายอย่างไร ใครคือผู้ที่สามารถแปลงข้อมูลและทักษะดิจิทัลให้เป็นโอกาสใหม่ทางเศรษฐกิจและการเมืองได้จริง และเราจะออกแบบสังคมที่ไม่เพียง “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” แต่ยังทำให้ผู้คน “ก้าวไปข้างหน้าด้วยกัน” ได้อย่างไร ในบริบทที่ AI กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานของโลกสมัยใหม่

7.6 บทสรุปภาพรวมกรอบทฤษฎี

หัวข้อนี้ทำหน้าที่สรุปตรรกะของทั้งบทในรูป “กรอบทฤษฎีแบบสี่ชั้น” โดยชี้ให้เห็นว่าการทำความเข้าใจ AI ในฐานะโครงสร้างทางสังคมจำเป็นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของชั้นวินิจฉัยปัญหา ชั้นบรรทัดฐาน ชั้นจริยธรรมเชิงเจตนา และชั้นการวัดผล ไม่ใช่เพียงการใช้กรอบทฤษฎีชุดใดชุดหนึ่งอย่างโดดเดี่ยว

ภาพที่ 7.12 ด้านล่างแสดงกรอบทฤษฎีแบบสี่ชั้นนี้ในเชิงสายสัมพันธ์ โดยวาง Digital Development และ Intersectional Digital Inequality เป็นฐานของ Diagnostic Layer (ชั้นวินิจฉัยปัญหา) ซึ่งเชื่อมต่อขึ้นไปยัง Normative Layer (ชั้นบรรทัดฐาน) ผ่าน Capability Approach ในอีกด้านหนึ่ง Intentional Ethics Layer (ชั้นจริยธรรมเชิงเจตนา) นำมรรคมีองค์แปดและปฏิจจสมุปบาทมาวางเคียงกับชั้นบรรทัดฐาน เพื่อเน้นมิติของเจตนาและการมองปัญหาอย่างเป็นระบบ ขณะที่ Measurement Layer (ชั้นการวัดผล) ทำหน้าที่แปลงกรอบทั้งหมดให้กลายเป็นเครื่องมือเชิงตัวชี้วัดในรูป Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix

ภาพที่ 7- 12 : สรุปสถาปัตยกรรมความคิด

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จากเนื้อหาในบทที่ 7

ในชั้นที่หนึ่ง คือ ชั้นวินิจฉัยปัญหา (diagnostic layer) บทนี้ใช้ทฤษฎี Digital Development ควบคู่กับแนวคิด Intersectional Digital Inequality เพื่ออธิบายว่า AI ฝังตัวอยู่ในโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และความเหลื่อมล้ำดิจิทัลอย่างไร กรอบดิจิทัลดีเวลลอปเมนต์ชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีมิได้เป็นกลาง หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ขณะที่กรอบความเหลื่อมล้ำดิจิทัลแบบซ้อนทับช่วยให้มองเห็นอย่างชัดเจนว่า “ใคร” ถูกกีดกัน และถูกกีดกันด้วยมิติใดบ้าง เช่น เพศ อายุ รายได้ และภูมิศาสตร์

ในชั้นที่สอง คือ ชั้นบรรทัดฐาน (normative layer) บทนี้ใช้ Capability Approach เป็นแกนหลักในการตั้งคำถามว่า AI ขยายหรือจำกัดเสรีภาพที่มีความหมาย (meaningful freedoms) ของ “ใคร” มากกว่า “อะไร” (Sen, 1999) แนวทางนี้จึงเลื่อนจุดเน้นจากการวัดทรัพยากรหรือ GDP ไปสู่การถามว่า ใครสามารถเป็นและทำสิ่งที่ตนมีเหตุผลจะให้คุณค่าได้เพิ่มขึ้นหรือลดลง เมื่อ AI ถูกนำมาใช้ในระบบต่าง ๆ

ต่อมาในชั้นที่สาม คือ ชั้นจริยธรรมเชิงเจตนา (intentional ethics layer) บทนี้นำมรรคมีองค์แปดและปฏิจจสมุปบาทมาใช้ในฐานะกรอบจริยธรรมเชิงเจตนาและเชิงระบบ มิใช่ในฐานะคำสอนศาสนาที่หยิบมาใช้ตรงตัว (Sammādiṭṭhi Sutta, MN 9; SN 12.1, Bodhi trans., 2000) มรรคมีองค์แปดถูกอ่านใหม่เพื่อพัฒนาแนวคิด intentional ethics ที่เน้นการออกแบบเชิงป้องกัน (preventive design) ตั้งแต่ระดับสัมมาทิฏฐิ–สัมมาสังกัปปะ ไปจนถึงหมวดสีลาที่เชื่อมกับการออกแบบเกณฑ์เชิงนโยบาย ส่วนปฏิจจสมุปบาทช่วยให้มองเห็น AI harms เป็นผลของเครือข่ายเหตุปัจจัย แทนการมุ่งโทษผู้กระทำรายบุคคลเพียงอย่างเดียว

ในชั้นสุดท้าย คือ ชั้นการวัดผล (measurement layer) บทนี้เสนอ Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix เป็นเมทริกซ์ตัวชี้วัดแบบหลายมิติที่ตั้งใจไม่ลดทอน “ความยุติธรรม” ให้เหลือเพียงตัวเลขรวมตัวเดียว เมทริกซ์นี้แยกมิติสำคัญออกเป็น Access Capability, Process Integrity, Outcome Equity และ Dhamma Alignment เพื่อให้การติดตามผล AI ครอบคลุมทั้งด้านการเข้าถึงและศักยภาพ คุณภาพของกระบวนการ การกระจายผลลัพธ์ และความสอดคล้องเชิงเจตนากับหลักการไม่เอาเปรียบและการลดทุกข์

ตารางที่ 7.2 ทำหน้าที่รวบรวมกรอบทฤษฎีหลักที่ใช้ในบทนี้ พร้อมคำอธิบายย่อ จุดแข็ง ข้อจำกัด และบทบาทของแต่ละกรอบในภาพรวมของการวิเคราะห์

ตาราง 7- 2 เมทริกซ์สังเคราะห์ทฤษฎีเปรียบเทียบ

ทฤษฎี/กรอบคิด	คำแปล	คำอธิบายย่อ	จุดแข็ง	ข้อจำกัด	บทบาทในบทนี้
Digital Development	การพัฒนาดิจิทัลที่มองเทคโนโลยีร่วมกับอำนาจ	ชี้ว่าเทคโนโลยีไม่ได้เป็นกลาง หากฝังอยู่ในความสัมพันธ์เชิง	ทำให้เห็นโครงสร้างการกีดกันและตำแหน่งของ	ยังไม่ให้เกณฑ์เชิงจริยธรรมหรือวิธีวัดผล	ใช้เป็นกรอบวินิจฉัยรากโครงสร้างของ AI divide ในระดับ

ทฤษฎี/กรอบคิด	คำแปล	คำอธิบายย่อ	จุดแข็ง	ข้อจำกัด	บทบาทในบทนี้
	โครงสร้าง และเศรษฐกิจการเมือง	อำนาจและโครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง	ประเทศ/กลุ่มต่าง ๆ ในระบบนิเวศดิจิทัลได้ชัด	ด้านความเป็นธรรมโดยตรง	โลกและระดับประเทศ
Intersectional Digital Inequality	ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลที่เกิดจากหลายมิติทับซ้อน เช่น เพศ อายุ รายได้ ภูมิศาสตร์	ตั้งคำถามว่า “ใคร” ถูกกีดกันและถูกกีดกันด้วยมิติอะไรบ้างที่ซ้อนทับกัน	ทำให้เห็นความเปราะบางเฉพาะกลุ่มและความซับซ้อนของการถูกทิ้งไว้ข้างหลัง	ทำให้การออกแบบตัวชี้วัดและนโยบายซับซ้อนขึ้น ต้องการข้อมูลจำแนกละเอียด	ใช้ระบุกลุ่มที่เสี่ยงถูกทิ้งไว้ข้างหลังในยุค AI และชี้จุดที่ต้องมี equity-sensitive policy
Capability Approach	แนวคิดความสามารถ: การพัฒนาคือการขยายเสรีภาพที่บุคคลมีเหตุผลจะให้คุณค่า	ย้ายจุดสนใจจากทรัพยากรหรือ GDP ไปสู่เสรีภาพจริงในการเป็นและการทำของมนุษย์	ให้ฐานเชิงบรรทัดฐานที่เข้มแข็งต่อคำถาม “การพัฒนาของใครในความหมายใด”	มีความท้าทายในการ operationalize ให้เป็นตัวชี้วัดเชิงปฏิบัติ	ใช้ประเมินว่า AI ขยายหรือลดทอน capabilities ของใคร และช่วยออกแบบมิติของ Outcome Equity
Noble Eightfold Path	มรรคมีองค์ 8: กรอบจริยธรรมที่เชื่อมมุมมอง เจตนา การกระทำ และวิถีชีวิตเข้าด้วยกัน	เสนอจริยธรรมเชิงป้องกันที่เริ่มจากสัมมาทิฏฐิ–สัมมาสังกัปปะ ไปจนถึงหมวดสีลาในทางปฏิบัติ	เชื่อมจริยธรรมภายในกับการออกแบบสถาบันและระบบได้อย่างมีพลังผ่าน intentional ethics	ต้องใช้อย่างระมัดระวัง ไม่ตีความเชิงศาสนาแบบตรงตัวเกินไปในบริบทนโยบาย	ใช้พัฒนาแนวคิด intentional ethics สำหรับ AI และเป็นฐานให้มิติ Dhamma Alignment ในเมทริกซ์ตัวชี้วัด

ทฤษฎี/กรอบคิด	คำแปล	คำอธิบายย่อ	จุดแข็ง	ข้อจำกัด	บทบาทในบทนี้
Paṭicca-samuppāda	ปฏิจจสมุปบาท: ความเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย	มองว่าอันตรายจาก AI เกิดจากเครือข่ายของเงื่อนไข ไม่ใช่การกระทำของปัจเจกเพียงคนเดียว	ช่วยเชื่อมเข้ากับ sociotechnical systems theory ได้ดี และเน้นความจำเป็นของ systemic interventions	การประยุกต์สู่ AI ต้องย้ำว่าเป็นการเทียบเคียงเชิงทฤษฎี ไม่ใช่การตีความเชิงศาสนาตรงตัว	ใช้อธิบายเหตุปัจจัยเชิงระบบขององคติและความไม่เป็นธรรมใน AI harms และสนับสนุนการออกแบบนโยบายเชิงระบบ
KPI Matrix	เมทริกซ์ตัวชี้วัด: กรอบติดตามผลหลายมิติ	เสนอกรอบการวัดผลที่รักษามิติสำคัญไว้แยกจากกัน ไม่ยุบ “ความยุติธรรม” เป็นคะแนนเดียว	ใช้ได้เชิงนโยบาย ตรวจสอบได้ และเชื่อมโยงกับ SDGs และกรอบวัดผลที่มีอยู่แล้ว	ยังต้องผ่านการทดสอบเชิงประจักษ์และการกลั่นกรองโดยผู้เชี่ยวชาญ	เป็นข้อเสนอเชิงปฏิบัติการของบทนี้ผ่าน Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix สำหรับการติดตาม AI ที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จากเนื้อหาในบทที่ 7

เมื่อนำกรอบคิดทั้งหกชุดในตารางที่ 7.2 มาวางเคียงกัน จะเห็นว่าแต่ละกรอบไม่ได้ทำหน้าที่ซ้ำ หากแต่รับ–ส่งบทบาทกันเป็นชั้น ๆ อย่างมีโครงสร้าง Digital Development และ Intersectional Digital Inequality ทำหน้าที่เป็น “เลนส์วินิจฉัย” เพื่อระบุตำแหน่งของเทคโนโลยีในโครงสร้างอำนาจ และชี้ให้เห็นว่ากลุ่มใดกำลังถูกทิ้งไว้ข้างหลัง ขณะที่ Capability Approach เติม “ฐานบรรทัดฐาน” ให้การวิเคราะห์ โดยตั้งคำถามว่า AI ขยายหรือจำกัดเสรีภาพที่มีความหมายของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ อย่างไร

ในอีกชั้นหนึ่ง Noble Eightfold Path และปฏิจจสมุปบาทเติมมิติ “จริยธรรมเชิงเจตนาและเชิงระบบ” เข้าไปในกรอบคิดเดิม ทำให้การกำกับดูแล AI ไม่หยุดอยู่ที่การตรวจ compliance ภายหลัง แต่หันมาสำรวจเจตนาการออกแบบและเครือข่ายเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม ส่วน KPI Matrix หรือ Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix ทำหน้าที่แปลงกรอบคิดทั้งหมดให้กลายเป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติการสำหรับการติดตาม ตรวจสอบ และถกเถียงเชิงนโยบาย โดยพยายามรักษาความซับซ้อนของ “ความเป็นธรรม” ไว้ในหลายมิติ ไม่ยุบทุกอย่างให้เหลือเพียงตัวเลขรวมเดียว (Alkire & Foster, 2024)

กล่าวโดยสรุป ตารางที่ 7.2 จึงไม่ใช่เพียง “รายการทฤษฎี” หากเป็น “แผนที่ของบท” ที่แสดงให้เห็นว่ากรอบคิดแต่ละชุดรองรับกันอย่างไร ตั้งแต่การมองเห็นปัญหา ไปจนถึงการออกแบบตัวชี้วัดเพื่อรับรองว่า AI จะไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

เมื่อมองย้อนกลับไปตลอดทั้งบทที่ 7 จะเห็นว่าคำถามเรื่อง “AI กับการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” ไม่อาจตอบได้ด้วยการเพิ่มเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว หากต้องอาศัยการมองพร้อมกันทั้งสี่ชั้น คือ การวินิจฉัยโครงสร้างการกีดกันในภูมิทัศน์ดิจิทัล การกำหนดบรรทัดฐานว่าการพัฒนาควรวัดจากเสรีภาพและศักยภาพของใคร การฝังจริยธรรมเชิงเจตนาและการมองปัญหาอย่างเป็นระบบเข้าไปในกระบวนการออกแบบ และการสร้างระบบตัวชี้วัดที่ไวต่อมิติความเป็นธรรมอย่างแท้จริง Thammapiwat Framework จึงถูกนำมาใช้เพื่อผสานกรอบคิดเหล่านี้ให้ทำงานร่วมกัน ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงนโยบาย พร้อมชี้ให้เห็นว่าการกำกับดูแล AI ที่รับผิดชอบต่อคนตัวเล็กตัวน้อย ต้องกล้าตั้งคำถามเรื่องอำนาจ เจตนา และเกณฑ์การวัดความสำเร็จไปพร้อมกัน บทถัดไปจะต่อยอดโจทย์นี้ด้วยการสำรวจ “ทุนในยุคข้อมูล” และโครงสร้างของ digital capital ว่าจะถูกจัดสรรอย่างไร เพื่อไม่เพียง

หลีกเลี่ยงการทิ้งใครไว้เบื้องหลัง แต่เพื่อสร้างสังคมที่ผู้คนสามารถก้าวเดินไปข้างหน้าร่วมกันในโลกที่ AI กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานใหม่ของชีวิตร่วมสมัย

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท

คำย่อ / คำหลัก	**คำเต็ม / คำแปลไทย**	**คำอธิบายย่อ**	**จุดที่ปรากฏในบท**
AI	Artificial Intelligence (ปัญญาประดิษฐ์)	ระบบหรือโมเดลที่สามารถทำงานเชิงการเรียนรู้ การทำนาย การตัดสินใจโดยใช้อัลกอริทึมและข้อมูล	7.1, 7.1.1–7.1.3, 7.2–7.5 ทั้งบท
AI ethics	จริยธรรมปัญญาประดิษฐ์	สาขาที่ศึกษาความเสี่ยง คุณค่า และหลักการกำกับดูแล AI อย่างรับผิดชอบ	7.1 บทนำ, 7.3 โดยเฉพาะ
AI for Social Good	ปัญญาประดิษฐ์เพื่อประโยชน์ทางสังคม	โครงการ/ระบบ AI ที่อ้างว่ามุ่งแก้ปัญหาสาธารณะหรือสร้างผลประโยชน์ให้สังคม	7.4.2, 7.4.3
AI divide / AI inequality	ความเหลื่อมล้ำด้าน AI	ช่องว่างด้านโอกาสและผลลัพธ์ระหว่างกลุ่ม/ประเทศที่สามารถใช้และได้รับประโยชน์จาก AI กับกลุ่มที่ถูกกันออก	7.1.1, 7.1.2, 7.1.3, 7.2
AI preparedness	ความพร้อมด้าน AI	ดัชนีหรือแนวคิดที่วัดความพร้อมของประเทศ/สถาบันในการรองรับและใช้ประโยชน์จาก AI (โครงสร้างพื้นฐาน ทักษะ สถาบัน ฯลฯ)	7.1 บทนำ, 7.1.1
SDGs	Sustainable Development Goals	ชุดเป้าหมาย 17 ข้อของสหประชาชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ครอบคลุมเศรษฐกิจ	7.0 บทนำ, 7.2.2, 7.2.3, 7.5.2–7.5.3

คำย่อ / คำหลัก	**คำเต็ม / คำแปลไทย**	**คำอธิบายย่อ**	**จุดที่ปรากฏในบท**
	(เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน)	สังคม สิ่งแวดล้อม และสถาบัน	
ICT4D	Information and Communication Technologies for Development	กระบวนทัศน์ที่เชื่อว่าการเพิ่มการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารจะนำไปสู่การพัฒนา	7.2.1
Digital Development	การพัฒนาดิจิทัล	กรอบที่มองเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ไม่ใช่เครื่องมือเป็นกลาง	7.1 บทนำ, 7.2.1, 7.6, ตาราง 7.2
Digital inequality / Digital divide	ความเหลื่อมล้ำดิจิทัล	ช่องว่างด้านการเข้าถึง ใช้ประโยชน์ และศักยภาพดิจิทัลระหว่างกลุ่มประชากร	7.1.2, 7.1.3, 7.2.1, 7.5.1
Intersectional Digital Inequality	ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลแบบซ้อนทับ	แนวคิดที่มองว่าความเหลื่อมล้ำดิจิทัลเกิดจากการทับซ้อนของปัจจัยหลายมิติ เช่น เพศ ชนชั้น เชื้อชาติ อายุ พื้นที่	7.1.3, 7.2.1, 7.6, ตาราง 7.2
Capability Approach	แนวคิดความสามารถ	กรอบคิดของ Sen ที่มองการพัฒนาเป็นการขยาย “เสรีภาพ/ความสามารถที่มีเหตุผลจะให้คุณค่า” ไม่ใช่แค่รายได้หรือทรัพยากร	7.2.2, 7.2.3, 7.6, ตาราง 7.2
Real freedoms	เสรีภาพที่เป็นจริง	ความสามารถที่แท้จริงของบุคคลในการเป็น/ทำสิ่งที่ให้	7.2.2

คำย่อ / คำหลัก	**คำเต็ม / คำแปลไทย**	**คำอธิบายย่อ**	**จุดที่ปรากฏในบท**
		คุณค่า (ใน Capability Approach)	
Noble Eightfold Path	มรรคมีองค์แปด	กรอบจริยธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วย สัมมาทิฏฐิ–สัมมาสังกัปปะ–สัมมาวาจา–สัมมากัมมันตะ–สัมมาอาชีวะ–สัมมาวายามะ–สัมมาสติ–สัมมาสมาธิ	7.0 บทนำ, 7.3, 7.3.2, 7.6, ตาราง 7.2
Sammā-diṭṭhi	สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ ความเข้าใจถูกต้องต่อความจริงและโครงสร้างเหตุปัจจัย	7.3.1, 7.3.2.1, 7.3.2.3, 7.4.1, 7.5.2
Sammā-saṅkappa	สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ เจตนาที่มุ่งไปสู่การสละ ความไม่เบียดเบียน ความไม่เป็นศัตรู	7.3.1, 7.3.2.1, 7.3.2.3, 7.4.1, 7.5.2
Sammā-vācā	สัมมาวาจา	วาจาชอบ: พูดจริง ไม่ยุยง ไม่หยาบคาย ไม่พูดไร้ประโยชน์	7.3.2.2, 7.5.2 (Dhamma Alignment)
Sammā-kammanta	สัมมากัมมันตะ	การกระทำชอบ: ไม่เบียดเบียน ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม	7.3.2.2
Sammā-ājīva	สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ: ประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียน ไม่แสวงหากำไรบนความทุกข์ผู้อื่น	7.3.2.2, 7.5.2 (ตัวชี้วัดโมเดลธุรกิจ)

คำย่อ / คำหลัก	**คำเต็ม / คำแปลไทย**	**คำอธิบายย่อ**	**จุดที่ปรากฏในบท**
Paṭicca-samuppāda	ปฏิจจสมุปบาท	หลัก “ความเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย” ชี้ว่าปรากฏการณ์ทั้งหลายเกิดจากเครือข่ายเงื่อนไข ไม่ใช่สาเหตุเดี่ยว	7.1 บทนำ (เชื่อมตรรกะข้ามระดับ), 7.3.3, 7.6, ตาราง 7.2
Intentional ethics	จริยธรรมเชิงเจตนา	จริยธรรมที่เน้นสำรวจเจตนา กรอบคิด และความเข้าใจของผู้ออกแบบ/ผู้ตัดสินใจตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างระบบ	7.3 บทนำ, 7.3.1, 7.3.2.1, 7.6, ตาราง 7.2
Ex-ante embedded ethics	จริยธรรมที่ฝังอยู่ตั้งแต่ก่อนการออกแบบ/ใช้	แนวทางใน AI ethics ที่เน้นฝังจริยธรรมตั้งแต่ต้นทางการออกแบบ ไม่ใช่ตรวจสอบภายหลัง	7.1 บทนำ, 7.3.1, 7.3.2.1
Soft law	กฎหมายอ่อน	กรอบมาตรฐาน/บรรทัดฐานที่ไม่มีแรงบังคับทางกฎหมายโดยตรง เช่น ข้อเสนอเชิงจริยธรรมระดับสากล	7.4.1, 7.4.2, 7.4.4
Equity audit	การตรวจสอบความเป็นธรรม	กลไกประเมินผลกระทบของระบบ/นโยบายต่อกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง ก่อนหรือระหว่างการใช้งาน	7.5.1, 7.5.2, 7.5.3
KPI	Key Performance Indicator (ตัวชี้วัดผลการดำเนินงานหลัก)	ตัวชี้วัดที่ใช้วัดความสำเร็จของนโยบาย/โครงการ; ในบทนี้วิจารณ์ “KPI blindness”	7.1.2, 7.3.3, 7.5.1, 7.5.2

คำย่อ / คำหลัก	**คำเต็ม / คำแปลไทย**	**คำอธิบายย่อ**	**จุดที่ปรากฏในบท**
KPI blindness	ภาวะตาบอดจากการยึด KPI แคบเกินไป	สภาวะที่ระบบประเมินผลเน้นตัวเลขที่วัดง่าย แต่ละเลยมิติความเป็นธรรม ผลกระทบเชิงโครงสร้าง และประสบการณ์ของกลุ่มเปราะบาง	7.5.1, 7.5.2, 7.4.3
Thammapiwat Framework	กรอบธรรมาภิวัฒน์	กรอบพัฒนาสังคมแบบบูรณาการที่ใช้เป็นแกนของทั้งเล่ม เชื่อมพุทธธรรมกับการพัฒนาและตัวชี้วัด	7.0 บทนำ, 7.2.3, 7.5.2, 7.6
Thammapiwat AI-Development Indicator Matrix	เมทริกซ์ตัวชี้วัดการพัฒนา AI ตามกรอบธรรมาภิวัฒน์	กรอบตัวชี้วัดแบบหลายมิติที่แบ่งเป็น Access Capability, Process Integrity, Outcome Equity, Dhamma Alignment	7.5.2, คำอธิบายตาราง 7.1, 7.5.3, 7.6
Access Capability	ความสามารถในการเข้าถึงและใช้ AI อย่างมีความหมาย	มิติที่วัดทั้งการเข้าถึงและศักยภาพในการใช้ประโยชน์จาก AI ของกลุ่มต่าง ๆ	7.5.2, ตาราง 7.1, คำอธิบายตาราง
Process Integrity	ความเที่ยงตรง โปร่งใส และรับผิดชอบของกระบวนการ	มิติที่วัดความโปร่งใส explainability การเยียวยา และการมีส่วนร่วมในกระบวนการ AI	7.5.2, ตาราง 7.1

คำย่อ / คำหลัก	**คำเต็ม / คำแปลไทย**	**คำอธิบายย่อ**	**จุดที่ปรากฏในบท**
Outcome Equity	ความเป็นธรรมของผลลัพธ์	มิติที่วัดการกระจายผลประโยชน์และความเสี่ยงจาก AI ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ	7.5.2, ตาราง 7.1
Dhamma Alignment	ความสอดคล้องกับหลักธรรม	มิติที่ตรวจเจตนา การไม่เอาเปรียบ และการลดทุกข์ในระดับกระบวนการและโมเดลธุรกิจ	7.5.2, ตาราง 7.1
ASEAN Responsible AI Roadmap	แผนแม่บทอาเซียนว่าด้วย AI อย่างรับผิดชอบ	กรอบระดับภูมิภาค 2025–2030 เกี่ยวกับพัฒนาการใช้ AI อย่างรับผิดชอบและครอบคลุม	7.2.3, 7.4.1, 7.4.2, 7.5.3
AI Verify	AI Verify framework (สิงคโปร์)	กรอบ/เครื่องมือของสิงคโปร์สำหรับตรวจสอบระบบ AI โดยเน้นความโปร่งใส ความเป็นธรรม และความปลอดภัย	7.4.2, 7.5.3
RAM	Readiness Assessment Methodology	เครื่องมือของ UNESCO ในการประเมินความพร้อมของรัฐสมาชิกต่อการนำ AI Ethics Recommendation ไปใช้	7.1.1, 7.4.1
Bottom-up	จากล่างขึ้นบน	แนวทางที่ให้ชุมชน/ภาคประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและกำหนดทิศทาง	7.4.3

คำย่อ / คำหลัก	**คำเต็ม / คำแปลไทย**	**คำอธิบายย่อ**	**จุดที่ปรากฏในบท**
Top-down	จากบนลงล่าง	แนวทางที่รัฐ/ศูนย์กลางเป็นผู้กำหนดนโยบายและถ่ายโอนลงสู่พื้นที่	7.4.3

รายการอ้างอิง

Abbasov, A. (2021). Digital inclusion in the times of Covid-19: A capabilities approach in understanding inclusion and education. NORRAG Highlights. https://www.norrageducation.org/digital-inclusion-in-the-times-of-covid-19-a-capabilities-approach-in-understanding-inclusion-and-education-by-abbas-abbasov/

Alkire, S., & Foster, J. (2024). The Alkire-Foster counting methodology for multidimensional poverty measurement. University of Oxford, Oxford Poverty and Human Development Initiative. https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:7a2e767a-8eed-48e4-b448-b79bacd63276

ASEAN. (2025). ASEAN responsible AI roadmap 2025–2030. https://asean.org/wp-content/uploads/2025/02/ASEAN-Responsible-AI-Roadmap-Final.docx.pdf

Sharp, S. (2024). Thailand economic monitor June 2024: Unlocking the growth potential of secondary cities. World Bank. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099655407192421260/pdf/IDU-e0c45264-79f8-4c19-a6c8-b46c294d674e.pdf

Bodhi, B. (Trans.). (2000). The connected discourses of the Buddha: A translation of the Saṃyutta Nikāya. Wisdom Publications. (ISBN 0-86171-168-8)

Bodhi, B. (Trans.). (2012). The numerical discourses of the Buddha: A translation of the Aṅguttara Nikāya. Wisdom Publications.

Building the ethical AI framework of the future. (2026). arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2603.06599

Cazzaniga, M., Jaumotte, F., Li, L., Melina, G., Panton, A. J., Pizzinelli, C., Rockall, E., & Tavares, M. M. (2024). Gen-AI: Artificial intelligence and the future of work (IMF Staff Discussion Note SDN/2024/001). International Monetary Fund.

CODI. (n.d.). Community Organizations Development Institute (Public Organization). https://en.codi.or.th

Corrêa, N. K., Galvão, C., Santos, J. W., Del Pino, C., Pinto, E. P., Barbosa, C., Massmann, D., Mambrini, R., Galvão, L., Terem, E., & de Oliveira, N. (2023). Worldwide AI ethics: A review of 200 guidelines and recommendations for AI governance. Patterns, 4(10), 100857. https://doi.org/10.1016/j.patter.2023.100857

CSIS. (2025). From divide to delivery: How AI can serve the Global South. Center for Strategic and International Studies. https://www.csis.org/analysis/divide-delivery-how-ai-can-serve-global-south

ESCAP. (2022). Guidelines on data disaggregation for SDG indicators using survey data. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific.

https://sdghelpdesk.unescap.org/e-library/guidelines-data-disaggregation-sdg-indicators-using-survey-data

ESCAP. (2025). Asia-Pacific SDG progress report 2025. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. https://repository.unescap.org/server/api/core/bitstreams/26439fa0-1a28-4d16-be2d-4a89d4879f62/content

Gross National Happiness Commission. (2022). GNH 2022 report. Centre for Bhutan and GNH Studies. https://ophi.org.uk/sites/default/files/2024-03/Bhutan_GNH_2022_(2023)_compressed.pdf

Hongladarom, S. (2020). The ethics of AI and robotics: A Buddhist viewpoint. Lexington Books. (ISBN 978-1-4985-9729-6)

Chamwong, Shanisara; Chomtohsuwan, Thoedsak; and Charoenphandhu, Narissara (2024) "Analysis of Inequality in Household Internet Utilization and Policy Implications," Journal of Demography: Vol. 40: Iss. 1, Article 4. DOI: https://doi.org/10.56808/2730-3934.1369

International Monetary Fund. (2025). The global impact of AI: Mind the gap (IMF Working Paper WP/2025/076). https://www.imf.org/-/media/files/publications/wp/2025/english/wpiea2025076-print-pdf.pdf

International Monetary Fund. (2026). Global economic and financial implications of AI (IMF Note INSEA/2026/002).

https://www.imf.org/-/media/files/publications/imf-notes/2026/english/insea2026002.pdf

Kolotouchkina, O., Ripoll González, L., & Belabas, W. (2024). Smart cities, digital inequalities, and the challenge of inclusion. Smart Cities, 7(6), 3355–3370. https://doi.org/10.3390/SMARTCITIES7060130

Kudina, O., & van de Poel, I. (2024). A sociotechnical system perspective on AI. Minds and Machines. https://doi.org/10.1007/s11023-024-09680-2

Mehrabi, N., Morstatter, F., Saxena, N., Lerman, K., & Galstyan, A. (2021). A survey on bias and fairness in machine learning. ACM Computing Surveys, 54(6), 1–35. https://doi.org/10.1145/3457607

Compson, J., Graves, M., Hershock, P. D., & Mirghafori, N. (2025). A Middle Path for AI Ethics? Some Buddhist Reflections. Theology and Science, 23(1), 1–5. https://doi.org/10.1080/14746700.2024.2436776

Mittelstadt, B. (2019). Principles alone cannot guarantee ethical AI. Nature Machine Intelligence, 1(11), 501–507. https://doi.org/10.1038/s42256-019-0114-4

NECTEC/NSTDA. (2022). Cabinet approves Thailand national AI strategy 2022–2027. National Electronics and Computer Technology

Center. https://www.nectec.or.th/en/about/news/cabinet-national-ai-strategy.html

NXPO. (2025). Technology and AI policy governance in Thailand. Office of National Higher Education Science Research and Innovation Policy Council. https://www.nxpo.or.th/th/en/32410/

PIER. (2025). Older adults and the digital divide in Thailand (Discussion Paper No. 234). Puey Ungphakorn Institute for Economic Research. https://www.pier.or.th/en/dp/234/

Sen, A. (1999). Development as freedom. Alfred A. Knopf.

Setthasuravich, P., Sirikhan, K., & Kato, H. (2024). Spatial econometric analysis of the digital divide in Thailand at the sub-district level: Patterns and determinants. Telecommunications Policy, 48(8), 102818. https://doi.org/10.1016/j.telpol.2024.102818

Thanissaro Bhikkhu (Trans.). (n.d.). Sammādiṭṭhi Sutta: Right view (MN 9). Access to Insight. https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.009.than.html

Trust.org. (2024). Artificial intelligence and human rights in Thailand: Study report. Thomson Reuters Foundation. https://www.trust.org/wp-content/uploads/2024/12/AI-Study-Report_Rev4_2024_11_05.pdf

UNESCO. (2021). Recommendation on the ethics of artificial intelligence. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137

UNESCO. (2023a). Digital transformation of higher education in Southeast Asia. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000395325

UNESCO. (2023b). Tracking national commitments: Global index on responsible AI. Global AI Ethics and Governance Observatory. https://www.unesco.org/ethics-ai/en

UNESCO/NSTDA/TDRI. (2025). Thailand AI readiness assessment report. https://www.ai.in.th/en/thailands-ai-readiness-report/

UNESCWA. (2024). SDG vulnerability frameworks: Leave no one behind. United Nations Economic and Social Commission for Western Asia. https://www.unescwa.org/publications/sdg-vulnerability-frameworks-leave-no-one-behind

Cuellar, M. J. (2026). A virtue ethics approach for using AI-enabled technologies. Journal of Computer Information Systems. https://doi.org/10.1080/08874417.2026.2624677

Walshe, M. (Trans.). (1995). The long discourses of the Buddha: A translation of the Dīgha Nikāya. Wisdom Publications. (ISBN 0-86171-009-3)

Walsham, G., et al. (2025). Digital development: Reimagining research beyond ICT4D (Editorial). Information Systems Research, 36(3). https://doi.org/10.1287/isre.2025.editorial.v36.n3

World Bank. (2023). Gender and digital development in Thailand. https://doi.org/10.1596/40399

World Bank. (2025). Digital infrastructure in Thailand 2025–2029. https://doi.org/10.1596/44039

World Benchmarking Alliance. (2026). Digital inclusion benchmark 2026 methodology. https://assets.worldbenchmarkingalliance.org/app/uploads/2024/12/Digital-Inclusion-Benchmark-2026-Methodology_v2.pdf

Zheng, Y., & Stahl, B. C. (2011). Technology, capabilities and critical perspectives: What can critical theory contribute to Sen's capability approach? Ethics and Information Technology, 13(2), 69–80. https://doi.org/10.1007/s10676-010-9251-5

Zheng, Y., & Walsham, G. (2021). Inequality of what? An intersectional approach to digital inequality under Covid-19. Information and Organization, 31(1), 100341. https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2020.100341

ภาสันติ์ (Phansanit). (2566). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพชุมชนผ่านศูนย์ดิจิทัลชุมชน จังหวัดศรีสะเกษ. วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 7(1), 270–279.

บทที่ 8

เข็มทิศสังคม: วงจรเสื่อม-เจริญ และทางเลือกของมนุษย์
(Social Compass: The Cycles of Decline, Flourishing, and Human Agency)
การฟื้นฟูอารยธรรม: พลังแห่งการ Reset
(The Ascent: Cultural Reset)
ทุนทางสังคมคือเกราะป้องกัน
(Social Capital)
ความเกื้อกูลในสังคม (Social Support)
เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ช่วยชะลอการเสื่อมของสังคมไทย
จักรพรรดิร่วมสมัย
(Modern Governance)
"ธรรมาธิปไตย" ในยุคดิจิทัลคือความโปร่งใส
ยึดหลักธรรมาภิบาลที่เป็นธรรม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม
แก้ที่ต้นเหตุด้วย "มหายัญ"
(Economic Intervention)
การจัดสรรทรัพยากร เงินทุน และสวัสดิการให้ประชาชน
(ตามกฎทันตสูตร) เพื่อตัดวงจรอาชญากรรม
ภาษาในอดีตวัดดีสูตร ↔ ตัวชี้วัดสากล (Modern Indicators)
การคอร์รัปชัน ↔ Corruption Perceptions Index (CPI)
ความยากจน (Adāna) ↔ Gini Coefficient / หนี้ครัวเรือน
อายุขัยทางสังคม (Āyu) ↔ Social Well-being / Social Trust Index
วงจรขาลง: เมื่อโครงสร้างสะท้อนธรรม
(The Descent: Structural Failure)
จุดเริ่มคือความเหลื่อมล้ำ
(The Root of Poverty)
ความเสื่อมเริ่มจากรัฐละทิ้งการกระจายทรัพยากรให้ผู้อัตสน (Adāna)
ไม่ใช่ความล้มเหลวทางศีลธรรมของปัจเจก
วงจรป้อนกลับแห่งความรุนแรง
(Violent Feedback Loop)
ความยากจนผลิตอาชญากรรม และการปราบปรามที่ปลายเหตุยิ่งกระตุ้นให้เกิดความรุนแรงทวีคูณ
การตายทางสังคม
(Social Death)
"อายุขัย" ที่สั้นลงในสูตร
หมายถึงการสูญเสียความไว้วางใจ
และสุดท้ายไม่การอยู่ร่วมกัน

บทที่ 8
จักกวัตติสูตร: วงจรเสื่อม–เจริญของสังคมและอายุขัยทางสังคม

Cakkavatti-Sīhanāda Sutta: The Cyclical Decline and Flourishing of Society and Social Lifespan

จักกวัตติสูตรนำเสนอกรอบคิดสำคัญเกี่ยวกับ “วงจรความเสื่อมและความเจริญของสังคม” ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับคำถามพื้นฐานในทฤษฎีการพัฒนาสังคมว่า เหตุใดสังคมมนุษย์จึงสามารถทั้งรุ่งเรืองและเสื่อมถอยได้ คำถามนี้ไม่ได้เป็นเพียงประเด็นเชิงปรัชญาที่เป็นนามธรรม หากแต่เป็นโจทย์เชิงนโยบายที่ผู้กำหนดนโยบายในทุกยุคสมัยต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

หลักฐานร่วมสมัยสะท้อนให้เห็นความสำคัญของคำถามนี้อย่างชัดเจน รายงานการพัฒนามนุษย์ (Human Development Report) ค.ศ. 2023–2024 ของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ชี้ว่า โลกกำลังเผชิญ “วงจรอันตราย” (dangerous cycle) ซึ่งประกอบด้วยความไม่เท่าเทียมที่ทวีความรุนแรง ความแตกแยกทางการเมืองที่ลึกขึ้น และความล้มเหลวของความร่วมมือระหว่างประเทศ ปัจจัยเหล่านี้เชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ และร่วมกันบั่นทอนความสามารถของสังคมในการฟื้นตัว

ผลลัพธ์ที่ตามมาคือ การฟื้นตัวของดัชนีการพัฒนามนุษย์ (HDI: ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตโดยรวมที่รวมมิติสุขภาพ การศึกษา และรายได้) หลังวิกฤตโควิด-19 เป็นไปอย่างไม่สมบูรณ์และไม่ทั่วถึง กล่าวคือ แม้บางประเทศหรือบางกลุ่มประชากรจะฟื้นตัวได้ แต่ภาพรวมของโลกยังคงเปราะบางและมีความเหลื่อมล้ำสูง

สถานการณ์นี้จึงท้าทายสมมติฐานแบบดั้งเดิมที่เคยเชื่อว่า “การเติบโตทางเศรษฐกิจจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมโดยอัตโนมัติ” อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเพิ่มขึ้นของรายได้ไม่ได้รับประกันว่าคุณภาพชีวิต ความเป็นธรรม หรือเสถียรภาพของสังคมจะดีขึ้นตามไปเสมอไป ตรงกันข้าม หากขาดกลไกทางสังคมและสถาบันที่เหมาะสม การเติบโตอาจยิ่งขยายความเหลื่อมล้ำและเร่งให้สังคมเข้าสู่วงจรเสื่อมถอยได้

8.1 บทนำ: สังคมเจริญและเสื่อมได้เพราะอะไร?

สังคมเจริญและเสื่อมได้ เพราะมีทั้งปัจจัยเชิงโครงสร้างระยะยาวและปัจจัยเชิงการตัดสินใจของมนุษย์ (agency) ที่กำหนดทิศทางร่วมกัน โดยจักกวัตติสูตร (เสนอภาพแบบหลังได้อย่างชัดเจนในเชิง “แบบจำลองนโยบาย” มากกว่าคำทำนายชะตากรรมของอารยธรรมเพียงอย่างเดียว

วงจรเจริญ–เสื่อมในความคิดตะวันตก : ในสายความคิดตะวันตก นักทฤษฎีสามคนที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการทำความเข้าใจวงจรความเจริญและความเสื่อมของอารยธรรม ได้แก่ Oswald Spengler, Arnold Toynbee และ Pitirim Sorokin ซึ่งแม้จะต่างกันในรายละเอียด แต่ต่างพยายามตอบคำถามเดียวกันว่าเหตุใดสังคมจึงรุ่งเรืองแล้วจึงล่มสลาย

Spengler เปรียบอารยธรรมเสมือน “สิ่งมีชีวิต” ที่มีวงจรชีวิตของตนเอง ตั้งแต่เกิด เติบโต เสื่อม และดับไป จึงมีลักษณะเชิงกำหนดนิยม คือมองว่าความเสื่อมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ตามชะตากรรมของอารยธรรม(The Decline of the West, 1991)

Toynbee: ความท้าทายและบทบาทชนชั้นนำ : Toynbee เสนอกรอบคิดที่เปิดพื้นที่ให้บทบาทมนุษย์มากขึ้น โดยเห็นว่าความอยู่รอดหรือความเสื่อมของอารยธรรมขึ้นกับความสามารถของ “ชนชั้นนำ” ในการตอบสนองต่อความท้าทาย

หากชนชั้นนำตอบสนองต่อความท้าทายอย่างสร้างสรรค์และมีประสิทธิภาพ สังคมก็จะก้าวหน้าและขยายศักยภาพของตน แต่หากตอบสนองล้มเหลวหรือแข็งตัว ไม่ยืดหยุ่น ก็จะเป็นปัจจัยผลักดันให้อารยธรรมนั้นเข้าสู่ภาวะเสื่อมถอยในระยะยาว

Sorokin: การสลับขั้วทางวัฒนธรรม :Sorokin อธิบายพลวัตทางประวัติศาสตร์ผ่านการสลับขั้วระหว่างวัฒนธรรมแบบ Sensate (เน้นประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส วัตถุ และความพึงพอใจทางโลก) กับวัฒนธรรมแบบ Ideational (เน้นความจริงเชิงจิตวิญญาณ นามธรรม และคุณค่าทางศีลธรรม)

การแกว่งไปมาระหว่างสองขั้วนี้ทำหน้าที่เป็นแรงขับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เมื่อสังคมสุดโต่งไปด้านหนึ่งมากเกินไป ก็จะก่อแรงสะท้อนกลับไปอีกด้าน ผลคือเกิดวงจรการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับวงจรเจริญ–เสื่อมของอารยธรรม

ข้อจำกัดร่วมของกรอบคิดทั้งสาม : แม้ Spengler, Toynbee และ Sorokin จะให้ภาพรวมที่ทรงอิทธิพลต่อการคิดเรื่องประวัติศาสตร์อารยธรรม แต่ลักษณะร่วมสำคัญคือ การมองความเสื่อมเป็นกระบวนการระยะยาวที่ถูกขับเคลื่อนโดยพลังเชิงโครงสร้างหรือชะตากรรมของอารยธรรมในภาพใหญ่

ผลคือ กรอบคิดเหล่านี้ยังไม่ชี้อย่างชัดเจนว่า “สังคมจะเข้าไปแทรกแซงตรงไหน” หรือมีจุดไหนในกระบวนการเสื่อมที่สามารถหยุดหรือพลิกกลับได้ในเชิง

นโยบาย ทำให้ถูกวิจารณ์ว่ามีความเป็นชะตานิยมและขาดเครื่องมือวิเคราะห์เชิงปฏิบัติการสำหรับผู้กำหนดนโยบายร่วมสมัย

จักกวัตติสูตร(ในฐานะแบบจำลองสังคมเชิงบรรทัดฐาน (normative social model: แบบจำลองที่เสนอว่าสังคมควรเป็นอย่างไร พร้อมหลักเกณฑ์เชิงคุณค่า) : ตรงกันข้าม จักกวัตติสูตร((Cakkavatti-Sīhanāda Sutta, DN 26) ซึ่งเป็นพระสูตรในทีฆนิกาย (Dīgha Nikāya: หมวดพระสูตรขนาดยาวในพระไตรปิฎกบาลี) ถูกอ่านในงานร่วมสมัยหลายชิ้นว่าเป็น “แบบจำลองสังคมเชิงบรรทัดฐาน” คือไม่เพียงเล่าเรื่อง แต่เสนอภาพว่าสังคมที่ดีควรจัดระเบียบอย่างไร พร้อมหลักเกณฑ์เชิงคุณค่าในการบริหารอำนาจและทรัพยากร

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องวงจรเสื่อมของสังคมผ่านประวัติของกษัตริย์และราชวงศ์ โดยผูกความเจริญ–เสื่อมเข้ากับวิธีปกครอง การดูแลคนยากจน และการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม มากกว่าจะโยนความรับผิดชอบไปที่ “กรรม” หรือชะตากรรมลอย ๆ

จุดต่างสำคัญ: agency และการเลือกของมนุษย์ : ความแตกต่างเชิงทฤษฎีที่สำคัญที่สุดระหว่างจักกวัตติสูตรกับกรอบคิดตะวันตกแบบกำหนดนิยม คือเรื่อง agency หรือ “ความสามารถของมนุษย์ในการเลือกและกำหนดผลลัพธ์”

พระสูตรไม่ได้มองความเสื่อมเป็นชะตาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่อธิบายว่าความเสื่อมของสังคมเป็นผลสะท้อนของการตัดสินใจของผู้นำและวิธีจัดระเบียบโครงสร้างสังคม กล่าวคือ สังคมจะเสื่อมหรือเจริญไม่ได้ถูกกำหนดตายตัวล่วงหน้า หากขึ้นอยู่กับว่าอำนาจและทรัพยากรถูกใช้และจัดสรรอย่างไร

ห่วงโซ่เหตุปัจจัย: จากการละเลยจนถึงความรุนแรง : จุดเด่นของจักกวัตติสูตรคือการเสนอ “ห่วงโซ่เหตุปัจจัย” อย่างเป็นขั้นตอน แสดงกลไกว่าเมื่อรัฐละเลยหน้าที่ในการดูแลผู้ยากจน การลิดรอนหรือไม่จัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมจะนำไปสู่ความยากจน อาชญากรรม และความรุนแรงที่ลุกลามเป็นวงกว้าง

Elizabeth J. Harris อธิบายว่าพระสูตรนี้ผูก “รากเหง้าของความรุนแรง” เข้ากับความยุติธรรมเชิงโครงสร้าง (structural justice) และบทบาทของรัฐอย่างชัดเจน มากกว่าจะตีความว่าอาชญากรรมเป็นเพียงความล้มเหลวทางศีลธรรมของปัจเจกบุคคล(Harris, 1994)

จากคำถามเรื่อง “อาชญากร” สู่คำถามเรื่อง “โครงสร้าง” : เมื่ออ่านในเชิงสังคมศาสตร์ จักกวัตติสูตรจึงเปลี่ยนกรอบคำถามจาก “ทำไมคนจึงก่ออาชญากรรม” ไปสู่คำถามว่า “โครงสร้างทางเศรษฐกิจและการปกครองแบบใดที่ผลิตความยากจนและความรุนแรงขึ้นอย่างเป็นระบบ”

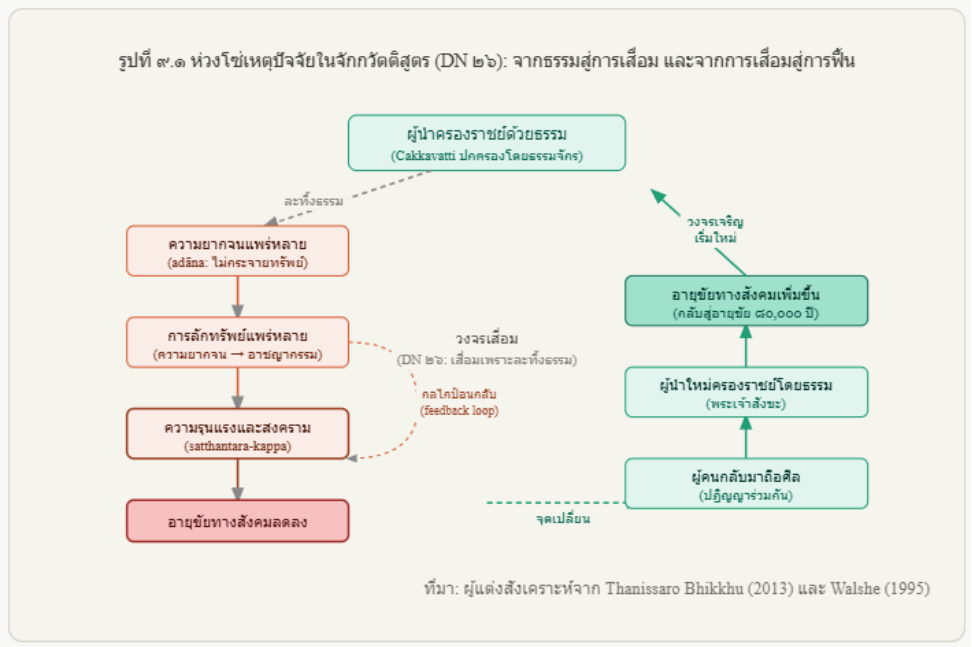
มุมมองนี้สอดคล้องกับสังคมศาสตร์เชิงโครงสร้างนิยม (structuralism: แนวคิดที่เน้นว่าพฤติกรรมมนุษย์ถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคม) ที่มองว่าพฤติกรรมของปัจเจกถูกกำหนดและหล่อหลอมอย่างลึกซึ้งโดยโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ไม่ใช่ผลของนิสัยส่วนตัวเพียงลำพัง

การตีความเชิงสังคมวิทยา: David R. Loy : David R. Loy เสนอว่า จักกวัตติสูตร(ไม่ควรถูกอ่านเป็นเพียงนิทานศีลธรรมเกี่ยวกับอาชญากรรม หากแต่เป็นแบบจำลองทางสังคมวิทยาที่อธิบายลำดับขั้นของการแตกสลายทางสังคม เมื่อรัฐล้มเหลวในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน(Loy, 2008)

เขาชี้ให้เห็นว่าพระสูตรนี้เชื่อมโยงอย่างตรงไปตรงมาระหว่างความยากจน การถูกทอดทิ้งโดยรัฐ และการเพิ่มขึ้นของความรุนแรง โดยเสนอตรรกะเชิงเหตุปัจจัยมากกว่าการกล่าวโทษด้านศีลธรรมส่วนตัวของผู้กระทำผิด

พระสูตรในฐานะข้อเสนอเชิงนโยบายร่วมสมัย : การอ่านจักกวัตติสูตรในแนวทางนี้ทำให้พระสูตรมีสถานะไม่ต่างจาก “ข้อเสนอเชิงนโยบาย” ว่า ความยากจน อาชญากรรม และความรุนแรง คือผลลัพธ์ของระบบการปกครองที่ขาดธรรมและขาดการจัดสรรทรัพยากรอย่างยุติธรรม มากกว่าจะเป็นความผิดพลาดเฉพาะตัวของปัจเจก

แนวคิดนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของ James Midgley เรื่องการพัฒนาสังคมที่เน้นบทบาทของรัฐในการลงทุนอย่างต่อเนื่องและมีเป้าหมายใน “โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม” เช่น ระบบสวัสดิการ การศึกษา สุขภาพ และความคุ้มครองทางสังคม เพื่อป้องกันการผลิตซ้ำของความยากจนและความเปราะบางเชิงโครงสร้าง (Midgley, 2014)

ภาพที่ 8- 1 ห่วงโซ่เหตุปัจจัยในจักรวัตติสูตร

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก (Cakkavatti-Sīhanāda Sutta, DN 26)

รูปที่ 8.1 ชี้ให้เห็นองค์ประกอบสำคัญสองประการของจักกวัตติสูตรที่ทำให้กรอบคิดนี้แตกต่างจากทฤษฎีวัฏจักรแบบตะวันตกอย่างชัดเจน ประการแรก วงจรความเสื่อมและวงจรความเจริญของสังคมขับเคลื่อนด้วยตัวแปรชุดเดียวกัน แต่เคลื่อนไปในทิศทางตรงข้าม ได้แก่ คุณภาพทางศีลธรรมของผู้นำและการตัดสินใจร่วมกันของสังคม ไม่ใช่ “พลังวัฏจักร” ใด ๆ ที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ เมื่อผู้นำและสังคมกระทำการตามธรรม วงจรเจริญก็เกิดขึ้น แต่เมื่อทอดทิ้งธรรม วงจรเสื่อมก็เริ่มต้น

ประการที่สอง จักกวัตติสูตรระบุกลไกแบบ feedback loop อย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่าทุกขั้นของวงจรเสื่อมมีผลขยายความรุนแรงต่อขั้นถัดไป ความยากจนก่อให้เกิดอาชญากรรม อาชญากรรมนำไปสู่การใช้มาตรการปราบปรามของรัฐ และเมื่อมาตรการเหล่านั้นไม่ได้แตะต้องรากเหง้าของปัญหา คือความขาดแคลนและ

ความไม่เป็นธรรม ก็ยิ่งผลิตความรุนแรงรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาอีกอย่างเป็นระบบ พลวัตดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยเชิงประจักษ์ร่วมสมัยว่าด้วย “การลงทุนทางสังคม” ซึ่งชี้ว่า การลดการลงทุนด้านสวัสดิการและโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมมักเชื่อมโยงกับอัตราอาชญากรรมและความรุนแรงที่สูงขึ้น (Midgley, 2014, pp. 45–52)

Piya Tan นักวิชาการพุทธศาสนาเถรวาทและผู้จัดทำโครงการ Sutta Discovery อธิบายว่าจักกวัตติสูตรใช้ “ภาษาทางการปกครองและอำนาจทางจิตวิญญาณ” เพื่ออธิบายบทบาทของผู้นำในฐานะ Cakkavatti หรือ “พระราชาผู้หมุนธรรมจักร” ผู้นำเช่นนี้ไม่ได้ปกครองด้วยอำนาจส่วนบุคคล หากแต่ปกครองโดยอาศัยธรรมะเป็นหลัก เมื่อผู้นำละทิ้งหน้าที่ดังกล่าว ห่วงโซ่เชิงเหตุผลทั้งหมดในพระสูตร—ตั้งแต่การละเลยการจัดสรรทรัพยากร ไปจนถึงการแพร่กระจายของความรุนแรง—จะถูกกระตุ้นให้ทำงานเต็มรูปแบบ (Piya Tan, 2008, SD 36.10)

การอ่านเช่นนี้สอดคล้องอย่างแนบแน่นกับแนวคิด “ทุนทางสังคม” (social capital) ของ Robert Putnam ที่ชี้ว่าความไว้วางใจ ความร่วมมือ และประสิทธิภาพของการบริหารจัดการสาธารณะ เป็นทรัพยากรที่สะสมหรือเสื่อมถอยได้ตามพฤติกรรมของสถาบันและผู้นำ หากสถาบันรัฐและผู้นำปลูกฝังความโปร่งใสและความรับผิดชอบ ทุนทางสังคมก็จะเพิ่มขึ้น แต่หากบริหารอย่างฉ้อฉลและไม่เป็นธรรม ทุนทางสังคมก็จะเสื่อมลง ส่งผลให้ความไว้วางใจในสังคมลดลงอย่างต่อเนื่อง (Putnam, 2000)

ภายใต้กรอบ “ธรรมาภิวัฒน์” ที่เป็นแกนกลางของหนังสือเล่มนี้ จักกวัตติสูตรจึงทำหน้าที่เสมือนเลนส์เชิงนโยบาย (normative policy lens) สำหรับประเมิน “สุขภาพ” ของสังคม กล่าวคือ พระสูตรให้ชุดตัวแปรที่สามารถแปลงเป็นตัวชี้วัดการพัฒนาสมัยใหม่ได้โดยตรง เช่น คุณภาพการปกครอง (เช่น World

Governance Indicators: Rule of Law, Government Effectiveness) การกระจายรายได้ (เช่น Gini Coefficient, SDG 10) ระดับความเชื่อมั่นและความเกาะแน่นของสังคม (เช่น Social Cohesion Index) และคุณภาพชีวิตของประชากร (เช่น HDI หรือดัชนีคุณภาพชีวิตอื่น ๆ) การตีความ “อายุขัย” ในพระสูตรให้เป็นแนวคิด “สุขภาวะทางสังคม” (social well-being) จึงมิใช่การขยายความเกินเลย แต่เป็นการแปลภาษาปรัชญาของพระสูตรให้เชื่อมต่อกับภาษานโยบายร่วมสมัยที่สามารถวัดและเปรียบเทียบได้

ท้ายที่สุด การถามว่า “สังคมเสื่อมได้เพราะอะไร” ก็คือการถามกลับว่าแก่นแท้ของการปกครองที่ดีและชีวิตสาธารณะที่มีคุณค่าคืออะไร คำถามนี้ไม่อาจตอบได้ด้วยเทคนิคเชิงบริหารหรือตัวเลขเชิงสถิติอย่างเดียว หากต้องการกรอบเชิงคุณค่าและศีลธรรมที่ชัดเจนในการชี้ว่าอะไรคือสิ่งที่ควรและไม่ควรทำ จักกวัตติสูตรเสนอกรอบหนึ่งที่เชื่อมโยงความยุติธรรมทางโครงสร้างกับบทบาทของรัฐและคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างตรงไปตรงมา

8.1.1 อายุขัยของปัจเจกและอายุขัยของสังคม — ต่างกันในความหมายอย่างไร

เมื่อกล่าวถึง “อายุขัย” ในทางชีววิทยาหรือการแพทย์ เราหมายถึงระยะเวลาที่ร่างกายของคนคนหนึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ ก่อนที่ระบบอวัยวะจะเสื่อมและหยุดทำงาน กระบวนการนี้เป็นเส้นตรง ค่อยเป็นค่อยไป และจบลงที่จุดเดียว คือความตายของร่างกาย

แต่ “อายุขัยของสังคม” (social lifespan) เป็นคนละแบบโดยสิ้นเชิง และแตกต่างอย่างสำคัญในเชิงความหมายทางปรัชญา สังคมไม่ได้ “ตาย” แบบร่างกายหยุดทำงาน ทว่าสามารถเสื่อมลงจนหมดความสามารถในการจัดการตนเอง สูญเสีย

พลังในการสร้าง “ความหมายร่วมกัน” และไม่อาจฟื้นตัวจากวิกฤตได้ ทั้งที่ผู้คนซึ่งอยู่ในสังคมนั้นยังมีชีวิตอยู่ครบถ้วน ปรากฏการณ์เช่นนี้ นักสังคมวิทยาร่วมสมัยเรียกว่า “social death” คือภาวะที่สังคมหมดความสามารถในการสร้างความหมายร่วมและความไว้วางใจระหว่างผู้คน (Putnam, 2000)

ความแตกต่างเชิง “การมีอยู่” (เชิงภววิสัย หรือ ontology) ระหว่าง “อายุขัยของร่างกาย” กับ “อายุขัยของสังคม” มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอ่านจักกวัตติสูตร ในพระสูตรนี้ “อายุขัย” (āyu) ถูกใช้เป็นตัวชี้คุณภาพของสังคม ตอนที่เล่าว่าอายุขัยมนุษย์ลดลงจาก 80,000 ปีเหลือเพียง 10 ปีในช่วงสุดท้ายของวงจรเสื่อม จึงมิได้มุ่งอธิบายชีววิทยาของปัจเจก หากใช้ภาษาว่า “อายุขัย” เพื่อชี้ถึงความเสื่อมถอยของสภาพแวดล้อมทางสังคมที่รองรับ “ชีวิตที่มีคุณค่า” (Walshe, 1995)

กล่าวอย่างย่นย่อ “อายุขัย” ในจักกวัตติสูตรทำหน้าที่เสมือนดัชนีผสม (composite indicator) ของ “สุขภาพทางสังคม” ที่ครอบคลุมทั้งความปลอดภัย ความเป็นธรรม ความน่าเชื่อถือของสถาบัน และคุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ดังนั้น เมื่ออายุขัยลดลง จึงหมายถึงการยุบตัวลงของเงื่อนไขเหล่านี้พร้อมกัน ไม่ใช่เพียงการลดจำนวน “ปีชีวิต” ตามปฏิทินเท่านั้น

การแยกแยะเช่นนี้มีนัยเชิงนโยบายอย่างตรงไปตรงมา ตัวอย่างเช่น Fund for Peace พัฒนาดัชนี Fragile States Index (FSI) เพื่อวัด “ความเปราะบางของรัฐ” โดยใช้ตัวชี้วัด 12 ตัว ที่ครอบคลุมมิติสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และความเข้มแข็งของสถาบัน วิเคราะห์ครอบคลุมประเทศส่วนใหญ่ในโลก (Fund for Peace, 2024) ดัชนีนี้สามารถมองได้ว่าเป็น empirical proxy หรือเครื่องมือแทนเชิงประจักษ์ของ “อายุขัยทางสังคม” เพราะประเทศที่มีคะแนน FSI สูง มักแสดงอาการคล้ายกับห่วงโซ่เสื่อมในจักกวัตติสูตรอย่างน่าตื่นตา ได้แก่ การเสื่อมถอยของความชอบธรรมของ

รัฐ ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง การกระจุกตัวของความยากจน และการอพยพของประชากรในวงกว้าง

> *"A fragile state is one whose central government is so weak or ineffective that it has little practical control over much of its territory; [characterized by] non-provision of public services, widespread corruption and criminality, and sharp economic decline."*
>
> *— Fund for Peace, Fragile States Index Methodology (fragilestatesindex.org, 2024)*

นิยามนี้ชี้ชัดว่ารัฐเปราะบางคือรัฐที่ “ศูนย์กลางการปกครอง” ล้มเหลวในการควบคุมพื้นที่ ให้บริการสาธารณะ และรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและกฎหมายแก่ประชาชน เมื่อมองจากกรอบจักกวัตติสูตร ความตรงกันระหว่างนิยามนี้กับวงจรเสื่อมในพระสูตรจึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญ ทั้งสองชี้ไปที่จุดเดียวกันคือ ความล้มเหลวของสถาบันการปกครองในการรักษาความยุติธรรมเชิงกระจาย คือ tipping point แรกของการเสื่อมทางสังคม

8.1.3 คำถามใหญ่: สังคมเจริญ–เสื่อมเพราะอะไร

จากประเด็นทั้งสามที่ได้สำรวจมาแล้ว คำถามแกนกลางของบทที่ 8 คือ ในเชิงโครงสร้างเชิงสาเหตุ แท้จริงแล้วสังคมเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อมถอยลงได้เพราะอะไร และแบบจำลองที่มีอยู่ในวรรณกรรมสังคมศาสตร์และพุทธปรัชญาในปัจจุบันตอบคำถามนี้ได้ดีเพียงใด

คำตอบของทฤษฎีวัฏจักรตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นของ Spengler, Toynbee หรือ Sorokin มีลักษณะเป็นทั้งเชิงกำหนด (deterministic) และ โครงสร้างระดับมหภาค (macro-structural) กล่าวคือ มองความเจริญและความเสื่อมของอารยธรรมว่าเกิดจากผลของพลังประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่ดำเนินไปตามตรรกะของตนเอง มากกว่าจะเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนทิศได้ด้วยนโยบายหรือการตัดสินใจระยะสั้นของผู้นำ กรอบเหล่านี้จึงเน้นการมอง “แนวโน้มระยะยาวของอารยธรรม” มากกว่าการชี้ตำแหน่งจุดเปลี่ยน (turning points) ที่ผู้กำหนดนโยบายร่วมสมัยสามารถเข้าไปแทรกแซงเพื่อชะลอหรือพลิกวงจรความเสื่อมได้อย่างชัดเจน

ขณะที่กรอบ polycrisis (วิกฤตซ้อนวิกฤต) มองวิกฤตโลกในฐานะระบบซับซ้อนที่เชื่อมโยงกันผ่าน feedback loops กรอบแนวคิดนี้ทำให้เห็นว่าไม่สามารถแก้ปัญหาแต่ละวิกฤตแบบแยกส่วน เพราะการแทรกแซงในมิติหนึ่งอาจส่งผลกระทบต่ออีกมิติผ่านวงจรป้อนกลับ แต่ยังไม่ได้ระบุชุดเงื่อนไขเชิงคุณค่าอย่างชัดเจนว่าสังคมจะฟื้นตัวจากวงจรวิกฤตเหล่านี้ได้อย่างไร

ส่วนกรอบของ UNDP ในรายงาน Human Development Report 2023–2024 ชี้ให้เห็นว่าโลกกำลังติดอยู่ในภาวะ “ชะงักงันที่อันตราย” (dangerous gridlock) ซึ่งเกิดจากความก้าวหน้าทางการพัฒนาที่ไม่สม่ำเสมอ ช่องว่างความไม่เท่าเทียมที่ลึกขึ้น และความแตกแยกทางการเมืองที่รุนแรงขึ้น โดยระบุปัญหาหลักว่าเรายังขาดกรอบความร่วมมือที่มีเป้าหมายร่วมซึ่งจะพาโลกออกจากทางตันนี้ได้ (UNDP, 2024, p. 1)

> *"The 2023/24 Human Development Report assesses the dangerous gridlock resulting from uneven development progress, intensifying inequality, and escalating political polarization, that we must urgently tackle... Why are we so stuck?"*

— UNDP, Human Development Report 2023–24: Breaking the Gridlock, New York, 2024

จักกวัตติสูตรเสนอคำตอบที่เฉียบคมกว่ากรอบสมัยใหม่ในมิติสำคัญประการหนึ่ง นั่นคือ พระสูตรระบุทั้งกลไกเชิงสาเหตุ เงื่อนไขเชิงคุณค่า และเงื่อนไขของการฟื้นตัวไว้ในกรอบเดียวกัน ขณะที่ทฤษฎีวัฏจักรตะวันตกและกรอบ polycrisis ตอบได้ดีว่า “วิกฤตเกิดขึ้นได้อย่างไร” จักกวัตติสูตรก้าวไปอีกขั้นด้วยการตอบคำถามต่อเนื่องว่า “สังคมจะฟื้นตัวได้ภายใต้เงื่อนไขใด” และ “ผู้นำจำเป็นต้องทำอะไร” ซึ่งล้วนเป็นคำถามที่นโยบายพัฒนาสังคมในยุคดิจิทัลต้องการคำตอบอย่างเร่งด่วน

บทที่ 8.2 จะขยายโครงสร้างภายในของจักกวัตติสูตรอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อแปลงพระสูตรให้กลายเป็นกรอบเชิงวิเคราะห์ที่แข็งแรงพอสำหรับการเปรียบเทียบกับแบบจำลองร่วมสมัย และสำหรับการประยุกต์ใช้เชิงนโยบายในหัวข้อถัดไป

8.2 จักกวัตติสูตร: ผู้นำ วงจรเสื่อม–เจริญ และอายุขัยทางสังคม

จักกวัตติสูตร (DN 26) เปิดเรื่องด้วยการวาง “พระเจ้าจักรพรรดิ” ไว้ในฐานะตัวแปรต้นของสุขภาวะทางสังคม กล่าวคือ ตราบใดที่พระองค์ครองราชย์ตามจักรวรรดิวัตร 12 ประการ (cakkavatti-vatta) ซึ่งมีการคุ้มครองประชาชนและการกระจายทรัพย์สินโดยธรรมเป็นแกน สังคมก็จะดำรงอยู่ในภาวะเจริญมั่นคง (Sujato, 2018, DN 26) เมื่อกษัตริย์องค์หนึ่งละทิ้งหลักปฏิบัติเหล่านี้ ห่วงโซ่เหตุปัจจัยห้าขั้นก็ถูกจุดติด ได้แก่ ความยากจนแพร่ระบาด (adāna) ⟶ การลักทรัพย์ (adinnādāna) ⟶ การใช้อาวุธและความรุนแรง ⟶ การโกหกและการใส่ร้าย ⟶ อายุขัยและคุณภาพชีวิตทางสังคมลดต่ำลง

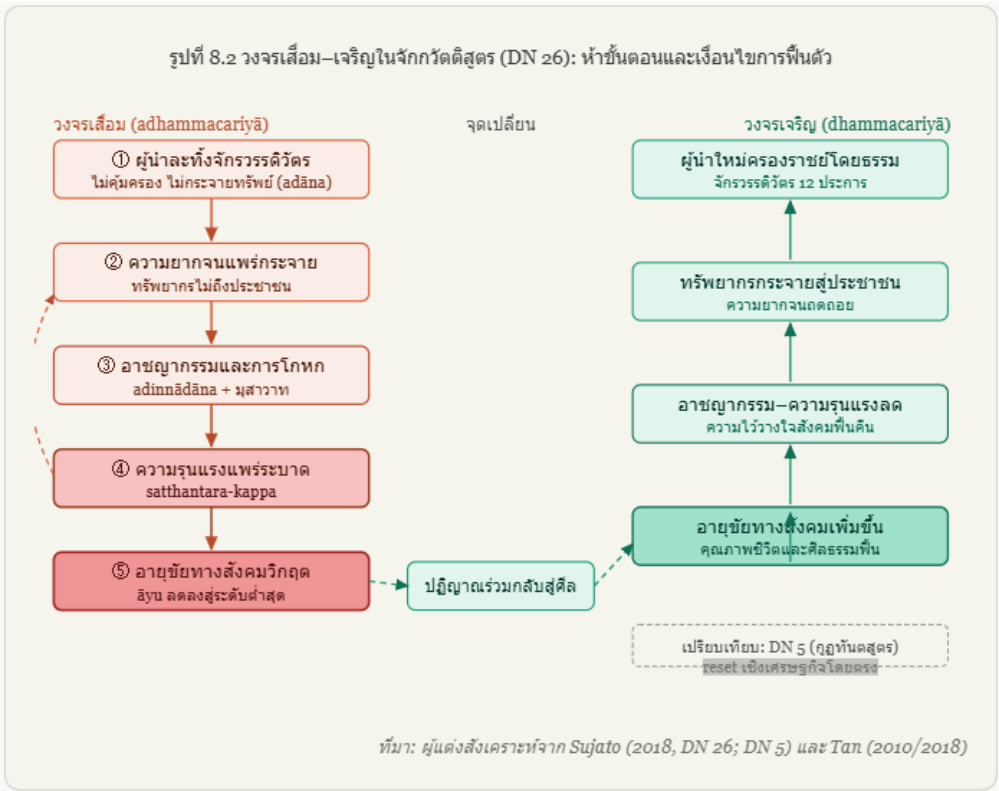
ประเด็นที่สูตรเน้นชัดคือ จุดเริ่มต้นของวงจรเสื่อมนี้ไม่ได้อยู่ที่ “ความชั่ว” ของประชาชน หากอยู่ที่ “ความล้มเหลวของสถาบัน” ในการทำหน้าที่ปกป้องและจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม กล่าวคือ ความเสื่อมของสังคมเริ่มจากการปกครองที่ขาดธรรม มากกว่าจากคุณธรรมส่วนตัวของประชาชนเพียงลำพัง (Tan, 2010/2018, pp. 4–7)

สิ่งที่ทำให้จักกวัตติสูตรโดดเด่นกว่าการเล่าวิกฤตสังคมทั่วไป คือโครงสร้างของ feedback loop ที่ฝังอยู่ในห่วงโซ่เหตุปัจจัยนี้ แต่ละขั้นของวงจรเสื่อมไม่ได้แค่ผลักสังคมไปสู่ขั้นถัดไปแบบเส้นตรง หากยังย้อนกลับไปขยายต้นเหตุให้รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ความยากจนผลักให้คนบางส่วนหันไปลักทรัพย์ การลักทรัพย์กระตุ้นให้รัฐใช้ความรุนแรงเพื่อปราบปราม ความรุนแรงของรัฐบ่อนเซาะความไว้วางใจทางสังคม และเมื่อความไว้วางใจถดถอย การลงทุนทางเศรษฐกิจและการลงทุนทางสังคมก็หดตัว ยิ่งทำให้ความยากจนลึกขึ้นและแพร่กว้างกว่าเดิม

Zu เรียกกลไกแบบนี้ว่า “multidirectional mutually reinforcing cycle” กล่าวคือ เป็นวงจรที่เสริมแรงกันหลายทิศทางในเวลาเดียวกัน ทั้งในระดับจิตวิทยา ระดับโครงสร้างสังคม และระดับนโยบาย ไม่ใช่กระบวนการที่มิติหนึ่งนำและอีกมิติเพียงตาม (Zu, 2025, pp. 8–12) ในทำนองเดียวกัน Harris ชี้ว่า ในจักกวัตติสูตร ความรุนแรงไม่ใช่เพียง “อาการท้ายสุด” ของวิกฤต แต่เป็นกลไกสำคัญที่ผลิตวิกฤตรูปแบบใหม่ ๆ ซ้ำขึ้นมาด้วยความรุนแรงที่สูงกว่าเดิมทุกครั้ง (Harris, 1994, pp. 19–26)

จักกวัตติสูตรไม่ได้จบลงที่ความเสื่อม แต่เสนอเงื่อนไขการฟื้นตัวของสังคมไว้อย่างชัดเจน รูปที่ 8.2 แสดงให้เห็นว่า “จุดเปลี่ยน” (tipping point) ของวงจรเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มผู้รอดชีวิตจากยุควิกฤตร่วมกันปฏิญาณกลับมาถือศีล นี่คือการเริ่มต้นของการฟื้นตัวจากด้านล่างขึ้นบน (bottom-up) ที่ทำให้อายุขัยทางสังคมค่อย ๆ

ฟื้นตัว และเปิดทางให้ผู้นำรุ่นใหม่ที่ครองราชย์ตามจักรวรรดิวัตรกลับเข้ามามีบทบาท เมื่อผู้นำเช่นนี้สถาปนาการปกครองตามธรรมได้มั่นคง วงจรเสื่อมก็ถูกพลิกกลับเป็นวงจรเจริญอย่างเป็นลำดับ (Sujato, 2018, DN 26)

ภาพที่ 8- 2 วงจรเสื่อม–เจริญในจักกวัตติสูตร

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Sujato, (2018), DN 5

กูฏทันตสูตร (DN 5) เสนอ “กลไกรีเซ็ต” ที่ต่างออกไปแต่เสริมกัน คือการที่พระราชาใช้ทรัพย์จากพระคลังหลวงแจกจ่ายแก่คนยากจนและผู้ประกอบอาชีพโดยตรง แทนที่จะรอเพียงการฟื้นตัวทางศีลธรรมของประชาชนจากด้านล่าง (Sujato, 2018, DN 5) Loy ชี้ว่าสองสูตรนี้ไม่ขัดแย้งกัน หากอธิบายเงื่อนไขการฟื้นตัวคนละระดับ: กูฏทันตสูตรเน้นระดับสถาบันและนโยบายการกระจายทรัพยากร

ของรัฐ ขณะที่จักกวัตติสูตรเน้นระดับค่านิยมร่วมและวินัยศีลธรรมของสังคมโดยรวม (Loy, 2011, pp. 56–62)

San วิเคราะห์ว่ากลไกนี้มีนัยโดยตรงต่อแนวคิดระบบการกำกับดูแลแบบพุทธ (Dhammocracy หรือ Dhammādhippateyya) ภายใต้กรอบนี้ ผู้นำไม่ได้เป็นเพียง “ผู้บริหารทรัพยากร” แต่เป็น “จุดพลิก” ของวงจรเสื่อม–เจริญ คุณภาพทางศีลธรรมของผู้นำสามารถหยุดหรือเร่งวงจรเสื่อมได้โดยตรง จักรวรรดิวัตร 12 ประการจึงทำหน้าที่เป็น “ตัวแปรแทรกเชิงสถาบัน” (institutional intervention variable) ที่หากนำมาปฏิบัติจริง ย่อมตัดวงจรป้อนกลับของความยากจน ความรุนแรง และความเสื่อมของอายุขัยทางสังคมออกได้ก่อนที่วิกฤตจะทวีความรุนแรง (San, 2024, pp. 33–38) การอ่านเช่นนี้ทำให้เห็นชัดว่าจักกวัตติสูตรไม่เพียงเสนอการวินิจฉัยสังคมที่ป่วย หากยังชี้ “จุดแทรกแซงเชิงนโยบาย” อย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระดับสถาบันและระดับค่านิยมร่วมของสังคม

> *"The causal mechanism in DN 26 operates as a feedback loop in which the ruler is the primary variable; when the ruler upholds the Dhamma, the cycle reverses , poverty decreases, crime diminishes, and social lifespan is restored."*
>
> *— San, P., Buddhist Governance and Dhammocracy, Halduskultuur, 2024*

แกนหลักของจักกวัตติสูตรสามารถสรุปอย่างย่นย่อได้ใน “สมการเดียว” คือ สังคมเสื่อมเพราะผู้นำละทิ้งธรรม จนวงจรป้อนกลับของความยากจน ความรุนแรง และการเสื่อมของอายุขัยทางสังคมทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ และสังคมฟื้นตัวได้ก็ต่อเมื่อผู้นำและประชาชนร่วมกันเลือกกลับมาดำเนินชีวิตตามธรรมอย่างมี

เจตนา สิ่งที่ทำให้พระสูตรนี้ทรงพลังในฐานะเครื่องมือวิเคราะห์ คือการที่มันไม่มองวิกฤตเป็นชะตากรรมที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่มองเป็นผลของเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงและแทรกแซงได้ เสื่อมก็มีเหตุ เจริญก็มีเหตุ และเหตุนั้นไม่ตายตัว

ความเข้าใจโครงสร้างภายในของจักกวัตติสูตรในลักษณะนี้คือฐานสำคัญสำหรับการสนทนาในหัวข้อ 8.3 ซึ่งจะนำวงจรเสื่อม–เจริญใน DN 26 ไปวางเทียบกับทฤษฎีวัฏจักรอารยธรรมในสายคิดตะวันตก ทั้งวงจรชีวิตของอารยธรรมใน Spengler ห่วงโซ่ “ความท้าทาย–การตอบสนอง” ของ Toynbee การสลับขั้วทางวัฒนธรรมของ Sorokin และแนวคิด asabiyyah หรือพลังความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทางสังคมของ Ibn Khaldun จุดที่น่าสนใจที่สุดของการเปรียบเทียบนี้ไม่ใช่เพียงส่วนที่สอดคล้องกัน แต่คือจุดที่จักกวัตติสูตร “ไม่เห็นพ้อง” กับกรอบเหล่านั้น เพราะนั่นคือพื้นที่ที่กรอบธรรมาภิวัฒน์จะเผยให้เห็นศักยภาพของตนอย่างชัดเจนที่สุด

8.1.2 สัญญาณ "อายุขัยถดถอย" ในศตวรรษที่ 21 — Polycrisis, Demographic Aging และ Information Disorder

ในปี 2023 รายงาน Global Risks Report ของ World Economic Forum ใช้คำว่า "polycrisis" เป็นครั้งแรกในระดับนโยบายสากลอย่างเป็นทางการ โดยนิยามว่าเป็น "สถานการณ์ที่วิกฤตหลายด้านเกิดขึ้นพร้อมกันและส่งผลกระทบซ้อนทับกัน จนผลรวมของความเสียหายรุนแรงกว่าการเกิดวิกฤตแต่ละเรื่องแยกกัน จนผลกระทบโดยรวมเกินกว่าผลรวมของแต่ละส่วน" (WEF, 2023, p. 57) ก่อนหน้านั้น Lawrence และคณะได้วางกรอบทางวิชาการที่ชัดเจนสำหรับ polycrisis ในฐานะ "การพันกันเชิงสาเหตุของวิกฤตในหลายระบบโลกพร้อมกัน ในลักษณะที่ทำให้ความสามารถของมนุษย์ในการรับมือถดถอยลงอย่างเป็นระบบ" (Lawrence et al., 2024, pp. 1–3)

"A global crisis arises when one or more fast-moving trigger events combine with slow-moving stresses to push a global system out of its established equilibrium and into a volatile and harmful state of disequilibrium... Three causal pathways — common stresses, domino effects, and inter-systemic feedbacks — can connect multiple global systems to produce synchronized crises."

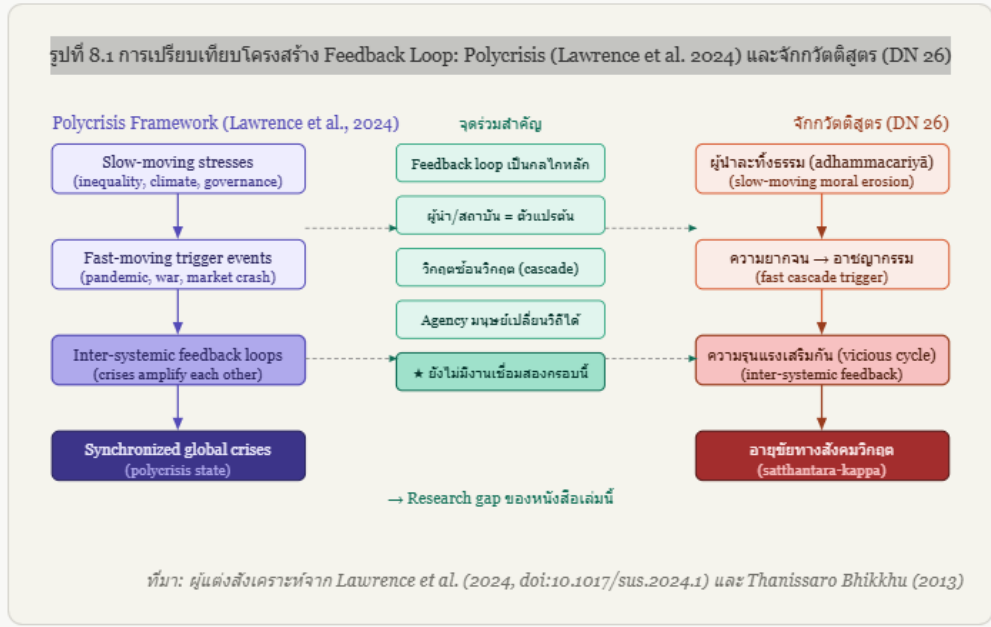
— Lawrence, Homer-Dixon et al., Global Polycrisis: The Causal Mechanisms of Crisis Entanglement, Global Sustainability, 2024

นิยามนี้ชี้ให้เห็นว่า วิกฤตโลกสมัยใหม่ไม่ได้เกิดจากเหตุเดี่ยว ๆ หากเกิดจาก “เหตุเร็ว” (fast-moving trigger events) ที่มากระทบ “แรงกดดันระยะยาว” (slow-moving stresses) ในหลายระบบโลกพร้อมกัน จนทำให้ระบบเหล่านั้นหลุดออกจากดุลยภาพเดิม และซ้อนทับกันเป็นภาวะไม่เสถียรแบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Lawrence และคณะเน้นสามกลไกเชิงสาเหตุ ได้แก่ trigger events, slow-moving stresses,common stresses, domino effects และ inter-systemic feedbacks ว่าเป็นช่องทางที่ทำให้วิกฤตในหลายระบบเชื่อมกันและปะทุพร้อมกันในระดับโลก

เมื่อมองจากกรอบจักกวัตติสูตร จะเห็นว่าโครงสร้างเชิงเหตุผลของ polycrisis ดังกล่าวสอดคล้องกับกลไกในพระสูตรอย่างใกล้ชิด ทั้งสองกรอบต่างให้ความสำคัญกับ inter-systemic feedback loops ว่าเป็นหัวใจของการลุกลามของวิกฤต ความยากจนผลิตอาชญากรรม อาชญากรรมกัดกร่อนความเชื่อมั่นทางสังคม ความเชื่อมั่นที่ถดถอยบั่นทอนการลงทุนทางสังคม การลงทุนที่ลดลงยิ่งผลิตความยากจนซ้ำ — วงจรนี้ตรงกับ “domino effects” และ “inter-systemic feedbacks” ที่ Lawrence และคณะระบุ

จักกวัตติสูตร((DN 26) เป็นพระสูตรในทีฆนิกาย ที่เล่าเรื่องกษัตริย์ผู้ปกครองด้วยธรรม และใช้โครงเรื่องนั้นอธิบายวงจรเสื่อมของสังคมและการฟื้นของสังคมผ่านห่วงโซ่เหตุปัจจัย เช่น การละเลยคนยากจน นำไปสู่ความยากจน อาชญากรรม ความรุนแรง และอายุขัยมนุษย์ที่หดสั้นลง(Cakkavatti-Sīhanāda Sutta, DN 26)

สิ่งที่น่าสังเกตคือ แม้โครงสร้างเชิงสาเหตุของทั้งสองกรอบจะคล้ายคลึงกันอย่างน่าทึ่ง วรรณกรรมด้าน polycrisis ยังแทบไม่เคยหันมาพิจารณา DN 26 ในฐานะแหล่งกรอบคิดเชิงนอร์มาทีฟ และในทางกลับกัน วรรณกรรมพุทธศาสนาศึกษาก็ยังไม่ได้นำกรอบ polycrisis มาใช้เป็นกระจกสะท้อนจักกวัตติสูตร ช่องว่างนี้เองที่

บทนี้พยายามเข้าไปสำรวจ

ภาพที่ 8- 3 Feedback Loop: Polycrisis และจักกวัตติสูตร ที่มา : Lawrence et al. (2024); (DN 26)

นอกจาก polycrisis แล้ว อายุขัยทางสังคมยังถูกบั่นทอนด้วยปรากฏการณ์ร่วมสมัยสำคัญอีกสองประการ ปรากฏการณ์แรกคือ “สังคมสูงวัย” (demographic aging) ข้อมูลล่าสุดชี้ว่าไทยกำลังก้าวเข้าสู่ภาวะ super-aged society ซึ่งประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปจะมีสัดส่วนเกิน 28% ของประชากรทั้งหมดภายในปี 2036 (NESDC, 2024; WHO, 2023) ในกรอบของบทนี้ ประเด็นที่น่ากังวลไม่ใช่เพียงการสูงวัยของประชากรในเชิงชีววิทยา หากคือการที่ประเทศไทยกำลัง “แก่ก่อนรวย” ทำให้ทรัพยากรทางการคลัง แรงงาน และศักยภาพเชิงสถาบันของรัฐสำหรับรับมือวงจรเสื่อม–เจริญของสังคมถูกจำกัดอย่างมีนัยสำคัญ

ปรากฏการณ์ที่สองคือ information disorder หรือความปั่นป่วนของระบบสารสนเทศสาธารณะที่ขับเคลื่อนโดยอัลกอริทึมของแพลตฟอร์มดิจิทัล งานวิจัยเชิงประจักษ์ของ Chris Bail แสดงให้เห็นว่าสื่อสังคมออนไลน์ทำหน้าที่เสมือน “ปริซึม” ที่บิดเบือนอัตลักษณ์ของผู้ใช้ เสริมพลังให้กับกลุ่มการเมืองและวัฒนธรรมสุดโต่ง และทำให้เสียงกลางที่เคยเป็นฐานของฉันทามติสาธารณะค่อย ๆ ถูกกลืนหายไป (Bail, 2022, pp. 4–8) เมื่อเชื่อมเข้ากับกรอบจักกวัตติสูตร ปรากฏการณ์นี้เท่ากับการกัดกร่อนความไว้วางใจและความหมายร่วม ซึ่งเป็นองค์ประกอบแกนกลางของ “อายุขัยทางสังคม”

"We use social media as a mirror to decipher our place in society but... it functions more like a prism that distorts our identities, empowers status-seeking extremists, and renders moderates all but invisible."

— Chris Bail, Breaking the Social Media Prism, Princeton University Press, 2022

คำอธิบายของ Bail ชี้ให้เห็นว่าสื่อสังคมออนไลน์ไม่ได้สะท้อนสังคมอย่างเป็นกลาง หากทำหน้าที่เสมือน “ปริซึม” ที่หักเหอัตลักษณ์ของผู้คน ขยายเสียงของกลุ่มสุดโต่ง และทำให้เสียงกลางแทบเลือนหายไปจากพื้นที่สาธารณะ กลไกนี้สอดคล้องอย่างใกล้ชิดกับคำอธิบายในจักกวัตติสูตรเกี่ยวกับการแพร่กระจายของ adharma ในช่วงวงจรเสื่อม กล่าวคือ เมื่อผู้คนหยุดฟังกันและกัน หยุดรับรู้ความจริงร่วม และเริ่มมองผู้อื่นในฐานะ “ศัตรู” มากกว่า “ผู้ร่วมโลกเดียวกัน” พระสูตรมองว่าภาวะเช่นนี้คือสัญญาณเตือนก่อน satthantara-kappa หรือห้วงเวลาที่สังคมเสื่อมทรุดลงสู่ความรุนแรงอย่างสุดขั้ว ในบริบทดิจิทัลร่วมสมัย ความแตกแยกเชิงอัตลักษณ์ที่ถูกเร่งด้วยอัลกอริทึมเช่นนี้จึงมีศักยภาพจะล้นจากออนไลน์ไปสู่ความรุนแรงออฟไลน์ได้โดยตรง

8.3 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวงจรเสื่อม–เจริญ

ก่อนจะลงรายละเอียดในแต่ละทฤษฎี จำเป็นต้องถามก่อนว่า เหตุใดการเปรียบเทียบข้ามวัฒนธรรมจึงมีความหมายในบริบทนี้ เป้าหมายของบทไม่ได้อยู่ที่การพิสูจน์ว่าจักกวัตติสูตร “ถูกกว่า” หรือ “เหนือกว่า” ทฤษฎีตะวันตก หากอยู่ที่การชี้ให้เห็นว่า ข้อสังเกตของพระสูตรเกี่ยวกับกลไกการเสื่อมและการฟื้นตัวของสังคมนั้นมีลักษณะเชิงสากล กล่าวคือ ปรากฏซ้ำในหลายวัฒนธรรม หลายยุคสมัย และภายใต้ระเบียบวิธีวิจัยที่แตกต่างกัน

เมื่อเราพบว่านักคิดที่ไม่รู้จักกัน ไม่ได้อ่านงานของกันและกัน แต่สามารถบรรยายปรากฏการณ์แบบเดียวกันด้วยถ้อยคำและกรอบคิดคนละชุด ความสอดคล้องเช่นนี้ก็ทำหน้าที่เป็นหลักฐานเชิงทฤษฎีที่เข้มแข็งที่สุดอย่างหนึ่งว่าปรากฏการณ์นั้นมีอยู่จริงในโลกทางสังคม ไม่ได้มีอยู่เพียงในตำรา หรือในจินตนาการของนักคิดคนใดคนหนึ่งเท่านั้น

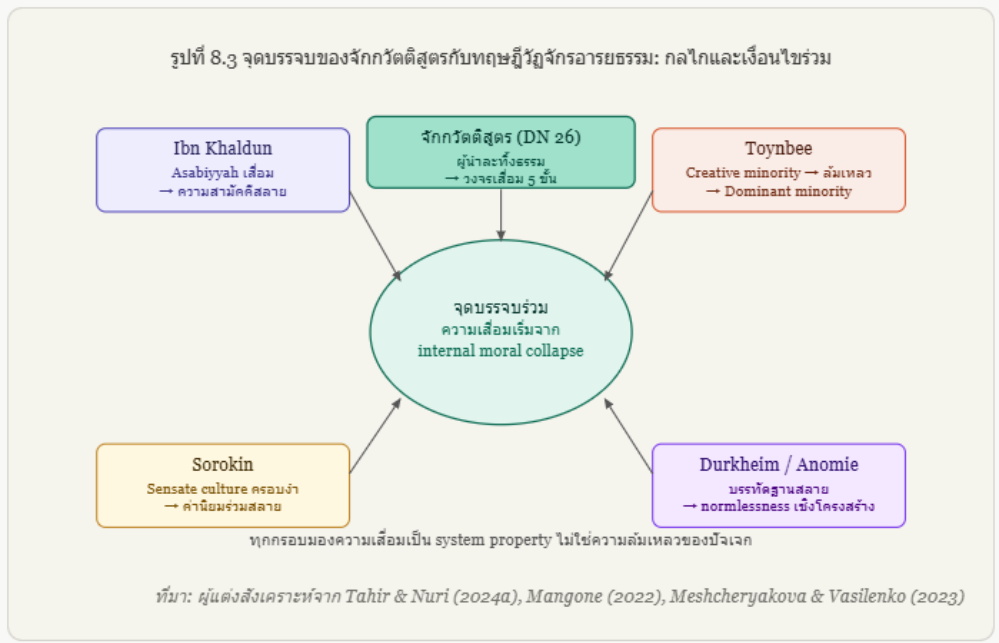
8.3.1 จักกวัตติสูตรกับทฤษฎีวัฏจักรอารยธรรม: Ibn Khaldun, Toynbee และ Sorokin

นักคิดสามคนจากสามยุค สามวัฒนธรรม และสามระเบียบวิธีที่แตกต่างกัน กลับลงเอยด้วยข้อสรุปเดียวกัน คือความเสื่อมของอารยธรรมเริ่มจากภายในมากกว่าจะมาจากการรุกรานหรือแรงกดดันจากภายนอก Ibn Khaldun นักปรัชญาประวัติศาสตร์ชาวอาหรับในคริสต์ศตวรรษที่ 14, Arnold Toynbee นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษในศตวรรษที่ 20 และ Pitirim Sorokin นักสังคมวิทยาชาวรัสเซีย–อเมริกัน ต่างชี้ว่าจุดพลิกผันของอารยธรรมอยู่ที่การสูญเสียพลังทางศีลธรรมและค่านิยมร่วมกัน ไม่ใช่ที่ปัจจัยภายนอกล้วน ๆ (Tahir & Nuri, 2024a, pp. 431–432) ข้อสรุปสอดคล้องกันเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ หากเป็นสัญญาณว่าปรากฏการณ์ที่จักกวัตติสูตรบรรยายไว้นั้นมีสถานะเป็น “รูปแบบสากล” ที่สังเกตได้ข้ามวัฒนธรรมและข้ามยุคสมัย

Ibn Khaldun เสนอแนวคิด asabiyyah เพื่ออธิบายพลังที่ยึดสังคมเอาไว้ด้วยกัน แนวคิดนี้กินความกว้างกว่าคำว่า “ความสามัคคี” เพราะครอบคลุมทั้งสายสัมพันธ์ทางสังคม จิตวิญญาณหมู่คณะ และความสำนึกร่วมในหน้าที่ต่อส่วนรวม เมื่ออารยธรรมเติบโตและร่ำรวยขึ้น ความฟุ่มเฟือยและการมุ่งประโยชน์ส่วนตัวจะกัดกร่อน asabiyyah ทีละน้อย ชนชั้นนำหันมาแสวงหาผลประโยชน์แทนการรับใช้ส่วนรวม และเมื่อ asabiyyah สลายตัวถึงจุดวิกฤต อารยธรรมก็พร้อมจะล่มสลายหรือถูกแทนที่ (Saputra & Arif, 2025, pp. 103–106; Tahir & Nuri, 2024b, pp. 122–124) โครงสร้างนี้สอดคล้องกับจักกวัตติสูตรอย่างชัดเจน การที่พระเจ้าจักรพรรดิละทิ้งจักรวรรดิวัตรก็คือการสูญเสีย asabiyyah ทางศีลธรรมในระดับสถาบัน และทันทีที่พลังยึดเหนี่ยวนี้หายไป ห่วงโซ่เหตุปัจจัยทั้งห้าขั้นของวงจรเสื่อมก็ถูกปลดปล่อยออกมา

Toynbee มองการเสื่อมของอารยธรรมผ่านเลนส์ของ “ชนส่วนน้อยที่สร้างสรรค์” (creative minority) ซึ่งในยุครุ่งเรืองทำหน้าที่นำสังคมด้วยวิสัยทัศน์และความสามารถในการตอบสนองต่อความท้าทายอย่างสร้างสรรค์ แต่เมื่อประสบความสำเร็จและสะสมอำนาจ ชนส่วนน้อยกลุ่มเดิมก็ค่อย ๆ กลายสภาพเป็น “ชนส่วนน้อยที่ครองอำนาจ” (dominant minority) ซึ่งใช้พลังของตนเพื่อรักษาสถานะและผลประโยชน์แทนการสร้างคำตอบใหม่ต่อวิกฤต (Tahir & Nuri, 2024a, pp. 437–440; Toynbee, The Disintegrations of Civilizations) จุดร่วมกับ DN 26 จึงชัดเจน: พระเจ้าจักรพรรดิที่ละทิ้งจักรวรรดิวัตรคือภาพของ dominant minority ในความหมายของ Toynbee คือผู้นำที่หยุดทำหน้าที่รับใช้ประชาชนและหันมารับใช้ตนเอง

สำหรับ Sorokin วงจรเสื่อม–เจริญถูกอธิบายผ่านการหมุนเวียนของวัฒนธรรมสามแบบ คือ Ideational (เน้นความจริงทางจิตวิญญาณ) Idealistic (สมดุลระหว่างจิตวิญญาณและประสาทสัมผัส) และ Sensate (ยึดวัตถุและประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นใหญ่) ในยุคที่วัฒนธรรมแบบ Sensate ครอบงำมากเกินไป สังคมจะให้ค่าน้ำหนักเกือบทั้งหมดกับสิ่งที่วัดได้ สัมผัสได้ และสร้างความสุขทางกาย จนค่านิยมที่วัดไม่ได้อย่างศีลธรรม ความยุติธรรม และหน้าที่ต่อส่วนรวมถูกดันให้ไปอยู่ชายขอบ (Sorokin, 1937/2017; Mangone, 2022, pp. 14–18) Mangone ชี้ว่า Sorokin ไม่ได้มองวิกฤตนี้เป็นชะตากรรม แต่เสนอว่าการฟื้นตัวต้องอาศัย “altruistic love” หรือพลังความรักและการเสียสละเพื่อส่วนรวมในการหล่อหลอมสังคมขึ้นใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับเงื่อนไขการ reset ใน DN 26 ที่เริ่มจากการที่ผู้คนปฏิญาณร่วมกันกลับมาถือศีลและสร้างค่านิยมร่วมบนฐานของความเอื้ออาทร

ภาพที่ 8- 4 จักกวัตติสูตรกับทฤษฎีวัฏจักรอารยธรรม

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จากTahir & Nuri (2024c)

รูปที่ 8.3 สรุปจุดบรรจบของทั้งสี่กรอบทฤษฎี แม้แต่ละกรอบจะใช้ถ้อยคำและสมมติฐานบางอย่างต่างกัน ทว่าเมื่อมองในระดับโครงสร้าง ต่างก็ลงเอยที่ข้อสรุปเดียวกันว่า ความเสื่อมของสังคมเป็นคุณสมบัติของระบบ (system property) ที่เริ่มจากการสูญเสียค่านิยมร่วมและศีลธรรมส่วนรวมจากภายในมากกว่าจะเกิดจากแรงกดดันภายนอกเพียงลำพัง Asabiyyah ที่เสื่อมสลายของ Ibn Khaldun, การแปรสภาพจาก creative minority เป็น dominant minority ของ Toynbee, วัฒนธรรม Sensate ที่ครอบงำสังคมใน Sorokin และภาวะ normlessness หรือการไร้บรรทัดฐานของ Durkheim ล้วนเป็นภาษาต่างกันในการอธิบายปรากฏการณ์เดียวกัน นั่นคือ “ความล้มสลายจากภายในทางศีลธรรมของระบบสังคม” ซึ่งในภาษาของจักกวัตติสูตรเรียกว่า “การละทิ้งธรรม” (Tahir & Nuri, 2024c, pp. 110–114)

8.3.2 โครงสร้างเศรษฐกิจ–การเมือง–วัฒนธรรม กับศีลธรรมของสังคม

Durkheim พบว่าเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เช่น การปฏิวัติอุตสาหกรรม การเติบโตทางเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดด หรือการล่มสลายของระเบียบเดิม บรรทัดฐานทางสังคมที่เคยทำหน้าที่กำกับความคาดหวังและพฤติกรรมของผู้คนมักสลายตัวลง ก่อนที่บรรทัดฐานใหม่จะก่อตัวอย่างมั่นคง

สภาวะ “ไร้บรรทัดฐาน” หรือ anomie นี้ จึงมิใช่ความผิดส่วนตัวของใครคนหนึ่ง หากเป็นคุณสมบัติของโครงสร้างสังคมในช่วงเปลี่ยนผ่าน ซึ่งทำให้ผู้คนรู้สึกสับสน ไร้หลักยึด ไม่แน่ใจว่าควรคาดหวังอะไรและจะดำเนินชีวิตตามหลักใด

Meshcheryakova และ Vasilenko เสนอว่าปัจจุบัน anomie ปรากฏอย่างเด่นชัดในสองรูปแบบหลัก คือ “reflexive anomie” และ “normal anomie”

- reflexive anomie **เกิดจากการที่ปัจเจกตั้งคำถามและวิพากษ์บรรทัดฐานทุกแบบจนไม่สามารถยึดถือบรรทัดฐานใดได้อย่างมั่นใจ นำไปสู่ความรู้สึกว่างเปล่าและไม่ผูกพันกับกฎเกณฑ์ใด**

- normal anomie **เป็นผลพลอยได้ของกระบวนการพัฒนาสังคมสมัยใหม่ที่ทำให้โครงสร้างและสถาบันต่าง ๆ ถูกเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดจนไม่สามารถสร้างบรรทัดฐานร่วมที่มั่นคงได้**

ทั้งสองรูปแบบนี้ล้วนบั่นทอนความสามารถของสังคมในการประสานงาน การสร้างฉันทามติ และการทำงานร่วมกันในระดับโครงสร้าง (Meshcheryakova & Vasilenko, 2023)

จุดเชื่อมระหว่าง anomie กับจักกวัตติสูตรอยู่ที่กลไกสาเหตุ เมื่อผู้นำละทิ้งจักรวรรดิวัตร สังคมก็เข้าสู่ภาวะ anomie เชิงสถาบัน บรรทัดฐานที่เคยยึดเหนี่ยวพฤติกรรมของผู้คนสูญเสียแรงบังคับ เพราะสิ่งที่สถาบันทำกลับขัดแย้งกับหลักที่เคยสอน ผลคือผู้คนไม่แน่ใจว่าอะไรคือ “สิ่งที่ถูกต้อง” ในบริบทดังกล่าว อาชญากรรมและความรุนแรงจึงไม่ใช่เพียงการเลือกส่วนตัวของปัจเจก แต่เป็นปฏิกิริยาต่อโครงสร้างที่หมดความหมายและไร้ทิศทาง (Faizi & Nayebi, 2017/2023) นี่ตรงกับจุดที่จักกวัตติสูตรเน้นว่า การลักทรัพย์ไม่ได้เกิดจากนิสัยส่วนตัวของคนยากจน หากเกิดจากการที่โครงสร้างการกระจายทรัพยากรขาดธรรมจนผลักผู้คนเข้าสู่ความคับขันเชิงโครงสร้าง

ทฤษฎี Institutional Anomie ของ Messner และ Rosenfeldช่วยขยายภาพจากระดับ “บรรทัดฐานสังคม” ไปสู่ระดับ “โครงสร้างสถาบัน” อย่างชัดเจน โดยเสนอว่า เมื่อระบบเศรษฐกิจครอบงำดุลอำนาจเหนือสถาบันอื่น ๆ เช่น ครอบครัว ศาสนา และการศึกษา สถาบันเหล่านี้จะถูกบีบให้ปรับตัวเข้ากับตรรกะของตลาดเป็นหลัก ผลคือคุณค่าที่มิได้เป็นเศรษฐกิจโดยตรง เช่น ความเอื้อเฟื้อ ความซื่อสัตย์ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ถูกลดทอนน้ำหนักลงพร้อมกัน (Messner & Rosenfeld, 1994/2008)

ในกรอบนี้ กูฏทันตสูตร (DN 5) เสนอทางออกที่สอดคล้องอย่างน่าจับตา พระสูตรชี้ว่าพระราชาควรแทรกแซง “โครงสร้างเศรษฐกิจ” โดยตรง ผ่านการจัดสรรทรัพยากรให้แก่ผู้ยากไร้และผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ ก่อนหันไปใช้มาตรการลงโทษ (Sujato, 2018, DN 5) กล่าวอีกนัยหนึ่ง การลงโทษโดยไม่แตะต้องโครงสร้างเศรษฐกิจและสถาบันที่ผลิตซ้ำความอยุติธรรม เป็นเพียงการรักษาอาการที่ปล่อยให้ “โรค” ทางสังคมดำเนินต่อไปโดยไม่ถูกแก้ไขที่ต้นเหตุ

> *"Anomie is not a pathology of the individual but a property of the social structure — it arises when the normative framework that regulates human aspirations breaks down faster than it can be rebuilt."*
>
> *— Meshcheryakova & Vasilenko, Social Evolution & History, 2023 (สรุปจาก Durkheim)*

ข้อสังเกตสำคัญจากการเปรียบเทียบนี้คือ ทั้ง Durkheim และจักกวัตติสูตรต่างมองว่า “ศีลธรรมของสังคม” ไม่ใช่เพียงผลรวมของศีลธรรมรายบุคคล แต่เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นในระดับโครงสร้าง เมื่อโครงสร้างสนับสนุนความเป็นธรรมและความรับผิดชอบ ปัจเจกก็โน้มเอียงไปในทางสร้างสรรค์โดยไม่ต้องอาศัยการสั่งสอนมากนัก แต่เมื่อโครงสร้างพังทลายหรือบิดเบี้ยว ปัจเจกก็โน้มเอียงไปสู่ความเสื่อมในรูปแบบต่าง ๆ แม้ในระดับส่วนตัวจะไม่ได้ตั้งใจ “เลวร้าย” ก็ตาม

ด้วยเหตุนี้ ทั้งกรอบของ Durkheim และจักกวัตติสูตรจึงเห็นพ้องกันอย่างลึกซึ้งว่า การฟื้นตัวของสังคมไม่อาจพึ่งพาเพียงการเทศนาอบรมปัจเจกได้ หากต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่ทำให้บรรทัดฐานร่วมกลับมามีความหมายและมีผลบังคับจริงในชีวิตประจำวัน เมื่อโครงสร้างถูกปรับให้ “เอื้อ” ต่อศีลธรรมแล้ว การเรียกร้องคุณธรรมระดับปัจเจกจึงจะมีพลังและยั่งยืน

8.3.3 ความเสื่อม–เจริญเป็นปรากฏการณ์เชิงโครงสร้าง: การสังเคราะห์

ข้อแตกต่างที่สำคัญที่สุดระหว่างจักกวัตติสูตรกับการตีความพุทธศาสนาแบบที่พบทั่วไป อยู่ที่ตำแหน่งของ “ความยากจน” และ “ความเสื่อม” ในระบบเหตุปัจจัย Loy ชี้อย่างตรงไปตรงมาว่า DN 26 แยกความยากจนออกจากวาทกรรม “กรรมส่วนตัว” อย่างสิ้นเชิง ความยากจนในพระสูตรไม่ได้ถูกอธิบายว่าเป็นผลของ

บาปในอดีตชาติของปัจเจก แต่ปรากฏในฐานะผลของนโยบายที่ผู้นำเลือกในปัจจุบัน การที่รัฐไม่กระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรมคือสาเหตุของความยากจน และความยากจนกลายเป็นสาเหตุของอาชญากรรมต่อเนื่อง ห่วงโซ่นี้จึงเป็นโครงสร้างเหตุปัจจัยเชิงสังคมและนโยบาย ไม่ใช่กรรมเชิงปัจเจก (Loy, 2011, pp. 56–65) Zu ขยายความว่ากลไกนี้ทำงานในฐานะ “multidirectional karmic feedback” คือเป็นวงจรป้อนกลับหลายทิศทางที่เชื่อมโยงมิติจิตวิทยา มิติทางสังคม และมิตินโยบายเข้าด้วยกัน โดยไม่มีมิติใดเป็นเพียงผลพลอยได้ของอีกมิติหนึ่ง(Zu, 2025, pp. 15–20)

ทฤษฎีในสายตะวันตกทั้งสี่กรอบยืนยันมุมมองเชิงโครงสร้างนี้โดยอิสระจากกัน Ibn Khaldun เห็นว่า asabiyyah ที่เสื่อมถอยเป็นคุณสมบัติของระบบสังคมที่เกิดจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และการสะสมความมั่งคั่ง ไม่ใช่เพียงความล้มเหลวทางศีลธรรมของคนใดคนหนึ่ง Toynbee มอง dominant minority ว่าเป็นสถาบันผู้นำที่เสื่อมสภาพจากความสำเร็จของตนเอง ไม่ใช่แค่จากความชั่วของบุคคล Sorokin มองวิกฤตของวัฒนธรรม Sensate เป็นผลของพลวัตทางวัฒนธรรมในระดับอารยธรรม ขณะที่ Durkheim เห็น anomie เป็นคุณสมบัติของโครงสร้างสังคมในช่วงเปลี่ยนผ่าน ไม่ใช่โรคของบุคคล (Meshcheryakova & Vasilenko, 2023) จากมุมมองเหล่านี้ การฟื้นตัว (reset) จึงต้องพึ่งการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างและระดับค่านิยมร่วมของสังคม มากกว่าจะหวังผลจากการกำชับให้ปัจเจก “ประพฤติดี” ตามลำพัง

เมื่อพิจารณาร่วมกัน จักกวัตติสูตร Ibn Khaldun Toynbee Sorokin และทฤษฎี anomie ต่างมาบรรจบกันที่ข้อสรุปเชิงโครงสร้างเดียวกัน คือความเสื่อมของสังคมเริ่มจากการสูญเสียค่านิยมร่วมและศีลธรรมส่วนรวมจากภายใน ไม่ว่าจะเรียกสิ่งนี้ว่า asabiyyah ที่สลายตัว, dominant minority ที่ล้มเหลว, วัฒนธรรม

Sensate ที่ครอบงำ หรือ normlessness เชิงโครงสร้าง ทุกกรอบต่างชี้ไปยังวิกฤตแบบเดียวกัน สิ่งที่จักกวัตติสูตรเติมให้เหนือกว่าทฤษฎีตะวันตก คือการระบุเงื่อนไขการฟื้นตัวอย่างชัดเจน ได้แก่ ความตั้งใจของผู้นำที่จะกลับมาสู่ธรรม และการปฏิญาณร่วมของผู้คนที่จะกลับมายึดถือค่านิยมร่วม วงจรเสื่อม–เจริญจึงมิใช่ชะตากรรมอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เป็นกระบวนการที่มนุษย์สามารถแทรกแซงได้ผ่านเจตนาและการกระทำของตน

หากความเสื่อมของสังคมเป็นปรากฏการณ์เชิงโครงสร้างที่มีกลไกชัดเจน คำถามถัดไปคือ เราจะ “วัด” ระดับความเสื่อมหรือความเจริญนั้นได้อย่างไร หัวข้อ 8.4 จะนำกรอบทฤษฎีที่สังเคราะห์ในบทนี้ไปเผชิญหน้ากับโลกของตัวชี้วัดร่วมสมัย ทั้งตัวชี้วัดเชิงโครงสร้าง เช่น Corruption Perceptions Index (CPI), Gini Coefficient, Fragile States Index และตัวชี้วัดเชิงจิตวิสัย เช่น ระดับความไว้วางใจทางสังคม ความร่วมมือ และสุขภาวะประชากร โดยอ่านตัวชี้วัดเหล่านี้ผ่านเลนส์ของจักกวัตติสูตรและกรอบธรรมาภิวัฒน์ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนว่าสังคมไทยและสังคมโลกในยุคดิจิทัลกำลังเคลื่อนไปบนช่วงใดของวงจรเสื่อม–เจริญ

8.4 ตัวชี้วัดความเสื่อม–เจริญของสังคม

หากจักกวัตติสูตรเสนอแบบจำลองเชิงสาเหตุของความเสื่อมและการฟื้นตัวทางสังคม คำถามถัดมาคือ แบบจำลองนี้จะถูกมองเห็นและตรวจสอบได้อย่างไรในโลกจริง หัวข้อนี้จึงไม่ได้มุ่ง “พิสูจน์” ว่าสูตรโบราณสามารถทำนายโลกสมัยใหม่ได้อย่างแม่นตรง หากมุ่งชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างเหตุปัจจัยที่พระสูตรบรรยายนั้นสะท้อนออกมาในชุดตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ซึ่งวิทยาศาสตร์สังคมร่วมสมัยพัฒนาขึ้นโดยอิสระจากกัน ความสอดคล้องระหว่างโครงสร้างในพระสูตรกับตัวชี้วัดเหล่านี้มิใช่หลักฐานของความเหนือธรรมชาติ หากเป็นหลักฐานว่า กลไกที่สูตรบรรยายคือปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีลักษณะเป็นสากลและสามารถวัดได้ด้วยเครื่องมือสมัยใหม่

8.4.1 ชุดตัวชี้วัดด้านความเสื่อม

จักกวัตติสูตรเปิดวงจรเสื่อมจากจุดเดียว คือผู้นำ “ไม่แจกจ่ายทรัพย์แก่คนที่ขัดสน” (adāna) และละทิ้งการปกป้องประชาชนอย่างชอบธรรม ภาษาที่ Walshe แปลไว้ระบุอย่างตรงไปตรงมาว่า

> *"owing to goods not being distributed to the destitute, poverty became rife; from the growth of poverty, stealing increased; from the spread of stealing, violence grew; from the growth of violence, the taking of life became common."*
>
> *— Dīgha Nikāya 26, แปลโดย Walshe (1995, p. 399)*

ห่วงโซ่ในพระสูตรจึงไม่ใช่เพียงภาษากวี แต่เป็นสมมติฐานเชิงสาเหตุที่ชัดเจนเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างการกระจายทรัพยากร ความยากจน อาชญากรรม และความรุนแรงเชิงโครงสร้าง

ในปี 2025 ประเทศไทยได้คะแนน CPI เพียง 33 จาก 100 อยู่ในอันดับที่ 116 จาก 182 ประเทศ ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยโลกราว 42 คะแนน และเป็นคะแนนต่ำสุดของไทยในรอบเกือบสองทศวรรษ ภาพรวมที่สองในสามของประเทศทั่วโลกมีคะแนนต่ำกว่าครึ่งหนึ่ง ชี้ว่าการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตนแทนประโยชน์ส่วนรวมกำลังเป็น “สภาวะปกติ” ของระบบการปกครองโลก ในภาษาของจักกวัตติสูตร นี่คือภาวะที่ระบอบการปกครองตกอยู่ใต้ “adharma” คือภาวะที่สถาบันขาดธรรมะในการใช้อำนาจและการจัดสรรทรัพยากร ไม่ใช่แค่ความผิดพลาดรายบุคคลของผู้นำบางคนเท่านั้น

ความยากจนเชิงโครงสร้างที่พระสูตรระบุว่าเป็นผลโดยตรงจาก adāna — การที่ผู้นำละเลยหน้าที่ในการ “แจกจ่ายทรัพย์แก่คนที่ขัดสน” — ก็มีรูปแบบร่วมสมัยที่วัดได้ชัดเจนในกรณีไทย ณ สิ้นปี 2567 หนี้ครัวเรือนของไทยอยู่ที่ 88.4% ของ GDP และลดลงเพียงเล็กน้อยเป็นราว 87% ในปีถัดมา ขณะที่สัดส่วนครัวเรือนที่จัดอยู่ในกลุ่ม “เปราะบาง” ทางการเงินยังอยู่ในระดับสูง ความเปราะบางเช่นนี้จึงไม่ใช่ผลของการตัดสินใจส่วนบุคคลล้วน ๆ แต่เป็นสัญญาณของโครงสร้างการกระจายรายได้และโอกาสที่บกพร่องในระดับระบบ

Pan และ Li ยืนยันในเชิงประจักษ์ผ่าน meta-analysis ครอบคลุมงานวิจัยจำนวนมากว่าความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจทำลายความเหนียวแน่นทางสังคมผ่านสามกลไกพร้อมกัน คือการลดความไว้วางใจระหว่างกัน การเพิ่มความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม และการกัดกร่อนความชอบธรรมของสถาบัน กลไกทั้งสามนี้ตรงกับขั้นที่สอง สาม และสี่ของวงจรเสื่อมใน DN 26 อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งโยงความยากจนเข้ากับอาชญากรรม ความรุนแรง และการเสื่อมของอายุขัยทางสังคมในระดับโครงสร้าง (Pan & Li, 2024, pp. 1458–1462)

เมื่อคอร์รัปชันและความเหลื่อมล้ำเกิดพร้อมกัน ผลกระทบต่อสุขภาวะประชาชนไม่ได้บวกกันแบบเส้นตรงแต่ทวีคูณ Leung และคณะวิเคราะห์ข้อมูล panel regression จาก 136 ประเทศและพบว่า compounded effect ของตัวแปรทั้งสองรุนแรงที่สุดในประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไทยอยู่ในขอบบน (Leung et al., 2025, pp. 4–8) การค้นพบนี้ยืนยันว่า causal chain ใน DN 26 ไม่ใช่แบบจำลองเชิงเส้นธรรมดา แต่มีลักษณะ nonlinear cascading ที่เมื่อเงื่อนไขเลวร้ายลงพร้อมกันหลายมิติ ผลกระทบจะรุนแรงเกินสัดส่วน ซึ่งตรงกับโครงสร้าง feedback loop ที่ 8.2 วิเคราะห์ไว้

ในยุคดิจิทัล วงจรเสื่อมได้เปิดมิติใหม่ที่จักกวัตติสูตรไม่ได้ระบุโดยตรง แต่กลไกเชิงสาเหตุยังคงเดิม Wang และ Peng พัฒนาแนวคิด "digital anomie" เพื่ออธิบายภาวะที่บรรทัดฐานทางสังคมสลายตัวในพื้นที่ออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จ วัฒนธรรมแห่งความเกลียดชัง และการขาดสำนึกรับผิดชอบในการสื่อสาร ซึ่งทั้งหมดต้องการ institutional repair และธรรมาภิบาลเทคโนโลยีอย่างเร่งด่วน (Wang & Peng, 2025, pp. 3–7) ในภาษาของ DN 26 สิ่งเหล่านี้คือรูปแบบร่วมสมัยของ "มุสาวาท" หรือการโกหกที่ขยายวงในขั้นที่สามของวงจรเสื่อม ความแตกต่างคือในยุคดิจิทัล มุสาวาทสามารถแพร่กระจายด้วยความเร็วและขนาดที่ไม่มีในยุคโบราณ และสามารถกัดกร่อน Asabiyyah ของสังคมได้อย่างเป็นระบบโดยที่ไม่มีใครตัดสินใจให้เกิดขึ้น

8.4.2 ชุดตัวชี้วัดด้านความเจริญ

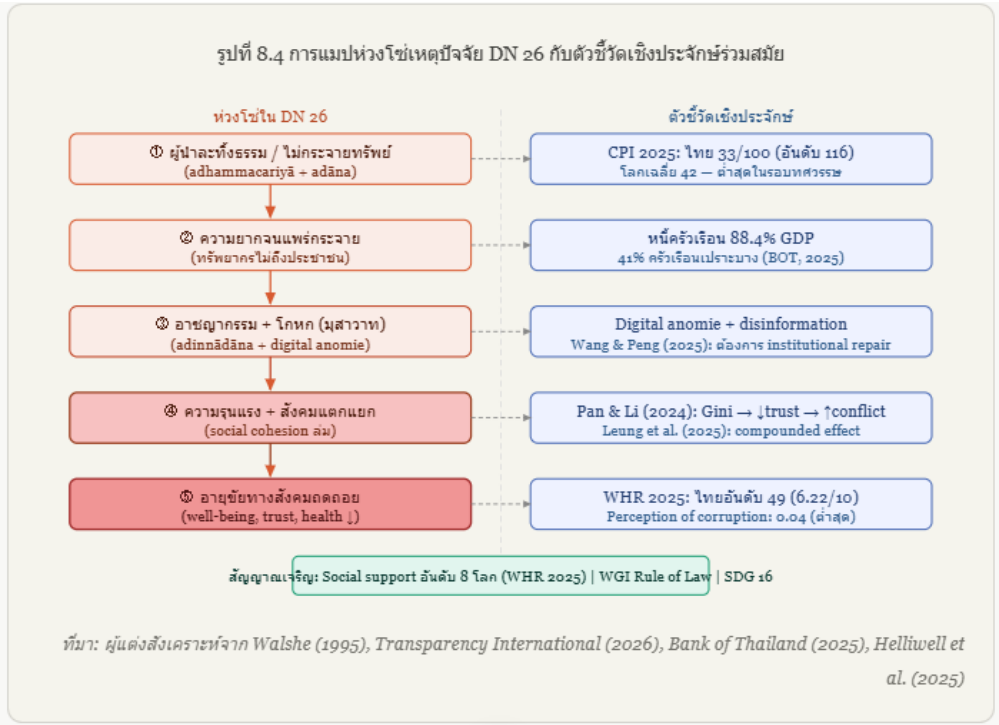
จักกวัตติสูตรไม่ได้จบลงที่การวินิจฉัยวงจรเสื่อม แต่เสนอเงื่อนไขการฟื้นตัวที่สามารถสังเกตได้เช่นกัน World Happiness Report 2025 ให้ภาพที่น่าสนใจในกรณีไทย ไทยอยู่ในอันดับที่ 49 จาก 147 ประเทศ ด้วยคะแนนเฉลี่ย 6.22 และขยับขึ้นถึง 9 อันดับจากปีก่อน ที่โดดเด่นยิ่งกว่าคือ ไทยติดอันดับที่ 8 ของโลกในตัวชี้วัด social support ด้วยคะแนนสูง ซึ่งวัดจากคำถามง่าย ๆ ว่า “หากมีปัญหา คุณรู้สึกว่ามีคนที่พึ่งพาได้หรือไม่” คะแนนในระดับนี้สะท้อนว่าทุนทางสังคมในระดับเครือข่ายความสัมพันธ์และครอบครัวยังคงแข็งแรง ในภาษาของจักกวัตติสูตร นี่คือ “ร่องรอยของความเกื้อกูล” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของวงจรฟื้นตัว เมื่อผู้คนยังพร้อมช่วยเหลือกัน วงจรเสื่อมยังไม่สมบูรณ์ และสังคมยังมีฐานค่านิยมที่พลิกกลับไปสู่ความเจริญได้

อย่างไรก็ดี ภาพของไทยใน WHR 2025 มีความขัดแย้งที่ชวนคิด ขณะที่ตัวชี้วัด social support อยู่ในระดับสูง ตัวชี้วัด perception of corruption ของ

ไทยกลับอยู่ในกลุ่มคะแนนต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับตัวชี้วัดอื่นของประเทศเดียวกัน ในกรอบของ DN 26 ภาพนี้สะท้อนภาวะสองชั้นที่มักเกิดขึ้นก่อนถึง “จุดเปลี่ยน” ของวงจรเสื่อม–เจริญ กล่าวคือ สังคมยังมีศีลธรรมและความเกื้อกูลในระดับชุมชน แต่ระดับสถาบันการปกครองยังไม่ปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตรอย่างเต็มที่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ทุนทางสังคมยังแข็งแรงในแนวราบ ขณะที่ธรรมาภิบาลยังอ่อนแอในแนวดิ่ง

สำหรับการวัด “ความเจริญ” ในระดับโครงสร้างสถาบัน Worldwide Governance Indicators (WGI) ของธนาคารโลกคือเครื่องมือสำคัญที่ใช้กันอย่างกว้างขวาง ประกอบด้วย 6 มิติ ได้แก่ Voice and Accountability, Political Stability and Absence of Violence, Government Effectiveness, Regulatory Quality, Rule of Law และ Control of Corruption ทั้งหกมิตินี้สามารถเชื่อมโยงโดยตรงกับเงื่อนไขการ reset ใน DN 26: Rule of Law สอดรับกับการ “ปกครองตามธรรมจักร” การเคารพกฎหมายที่เป็นธรรมและไม่เลือกปฏิบัติ; Control of Corruption สอดคล้องกับการ “ไม่ละเมิด adāna” หรือไม่ใช้อำนาจเพื่อสะสมทรัพย์ส่วนตน; ขณะที่ Voice and Accountability สัมพันธ์กับหลักการ “ฟังเสียงประชาชน” และความรับผิดชอบของผู้นำต่อผู้ถูกปกครองที่ฝังอยู่ในจักรวรรดิวัตร

ในระดับที่กว้างออกไป Kaur และคณะได้รวบรวมตัวชี้วัด well-being กว่า 700 รายการจากงานวิจัยด้านความยั่งยืน และเสนอ “social foundations framework” ที่ผสานมิติของ SDG 16 (สังคมสงบสุข ความยุติธรรม และสถาบันที่เข้มแข็ง) เข้ากับมิติด้านสุขภาวะ ความเท่าเทียม และทุนทางสังคม กรอบดังกล่าวชี้ว่าการจะถือว่าสังคม “เจริญ” อย่างแท้จริง ต้องมีทั้งสถาบันที่น่าเชื่อถือ การกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่ตั้งอยู่บนความไว้วางใจและการเกื้อกูล ซึ่งทั้งหมดนี้สอดคล้องกับสัญญาณของวงจรเจริญในจักกวัตติสูตร

อย่างใกล้ชิด(Kaur et al., 2023, pp. 4–9)

ภาพที่ 8- 5 ห่วงโซ่เหตุปัจจัย DN กับตัวชี้วัดร่วมสมัย ที่มา : สังเคราะห์จาก Kaur et al.(2023)

รูปที่ 8-5 แสดงให้เห็นว่าการแมประหว่าง DN 26 กับตัวชี้วัดร่วมสมัยไม่ใช่การ “ยัด” กรอบโบราณลงบนข้อมูลใหม่ หากเป็นการค้นพบว่าโครงสร้างเหตุปัจจัย

ทั้งสองชุดกำลังชี้ไปที่กลไกแบบเดียวกัน ด้านซ้ายของรูปคือห่วงโซ่เหตุปัจจัยที่พระสูตรบรรยายด้วยภาษาปรัชญา ส่วนด้านขวาคือตัวชี้วัดเชิงปริมาณที่วิทยาศาสตร์สังคมร่วมสมัยพัฒนาขึ้นโดยอิสระเพื่อวัดพลวัตเดียวกันนั้น (The Nation Thailand, 2026)

จุดสำคัญอยู่ที่กล่องด้านล่างของรูป ซึ่งรวบรวม “สัญญาณเจริญ” ได้แก่ คะแนน social support ของไทยในอันดับ 8 โลกจาก World Happiness Report 2025, ค่าดัชนี Rule of Law ในชุด WGI และกรอบ SDG 16 ว่าด้วยสังคมสงบสุขและสถาบันที่เข้มแข็ง ตัวชี้วัดเหล่านี้ไม่ได้เพียงใช้ยืนยันการวินิจฉัยความเสื่อมของพระสูตรเท่านั้น แต่ยังสะท้อนเงื่อนไขการฟื้นตัวที่ DN 26 ระบุไว้อย่างเป็นรูปธรรมด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง แบบจำลองโบราณและตัวชี้วัดร่วมสมัยพบกันตรงจุดเดียวกัน คือการยืนยันว่าทั้ง “ความเสื่อม” และ “ความเจริญ” ของสังคมต่างมีร่องรอยที่วัดและติดตามได้ในโลกจริง (Foreign Office, Government Public Relations Department, 2025)

8.4.3 การอ่านตัวชี้วัดในแสงของจักกวัตติสูตรและธรรมาภิวัฒน์

เมื่อนำตัวชี้วัดทั้งสองด้านมาอ่านร่วมกัน ภาพที่ปรากฏสำหรับสังคมไทยอยู่ในภาวะที่น่าศึกษาอย่างยิ่งในกรอบของ DN 26. ด้านหนึ่ง คะแนน CPI ที่ 33 คะแนน หนี้ครัวเรือน 88.4% ของ GDP และสัดส่วนครัวเรือนเปราะบาง 41% บ่งชี้ว่าขั้นที่หนึ่งและสองของวงจรเสื่อมกำลังดำเนินอยู่ในระดับที่มีนัยสำคัญ (Transparency International, 2026; Bank of Thailand, 2025). แต่อีกด้านหนึ่ง ตัวชี้วัดด้าน social support ที่อยู่ในอันดับ 8 ของโลกและอันดับ WHR ที่ขยับขึ้น 9 อันดับ แสดงว่าทุนทางสังคมในระดับชุมชนยังมีชีวิตและยังไม่ถูกทำลาย (Helliwell et al., 2025; Foreign Office PRD, 2025).

หากใช้ภาษาของ DN 26 ไทยอยู่ในจุดที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความเกื้อกูลต่อกัน แต่สถาบันที่ควรแปลงทุนทางสังคมนั้นไปสู่นโยบายที่เป็นธรรมยังไม่ทำหน้าที่ได้เพียงพอ (Putnam, 1993; Ostrom, 1990). ตำแหน่งนี้คือ tipping point ตามที่ Leung และคณะ และ Pan และ Li ยืนยันว่าหากความเหลื่อมล้ำและคอร์รัปชันไม่ได้รับการแก้ไขในช่วงดังกล่าว ผลสะสม (compounded effect) จะเร่งการกัดกร่อนทุนทางสังคมที่เหลืออยู่และทำให้สุขภาวะและความไว้วางใจถดถอยลงพร้อมกัน (Leung et al., 2025; Pan & Li, 2024).

กรอบธรรมาภิวัฒน์มองตัวชี้วัดเหล่านี้ลึกไปกว่าการวัด “ผลงานรัฐบาล” ในเชิงเทคนิค San เสนอว่า Dhammocracy จำเป็นต้องมีมิติ integrity และ transparency เป็นแกนกลาง ซึ่งสามารถวัดได้โดยตรงผ่านตัวชี้วัด Control of Corruption และ Rule of Law ของโครงการ Worldwide Governance Indicators (San, 2024; Kaufmann et al., 2024; World Bank, 2025). ในแนวทางนี้ “ความเจริญ” จึงมิได้หมายถึงเพียง GDP หรือการเติบโตทางเทคโนโลยี หากต้องรวมถึงระดับ social trust ที่วัดได้ การกระจายสุขภาวะอย่างเป็นธรรม และความสามารถของสถาบันในการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนอย่างเสมอภาค (Putnam, 2000; UN DESA, 2024).

Kaur และคณะพัฒนากรอบ social foundations framework ที่เชื่อม SDG 16 เข้ากับตัวชี้วัดสุขภาวะและความเท่าเทียมทางสังคม โดยพบว่ากรอบดังกล่าวสอดคล้องกับโครงสร้างของ “สังคมที่กลับมาถือธรรม” ตามที่ DN 26 อธิบายไว้ในทุกมิติ ทั้งด้านสถาบัน การกระจายทรัพยากร และความไว้วางใจระหว่างกัน (Kaur et al., 2023, pp. 8–12; UN, 2025).

โดยสรุป ตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ร่วมสมัย เช่น CPI, WGI, WHR, ภาระหนี้ครัวเรือน และงานวิจัยด้าน trust/digital governance สะท้อนโครงสร้างเหตุ–ผล

ของจักกวัตติสูตรในระดับที่ไม่น่าถือว่าเป็นเพียงความบังเอิญ (Hipp, 2016; Nurlinah et al., 2025). คอร์รัปชันและความเหลื่อมล้ำทำลาย social cohesion นำไปสู่ความถดถอยของ “อายุขัยทางสังคม” ที่วัดได้ผ่านตัวชี้วัด well-being สุขภาพจิต และความไว้วางใจ ขณะเดียวกัน social support, generosity และ governance quality ทำหน้าที่เป็นตัวชี้วัดเงื่อนไขการฟื้นตัวของระบบ (Helliwell et al., 2025; IMF, 2016). สำหรับไทย ความตึงเครียดระหว่าง social support ที่แข็งแรงกับ perception of corruption ที่แย่ลงคือความท้าทายหลักของธรรมาภิวัฒน์ เพราะทุนทางสังคมที่มีอยู่จะค่อย ๆ สึกกร่อน หากสถาบันยังไม่ปฏิบัติตาม “จักรวรรดิวัตร” ในบริบทศตวรรษที่ 21 (Transparency International, 2026; The Nation Thailand, 2026).

ตัวชี้วัดที่นำเสนอในหัวข้อนี้ส่วนใหญ่ยังตั้งอยู่บนโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองแบบดั้งเดิม แต่ยุคดิจิทัลได้เติมมิติใหม่ให้กับทั้งความเสื่อมและความเจริญ ความเกลียดชังออนไลน์ ข้อมูลเท็จที่ถูกเผยแพร่อย่างเป็นระบบ และวัฒนธรรมการยกเลิก (cancel culture) ล้วนทำงานเป็น feedback loop รูปแบบใหม่ที่เร่งการสูญเสียความไว้วางใจในระดับที่ไม่เคยเกิดขึ้นก่อนยุคอินเทอร์เน็ต (Palmisano, 2023; Chuah et al., 2020). ในขณะเดียวกัน เทคโนโลยีก็เปิดโอกาสใหม่ในการสร้างความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และการเยียวยาความไว้วางใจในระดับที่ไม่เคยเป็นไปได้มาก่อน ผ่าน open data, e-participation และแพลตฟอร์ม co-creation ที่ออกแบบอย่างรอบคอบ (OECD, 2025; OECD OPSI, 2025).

หัวข้อ 8.5 จะขยายมิติดิจิทัลทั้งสองด้านนี้ และถามหาบทบาทของผู้นำ รัฐ ชุมชน และแพลตฟอร์มดิจิทัลในฐานะ “จักรพรรดิร่วมสมัย” ที่มีทางเลือกว่าจะหมุนวงจรไปสู่ความเสื่อมหรือความเจริญ โดยวัดได้ทั้งในเชิงตัวชี้วัดและในเชิงประสบการณ์ชีวิตของผู้คน (Freire, 1970; Dhammocracy/San, 2024).

8.5 วงจรเสื่อม–เจริญในสังคมดิจิทัล

โลกดิจิทัลไม่ได้สร้างธรรมชาติของมนุษย์ขึ้นมาใหม่ หากเพียงขยายธรรมชาติเดิมให้ปรากฏเร็วขึ้น รุนแรงขึ้น และในขนาดที่ใหญ่กว่าที่เคยเป็นไปได้ การวิเคราะห์ในหัวข้อนี้จึงไม่เริ่มจากตัวเทคโนโลยี แต่เริ่มจากคำถามที่จักกวัตติสูตรตั้งไว้เมื่อกว่าสองพันปีก่อนว่า เมื่อบรรทัดฐานร่วมของสังคมสลายตัว อะไรจะเข้ามาแทนที่ช่องว่างนั้น และใครคือผู้รับผิดชอบต่อทิศทางของการเปลี่ยนแปลง

การอ่านยุคดิจิทัลผ่านเลนส์ DN 26 จึงไม่ใช่การฉาบสีคัมภีร์โบราณให้ดูทันสมัย หากเป็นการใช้กรอบถามอย่างตรงไปตรงมาว่า เทคโนโลยีซึ่งเป็นเพียง “เครื่องมือ” นั้น ถูกกำกับโดยอะไรเป็นหลัก—“ธรรม” ที่มุ่งปกป้องความเป็นธรรมและความเกื้อกูลของสังคม หรือ “ตัณหา” ของผู้ออกแบบ แพลตฟอร์ม และผู้ใช้ที่มุ่งเอื้อประโยชน์เฉพาะกลุ่ม เมื่อคำตอบโน้มเอียงไปทางหลัง วงจรเสื่อมแบบเดียวกับที่ DN 26 บรรยายก็มีแนวโน้มจะถูกเร่งให้เกิดขึ้นในรูปแบบดิจิทัลโดยหลีกเลี่ยงได้ยาก

8.5.1 สัญญาณเสื่อมดิจิทัล: มุสาวาท–ปิสุณาวาจา–ผรุสวาจาในรูปแบบใหม่

จักกวัตติสูตรบรรยายวงจรเสื่อมทางวาจาเป็นสามขั้นที่เชื่อมเหตุปัจจัยกันอย่างชัดเจน ได้แก่ มุสาวาท (การโกหก) ที่ขยายตัวเป็นปิสุณาวาจา (คำส่อเสียดยุยงให้แตกแยก) และนำไปสู่ผรุสวาจา (คำหยาบโลน การด่าว่ารุนแรง) ซึ่งเป็นขั้นที่ลากสังคมลงสู่ความรุนแรงทางกายในที่สุด (ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค, จักกวัตติสูตร(, DN 26) ในยุคดิจิทัล วงจรสามขั้นนี้ไม่ได้หายไป หากกลับถูกขยายด้วยความเร็วและขนาดที่มากกว่าสังคมยุค “ปากต่อปาก” อย่างเทียบไม่ติด: disinformation ทำหน้าที่เป็นมุสาวาทเชิงระบบ, hate speech ระหว่างกลุ่มทำหน้าที่เป็นปิสุณาวาจาที่สร้าง “ศัตรู” ระหว่างชุมชน และวัฒนธรรมการโจมตีรุนแรงออนไลน์ (รวมถึง

รูปแบบก้าวร้าวของ cancel culture) ทำหน้าที่เป็นผรุสวาจาที่ทำลายพื้นที่กลางของการสนทนา โครงสร้างเชิงสาเหตุยังคงเดิม เพียงแต่กลไกขับเคลื่อนเปลี่ยนจาก “ปากและวงสนทนาเล็ก ๆ” มาเป็น “อัลกอริทึมและแพลตฟอร์มระดับโลก”

หลักฐานเชิงประจักษ์สนับสนุนโครงสร้างนี้ชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ Vasist, Chatterjee และ Krishnan วิเคราะห์ข้อมูลจาก 177 ประเทศ พบว่า disinformation และ hate speech มีบทบาทสำคัญในการผลักสังคมไปสู่ polarization และความแตกแยก แม้ความสัมพันธ์จะไม่เป็นเส้นตรง และที่น่ากังวลยิ่งกว่าคือ มาตรการเซ็นเซอร์เนื้อหาออนไลน์ที่ออกแบบมาเพื่อลด disinformation หากออกแบบไม่ดี อาจสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้ hate speech และวาทกรรมสุดโต่งเติบโตแทน (Vasist et al., 2023) กลไกเช่นนี้สอดคล้องกับคำเตือนใน DN 26 ว่าการใช้กำลังและการปราบปรามเชิงผิวเผินโดยไม่แตะรากของปัญหา ไม่เพียงไม่หยุดวงจรเสื่อม แต่ยังเสี่ยงจะเร่งให้มันทวีความรุนแรงขึ้นด้วย

ในระดับภูมิภาค รายงาน Southeast Asian Social Cohesion Radar 2025 ระบุว่าสังคมในอาเซียนโดยรวมยังมีระดับ social cohesion ที่ถือว่ามั่นคง แต่สัญญาณเตือนจาก disinformation, hate speech และ polarization กำลังปรากฏชัดขึ้นในทุกประเทศ โดยเฉพาะในมิติความไว้วางใจต่อสถาบันและคุณภาพของพื้นที่สนทนาสาธารณะ (Leong, 2025; RSIS, 2025) ในกรอบธรรมาภิวัฒน์ สัญญาณเหล่านี้จึงไม่ใช่เพียง “ปัญหาสื่อสังคมออนไลน์” หากเป็นตัวชี้วัดเสื่อมทางวาจาในระดับโครงสร้าง สะท้อนว่ารัฐ ผู้นำ แพลตฟอร์ม และชุมชนร่วมกันปล่อยให้ “ตัณหา” เป็นตัวกำกับเทคโนโลยี มากกว่าจะจัดวางเทคโนโลยีให้อยู่ใต้ “ธรรม”

8.5.2 Algorithm และแพลตฟอร์มในฐานะวงจรเร่งเสื่อม

หากมุสาวาทในยุคโบราณแพร่ด้วยความเร็วของการบอกต่อ มุสาวาทในยุคดิจิทัลแพร่ด้วยความเร็วของ engagement algorithm ซึ่งถูกออกแบบมาเพื่อเพิ่มเวลาที่ผู้ใช้อยู่บนแพลตฟอร์ม มากกว่าจะถูกออกแบบเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตหรือคุณภาพของพื้นที่สาธารณะของพวกเขาเอง (Milli et al., 2025) ในการทำ algorithmic audit แบบ preregistered บนแพลตฟอร์ม X (เดิมคือ Twitter) Milli และคณะพบว่า เมื่อเทียบกับการเรียงโพสต์ตามลำดับเวลาแบบดั้งเดิม อัลกอริทึมที่จัดอันดับตาม engagement มีแนวโน้มขยายโพสต์ที่มีเนื้อหาทางอารมณ์รุนแรง เป็นปฏิปักษ์ต่อกลุ่มการเมืองฝั่งตรงข้าม และทำให้ผู้ใช้รู้สึกแย่ลงต่อ “ฝ่ายอื่น” อย่างมีนัยสำคัญ ทั้ง ๆ ที่เมื่อให้ผู้ใช้ไตร่ตรองอย่างมีสติ พวกเขาไม่ได้ต้องการเห็นโพสต์ประเภทนี้มากไปกว่าข่าวสารทั่วไปเลย

Milli และคณะจึงตั้งคำถามไว้อย่างเฉียบคมว่า

> *"The posts that users engage with on social media sometimes are not the ones that they value upon reflection. Should social media algorithms show users posts that they will engage with or posts that they explicitly say they want to see?"*
>
> *— Milli et al., PNAS Nexus, 2025*

คำถามแกนกลางในที่นี้จึงไม่ใช่แค่ปัญหาเชิงวิศวกรรมของการออกแบบอัลกอริทึม หากเป็นคำถามเชิงคุณค่า: แพลตฟอร์มควรจัดลำดับเนื้อหาตาม “สิ่งที่ผู้ใช้มีแนวโน้มจะกดไลก์หรือแชร์ในทันที” หรือ “สิ่งที่ผู้ใช้บอกว่าตนเองอยากเห็นเมื่อได้ไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้ว” การแยกแยะนี้สอดคล้องโดยตรงกับการแยก

ระหว่าง “ตัณหาฉันทะ” กับ “ธรรมฉันทะ” ในกรอบพุทธ คือระหว่างสิ่งที่ดึงดูดใจชั่วขณะ กับสิ่งที่ผู้ไตร่ตรองแล้วอยากให้ตนเองและสังคมเป็นไปในระยะยาว

จากมุมมองนี้ engagement-based algorithm อาจเข้าใจได้ว่าเป็นอัลกอริทึมที่ตอบสนองตัณหาฉันทะเป็นหลัก และในการทำเช่นนั้น มันก็ทำหน้าที่เป็นกลไกเร่งวงจรเสื่อมโดยอัตโนมัติ เพราะมันขยายทั้งมุสาวาท ปิสุณาวาจา และผรุสวาจา ให้มีพลังและมีความถี่มากกว่าที่จะเป็นไปได้ในสังคมก่อนยุคแพลตฟอร์ม ในความหมายของจักกวัตติสูตร แพลตฟอร์มดิจิทัลจึงไม่ได้เป็นเพียง “พื้นที่กลางที่เป็นกลาง” หากกำลังทำหน้าที่เสมือน “เครื่องมือปกครองใหม่” ที่อาจอยู่ใต้ธรรม หรืออยู่ใต้ตัณหา ขึ้นอยู่กับกรอบคุณค่าที่ใช้กำกับการออกแบบและการกำกับดูแล(Yan & Peng, 2025)

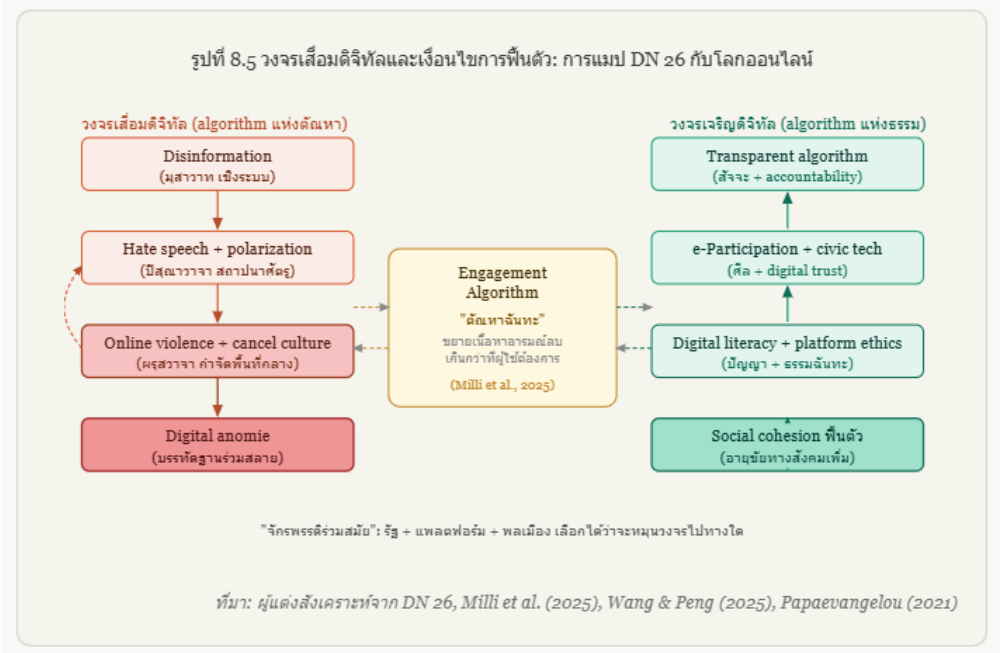
8.5.3 ใครคือจักรพรรดิร่วมสมัย

จักกวัตติสูตรระบุชัดว่าพระเจ้าจักรพรรดิทำหน้าที่เป็นตัวแปรต้นของวงจรเสื่อมหรือเจริญของสังคม แต่ในโลกดิจิทัล “ผู้ถือธรรม” หรือผู้กำหนดทิศทางของชีวิตสาธารณะไม่ได้มีหน้าเดียวเป็นกษัตริย์อีกต่อไป Papaevangelou ชี้ว่า platform governance ไม่ใช่ปัญหาเชิงเทคนิคของการออกแบบระบบเพียงอย่างเดียว หากเป็นปัญหาทางการเมืองและศีลธรรม ที่แกนกลางอยู่ที่คำถามว่า “ใครมีอำนาจนิยามว่าสิ่งใดถือว่ายอมรับได้ในชีวิตสาธารณะ” (Papaevangelou, 2021, p. 31)

> *"Platform governance is not just a technical problem; it is a political and moral problem about who has the power to define what is acceptable in public life."*
>
> — Papaevangelou, Open Research Europe, 2021

แพลตฟอร์มข้ามชาติอย่าง Meta, Google และ X จึงถือครองอำนาจในลักษณะที่ใกล้เคียงกับ “จักรพรรดิ” ในนิยามของ DN 26 เพราะสามารถกำหนดได้ว่าเนื้อหาใดจะถูกขยาย เสียงใดจะถูกได้ยิน และกลุ่มใดจะถูกทำให้มองเห็นหรือถูกดันไปอยู่ชายขอบ ต่างกันตรงที่ “จักรพรรดิแพลตฟอร์ม” เหล่านี้ไม่ได้ถูกผูกมัดด้วยจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ไม่มีโครงสร้างให้ประชาชนตรวจสอบอย่างแท้จริง และแทบไม่มีแรงจูงใจเชิงระบบที่จะเลือก “ธรรมฉันทะ” เหนือ “ตัณหาฉันทะ” ในการออกแบบอัลกอริทึมและนโยบายของตน

จากมุมมองนี้ ข้อเสนอของ Papaevangelou ที่เรียกร้อง “new governance imagination that puts citizens, not platforms, at the center” คือการเชิญชวนให้เรากลับไปคิดรูปแบบการปกครองดิจิทัลที่วางประชาชนไว้เป็นจุดศูนย์กลางของการใช้อำนาจ ซึ่งสอดคล้องอย่างน่าทึ่งกับโครงสร้างของจักรวรรดิวัตรที่กำหนดให้พระเจ้าจักรพรรดิต้องใช้ความมั่งคั่งและอำนาจเพื่อปกป้องและเกื้อกูลประชาชนเป็นหลัก มิใช่เพื่อขยายอำนาจของตนเอง ในแง่นี้ คำถาม “ใครคือจักรพรรดิร่วมสมัย” จึงไม่ใช่เพียงคำถามว่า “ใครมีอำนาจมากที่สุด” หากเป็นคำถามว่า “เราจะออกแบบโครงสร้างให้ผู้มีอำนาจดิจิทัลถูกผูกมัดด้วยธรรมะที่คุ้มครองประชาชนได้อย่างไร”

ภาพที่ 8- 6 วงจรเสื่อมดิจิทัลและเงื่อนไขการฟื้นตัว กับ โลกออนไลน์ ที่มา : (Yan & Peng, 2025)

รูปที่ 8.5 แสดงให้เห็นว่า engagement algorithm ไม่ใช่เพียง “เครื่องมือกลาง” ที่เป็นกลาง หากเป็นกลไกตัดสินใจที่สามารถขยาย “ตัณหาฉันทะ” เข้าสู่วงจรเสื่อมด้านซ้าย หรือขยาย “ธรรมฉันทะ” เข้าสู่วงจรเจริญด้านขวา ขึ้นอยู่กับว่าถูกออกแบบและกำกับภายใต้กรอบคุณค่าแบบใด ด้านซ้ายของรูปคือวงจรเสื่อมดิจิทัล—จาก disinformation ไปสู่ hate speech, ความรุนแรงออนไลน์ และภาวะ digital anomie—ซึ่งสอดคล้องกับห่วงโซ่ “มุสาวาท–ปิสุณาวาจา–ผรุสวาจา” ใน DN 26 ขณะที่ด้านขวาแสดงเงื่อนไขฟื้นตัว เช่น อัลกอริทึมที่โปร่งใส การมีส่วนร่วมพลเมืองผ่านเทคโนโลยี และการยกระดับจริยธรรมดิจิทัลซึ่งช่วยฟื้นทุนทางสังคมและความไว้วางใจร่วม (Yan & Peng, 2025)

ด้วยเหตุนี้ “จักรพรรดิร่วมสมัย” ในบรรทัดล่างของรูปจึงไม่ได้หมายถึงบุคคลคนเดียว หากหมายถึงระบบความรับผิดชอบร่วมระหว่างรัฐ แพลตฟอร์ม และ

พลเมือง ที่ร่วมกันเลือกว่าจะแปลงอัลกอริทึมให้เป็นเครื่องมือของตัณหาหรือของธรรมะ หากโครงสร้างการกำกับดูแลวางประชาชนและความยุติธรรมเป็นศูนย์กลาง วงจรฝั่งขวาจะมีโอกาสทำงานได้จริง แต่หากปล่อยให้อำนาจการตัดสินใจอยู่ในมือแพลตฟอร์มเพียงลำพังโดยไร้ธรรมาภิบาล วงจรเสื่อมฝั่งซ้ายก็มีแนวโน้มจะกลายเป็น “ค่าเริ่มต้น” ของสังคมดิจิทัล (Yan & Peng, 2025)

8.5.4 ดิจิทัลเยียวยา: หลักฐานการฟื้นฟูความไว้วางใจ

ศีลห้าในพุทธศาสนาไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นหลักจริยธรรมส่วนตัว แต่สามารถ “แปลงความหมาย” ให้เป็นกรอบจริยธรรมดิจิทัลที่ใช้ได้จริงในสังคมร่วมสมัยได้ Nguyen และ Kumar เสนอให้ตีความศีลข้อที่หนึ่ง (อหิงสา) เป็นหลักในการรับมือกับ cyberbullying และการโจมตีออนไลน์ ศีลข้อที่สอง (อทินนาทาน) เป็นกรอบสำหรับ digital piracy และการขโมยข้อมูล และศีลข้อที่สี่ (สัมมาวาจา) เป็นฐานของการต่อสู้กับ misinformation และ disinformation ในแพลตฟอร์มดิจิทัล (Nguyen & Kumar, 2024, pp. 7908–7909). กรอบนี้ไม่ได้เสนอให้ยกพุทธศาสนามาเป็นกฎหมายรัฐ แต่เสนอว่า หลักการเชิงคุณค่าที่สูตรวางไว้สามารถถูกใช้เป็น design principles ของ platform governance ที่ตอบสนอง “ธรรมฉันทะ” มากกว่าตามใจ “ตัณหาฉันทะ” ของทั้งผู้ใช้และผู้ให้บริการแพลตฟอร์ม

ในระดับเชิงประจักษ์ งานสังเคราะห์ล่าสุดยืนยันว่า e-participation สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกฟื้นฟูความไว้วางใจดิจิทัลได้จริง Sulaiman, Subriadi และ Muqtadiroh ทำ systematic literature review ตามกรอบ PRISMA โดยวิเคราะห์งานวิจัย 40 ชิ้นเกี่ยวกับ e-voting และการมีส่วนร่วมออนไลน์ และพบว่า e-participation ผ่านกลไกอย่าง online consultations และ feedback loops ทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือการเรียนรู้ทางสังคม” ที่ช่วยสร้าง digital trust และลด

แรงต้านต่อเทคโนโลยีการเลือกตั้งใหม่ ๆ ได้อย่างมีนัยสำคัญ (Sulaiman et al., 2026, pp. 244–252). ผลการวิเคราะห์ชี้ว่า ความพร้อมของประชาชนต่อประชาธิปไตยดิจิทัลไม่ได้เกิดจากเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับการออกแบบช่องทางให้ “ได้ลองมีส่วนร่วมจริง” ภายใต้เงื่อนไขที่ปลอดภัยและตรวจสอบได้

OECD เสริมมิตินี้จากมุมมองเทคโนโลยีเกิดใหม่ โดยชี้ว่าเทคโนโลยีอย่าง AI, blockchain และ virtual reality สามารถเพิ่มคุณภาพและความลึกของ civic participation ได้ก็ต่อเมื่ออยู่ภายใต้กรอบกำกับดูแลที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบเชิงสาธารณะอย่างจริงจัง (OECD, 2025, p. 3). รายงานดังกล่าวเสนอว่าเทคโนโลยีเหล่านี้ช่วยลดอุปสรรคการเข้าถึง เพิ่มขีดความสามารถของภาครัฐ และเสริมอำนาจให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายอย่างเข้าใจและตรวจสอบได้มากขึ้น — แต่จะทำได้ก็ต่อเมื่อ “ guardrails ” ด้านธรรมาภิบาลถูกออกแบบไว้อย่างรอบคอบ

หากแปลด้วยภาษาของจักกวัตติสูตร เทคโนโลยีดิจิทัลและเครื่องมืออย่าง AI หรือ blockchain จึงเปรียบได้กับ “ธรรมจักร” ที่สามารถหมุนไปในทิศทางใดก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าผู้นำ รัฐ และแพลตฟอร์มเลือกจะวางมันลงในระบบคุณค่าแบบใด: ถ้ากำกับด้วยตัณหา ก็ซ้ำเติมวงจรเสื่อม แต่หากกำกับด้วยธรรมฉันทะและกรอบธรรมาภิวัฒน์ ก็มีศักยภาพที่จะเป็นกลไกเยียวยาและฟื้นฟูความไว้วางใจร่วมกันในสังคมดิจิทัล

8.5.5 เงื่อนไขการกลับมาเจริญในยุคดิจิทัล

จักกวัตติสูตรระบุเงื่อนไขการฟื้นตัวไว้ในถ้อยคำที่กระชับแต่มีนัยลึกซึ้ง คือ “จงยึดมั่นในความจริง จงรักษาศีล” (ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค, DN 26). หากแปลใน

บริบทดิจิทัล “สัจจะ” ในระดับโครงสร้างหมายถึงอัลกอริทึมที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ รายงานผลกระทบของแพลตฟอร์มที่ผ่านการประเมินโดยหน่วยงานอิสระ และนโยบายสาธารณะที่ตั้งอยู่บนฐานหลักฐานมากกว่าอคติทางการเมือง (Milli et al., 2025; OECD, 2025). ส่วน “ศีล” ในระดับสถาบันหมายถึงความรับผิดชอบและความสามารถในการถูกตรวจสอบ (accountability) ที่วัดและติดตามได้จริง ไม่ใช่เพียงคำประกาศนโยบายหรือคำมั่นเชิงวาทกรรม (World Bank, 2024; OECD, 2022). การเปลี่ยนผ่านเช่นนี้จำเป็นต้องอาศัย “จักรพรรดิร่วมสมัย” ในหลายระดับพร้อมกัน: รัฐที่ออกแบบกฎหมายและกรอบกำกับดูแลโดยรับฟังสาธารณะ แพลตฟอร์มที่กล้าเปลี่ยนจาก engagement metrics ไปให้ความสำคัญกับ well-being metrics และพลเมืองที่มีทักษะและความรู้เพียงพอในการตรวจสอบทั้งสองฝ่าย (Nguyen & Kumar, 2024; Sulaiman et al., 2026)

โดยสรุป วงจรเสื่อมในยุคดิจิทัลสามารถมองได้ว่าเป็นรูปธรรมใหม่ของมุสาวาท–ปิสุณาวาจา–ผรุสวาจาใน DN 26 ซึ่งถูกขยายกำลังโดยอัลกอริทึมที่ให้รางวัลตัณหาฉันทะและภาวะ digital anomie ที่บ่อนเซาะบรรทัดฐานร่วมของสังคม (Yan & Peng, 2025; Milli et al., 2025). ในอีกด้านหนึ่ง หลักฐานจากงานวิจัยเกี่ยวกับ e-participation และ platform ethics แสดงให้เห็นว่าดิจิทัลสามารถทำหน้าที่เยียวยาความไว้วางใจได้ หากผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นรัฐ ผู้พัฒนาแพลตฟอร์ม หรือแกนนำชุมชน เลือกออกแบบระบบบนฐานของ “สัจจะ” และ “ศีล” มากกว่าบนฐานของแรงจูงใจเชิงตัณหา (OECD, 2025; Sulaiman et al., 2026; Nguyen & Kumar, 2024). การเปลี่ยนผ่านจาก “algorithm แห่งตัณหา” ไปสู่ “algorithm แห่งธรรม” จึงเป็นความท้าทายแกนกลางของธรรมาภิวัฒน์ในศตวรรษที่ 21 และเป็นกรอบคำถามที่หัวข้อถัดไปจะนำลงสู่บริบทสังคมไทยโดยตรง

ภายหลังจากที่บทนี้ได้วิเคราะห์วงจรเสื่อม–เจริญในเชิงทฤษฎี (8.2–8.3) เชิงประจักษ์ (8.4) และในบริบทดิจิทัล (8.5) แล้ว หัวข้อ 8.6 จะนำกรอบทั้งหมดมาประยุกต์ใช้กับกรณีของไทยโดยตรง ผ่านสามคำถามเชิงรูปธรรม ได้แก่ ไทยอยู่ ณ จุดใดบนกราฟเสื่อม–เจริญในปัจจุบัน จุดแข็งและจุดเปราะบางเชิงโครงสร้างของไทยคืออะไร และแนวทางตามกูฏทันตสูตรในการแก้ไขโครงสร้างเศรษฐกิจ–สังคมจะช่วยเร่งการฟื้นตัวได้อย่างไร ในบริบทที่ทุนทางสังคมยังแข็งแรง แต่ระบบธรรมาภิบาลยังต้องการการปฏิรูปอย่างเป็นระบบ (Putnam, 1993; OECD, 2022)

8.6 ทางเลือกของสังคมไทย: เราอยู่ช่วงไหนของกราฟจักกวัตติสูตร?

การวิเคราะห์ทั้งหมดในบทนี้มิได้มุ่งตอบเพียงคำถามเชิงทฤษฎี หากมุ่งไปสู่คำถามที่เป็นรูปธรรมและเร่งด่วนว่า สังคมหนึ่ง ๆ กำลังอยู่ ณ จุดใดบนกราฟเสื่อม–เจริญ และทางเลือกใดบ้างที่ยังเปิดอยู่ในเชิงโครงสร้าง. สำหรับสังคมไทย คำถามนี้ไม่ใช่เรื่องการคาดเดา เพราะมีข้อมูลเชิงประจักษ์จากหลายแหล่ง ที่สามารถอ่านร่วมกับกรอบ DN 26 และธรรมาภิวัฒน์ได้โดยตรง (เช่น CPI, WHR, WGI, ดัชนีทุนทางสังคม และแบบสำรวจเยาวชน). หัวข้อนี้จึงมีภารกิจสองประการควบคู่กัน คือ (1) วินิจฉัยตำแหน่งของไทยบนกราฟเสื่อม–เจริญด้วยหลักฐาน และ (2) ชี้ให้เห็นว่าจุดแข็งที่ยังมีอยู่ — ทั้งทุนทางสังคม ความเกื้อกูล และศักยภาพด้านดิจิทัล — สามารถกลายเป็นกลไกฟื้นตัวได้อย่างไร หากผู้นำในทุกระดับเลือก “หมุนจักรธรรม” แทนที่จะปล่อยให้มันหยุดนิ่ง

8.6.1 สังคมไทยบนกราฟเสื่อม–เจริญ: ภาพรวม จุดแข็ง และสัญญาณเตือน

สังคมไทยในช่วงปี 2568–2569 ไม่ได้อยู่ที่จุดใดจุดหนึ่งบนกราฟจักกวัตติสูตรอย่างชัดเจน หากอยู่ในภาวะที่ “สองแรงดึง” ทำงานพร้อมกัน แรงหนึ่งดึงลง

ตามวงจรเสื่อม และอีกแรงหนึ่งดึงกลับผ่านทุนทางสังคมที่ยังมีชีวิตอยู่จริงในระดับชุมชน. ข้อมูลด้านสุขภาพจิตจากองค์การอนามัยโลกประจำประเทศไทยระบุว่าระหว่างปี 2563–2567 คนไทยมากกว่าร้อยละ 8 มีระดับความเครียดสูง เกือบร้อยละ 10 อยู่ในกลุ่มเสี่ยงต่อภาวะซึมเศร้า และมากกว่าร้อยละ 5 เผชิญความเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย โดยอัตราในกลุ่มเยาวชนอายุต่ำกว่า 20 ปีสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประชากรรวมอย่างมีนัยสำคัญ. ในปี 2567 ประเทศไทยยังบันทึกเหตุการณ์ความรุนแรงเฉลี่ยราว 42 ครั้งต่อวัน ส่วนใหญ่เชื่อมโยงกับปัญหายาเสพติดและสุขภาพจิต. ในภาษาของ DN 26 ตัวเลขเหล่านี้สะท้อน “อายุขัยทางสังคมที่ลดลง” ในมิติสุขภาพจิตและความปลอดภัยสาธารณะ ไม่ใช่เพียงปัญหาปัจเจก

ในเชิงโครงสร้าง สัญญาณเตือนปรากฏชัดอย่างน้อยสามประการ. ประการแรก ไทยได้คะแนน CPI เพียง 33 จาก 100 คะแนน ในดัชนีปี 2025 และอยู่ที่อันดับ 116 จาก 182 ประเทศ ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยโลกและต่ำสุดในรอบราว 19 ปี สะท้อนการรับรู้ถึงคอร์รัปชันและการละทิ้งธรรมในระดับการปกครองสาธารณะที่วัดได้ (Transparency International, 2026). ประการที่สอง สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP อยู่ที่ประมาณ 88.4% ณ สิ้นปี 2567 ซึ่งนับว่าสูงในระดับภูมิภาค และข้อมูลของธนาคารแห่งประเทศไทยและ NESDC ระบุว่าประมาณ 40% ของครัวเรือนอยู่ในกลุ่มเปราะบางด้านหนี้ โดยเฉพาะครัวเรือนเยาวชนและวัยเริ่มทำงาน. ในภาษาของ DN 26 นี่คือ “ความยากจนเชิงโครงสร้าง” ที่ทำหน้าที่เป็นต้นเหตุในห่วงโซ่เสื่อม ไม่ใช่เพียงความจนเฉพาะราย. ประการที่สาม รายงานแนวโน้มสังคมไทยของ NESDC สะท้อนความเปราะบางของเยาวชนในมิติหนี้ส่วนบุคคล คุณภาพการศึกษา และความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง. สัญญาณทั้งสามจุดร่วมกันบ่งชี้ว่าไทยกำลังเคลื่อนตัวตามขาลงของกราฟ DN 26 ในบางมิติที่สำคัญ

ในอีกด้านหนึ่ง World Happiness Report 2025 ให้ภาพที่ถ่วงดุลได้อย่างน่าสนใจ: ไทยมีคะแนนความสุขเฉลี่ย 6.22 อยู่ในอันดับที่ 49 ของโลก ขยับขึ้น 9 อันดับจากปีก่อน และที่โดดเด่นเป็นพิเศษคืออยู่ในอันดับที่ 8 ของโลกในตัวชี้วัดด้าน social support ด้วยคะแนน 1.55 สะท้อนความสัมพันธ์และการเกื้อกูลระหว่างกันที่ยังเข้มแข็งในระดับครอบครัวและชุมชน (Helliwell et al., 2025; Foreign Office PRD, 2025). ทุนทางสังคมในระดับนี้คือหลักฐานว่าความเอื้อเฟื้อและการพึ่งพากันยังไม่ถูกทำลาย และในกรอบของ DN 26 นี่คือ “เงื่อนไขฟื้นตัว” ที่ยังดำรงอยู่

กล่าวโดยรวม สังคมไทยจึงอยู่ใน “จุดต่อสู้” (tipping point struggle) ระหว่างแรงเสื่อมเชิงโครงสร้างจากคอร์รัปชัน หนี้ครัวเรือน และความเปราะบางของเยาวชน กับแรงฟื้นตัวจากทุนทางสังคมและ social support ที่ยังแข็งแรง. ผลลัพธ์ของกราฟจักกวัตติสูตรสำหรับไทยในช่วงทศวรรษหน้า จึงขึ้นอยู่กับว่าระบบสถาบันจะสามารถแปลงทุนทางสังคมที่ยังเหลืออยู่ให้กลายเป็นนโยบายสาธารณะที่เป็นธรรมและสอดคล้องกับธรรมาภิวัฒน์ได้เพียงใด มากกว่าจะขึ้นอยู่กับตัวเลขเศรษฐกิจเพียงชุดเดียว

8.6.2 จุดแข็งของไทย: วัด สงฆ์ และหลักสังคหวัตถุในฐานะกลไกฟื้นตัว

ในบรรดาปัจจัยที่ทำให้สังคมไทยยังไม่เลื่อนลงตามกราฟเสื่อมอย่างสมบูรณ์ สถาบันวัดและคณะสงฆ์เป็นองค์ประกอบที่มักถูกมองข้ามในการวิเคราะห์เชิงนโยบาย ทั้งที่หลักฐานเชิงประจักษ์บ่งชี้ว่ามีน้ำหนักอย่างมีนัยสำคัญต่อความอยู่รอดของชุมชน. การศึกษาของ Teerawichitchainan และ Knodel ในกลุ่มผู้สูงอายุ 427 คนในจังหวัดนครปฐมพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมในวัดมีผลเชิงบวกต่อสุขภาพทั้งกายและใจมากกว่าการปฏิบัติธรรมส่วนตัวเพียงอย่างเดียว โดยโครงข่ายความสัมพันธ์ในวัดทำหน้าที่เสมือน “ระบบสวัสดิการชุมชน” ที่ไม่ต้องมีใครจ่ายเงิน

จัดตั้งขึ้นเป็นทางการ (Teerawichitchainan & Knodel, 2022, pp. 6–10). ผู้เขียนสรุปบทบาทของวัดไทยไว้อย่างชัดเจนว่า

> *"Buddhism has never been merely a private matter in Thailand. The temple is a social institution — a space where merit, mutual aid, and moral education converge to sustain the community through hardship."*
>
> *— Teerawichitchainan & Knodel, Journal of Population and Social Studies, 2022, p. 10*

ในระดับที่ลึกกว่ามิติของกิจกรรมและเครือข่าย หลักสังคหวัตถุ 4 ของพุทธศาสนา ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกระดับสถาบันได้จริง งานวิจัยเชิงปริมาณของพระครูธรรมรงค์ซึ่งใช้แบบจำลองโครงสร้างเชิงเส้น (LISREL) กับกลุ่มตัวอย่าง 435 คน พบว่าหลักสังคหวัตถุ 4 ทำหน้าที่เป็นตัวแปรคั่นกลางที่อธิบายความแปรปรวนของการพัฒนาสวัสดิการสาธารณะวิถีพุทธได้สูงถึง 95.20% (Phra Khru Thamrong, 2023). ตัวเลขนี้ชี้ให้เห็นว่าสงฆ์ไทยไม่ได้เป็นเพียงสถาบันศาสนาเชิงสัญลักษณ์ แต่มีโครงสร้างเชิงสถาบันที่สามารถ “รีเซ็ต” วงจรเสื่อมผ่านการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจ การช่วยเหลือกัน และการกระจายทรัพยากรในชุมชน. ในกรอบ DN 26 นี่สอดคล้องโดยตรงกับเงื่อนไขการฟื้นตัวที่เริ่มต้นจากการที่ผู้คนกลับมาสู่ความเกื้อกูลร่วมกันบนพื้นฐานของธรรม มากกว่าบนแรงจูงใจเชิงตัณหา

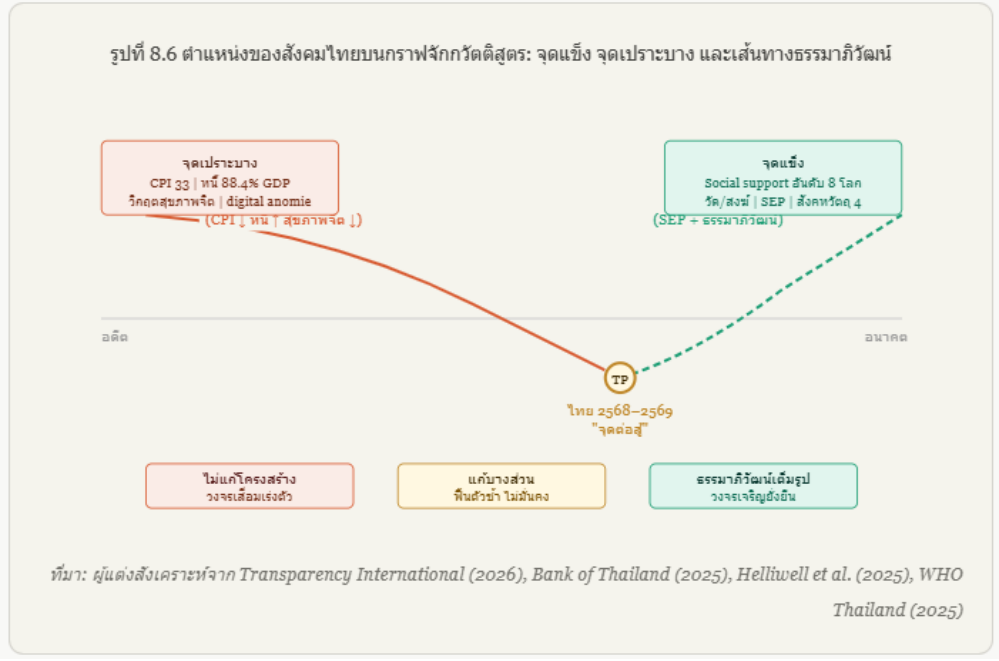
8.6.3 กูฏทันตสูตรและนัยเชิงโครงสร้าง: หากไม่แก้ต้นเหตุ วงจรเสื่อมจะเร่งตัว

กูฏทันตสูตร (DN 5) นำเสนอบทเรียนที่สอดคล้องกับสถานการณ์ไทยอย่างน่าสังเกต โดยพระพุทธเจ้าตรัสผ่านนิทานอุปมาว่า ในแผ่นดินที่มีโจรและมหาโจร การใช้กำลังปราบปรามไม่ใช่วิธีที่ถูกต้อง หากพระราชาควรให้พืชพันธุ์และอาหารแก่เกษตรกร ให้เงินทุนแก่ผู้ค้าขาย และกำหนดเงินเดือนแก่ข้าราชการ เพราะเมื่อประชาชนมีปัจจัยพื้นฐานเพียงพอ พวกเขาย่อมไม่จำเป็นต้องลักขโมย (Sujato, 2018, DN 5) หลักการนี้ไม่ได้ปฏิเสธกฎหมายและระเบียบวินัย แต่ยืนยันว่า การแก้ปัญหาที่โครงสร้างต้องมาก่อนการลงโทษ จึงจะเป็นลำดับเหตุปัจจัยที่ถูกต้อง

เมื่อนำหลักการนี้มาอ่านร่วมกับข้อมูลไทย นัยเชิงโครงสร้างยิ่งชัดเจนขึ้น หนี้ครัวเรือนที่ประมาณ 88.2–88.4% ของ GDP ณ ช่วงปลายปี 2567 ถึงต้นปี 2568 สะท้อนภาวะเปราะบางทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน ข้อมูลที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในรายงานสาธารณะยังชี้ว่าครัวเรือนจำนวนมากอยู่ในกลุ่มเปราะบางทางการเงิน ซึ่งสอดคล้องกับภาพของ “ความยากจนเชิงโครงสร้าง” ที่นโยบายยังแก้ไม่ถึงต้นเหตุ ในมิติเชิงเปรียบเทียบระหว่างประเทศ Leung และคณะ (2025) ยืนยันจากการวิเคราะห์ panel regression ใน 136 ประเทศว่า เมื่อคอร์รัปชันและความเหลื่อมล้ำเกิดพร้อมกัน ผลกระทบเชิงซ้อนต่อสุขภาวะประชากรจะรุนแรงที่สุดในกลุ่มประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลาง

เมื่ออ่านผ่านกรอบนี้ นโยบายที่เน้นการปราบปรามโดยไม่แก้โครงสร้างความยากจน เช่น การมุ่งจับกุมมากกว่าการฟื้นฟู การสร้างโอกาสทางอาชีพ หรือการเยียวยาครัวเรือนและชุมชน ย่อมเป็นตัวอย่างร่วมสมัยของสิ่งที่กูฏทันตสูตรเตือนไว้แล้ว (Sujato, 2018) ในทิศทางเดียวกัน งานวิจัยร่วมสมัยเกี่ยวกับการปราบปรามทางการเมืองและการควบคุมการประท้วงชี้ว่า การใช้มาตรการบังคับโดยไม่แก้ปัจจัย

ต้นเหตุสามารถกระตุ้นความรุนแรงตอบโต้ หรือทำให้ความขัดแย้งยืดเยื้อขึ้นได้ (Vasist et al., 2023) เพราะฉะนั้น ในกรอบของธรรมาภิวัฒน์ กูฏทันตสูตรจึงไม่ใช่เพียงคำสอนเชิงศีลธรรม หากเป็นคำเตือนเชิงนโยบายว่า หากรัฐไม่แก้เหตุแห่งความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง วงจรเสื่อมจะไม่เพียงดำเนินต่อไป แต่มีแนวโน้มเร่งตัวขึ้นด้วย

ภาพที่ 8- 7 ตำแหน่งของสังคมไทยบนกราฟจักกวัตติสูตร ที่มา : สังเคราะห์จาก Sujato (2018); The Nation Thailand (2026).

รูปที่ 8.6 สรุปภาพรวมว่าสังคมไทยในปี 2568–2569 อยู่ที่ “จุดต่อสู้” ระหว่างสองทิศทางบนกราฟจักกวัตติสูตร มากกว่าจะอยู่บนเส้นเสื่อมหรือเส้นเจริญเพียงด้านใดด้านหนึ่ง. เส้นโค้งด้านซ้ายแสดงแรงดึงลงจากวงจรเสื่อมซึ่งปรากฏผ่านจุดเปราะบางเชิงโครงสร้าง เช่น คะแนน CPI ที่ลดลง หนี้ครัวเรือนในระดับสูง และวิกฤตสุขภาพจิตและความรุนแรงในชีวิตประจำวัน. เส้นโค้งด้านขวาแสดงเส้นทางฟื้นตัวที่ยังเป็นไปได้ โดยมีจุดแข็งสำคัญคือระดับ social support ของไทยที่อยู่ใน

อันดับต้น ๆ ของโลก และทุนทางสังคม–ศาสนาที่สะท้อนบทบาทของวัด สงฆ์ และหลักสังคหวัตถุ 4. กล่องสามกล่องด้านล่างชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ผลลัพธ์ของกราฟไม่ได้ถูกกำหนดด้วย “ชะตากรรมของชาติ” แต่ขึ้นอยู่กับคุณภาพของการตัดสินใจเชิงนโยบายว่าจะปล่อยให้โครงสร้างปัจจุบันเร่งวงจรเสื่อม แก้ไขเพียงปลายเหตุ หรือใช้กรอบธรรมาภิวัฒน์ตาม DN 5 และ DN 26 เพื่อพลิกทุนทางสังคมให้กลายเป็นเส้นทางฟื้นตัวอย่างเป็นระบบ (The Nation Thailand, 2026).

8.6.4 ธรรมาภิวัฒน์และทางเลือกของไทย — บทสรุปบทที่ 8

หากมองหาคำตอบร่วมสมัยต่อโจทย์ที่จักกวัตติสูตรตั้งไว้ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) ของไทยคือหนึ่งในกรอบคิดที่มีความสอดคล้องทางทฤษฎีสูงที่สุด UNDP Thailand อธิบายว่า SEP ประกอบด้วยสามหลักการ ได้แก่ ความพอประมาณ เหตุผล และภูมิคุ้มกัน บนสองเงื่อนไขคือความรู้และคุณธรรม (UNDP Thailand, 2025). รายงานฉบับเดียวกันเน้นย้ำว่า

> *"The Sufficiency Economy Philosophy is not a formula for slow growth or withdrawal from the world. It is a navigation system for turbulent times — one that keeps human dignity and community resilience at the center of all decisions."*
>
> *— UNDP Thailand, 6th Thailand Human Development Report, 2025*

ในระดับสากล Pusaksrikit และ Assarut (2025) สังเคราะห์วรรณกรรมและพบ conceptual convergence ระหว่าง SEP กับ well-being economy, degrowth และ Buddhist economics ในสี่มิติหลัก ได้แก่ ความพอประมาณ ศีลธรรม ชุมชน และความยืดหยุ่น (resilience) ซึ่งทำให้ SEP ไม่ได้ปรากฏเพียงในฐานะนโยบายสาธารณะของไทยเท่านั้น แต่ในฐานะกรอบธรรมาภิวัฒน์ที่ถ่ายทอด

ข้ามวัฒนธรรมได้ (Pusaksrikit & Assarut, 2025). ในภาษาของ DN 26 SEP จึงเทียบได้กับ “จักรวรรดิวัตรร่วมสมัย” ที่วางคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมไว้เป็นแกนกลางของการตัดสินใจเชิงนโยบาย มากกว่าการเติบโตเชิงตัวเลขเพียงด้านเดียว.

บทที่ 8 เริ่มจากคำถามว่า “สังคมเจริญและเสื่อมได้เพราะอะไร” และค่อย ๆ ประกอบคำตอบขึ้นเป็นชั้น ๆ ตลอดหกหัวข้อ. หัวข้อ 8.1 ตั้งโจทย์ว่า “อายุขัยทางสังคม” เป็นตัวแปรเชิงโครงสร้างที่วัดได้ผ่าน social trust, well-being และ governance quality ไม่ใช่เพียงตัวเลขชีววิทยา. หัวข้อ 8.2 วิเคราะห์กลไกภายในของ DN 26 โดยเฉพาะวงจรเสื่อมห้าขั้น กลไก feedback loop ที่ทำให้วงจรเสื่อมทวีความรุนแรง และเงื่อนไข reset ที่สูตรระบุไว้. หัวข้อ 8.3 แสดงว่า Ibn Khaldun, Toynbee, Sorokin และ Durkheim ต่างบรรจบที่ข้อสรุปเดียวกันว่า internal moral collapse เป็นจุดเริ่มต้นของความเสื่อม ซึ่งยืนยันกรอบของ DN 26 จากหลายทิศทางทางทฤษฎี. หัวข้อ 8.4 แสดงให้เห็นว่าตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ร่วมสมัยอย่าง CPI, Gini, World Happiness Report และสัดส่วนหนี้ครัวเรือนสะท้อนวงจรเสื่อม–เจริญได้จริง โดยไทยอยู่ใน “ภาวะสองด้าน” ที่ CPI ต่ำแต่ social support สูง (Helliwell et al., 2025; Leung et al., 2025). หัวข้อ 8.5 ขยายกรอบสู่ยุคดิจิทัล โดยชี้ว่า engagement algorithm มีแนวโน้มขยาย “มุสาวาท ⟶ ปิสุณาวาจา ⟶ ผรุสวาจา” แต่ civic technology และ platform ethics ก็สามารถเป็นกลไกเยียวยาได้ (Milli et al., 2025). และหัวข้อ 8.6 ประยุกต์กรอบทั้งหมดกับสังคมไทยร่วมสมัย พบว่าไทยอยู่ใน “จุดต่อสู้” ที่มีทั้งสัญญาณเสื่อมเชิงโครงสร้างและทุนทางสังคมที่มีศักยภาพเป็นกลไกฟื้นตัวอย่างมีนัยสำคัญ (Leung et al., 2025; Helliwell et al., 2025).

ข้อค้นพบสำคัญที่สุดของบทนี้คือ จักกวัตติสูตรไม่ได้สอน fatalism หากแต่สอน conditionalism ความเสื่อมและความเจริญล้วนเกิดจากเงื่อนไขที่ปรับเปลี่ยนได้ด้วยการกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะการกระทำของผู้นำในทุกระดับ. คำถามจึงมิใช่ “ไทยจะเสื่อมหรือเจริญ” ในเชิงชะตากรรม หากเป็นคำถามว่า “ใครจะเป็นผู้หมุนจักรธรรมในศตวรรษที่ 21 และจะหมุนอย่างไร”.

คำถามนี้เองคือโจทย์ของบทที่ 9 ซึ่งจะขยายความ “มหายัญ” ในกูฏทันตสูตรให้กลายเป็นแบบจำลองร่วมสมัยสำหรับความร่วมมือระหว่างรัฐ วัด ชุมชน และแพลตฟอร์มดิจิทัล ในฐานะ “มหาสังฆทาน” แห่งยุคใหม่ที่จะยืดอายุขัยทางสังคม. บทที่ 9 จะเสนอ “เส้นทางธรรมาภิวัฒน์” เชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรม ตั้งแต่การปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจตามหลักกูฏทันตสูตร การกำกับแพลตฟอร์มด้วยจริยธรรมตามหลักสัมมาวาจา ไปจนถึงการฟื้นฟู “จักรธรรม” ในทุกระดับของสังคมไทย ดังที่ DN 26 ย้ำว่า

"ตราบใดที่ยังหมุนจักรธรรม พระราชานั้นย่อมไม่เสื่อม"

— ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค, จักกวัตติสูตร((DN 26), พระไตรปิฎก เล่ม 11

“จักรธรรม” ในที่นี้ไม่ใช่เพียงสัญลักษณ์ทางศาสนา แต่คือระบบคุณค่าที่ผู้นำเลือกใช้ในการปกครอง ได้แก่ ความยุติธรรม ความโปร่งใส การกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และการรับใช้ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน. ในบริบทสมัยใหม่ “การหมุนจักรธรรม” จึงหมายถึงการออกแบบนโยบายที่ตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของประชาชน การกำกับแพลตฟอร์มดิจิทัลด้วยหลักสัจจะ และการสร้างสถาบันที่ตรวจสอบได้. บทที่ 9 จะขยายความว่า “ผู้หมุนจักรธรรม” ในศตวรรษที่ 21 ไม่จำเป็นต้องเป็นกษัตริย์ หากคือทุกฝ่ายที่มีอำนาจกำหนดเงื่อนไขที่สังคมดำรง

อยู่ ไม่ว่าจะเป็นรัฐ ภาคเอกชน แพลตฟอร์มดิจิทัล ภาคประชาสังคม หรือชุมชนท้องถิ่น

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท

คำ / คำย่อ	คำอธิบาย	ความเชื่อมโยงกับ DN 26	ปรากฏใน
จักกวัตติสูตร Cakkavatti-Sīhanāda Sutta / DN 26	พระสูตรในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ว่าด้วยวงจรเสื่อม–เจริญของสังคมที่ผูกกับคุณธรรมของผู้นำ	แหล่งปฐมภูมิหลักของบทที่ 8 ทั้งบท	8.1–8.6
กูฏทันตสูตร Kūṭadantasutta / DN 5	พระสูตรว่าด้วยการแก้ปัญหาอาชญากรรมด้วยการแก้ความยากจนเชิงโครงสร้าง ไม่ใช่การลงโทษ	เงื่อนไข reset เชิงเศรษฐกิจ เปรียบเทียบกับ DN 26	8.2, 8.3, 8.6
อายุขัยทางสังคม Social lifespan / **āyu**	ความสามารถของสังคมในการดำรงความหมายร่วม ความไว้วางใจ และคุณภาพชีวิต ต่างจากอายุขัยชีววิทยา	ตัวแปรหลักของ DN 26 ที่สะท้อน "สุขภาพ" ของสังคม	8.1.1, 8.4, 8.6
adhammacariyā อธรรมจริยา	การประพฤติอธรรม การละทิ้งหลักธรรมของผู้นำ เป็นตัวแปรต้นของวงจรเสื่อม	จุดเริ่มต้นของห่วงโซ่เสื่อมห้าขั้น	8.2, 8.5
adānaอทาน	การไม่แจกจ่ายทรัพย์ การไม่กระจายทรัพยากรสู่ผู้ยากไร้ เป็นขั้นแรกของวงจรเสื่อม	สาเหตุโดยตรงของความยากจนในสูตร	8.2, 8.4
adinnādānaอทินนาทาน	การลักทรัพย์ การถือเอาสิ่งที่เจ้าของไม่ได้ให้ เป็นขั้นที่สองของวงจรเสื่อม	อาชญากรรมที่เกิดจากความยากจนในสูตร	8.2, 8.5
มุสาวาท Musāvāda	การพูดเท็จ การโกหก เป็นขั้นที่สามของวงจรเสื่อมในด้านวาจา	รูปแบบดิจิทัล: disinformation	8.2, 8.5
ปิสุณาวาจา Pisuṇāvācā	คำส่อเสียด คำยุยงให้แตกแยก	รูปแบบดิจิทัล: hate speech ระหว่างกลุ่ม	8.5
ผรุสวาจา Pharusāvācā	คำหยาบโลน คำพูดรุนแรงที่ทำลายพื้นที่กลาง	รูปแบบดิจิทัล: cancel culture เชิงก้าวร้าว	8.5
satthantara-kappaสัตถันตรกัป	ยุคแห่งสงครามและความรุนแรงแพร่ระบาด เป็นขั้นสุดท้ายก่อนวิกฤตในวงจรเสื่อม	จุดต่ำสุดก่อนจุดเปลี่ยนของวงจร	8.2

คำ / คำย่อ	คำอธิบาย	ความเชื่อมโยงกับ DN 26	ปรากฏใน
จักรวรรดิวัตร 12 ประการ Cakkavatti-vatta	หลักปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิที่ครองราชย์โดยธรรม เป็น "ตัวแปรแทรกเชิงสถาบัน" ที่หยุดวงจรเสื่อม	เงื่อนไขที่ทำให้วงจรเจริญดำรงอยู่	8.2, 8.5, 8.6
ธรรมฉันทะ	ความปรารถนาในสิ่งที่ดีงามเมื่อไตร่ตรองแล้ว ต่างจากตัณหาฉันทะ	เปรียบเทียบกับ algorithm ที่ออกแบบเพื่อ well-being	8.5
ตัณหาฉันทะ	ความปรารถนาที่ดึงดูดชั่วขณะโดยไม่ผ่านการไตร่ตรอง	เปรียบเทียบกับ engagement algorithm ที่ขยายอารมณ์ลบ	8.5
สังคหวัตถุ 4	หลักธรรมยึดเหนี่ยวสังคม ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา	กลไกฟื้นตัวของสังคมไทยผ่านสถาบันสงฆ์	8.6.2
จักรธรรม	ระบบคุณค่าที่ผู้นำใช้ปกครอง ได้แก่ ความยุติธรรม ความโปร่งใส การกระจายทรัพยากร และการรับใช้ส่วนรวม	เงื่อนไขที่ทำให้ผู้นำ "ไม่เสื่อม" ตาม DN 26	8.6.4
Dhammocracy / Dhammādhippateyya ธรรมาธิปไตย	ระบบการกำกับดูแลที่ยึดธรรมเป็นสูงสุด เสนอโดย San (2024) ในบริบทการปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	กรอบสถาบันที่ทำให้ reset ของวงจรเกิดขึ้นได้	8.2, 8.4
ธรรมาภิวัฒน์Dhammabhivatthan	กรอบการพัฒนาสังคมแบบบูรณาการที่ใช้หลักธรรมเป็นเลนส์วิเคราะห์นโยบาย — แกนกลางของหนังสือเล่มนี้	กรอบที่อ่านตัวชี้วัดทุกชุดในบทนี้	8.1–8.6
Polycrisis	ภาวะที่วิกฤตหลายระบบพันกันและมีผลกระทบทวีคูณ จน recovery capacity ถดถอยเชิงระบบ (Lawrence et al., 2024)	โครงสร้างเดียวกับ inter-systemic feedback loop ใน DN 26	8.1.2
Social death	ภาวะที่สังคมสูญเสียความสามารถในการสร้างความหมายร่วมและความไว้วางใจ แม้ประชากรยังมีชีวิตอยู่	รูปแบบของ "อายุขัยทางสังคมที่ลดลง" ใน DN 26	8.1.1

คำ / คำย่อ	คำอธิบาย	ความเชื่อมโยงกับ DN 26	ปรากฏใน
Feedback loop	กลไกที่แต่ละขั้นของวงจรเสริมกำลังขั้นก่อนหน้าและขั้นถัดไป ทำให้ปัญหาทวีความรุนแรง	กลไกหลักที่ทำให้วงจรเสื่อมใน DN 26 รุนแรงขึ้น	8.2, 8.3, 8.5
Tipping point	จุดพลิกที่เมื่อข้ามแล้วระบบเปลี่ยนสถานะอย่างรวดเร็วและย้อนกลับยาก	จุดที่ผู้นำสามารถหยุดหรือเร่งวงจรเสื่อมได้	8.1.1, 8.2, 8.6
Internal moral collapse	การสูญเสียค่านิยมร่วมและศีลธรรมส่วนรวมจากภายใน เป็นจุดร่วมของ Ibn Khaldun, Toynbee, Sorokin และ Durkheim	ตรงกับ "การละทิ้งธรรม" ใน DN 26	8.3
Asabiyyah	แนวคิดของ Ibn Khaldun ว่าด้วยพลังความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทางสังคม เมื่อเสื่อมถอยอารยธรรมจะล่มสลาย	เทียบได้กับ "ทุนทางสังคม" และ "ความสามัคคีทางศีลธรรม" ใน DN 26	8.3.1
Creative minority / Dominant minority	แนวคิดของ Toynbee: ชนชั้นนำที่สร้างสรรค์กลายเป็นชนชั้นนำที่ครองอำนาจและหยุดสร้างสรรค์	เทียบกับพระเจ้าจักรพรรดิที่ละทิ้งจักรวรรดิวัตร	8.3.1
Sensate / Ideational culture	แนวคิดของ Sorokin: วัฒนธรรมวัตถุนิยม vs. วัฒนธรรมจิตวิญญาณ วัฏจักรระหว่างสองขั้วนี้ขับเคลื่อนประวัติศาสตร์	Sensate dominance ตรงกับ "การละทิ้งธรรม" ใน DN 26	8.3.1
Anomie	แนวคิดของ Durkheim: ภาวะสูญเสียบรรทัดฐานทางสังคมเมื่อสังคมเปลี่ยนเร็วเกินไป เป็นคุณสมบัติของโครงสร้าง ไม่ใช่ปัจเจก	ตรงกับภาวะที่เกิดเมื่อผู้นำละทิ้งธรรมใน DN 26	8.3.2
Digital anomie	การสลายของบรรทัดฐานทางสังคมในพื้นที่ออนไลน์ที่ไม่มีสถาบันใดกำกับได้ชัดเจน (Wang & Peng, 2025)	รูปแบบดิจิทัลของการแพร่กระจาย adharma ใน DN 26	8.4.1, 8.5.2
Reflexive anomie / Normal anomie	สองรูปแบบของ anomie ร่วมสมัย: การตั้งคำถามกับบรรทัดฐานจนไม่	ขยายกรอบ Durkheim ใน DN 26	8.3.2

คำ / คำย่อ	คำอธิบาย	ความเชื่อมโยงกับ DN 26	ปรากฏใน
	สามารถยึดถือสิ่งใด vs. anomie ที่เป็นผลพลอยได้จากการพัฒนา		
Multidirectional karmic feedback	การที่กลไกเหตุปัจจัยทำงานพร้อมกันในมิติจิตวิทยา สังคม และนโยบาย โดยไม่มีมิติใดเป็นเพียงผลพลอยได้ (Zu, 2025)	อธิบายโครงสร้าง feedback loop ของ DN 26 ในเชิงปรัชญา	8.2, 8.3.3
Compounded effect	ผลกระทบทวีคูณเมื่อคอร์รัปชันและความเหลื่อมล้ำเกิดพร้อมกัน รุนแรงกว่าผลรวมของแต่ละส่วน (Leung et al., 2025)	สอดคล้องกับ nonlinear cascading ของวงจรเสื่อมใน DN 26	8.4.1, 8.6.3
Social lifespan	ความสามารถของสังคมในการดำรงชีวิตที่มีคุณค่าร่วมกัน วัดผ่าน well-being, trust, governance quality	การแปล "āyu" ในสูตรเป็นภาษาสังคมศาสตร์	8.1, 8.4, 8.6
Social cohesion	ความเหนียวแน่นทางสังคม วัดจากความไว้วางใจ การร่วมมือ และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน	ตัวแปรที่ถูกทำลายในวงจรเสื่อมและฟื้นคืนในวงจรเจริญ	8.3.2, 8.4, 8.5
Social capital	ทุนทางสังคม: เครือข่ายความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานที่อำนวยให้ความร่วมมือ (Putnam, 2000)	เทียบได้กับ Asabiyyah และเป็นกลไกฟื้นตัวของสังคมไทย	8.1, 8.4.2, 8.6
Social foundations framework	กรอบตัวชี้วัด well-being กว่า 200 รายการที่เชื่อม SDG 16 กับสุขภาวะและความเท่าเทียม (Kaur et al., 2023)	แมปกับสัญญาณเจริญใน DN 26 ได้โดยตรง	8.4.2
Reset mechanism	เงื่อนไขการฟื้นตัวที่สูตรระบุ: ผู้นำและประชาชนกลับมาถือศีลและธรรม	ต่างจากทฤษฎีวัฏจักรตะวันตกที่ไม่ระบุเงื่อนไขฟื้นตัวที่ชัดเจน	8.2, 8.3, 8.5
Engagement-based algorithm	อัลกอริทึมที่เพิ่มเวลาอยู่บนแพลตฟอร์มโดยขยายเนื้อหาที่กระตุ้น	กลไกเร่งวงจรเสื่อมในยุคดิจิทัล	8.5.2

คำ / คำย่อ	คำอธิบาย	ความเชื่อมโยงกับ DN 26	ปรากฏใน
	อารมณ์ ไม่ใช่เนื้อหาที่ผู้ใช้บอกว่าต้องการ		
Platform governance	การกำกับดูแลแพลตฟอร์มดิจิทัล เป็นปัญหาทางการเมืองและศีลธรรมว่าใครมีอำนาจกำหนดสิ่งที่ยอมรับได้ในชีวิตสาธารณะ	เทียบได้กับ "จักรวรรดิวัตร" ของจักรพรรดิร่วมสมัย	8.5.3
e-Participation	การมีส่วนร่วมทางการเมืองและนโยบายผ่านช่องทางดิจิทัล สร้าง digital trust และลดการต่อต้านประชาธิปไตยดิจิทัล	กลไกเยียวยาความไว้วางใจในยุคดิจิทัล	8.5.4
Altruistic love	แนวคิดของ Sorokin: พลังความรักและการเสียสละเพื่อส่วนรวมที่หล่อหลอมสังคมใหม่หลังวิกฤต Sensate	ตรงกับเงื่อนไข reset ใน DN 26	8.3.1
Conditionalism	มุมมองที่ว่าทุกปรากฏการณ์มีเงื่อนไขและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ต่างจาก fatalism ที่มองผลลัพธ์เป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้	สิ่งที่จักกวัตติสูตรสอนไม่ใช่ fatalism	8.2, 8.6.4
Institutional-Anomie Theory	ทฤษฎีของ Messner & Rosenfeld: เมื่อระบบเศรษฐกิจครอบงำสถาบันอื่น คุณค่าทางศีลธรรมจะเสื่อมถอย	อธิบายกลไกที่ความยากจนเชิงโครงสร้างผลิตอาชญากรรม	8.3.2
CPICorruption Perceptions Index	ดัชนีการรับรู้การทุจริตของ Transparency International วัด 0–100 (100 = สะอาดที่สุด)	ตัวชี้วัดการ "ละทิ้งธรรม" ระดับสถาบัน ไทย 33/100 (2025)	8.4.1, 8.6.1
WGIWorldwide Governance Indicators	ดัชนีธรรมาภิบาลของ World Bank วัด 6 มิติ รวมถึง Rule of Law และ Control of Corruption	วัด "สัญญาณเจริญ" ตามจักรวรรดิวัตรได้โดยตรง	8.4.2, 8.4.3
WHRWorld Happiness Report	รายงานความสุขโลกของ Oxford วัดคุณภาพชีวิตและ social support รายประเทศ	ตัวชี้วัด "อายุขัยทางสังคม" เชิงจิตวิสัย	8.4.2, 8.6.1
HDIHuman Development Index	ดัชนีการพัฒนามนุษย์ของ UNDP วัดสุขภาพ การศึกษา และรายได้	ตัวชี้วัด "อายุขัยทางสังคม" เชิงโครงสร้าง	8.1, 8.4

คำ / คำย่อ	คำอธิบาย	ความเชื่อมโยงกับ DN 26	ปรากฏใน
FSIFragile States Index	ดัชนีความเปราะบางของรัฐ (Fund for Peace) วัด 12 ตัวชี้วัดครอบคลุมสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง	empirical proxy ของ "อายุขัยทางสังคมที่ลดลง"	8.1.1
SDG 16Sustainable Development Goal 16	เป้าหมายการพัฒนายั่งยืนข้อ 16: สังคมสงบสุข ยุติธรรม และสถาบันที่มีประสิทธิภาพ	เชื่อมกับสัญญาณเจริญใน DN 26 ผ่าน social foundations framework	8.4.2, 8.4.3
SEPSufficiency Economy Philosophy	ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: 3 หลักการ (พอประมาณ เหตุผล ภูมิคุ้มกัน) + 2 เงื่อนไข (ความรู้ + คุณธรรม)	"จักรวรรดิวัตรร่วมสมัย" และ navigation system สำหรับยุควิกฤต	8.6.4
DNDīgha Nikāya	ทีฆนิกาย หมวดพระสูตรยาวในพระไตรปิฎกบาลีเถรวาท	แหล่งที่มาของ DN 26 (จักกวัตติสูตร) และ DN 5 (กูฏทันตสูตร)	8.1–8.6
LISREL	แบบจำลองสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling) ใช้ในงานวิจัยเชิงปริมาณ	วิธีการวิจัยที่ใช้ยืนยันนัยของสังคหวัตถุ 4 (Phra Khru Thamrong, 2023)	8.6.2
CPI ไทย 33/100	คะแนนดัชนีการรับรู้การทุจริตของไทยในปี 2025 อันดับ 116 จาก 182 ประเทศ ต่ำสุดในรอบ 19 ปี	ตัวชี้วัด "การละทิ้งธรรม" ระดับสถาบัน	8.4.1, 8.6.1
หนี้ครัวเรือน 88.4% GDP	หนี้ครัวเรือนไทยสิ้นปี 2567 (ลดเหลือ 86.8% ใน Q2/2568) ที่มา: Bank of Thailand (2025)	ความยากจนเชิงโครงสร้าง ต้นเหตุวงจรเสื่อมในบริบทไทย	8.4.1, 8.6.1
ครัวเรือนเปราะบาง 41%	สัดส่วนครัวเรือนไทยที่จัดอยู่ในกลุ่มเปราะบางทางการเงิน ที่มา: Bank of Thailand (2025)	ขนาดของ "ความยากจนเชิงโครงสร้าง" ในบริบทไทย	8.4.1, 8.6.1
WHR ไทยอันดับ 49	ไทยอยู่อันดับ 49 ด้วยคะแนน 6.22/10 ขยับขึ้น 9 อันดับ ที่มา: Helliwell et al. (2025)	สัญญาณเจริญด้านสุขภาวะรวม	8.4.2, 8.6.1
Social support อันดับ 8 โลก (1.55)	ไทยติดอันดับ 8 โลกด้านการสนับสนุนทางสังคม ที่มา: WHR 2025	ทุนทางสังคมที่เป็น "เงื่อนไขฟื้นตัว" ยังไม่ถูกทำลาย	8.4.2, 8.6.1

คำ / คำย่อ	คำอธิบาย	ความเชื่อมโยงกับ DN 26	ปรากฏใน
Perception of corruption 0.04	คะแนนตัวชี้วัดการรับรู้การทุจริตใน WHR 2025 ต่ำที่สุดในบรรดาตัวชี้วัดของไทย	ความขัดแย้ง: ทุนสังคมสูงแต่ธรรมาภิบาลอ่อน	8.4.2, 8.6.1
42 ครั้งต่อวัน	อัตราเหตุรุนแรงที่บันทึกในไทยเฉลี่ยต่อวัน ที่มา: WHO Thailand (2025)	ขั้นที่สี่ของวงจรเสื่อมใน DN 26 ในบริบทไทย	8.6.1
>8% / ~10% / >5%	สัดส่วนคนไทยที่มีความเครียดสูง / เสี่ยงซึมเศร้า / เสี่ยงฆ่าตัวตาย (2563–2567) ที่มา: WHO Thailand (2025)	"อายุขัยทางสังคมที่ลดลง" ในมิติสุขภาพจิต	8.6.1
95.20%	สัดส่วนความแปรปรวนของการพัฒนาสวัสดิการสาธารณะวิถีพุทธที่หลักสังคหวัตถุ 4 อธิบายได้ (Phra Khru Thamrong, 2023)	หลักฐานเชิงปริมาณของพลังสถาบันสงฆ์ไทย	8.6.2
สังคมสูงวัย / Super-aged society	ภาวะที่ประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่า 28% ของประชากรทั้งหมด ไทยคาดว่าจะถึงจุดนี้ภายในปี 2036	รูปแบบ "อายุขัยถดถอย" ในมิติประชากรศาสตร์	8.1.2
แก่ก่อนรวย Getting old before getting rich	ภาวะที่สังคมสูงวัยก่อนที่ระบบเศรษฐกิจจะมีความสามารถรองรับได้ ทำให้ความสามารถของรัฐถูกจำกัด	ข้อจำกัดของไทยในการแก้วงจรเสื่อม	8.1.2
Information disorder	การแพร่ระบาดของข้อมูลเท็จและข้อมูลบิดเบือนในระดับที่บั่นทอนความสามารถในการตัดสินใจร่วมกันของสังคม	รูปแบบดิจิทัลของ "มุสาวาท" ที่ขยาย anomie	8.1.2, 8.5
จักรพรรดิร่วมสมัย	แนวคิดที่ขยาย "พระเจ้าจักรพรรดิ" ใน DN 26 ให้ครอบคลุมรัฐ แพลตฟอร์มดิจิทัล ชุมชน และ algorithm ในฐานะผู้กำหนดเงื่อนไขที่สังคมดำรงอยู่	ผู้ที่มีอำนาจหมุนจักรธรรมหรือละทิ้งมันในยุคปัจจุบัน	8.5.3, 8.6
มหายัญแห่งอนาคต	การขยายความ "มหายัญ" ในกูฏทันตสูตรสู่บริบทร่วมสมัย: ความร่วมมือระหว่างรัฐ วัด ชุมชน และแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อยืดอายุขัยทางสังคม	โจทย์หลักของบทที่ 9 ที่ตามมา	8.6.4

คำ / คำย่อ	คำอธิบาย	ความเชื่อมโยงกับ DN 26	ปรากฏใน
สองด้าน (Two-faced)	ภาวะที่สังคมไทยมีทั้งสัญญาณเสื่อม (CPI ต่ำ หนี้สูง) และสัญญาณเจริญ (social support สูง) พร้อมกัน	ตำแหน่งของไทยบนกราฟ DN 26 ณ ปัจจุบัน	8.4.3, 8.6.1

รายการอ้างอิง

Alkhipov, S. (2019). Theories of social and legal cycles by O. Spengler and A. Toynbee. Electronic Supplement to the Russian Juridical Journal, (4), 5–17.

Arkhipov, S. (2019). Theories of social and legal cycles by O. Spengler and A. Toynbee. Electronic Supplement to the Russian Juridical Journal, (4), 5–17.

Bail, C. (2022). Breaking the social media prism: How to make our platforms less polarizing. Princeton University Press.

Bank of Thailand. (2025). Financial stability review 2025. Bank of Thailand.

Faizi, I., & Nayebi, H. (2023). Anomie theories of Durkheim and Merton. Comparative Sociology, 22(2), 280–297.

Foreign Office, Government Public Relations Department. (2025, March 24). Thailand's ranking in the World Happiness Report 2025. Thailand.prd.go.th. https://thailand.prd.go.th/en/content/category/detail/id/48/iid/376078

Fund for Peace. (2024). Fragile States Index annual report 2024: A world adrift. Fund for Peace.

Harris, E. J. (1994). Violence and disruption in society: A study of the early Buddhist texts (Wheel Publication No. 392/393). Buddhist Publication Society.

Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J.-E., Aknin, L. B., & Wang, S. (Eds.). (2025). World happiness report 2025. Wellbeing Research Centre, University of Oxford.

Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2024). Worldwide governance indicators: Methodology and 2024 update (Policy Research Working Paper WPS10952). World Bank.

Kaur, N., Rao, N., & Bryan, B. A. (2023). A review of socioeconomic indicators used to assess societal progress beyond GDP. Ecological Economics, 205, 107679.

Lawrence, M., Homer-Dixon, T., Janzwood, S., Rockström, J., Renn, O., & Donges, J. F. (2024). Global polycrisis: The causal mechanisms of crisis entanglement. Global Sustainability, 7, e6, 1–16.

Leong, C. H. (Ed.). (2025). Southeast Asian social cohesion radar report 2025. S. Rajaratnam School of International Studies, NTU.

Leung, C. K., Ko, J., Liang, F., & Ming, W. K. (2025). Economic inequality and corruption as social determinants of health. Social Sciences & Humanities Open, 12, 101686.

Loy, D. R. (2008). Money, sex, war, karma: Notes for a Buddhist revolution. Wisdom Publications.

Loy, D. R. (2011). The karma of poverty. In W. Schweiker, M. Johnson, & K. Jung (Eds.), Poverty and morality: Religious and secular perspectives (pp. 44–79). Cambridge University Press.

Mangone, E. (2022). Pitirim A. Sorokin and the reconstruction of humanity. Revista CENTRA, 1(1), 11–28.

Meshcheryakova, N. N., & Vasilenko, L. A. (2023). The new social developments of Durkheim and Merton theories on anomie in modern society. Social Evolution & History, 22(1), 102–120.

Midgley, J. (2014). Social development: Theory and practice. Sage Publications.

Milli, S., Carroll, M., Wang, Y., Pandey, S., Zhao, S., & Dragan, A. D. (2025). Engagement, user satisfaction, and the amplification of divisive content on social media. PNAS Nexus, 4(3), pgaf062. https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgaf062

NESDC. (2024). Share of total population older than 60 years old in Thailand, 2022–2040 [forecast data]. National Economic and Social Development Council.

NESDC. (2026). Thailand's social outlook: Q4/2025 and overview of 2025. National Economic and Social Development Council.

Nguyen Thuy Chi, & Satya Pal Kumar, P. D. (2024). Reinterpreting the Buddhist Five Precepts for digital ethics. Educational Administration: Theory and Practice, 30(1), 7907–7910.

OECD. (2025). Tackling civic participation challenges with emerging technologies (No. 62). OECD Publishing.

Papaevangelou, C. (2021). The existential stakes of platform governance: A critical literature review. Open Research Europe, 1, Article 31.

Pan, Q., & Li, X. (2024). Economic inequality weakens social cohesion: A three-level meta-analysis. Journal of Psychological Science, 47(6), 1456–1467.

Phra Khru Thamrong (Theerasak Theerasakkho). (2023). Development model on Buddhist-based public welfare management. Russian Law Journal, 11(3s).

Piya Tan. (2008). SD 36.10 Cakka,vatti Sīha,nāda Sutta (D 26/3:58–79). The Dharmafarers.

Pusaksrikit, T., & Assarut, N. (2025). Sufficiency economy across cultures. Sustainable Development, 33(5), e70314.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon & Schuster.

San, P. (2024). Buddhist governance and the concept of Dhammocracy in Southeast Asian political thought. Halduskultuur, 22(2), 26–49.

Saputra, A., & Arif, M. (2025). Rereading Ibn Khaldun's Asabiyyah as a critique of the crisis of modern civilisation. International Journal of Islamic Studies, 1(2), 101–110.

Sorokin, P. A. (1985). Social and cultural dynamics (abridged ed.). Transaction Publishers.

Sorokin, P. A. (1937/2017). Social and cultural dynamics. Routledge.

Spengler, O. (1991). The decline of the West (C. F. Atkinson, Trans.). Oxford University Press.

Sujato, B. (Trans.). (2018). Cakkavattisutta (DN 26). SuttaCentral. https://suttacentral.net/dn26/en/sujato

Sujato, B. (Trans.). (2018). Kūṭadantasutta (DN 5). SuttaCentral. https://suttacentral.net/dn5/en/sujato

Sulaiman, M. N., Subriadi, A. P., & Muqtadiroh, F. A. (2026). The role of e-participation in building public trust. Journal of Information Systems and Informatics, 8(1), 240–260.

Tahir, Z., & Nori, A. W. J. (2024b). Cyclical and linear progress in history: A comparative analysis of Ibn Khaldun, Hegel, and Toynbee. IJSSMER, 2(6), 119–136.

Tahir, Z., & Nuri, A. J. (2024a). Comparative perspectives on societal decline: Ibn Khaldun, Toynbee, and Hegel. HISTORICAL, 3(4), 431–446.

Tahir, Z., & Nuri, A. J. (2024c). Examining the impact of religion on civilization: Ibn Khaldun and Toynbee. DIROSAT, 2(2), 106–123.

Tan, P. (2010, rev. 2018). The Cakka,vatti Sīha,nāda Sutta (D 26) (SD 36.10). The Minding Centre.

Teerawichitchainan, B., & Knodel, J. (2022). Buddhist temples and social well-being of the Thai elderly. Journal of Population and Social Studies, 20(2), 1–12.

Thanissaro Bhikkhu. (Trans.). (2013). Cakkavatti Sutta: The wheel-turning emperor (DN 26). Access to Insight.

The Nation Thailand. (2026, February 9). Thailand slips to 116th in TI corruption index, score 33. The Nation. https://www.nationthailand.com/news/general/40062365

Transparency International. (2026). Corruption Perceptions Index 2025. Transparency International.

UNDP. (2024). Human Development Report 2023–24: Breaking the gridlock. UNDP.

UNDP Thailand. (2025). 6th Thailand Human Development Report. UNDP.

Vasist, P. N., Chatterjee, D., & Krishnan, S. (2023). The polarizing impact of political disinformation and hate speech. Information Systems Frontiers, 27, 1003–1028.

Walshe, M. (Trans.). (1995). The long discourses of the Buddha: A translation of the Dīgha Nikāya. Wisdom Publications.

Wang, J., & Peng, Y. (2025). Ethical analysis of anomie: From Durkheim to the digital age. Sociology Compass, 19(3), e70107.

WHO. (2023). Thailand's leadership and innovations towards healthy ageing. World Health Organization.

WHO Thailand. (2025). Mental health and social connection in Thailand. World Health Organization.

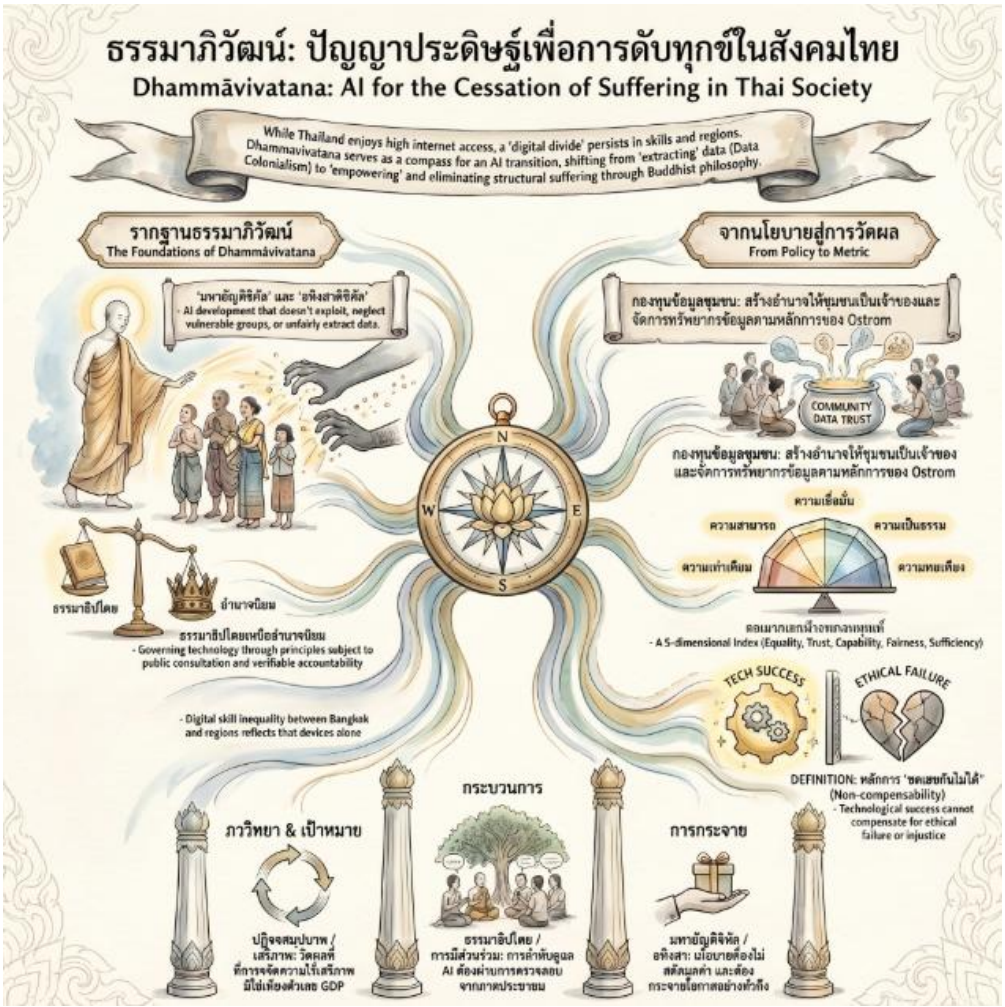
World Economic Forum. (2023). Global risks report 2023. World Economic Forum.

Yan, F., & Peng, Z. (2025). Ethical analysis of anomie: From Durkheim to the digital age. Sociology Compass, 19(8), e70107. https://doi.org/10.1111/soc4.70107

Zu, J. X. (2025). Care-based processual philosophy and the Cakkavattisutta. Journal of World Philosophies, 10, 1–34.

ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค. จักกวัตติสูตร((DN 26). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 11.

บทที่ 9

ธรรมาภิวัฒน์: ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการดับทุกข์ในสังคมไทย
Dhammāvivatana: AI for the Cessation of Suffering in Thai Society
While Thailand enjoys high internet access, a 'digital divide' persists in skills and regions. Dhammavivatana serves as a compass for an AI transition, shifting from 'extracting' data (Data Colonialism) to 'empowering' and eliminating structural suffering through Buddhist philosophy.
รากฐานธรรมาภิวัฒน์
The Foundations of Dhammāvivatana
จากนโยบายสู่การวัดผล
From Policy to Metric
'มหาอัญติจิตัล' และ 'อทิงสาติจิตัล'
- AI development that doesn't exploit, neglect vulnerable groups, or unfairly extract data.
กองทุนข้อมูลชุมชน: สร้างอำนาจให้ชุมชนเป็นเจ้าของและจัดการทรัพยากรข้อมูลตามหลักการของ Ostrom
COMMUNITY DATA TRUST
ธรรมาธิปไตย
อำนาจนิยม
ธรรมาธิปไตยเหนืออำนาจนิยม
- Governing technology through principles subject to public consultation and verifiable accountability
ความเชื่อมั่น
ความสามารถ
ความเป็นธรรม
ความเท่าเทียม
ความทยเทียง
- A 5-dimensional Index (Equality, Trust, Capability, Fairness, Sufficiency)
- Digital skill inequality between Bangkok and regions reflects that devices alone
TECH SUCCESS
ETHICAL FAILURE
DEFINITION: หลักการ 'ชดเชยกันไม่ได้' (Non-compensability)
- Technological success cannot compensate for ethical failure or injustice
ภาวิทยา & เป้าหมาย
กระบวนการ
การกระจาย
ปฏิจจสมุปบาท / เสรีภาพ: วัดผลที่การจัดความไร้เสรีภาพ มิใช่เพียงตัวเลข GDP
ธรรมาธิปไตย / การมีส่วนร่วม: การลำหับคุณ AI ต้องผ่านการตรวจสอบจากภาคประชาชน
มหาอัญติจิตัล / อทิงสา: นโยบายต้องไม่สดับแค่คำ และต้องกระจายโอกาสอย่างทั่วถึง

บทที่ 9

ธรรมาภิวัฒน์กับสังคมไทยในยุคดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์

Thammapiwat and Thai Society in the Age of Digital Technology and Artificial Intelligence

บทก่อนหน้าได้วางกูฏทันตสูตรเป็นฐานคิดเชิงปรัชญาสำหรับการพัฒนาคนและสังคม โดยเน้นว่าต้องเริ่มแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างก่อน แล้วจึงค่อยไปสู่พิธีกรรมหรือมาตรการเชิงสัญลักษณ์ บทที่ 9 นำกรอบนี้มารับมือกับโจทย์ใหญ่ร่วมสมัยของสังคมไทย นั่นคือการมาถึงของปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ซึ่งในเวลาเดียวกันเป็นทั้งเครื่องมือเพิ่มพูนศักยภาพของมนุษย์ และเป็นกลไกที่อาจตอกย้ำหรือผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำ

เนื้อหาของบทแบ่งเป็นสองส่วนหลัก ส่วนแรกคือหัวข้อ 9.1 ที่วิเคราะห์ภูมิทัศน์สังคมไทยในยุค AI ผ่านหลักฐานเชิงประจักษ์ห้าด้าน ได้แก่ 9.1.1 โอกาสและศักยภาพของ AI ในสังคมไทย ที่ชี้ให้เห็นความสำเร็จรูปธรรมของนวัตกรรมดิจิทัลภาครัฐและการเข้าถึงเทคโนโลยีในวงกว้าง 9.1.2 ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่และทักษะที่เผยให้เห็นรอยแยกซ้อนสองชั้นใต้ตัวเลขการเข้าถึงโดยรวม 9.1.3 ช่องว่างความไว้วางใจ ที่ชี้ว่า “ความเสี่ยงลึกที่สุด” ของยุค AI ไม่ใช่แค่การตกงาน แต่คือการสั่นคลอนความไว้วางใจต่อระบบ 9.1.4 ตลาดแรงงานและการพัฒนากำลังคน ที่ประเมินผลของเทคโนโลยีอัตโนมัติต่อการจ้างงานและช่องว่างบุคลากรของไทย และ 9.1.5 ทางเลือกเชิงนโยบายภายใต้กรอบธรรมาภิวัฒน์ ที่สังเคราะห์หลักฐานทั้งหมด

มาสู่ข้อสรุปว่า ผลลัพธ์ของ AI ถูกกำหนดโดยทางเลือกของสังคม มากกว่าจะถูกกำหนดโดยตัวเทคโนโลยีล้วน ๆ

ส่วนที่สองคือหัวข้อ 9.2 ซึ่งต่อยอดจากข้อค้นพบใน 9.1 ด้วยการนำปรัชญากูฏทันตสูตรและจักกวัตติสูตรมาผสานกับทฤษฎีการพัฒนาสากล เพื่อสร้างกรอบ “ธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล” ที่แปลหลักธรรมออกมาเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่จับต้องและปฏิบัติได้จริงสำหรับสังคมไทย

9.1 ภูมิทัศน์สังคมไทยในยุค AI: โอกาส ความเสี่ยง และทางเลือก

ก่อนที่หลักธรรมจะถูกแปลงเป็นนโยบาย หลักธรรมจำเป็นต้องเผชิญหน้ากับข้อเท็จจริงเสียก่อน หัวข้อนี้จึงทำหน้าที่เป็นฐานเชิงประจักษ์ของบททั้งบท โดยสำรวจภูมิทัศน์สังคมไทยในยุค AI ตามตรรกะสามขั้น ขั้นแรกคือการประเมิน “โอกาส” ว่าเทคโนโลยีดิจิทัลและ AI เปิดศักยภาพใดให้กับสังคมไทย (9.1.1) ขั้นที่สองคือการ “ชำแหละความเสี่ยง” ซึ่งซ้อนกันสามระดับ ไล่จากสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายไปสู่มิติที่มองเห็นยาก ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่และทักษะ (9.1.2) ช่องว่างความไว้วางใจ (9.1.3) และพลวัตของตลาดแรงงาน (9.1.4) ขั้นที่สามคือการ “ประมวลทางเลือก” ว่าภายใต้โอกาสและความเสี่ยงดังกล่าว สังคมไทยมีทางเลือกเชิงนโยบายใดบ้างเมื่อพิจารณาผ่านกรอบธรรมาภิวัฒน์ (9.1.5) การวิเคราะห์ทั้งห้าหัวข้อยืนอยู่บนหลักฐานวิจัยที่ผ่านการกลั่นกรอง ทั้งในระดับชาติและระดับสากล เพื่อให้ข้อเสนอเชิงปรัชญาในหัวข้อ 9.2 ยังคงตั้งมั่นอยู่บนพื้นดินของข้อเท็จจริง มิใช่ลอยอยู่เพียงในอุดมคติ

9.1.1 โอกาสและศักยภาพของ AI ในสังคมไทย

Development is freedom" — Amartya Sen (1999) ย้ำว่าการพัฒนาที่แท้คือการขยายเสรีภาพของมนุษย์ ไม่ใช่เพียงการทำให้ตัวเลขทางเศรษฐกิจสูงขึ้น หากนำหลักนี้มาส่องดูสังคมไทยในยุค AI ภาพแรกที่เห็นได้ชัดคือชุดของ "โอกาสเชิงรูปธรรม" ประเทศไทยมีอัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตอยู่ที่ร้อยละ 88 ของประชากร (DataReportal, 2024) ซึ่งเป็นฐานโครงสร้างพื้นฐานสำคัญสำหรับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและ AI ในวงกว้าง นวัตกรรมภาครัฐของไทยสะท้อนศักยภาพนี้ผ่านแพลตฟอร์ม Traffy Fondue ที่ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลจัดการเรื่องร้องเรียนของประชาชนไปแล้วกว่า 600,000 เรื่อง พลิกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองจากการรอรับบริการไปสู่การมีส่วนร่วมเชิงรุก (UNESCO, TDRI, & NXPO, 2025) ขณะเดียวกัน ในระดับโลก ร้อยละ 70 ของผู้ใช้เครื่องมือ AI อยู่ในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งตอกย้ำว่าเทคโนโลยีนี้มิได้เป็นทรัพย์สินของประเทศร่ำรวยเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป (UNDP, 2025a) ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว โอกาสจึงเปิดอยู่ตรงหน้าประเทศไทยที่จะใช้ AI ขยายเสรีภาพและศักยภาพของพลเมือง ทั้งในด้านบริการสาธารณะ การศึกษา และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ

9.1.2 ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่และทักษะ: รอยแยกใต้ตัวเลขการเข้าถึง

ทว่าเบื้องหลังตัวเลขการเข้าถึงที่ดูงดงาม ยังซ่อน "ความเหลื่อมล้ำสองชั้น" ที่ฝังลึกอยู่ ชั้นแรกคือความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ การวิเคราะห์เศรษฐมิติเชิงพื้นที่ระดับตำบลพบว่าความเหลื่อมล้ำดิจิทัลของไทยกระจุกตัวอย่างมีนัยสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (Charoenwong et al., 2024) สอดคล้องกับช่องว่างระดับโลกที่อัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในเขตเมืองอยู่ที่ร้อยละ 83 ขณะที่ในเขตชนบทต่ำกว่าร้อยละ 48 (UNDP, 2025a) ชั้นที่สองคือความเหลื่อมล้ำเชิงทักษะ ซึ่งรุนแรงกว่าการขาดแคลนอุปกรณ์ ผลสอบ PISA 2022 ชี้ให้เห็นช่องว่างผลสัมฤทธิ์

ระหว่างกรุงเทพมหานครกับภูมิภาคอื่นถึง 33.71 คะแนน โดยสมรรถนะดิจิทัล (digital competence) เป็นตัวแปรอธิบายสำคัญมากกว่าการมีหรือไม่มีอุปกรณ์ในครอบครอง (Banchuen et al., 2025) ข้อค้นพบนี้ท้าทายสมมติฐานเชิงนโยบายที่เน้น “แจกเครื่องมือ” โดยละเลยการพัฒนาทักษะ กลุ่มเปราะบาง ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุ ประชากรชนบท หรือชนกลุ่มน้อย เผชิญอุปสรรคการเข้าถึงอย่างต่อเนื่องและซ้อนทับหลายมิติ (PIER, 2025; UNESCO, TDRI, & NXPO, 2025) ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลของไทยจึงไม่อาจอธิบายได้เพียงในฐานะปัญหาการกระจายอุปกรณ์ หากเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ผูกพันกับภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และทุนมนุษย์อย่างแนบแน่น

ตัวเลขการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตที่ร้อยละ 88 บอกเพียงภาพรวมของประเทศ แต่ซ่อนรอยแยกสองชั้นที่ต้องเปิดเผยก่อนกำหนดนโยบายใดๆ ดังที่ภาพต่อไปนี้แสดง

ภาพที่ 9- 1 ภาพลวงตาของการเชื่อมต่อดิจิทัล

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Charoenwong et al. (2024), Banchuen et al. (2025) และ PIER (2025)

ภาพนี้ยืนยันว่านโยบายที่เน้นแจกอุปกรณ์โดยไม่พัฒนาทักษะคือการวิ่งผิดทาง ช่องว่างเชิงพื้นที่ที่กระจุกตัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ และช่องว่างเชิงทักษะที่สะท้อนในผลสอบ PISA 2022 ต่างต้องการการตอบสนองนโยบายที่แตกต่างกัน ความเสี่ยงที่ลึกกว่าซึ่งบทนี้วิเคราะห์ต่อไปคือสิ่งที่มองไม่เห็นจากตัวเลขการเข้าถึงแต่กัดกร่อนรากฐานของสังคมดิจิทัลอย่างเงียบๆ

9.1.3 ช่องว่างความไว้วางใจ: ความเสี่ยงที่ถูกมองข้าม

ความเสี่ยงที่ลึกที่สุดของยุค AI ไม่จำเป็นต้องตรงกับสิ่งที่สังคมหวาดกลัวมากที่สุด หากคือ “ช่องว่างความไว้วางใจ” (trust divide) งานวิจัยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชี้ว่าการรับรู้ด้านความเป็นธรรม (fairness) ความโปร่งใส (transparency) และความสามารถในการเยียวยา (redressability) สามารถอธิบายความแปรปรวนของระดับความไว้วางใจต่อ AI ได้ราวครึ่งหนึ่งของทั้งหมด กลไกของความเสี่ยงนี้ทำงานอย่างเงียบเชียบแต่กัดกร่อนลึกยิ่งกว่าการสูญเสียงาน เมื่อกลุ่มเปราะบางไม่ไว้วางใจระบบ พวกเขามักถอนตัวจากบริการดิจิทัล ไม่ยื่นคำร้องผ่านแพลตฟอร์ม ไม่ใช้บริการสุขภาพหรือสวัสดิการออนไลน์ และถูกผลักออกจากโอกาสซ้ำแล้วซ้ำเล่า ความเหลื่อมล้ำจึงผลิตซ้ำตัวเองผ่านพฤติกรรมการหลีกเลี่ยง มากกว่าผ่านการกีดกันอย่างเปิดเผย

ดังที่ Kate Crawford เตือนว่า “AI is neither artificial nor intelligent. It is made from natural resources and it is people who are performing the intelligence” ระบบ AI เป็นผลผลิตของมนุษย์ สะท้อนอคติของมนุษย์ และต้องรับผิดตอบต่อมนุษย์เสมอ การออกแบบระบบที่มีความเป็นธรรม โปร่งใส และมีกลไกเยียวยาที่เข้าถึงได้จริง จึงเป็น “เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง” ของความไว้วางใจ ไม่ใช่เพียงคุณสมบัติเสริมที่เพิ่มเข้ามาทีหลัง Crawford (2021)

ภาพต่อไปนี้แสดงกลไกของ 'ช่องว่างความไว้วางใจ' ซึ่งทำงานเงียบกว่าการสูญเสียงาน แต่กัดกร่อนพื้นฐานของสังคมดิจิทัลลึกกว่า เมื่อกลุ่มเปราะบางไม่ไว้วางใจระบบ AI พวกเขาถอนตัวจากโอกาสซ้ำสอง

ภาพที่ 9- 2 ความไว้วางใจ — วงจรความเสี่ยงที่เงียบที่สุดในยุค AI

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Chew (2026) และ Crawford (2021)

ภาพนี้เผยให้เห็นว่าความไว้วางใจมิใช่ผลลัพธ์ที่ตามมาเมื่อเทคโนโลยีดี แต่เป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ต้องออกแบบตั้งแต่ต้น ความเป็นธรรม ความโปร่งใส และความสามารถในการเยียวยาอธิบายความแปรปรวนของความไว้วางใจได้ถึงร้อยละ 50 ก่อนที่บทจะเคลื่อนสู่มิติตลาดแรงงานซึ่งเสี่ยงต่อการสร้างความแตกขั้วเชิงโครงสร้างที่ต้องการคำตอบเชิงนโยบายที่แตกต่างออกไป

9.1.4 ตลาดแรงงานและการพัฒนากำลังคน: จากความกลัวสู่ข้อเท็จจริง

Kate

ในวาทกรรมสาธารณะ AI มักถูกจินตนาการในฐานะ “ผู้มาแย่งงาน” ทว่าเมื่อหันมาดูหลักฐานเชิงประจักษ์ในบริบทไทย ภาพที่ปรากฏซับซ้อนกว่านั้น การศึกษาของธนาคารโลกเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกและแปซิฟิกพบว่า การใช้

หุ่นยนต์ในภาคการผลิตมีแนวโน้มเพิ่มการจ้างงานโดยรวม ผ่านการเพิ่มผลิตภาพและขยายขนาดการผลิต แม้จะทดแทนแรงงานในงานรูทีนบางประเภทก็ตาม ผลลัพธ์ในภาพใหญ่จึงโน้มไปทางการ “ยกระดับทักษะ” (upskilling) มากกว่าการทำลายงานโดยตรง

สำหรับประเทศไทย รายงานประเมินความพร้อมด้าน AI ระบุว่าช่องว่างสำคัญอยู่ที่ “การขาดแคลนบุคลากร” มากกว่าการล้นเกินของแรงงาน โดยประเมินว่าประเทศไทยยังขาดบุคลากรด้าน AI ราว 80,000 คน ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการขยายตัวของนวัตกรรมและความสามารถในการกำกับดูแลเทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน เมื่อพิจารณาควบคู่กับวิกฤตทักษะและสมรรถนะดิจิทัลที่ต่ำในประชากรวัยเรียนและวัยแรงงานส่วนใหญ่ ภาพที่ชัดขึ้นคือความเสี่ยงของ “ตลาดแรงงานสองความเร็ว” แรงงานในเมืองที่มีทุนมนุษย์สูงและมีโอกาสเข้าถึงการฝึกทักษะใหม่สามารถเก็บเกี่ยวประโยชน์จาก AI ในฐานะเครื่องมือเพิ่มผลิตภาพ ขณะที่แรงงานชนบทและกลุ่มเปราะบางเสี่ยงจะถูกทิ้งไว้ข้างหลัง ทั้งจากการขาดทักษะดิจิทัลพื้นฐานและจากการไม่มีช่องทางเข้าสู่เส้นทางอาชีพใหม่ที่ AI เปิดขึ้น(UNESCO, TDRI, & NXPO, 2025)

หลักฐานเชิงประจักษ์เกี่ยวกับตลาดแรงงานไทยในยุค AI ชี้ชัดว่าภาพไม่ได้เป็นสีดำหรือขาวตามที่วาทกรรมสาธารณะนำเสนอ ภาพต่อไปนี้สรุปข้อค้นพบที่สำคัญและนัยเชิงนโยบายที่ตามมา

ภาพที่ 9- 3 ตลาดแรงงาน : คอขวดเชิงยุทธศาสตร์ของบุคลากร AI

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก World Bank (2025a) และ NECTEC, UNESCO, & TDRI (2025)

ภาพนี้แสดงให้เห็นว่าการตอบสนองเชิงนโยบายต้องทำพร้อมกันสองด้าน ด้านหนึ่งคือการเร่งผลิตบุคลากร AI เพื่อปิดช่องว่าง 80,000 ตำแหน่ง และอีกด้านหนึ่งคือการกระจายโอกาสการยกระดับทักษะแรงงานชนบทเพื่อป้องกันตลาดแรงงานสองความเร็ว หลักฐานทั้งสี่ประเด็นนำไปสู่คำถามสูงสุดว่า สังคมไทยจะเลือกทิศทางใดสำหรับ AI และยึดหลักการใดเป็นเข็มทิศ

9.1.5 ทางเลือกเชิงนโยบายภายใต้กรอบธรรมาภิวัฒน์

หลักฐานทั้งสี่ประเด็นนำไปสู่ข้อสรุปเชิงทฤษฎีเดียวกันว่า AI จะไม่ลดความเหลื่อมล้ำให้อัตโนมัติ รายงานการพัฒนามนุษย์ปี 2025 ชี้ว่าดัชนีการพัฒนามนุษย์โลกกำลังอยู่ในภาวะชะงักงัน และผลลัพธ์ของ AI ขึ้นอยู่กับ “ทางเลือก” เชิงนโยบายมากกว่าตัวเทคโนโลยีเอง (UNDP, 2025b) ความเสี่ยงด้านความเหลื่อมล้ำปรากฏอย่างเด่นชัดในสามมิติ ได้แก่ การเข้าถึง ความสามารถในการใช้ และอำนาจในการกำหนดทิศทางเทคโนโลยี (UNDP, 2025a) ทางเลือกของไทยจึงจำเป็นต้อง

ประกอบด้วยสามองค์ประกอบที่สอดรับกัน คือ หนึ่ง การลงทุนในสมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มเปราะบางเพื่อปิดรอยแยกใน 9.1.2 สอง การพัฒนากำลังคนด้าน AI อย่างเป็นระบบเพื่อแก้คอขวดใน 9.1.4 และสาม การวางหลักจริยธรรมกำกับที่ครอบคลุมมิติของประโยชน์ การไม่ก่อโทษ ความเป็นอิสระ ความเป็นธรรม และความสามารถอธิบายได้ เพื่อวางฐานความไว้วางใจตามที่วิเคราะห์ไว้ใน 9.1.3 (Floridi et al., 2019; UNESCO, TDRI, & NXPO, 2025; World Bank, 2025)

เมื่อสังเคราะห์ภายใต้กรอบธรรมาภิวัฒน์ ภูมิทัศน์ทั้งหมดยืนยันสาระสำคัญของกูฏทันตสูตรที่ว่า “มหายัญนั้น ไม่ต้องฆ่าสัตว์ ไม่ต้องโค่นไม้ ไม่ต้องทำลายไร่นา” มหายัญดิจิทัลของไทยจึงต้องหมายถึงการพัฒนาที่ไม่ทำลายผู้คน ไม่ทอดทิ้งชุมชน และไม่สังเวยกลุ่มเปราะบางบนแท่นบูชาแห่งประสิทธิภาพ ทางเลือกของไทยจึงมิใช่การเลือกระหว่าง “รับ” หรือ “ปฏิเสธ” AI หากคือการเลือกว่าจะให้ AI รับใช้การขยายเสรีภาพและศักดิ์ศรีของมนุษย์ทุกกลุ่ม หรือปล่อยให้กลไกตลาดผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำในรูปแบบใหม่

อย่างไรก็ดี ข้อสรุปที่ว่า “ผลลัพธ์ขึ้นอยู่กับทางเลือก” ยังเปิดคำถามที่ลึกไปกว่านั้น คือทางเลือกเหล่านั้นควรยึด “หลักการใด” เป็นเข็มทิศ และ “ใคร” คือผู้มีอำนาจเลือก คำถามนี้พาเรากลับสู่หัวใจของพุทธปรัชญาว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับธรรม หัวข้อ 9.2 จะตอบคำถามดังกล่าวผ่านการสังเคราะห์กูฏทันตสูตร ซึ่งวางหลักการพัฒนาที่มุ่งแก้เหตุก่อนผล เข้ากับจักกวัตติสูตร ซึ่งเน้นหลักธรรมาธิปไตยเหนืออำนาจนิยม และเชื่อมโยงทั้งสองพระสูตรเข้ากับทฤษฎีการพัฒนาสากล เพื่อยกระดับข้อค้นพบเชิงประจักษ์ใน 9.1 ให้กลายเป็นกรอบ “ธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล” ที่ทำหน้าที่ทั้งเป็นเข็มทิศเชิงคุณค่าและเป็นแนวปฏิบัติเชิงนโยบายสำหรับสังคมไทย

9.2 ธรรมาภิวัฒน์: การสังเคราะห์ปรัชญาพุทธกับทฤษฎีการพัฒนาสากล

"เธอจงยึดธรรมเป็นใหญ่ สักการะธรรม เคารพธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นตราชู จัดการอารักขาคุ้มครองอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่า" (Walshe, 1995) พระพุทธพจน์จากจักกวัตติสูตรบทนี้วางหลักการปกครองไว้บน "ธรรม" มิใช่บนอำนาจหรือบุคคล และเป็นจุดตั้งต้นของภารกิจเชิงทฤษฎีในหัวข้อนี้ วรรณกรรมที่เชื่อมโยงพุทธธรรมกับทฤษฎีการพัฒนามีอยู่ไม่น้อย แต่โดยมากเชื่อมกันแบบ "แยกส่วน" Payutto (1994) วางหลักเศรษฐศาสตร์พุทธ Schumacher (1973) เสนอเทคโนโลยีที่เหมาะสม ขณะที่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงถูกเชื่อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนผ่านงานของ UNESCO (2013) ทว่า ยังไม่มีงานใดบูรณาการองค์ความรู้เหล่านี้เข้ากับพระสูตรที่ว่าด้วยการพัฒนาสังคมโดยตรงอย่างกูฏทันตสูตรและจักกวัตติสูตร และเชื่อมเข้ากับทฤษฎีการพัฒนาร่วมสมัยอย่างเป็นระบบ

หัวข้อนี้จึงเสนอ "กรอบธรรมาภิวัฒน์" (Dhammāvivatana Framework) ในฐานะกรอบบูรณาการสี่มิติ ได้แก่ มิติภววิทยา มิติเป้าหมาย มิติกระบวนการ และมิติการกระจาย โดยอาศัยการสังเคราะห์หกประเด็นหลักผ่านมโนทัศน์เชื่อมโยงสามประการ คือ มหายัญดิจิทัล อหิงสาดิจิทัล และความพอเพียงในฐานะเกณฑ์ขั้นต่ำของความสามารถมนุษย์

ประเด็นแรก ว่าด้วยเป้าหมายของการพัฒนา กูฏทันตสูตรเล่าถึงพราหมณ์ปุโรหิตผู้กราบทูลพระเจ้ามหาวิชิตราชว่า การปราบโจรผู้ร้ายด้วยการประหารหรือจองจำมีแต่จะทำให้ปัญหาลุกลาม ทางที่ถูกต้องคือ "พระองค์จงพระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่ผู้ขะมักเขม้นในกสิกรรม จงพระราชทานทุนแก่ผู้ขะมักเขม้นในพาณิชยกรรม จงพระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการ" (Walshe, 1995)

ข้อความนี้ไม่ใช่เพียงคำแนะนำเชิงเทคนิค หากเป็นการนิยามเป้าหมายของการพัฒนาใหม่ทั้งหมด คือสวัสดิภาพที่ยั่งยืนของประชาชนผ่านการขจัดเหตุแห่งทุกข์เชิงโครงสร้าง (MCU, 2018) เป้าหมายเดียวกันนี้ปรากฏในงานของ Sen (1999) ผู้ประกาศว่า “Development consists of the removal of various types of unfreedoms” การพัฒนาคือการขจัดความไร้เสรีภาพ มิใช่การสะสมความมั่งคั่งเพียงอย่างเดียว

ความสอดคล้องของสองกรอบคิดอยู่ที่จุดร่วมสำคัญสองประการ คือ ทั้งคู่ปฏิเสธการวัดความเจริญด้วยตัวเลขผลผลิต และทั้งคู่ให้นิยาม “การพัฒนาเชิงลบ” (negative definition) ว่าเป็นการขจัดอุปสรรค มากกว่าการเพิ่มพูนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อย่างไรก็ดี ความตึงเครียดระหว่างสองกรอบก็มีอยู่จริงและต้องยอมรับอย่างตรงไปตรงมา Sen วางน้ำหนักที่ภาวะกระทำการของปัจเจก (individual agency) ขณะที่พุทธธรรมมองมนุษย์ผ่านปฏิจจสมุปบาท ความเป็นปัจเจกจึงถูกเข้าใจในฐานะกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่พึ่งพิงกัน และการพัฒนาที่แท้รวมถึงการลดตัณหา มิใช่การสนองความต้องการอย่างไม่รู้จบ

หนังสือเล่มนี้เสนอว่าความตึงเครียดดังกล่าวสามารถคลี่คลายได้ หากอ่าน Capability Approach ผ่านบริบทนอกตะวันตก ดังที่ Robeyns (2017) ยืนยันว่ากรอบความสามารถเปิดกว้างต่อการตีความเชิงสัมพันธ์ ภาวะกระทำการของปัจเจกจึงดำรงอยู่ได้ภายในกรอบความพึ่งพิงอาศัยกัน มิใช่อยู่ตรงข้ามกัน

ประเด็นที่สอง ว่าด้วยบทบาทของรัฐ หลักธรรมาธิปไตยจากจักกวัตติสูตรที่ยกมาข้างต้นมักถูกตีความตามจารีตว่าหมายถึงการปกครองโดยผู้ทรงคุณธรรม การตีความเช่นนี้เสี่ยงต่อการถูกนำไปใช้อ้างความชอบธรรมให้แก่ชนชั้นนำที่อ้างตนว่ามีธรรม หัวข้อนี้จึงเสนอการอ่านใหม่โดยอาศัยงานวิชาการร่วมสมัยซึ่งชี้ว่า ประเพณีสงฆ์ในพุทธศาสนาเป็นรูปแบบหนึ่งของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

(deliberative democracy) ที่เก่าแก่ที่สุดในโลก (SSRC, 2025) เมื่ออ่านธรรมาธิปไตยผ่านแว่นนี้ “การยึดธรรมเป็นใหญ่” หมายถึงการปกครองด้วยหลักการที่ผ่านการปรึกษาหารือสาธารณะ มิใช่การปกครองโดยบุคคลผู้แอบอ้างคุณธรรม ธรรมในที่นี้คือหลักการที่เปิดต่อการตรวจสอบ ถกเถียง และทบทวนโดยสาธารณะ

การอ่านในทิศทางนี้ทำให้ธรรมาธิปไตยสามารถเชื่อมเข้ากับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากลและหลักนิติธรรมสมัยใหม่ได้อย่างสอดคล้อง และตอบโจทย์ช่องว่างความไว้วางใจที่วิเคราะห์ไว้ใน 9.1.3 โดยตรง เพราะความไว้วางใจมิได้เกิดจากบารมีของผู้นำ หากเกิดจากกระบวนการที่เป็นธรรม โปร่งใส และตรวจสอบได้

ประเด็นที่สาม ว่าด้วยการจัดการความเหลื่อมล้ำ จักกวัตติสูตรบรรยายวัฏจักรความเสื่อมของสังคมไว้อย่างแหลมคมว่า “เมื่อไม่ให้ทรัพย์แก่คนยากไร้ ความยากจนก็แพร่หลาย เมื่อความยากจนแพร่หลาย การลักขโมยก็แพร่หลาย เมื่อการลักขโมยแพร่หลาย การประหัตประหารก็แพร่หลาย” (Walshe, 1995) ตรรกะของพระสูตรชัดเจน ความเหลื่อมล้ำที่ถูกปล่อยปละมิได้หยุดอยู่ที่ความยากจน หากลุกลามเป็นอาชญากรรม ความรุนแรง และการล่มสลายของศีลธรรมทางสังคมทั้งระบบ

ข้อวินิจฉัยเมื่อกว่าสองพันปีนี้สอดรับกับกรอบการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม (Just Transition) ซึ่งยืนยันว่าความเสมอภาคและความยุติธรรมต้องถูกบรรจุอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านตั้งแต่ต้น มิใช่สิ่งที่ค่อยตามแก้ภายหลัง (Newell & Mulvaney, 2013) จากการบรรจบกันนี้ หนังสือจึงเสนอมโนทัศน์เชื่อมโยงตัวแรก คือ “มหายัญดิจิทัล” หมายถึงการเปลี่ยนผ่านสู่ยุค AI ที่ออกแบบมาเพื่อ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” ตั้งแต่ระดับโครงสร้าง ประกอบด้วยตาข่ายความปลอดภัยทางสังคมสำหรับผู้ได้รับผลกระทบ และการพัฒนาทักษะใหม่ในฐานะการลงทุนทางสังคม เช่นเดียวกับที่พระเจ้ามหาวิชิตราชพระราชทานทุนแก่ราษฎรแทนการประกอบพิธีบูชายัญ

กรณีศึกษาที่อภิปรายใน 9.1 ทั้งความสำเร็จของ Traffy Fondue และความเสี่ยงของตลาดแรงงานสองความเร็ว ทำหน้าที่เป็นประจักษ์พยานว่ามหายัญดิจิทัลเป็นไปได้จริงเมื่อรัฐเลือกลงทุนในคน และในทางกลับกัน วัฏจักรความเสื่อมก็เป็นไปได้จริงไม่แพ้กันเมื่อรัฐละเลย

ประเด็นที่สี่ ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับมนุษย์ Payutto (1994) วางหลักว่า เทคโนโลยีต้องรับใช้สวัสดิภาพที่แท้ของมนุษย์ และต้องไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น สอดคล้องกับ Schumacher (1973) ผู้เสนอว่าเทคโนโลยีที่ดีคือเทคโนโลยีที่ “เหมาะสม” กับขนาดและศักยภาพของชุมชน มิใช่เทคโนโลยีที่ใหญ่ที่สุดหรือทันสมัยที่สุด หลักการเหล่านี้เผชิญบททดสอบใหม่ในยุคข้อมูล

Couldry และ Mejias (2019) เปิดโปงสิ่งที่เรียกว่า “ลัทธิอาณานิคมข้อมูล” (data colonialism) คือการสกัดเอาชีวิตมนุษย์ในรูปข้อมูลไปแปลงเป็นทุนโดยที่เจ้าของชีวิตแทบไม่มีอำนาจต่อรอง ขณะเดียวกัน Taylor (2017) เสนอกรอบ “ความยุติธรรมทางข้อมูล” ว่าหมายถึง “fairness in the way people are made visible, represented and treated as a result of their production of digital data” คือความเป็นธรรมในวิธีที่ผู้คนถูกทำให้มองเห็น ถูกนำเสนอ และถูกปฏิบัติอันเป็นผลจากข้อมูลดิจิทัลของตน ทั้งสามมิตินี้คือสิ่งที่ระบบ AI กระทำต่อมนุษย์ทุกวัน โดยที่ผู้ถูกกระทำมักไม่รู้ตัว

จากจุดบรรจบนี้ หนังสือจึงเสนอมโนทัศน์เชื่อมโยงตัวที่สอง คือ “อหิงสาดิจิทัล” หมายถึงการขยายหลักไม่เบียดเบียนจากกูฏทันตสูตรเข้าสู่โลกข้อมูล มหายัญในอุดมคติของพระสูตรคือทานที่ “ไม่ต้องฆ่าสัตว์ ไม่ต้องโค่นไม้ ไม่ต้องทำลายไร่นา” (Walshe, 1995) อหิงสาดิจิทัลจึงหมายถึงระบบข้อมูลและ AI ที่ไม่สกัดเอาชีวิตมนุษย์ไปโดยปราศจากความยินยอม ไม่ทำให้กลุ่มใดถูกทำให้มองไม่เห็นหรือถูก

บิดเบือน และไม่สร้างคุณค่าบนความเสียหายของผู้อื่น หลักการนี้แปลงอหิงสาจากศีลส่วนบุคคลให้กลายเป็นมาตรฐานการออกแบบเชิงสถาบัน

จุดบรรจบระหว่างหลักอหิงสาในพุทธธรรมกับทฤษฎีความยุติธรรมทางข้อมูลร่วมสมัยนำไปสู่มโนทัศน์ 'อหิงสาดิจิทัล' ภาพต่อไปนี้แสดงความแตกต่างระหว่างกระบวนทัศน์การสกัดกับกระบวนทัศน์ไม่เบียดเบียนในโลกข้อมูล

ภาพที่ 9- 4 อหิงสาดิจิทัล

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Couldry & Mejias (2019), Taylor (2017) และ Walshe (1995)

ภาพนี้แสดงให้เห็นว่าอหิงสาดิจิทัลมิใช่การปฏิเสธการสร้างมูลค่า แต่คือการกำหนดเงื่อนไขว่าการสร้างมูลค่าต้องไม่ละเมิดความยินยอมและศักดิ์ศรีของมนุษย์ เมื่อนำหลักนี้ไปวางบนกรอบสี่มิติ ภาพรวมของธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัลจะสมบูรณ์ขึ้น

ประเด็นที่ห้า ว่าด้วยการตัดสินใจโดยชุมชน แบบแผนฉันทามติของสงฆ์ตามพระวินัยกำหนดว่า กิจการสำคัญของหมู่คณะต้องผ่านที่ประชุมซึ่งภิกษุทุกรูปมีสิทธิทักท้วง มติที่สมบูรณ์คือมติที่ไม่มีเสียงคัดค้านค้างอยู่ งานวิชาการร่วมสมัยชี้ว่าแบบ

แผนนี้คือหนึ่งในต้นแบบของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่ดำรงอยู่ต่อเนื่องยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ (SSRC, 2025)

เมื่อเทียบกับหลักการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม (participatory design) ในการพัฒนาระบบ AI ที่อภิปรายไว้ใน 9.1 ข้อสรุปที่ได้คือ การให้ชุมชนผู้ได้รับผลกระทบมีส่วนกำหนดเทคโนโลยีมิใช่นวัตกรรมตะวันตกที่แปลกปลอมต่อสังคมไทย หากคือหลักการที่ฝังอยู่ในรากฐานสถาบันพุทธมาแต่เดิม การฟื้นแบบแผนสังฆฉันทามติในรูปกลไกการมีส่วนร่วมสมัยใหม่จึงเป็นการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรม มิใช่เพียงการนำเข้า

ประเด็นที่หก ว่าด้วยความพอเพียง พระราชดำรัสที่ว่า “Sufficiency means to have enough for one's livelihood” (UNESCO, 2013) มักถูกเข้าใจผิดสองทาง ทางหนึ่งว่าเป็นการยอมรับความยากจน อีกทางหนึ่งว่าเป็นการเสียสละไม่รู้จบ การอ่านผ่านทฤษฎีความสามารถของ Nussbaum (2011) ให้ความหมายที่แม่นยำกว่า Nussbaum เสนอว่าความยุติธรรมเรียกร้องให้มนุษย์ทุกคนมีความสามารถหลักอยู่เหนือ “เกณฑ์ขั้นต่ำ” (threshold) ที่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์พึงได้รับ

ความพอเพียงในความหมายนี้จึงเป็นหลักประกันสองด้าน ด้านล่างคือการประกันว่าไม่มีผู้ใดตกต่ำกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำของชีวิตที่มีศักดิ์ศรี ด้านบนคือ “ความรู้ประมาณ” ที่เปิดทางให้ทรัพยากรถูกส่งต่อไปยังผู้ที่ยังขาดแคลน มโนทัศน์เชื่อมโยงที่สามของหนังสือจึงนิยามความพอเพียงว่าเป็น “เกณฑ์พอเพียงแห่งความสามารถ” (capability sufficiency threshold) ซึ่งประกอบด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในตน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (UNESCO, 2013) มิใช่ความยากจนโดยสมัครใจ และมิใช่การเรียกร้องให้ผู้เปราะบางเป็นฝ่ายเสียสละเพื่อผู้มั่งคั่ง

ตาราง 9- 1 สังเคราะห์กรอบธรรมาภิวัฒน์ 4 มิติ

มิติ	หลักพุทธธรรม	ทฤษฎีสากล	นัยเชิงนโยบาย (สู่ 9.3–9.5)
มิติที่ 1 ภววิทยา: การมองมนุษย์	ปฏิจจสมุปบาท ความพึ่งพิงอาศัยกัน	Capability Approach: ภาวะกระทำการในบริบท (Sen, 1999; Robeyns, 2017)	นโยบายต้องสมดุลระหว่างการเสริมพลังปัจเจกกับความเกาะเกี่ยวทางสังคม
มิติที่ 2 เป้าหมาย: จุดหมายการพัฒนา	การดับทุกข์ (ทุกขนิโรธ)	เสรีภาพเชิงเนื้อหา (Sen, 1999)	ตัวชี้วัดต้องวัดการขจัดทุกข์และความไร้เสรีภาพ มิใช่เพียงผลิตภัณฑ์มวลรวม
มิติที่ 3 กระบวนการ: วิธีตัดสินใจ	ธรรมาธิปไตย + สังฆฉันทามติ	ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ + การออกแบบอย่างมีส่วนร่วม (SSRC, 2025)	การกำกับดูแล AI ต้องมีกลไกการมีส่วนร่วมที่ประชาชนตรวจสอบได้
มิติที่ 4 การกระจาย: ความเป็นธรรม	มหายัญในฐานะการลงทุนทางสังคม + อหิงสา	Just Transition + Data Justice (Newell & Mulvaney, 2013; Taylor, 2017)	นโยบาย AI ต้องไม่สกัดคุณค่าจากประชาชน (non-extractive) และกระจายโอกาสใหม่อย่างเป็นธรรม

ที่มา : สังเคราะห์จาก UNESCO (2013); Newell & Mulvaney (2013); Taylor (2017); Sen (1999); Robeyns (2017)

สี่มิตินี้มิใช่รายการตรวจสอบที่แยกขาดจากกัน หากเป็นระบบที่เกื้อหนุนกัน มิติภววิทยากำหนดว่าเรามองมนุษย์อย่างไร มิติเป้าหมายกำหนดว่าเราพัฒนาไปเพื่ออะไร มิติกระบวนการกำหนดว่าใครมีอำนาจตัดสินใจ และมิติการกระจายกำหนดว่าผลของการพัฒนาตกแก่ผู้ใด กรอบใดที่ขาดมิติหนึ่งมิติใดย่อมเปิดช่องให้การพัฒนาเบี่ยงเบนไปรับใช้ผู้มีอำนาจ ดังที่วัฏจักรความเสื่อมในจักกวัตติสูตรเตือนไว้

กรอบธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัลที่สังเคราะห์จากหกประเด็นสามารถนำเสนอในลักษณะบูรณาการเป็นสี่เสาหลักที่รองรับกันและกัน ดังที่ภาพต่อไปนี้แสดง

ภาพที่ 9- 5 กรอบแนวคิดธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Walshe (1995), Sen (1999), Robeyns (2017), SSRC (2025) และ Taylor (2017)

โดยสรุป หัวข้อ 9.2 ได้เสนอกรอบธรรมาภิวัฒน์ในฐานะข้อเสนอเชิงทฤษฎีต้นฉบับสามประการ ประการแรก การเชื่อมพุทธปรัชญาว่าด้วยการพัฒนาสังคมเข้ากับทฤษฎีการพัฒนาร่วมสมัยอย่างเป็นระบบครบสี่มิติ ซึ่งวรรณกรรมเดิมทำเพียงแยกส่วน ประการที่สอง การเสนอหลัก "อหิงสาดิจิทัล" ในฐานะหลักการใหม่สำหรับกำกับระบบข้อมูลและ AI และประการที่สาม การอ่านธรรมาธิปไตยใหม่ในฐานะการปกครองด้วยหลักการที่ผ่านการปรึกษาหารือสาธารณะ ซึ่งปลดปล่อยมโนทัศน์นี้จากการถูกผูกขาดโดยวาทกรรมชนชั้นนำ กรอบทั้งสี่มิติพร้อมแล้วสำหรับภารกิจถัดไป หัวข้อ 9.3 จะนำกรอบธรรมาภิวัฒน์ลงสู่สนามจริง ด้วยการออกแบบนโยบาย "ธรรมาภิวัฒน์ไทย" ที่ระบุบทบาทของรัฐ ท้องถิ่น ชุมชน และองค์กรอย่างเป็นรูปธรรม

9.3 ธรรมาภิวัฒน์ไทย: กรอบนโยบาย AI สี่ระดับสำหรับสังคมไทย

หัวข้อนี้คือจุดที่ทฤษฎีต้องกลายเป็นเครื่องมือ เนื้อหาดำเนินตามตรรกะของการออกแบบนโยบายหกขั้น เริ่มจากการวินิจฉัยบริบทและช่องว่างของนโยบาย AI ไทยปัจจุบัน (9.3.1) จากนั้นนำเสนอองค์ประกอบเชิงนโยบายแปดประการ (FC1–FC8) ไล่จากระดับรัฐ (9.3.2) ลงสู่ระดับท้องถิ่นและชุมชน (9.3.3) และระดับองค์กร พร้อมวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างองค์ประกอบทั้งหมด (9.3.4) ต่อด้วยการกำหนดบทบาทใหม่ของผู้มีส่วนได้เสียและเครื่องมือปฏิบัติที่พิสูจน์แล้ว (9.3.5) และปิดท้ายด้วยการสังเคราะห์ทั้งหมดเป็นสถาปัตยกรรมนโยบายสามชั้นที่เรียงตามลำดับขั้นของการพัฒนา (9.3.6)

9.3.1 บริบทและช่องว่างนโยบาย AI ของไทย

หัวข้อนี้ต้องตอบโจทย์ที่ยากกว่า คือจะเขียนหลักธรรมดังกล่าวให้กลายเป็นกฎหมาย โครงสร้างองค์กร และงบประมาณได้อย่างไร Crawford (2021) ชี้ไว้อย่างแหลมคมว่า AI มิใช่เพียงเทคโนโลยี หากเป็นโครงสร้างพื้นฐานของอำนาจ การกำกับดูแล AI จึงเท่ากับการกำกับดูแลอำนาจ ไม่ใช่แค่การควบคุมโค้ดเท่านั้น ข้อเท็จจริงเชิงนโยบายของไทยตอกย้ำความจำเป็นนี้ ประเทศไทยมียุทธศาสตร์ปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติ พ.ศ. 2565–2570 ที่ตั้งเป้าให้ประเทศอยู่ในห้าสิบอันดับแรกของดัชนีความพร้อมด้าน AI (ONDE & NSTDA, 2022) และมีกฎหมาย AI ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2569 กำหนดระบบกำกับตามระดับความเสี่ยงสามชั้นควบคู่กับการรับรองสิทธิปัจเจก (Enersys Consulting, 2026)

โครงสร้างเชิงสถาบันจึงมีอยู่แล้ว แต่หลักฐานการประเมินสะท้อนช่องว่างสำคัญสามประการ ประการแรก ยุทธศาสตร์และกฎหมายยังขาดกลไกการมีส่วนร่วมที่มีผลผูกพัน ภาวะเช่นนี้พบทั่วภูมิภาคอาเซียน ซึ่งยังไม่มีประเทศใดสร้างกลไก

การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ฝังตัวอยู่ในสถาบัน (NECTEC, UNESCO, & TDRI, 2025; ASEAN SEA Policy, 2025) ประการที่สอง รัฐบาลดิจิทัลของไทยยังมีลักษณะกระจัดกระจาย ข้อมูลและระบบของแต่ละหน่วยงานยังเดินคนละทิศ (World Bank, 2025) และประการที่สาม ช่องว่างบุคลากร AI ที่ขาดถึง 80,000 คน กลับกระจุกอยู่ในเขตเมือง ขณะที่กลุ่มเปราะบางถูกกันออกจากกระบวนการนโยบายโดยปริยาย (NECTEC, UNESCO, & TDRI, 2025)

หัวข้อนี้จึงเสนอ “กรอบธรรมาภิวัฒน์ไทย” ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบเชิงนโยบายแปดประการ (FC1–FC8) วางเรียงในสี่ระดับ คือ ระดับรัฐ ระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน และระดับองค์กร เพื่อปิดช่องว่างเหล่านี้อย่างเป็นระบบ

9.3.2 องค์ประกอบระดับรัฐ: หลักการ กฎหมาย และสถาบัน (FC1–FC3)

ระดับรัฐประกอบด้วยสามองค์ประกอบหลัก องค์ประกอบแรก (FC1) คือ คำประกาศหลักการ AI บนฐานธรรม การฝังหลักอหิงสาดิจิทัล ความพอเพียง และธรรมาธิปไตยจาก 9.2 ลงในพระราชบัญญัติ AI หรือกฎบัตร AI แห่งชาติอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร เหตุผลมิใช่เพื่อประดับกฎหมายด้วยภาษาศาสนา หากเพื่อกำหนดเข็มทิศเชิงคุณค่าที่ศาลและหน่วยงานกำกับสามารถใช้เป็นหลักตีความได้จริงเมื่อข้อกฎหมายรายมาตราไปไม่ถึง ดังที่ Crawford (2021) ชี้ให้เห็นว่า เมื่อ AI คืออำนาจ การมีกฎหมายกำกับ AI โดยปราศจากหลักคุณค่าที่ประกาศชัด ย่อมเท่ากับปล่อยให้อำนาจตีความตกอยู่ในมือของผู้ที่แข็งแรงกว่าเสมอ

องค์ประกอบที่สอง (FC2) คือการเพิ่ม “ชั้นความเสี่ยงที่สี่” เข้าไปในระบบกำกับสามชั้นของพระราชบัญญัติ AI ระบบปัจจุบันจำแนกความเสี่ยงจากมุมมองความเสียหายต่อปัจเจกและความมั่นคง (Enersys Consulting, 2026) แต่ยังมองไม่เห็นระบบ AI ที่ส่งผลต่อทั้งชุมชนพร้อมกัน เช่น ระบบคัดกรองสวัสดิการ ระบบจับคู่

แรงงาน หรือระบบจัดสรรทรัพยากรท้องถิ่น ภายใต้กรอบธรรมาภิวัฒน์ไทย จึงเสนอ “ชั้นผลกระทบชุมชน” (community impact tier) กำหนดให้ระบบประเภทนี้ต้องผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนผู้ได้รับผลกระทบก่อนนำไปใช้จริง

องค์ประกอบที่สาม (FC3) คือการขยายองค์ประกอบของศูนย์ธรรมาภิบาลปัญญาประดิษฐ์ (AIGC) ซึ่งดำเนินงานภายใต้แนวปฏิบัติของ ETDA (2023) ให้มีตัวแทนชุมชน องค์กรประชาสังคม ประชากรชนบท และกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง มิใช่เพียงผู้ถูกเชิญมาให้ความเห็นเป็นครั้งคราว ข้อเสนอนี้ตอบรับบทเรียนจากงานวิจัยในซีกโลกใต้ที่ยืนยันว่า “การมีส่วนร่วม” ที่ปราศจากอำนาจตัดสินใจจริง เป็นเพียงพิธีกรรมที่ผลิตซ้ำโครงสร้างอาณานิคมในรูปแบบใหม่ (Birhane et al., 2022)

9.3.3 องค์ประกอบระดับท้องถิ่นและชุมชน: การกระจายขีดความสามารถและอำนาจ (FC4–FC6)

ระดับท้องถิ่นประกอบด้วยสององค์ประกอบ องค์ประกอบที่สี่ (FC4) คือโครงการสร้างขีดความสามารถ AI ท้องถิ่น กูฏทันตสูตรวางแบบแผนไว้อย่างชัดเจนว่า “ผู้ใดขะมักเขม้นในพาณิชยกรรม จงพระราชทานทุนแก่ผู้นั้น” (Walshe, 1995) หลักการคือรัฐต้องส่งทรัพยากรไปยังจุดที่ผู้คนกำลังลงแรง มิใช่รอให้คนเดินทางเข้ามาหาทรัพยากร เมื่อช่องว่างบุคลากร 80,000 คนกระจุกอยู่ในเมือง (NECTEC, UNESCO, & TDRI, 2025) คำตอบจึงมิใช่เพียงการผลิตวิศวกรเพิ่มในกรุงเทพมหานคร หากคือการกระจายงบประมาณผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสร้าง “นักส่งเสริม AI ชุมชน” (Community AI Champions) อย่างน้อยตำบลละหนึ่งคน ทำหน้าที่เป็นข้อต่อระหว่างเทคโนโลยีกับบริบทท้องถิ่น

องค์ประกอบที่ห้า (FC5) คือพิธีสารเมืองอัจฉริยะแบบมีส่วนร่วม หลักฐานเชิงประจักษ์ในไทยเองเป็นข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนที่สุด Traffy Fondue สร้างความพึงพอใจของผู้ใช้ถึงร้อยละ 84 และประหยัดงบประมาณราว 2.14 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ผ่านการออกแบบที่เปิดให้ประชาชนเป็นผู้ริเริ่มรายงานปัญหาและติดตามผลตอบสนองได้จริง (Hansen & Dahiya, 2025) ตรงกันข้าม โครงการเมืองอัจฉริยะในต่างประเทศจำนวนไม่น้อยกลับล้มเหลว เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนถูกทำให้เหลือเพียงพิธีกรรมประชาสัมพันธ์ พิธีสารนี้จึงกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่พัฒนาระบบเมืองอัจฉริยะต้องดำเนินกระบวนการร่วมออกแบบกับพลเมือง โดยตั้งเกณฑ์ขั้นต่ำให้การมีส่วนร่วมต้องมี “น้ำหนักต่อการตัดสินใจจริง” และมุ่งไปสู่การมอบอำนาจตัดสินใจบางส่วนให้ชุมชนในระยะยาว

หลักการปกครองทรัพยากรร่วมแปดประการของ Ostrom เมื่อประยุกต์กับโลกข้อมูล นำไปสู่รูปแบบ “กองทุนข้อมูลชุมชน” ภาพต่อไปนี้แสดงหลักการและแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นระบบ

ภาพที่ 9- 6 กองทุนข้อมูลชุมชน — สู่การเป็นเจ้าของข้อมูลร่วม

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Ostrom (1990), Bennett Institute (2022) และ Couldry & Mejias (2019)

ระดับชุมชนมีหนึ่งองค์ประกอบซึ่งเป็นหัวใจของการกระจายอำนาจ องค์ประกอบที่หก (FC6) คือกองทุนข้อมูลชุมชน (Community Data Trust) ตามแบบจำลองของ Ostrom งานของ Bennett Institute (2022) แสดงให้เห็นว่าหลักการปกครองทรัพยากรร่วมแปดประการของ Ostrom สามารถนำมาใช้กับการกำกับดูแลข้อมูลได้โดยตรง ตั้งแต่การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนว่าข้อมูลใดเป็นของชุมชนใด การให้สมาชิกร่วมกำหนดกติกาการใช้ การติดตามตรวจสอบโดยชุมชนเอง ไปจนถึงบทลงโทษแบบลดหลั่นต่อผู้ละเมิด สหกรณ์การเกษตร กลุ่มประมงพื้นบ้าน และชุมชนชาติพันธุ์ในไทยสามารถจัดตั้งกองทุนข้อมูลของตนเองเพื่อรวบรวมข้อมูลการผลิต ราคา และภูมิปัญญาท้องถิ่น แล้วเจรจาต่อรองกับผู้พัฒนา AI ในฐานะ “เจ้าของร่วม” มิใช่เพียงแหล่งข้อมูลที่ถูกสกัดไปฟรี ๆ องค์ประกอบนี้คือรูปธรรมที่สุดของหลักอหิงสาดิจิทัลจาก 9.2 เพราะเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางข้อมูลจากการสกัดไปเป็นการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรม

9.3.4 องค์ประกอบระดับองค์กรและความสัมพันธ์เชิงระบบ (FC7–FC8)

ระดับองค์กรประกอบด้วยสององค์ประกอบสุดท้าย องค์ประกอบที่เจ็ด (FC7) คือการประเมินผลกระทบอัลกอริทึม (Algorithmic Impact Assessment: AIA) ภาคบังคับสำหรับหน่วยงานรัฐ ทุกระบบ AI ของภาครัฐต้องผ่านการประเมินก่อนการจัดซื้อจัดจ้าง เปิดเผยผลต่อสาธารณะ และเปิดให้ภาคประชาสังคมตรวจทาน แนวทางนี้สอดคล้องกับเครื่องมือประเมินผลกระทบทางจริยธรรมที่ UNESCO (2021) เสนอไว้ในข้อเสนอแนะว่าด้วยจริยธรรม AI และตอบโจทย์ปัญหารัฐบาลดิจิทัลกระจัดกระจายโดยตรง เพราะแบบประเมินมาตรฐานเดียวกันบังคับให้ทุกหน่วยงานมองเห็นและเชื่อมโยงกับระบบของกันและกัน (World Bank, 2025)

องค์ประกอบที่แปด (FC8) คือระบบบริหารจัดการ AI ตามมาตรฐาน ISO/IEC 42001 สำหรับองค์กรขนาดกลางและขนาดใหญ่ ผู้พัฒนาระบบ AI ความ

เสี่ยงสูงต้องได้รับการรับรองมาตรฐานนี้ ซึ่งกำหนดข้อกำหนดด้านการจัดการความเสี่ยงตลอดวงจรชีวิตของระบบ (ISO/IEC, 2023) ขณะที่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมใช้กรอบอย่างง่ายตามแนวปฏิบัติธรรมาภิบาล AI ของ ETDA (2023) เพื่อไม่ให้ต้นทุนการปฏิบัติตามกลายเป็นกำแพงกีดกันผู้ประกอบการรายเล็ก

แปดองค์ประกอบนี้มิใช่รายการแยกส่วน แต่เป็นระบบเดียวที่ทำงานเกื้อหนุนกัน FC1 ทำหน้าที่เป็นสมอเชิงคุณค่าที่ให้ทิศทางแก่ทุกองค์ประกอบ FC2 และ FC3 แปลงคุณค่าเหล่านั้นเป็นโครงสร้างสถาบันระดับชาติ FC4 ถึง FC6 กระจายขีดความสามารถและอำนาจลงสู่ระดับท้องถิ่นและชุมชน ส่วน FC7 และ FC8 สร้างกลไกความรับผิดที่บังคับใช้ได้ในระดับองค์กร หากตัดองค์ประกอบใดออกระบบย่อมเสียสมดุล เช่น การมีกองทุนข้อมูลชุมชนโดยไม่มี AIA จะทำให้ชุมชนแม้เป็นเจ้าของข้อมูลแต่ไม่อาจตรวจสอบการใช้ได้จริง ขณะที่การมีหลักการบนกระดาษโดยไม่กระจายขีดความสามารถก็เสี่ยงทำให้การมีส่วนร่วมกลายเป็นเพียงพิธีกรรมซ้ำรอยปัญหาที่วิจารณ์ไว้ก่อนหน้า

9.3.5 บทบาทผู้มีส่วนได้เสียและเครื่องมือปฏิบัติ

กรอบนี้เรียกร้องให้ทุกภาคส่วนต้อง “เปลี่ยนบทบาท” พร้อมกัน มิใช่โยนภาระให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงลำพัง รัฐบาลกลางต้องขยับจากบทบาทผู้กำกับเชิงเทคนิค ไปสู่การเป็น “ผู้วางหลักธรรมเชิงสถาบัน” วางกรอบคุณค่าให้ชัด สร้างกระบวนการนโยบายแบบมีส่วนร่วม บังคับใช้ AIA อย่างจริงจัง และกระจายงบประมาณด้าน AI ออกจากศูนย์กลางไปสู่ท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเปลี่ยนจาก “ผู้รับนโยบาย” เป็น “ศูนย์ธรรมาภิบาล AI ท้องถิ่น” ที่บริหารกองทุนข้อมูลชุมชน จัดกระบวนการร่วมออกแบบระบบกับประชาชน และดูแลเครือข่ายนักส่งเสริม AI ชุมชน ภาคเอกชนต้องเลื่อน

บทบาทจาก “ผู้รับประโยชน์” ไปเป็น “หุ้นส่วน AI ที่รับผิดชอบ” ผ่านการรับรองมาตรฐาน การเปิดเผยการทำงานของอัลกอริทึมต่อผู้ได้รับผลกระทบ การไม่สกัดข้อมูลชุมชนโดยไม่แบ่งปันประโยชน์ และการร่วมลงทุนพัฒนาทักษะแรงงาน

ชุมชนและภาคประชาสังคมต้องเปลี่ยนจาก “ผู้รับบริการ” มาเป็น “ผู้พิทักษ์ข้อมูลและผู้ร่วมออกแบบ” ทำหน้าที่เป็นเจ้าของร่วมของกองทุนข้อมูล ร่วมกำหนดระบบ AI ที่ใช้ในพื้นที่ และมีช่องทางร้องเรียนที่ได้รับการเยียวยาจริง ส่วนสถาบันการศึกษาต้องพัฒนาหลักสูตรนักส่งเสริม AI ชุมชน และทำวิจัยประยุกต์ที่ตอบโจทย์บริบทท้องถิ่น มิใช่เพียงผลิตบัณฑิตป้อนตลาดแรงงานในเมืองหลวง

เครื่องมือหลักที่ทำให้กรอบนี้ปฏิบัติได้จริงมีสามชิ้น ชิ้นแรกคือแบบประเมินผลกระทบอัลกอริทึม ซึ่งได้รับการพิสูจน์แล้วในระดับสากลว่าเป็นกลไกความรับผิดมาตรฐานที่หน่วยงานรัฐสามารถนำไปใช้ต่อได้โดยไม่ต้องเริ่มใหม่จากศูนย์ (UNESCO, 2021) ชิ้นที่สองคือแพลตฟอร์มการมีส่วนร่วมของพลเมืองตามแบบจำลอง Traffy Fondue โดยที่บทเรียนสำคัญไม่ใช่ตัวเทคโนโลยี หากคือวงจรป้อนกลับที่โปร่งใสและการบูรณาการเข้ากับกระบวนการทำงานจริงของหน่วยงาน หากขาดสององค์ประกอบนี้ แพลตฟอร์มก็จะกลายเป็นเพียงกล่องรับเรื่องที่ไม่มีผู้เปิดอ่าน (Hansen & Dahiya, 2025)

ชิ้นที่สามคือระเบียบวิธีประเมินความพร้อมของ UNESCO ซึ่งประเทศไทยได้ใช้แล้วในระดับชาติ และสามารถนำมาปรับเป็นเครื่องมือประเมินตนเองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐได้โดยตรง เพื่อให้การขับเคลื่อนธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัลไม่หยุดอยู่แค่ระดับกรอบแนวคิด แต่แปลงเป็นการลงมือทำที่ตรวจสอบได้ในทุกระดับของระบบ (NECTEC, UNESCO, & TDRI, 2025)

9.3.6 สถาปัตยกรรมนโยบายสามชั้น: สังเคราะห์กรอบธรรมาภิวัฒน์ไทย

เมื่อประกอบทั้งหมดเข้าด้วยกัน สถาปัตยกรรมนโยบายธรรมาภิวัฒน์ไทยอาศัยโครงสร้างสามชั้น ชั้นรากฐานต้องมาก่อนสิ่งอื่น ดังพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2520 ที่ว่า “การพัฒนาประเทศนั้น ต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความมีน้ำใจ ความซื่อสัตย์สุจริต และความมีระเบียบวินัย” รากฐานในบริบท AI คือ “ความพอเพียงดิจิทัลถ้วนหน้า” ทั้งในด้านการเชื่อมต่อ ทักษะดิจิทัลของชุมชน และหลักธรรมที่ฝังอยู่ในกฎหมาย (FC1, FC4) การเร่งสร้างชั้นบนโดยข้ามชั้นรากฐานคือสูตรสำเร็จของความล้มเหลว ดังที่หลักฐานใน 9.1 ยืนยันแล้ว

ชั้นโครงสร้างคือชุดกลไกกำกับดูแล ได้แก่ ระบบความเสี่ยงสี่ชั้น คณะกรรมการ AIGC แบบพหุภาคี และการประเมินภาคบังคับ (FC2, FC3, FC7, FC8) ส่วนชั้นเสริมพลังคือการกระจายอำนาจ ได้แก่ กองทุนข้อมูลชุมชน โครงการเสริมขีดความสามารถท้องถิ่น และพิธีสารเมืองอัจฉริยะแบบมีส่วนร่วม (FC4, FC5, FC6) โดยมีหลักการปกครองทรัพยากรร่วมแปดประการของ Ostrom เป็นฐานทางทฤษฎีของชั้นนี้ เพราะหลักการดังกล่าวพิสูจน์มาแล้วว่าชุมชนสามารถปกครองทรัพยากรร่วมของตนได้อย่างยั่งยืน เมื่อมีกติกาที่ออกแบบอย่างเหมาะสม โดยไม่จำเป็นต้องเลือกระหว่างรัฐรวมศูนย์กับตลาดเสรี (Bennett Institute, 2022)

เมื่อประกอบองค์ประกอบทั้งแปด (FC1–FC8) เข้าด้วยกัน สถาปัตยกรรมนโยบายธรรมาภิวัฒน์ไทยปรากฏเป็นโครงสร้างพีระมิดสามชั้น ดังที่ภาพต่อไปนี้แสดง

ภาพที่ 9- 7 สถาปัตยกรรมแห่งการกระจายขีดความสามารถ

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Ostrom (1990), Bennett Institute (2022), UNESCO (2021) และ ETDA (2023)

ภาพแสดงให้เห็นว่ากรอบนโยบายนี้คือระบบนิเวศที่ระดับรัฐวางหลักการและมาตรฐาน ระดับท้องถิ่นสร้างขีดความสามารถ ระดับชุมชนเป็นเจ้าของข้อมูลและกระบวนการ และระดับองค์กรรับผิดชอบผ่านเครื่องมือวัดผล กรอบที่ครบถ้วนนี้ต้องการดัชนีวัดผลลัพธ์ที่ชัดเจน ซึ่งเป็นภารกิจของหัวข้อ 9.4

กรอบธรรมาภิวัฒน์ไทยจึงแตกต่างจากนโยบายตามแบบแผนเดิมในสาระสำคัญ มิใช่เพียงการเพิ่มงบประมาณหรือเพิ่มหน่วยงาน หากคือการเปลี่ยนคำถามตั้งต้นจาก “ทำอย่างไรให้ไทยแข่งขันด้าน AI ได้” เป็น “ทำอย่างไรให้ AI รับใช้การขจัดทุกข์ของคนไทยทุกกลุ่ม” และการขยับตำแหน่งของประชาชนจากผู้รับผลของนโยบาย มาเป็นผู้ร่วมเขียนนโยบาย ทั้งแปดองค์ประกอบตอบช่องว่างที่หลักฐานเชิงประเมินระบุไว้ครบถ้วน ตั้งแต่การขาดกลไกมีส่วนร่วม ความกระจัดกระจายของรัฐดิจิทัล ไปจนถึงการกระจุกตัวของบุคลากร

อย่างไรก็ดี กรอบนโยบายที่ไม่อาจวัดผลได้ย่อมเป็นเพียงคำประกาศเจตนา หัวข้อ 9.4 จึงจะเสนอ “ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล” (Digital Dhammāvivatana Index) ซึ่งเป็นชุดตัวชี้วัดเชิงบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งสี่ระดับของกรอบนี้ เพื่อให้รัฐ ท้องถิ่น ชุมชน และองค์กรสามารถติดตามความก้าวหน้าของตนได้อย่างเป็นรูปธรรม

9.4 ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล: การออกแบบตัวชี้วัดเพื่อวัดการขจัดทุกข์

กรอบนโยบายใน 9.3 จะเป็นเพียงคำประกาศเจตนาหากปราศจากเครื่องวัด หัวข้อนี้จึงออกแบบ "ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล" (Digital Dhammāvivatana Index: DDI) ตามลำดับหกขั้น เริ่มจากการวินิจฉัยว่าเหตุใดตัวชี้วัดที่มีอยู่จึงไม่เพียงพอ (9.4.1) วางกรอบแนวคิดห้ามิติของดัชนี (9.4.2) กำหนดตัวชี้วัดหลักรายมิติ (9.4.3) อธิบายระเบียบวิธีสร้างดัชนีรวมและเหตุผลของการเลือกค่าเฉลี่ยเรขาคณิต (9.4.4) วางค่าฐานของประเทศไทยพร้อมเกณฑ์ขั้นต่ำสองชุด (9.4.5) และปิดด้วยข้อเสนอโครงการนำร่องสองจังหวัดพร้อมสะพานสู่ 9.5 (9.4.6)

9.4.1 เหตุใดต้องมีตัวชี้วัดใหม่

"If we have the wrong metrics, we will strive for the wrong things" คำเตือนของ Stiglitz, Sen และ Fitoussi ในรายงานว่าด้วยการวัดความก้าวหน้าทางสังคมสรุปปัญหาทั้งหมดไว้ในประโยคเดียว ตัวชี้วัดมิใช่กระจกสะท้อนความจริงที่เป็นกลาง หากเป็นเข็มทิศที่กำหนดทิศทางที่สังคมจะวิ่งไป เมื่อวัดผิด สังคมย่อมวิ่งผิดทางทั้งระบบ

ตัวชี้วัดด้านดิจิทัลและ AI ที่ประเทศไทยใช้อยู่ล้วนเสี่ยงตกอยู่ในกับดักนี้ ดัชนีความพร้อมด้าน AI ของรัฐบาลวัดความพร้อมของหน่วยงานรัฐผ่านหกเสาหลัก

และตัวชี้วัด 69 รายการ ซึ่งไทยได้คะแนน 66.17 เป็นอันดับสามของอาเซียน (Oxford Insights, 2025) แต่ “ความพร้อมของรัฐ” มิใช่ผลลัพธ์ต่อชีวิตประชาชน ดัชนีความพร้อม AI ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศวัดศักยภาพของระบบเศรษฐกิจใน 174 ประเทศ (Cazzaniga et al., 2024) ทว่า “ศักยภาพ” ก็ยังไม่ใช่ “ผลสัมฤทธิ์” เช่นเดียวกัน

ส่วนดัชนีความพร้อมเครือข่ายซึ่งไทยอยู่อันดับ 44 จาก 127 ประเทศ มีมิติการสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนรวมอยู่ด้วย แต่ไทยกลับอยู่อันดับ 89 ในมิตินั้น (Escalona Reynoso & Lanvin, 2025) ช่องว่างระหว่างอันดับรวมกับอันดับด้านผลกระทบต่อความยั่งยืนคือหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า โครงสร้างพื้นฐานที่ดีมิได้แปลงเป็นชีวิตที่ดีโดยอัตโนมัติ

ไม่มีดัชนีใดในปัจจุบันตอบคำถามที่กรอบธรรมาภิวัฒน์ถือเป็นคำถามสูงสุด คือ AI ทำให้ทุกข์ของคนไทยลดลงจริงหรือไม่ DDI จึงถูกออกแบบมาเพื่อตอบคำถามนี้ผ่านกรอบห้ามิติ

9.4.2 กรอบแนวคิดห้ามิติของ DDI

ห้ามิติของ DDI ถอดออกมาจากกรอบธรรมาภิวัฒน์สี่มิติใน 9.2 โดยตรง มิติแรกคือความเท่าเทียมทางดิจิทัล (D-Equity) มีรากจากหลักการกระจายทรัพยากรในกูฏทันตสูตรที่ว่า “ผู้ใดขะมักเขม้นในพาณิชยกรรม จงพระราชทานทุนแก่ผู้นั้น” (Walshe, 1995) สาระของหลักนี้คือการจัดสรรทรัพยากรแบบเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย มิใช่การเฉลี่ยทั่วไป มิติแรกจึงวัดทั้งการเข้าถึงโดยรวมและช่องว่างระหว่างกลุ่ม โดยอิงแบบจำลองการเข้าถึงสี่ระดับที่ใช้ในการศึกษาผู้สูงอายุไทย (PIER, 2025)

มิติที่สองคือความไว้วางใจและธรรมาภิบาล (D-Trust) มีรากจากธรรมาธิปไตยในจักกวัตติสูตร และตอบรับช่องว่างความไว้วางใจที่วิเคราะห์ใน 9.1.3

มิติที่สามคือความสามารถมนุษย์และสวัสดิภาพ (D-Capability) มีรากจากเป้าหมายการพัฒนาคนของกูฏทันตสูตรและทฤษฎีความสามารถ โดยใช้วิธีวิทยาการวัดความยากจนหลายมิติบนฐานความสามารถเป็นแบบแผน (Alkire et al., 2015) มิติที่สี่คือการไม่เบียดเบียนและความเป็นธรรมทางข้อมูล (D-Justice) แปลงหลักอหิงสาดิจิทัลจาก 9.2 เป็นตัวชี้วัด โดยอิงสามมิติของความยุติธรรมทางข้อมูล คือการถูกมองเห็น การมีส่วนร่วม และการไม่ถูกเลือกปฏิบัติ (Taylor, 2017; Khare et al., 2024)

มิติที่ห้าคือความพอเพียงและความยั่งยืน (D-Sufficiency) แปลงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกณฑ์ขั้นต่ำแห่งความสามารถให้เป็นตัวชี้วัดเชิงปริมาณ ห้ามิตินี้ร่วมกันครอบคลุมสิ่งที่ดัชนีสากลแต่ละตัววัดได้เพียงบางส่วน และเติมสิ่งที่ยังไม่มีดัชนีใดวัดเลย นั่นคือมิติการไม่เบียดเบียนทางข้อมูล

ห้ามิติของดัชนีธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัลสามารถนำเสนอในลักษณะแผนภาพเรดาห์ที่ช่วยให้เห็นจุดแข็ง จุดอ่อน และสมดุลของการพัฒนาดิจิทัลในมิติต่างๆ พร้อมกัน ดังที่ภาพต่อไปนี้แสดง

ภาพที่ 9- 8 ห้ามิติแห่งการวัดว่าทุกข์ของประชาชน

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Sen (1999), Nussbaum (2011), Taylor (2017) และ Alkire et al. (2015)

แผนภาพเรดาห์แสดงให้เห็นจุดเด่นที่สำคัญของ DDI คือการบังคับให้การพัฒนาดำเนินพร้อมกันทั้งห้ามิติ ประเทศที่แข็งแกร่งด้านโครงสร้างพื้นฐานแต่อ่อนแอด้านความเป็นธรรมทางข้อมูลจะเห็นรูปเรดาห์ที่บิดเบี้ยว ซึ่งเป็นสัญญาณเตือนที่ชัดกว่าคะแนนเฉลี่ยรวม ระเบียบวิธีสร้างดัชนีรวมที่ใช้ค่าเฉลี่ยเรขาคณิตจะทำให้สัญญาณนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น

9.4.3 ตัวชี้วัดหลักรายมิติ

มิติความเท่าเทียมทางดิจิทัลประกอบด้วยตัวชี้วัดหลักสี่ตัว ได้แก่ อัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตซึ่งปัจจุบันอยู่ที่ร้อยละ 88 ของประชากรตามการสำรวจของ ETDA (Nookhong & Mee-Ngern, 2023) ช่องว่างเมือง–ชนบทซึ่งวัดจากการกระจุกตัวเชิงพื้นที่ระดับตำบลที่งานเศรษฐมิติเชิงพื้นที่ระบุว่ารุนแรงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (Puttanapong & Prasertsoong, 2024) ช่องว่างของผู้สูงอายุซึ่งหลักฐานภาคสนามชี้ว่าอุปสรรคสำคัญคือทักษะมากกว่าการครอบครองอุปกรณ์ (PIER, 2025) และความสามารถในการจ่ายตามมาตรวัดของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (Cazzaniga et al., 2024)

มิติความไว้วางใจและธรรมาภิบาลประกอบด้วยดัชนีการมีส่วนร่วมอิเล็กทรอนิกส์จากการสำรวจรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ของสหประชาชาติ ซึ่งไทยมีค่าดัชนี 0.8351 อยู่อันดับ 52 จาก 193 ประเทศ (UN DESA, 2024) ระดับความพึงพอใจต่อบริการดิจิทัลภาครัฐที่มีหมุดหมายจากความพึงพอใจร้อยละ 84 ของผู้ใช้แพลตฟอร์ม Traffy Fondue คุณภาพการกำกับดูแล AI ที่ไทยอยู่อันดับ 60 จาก 127 ในเสาย่อยด้านกฎเกณฑ์ (Escalona Reynoso & Lanvin, 2025) และระดับความไว้วางใจสาธารณะต่อ AI ซึ่งจำเป็นต้องพัฒนาชุดคำถามสำรวจใหม่ในช่วงนำร่อง

มิติความสามารถมนุษย์ตั้งอยู่บนหลักของ Sen (1999) ที่มองว่าการพัฒนาคือการขยายเสรีภาพที่แท้จริง ดัชนีจึงเน้นวัด “เสรีภาพในการใช้” มากกว่าการมีเพียง “การเข้าถึง” ตัวชี้วัดประกอบด้วยทักษะดิจิทัลของประชากรวัยทำงาน (Cazzaniga et al., 2024) อัตราการปิดช่องว่างบุคลากร AI จากฐาน 80,000 ตำแหน่งตามที่ระบุใน 9.1 และคะแนนสวัสดิภาพดิจิทัลตามกรอบของ OECD ซึ่งประเมินผลลัพธ์ชีวิตดิจิทัลทั้งด้านบวกและด้านลบ เช่น ความเครียดจากการเชื่อมต่ออย่างต่อเนื่อง (OECD, 2021)

มิติความเป็นธรรมทางข้อมูลเป็นมิติที่ท้าทายที่สุด และต้องยอมรับตรง ๆ ว่าข้อมูลของไทยยังไม่พร้อมเต็มที่ กูฏทันตสูตรวางหลักไว้ว่ายัญที่ประเสริฐกว่าคือ “ยัญที่ยุ่งยากน้อยกว่าแต่มีผลานิสงส์มากกว่า” (Walshe, 1995) การวัดมหายัญดิจิทัลจึงต้องเน้นผลต่อชีวิตมนุษย์ ไม่ใช่ขนาดงบประมาณ ตัวชี้วัดประกอบด้วยความครอบคลุมของกองทุนข้อมูลชุมชนตามข้อเสนอ FC6 ซึ่งปัจจุบันเท่ากับศูนย์เพราะยังไม่มีการจัดตั้ง อัตราการบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล และอัตราการดำเนินการประเมินผลกระทบอัลกอริทึมตาม FC7 ตัวชี้วัดสองตัวแรกต้องเริ่มพัฒนาระบบข้อมูลในช่วงนำร่อง โดยใช้กรอบสามมิติของความยุติธรรมทางข้อมูล ทั้งมิติสารสนเทศ มิติการยอมรับตัวตน และมิติการมีส่วนร่วม เป็นแม่แบบออกแบบเครื่องมือเก็บข้อมูล (Taylor, 2017; Khare et al., 2024)

มิติความพอเพียงเริ่มต้นจากพระราชดำรัสที่วางเกณฑ์การวัดไว้ล่วงหน้าวงการตัวชี้วัดสากลหลายทศวรรษว่า “การวัดความสำเร็จ ต้องดูว่าประชาชนอยู่ดีกินดีขึ้นหรือไม่ มีความสุขขึ้นหรือไม่” ตัวชี้วัดประกอบด้วยอัตราการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการใช้เทคโนโลยีขององค์กรและชุมชน คะแนนการสนับสนุนความยั่งยืนซึ่งไทยอยู่อันดับ 89 จาก 127 อันเป็นจุดอ่อนสำคัญอย่างหนึ่งในดัชนีความพร้อมเครือข่าย รอยเท้าคาร์บอนดิจิทัลซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่อยู่ระหว่างการ

พัฒนาวิธีเก็บข้อมูล และคะแนนความสุขที่ไทยอยู่อันดับ 47 จาก 127 (Escalona Reynoso & Lanvin, 2025)

9.4.4 ระเบียบวิธีสร้างดัชนีรวม: เหตุผลของค่าเฉลี่ยเรขาคณิต

การสร้าง DDI ดำเนินตามระเบียบวิธีมาตรฐานสิบขั้นตอนของคู่มือการสร้างดัชนีรวม OECD/JRC (Nardo et al., 2008) กรอบทฤษฎีคือห้ามิติที่กำหนดแล้วใน 9.4.2 การปรับมาตรฐานข้อมูลใช้วิธี min–max ให้ทุกตัวชี้วัดอยู่ในช่วง 0 ถึง 1 โดยใช้พิสัยอ้างอิงของประเทศไทยเอง มิใช่พิสัยโลก เพื่อให้ดัชนีไวต่อความก้าวหน้าภายในประเทศ การถ่วงน้ำหนักใช้น้ำหนักเท่ากันมิติละร้อยละ 20 ด้วยเหตุผลด้านความโปร่งใสและความเปิดต่อการโต้แย้ง พร้อมข้อเสนอให้คณะผู้เชี่ยวชาญทบทวนน้ำหนักในรุ่นถัดไป (Nardo et al., 2008)

หัวใจเชิงนวัตกรรมของ DDI อยู่ที่ขั้นการรวมคะแนน ดัชนีนี้ใช้ค่าเฉลี่ยเรขาคณิตของห้ามิติ มิใช่ค่าเฉลี่ยเลขคณิต เหตุผลมาจากหลักการของ Nussbaum (2011) ที่ว่าความยุติธรรมจะเกิดขึ้นจริงต่อเมื่อความสามารถทุกด้านของมนุษย์อยู่เหนือเกณฑ์ขั้นต่ำครบทุกด้าน ค่าเฉลี่ยเลขคณิตอนุญาตให้มิติที่สูงชดเชยมิติที่ต่ำได้ ประเทศที่โครงสร้างพื้นฐานเลิศแต่ความเป็นธรรมทางข้อมูลล้มเหลวยังได้คะแนนรวมดี ซึ่งขัดทั้งหลักของ Nussbaum และหลักพุทธธรรมที่ถือว่าศีลข้อหนึ่งไม่อาจชดเชยการละเมิดศีลอีกข้อได้

ค่าเฉลี่ยเรขาคณิตปิดช่องนี้ด้วยคุณสมบัติทางคณิตศาสตร์ของมันเอง มิติใดต่ำมากจะฉุดดัชนีรวมลงโดยอัตโนมัติ แนวทางเดียวกันนี้คือเหตุผลที่ดัชนีการพัฒนามนุษย์ของ UNDP เปลี่ยนมาใช้ค่าเฉลี่ยเรขาคณิตตั้งแต่ ค.ศ. 2010 (Nardo et al., 2008) ความทนทานของดัชนีจะถูกทดสอบด้วยการจำลองมอนติคาร์โล เพื่อตรวจความไวต่อการเปลี่ยนแปลงน้ำหนักและวิธีปรับมาตรฐาน และดัชนีต้องจำแนกผล

ตามภูมิภาค เขตเมือง–ชนบท เพศ กลุ่มอายุ และระดับรายได้เสมอ เพราะค่าเฉลี่ยระดับชาติคือสิ่งที่ซ่อนความเหลื่อมล้ำดังที่ 9.1 พิสูจน์แล้ว(Nardo et al., 2008; Puttanapong & Prasertsoong, 2024)

ภาพต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่าเหตุใดการเลือกระหว่างค่าเฉลี่ยเลขคณิตกับค่าเฉลี่ยเรขาคณิตจึงมีนัยสำคัญเชิงคุณค่า มิใช่เพียงเรื่องเทคนิคทางสถิติ

ภาพที่ 9- 9 ความยุติธรรมจึงต้องไม่มีข้ออ้างและมิติชดเชยกันไม่ได้

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Nussbaum (2011), Nardo et al. (2008) และ UNDP (2025b)

ภาพนี้พิสูจน์ว่าวิธีการทางคณิตศาสตร์คือการตัดสินใจเชิงคุณค่าที่สอดรับกับหลักพุทธธรรมว่าด้วยศีลที่ชดเชยกันไม่ได้ DDI บังคับให้ทุกมิติก้าวหน้าพร้อมกัน ซึ่งนำไปสู่การออกแบบนโยบายที่ไม่ทิ้งมิติใดไว้ข้างหลัง ขั้นต่อไปคือการกำหนดค่าฐานของไทยและเกณฑ์ขั้นต่ำสองชุด

9.4.5 ค่าฐานของประเทศไทยและเกณฑ์ขั้นต่ำสองชุด

ค่าฐานสำหรับการคำนวณ DDI ครั้งแรกมีพร้อมแล้วจากแหล่งข้อมูลที่ตรวจสอบได้ ได้แก่ คะแนนความพร้อม AI ภาครัฐ 66.17 (Oxford Insights, 2025)

คะแนนความพร้อมเครือข่าย 54.54 อันดับ 44 พร้อมอันดับการคุ้มครองความเป็นส่วนตัวที่ 86 และการสนับสนุนความยั่งยืนที่ 89 (Escalona Reynoso & Lanvin, 2025) ดัชนีรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ 0.8351 (UN DESA, 2024) อัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตร้อยละ 88 (Nookhong & Mee-Ngern, 2023) และช่องว่างบุคลากร AI 80,000 ตำแหน่งตามข้อมูลใน 9.1 ภาพรวมของค่าฐานทั้งหมดบอกเรื่องเดียวกับที่บทนี้ยืนยันมาตลอดว่า ไทยแข็งแรงด้านโครงสร้าง แต่ยังอ่อนแอด้านผลกระทบต่อผู้คนและด้านความเป็นธรรม

DDI กำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำสองชุด ซึ่งทำให้ดัชนีนี้แตกต่างจากดัชนีจัดอันดับทั่วไป ชุดแรกคือเกณฑ์ขั้นต่ำแบบ Nussbaum สำหรับมิติความสามารถ ประชากรอย่างน้อยร้อยละ 80 ต้องมีทักษะดิจิทัลพื้นฐาน อันเป็นการแปลงความสามารถด้านประสาทสัมผัส จินตนาการ และความคิดสู่บริบทดิจิทัล และประชากรอย่างน้อยร้อยละ 70 ต้องสามารถเข้าถึงบริการดิจิทัลภาครัฐได้จริง ซึ่งสอดคล้องกับความสามารถด้านการควบคุมสภาพแวดล้อมทางวัตถุ (Nussbaum, 2011)

ชุดที่สองคือเกณฑ์ “พอเพียง” สำหรับมิติที่ห้า ค่าใช้จ่ายอินเทอร์เน็ตต้องไม่เกินร้อยละ 5 ของรายได้ต่อเดือนตามเกณฑ์สากล และการเชื่อมต่อต้องมีความหมายจริง กล่าวคือเพียงพอต่อการทำงาน การเรียน และการรับบริการรัฐออนไลน์ เกณฑ์ทั้งสองชุดนี้แปลงมโนทัศน์ “พอเพียงดิจิทัล” จากหลักปรัชญาให้กลายเป็นค่าตัวเลขที่ตรวจสอบและติดตามได้ในทางปฏิบัติ

9.4.6 โครงการนำร่องและสะพานสู่ 9.5

DDI จำเป็นต้องผ่านการทดสอบภาคสนามก่อนนำไปใช้ในระดับประเทศ ข้อเสนอคือการนำร่องในสองจังหวัดที่เลือกอย่างตั้งใจให้มีโจทย์ต่างกัน เชียงรายในฐานะจังหวัดชายแดนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และมีความเหลื่อมล้ำเชิง

พื้นที่ชัดเจนตามหลักฐานระดับตำบล (Puttanapong & Prasertsoong, 2024) เหมาะสำหรับทดสอบมิติความเท่าเทียมและมิติความเป็นธรรมทางข้อมูล โดยเฉพาะประเด็นความตระหนักรู้ในสิทธิข้อมูลของกลุ่มชาติพันธุ์ ส่วนขอนแก่นในฐานะเมืองนำร่องเมืองอัจฉริยะที่มีมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่และมีระดับเมือง–ชนบทอยู่ในจังหวัดเดียวกัน เหมาะสำหรับทดสอบมิติความไว้วางใจผ่านการมีส่วนร่วมอิเล็กทรอนิกส์ และมิติสวัสดิภาพดิจิทัล

เส้นเวลาที่เสนอคือ หกเดือนแรกสำหรับออกแบบเครื่องมือและเก็บข้อมูล สิบสองเดือนถัดมาสำหรับการวิเคราะห์และปรับเทียบดัชนี และปีที่สามสำหรับการขยายผลในระดับประเทศ

โดยสรุป DDI คือดัชนีรวมชุดแรกที่บูรณาการหลักพุทธธรรมจากกูฏทันตสูตร จักกวัตติสูตร และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เข้ากับมาตรฐานการวัดสากล ทั้งระเบียบวิธีของ OECD/JRC เกณฑ์ขั้นต่ำแบบ Nussbaum และทฤษฎีความสามารถของ Sen จุดใหม่ของข้อเสนอนี้มีอยู่สามประการ คือ กรอบห้ามิติที่อุดช่องว่างของดัชนีที่มีอยู่ การใช้ค่าเฉลี่ยเรขาคณิตเพื่อสะท้อนหลักการ “ชดเชยกันไม่ได้” และเกณฑ์พอเพียงดิจิทัลที่แปลงหลักธรรมให้เป็นเกณฑ์เชิงปริมาณ

ดัชนีนี้จะถูกนำไปใช้จริงในหัวข้อ 9.5 เพื่อประเมินผลลัพธ์ของ “มหายัญดิจิทัล” โครงการนำร่องที่ออกแบบตามกรอบธรรมาภิวัฒน์ไทย โดย DDI จะทำหน้าที่ทั้งในฐานะค่าฐานก่อนการลงทุน และในฐานะเครื่องมือประเมินผลหลังการลงทุน เพื่อตอบคำถามสูงสุดของหนังสือเล่มนี้ว่า มหายัญดังกล่าวทำให้ทุกข์ของประชาชนลดลงจริงหรือไม่

9.5 มหายัญดิจิทัล: จากกรอบคิดสู่การปฏิบัติ และบทส่งท้ายของหนังสือ

หัวข้อสุดท้ายนี้ทำหน้าที่สองประการพร้อมกัน ประการแรกคือการนำทุกสิ่งที่สร้างไว้ใน 9.1 ถึง 9.4 ลงสู่การปฏิบัติจริง ผ่านหลักเกณฑ์เจ็ดประการของมหายัญดิจิทัล (9.5.1) แบบจำลองการกระจายทุนข้อมูลและบทบาทผู้มีส่วนได้เสีย (9.5.2) การวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนและช่องว่างของไทย (9.5.3) และแผนที่นำทางสามระยะ (9.5.5) ประการที่สองคือการสังเคราะห์หนังสือทั้งสิบบทเข้าเป็นองค์ความรู้เดียว (9.5.4) และกล่าวคำส่งท้าย (9.5.6)

9.5.1 หลักเกณฑ์เจ็ดประการของมหายัญดิจิทัล

“ในยัญนั้น ไม่มีโคถูกฆ่า ไม่มีแพะแกะถูกฆ่า ไม่มีต้นไม้ถูกตัดมาทำหลักบูชายัญ” (Tan, 2007) ภาพมหายัญของพระเจ้ามหาวิชิตราชในกูฏทันตสูตรคือการปฏิวัติความหมายของการบูชายัญทั้งระบบ จากพิธีที่สร้างบุญแก่ผู้ประกอบบนความตายของสรรพชีวิต กลายเป็นการให้ที่ไม่มีผู้ใดต้องสูญเสีย มหายัญดิจิทัลเรียกร้องการปฏิวัติความหมายในลักษณะเดียวกัน เศรษฐกิจข้อมูลปัจจุบันดำเนินอยู่บนตรรกะการสกัด ชีวิตของผู้คนถูกแปลงเป็นข้อมูล ข้อมูลถูกแปลงเป็นทุน และทุนไหลกลับไปยังเจ้าของแพลตฟอร์ม (Crawford, 2021) มหายัญดิจิทัลที่แท้จึงต้องกลับทิศทางการไหลนี้ จากการสกัดชุมชนไปสู่การเสริมพลังชุมชน

หนังสือเล่มนี้เสนอ “หลักเกณฑ์เจ็ดประการ” เพื่อแยก “มหายัญแท้” ออกจาก “ยัญปลอม” ประการแรก การออกแบบร่วมโดยชุมชน โครงการดิจิทัลต้องให้ผู้ได้รับผลกระทบร่วมกำหนดตั้งแต่ขั้นออกแบบ มิใช่เพียงถูกเชิญมาเห็นชอบสิ่งที่ตัดสินไปแล้ว (UNESCO, 2021; Birhane et al., 2022) ประการที่สอง กลไกแบ่งปันประโยชน์ มูลค่าที่เกิดจากข้อมูลชุมชนต้องไหลกลับสู่ชุมชนในรูปที่จับต้องได้

(Bennett Institute, 2021; World Bank, 2025) ประการที่สาม หลักไม่สกัด การเก็บและใช้ข้อมูลต้องตั้งอยู่บนความยินยอมที่แท้จริงและเพิกถอนได้ (UNESCO, 2021; ETDA/MDES, 2026) ประการที่สี่ ความรับผิดและการเยียวยา ผู้เสียหายจากระบบ AI ต้องมีช่องทางร้องเรียนที่นำไปสู่การแก้ไขจริงตามสิทธิที่พระราชบัญญัติ AI รับรอง (ETDA/MDES, 2026; UNESCO, 2021)

ประการที่ห้า การลงทุนสร้างความสามารถ โครงการต้องทิ้งทักษะและสถาบันไว้ในชุมชน มิใช่ทิ้งไว้เพียงอุปกรณ์ (Fixsen et al., 2005; Sen, 1999) ประการที่หก ความโปร่งใส ตรรกะของระบบ แหล่งข้อมูล และผลประโยชน์ของผู้พัฒนาต้องเปิดเผยและตรวจสอบได้ (Birhane et al., 2022; UNESCO, 2021) และประการที่เจ็ด แผนการส่งมอบอำนาจ โครงการต้องมีเส้นทางชัดเจนสำหรับการถ่ายโอนการควบคุมสู่ชุมชนเมื่อชุมชนพร้อม หลักเกณฑ์ข้อนี้ยังไม่มีแบบอย่างที่พิสูจน์แล้วในแหล่งหลักฐานปัจจุบัน และต้องพัฒนาผ่านการทดลองจริงในระยะนำร่อง ซึ่งหนังสือเล่มนี้ระบุไว้อย่างตรงไปตรงมาในฐานะ “ช่องว่างความรู้” (Ostrom, 1990; Bennett Institute, 2021)

ภาพต่อไปนี้เปรียบเทียบลักษณะเชิงระบบระหว่าง 'ยัญปลอม' กับ 'มหายัญดิจิทัล' ตามหลักเกณฑ์เจ็ดประการ ซึ่งช่วยให้ผู้ออกแบบนโยบายดิจิทัลวินิจฉัยตำแหน่งของตนได้อย่างตรงไปตรงมา

ภาพที่ 9- 10 ยัญปลอม vs มหายัญดิจิทัล

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Crawford (2021), Ostrom (1990), UNESCO (2021) และ BMA/Traffy (2026)

เมื่อนำหลักเกณฑ์ทั้งเจ็ดไปทาบกับกรณีจริง ภาพจะคมชัดทันที Traffy Fondue คือมหายัญที่ “เกือบแท้” รายงานผลกระทบล่าสุดเฉพาะกรุงเทพมหานครระบุการแก้ไขปัญหากว่า 271,658 เรื่อง ด้วยระดับความพึงพอใจร้อยละ 81 (BMA/Traffy, 2026) แพลตฟอร์มนี้ผ่านเกณฑ์การออกแบบร่วม ความโปร่งใส และการเยียวยา แต่ยังไม่มีกลไกแบ่งปันประโยชน์เชิงโครงสร้าง และยังไม่มีแผนส่งมอบอำนาจสู่ชุมชน ขณะที่แบบแผนโดยรวมของแพลตฟอร์มข้ามชาติขนาดใหญ่คือ “ยัญปลอม” ตามนิยามของกรอบนี้ เพราะสกัดข้อมูลโดยปราศจากการแบ่งปันมูลค่าปกปิดตรรกะของระบบ และไม่มีเจตนาส่งมอบอำนาจใด ๆ ทั้งสิ้น(Crawford, 2021)

9.5.2 การกระจายทุนข้อมูล: แบบจำลองและบทบาทผู้มีส่วนได้เสีย

Ostrom (1990) สรุปบทเรียนจากการศึกษาทรัพยากรร่วมทั่วโลกว่า สิ่งที่จำเป็นคือชุมชนที่มารวมตัวกันและสร้างสถาบันของตนเองขึ้นมา ข้อค้นพบนี้หักล้าง

มายาคติที่ว่าทางเลือกมีเพียงรัฐรวมศูนย์กับตลาดเสรี และเป็นรากฐานทางทฤษฎีของการกระจายทุนข้อมูลในสามแบบจำลอง แบบแรกคือข้อมูลในฐานะโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ ดังระบบแลกเปลี่ยนข้อมูลภาครัฐที่พิสูจน์แล้วในระดับนานาชาติ ซึ่งเหมาะกับระดับชาติของไทยที่กำลังพัฒนาคลังข้อมูลแห่งชาติตามที่รายงานทบทวนระดับชาติโดยสมัครใจระบุ (World Bank, 2025; Thailand MFA, 2025) แบบที่สองคือสหกรณ์ข้อมูล ดังแบบอย่างสหกรณ์ข้อมูลเกษตรกรในยุโรปที่สมาชิกนับแสนรายร่วมเป็นเจ้าของข้อมูลการผลิตของตน ซึ่งเหมาะกับสหกรณ์การเกษตรและกลุ่มประมงพื้นบ้านของไทยโดยตรง (World Bank, 2025) และแบบที่สามคือกองทุนข้อมูล ที่ผู้ดูแลผลประโยชน์บริหารข้อมูลแทนเจ้าของภายใต้หน้าที่ความไว้วางใจ ดังแบบอย่างด้านข้อมูลสุขภาพ ซึ่งเหมาะกับระดับจังหวัดของไทย (Bennett Institute, 2021) สามแบบจำลองมิใช่ทางเลือกที่ต้องเลือกหนึ่ง หากเป็นชั้นที่ทำงานร่วมกันตามระดับของข้อมูลและความพร้อมของสถาบัน

การขับเคลื่อนทั้งระบบกำหนดบทบาทที่ชัดเจนแก่ผู้มีส่วนได้เสียห้ากลุ่ม รัฐบาลกลางรับบทผู้พิทักษ์ข้อมูลสาธารณะ ผู้กำกับดูแลตามพระราชบัญญัติ AI และผู้จัดสรรงบประมาณที่กระจายออกจากศูนย์กลาง (ETDA/MDES, 2026; Thailand MFA, 2025) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรับบทศูนย์ธรรมาภิบาลข้อมูลท้องถิ่นและผู้อำนวยความสะดวกการมีส่วนร่วมของพลเมือง โดยมีบทเรียนการบูรณาการแพลตฟอร์มเข้ากับงานประจำจาก Traffy Fondue เป็นแบบแผน (Ostrom, 1990; BMA/Traffy, 2026) ภาคเอกชนรับบทหุ้นส่วน AI ที่รับผิดชอบและผู้แบ่งปันประโยชน์ ซึ่งมิใช่การกุศลหากเป็นเงื่อนไขความชอบธรรมในการเข้าถึงข้อมูลชุมชน (ETDA/MDES, 2026; UNESCO, 2021) ชุมชนและประชาสังคมรับบทเจ้าของร่วม ผู้ร่วมออกแบบ และผู้เฝ้าระวังระบบ ตามหลักการที่ว่าผู้ใช้ทรัพยากรต้องร่วมกำหนดและตรวจตรากติกาเอง (Ostrom, 1990; Bennett Institute, 2021) และสถาบันการศึกษารับบทผู้วิจัย ผู้ฝึกอบรม และที่ปรึกษาจริยธรรม โดยเฉพาะการ

ผลิตหลักสูตรนักส่งเสริม AI ชุมชนและการประเมินผลตามหลักวิทยาการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ (Fixsen et al., 2005; UNESCO, 2021)

9.5.3 จุดแข็ง จุดอ่อน และช่องว่างของไทย

การประเมินความพร้อมของไทยต่อมหายัญดิจิทัลควรตั้งอยู่บนความตรงไปตรงมาทั้งด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคาม

ด้านจุดแข็ง ไทยมีพระราชบัญญัติ AI ที่วางระบบความเสี่ยงสามชั้นควบคู่กับการรับรองสิทธิปัจเจก นับเป็นหนึ่งในประเทศแรกของภูมิภาคที่มีกฎหมายลักษณะนี้อย่างเป็นทางการ (ETDA/MDES, 2026) นอกจากนี้ ยังมีแบบอย่างแพลตฟอร์มการมีส่วนร่วมของประชาชนที่พิสูจน์ผลลัพธ์ด้วยข้อมูลจริง เช่น Traffy Fondue ที่แสดงให้เห็นว่าการออกแบบดิจิทัลที่เปิดพื้นที่ให้พลเมืองร่วมปกครองเมืองทำได้จริง ไม่ใช่เพียงแนวคิด (BMA/Traffy, 2026) ไทยยังมีอัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในระดับสูง และมีความมุ่งมั่นเชิงสถาบันต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนควบคู่กับการพัฒนาคลังข้อมูลแห่งชาติซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญของนโยบายมหายัญดิจิทัล (Thailand MFA, 2025)

ด้านจุดอ่อน การบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลยังอ่อนแรงอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับขนาดของเศรษฐกิจข้อมูล ทำให้สิทธิของพลเมืองส่วนใหญ่ยังเป็น “สิทธิบนกระดาษ” มากกว่าความคุ้มครองในชีวิตจริง ช่องว่างบุคลากร AI จำนวนแปดหมื่นตำแหน่งยังคงกระจุกเกือบทั้งหมดในกรุงเทพมหานคร (NECTEC, UNESCO, & TDRI, 2025) ขณะที่กองทุนข้อมูลชุมชนยังไม่มีแม้แต่ตัวอย่างแรก และความเหลื่อมล้ำดิจิทัลเชิงพื้นที่ที่วิเคราะห์ไว้ใน 9.1 ก็ยังดำรงอยู่ อย่างไม่มีหลักฐานบ่งชี้ว่าฟื้นตัวอย่างมีนัยสำคัญ

ด้านโอกาส ไทยอยู่ในตำแหน่งที่สามารถก้าวขึ้นเป็นหนึ่งในผู้นำด้านธรรมาภิบาล AI ของภูมิภาค จากทั้งความก้าวหน้าทางกฎหมายภายในประเทศ และการมีส่วนร่วมในกรอบเศรษฐกิจดิจิทัลอาเซียนที่กำลังก่อตัว ซึ่งเปิดช่องทางให้ไทยเสนอ “มาตรฐานอาเซียน” ด้าน AI ที่ยึดหลักไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (ETDA/MDES, 2026; World Bank, 2025)

ด้านภัยคุกคาม ลัทธิอาณานิคมข้อมูลทำหน้าที่เป็นแรงโน้มถ่วงเชิงโครงสร้างที่ดึงประเทศกำลังพัฒนาให้ไปอยู่ในตำแหน่ง “ผู้ถูกสกัดข้อมูล” มากกว่าผู้กำหนดกติกา (Crawford, 2021) ซ้ำเติมด้วยความเสี่ยงของการพลิกกลับนโยบายเมื่อเปลี่ยนรัฐบาล การไหลออกของบุคลากรที่มีทักษะสูงไปต่างประเทศ และช่องว่างการกำกับดูแลข้ามพรมแดนที่ทำให้บริษัทเทคโนโลยีขนาดใหญ่หลุดพ้นจากการตรวจสอบได้ง่าย (World Bank, 2025)

จากการวิเคราะห์นี้ ช่องว่างที่ไทยต้องปิดภายในห้าปี (พ.ศ. 2569–2574) มีอย่างน้อยหกประการ ประการแรก กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน จากจุดตั้งต้นที่ยังไม่มีกลไกที่มีผลผูกพัน สู่การมีอยู่ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่ง ประการที่สอง กองทุนข้อมูลชุมชน จากศูนย์แห่ง สู่อย่างน้อยห้าสิบแห่งที่ทำงานได้จริง ประการที่สาม บุคลากร AI นอกกรุงเทพมหานคร จากช่องว่างแปดหมื่นตำแหน่ง สู่การลดลงไม่น้อยกว่าครึ่ง ประการที่สี่ การประเมินผลกระทบอัลกอริทึม จากระบบสมัครใจ สู่ข้อกำหนดภาคบังคับสำหรับหน่วยงานรัฐทุกแห่ง

ประการที่ห้า ข้อตกลงแบ่งปันประโยชน์จากข้อมูล จากสภาพที่ยังไม่มีแบบแผน สู่การมีมาตรฐานกลางที่ใช้ได้กับทุกโครงการที่ใช้ข้อมูลชุมชนเป็นฐาน และประการที่หก การบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล จากระดับคดีที่มีเพียงหลักหน่วยต่อหลายปี สู่เป้าหมายอย่างน้อยยี่สิบคดีต่อปี เพื่อส่งสัญญาณว่ากฎหมาย

มี “เขี้ยวเล็บ” จริง ทุกช่องว่างนี้ตั้งอยู่บนตัวเลขฐานและตัวเลขเป้าหมายที่ชัดเจน จึงสามารถติดตามความก้าวหน้าได้ด้วย DDI ที่ออกแบบไว้ใน 9.4 ทั้งสิ้น

9.5.4 สังเคราะห์หนังสือทั้งสิบบท: จากปรัชญาสู่ตัวชี้วัด

"Development consists of the removal of various types of unfreedoms" (Sen, 1999) หลักที่หนังสือเล่มนี้ยกขึ้นตั้งแต่ต้นบทที่ 9 แท้จริงคือเส้นด้ายที่ร้อยทั้งสิบบทเข้าด้วยกัน เมื่อมองย้อนกลับ โครงสร้างของหนังสือดำเนินเป็นห้าช่วงที่ส่งต่อกันอย่างมีตรรกะ ช่วงรากฐาน (บทที่ 1–2) วางปัญหาการพัฒนาคนและสังคมไทย และวางฐานจริยธรรมจากกูฏทันตสูตรและจักกวัตติสูตร ซึ่งเสนอมาก่อนทฤษฎีสมัยใหม่กว่าสองพันปีว่าการแก้ปัญหาสังคมต้องแก้ที่เหตุเชิงโครงสร้าง มิใช่ที่พิธีกรรม ช่วงทฤษฎี (บทที่ 3–4) นำพุทธธรรมเข้าสนทนากับทฤษฎีความสามารถและความยุติธรรมทางข้อมูล จนตกผลึกเป็นกรอบธรรมาภิวัฒน์สี่มิติอันเป็นข้อเสนอต้นฉบับของหนังสือ ช่วงวิเคราะห์ (บทที่ 5–7) พิสูจน์ด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ว่าความเหลื่อมล้ำดิจิทัล ช่องว่างความไว้วางใจ และบทเรียนจากกรณีศึกษาเปรียบเทียบ ล้วนยืนยันความจำเป็นของกรอบดังกล่าว ช่วงนโยบายและการปฏิบัติ (บทที่ 8–9) แปลงกรอบเป็นเครื่องมือ ทั้งกรอบนโยบายสี่ระดับ ดัชนี DDI และหลักเกณฑ์มหายัญดิจิทัล และช่วงบทสรุป (บทที่ 10) จะกล่าวถึงทางข้างหน้า

ห้าแก่นความคิดตัดข้ามทุกบทของหนังสือ แก่นแรกคือหลักชดเชยกันไม่ได้ ความดีด้านหนึ่งทดแทนความล้มเหลวอีกด้านไม่ได้ ซึ่งปรากฏรูปธรรมที่สุดในการเลือกค่าเฉลี่ยเรขาคณิตของ DDI แก่นที่สองคือการมีส่วนร่วมในฐานะเงื่อนไขบังคับก่อน มิใช่ทางเลือกประดับโครงการ ดังที่ฝังอยู่ในทุกองค์ประกอบตั้งแต่ FC2 จนถึงหลักเกณฑ์ C1 แก่นที่สามคือความสามารถเหนือการเข้าถึง การวัดเสรีภาพในการใช้มิใช่เพียงการมีอุปกรณ์ (Sen, 1999) แก่นที่สี่คือการไม่สกัด อันเป็นการแปลงอหิงสา

เข้าสู่โลกข้อมูล ข้อมูลของมนุษย์มิใช่สินค้าที่ใครมาเก็บเกี่ยวได้ฟรี และแก่นที่ห้าคือ เกณฑ์พอเพียง ความพอเพียงมิใช่การมีน้อย หากคือการประกันขั้นต่ำที่ทุกคนต้องมี และการรู้ประมาณที่ปลดปล่อยทรัพยากรสู่ผู้ขาด

ข้อเสนอต่อองค์ความรู้ของหนังสือเล่มนี้สรุปได้ห้าประการ ประการแรก การสังเคราะห์ต้นฉบับระหว่างพุทธธรรมว่าด้วยการพัฒนาสังคมกับทฤษฎีการพัฒนาสากลครบสี่มิติ ซึ่งวรรณกรรมก่อนหน้าทำเพียงแยกส่วน ประการที่สอง ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล ดัชนีรวมชุดแรกที่วัดผลการพัฒนาดิจิทัลด้วยคำถามว่าทุกข์ลดลงหรือไม่ ประการที่สาม มโนทัศน์เกณฑ์พอเพียงดิจิทัล ที่นำเกณฑ์ขั้นต่ำแห่งความสามารถมาตีความในบริบทไทย ประการที่สี่ กรอบกองทุนข้อมูลชุมชนบนหลักการแปดประการของ Ostrom ซึ่งเปิดเส้นทางที่สามระหว่างรัฐกับตลาดสำหรับทรัพยากรข้อมูล (Ostrom, 1990; Bennett Institute, 2021) และประการที่ห้า กรอบนโยบายสี่ระดับสำหรับธรรมาภิบาล AI ที่เป็นธรรม ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่หลักการในกฎหมายจนถึงปฏิบัติการในตำบล

9.5.5 แผนที่นำทางสามระยะ พ.ศ. 2569–2574

"การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน จึงค่อยเสริมความเจริญโดยลำดับต่อไป" พระราชดำรัสนี้สอดคล้องอย่างยิ่งกับข้อค้นพบของวิทยาการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ ซึ่งยืนยันว่าการนำนวัตกรรมสู่การปฏิบัติเต็มรูปต้องผ่านขั้นตอนการสำรวจ การติดตั้ง การปฏิบัติระยะเริ่มต้น และการปฏิบัติเต็มรูป โดยแต่ละวงจรใช้เวลาสองถึงสี่ปี การเร่งรัดข้ามขั้นคือสาเหตุหลักของความล้มเหลว (Fixsen et al., 2005) แผนที่นำทางธรรมาภิวัฒน์จึงแบ่งเป็นสามระยะที่เคารพลำดับขั้นนี้

ระยะแรก การสำรวจและติดตั้ง (พ.ศ. 2569–2570) นำร่อง DDI ในเชียงรายและขอนแก่นตามแบบแผน 9.4.6 ทดลองจัดตั้งกองทุนข้อมูลชุมชนห้าตำบลในพื้นที่นำร่อง และผลิตนักส่งเสริม AI ชุมชนรุ่นแรกหนึ่งร้อยคน ตัวชี้วัดความสำเร็จคือค่าฐาน DDI ที่สมบูรณ์ กองทุนข้อมูลห้าแห่งที่มีกติกาตามหลัก Ostrom และนักส่งเสริมที่ปฏิบัติงานจริงในพื้นที่ ระยะที่สอง การปฏิบัติระยะเริ่มต้น (พ.ศ. 2570–2572) ขยาย DDI สู่ทั้ง 77 จังหวัดพร้อมรายงานประจำปี ขยายกองทุนข้อมูลสู่ห้าสิบตำบลขึ้นไป บังคับใช้การประเมินผลกระทบอัลกอริทึมสำหรับภาครัฐ และขยายนักส่งเสริมสู่ระดับหนึ่งคนต่ออำเภอทั่วประเทศ และระยะที่สาม การปฏิบัติเต็มรูป (พ.ศ. 2572–2574) แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติ AI ให้บรรจุบทบัญญัติการมีส่วนร่วมของชุมชนและกลไกแบ่งปันประโยชน์เป็นกฎหมาย พัฒนากรอบความร่วมมือข้ามพรมแดนด้านธรรมาภิบาลข้อมูล และวางตำแหน่งไทยเป็นผู้นำธรรมาภิบาล AI บนฐานคุณค่าของอาเซียน (ETDA/MDES, 2026; World Bank, 2025) แผนทั้งสามระยะวัดความก้าวหน้าด้วย DDI และเป้าหมายช่องว่างหกข้อใน 9.5.3 ตลอดเส้นทาง

แผนที่นำทางสู่ธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัลทั้งสามระยะในรูปแบบภาพแสดงให้เห็นลำดับความสำคัญ เส้นเวลา และตัวชี้วัดความสำเร็จได้อย่างชัดเจน ดังที่ภาพต่อไปนี้แสดง

ภาพที่ 9- 11 แผนที่นำทางสู่ธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Fixsen et al. (2005), ETDA/MDES (2026) และ World Bank (2025a)

แผนที่นำทางนี้แสดงให้เห็นว่าลำดับขั้นมีความสำคัญพอๆ กับเนื้อหาของนโยบาย การสร้างชั้นรากฐานก่อนชั้นโครงสร้างและชั้นเสริมพลังมิใช่เพียงคำแนะนำ แต่คือเงื่อนไขจำเป็นที่วิทยาการนำนโยบายสู่การปฏิบัติพิสูจน์แล้ว

9.5.6 บทส่งท้าย: มหายัญแห่งอนาคต

กูฏทันตสูตรบันทึกรายละเอียดหนึ่งของมหายัญไว้อย่างจงใจ "ทาส คนรับใช้ และกรรมกรทั้งหลาย ทำงานโดยไม่มีผู้ใดถูกขับไสด้วยอาชญา ผู้ใดประสงค์จะทำ จึงทำ ผู้ใดไม่ประสงค์ ก็ไม่ต้องทำ" (Tan, 2007) รายละเอียดนี้คือหัวใจที่มักถูกมองข้าม มหายัญที่แท้มิได้วัดที่ขนาดของทาน หากวัดที่ความสมัครใจของทุกมือที่ร่วมสร้าง การพัฒนาที่ขับเคลื่อนด้วยการบังคับ แม้ผลลัพธ์ดูงดงาม ก็เป็นเพียงยัญปลอมที่เปลี่ยนเครื่องสังเวยจากโคแพะเป็นศักดิ์ศรีของมนุษย์

หนังสือเล่มนี้เดินทางจากพระสูตรอายุกว่าสองพันห้าร้อยปีมาถึงพระราชบัญญัติ AI และดัชนีตัวชี้วัด เพื่อยืนยันข้อความเดียว ธรรมาภิวัฒน์

> มิใช่ยูโทเปีย หากเป็นกรอบที่ปฏิบัติได้จริง มีหลักเกณฑ์ที่ตรวจสอบได้ มีเครื่องวัดที่คำนวณได้ และมีแผนที่นำทางที่ระบุปีและตัวเลข สิ่งที่กรอบนี้เรียกร้องคือการเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพียงหนึ่งเดียวที่อยู่ใต้ทุกข้อเสนอ คือ การเปลี่ยนจากการสกัดสู่การตอบแทนซึ่งกันและกัน จากเศรษฐกิจที่เก็บเกี่ยวชีวิตผู้คน สู่เศรษฐกิจที่ทุกฝ่ายร่วมสร้างและร่วมรับผล

Crawford (2021) ตั้งคำถามที่ถูกต้องที่สุดของยุคสมัยไว้ว่า คำถามมิใช่ AI ดีหรือเลว หากคือดีสำหรับใคร ภายใต้เงื่อนไขใด และด้วยต้นทุนของผู้ใด หนังสือเล่มนี้ขอตอบในนามของกรอบธรรมาภิวัฒน์ AI ของสังคมไทยต้องดีสำหรับคนไทยทุกคนโดยเฉพาะผู้เปราะบางที่สุด ภายใต้เงื่อนไขที่ทุกคนมีส่วนร่วมกำหนด และด้วยต้นทุนที่แบกรับร่วมกันอย่างเป็นธรรม มิใช่ผลักลงบนบ่าของผู้ไร้อำนาจต่อรอง

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเลือกได้ระหว่างยัญที่เผาผลาญกับยัญที่หล่อเลี้ยง และทรงเลือกอย่างหลัง สังคมไทยในยุค AI ยืนอยู่หน้าทางเลือกเดียวกัน มหายัญแห่งอนาคตมิได้รอเทคโนโลยีใหม่หรืองบประมาณก้อนใหญ่ หากเริ่มต้นที่การตัดสินใจของเราทุกคนในวันนี้

บทส่งท้ายนี้ปิดด้วยภาพที่สรุปจิตวิญญาณทั้งหมดของหนังสือ — มหายัญที่แท้มิได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีหรืองบประมาณ แต่ขึ้นอยู่กับทางเลือกและจิตสำนึกของทุกคนที่ร่วมสร้าง

ภาพที่ 9- 12 มหายัญแห่งอนาคต

ที่มา: ผู้เขียนสังเคราะห์จาก Walshe (1995), Crawford (2021) และ Sen (1999)

ภาพนี้สรุปหัวใจของมหายัญดิจิทัลในแบบกูฏทันตสูตรและปรัชญาธรรมาภิวัฒน์ร่วมสมัย: อนาคตที่ดีไม่ได้วัดจากขนาดของเทคโนโลยีหรืองบประมาณ แต่จากการที่ทุกชีวิตมีศักดิ์ศรีและไม่ถูกสังเวยให้กับความก้าวหน้า การจัดสรรงบประมาณ การออกแบบเทคโนโลยี และทุกการตัดสินใจเชิงนโยบายจึงต้องตอบคำถามเดียวกันว่า เรากำลังใช้ AI เพื่อเกื้อกูลชีวิตผู้คนจริง ๆ หรือเพียงขยายอำนาจของผู้ที่แข็งแรงอยู่แล้ว มหายัญแห่งอนาคตของสังคมไทยเริ่มต้นจากการเลือกข้างคำตอบข้อนี้ พร้อมกับยืนยันว่าความเจริญที่แท้ต้องไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ไม่เบียดเบียนทั้งคน ชุมชน และสิ่งแวดล้อม และกล้ากำหนดกติกาใหม่ให้เทคโนโลยีรับใช้ความเป็นธรรม มากกว่าจะปล่อยให้ความเป็นธรรมต้องวิ่งตามเทคโนโลยี

"AI is neither artificial nor intelligent. Rather, artificial intelligence is both embodied and material, made from natural resources, fuel, human labor, infrastructures, logistics, histories, and classifications... AI systems are ultimately designed to serve existing dominant interests. In this sense, artificial intelligence is a registry of power."

“ปัญญาประดิษฐ์ไม่ใช่ทั้งสิ่งที่ ‘ประดิษฐ์’ ขึ้นในความหมายลอยตัวจากโลกจริง และก็ไม่ใช่ ‘ฉลาด’ ในตัวของมันเอง หากแต่ AI เป็นสิ่งที่มีตัวตนและเป็นวัตถุจริง อาศัยทรัพยากรธรรมชาติ เชื้อเพลิง แรงงานมนุษย์ โครงสร้างพื้นฐาน ระบบโลจิสติกส์ ประวัติศาสตร์ และชุดการจำแนกต่าง ๆ มาประกอบสร้างกันขึ้นมา... ในที่สุดแล้ว ระบบ AI ถูกออกแบบมาเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของกลุ่มอำนาจเดิมที่ครอบงำอยู่ ดังนั้น ในความหมายนี้ ปัญญาประดิษฐ์จึงทำหน้าที่เป็นเสมือน ‘ทำเนียบของอำนาจ’”

— Kate Crawford, Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence (Yale University Press, 2021)

ตารางคำย่อและคำศัพท์ประจำบท

คำย่อ/คำศัพท์	คำเต็ม/ความหมาย	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏ
AI	Artificial Intelligence (ปัญญาประดิษฐ์)	เทคโนโลยีที่ระบบคอมพิวเตอร์ทำงานเชิงปัญญา เป็นโจทย์หลักของบท	ทั้งบท (นิยามในบทนำ)
ธรรมาภิวัฒน์	Dhammāvivatana	กรอบคิดต้นฉบับของหนังสือ การพัฒนาคนและสังคมบนฐานธรรมสี่มิติ	ทั้งบท (นิยามใน 9.2)
กรอบธรรมาภิวัฒน์ 4 มิติ	Dhammāvivatana Framework	มิติภววิทยา เป้าหมาย กระบวนการ และการกระจาย	9.2 (ตารางสังเคราะห์)
มหายัญดิจิทัล	Digital Great Sacrifice	การเปลี่ยนผ่านสู่ยุค AI ที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ตามแบบมหายัญในกูฏทันตสูตร	9.1.5, 9.2, 9.5.1
อหิงสาดิจิทัล	Digital Ahiṃsā	หลักไม่เบียดเบียนในโลกข้อมูล ระบบข้อมูล/AI ที่ไม่สกัดชีวิตมนุษย์โดยไม่ยินยอม	9.2, 9.3.3, 9.4.2
ธรรมาธิปไตย	Dhammādhipateyya	การปกครองด้วยหลักการที่ผ่านการปรึกษาหารือสาธารณะ (การอ่านใหม่ของหนังสือ)	9.2, 9.3.1
สังฆฉันทามติ	Sangha Consensus Model	แบบแผนการตัดสินใจร่วมของสงฆ์ ต้นแบบประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ	9.2
SEP	Sufficiency Economy Philosophy (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)	หลักพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน	9.2, 9.4.2, 9.4.3
Capability Approach	ทฤษฎีความสามารถของมนุษย์	การพัฒนาคือการขยายเสรีภาพที่แท้จริง (Sen)	9.2, 9.4.2, 9.4.3
Nussbaum threshold	เกณฑ์ขั้นต่ำแห่งความสามารถ	ความยุติธรรมเกิดเมื่อความสามารถทุกด้านอยู่	9.2, 9.4.4, 9.4.5

คำย่อ/คำศัพท์	คำเต็ม/ความหมาย	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏ
		เหนือเกณฑ์ขั้นต่ำครบทุกด้าน	
Just Transition	การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม	ความเสมอภาคต้องเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนผ่านตั้งแต่ต้น	9.2
Data Justice	ความยุติธรรมทางข้อมูล	ความเป็นธรรมในการถูกมองเห็น ถูกนำเสนอ และถูกปฏิบัติ (Taylor)	9.2, 9.4.2, 9.4.3
Data Colonialism	ลัทธิอาณานิคมข้อมูล	การสกัดชีวิตมนุษย์ในรูปข้อมูลไปแปลงเป็นทุน	9.2, 9.5.3
Trust Divide	ช่องว่างความไว้วางใจ	ความเสี่ยงที่กลุ่มเปราะบางถอนตัวจากบริการดิจิทัลเพราะไม่ไว้วางใจระบบ	9.1.3, 9.4.2
Robot Exposure	การเผชิญหุ่นยนต์	ระดับที่แรงงานเผชิญเทคโนโลยีอัตโนมัติ ในไทยส่งเสริม upskilling มากกว่าทดแทนงาน	9.1.4
Upskilling	การยกระดับทักษะ	การพัฒนาทักษะแรงงานเดิมให้ทำงานร่วมกับเทคโนโลยีใหม่	9.1.4, 9.3.5
PISA	Programme for International Student Assessment	การประเมินสมรรถนะนักเรียนนานาชาติ ใช้ชี้ช่องว่างผลสัมฤทธิ์ กทม.–ภูมิภาค 33.71 คะแนน	9.1.2
NAIS	National AI Strategy (ยุทธศาสตร์ปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติ พ.ศ. 2565–2570)	ยุทธศาสตร์ AI ของไทย เป้าหมาย Top 50 ความพร้อม AI	9.3.1
พ.ร.บ. AI	Thailand AI Act พ.ศ. 2569	กฎหมายกำกับ AI ตามระดับความเสี่ยงสามชั้น พร้อมรับรองสิทธิปัจเจก	9.3.1, 9.3.2, 9.5.3
FC1–FC8	Framework Components 1–8	องค์ประกอบเชิงนโยบายแปดประการของกรอบธรรมาภิวัฒน์ไทย ใน 4 ระดับ (รัฐ/ท้องถิ่น/ชุมชน/องค์กร)	9.3.2–9.3.4

คำย่อ/คำศัพท์	คำเต็ม/ความหมาย	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏ
Community Impact Tier	ชั้นผลกระทบชุมชน	ชั้นความเสี่ยงที่สี่ที่เสนอเพิ่มใน พ.ร.บ. AI สำหรับระบบที่กระทบชุมชนวงกว้าง	9.3.2 (FC2)
AIGC	AI Governance Center (ศูนย์ธรรมาภิบาลปัญญาประดิษฐ์)	กลไกกำกับดูแล AI ภายใต้แนวปฏิบัติ ETDA เสนอขยายให้มีตัวแทนชุมชน	9.3.2 (FC3), 9.3.6
Community AI Champions	นักส่งเสริม AI ชุมชน	บุคลากรข้อต่อระหว่างเทคโนโลยีกับบริบทท้องถิ่น เป้าหมายตำบลละหนึ่งคน	9.3.3 (FC4), 9.5.5
CDT	Community Data Trust (กองทุนข้อมูลชุมชน)	สถาบันที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมและกำกับข้อมูลของตนตามหลัก Ostrom	9.3.3 (FC6), 9.4.3, 9.5.2
Ostrom's 8 Principles	หลักการปกครองทรัพยากรร่วมแปดประการ	กติกาออกแบบสถาบันที่ทำให้ชุมชนจัดการทรัพยากรร่วมได้ยั่งยืน	9.3.3, 9.3.6, 9.5.2
AIA	Algorithmic Impact Assessment (การประเมินผลกระทบอัลกอริทึม)	การประเมินภาคบังคับก่อนจัดซื้อจัดจ้างระบบ AI ภาครัฐ พร้อมเปิดเผยผล	9.3.4 (FC7), 9.4.3, 9.5.3
ISO/IEC 42001	มาตรฐานระบบบริหารจัดการ AI	ข้อกำหนดการจัดการความเสี่ยง AI ตลอดวงจรชีวิต สำหรับองค์กรกลาง-ใหญ่	9.3.4 (FC8)
RAM	Readiness Assessment Methodology (UNESCO)	ระเบียบวิธีประเมินความพร้อมด้าน AI ปรับใช้เป็นเครื่องมือประเมินตนเองของท้องถิ่น	9.3.5
DDI	Digital Dhammāvivatana Index (ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล)	ดัชนีรวมห้ามิติสำหรับวัดว่า AI ทำให้ทุกข์ของประชาชนลดลงหรือไม่	9.4 ทั้งหัวข้อ, 9.5.3, 9.5.5
D-Equity / D-Trust / D-Capability / D-Justice / D-Sufficiency	ห้ามิติของ DDI	ความเท่าเทียมทางดิจิทัล / ความไว้วางใจและธรรมาภิบาล / ความสามารถมนุษย์ / ความเป็นธรรมทางข้อมูล	9.4.2–9.4.3

คำย่อ/คำศัพท์	คำเต็ม/ความหมาย	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏ
		/ ความพอเพียงและความยั่งยืน	
Geometric Mean	ค่าเฉลี่ยเรขาคณิต	วิธีรวมคะแนน DDI ที่ไม่ยอมให้มิติสูงชดเชยมิติต่ำ	9.4.4
Non-compensability	หลักชดเชยกันไม่ได้	ความดีด้านหนึ่งทดแทนความล้มเหลวอีกด้านไม่ได้ รากของการเลือกค่าเฉลี่ยเรขาคณิต	9.4.4, 9.5.4
Min-max Normalization	การปรับมาตรฐานแบบ min-max	การแปลงตัวชี้วัดให้อยู่ในช่วง 0–1 โดยใช้พิสัยอ้างอิงของไทย	9.4.4
GAIRI	Government AI Readiness Index	ดัชนีความพร้อม AI ภาครัฐ (Oxford Insights) ไทยได้ 66.17 อันดับสามอาเซียน	9.4.1, 9.4.5
AIPI	AI Preparedness Index (IMF)	ดัชนีความพร้อม AI ของระบบเศรษฐกิจ 174 ประเทศ	9.4.1
NRI	Network Readiness Index	ดัชนีความพร้อมเครือข่ายไทยอันดับ 44/127 แต่ด้านความยั่งยืนอันดับ 89	9.4.1, 9.4.5
EGDI	E-Government Development Index (UN DESA)	ดัชนีรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ไทย 0.8351 อันดับ 52/193	9.4.3, 9.4.5
MPI	Multidimensional Poverty Index	วิธีวิทยาการวัดความยากจนหลายมิติบนฐานความสามารถ แบบแผนของ D-Capability	9.4.2
PDPA	Personal Data Protection Act (พ.ร.บ.คุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล)	กฎหมายคุ้มครองข้อมูล อัตราการบังคับใช้เป็นตัวชี้วัดใน D-Justice	9.4.3, 9.5.3
Meaningful Connectivity	การเชื่อมต่อที่มีความหมาย	การเชื่อมต่อที่เพียงพอต่อการทำงาน เรียน และรับบริการรัฐออนไลน์	9.4.5

คำย่อ/คำศัพท์	คำเต็ม/ความหมาย	คำอธิบาย	จุดที่ปรากฏ
พอเพียงดิจิทัล	Digital Sufficiency Threshold	เกณฑ์ขั้นต่ำเชิงปริมาณ เช่น ค่าอินเทอร์เน็ตไม่เกินร้อยละ 5 ของรายได้	9.4.5, 9.5.4
C1–C7	หลักเกณฑ์มหายัญดิจิทัลเจ็ดประการ	ออกแบบร่วม / แบ่งปันประโยชน์ / ไม่สกัด / รับผิดและเยียวยา / ลงทุนในคน / โปร่งใส / ส่งมอบอำนาจ	9.5.1
ยัญปลอม	False Sacrifice	โครงการดิจิทัลที่สกัดมูลค่าจากประชาชนโดยไม่แบ่งปันและไม่โปร่งใส	9.5.1, 9.5.6
Data Cooperative	สหกรณ์ข้อมูล	แบบจำลองที่สมาชิกร่วมเป็นเจ้าของข้อมูลการผลิตของตน เหมาะกับสหกรณ์เกษตรไทย	9.5.2
Data Trust	กองทุนข้อมูล (แบบทรัสต์)	ผู้ดูแลผลประโยชน์บริหารข้อมูลแทนเจ้าของภายใต้หน้าที่ความไว้วางใจ	9.5.2
Fixsen Implementation Stages	ขั้นตอนการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ	สำรวจ ⟶ ติดตั้ง ⟶ ปฏิบัติระยะเริ่มต้น ⟶ ปฏิบัติเต็มรูป (2–4 ปีต่อวงจร)	9.5.5
VNR	Voluntary National Review	รายงานทบทวนระดับชาติโดยสมัครใจว่าด้วย SDGs ของไทย	9.5.2, 9.5.3
Traffy Fondue	แพลตฟอร์มรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน	กรณีศึกษาหลักของบท "มหายัญเกือบแท้"	9.1.1, 9.3.3, 9.3.5, 9.5.1

รายการอ้างอิง

Alkire, S., Foster, J., Seth, S., Santos, M. E., Roche, J. M., & Ballon, P. (2015). Multidimensional poverty measurement and analysis. Oxford University Press.

ASEAN Secretariat. (2025). Policy state of play: AI in Southeast Asia. ASEAN Secretariat.

Banchuen, P., Kiatrungwilaikun, N., & Phothong, W. (2025). Digital inequality and learning outcomes: Evidence from Thailand [Research report]. Mahidol University Repository. https://repository.li.mahidol.ac.th/items/4a63e148-f0ad-401c-a842-2e3286859a84

Bennett Institute for Public Policy, University of Cambridge. (2022). Common governance of data: Applying Ostrom's principles to data governance. University of Cambridge.

Birhane, A., Kalluri, P., Card, D., Agnew, W., Dotan, R., & Bao, M. (2022a). The values encoded in machine learning research. In Proceedings of the 2022 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT '22) (pp. 173–184). ACM. https://doi.org/10.1145/3531146.3533083

Birhane, A., Isaac, W., Prabhakaran, V., Díaz, M., Elish, M. C., Gabriel, I., & Mohamed, S. (2022b). Power to the people? Opportunities and

challenges for participatory AI. In Proceedings of the 2nd ACM EAAMO Conference. ACM. https://doi.org/10.1145/3551624.3555290

Bangkok Metropolitan Administration / Traffy. (2026). Traffy Fondue Bangkok: Impact report March 2026. Bangkok Metropolitan Administration.

Cazzaniga, M., Jaumotte, F., Li, L., Melina, G., Panton, A. J., Pizzinelli, C., Rockall, E. J., & Tavares, M. M. (2024). Gen-AI: Artificial intelligence and the future of work (IMF Staff Discussion Note SDN/2024/001). International Monetary Fund. https://doi.org/10.5089/9798400262548.006

Charoenwong, C., Puttanapong, N., & Prasertsoong, N. (2024). Spatial econometric analysis of the digital divide in Thailand at the sub-district level. Telecommunications Policy, 48(8), Article 102775. https://doi.org/10.1016/j.telpol.2024.102775

Chew, H. E. (2026). AI's real inequality risk: The trust divide in Southeast Asia. Tech for Good Institute. https://techforgoodinstitute.org/insights/perspectives/ais-real-inequality-risk-the-trust-divide-in-southeast-asia/

Couldry, N., & Mejias, U. A. (2019). The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism. Stanford University Press.

Crawford, K. (2021). Atlas of AI: Power, politics, and the planetary costs of artificial intelligence. Yale University Press.

DataReportal. (2024). Digital 2024: Thailand. https://datareportal.com/reports/digital-2024-thailand

Electronic Transactions Development Agency. (2023). Thailand AI governance guideline. ETDA. https://www.etda.or.th

Electronic Transactions Development Agency & Ministry of Digital Economy and Society. (2026). Thailand AI Act B.E. 2568: Summary and implementation guide. ETDA/MDES.

Enersys Consulting. (2026). Thailand's digital economy 2026: Real numbers, real policies, real implications. https://enersys.co.th/en/insights/thailand-digital-economy-trends-2026

Escalona Reynoso, R., & Lanvin, B. (Eds.). (2025). The Network Readiness Index 2025. Portulans Institute. https://networkreadinessindex.org

Fixsen, D. L., Naoom, S. F., Blase, K. A., Friedman, R. M., & Wallace, F. (2005). Implementation research: A synthesis of the literature (FMHI Publication No. 231). National Implementation Research Network, University of South Florida.

Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., Luetge, C., Madelin, R., Pagallo, U., Rossi, F., Schafer, B., Valcke, P., & Vayena, E. (2019). A unified framework of five principles for AI in society. Harvard Data Science Review, 1(1). https://doi.org/10.1162/99608f92.8cd550d1

Hansen, M. M., & Dahiya, B. (2025). Traffy Fondue: Participatory digital platform for urban governance in Bangkok. Frontiers in Sustainable Cities, 7. https://doi.org/10.3389/frsc.2025.1559766

ISO/IEC. (2023). ISO/IEC 42001:2023 — Information technology — Artificial intelligence — Management system. International Organization for Standardization.

Khare, A., Nasser, I., Marda, N., & Sloane, M. (2024). Advancing data justice research and practice. Alan Turing Institute / Global Partnership on AI.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2018). Building sustainable peace as depicted in the Kūṭadanta Sutta. MCU Press.

Nardo, M., Saisana, M., Saltelli, A., Tarantola, S., Hoffman, A., & Giovannini, E. (2008). Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide. OECD Publishing / Joint Research Centre. https://doi.org/10.1787/9789264043466-en

National Electronics and Computer Technology Center, UNESCO, & Thailand Development Research Institute. (2025). Thailand: Artificial intelligence readiness assessment report. https://tdri.or.th/en/2025/06/thailand-ai-readiness-assessment-report-2025/

Newell, P., & Mulvaney, D. (2013). The political economy of the 'just transition'. The Geographical Journal, 179(2), 132–140. https://doi.org/10.1111/geoj.12008

Nookhong, J., & Mee-Ngern, S. (2023). Thailand internet user behavior 2023 (ETDA Annual Survey). Electronic Transactions Development Agency.

Nussbaum, M. C. (2011). Creating capabilities: The human development approach. Harvard University Press.

OECD. (2021). Measuring well-being in the digital age. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/oecd-digital-wellbeing-2021

Office of National Digital Economy and Society Commission & National Science and Technology Development Agency. (2022). Thailand national AI strategy and action plan 2022–2027. ONDE/NSTDA.

Ostrom, E. (1990). Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge University Press.

Oxford Insights. (2025). Government AI readiness index 2025. Oxford Insights. https://www.oxfordinsights.com

Payutto, P. A. (1994). Buddhist economics: A middle way for the market place. Buddhadhamma Foundation.

Puey Ungphakorn Institute for Economic Research. (2025). Exploring the digital divide among vulnerable older adults in Thailand (Discussion Paper No. 234). PIER. https://www.pier.or.th/en/dp/234/

Robeyns, I. (2017). Wellbeing, freedom and social justice: The capability approach re-examined. Open Book Publishers. https://doi.org/10.11647/OBP.0130

Schumacher, E. F. (1973). Small is beautiful: Economics as if people mattered. Harper & Row.

Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.

Social Science Research Council / The Immanent Frame. (2025). Buddhism and deliberative democracy. SSRC.

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Commission on the Measurement of Economic

Performance and Social Progress. https://www.stat.si/doc/drzstat/Stiglitz%20report.pdf

Tan, P. (2007). Kūṭadanta Sutta (D 5): True sacrifice (Sutta Discovery 22.8). The Minding Centre / Dharmafarer. http://dharmafarer.org

Taylor, L. (2017). What is data justice? The case for connecting digital rights and freedoms globally. Big Data & Society, 4(2). https://doi.org/10.1177/2053951717736335

Thailand Ministry of Foreign Affairs. (2025). Thailand's voluntary national review 2025. Ministry of Foreign Affairs of Thailand.

UN Department of Economic and Social Affairs. (2024). United Nations e-government survey 2024. United Nations. https://publicadministration.un.org/egovkb

UNDP. (2025a). The next great divergence: Why AI may widen inequality between countries. UNDP Asia-Pacific. https://www.undp.org/asia-pacific/next-great-divergence

UNDP. (2025b). Human development report 2025: A matter of choice — AI and human development. https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2025

UNESCO. (2013). Towards a sufficiency economy: A new ethical paradigm for sustainability. UNESCO Publishing.

UNESCO. (2021). Recommendation on the ethics of artificial intelligence. UNESCO Publishing. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137

Walshe, M. (Trans.). (1995). The long discourses of the Buddha: A translation of the Dīgha Nikāya. Wisdom Publications.

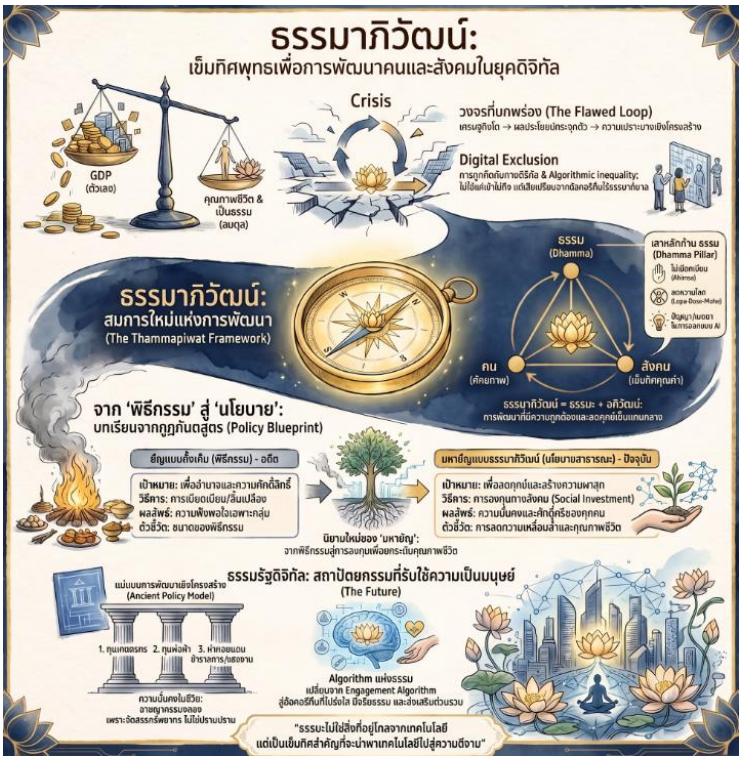
World Bank. (2025a). Future jobs: Robots, artificial intelligence, and digital platforms in Thailand. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099060425124082497/pdf/P507415-1c49df48-bdc0-4c55-883c-4afd82393c72.pdf

World Bank. (2025b). Thailand digital data infrastructure roadmap 2025–2029. World Bank Group.

World Bank. (2025c). Digital development infrastructure report 2025. World Bank Group.

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร. (2520, 4 ธันวาคม). พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา. สำนักราชเลขาธิการ.

ภาคผนวก

ธรรมาภิวัฒน์:
เข็มทิศพุทธเพื่อการพัฒนาคนและสังคมในยุคดิจิทัล
GDP
(ตัวเลข)
คุณภาพชีวิต &
เป็นธรรม
(สมดุล)
Crisis
วงจรที่บกพร่อง (The Flawed Loop)
Digital Exclusion
ธรรมาภิวัฒน์:
สมการใหม่แห่งการพัฒนา
(The Thammapiwat Framework)
ธรรม
(Dhamma)
เสาหลักค้ำ ธรรม
(Dhamma Pillar)
คน
(ศักยภาพ)
สังคม
จาก 'พิธีกรรม' สู่ 'นโยบาย':
บทเรียนจากกูฏทันตสูตร (Policy Blueprint)
ยัญแบบดั้งเดิม (พิธีกรรม) - อดีต
เป้าหมาย: เพื่อจำนวนและความศักดิ์สิทธิ์
วิธีการ: การเบียดเบียน/ลิ้นเปลือง
ผลลัพธ์: ความพึงพอใจเฉพาะกลุ่ม
ตัวชี้วัด: ขนาดของพิธีกรรม
มหายัญแบบธรรมาภิวัฒน์ (นโยบายสาธารณะ) - ปัจจุบัน
เป้าหมาย: เพื่อลดทุกข์และสร้างความผาสุก
วิธีการ: การลงทุนทางสังคม (Social Investment)
ผลลัพธ์: ความมั่นคงและศักดิ์ศรีของทุกคน
ตัวชี้วัด: การลดความเหลื่อมล้ำและคุณภาพชีวิต
นิยามใหม่ของ 'มหายัญ':
จากพิธีกรรมสู่การลงทุนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต
ธรรมรัฐดิจิทัล: สถาปัตยกรรมที่รับใช้ความเป็นมนุษย์
(The Future)
แม่แบบการพัฒนาเชิงโครงสร้าง
(Ancient Policy Model)
1. ทุนเกตตรกร
2. ทุนห่อฟ้า
3. ห้าหอยแมน
Algorithm แห่งธรรม
"ธรรมะไม่ใช่สิ่งที่อยู่ไกลจากเทคโนโลยี
แต่เป็นเข็มทิศสำคัญที่จะนำพาเทคโนโลยีไปสู่ความดีงาม"

บรรณานุกรม

Abers, R., Serafim, L., & Tatagiba, L. (2018). Porto Alegre: Participatory budgeting and the challenge of sustaining transformative change [Case study]. World Resources Institute. https://www.wri.org

Abbasov, A. (2021). Digital inclusion in the times of Covid-19: A capabilities approach in understanding inclusion and education. NORRAG Highlights. https://www.norrageducation.org

Alkire, S., Conconi, A., Robles, G., Roche, J. M., Santos, M. E., Seth, S., & Vaz, A. (2016). The global Multidimensional Poverty Index (MPI): 5-year methodological note (OPHI Briefing 38). Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI), University of Oxford. https://ophi.org.uk

Alkire, S., Evans, M., & Foster, J. (2025). Beyond GDP: What multidimensional measures of poverty and well-being tell us. Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI). https://ophi.org.uk

Alkire, S., & Foster, J. (2007). Counting and multidimensional poverty measurement (OPHI Working Paper No. 7). University of Oxford. https://ophi.org.uk

Alkire, S., & Foster, J. (2011). Counting and multidimensional poverty measurement. Journal of Public Economics, 95(7–8), 476–487. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2010.11.006

Alkire, S., Foster, J., Seth, S., Santos, M. E., Roche, J. M., & Ballon, P. (2015). Multidimensional poverty measurement and analysis. Oxford University Press.

Alkire, S., & Foster, J. (2024). The Alkire-Foster counting methodology for multidimensional poverty measurement. University of Oxford, Oxford Poverty and Human Development Initiative. https://ora.ox.ac.uk

Alkire, S., Kanagaratnam, U., & Suppa, N. (2023). The global Multidimensional Poverty Index (MPI) 2023: Country results and methodological note (OPHI MPI Methodological Note 55). Oxford Poverty & Human Development Initiative. https://ophi.org.uk

Alkhipov, S. (2019). Theories of social and legal cycles by O. Spengler and A. Toynbee. Electronic Supplement to the Russian Juridical Journal, (4), 5–17.

Anand, S., & Sen, A. (1994). Human development index: Methodology and measurement (Human Development Occasional Papers No. HDOCPA-1994-02). Human Development Report Office, United Nations Development Programme. https://hdr.undp.org

Ardoin, N. M., Bowers, A. W., & Wheaton, M. (2022). Leveraging collective action and environmental literacy to address complex sustainability challenges. Ambio, 52(1), 30–44. https://doi.org/10.1007/s13280-022-01764-6

ASEAN. (2025). ASEAN responsible AI roadmap 2025–2030. https://asean.org

ASEAN Foundation. (2024). One divide or many divides? Understanding digital literacy of ASEAN youth. https://aseanfoundation.org

ASEAN Secretariat. (2025). Policy state of play: AI in Southeast Asia. ASEAN Secretariat.

Bail, C. (2022). Breaking the social media prism: How to make our platforms less polarizing. Princeton University Press.

Banchuen, P., Kiatrungwilaikun, N., & Phothong, W. (2025). Digital inequality and learning outcomes: Evidence from Thailand [Research report]. Mahidol University Repository. https://repository.li.mahidol.ac.th

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. W. H. Freeman.

Bank of Thailand. (2025). Financial stability review 2025. Bank of Thailand.

Bangkok Metropolitan Administration / Traffy. (2026). Traffy Fondue Bangkok: Impact report March 2026. Bangkok Metropolitan Administration.

Bennett Institute for Public Policy, University of Cambridge. (2022). Common governance of data: Applying Ostrom's principles to data governance. University of Cambridge.

Beyond-GDP.world. (2025). WISE metrics. https://beyond-gdp.world

Bhikkhu Bodhi. (2024, June). Buddhist ethics for a world in crisis: An interview with Bhikkhu Bodhi. Insight Journal. https://www.buddhistinquiry.org

Bhikkhu Ñāṇamoli, & Bhikkhu Bodhi. (1995). The middle length discourses of the Buddha: A translation of the Majjhima Nikāya. Wisdom Publications.

Bhikkhu Sujato (Trans.). (2018). Kūṭadantasutta: With Kūṭadanta (DN 5). SuttaCentral. https://suttacentral.net/dn5/en/sujato

Bhikkhu Sujato (Trans.). (2018). Cakkavattisutta (DN 26). SuttaCentral. https://suttacentral.net/dn26/en/sujato

Bhikkhu Supachai, S., Ninlert, R., Sanyasa, S., & Tangwongkit, S. (2022). Approaches to community development template based on Buddhist governance. Journal of Graduate MCU KhonKaen Campus, 9(3), 115–129. https://so02.tci-thaijo.org

Binsted, A., Casale, D., & Gammage, S. (2017, October 11). Disaggregated data is essential to leave no one behind. International Institute for Sustainable Development. https://www.iisd.org

Birhane, A., Kalluri, P., Card, D., Agnew, W., Dotan, R., & Bao, M. (2022a). The values encoded in machine learning research. In Proceedings of the 2022 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency

(FAccT '22) (pp. 173–184). ACM. https://doi.org/10.1145/3531146.3533083

Birhane, A., Isaac, W., Prabhakaran, V., Díaz, M., Elish, M. C., Gabriel, I., & Mohamed, S. (2022b). Power to the people? Opportunities and challenges for participatory AI. In Proceedings of the 2nd ACM EAAMO Conference. ACM. https://doi.org/10.1145/3551624.3555290

Bodhi, B. (Trans.). (2000). The connected discourses of the Buddha: A translation of the Saṃyutta Nikāya. Wisdom Publications.

Bodhi, B. (Trans.). (2012). The numerical discourses of the Buddha: A translation of the Aṅguttara Nikāya. Wisdom Publications.

Boix, C., & Posner, D. N. (1996). Making social capital work: A review of Robert Putnam's "Making democracy work: Civic traditions in modern Italy" (Working paper). Harvard University, Center for International Affairs.

Brown, M. T. (2017). Buddhist economics: An enlightened approach to the dismal science. Bloomsbury. https://www.vitalsource.com

Building the ethical AI framework of the future. (2026). arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2603.06599

Caplanova, A., & Szakadatova, E. (2025). Digitalisation of the public sector in Thailand: Insights into Thailand's public sector digitalisation strategy. Open Research Europe, 5, 209. https://doi.org/10.12688/openreseurope.19868.2

Cazzaniga, M., Jaumotte, F., Li, L., Melina, G., Panton, A. J., Pizzinelli, C., Rockall, E. J., & Tavares, M. M. (2024). Gen-AI: Artificial intelligence and the future of work (IMF Staff Discussion Note SDN/2024/001). International Monetary Fund. https://doi.org/10.5089/9798400262548.006

Center for Bhutan Studies & GNH Research. (2021). Nine domains and indicators of GNH. https://www.developmentaid.org

Centre for Bhutan Studies & GNH Research. (2015). A compass towards a just and harmonious society: 2015 Gross National Happiness (GNH) survey report. https://www.socioeco.org

Centre for Bhutan and GNH Studies. (2024). Gross National Happiness: The 9 domains of GNH. https://bhutanstudies.org.bt

Chamwong, S., Chomtohsuwan, T., & Charoenphandhu, N. (2024). Analysis of inequality in household internet utilization and policy implications. Journal of Demography, 40(1), Article 4. https://doi.org/10.56808/2730-3934.1369

Chandarasorn, V., Lorsuwankul, C., & Mongkollaksana, K. (2021). Buddhist social contract theory: Kūṭadanta Sutta as a policy model. Journal of Public Administration and Governance, 11(2), 1–10.

Charoenwong, C., Puttanapong, N., & Prasertsoong, N. (2024). Spatial econometric analysis of the digital divide in Thailand at the sub-district level. Telecommunications Policy, 48(8), Article 102775. https://doi.org/10.1016/j.telpol.2024.102775

Chen, T. T.-Y. (2024). Strong or thin digital democracy? The democratic implications of Taiwan's open government data policy in the 2010s. Big Data & Society, 11(4). https://doi.org/10.1177/20539517241296038

Chew, H. E. (2026). AI's real inequality risk: The trust divide in Southeast Asia. Techforgood Institute. https://techforgoodinstitute.org

Chon, H. (2019). Buddhist contribution to sustainable social development. https://www.academia.edu

Clark, A. E., Frijters, P., & Shields, M. (2007). Relative income, happiness and utility: An explanation for the Easterlin paradox and other puzzles (IZA Discussion Paper No. 2840). Institute for the Study of Labor (IZA). https://docs.iza.org/dp2840.pdf

Compson, J., Graves, M., Hershock, P. D., & Mirghafori, N. (2025). A Middle Path for AI ethics? Some Buddhist reflections. Theology and Science, 23(1), 1–5. https://doi.org/10.1080/14746700.2024.2436776

Corrêa, N. K., Galvão, C., Santos, J. W., Del Pino, C., Pinto, E. P., Barbosa, C., Massmann, D., Mambrini, R., Galvão, L., Terem, E., & de Oliveira, N. (2023). Worldwide AI ethics: A review of 200 guidelines and recommendations for AI governance. Patterns, 4(10), 100857. https://doi.org/10.1016/j.patter.2023.100857

Couldry, N., & Mejias, U. A. (2019). The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism. Stanford University Press.

Crawford, K. (2021). Atlas of AI: Power, politics, and the planetary costs of artificial intelligence. Yale University Press.

CSIS. (2025). From divide to delivery: How AI can serve the Global South. Center for Strategic and International Studies. https://www.csis.org

Cuellar, M. J. (2026). A virtue ethics approach for using AI-enabled technologies. Journal of Computer Information Systems. https://doi.org/10.1080/08874417.2026.2624677

Daniels, P. L. (2010). Climate change, economics and Buddhism — Part I: An integrated environmental analysis framework. Ecological Economics. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2009.12.002

DataReportal. (2024). Digital 2024: Thailand. https://datareportal.com/reports/digital-2024-thailand

De Silva, M., et al. (2022). How did COVID-19 shape co-creation? Insights and policy lessons from international initiatives (OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 134). OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/e11c5274-en

DEPA. (2025). Digital citizenship: Attributes digital citizens must have. https://www.depa.or.th

Dharmata. (2014, November 29). Kūṭadanta sutta (DN 5): บูชายัญอย่างไรไม่เบียดเบียน ไม่เดือดร้อน. Pali Suttas. https://palisuttas.com

Dirksen, J., & Alkire, S. (2025). Multidimensional poverty: Measurement, analysis, applications. In K. F. Zimmermann (Ed.), Handbook of labor, human resources and population economics. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57365-6_182-2

Do, M. H., Nguyen, T. T., & Grote, U. (2025). Insights on household's resilience to shocks and poverty: Evidence from panel data for two emerging economies in Southeast Asia. Climate and Development, 17(8), 684–698. https://doi.org/10.1080/17565529.2024.2446358

Doughnut Economics Action Lab. (2024, October 2). The Wellbeing Economy Governments partnership. https://doughnuteconomics.org

Easterlin, R. A., McVey, L. A., Switek, M., Sawangfa, O., & Zweig, J. S. (2010). The happiness–income paradox revisited. Proceedings of the National Academy of Sciences, 107(52), 22463–22468. https://doi.org/10.1073/pnas.1015962107

Economy for the Common Good. (2024, July 15). Post-growth Europe: 400+ experts call for wellbeing economy. https://www.econgood.org

Electronic Transactions Development Agency. (2023). Thailand AI governance guideline. ETDA. https://www.etda.or.th

Electronic Transactions Development Agency & Ministry of Digital Economy and Society. (2026). Thailand AI Act B.E. 2568: Summary and implementation guide. ETDA/MDES.

Enersys Consulting. (2026). Thailand's digital economy 2026: Real numbers, real policies, real implications. https://enersys.co.th

ESCAP. (2022). Guidelines on data disaggregation for SDG indicators using survey data. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. https://sdghelpdesk.unescap.org

ESCAP. (2025). Asia-Pacific SDG progress report 2025. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. https://repository.unescap.org

Escalona Reynoso, R., & Lanvin, B. (Eds.). (2025). The Network Readiness Index 2025. Portulans Institute. https://networkreadinessindex.org

European Commission. (2013). Guide to social innovation. European Commission.

European Commission – Joint Research Centre. (2026, January 15). Towards a unified framework for measuring sustainable and inclusive wellbeing. Humanities & Social Sciences Communications. https://doi.org/10.1057/s41599-025-06401-7

Exton, C. (2022). Building and using well-being frameworks: OECD and international examples. Social Justice Ireland. https://www.socialjustice.ie

Faizi, I., & Nayebi, H. (2023). Anomie theories of Durkheim and Merton. Comparative Sociology, 22(2), 280–297.

Fixsen, D. L., Naoom, S. F., Blase, K. A., Friedman, R. M., & Wallace, F. (2005). Implementation research: A synthesis of the literature (FMHI Publication No. 231). National Implementation Research Network, University of South Florida.

Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., Luetge, C., Madelin, R., Pagallo, U., Rossi, F., Schafer, B., Valcke, P., & Vayena, E. (2019). A unified framework of five principles for AI in society. Harvard Data Science Review, 1(1). https://doi.org/10.1162/99608f92.8cd550d1

Foreign Office, Government Public Relations Department. (2025, March 24). Thailand's ranking in the World Happiness Report 2025. Thailand.prd.go.th. https://thailand.prd.go.th

Freire, P. (1970). Pedagogy of the oppressed. Continuum.

Friedrich Naumann Foundation for Freedom. (2024). How public participation can improve AI governance: vTaiwan's initiatives. https://freiheit.org

Fulcrum. (2022). Thailand's digital divide: Leave no one behind. ISEAS–Yusof Ishak Institute. https://fulcrum.sg

Fund for Peace. (2024). Fragile States Index annual report 2024: A world adrift. Fund for Peace.

Gethin, R. (1998). The foundations of Buddhism. Oxford University Press.

Ghislandi, S., Sanderson, W. C., & Scherbov, S. (2019). A simple measure of human development: The Human Life Indicator. Population and Development Review, 45(1), 219–233. https://doi.org/10.1111/padr.12205

Goodhart, C. A. E. (1975). Problems of monetary management: The U.K. experience. Papers in Monetary Economics, 1. Reserve Bank of Australia.

Gopalakrishna, D., & Datt, A. (2011). Buddhist virtues: The foundations of socio-economic development — A study. In International Buddhist Conference on the 8th United Nations Day of Vesak Celebrations. https://www.undv.org

Grootaert, C., Narayan, D., Jones, V. N., & Woolcock, M. (2004). Measuring social capital: An integrated questionnaire. World Bank. https://doi.org/10.1596/0-8213-5661-5

Gross National Happiness Commission. (2022). GNH 2022 report. Centre for Bhutan and GNH Studies. https://ophi.org.uk

Habermas, J. (1984). The theory of communicative action, Volume 1: Reason and the rationalization of society (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.

Haim-Litevsky, D., Komemi, R., & Lipskaya-Velikovsky, L. (2023). Sense of belonging, meaningful daily life participation, and well-being: Integrated investigation. International Journal of Environmental Research and Public Health, 20(5), Article 4121. https://doi.org/10.3390/ijerph20054121

Hansen, M. M., & Dahiya, B. (2025). Traffy Fondue: Participatory digital platform for urban governance in Bangkok. Frontiers in Sustainable Cities, 7. https://doi.org/10.3389/frsc.2025.1559766

Harris, E. J. (1994). Violence and disruption in society: A study of the early Buddhist texts (Wheel Publication No. 392/393). Buddhist Publication Society.

Harvey, P. (2000). An introduction to Buddhist ethics: Foundations, values and issues. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511800801

Hayden, A., & Dasilva, C. (2022). The wellbeing economy: Possibilities and limits in bringing sufficiency from the margins into the mainstream. Frontiers in Sustainability, 3. https://doi.org/10.3389/frsus.2022.966876

Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J.-E., Aknin, L. B., & Wang, S. (Eds.). (2025). World happiness report 2025. Wellbeing Research Centre, University of Oxford.

Hickel, J. (2020). The sustainable development index: Measuring the ecological efficiency of human development in the Anthropocene. Ecological Economics, 167, Article 106331. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.05.011

Hickel, J., & Kallis, G. (2020). Is green growth possible? New Political Economy, 25(4), 469–486. https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964

Hickel, J., Kallis, G., Jackson, T., O'Neill, D., Schor, J. B., Steinberger, J. K., Victor, P. A., & Ürge-Vorsatz, D. (2022). Degrowth can work — here's how science can help. Nature, 612, 400–403. https://doi.org/10.1038/d41586-022-04412-x

Hipp, J. R. (2016). Collective efficacy: How is it conceptualized, how is it measured, and does it really matter for understanding perceived neighborhood crime and disorder? Journal of Criminal Justice, 46, 32–44. https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2016.02.016

Hongladarom, S. (2020). The ethics of AI and robotics: A Buddhist viewpoint. Lexington Books.

Hongladarom, S. (2021, July 16). Rethinking digital privacy from a Buddhist point of view (A. Willems, Interviewer). Tricycle. https://tricycle.org

Hough-Stewart, L., Sommer, C., Trebeck, K., & Wallis, S. (2019). What is a wellbeing economy? Wellbeing Economy Alliance. https://weall.org

IMF. (2025). Thailand: 2024 Article IV consultation — Staff report (IMF Country Report No. 25/045). https://www.imf.org

International Center for Research on Women. (2018). General collective efficacy scale: Assessing local collective efficacy and its determinants. EMERGE Project. https://emerge.ucsd.edu

International Monetary Fund. (2025). The global impact of AI: Mind the gap (IMF Working Paper WP/2025/076). https://www.imf.org

International Monetary Fund. (2026). Global economic and financial implications of AI (IMF Note INSEA/2026/002). https://www.imf.org

ISO/IEC. (2023). ISO/IEC 42001:2023 — Information technology — Artificial intelligence — Management system. International Organization for Standardization.

Jigme Singye Wangchuck School of Law. (2025). Understanding the four pillars of GNH. https://jswlaw.bt

Jitsuchon, S. (2012). Thailand: Achieving social-economic development balance. In ERIA Research Policy Report FY 2011, No. 10, Chapter 8. Economic Research Institute for ASEAN and East Asia. https://www.eria.org

Kallis, G., Hickel, J., O'Neill, D. W., Jackson, T., Victor, P. A., Raworth, K., Schor, J. B., Steinberger, J. K., & Ürge-Vorsatz, D. (2025). Post-growth: The science of wellbeing within planetary boundaries. The Lancet Planetary Health, 9(1). https://doi.org/10.1016/S2542-5196(24)00310-3

Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2024). Worldwide governance indicators: Methodology and 2024 update (Policy Research Working Paper WPS10952). World Bank.

Kaur, N., Rao, N., & Bryan, B. A. (2023). A review of socioeconomic indicators used to assess societal progress beyond GDP. Ecological Economics, 205, 107679.

Khare, A., Nasser, I., Marda, N., & Sloane, M. (2024). Advancing data justice research and practice. Alan Turing Institute / Global Partnership on AI.

Killen, M., & Dahl, A. (2021). Moral reasoning enables developmental and societal change. Perspectives on Psychological Science, 16(6), 1209–1225. https://doi.org/10.1177/1745691620964076

King, S. B. (2009). Socially engaged Buddhism. University of Hawai'i Press.

Kittinorarat, J., Photimanee, K., & Paholpak, J. (2024). Causal relationship model of factors influencing the success of community enterprises in

Nonthaburi, Thailand. National Research Council of Thailand Research Journal. https://doi.nrct.go.th

Kolotouchkina, O., Ripoll González, L., & Belabas, W. (2024). Smart cities, digital inequalities, and the challenge of inclusion. Smart Cities, 7(6), 3355–3370. https://doi.org/10.3390/SMARTCITIES7060130

Kudina, O., & van de Poel, I. (2024). A sociotechnical system perspective on AI. Minds and Machines. https://doi.org/10.1007/s11023-024-09680-2

Kumar, L. U., & Shankar, A. B. (2023). Buddhist critique on development. Journal of Emerging Technologies and Innovative Research, 10(1), g74–g76. http://www.jetir.org

Kuznets, S. (1934). National income, 1929–1932 (Senate Document No. 124, 73rd Congress, 2nd Session; NBER Bulletin 49). U.S. Government Printing Office / National Bureau of Economic Research. https://www.nber.org

La Belle, T. J. (1987). From consciousness raising to popular education in Latin America and the Caribbean. Comparative Education Review, 31(2), 201–221.

Labonté, R. (2024). Can a well-being economy save us? International Journal of Health Policy and Management, 13, e8507. https://doi.org/10.34172/ijhpm.8507

Lawrence, M., Homer-Dixon, T., Janzwood, S., Rockström, J., Renn, O., & Donges, J. F. (2024). Global polycrisis: The causal mechanisms of crisis entanglement. Global Sustainability, 7, e6, 1–16.

Leong, C. H. (Ed.). (2025). Southeast Asian social cohesion radar report 2025. S. Rajaratnam School of International Studies, NTU.

Leung, C. K., Ko, J., Liang, F., & Ming, W. K. (2025). Economic inequality and corruption as social determinants of health. Social Sciences & Humanities Open, 12, 101686.

Loy, D. R. (2008). Money, sex, war, karma: Notes for a Buddhist revolution. Wisdom Publications.

Loy, D. R. (2011). The karma of poverty. In W. Schweiker, M. Johnson, & K. Jung (Eds.), Poverty and morality: Religious and secular perspectives (pp. 44–79). Cambridge University Press.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2018). Building sustainable peace as depicted in the K**ūṭ**adanta Sutta. MCU Press.

Main, J. (2025, March 26). Positive and problematic aspects of modernistic engaged Buddhism. Journal of Buddhist Ethics Blog. https://blogs.dickinson.edu

Mangone, E. (2022). Pitirim A. Sorokin and the reconstruction of humanity. Revista CENTRA, 1(1), 11–28.

Masaki, K., & Tshering, J. (2020). Bhutan's policy of Gross National Happiness (GNH): A multidimensional experiment defying one-sided interpretations. Journal of Asia-Pacific Studies, 40, 61–77.

McMahan, D. L. (2008). The making of Buddhist modernism. Oxford University Press.

Mehrabi, N., Morstatter, F., Saxena, N., Lerman, K., & Galstyan, A. (2021). A survey on bias and fairness in machine learning. ACM Computing Surveys, 54(6), 1–35. https://doi.org/10.1145/3457607

Meier, B. M., & Chakrabarti, A. (2016). The paradox of happiness: Health and human rights in the Kingdom of Bhutan. Health and Human Rights Journal, 18(1), 193–208.

Mendis, P. (1993). Buddhist equilibrium: The theory of middle path for sustainable development (Staff Paper P93-2). Department of Applied Economics, University of Minnesota: AgEcon Search. https://doi.org/10.22004/ag.econ.13948

Meshcheryakova, N. N., & Vasilenko, L. A. (2023). The new social developments of Durkheim and Merton theories on anomie in modern society. Social Evolution & History, 22(1), 102–120.

Mettathamrong, J., Upping, P., & Deeudom, S. (2023). Approach to applying Sufficiency Economy Philosophy in community enterprise management towards sustainability. Sustainability, 15(6), 5338. https://doi.org/10.3390/su15065338

Midgley, J. (1995). Social development: The developmental perspective in social welfare. SAGE Publications.

Midgley, J. (2013). Social development: Theory and practice. SAGE Publications.

Midgley, J., & Conley, A. (Eds.). (2010). Social work and social development: Theories and skills for developmental social work. Oxford University Press. https://academic.oup.com/book/8923

Midgley, J., Dahl, E., & Wright, A. C. (Eds.). (2017). Social investment and social welfare: International and critical perspectives. Edward Elgar.

Milli, S., Carroll, M., Wang, Y., Pandey, S., Zhao, S., & Dragan, A. D. (2025). Engagement, user satisfaction, and the amplification of divisive content on social media. PNAS Nexus, 4(3), pgaf062. https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgaf062

Mintrom, M. (2019). New Zealand's Wellbeing Budget invests in population health. The Milbank Quarterly, 97(4), 893–896. https://doi.org/10.1111/1468-0009.12409

Mittelstadt, B. (2019). Principles alone cannot guarantee ethical AI. Nature Machine Intelligence, 1(11), 501–507. https://doi.org/10.1038/s42256-019-0114-4

Murdoch University. (2021). Linkages between Bhutan's Gross National Happiness (GNH) and the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs). Murdoch University Research Portal. https://researchportal.murdoch.edu.au

Nagai, F., Mektrairat, N., & Funatsu, T. (Eds.). (2008). Local government in Thailand — Analysis of the local administrative organization survey (Joint Research Program Series No. 147). Institute of Developing Economies (IDE-JETRO). https://www.ide.go.jp

Narada, V. (n.d.). Dīghajāṇu Sutta (AN 8.54) [Translation]. Access to Insight. https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an08/an08.054.nara.html

Nardo, M., Saisana, M., Saltelli, A., Tarantola, S., Hoffman, A., & Giovannini, E. (2008). Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide. OECD Publishing / Joint Research Centre. https://doi.org/10.1787/9789264043466-en

National Economic and Social Development Council (NESDC). (2024). 2024 report on poverty and inequality in Thailand. Office of the National Economic and Social Development Council.

National Electronics and Computer Technology Center, UNESCO, & Thailand Development Research Institute. (2025). Thailand: Artificial intelligence readiness assessment report. https://tdri.or.th

NECTEC/NSTDA. (2022). Cabinet approves Thailand national AI strategy 2022–2027. National Electronics and Computer Technology Center. https://www.nectec.or.th

Newell, P., & Mulvaney, D. (2013). The political economy of the 'just transition'. The Geographical Journal, 179(2), 132–140. https://doi.org/10.1111/geoj.12008

New Zealand Government. (2019). Wellbeing Budget 2019. https://www.beehive.govt.nz

New Zealand Treasury. (2022). Our Living Standards Framework. The Treasury. https://www.treasury.govt.nz

Nguyen, Q. D., & Techapalokul, S. (2022). Ways to cultivate right livelihood as a path toward honoring living. Journal of International Buddhist Studies, 13(1), 75–86. https://so09.tci-thaijo.org

Nguyen Thuy Chi, & Satya Pal Kumar, P. D. (2024). Reinterpreting the Buddhist Five Precepts for digital ethics. Educational Administration: Theory and Practice, 30(1), 7907–7910.

Nookhong, J., & Mee-Ngern, S. (2023). Thailand internet user behavior 2023 (ETDA Annual Survey). Electronic Transactions Development Agency.

Norwegian Government. (2025). 6.1 Nordic experiences — National wellbeing strategy. https://www.regjeringen.no

Nuchprayool, B., & Singkaneti, B. (2024). The role of the "public sphere" in Thai local administrative organizations: Challenges and strategies for fostering community participation. In Proceedings of the International Conference on Advanced Research in Social Sciences. Diamond Scientific Publishing. https://www.dpublication.com

Nurlinah, N., Ansar, M. C., & Chowdhury, K. (2025). Impact of government digital transformation on citizen trust and participation: Evidence from Gowa Regency, Indonesia. Frontiers in Human Dynamics, 7, 1700582. https://doi.org/10.3389/fhumd.2025.1700582

Nussbaum, M. C. (2011). Creating capabilities: The human development approach. Belknap Press of Harvard University Press. https://doi.org/10.4159/harvard.9780674061200

OECD. (2011). How's life? Measuring well-being. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264121164-en

OECD. (2018). Beyond GDP: Measuring what counts for economic and social performance. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264307278-en

OECD. (2019). How's life in the digital age? Opportunities and risks of the digital transformation for people's well-being. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264311800-en

OECD. (2022). Open and connected government review of Thailand (OECD Public Governance Reviews). OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/e1593a0c-en

OECD. (2024). How's life? 2024: Measuring well-being. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/e9720128-en

OECD. (2024). Measuring well-being "Beyond GDP" in Asia, South-East Asia and Korea. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/1487aa23-en

OECD. (2025). Bhutan's Gross National Happiness (GNH) Index. Well-being Knowledge Exchange Platform. https://www.oecd.org

OECD. (2025). Government at a glance 2025: Estonia country note. OECD Publishing. https://www.oecd.org

OECD. (2025). Open, useful and re-usable data (OURdata) Index. In Government at a glance 2025. OECD Publishing. https://www.oecd.org

OECD. (2025). Tackling civic participation challenges with emerging technologies (No. 62). OECD Publishing.

OECD. (n.d.). Digital divides. https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/digital-divides.html

OECD. (n.d.). Measuring well-being and progress. https://www.oecd.org

OECD Observatory of Public Sector Innovation. (2025). Digital transformation co-creation platform [Innovation case]. OECD OPSI. https://oecd-opsi.org

Oguro, K., Sutherland, D., & Koen, V. (2021, December 21). How the digital transformation can help Japan secure sustainable growth [Blog post]. OECD Ecoscope. https://oecdecoscope.blog

OKMD. (2025). Developing digital skills to preserve humanity. Knowledge Portal. https://knowledgeportal.okmd.or.th

Onbhuddha, R., & Ogata, S. (2020). Sufficiency Economy Philosophy: A Buddhism-based sustainability framework in Thailand. Research Outreach. https://researchoutreach.org

Open Data Institute. (2024). Empowering Thailand's digital government with open data. Open Data Institute. https://theodi.org

Open Development Thailand. (2018). Sustainable Development Goals. https://thailand.opendevelopmentmekong.net

Ostrom, E. (1990). Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge University Press.

Oxford Insights. (2025). Government AI readiness index 2025. Oxford Insights. https://www.oxfordinsights.com

Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI). (2021). Gross national happiness. University of Oxford. https://ophi.org.uk

Oxford Poverty and Human Development Initiative. (2023, May 24). Beyond GDP: Bhutan's pursuit of wellbeing and happiness revealed in latest GNH results. https://ophi.org.uk

Payutto, P. A. (Phra Brahmagunabhorn). (2016). Buddhist economics: A middle way for the market place (J. B. Dhammavijaya, Trans.; B. Evans & J. Arenson, Comp.). Buddhadhamma Foundation / Wat Nyanavesakavan. https://www.watnyanaves.net

Piboolsravut, P. (2004). Sufficiency economy. ASEAN Economic Bulletin, 21(1), 127–134.

PIER. (2025). Older adults and the digital divide in Thailand (Discussion Paper No. 234). Puey Ungphakorn Institute for Economic Research. https://www.pier.or.th

Phra Khru Thamrong (Theerasak Theerasakkho). (2023). Development model on Buddhist-based public welfare management. Russian Law Journal, 11(3s).

Piya Tan. (2008). SD 36.10 Cakka,vatti Sīha,nāda Sutta (D 26/3:58–79). The Dharmafarers.

Pusaksrikit, T., & Assarut, N. (2025). Sufficiency economy across cultures. Sustainable Development, 33(5), e70314.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon & Schuster.

Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. Y. (1993). Making democracy work: Civic traditions in modern Italy. Princeton University Press.

Pyatsky, V., & Pyatsky, S. (2017, May 17). 5. Kutadanta Sutta. Three Vajras. https://www.three-vajras.com

Rajapaksa, M. (2024). Mahinda lecture transcript: Economic resilience and social harmony [Lecture transcript]. Ministry of Buddha Sasana, Religious and Cultural Affairs.

Raju, D. V. S. G. (2022). Buddhist philosophy and its relevance in digital age. International Journal of Advanced Research, 10(6), 727–733. https://doi.org/10.21474/IJAR01/14942

Ravallion, M. (2012). Troubling tradeoffs in the Human Development Index. Journal of Development Economics, 99(2), 201–209. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.01.003

Reynolds, R. (2020). [Review of the book The digital divide, by J. van Dijk]. Journal of the Association for Information Science and Technology, 72(1), 136–138. https://doi.org/10.1002/asi.24355

Rhys Davids, T. W. (Trans.). (1995). Dialogues of the Buddha (Vol. 1). Pali Text Society. (Original work published 1899)

Ridegama Wanarathana, Ven. (2019). A comprehensive Buddhist approach to restoration of sustainable society through economic stability. In Buddhist approach to responsible consumption and sustainable development (pp. 220–231). International Council for Day of Vesak (ICDV). https://www.undv2019vietnam.com

Robeyns, I. (2017). Wellbeing, freedom and social justice: The capability approach re-examined. Open Book Publishers. https://doi.org/10.11647/OBP.0130

Royal Bhutanese Embassy, Ministry of Foreign Affairs. (2016). Gross national happiness. https://www.mfa.gov.bt

Royal Thai Embassy Stockholm. (n.d.). Philosophy of "Sufficiency Economy." https://thaiembassy.se

Sagar, A. D., & Najam, A. (1998). The Human Development Index: A critical review. Ecological Economics, 25(3), 249–264. https://doi.org/10.1016/S0921-8009(97)00168-7

Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. Science, 277(5328), 918–924. https://doi.org/10.1126/science.277.5328.918

San, P. (2024). Buddhist governance and the concept of Dhammocracy in Southeast Asian political thought. Halduskultuur, 22(2), 26–49.

Sanyasa, M., Tangwongkit, S., Ninlert, R., & Supachai, B. (2025). The significance of Buddhist social work: A study on its impact on community development and social justice. ResearchGate. https://www.researchgate.net

Saputra, A., & Arif, M. (2025). Rereading Ibn Khaldun's Asabiyyah as a critique of the crisis of modern civilisation. International Journal of Islamic Studies, 1(2), 101–110.

Sapardi, Gelgel, I. P., & Utama, I. W. B. (2018). Buddhist ethics in economic system. International Journal of Social Sciences and Humanities, 2(3), 1–11. https://doi.org/10.29332/ijssh.v2n3.177

Schwartz, B. (2004). The paradox of choice: Why more is less. Ecco/HarperCollins. https://works.swarthmore.edu

Schumacher, E. F. (1973). Small is beautiful: A study of economics as if people mattered. Blond & Briggs. https://centerforneweconomics.org

Scottish Government. (2024). Wellbeing Economy Governments (WEGo). https://www.gov.scot

Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.

Setthasuravich, P., Sirikhan, K., & Kato, H. (2024). Spatial econometric analysis of the digital divide in Thailand at the sub-district level: Patterns and determinants. Telecommunications Policy, 48(8), Article 102818. https://doi.org/10.1016/j.telpol.2024.102818

Shankarananda, M. (2019). Buddhist approach to human society development: Economic ethics for a ruler. In Buddhist approach to responsible consumption and sustainable development (pp. 517–523). International Council for Day of Vesak (ICDV). https://www.undv2019vietnam.com

Sharp, S. (2024). Thailand economic monitor June 2024: Unlocking the growth potential of secondary cities. World Bank. https://documents1.worldbank.org

Shone, J. J. (2016). The Sufficiency Economy Philosophy beyond Thailand: Sustainable development challenges in a neo-liberal world. Asian Review, 29(1), 55–81. https://digital.car.chula.ac.th

Social Science Research Council / The Immanent Frame. (2025). Buddhism and deliberative democracy. SSRC.

Sorokin, P. A. (2017). Social and cultural dynamics. Routledge. (Original work published 1937)

Spengler, O. (1991). The decline of the West (C. F. Atkinson, Trans.). Oxford University Press.

Sriram, V., & Sriram, P. (2019). Gross National Happiness and macroeconomic indicators in the Kingdom of Bhutan (IMF Working Paper WP/19/15). https://doi.org/10.5089/9781484390498.001

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. https://ec.europa.eu

Sulaiman, M. N., Subriadi, A. P., & Muqtadiroh, F. A. (2026). The role of e-participation in building public trust. Journal of Information Systems and Informatics, 8(1), 240–260.

Tahir, Z., & Nuri, A. J. (2024a). Comparative perspectives on societal decline: Ibn Khaldun, Toynbee, and Hegel. HISTORICAL, 3(4), 431–446.

Tahir, Z., & Nori, A. W. J. (2024b). Cyclical and linear progress in history: A comparative analysis of Ibn Khaldun, Hegel, and Toynbee. IJSSMER, 2(6), 119–136.

Tahir, Z., & Nuri, A. J. (2024c). Examining the impact of religion on civilization: Ibn Khaldun and Toynbee. DIROSAT, 2(2), 106–123.

Tan, P. (Trans.). (2007). K**ū**ṭadanta sutta (DN 5): The true sacrifice. The Minding Centre. https://www.themindingcentre.org

Tan, P. (2010, rev. 2018). The Cakka,vatti S**ī**ha,n**ā**da Sutta (D 26) (SD 36.10). The Minding Centre.

Taylor, L. (2017). What is data justice? The case for connecting digital rights and freedoms globally. Big Data & Society, 4(2). https://doi.org/10.1177/2053951717736335

Techasomboonakit, P. (2025). Access denied: Algorithmic inequality in comparative welfare states. Law Journal, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, 2(2), 1–26. https://ejournals.swu.ac.th

Techapalokul, S. (2015). Towards Buddhist social work and happiness. International Buddhist College. https://ibc.ac.th

Teerawichitchainan, B., & Knodel, J. (2022). Buddhist temples and social well-being of the Thai elderly. Journal of Population and Social Studies, 20(2), 1–12.

Thailand Development Research Institute (TDRI). (2021, November 30). Measuring well-being in Thai society. https://tdri.or.th

Thailand Ministry of Foreign Affairs. (2025). Thailand's voluntary national review 2025. Ministry of Foreign Affairs of Thailand.

ThaiPublica. (2024). รายงาน UNDP: Human Development Index ของไทยดีขึ้น. https://thaipublica.org

Thanissaro Bhikkhu (Trans.). (2013a). Sārandada Sutta: The roots of arguments (AN 6.12). SuttaCentral. https://suttacentral.net

Thanissaro Bhikkhu (Trans.). (2013b). Cakkavatti Sutta: The wheel-turning emperor (DN 26). Access to Insight.

Thanissaro Bhikkhu (Trans.). (n.d.). Sammādiṭṭhi Sutta: Right view (MN 9). Access to Insight. https://www.accesstoinsight.org

The Computational Democracy Project. (2014). vTaiwan [Case study]. https://compdemocracy.org

The Nation Thailand. (2026, February 9). Thailand slips to 116th in TI corruption index, score 33. The Nation. https://www.nationthailand.com

The Treasury New Zealand. (2021). The Living Standards Framework (LSF) 2021. New Zealand Government. https://www.treasury.govt.nz

Thich, T. N. (2019). Building sustainable peace as depicted in Kutadanta Sutta [Master's thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University]. MCU Institutional Repository. http://kb.mcu.ac.th

TICA (Thailand International Cooperation Agency). (2022). Sufficiency Economy Philosophy: SEP. Ministry of Foreign Affairs Thailand. https://tica-thaigov.mfa.go.th

Transparency International. (2026). Corruption Perceptions Index 2025. Transparency International.

Transparency International Malaysia. (2022). KPI framework for good governance. TI Malaysia.

Trust.org. (2024). Artificial intelligence and human rights in Thailand: Study report. Thomson Reuters Foundation. https://www.trust.org

UN Department of Economic and Social Affairs (DESA). (2010). Rethinking poverty: Report on the world social situation 2010. United Nations. https://www.un.org

UN Department of Economic and Social Affairs (DESA). (2024). UN e-government survey 2024: Digital government model framework. UN DESA. https://publicadministration.un.org

UNDP. (2007). Sufficiency economy and human development: Thailand Human Development Report 2007. UNDP.

UNDP. (2018). What does it mean to leave no one behind? https://www.undp.org

UNDP. (2024). Human Development Report 2023/2024: Breaking the gridlock: Reimagining cooperation in a polarized world. https://hdr.undp.org

UNDP. (2025a). The next great divergence: Why AI may widen inequality between countries. UNDP Asia-Pacific. https://www.undp.org

UNDP. (2025b). Human Development Report 2025: A matter of choice — People and possibilities in the age of AI. https://hdr.undp.org

UNDP. (2026). Human Development Index (HDI). https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index

UNDP Thailand. (2007). Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and Human Development. UNDP. https://hdr.undp.org

UNDP Thailand. (2024, March 14). Thailand's Human Development Index improved from the pre-COVID level [Press release]. https://www.undp.org/thailand

UNDP Thailand. (2025). The 6th Thailand Human Development Report: Sufficiency Economy Philosophy — Empowerment of people and communities. UNDP. https://www.undp.org

UNESCO. (2021). Recommendation on the ethics of artificial intelligence. UNESCO Publishing. https://unesdoc.unesco.org

UNESCO. (2023). Digital transformation of higher education in Southeast Asia. https://unesdoc.unesco.org

UNESCAP. (2022, May 26). Beyond traditional GDP: Thailand's well-being index. Side event, Commission 78. https://www.unescap.org

UNESCWA. (2024). SDG vulnerability frameworks: Leave no one behind. United Nations Economic and Social Commission for Western Asia. https://www.unescwa.org

United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. https://sdgs.un.org

United Nations. (2024). The Sustainable Development Goals Report 2024. https://unstats.un.org

United Nations Thailand. (2025). Thailand economic focus: Building a more equal and sustainable Thailand after COVID-19. https://thailand.un.org

Ura, K., Alkire, S., Wangdi, K., & Zangmo, T. (2023). GNH 2022. Centre for Bhutan and GNH Studies. https://ophi.org.uk

Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T., & Wangdi, K. (2012). A short guide to Gross National Happiness Index. Centre for Bhutan Studies. https://bhutanstudies.org.bt

van Dijk, J. A. G. M. (2020). Closing the digital divide. United Nations Department of Economic and Social Affairs. https://www.un.org

Vasist, P. N., Chatterjee, D., & Krishnan, S. (2023). The polarizing impact of political disinformation and hate speech. Information Systems Frontiers, 27, 1003–1028.

Vogel, J., & Hickel, J. (2023). Is green growth happening? An empirical analysis of achieved versus Paris-compliant CO_2–GDP decoupling in high-income countries. The Lancet Planetary Health. https://www.jasonhickel.org

vTaiwan. (2023). vTaiwan: Rethinking democracy. https://info.vtaiwan.tw

Walshe, M. (Trans.). (1995). The long discourses of the Buddha: A translation of the Dīgha Nikāya. Wisdom Publications.

Walsham, G., et al. (2025). Digital development: Reimagining research beyond ICT4D (Editorial). Information Systems Research, 36(3). https://doi.org/10.1287/isre.2025.editorial.v36.n3

Wang, J., & Peng, Y. (2025). Ethical analysis of anomie: From Durkheim to the digital age. Sociology Compass, 19(3), e70107.

Watana, S. (2022). Buddhism and an ageing society in Thailand as a part of Suvarnabhumi land. Poligrafi, 27(105/106), 127–147. https://doi.org/10.35469/poligrafi.2022.339

WEAll (Wellbeing Economy Alliance). (2022). What is a Wellbeing Economy? https://weall.org

Wellbeing Economy Alliance (WEAll). (2019). New Zealand — Implementing the wellbeing budget. https://weall.org

WHO. (2023). Thailand's leadership and innovations towards healthy ageing. World Health Organization.

WHO Thailand. (2025). Mental health and social connection in Thailand. World Health Organization.

Wongmith, N., & Phueng-ngern, O. (2024). Addressing the digital divide: A study on the predictors of government e-service utilization in Thailand. In 24th Biennial Conference of the International Telecommunications Society (ITS), Seoul, Korea, 23–26 June 2024. International Telecommunications Society. https://hdl.handle.net/10419/302471

World Bank. (2003). Porto Alegre, Brazil: Participatory approaches in budgeting and public expenditure management (Case Study 2). World Bank. https://openknowledge.worldbank.org

World Bank. (2023). Bridging the gap: Inequality and jobs in Thailand. World Bank Group. https://www.worldbank.org

World Bank. (2023). Gender and digital development in Thailand. https://doi.org/10.1596/40399

World Bank. (2024). The evolution, practice and impact of participatory budgeting in Kenya. World Bank. https://doi.org/10.1596/41547

World Bank. (2025a). Future jobs: Robots, artificial intelligence, and digital platforms in Thailand. https://documents1.worldbank.org

World Bank. (2025b). Thailand digital data infrastructure roadmap 2025–2029. World Bank Group.

World Bank. (2025c). Thailand overview: Development news, research, data. World Bank Group. https://www.worldbank.org

World Bank & Community Investment and Inclusion Fund. (2013). Social capital assessment tools. World Bank / CIIF.

World Benchmarking Alliance. (2026). Digital inclusion benchmark 2026 methodology. https://assets.worldbenchmarkingalliance.org

World Economic Forum. (2023). Global risks report 2023. World Economic Forum.

World Economic Forum. (2025). How to build a well-being economy for people and planet. https://www.weforum.org

Yang, Y., Huang, Y., Huang, J., & Nie, F. (2024). The role of social capital in the impact of multiple shocks on households' coping strategies in underdeveloped rural areas. Scientific Reports, 14, Article 14218. https://doi.org/10.1038/s41598-024-65206-x

Zheng, Y., & Stahl, B. C. (2011). Technology, capabilities and critical perspectives: What can critical theory contribute to Sen's capability approach? Ethics and Information Technology, 13(2), 69–80. https://doi.org/10.1007/s10676-010-9251-5

Zheng, Y., & Walsham, G. (2021). Inequality of what? An intersectional approach to digital inequality under Covid-19. Information and Organization, 31(1), 100341. https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2020.100341

Zsolnai, L. (Ed.). (2011). Ethical principles and economic transformation — A Buddhist approach (Issues in Business Ethics, Vol. 33). Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-9310-3

Zsolnai, L. (2021). Buddhist economics. Springer. https://www.laszlo-zsolnai.net/

Zu, J. X. (2025). Care-based processual philosophy and the Cakkavattisutta. Journal of World Philosophies, 10, 1–34.

กรมประชาสัมพันธ์, รัฐบาลไทย. (2567). เศรษฐกิจดิจิทัลไทยเติบโตสูง. สำนักนายกรัฐมนตรี. https://thailand.prd.go.th/en/content/category/detail/id/48/iid/348116

กูฏทันตสูตร. ใน พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ที.สี. ๙/๑๗๒–๑๘๕).

ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค. จักกวัตติสูตร (DN 26). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๑.

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร. (๒๕๒๐, ๔ ธันวาคม). พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา. สำนักราชเลขาธิการ.

พระไตรปิฎกฉบับหลวง. (ม.ป.ป.). กูฏทันตสูตร: พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค. 84000.org เว็บไซต์พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. https://84000.org/tipitaka/atita10/v.php?B=9&A=3478&Z=4398

ภาสันติ์ (Phansanit). (๒๕๖๖). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพชุมชนผ่านศูนย์ดิจิทัลชุมชน จังหวัดศรีสะเกษ. วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 7(1), 270–279.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (๒๕๕๑). พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๑. ราชกิจจานุเบกษา.

สิริลักษณ์ พฤกษาสิริสุนทร. (๒๕๖๗, ๒๐ มีนาคม). World Happiness Report 2024 ไทยขยับขึ้นอันดับที่ 58. SDG Move. https://www.sdgmove.com/2024/03/20/world-happiness-report-2024/

เตชะสมบูรณากิจ, พ. (๒๕๖๘). Next normal: สมดุลใหม่แห่งการพัฒนาสังคมยั่งยืนในยุคดิจิทัล. คลังปัญญาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:98459

อนุรัตน์ อนันตนาธร. (ม.ป.ป.). หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทย: แนวทางใหม่สำหรับการพัฒนาประเทศยากจน. คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. https://www.polsci-law.buu.ac.th/office/user/download/sufficiency%20economic.pdf

NESDC (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ). (๒๕๖๕). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๕๖๖–๒๕๗๐). สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. https://www.nesdc.go.th

NESDC (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ). (๒๕๖๘). ดัชนีความเขียวและความสุขของประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๐–๒๕๖๖ (Green and Happiness Index 2007–2023). https://www.nesdc.go.th/en/info/green-and-happiness-index/

พระครูโสภณปริยัติสุธี. (๒๕๕๕). กูฏทันตสูตรกับการพัฒนาชุมชน. มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

วังฝายแก้ว, ค. (๒๕๕๕). หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต). (ม.ป.ป.). พุทธเศรษฐศาสตร์. วัดญาณเวศกวัน. https://www.payutto.net/book-content/buddhist-economics/

ดรรชนีค้นคำ

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
กฎของ Goodhart	Goodhart's Law	น. 329
กฎหมาย AI ไทย	Thailand AI Act พ.ศ. 2569	น. 589–593
กรณีนิวซีแลนด์	NZ Wellbeing Budget / WEGo	น. 153–162 น. 236
กรณีภูฏาน GNH	Bhutan GNH Policy	น. 153–161
กรณีเอสโตเนีย	Estonia Digital Government Benchmark	น. 377
กรอบตัวชี้วัดบูรณาการ (TCWD)	Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard	น. 183–189
กรอบนโยบาย FC1–FC8	Framework Components 1–8	น. 589–595
กรอบบูรณาการธรรมาภิวัฒน์	Thammapiwat Integrative Social Development Framework	น. 97–105
กรอบมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี NZ	New Zealand Living Standards Framework (LSF 2021)	น. 179
กรอบ DSDAF	Digital Social Development Assessment Framework	น. 31–34
กองทุนข้อมูลชุมชน	Community Data Trust (CDT)	น. 590–591 น. 600 น. 608
การกระทำเชิงการสื่อสาร	Communicative Action (Habermas)	น. 359–361 น. 378
การตายทางสังคม	Social Death	น. 506–508
การปฏิบัติการอย่างใคร่ครวญ	Praxis	น. 357–358
การประเมินผลกระทบอัลกอริทึม	Algorithmic Impact Assessment (AIA)	น. 592 น. 600

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม	Just Transition	น. 580
การพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง	Leave No One Behind (LNOB)	น. 24 น. 31–34 น. 424–445
การพัฒนามนุษย์	Human Development	น. 17–30 น. 80 น. 97
การแยกตัวเชิงสัมบูรณ์	Absolute Decoupling	น. 136–139
การเรียนรู้แบบสนทนา	Dialogical Learning	น. 357–358
กูฏทันตสูตร	Kūṭadanta Sutta / DN 5	น. 75–80 น. 305–313 น. 548
เกณฑ์ขั้นต่ำแห่งความสามารถ	Nussbaum Threshold	น. 598–600 น. 603
ความย้อนแย้งอีสเตอร์ลิน	Easterlin Paradox	น. 135–138
ความยุติธรรมทางข้อมูล	Data Justice	น. 598–600
ความไว้วางใจและความชอบธรรม	Trust and Legitimacy	น. 398–400
ความสามารถ ศักยภาพ และเสรีภาพ	Capability Approach (Sen)	น. 17–23 น. 441–443 น. 598
ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์	Four Kinds of Happiness (AN 4.62)	น. 229–233 น. 265
ความเหลื่อมล้ำด้าน AI	AI Divide / AI Inequality	น. 427–438
ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลแบบซ้อนทับ	Intersectional Digital Inequality	น. 435–438
ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล	Digital Divide	น. 87–90 น. 439–441 น. 573–574
โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ	UNDP	น. 17 น. 85–90 น. 240
โครงการ Porto Alegre	Porto Alegre Participatory Budgeting	น. 386–388
โครงการ vTaiwan	vTaiwan Civic Tech Platform	น. 376–377

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
จักกวัตติสูตร	Cakkavatti-Sīhanāda Sutta / DN 26	น. 499–553 น. 554–560
จักรธรรม	Cakkavatti-dhamma	น. 550–553
จักรวรรดิวัตร 12 ประการ	Cakkavatti-vatta	น. 510 น. 542 น. 550
จิตสำนึกเชิงวิพากษ์	Conscientização / Critical Consciousness	น. 356–363
จุดบอดตัวชี้วัด	KPI Blindness	น. 463–465
จุดพลิก	Tipping Point	น. 506–509 น. 510
ฉันทะ–ตัณหา	Chanda–Tanhā	น. 125–127
ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่ AI	Just Transition (Digital)	น. 580
ช่องว่างความไว้วางใจ	Trust Divide	น. 575 น. 598
ดัชนีการพัฒนามนุษย์	Human Development Index (HDI)	น. 17–30 น. 85–90 น. 240–241
ดัชนีการพัฒนามนุษย์ที่ปรับด้วยความเหลื่อมล้ำ	Inequality-adjusted HDI (IHDI)	น. 55
ดัชนีการพัฒนามนุษย์ที่ปรับด้วยแรงกดดันต่อนิเวศ	Planetary Pressures-adjusted HDI (PHDI)	น. 55
ดัชนีการมีส่วนร่วมดิจิทัล	OURdata Index	น. 396
ดัชนีการรับรู้การทุจริต	Corruption Perceptions Index (CPI)	น. 5–8
ดัชนีความยากจนหลายมิติ	Multidimensional Poverty Index (MPI)	น. 55 น. 178 น. 223–224 น. 336
ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ	Gross National Happiness (GNH)	น. 153–161 น. 220–227 น. 241–242

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
ดัชนีความสุขและสีเขียวไทย	Thailand Green and Happiness Index	น. 180
ดัชนีความเหลื่อมล้ำทางเพศ	Gender Inequality Index (GII)	น. 55
ดัชนีจีนี	Gini Coefficient	น. 85–87
ดัชนีธรรมาภิวัฒน์	Dhammawatanee Index (DWI)	น. 248–257 น. 262–264
ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล	Digital Dhammawatanee Index (DDI)	น. 597–605
ดัชนีเปรียบเทียบมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี	OECD Better Life Index (BLI)	น. 176–178 น. 326
ดัชนีผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ	Gross Domestic Product (GDP)	น. 35–64 น. 124–140
ดัชนีผลิตภัณฑ์มวลรวมรายจังหวัด	Gross Provincial Product (GPP)	น. 87
ดัชนีรัฐบาลดิจิทัล	Digital Government Index	น. 377
ดัชนีรายได้ประชาชาติรวม	Gross National Income (GNI)	น. 240–241
ดัชนีสมรรถนะนักเรียนนานาชาติ	PISA	น. 573–574
ตัณหาฉันทะ	Desire from Craving (Tanhā-chanda)	น. 537–538
ตัวชี้วัดสมรรถนะ AI ระดับชาติ	NAIS / National AI Strategy 2565–2570	น. 588–589
ตัวชี้วัดหลัก	Key Performance Indicators (KPI)	น. 324–339
ทศพิธราชธรรม	Dasa-rāja-dhamma	น. 322–323 น. 328
ทุนดิจิทัล	Digital Capital	น. 87–90

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
ทุนทางสังคม	Social Capital	น. 364–372 น. 395–400
ธรรมฉันทะ	Dhamma-desire (Chanda)	น. 537–538
ธรรมาธิปไตย / ธรรมาธิปไตย	Dhammocracy / Dhammādhippateyya	น. 519 น. 589
ธรรมาภิบาล	Good Governance	น. 290–296
ธรรมาภิวัฒน์	Thammapiwat / Dhammic Evolution	น. 2 น. 93–105 น. 108–110 น. 580–615
นโยบายที่มีคนเป็นศูนย์กลาง	People-Centred Policy	น. 90
นักส่งเสริม AI ชุมชน	Community AI Champions	น. 590–591
ปฏิจจสมุปบาท	Paṭicca-samuppāda (Dependent Origination)	น. 454–455
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	Sufficiency Economy Philosophy (SEP)	น. 164–175 น. 578
ปัญญาประดิษฐ์	Artificial Intelligence (AI)	น. 425–476 น. 572–615
ปัญญาประดิษฐ์เพื่อประโยชน์ทางสังคม	AI for Social Good	น. 458–461
ปิสุณาวาจา	Pisuṇāvācā (Divisive Speech)	น. 535–537
เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน	Sustainable Development Goals (SDGs)	น. 24–30 น. 167–171 น. 242 น. 333–339
ผรุสวาจา	Pharusāvācā (Harsh Speech)	น. 535–537
พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551	Community Council Act B.E. 2551	น. 385–386
พระสูตรกูฏทันตสูตร	Kūṭadanta Sutta / DN 5	น. 75–80 น. 305–313

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
พลังรวมหมู่	Collective Efficacy	น. 367–371 น. 395–396
พุทธเศรษฐศาสตร์	Buddhist Economics	น. 124–133
ภาวะวิกฤตซ้อนกัน	Polycrisis	น. 514
โภคสุข	Bhoga-sukha	น. 229–233 น. 265
มหายัญ	Great Sacrifice (Mahā-yañña)	น. 75–80 น. 148–152 น. 310–313 น. 606–607
มหายัญดิจิทัล	Digital Great Sacrifice	น. 606–614
มัชฌิมาเศรษฐกิจ	Middle-way Economics	น. 125–128
มาตรฐาน ISO/IEC 42001	AI Management System Standard	น. 592
มิติจิต	Psychological Wellbeing (PW)	น. 248–257
มิติดิจิทัล	Digital Environment (DE)	น. 248–257
มิติธรรม	Value & Ethics (VE)	น. 248–257
มิติวัตถุ	Material Wellbeing (MW)	น. 248–257
มิติสังคม	Social Capital (SC)	น. 248–257
มุสาวาท	Musāvāda (False Speech)	น. 535–537
โมหะดิจิทัล	Digital Moha	น. 102–103
ยุคแห่งสงคราม	Satthantara-kappa	น. 510
ยุทธศาสตร์ปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติ	National AI Strategy (NAIS)	น. 588–589
ยุทธศาสตร์หลังการเติบโต	Post-growth	น. 134–162
ลัทธิอาณานิคมข้อมูล	Data Colonialism	น. 610

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
วงจรที่บกพร่อง	The Flawed Loop	น. 82–85
วงจรป้อนกลับ	Feedback Loop	น. 524–525 น. 537
วิธี Alkire-Foster	Alkire-Foster Method (AF)	น. 178 น. 223–224 น. 227
วิสัยทัศน์หลังการเติบโต	Degrowth	น. 140–147
ศักยภาพและเสรีภาพที่แท้จริง	Real Freedoms (Capability Approach, Sen)	น. 17–23 น. 80 น. 97 น. 441–443 น. 598
ศูนย์ธรรมาภิบาลปัญญาประดิษฐ์	AI Governance Center (AIGC)	น. 589–595
เศรษฐกิจการเติบโต	Growth Economy	น. 134–162
เศรษฐกิจความผาสุก	Wellbeing Economy	น. 134–162
เศรษฐกิจถดถอยโดยมีแผน	Degrowth	น. 140–147
สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	Thailand Development Research Institute (TDRI)	น. 252 น. 333
สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	NESDC	น. 257 น. 333 น. 603
สมการความย้อนแย้งอีสเตอร์ลิน	Easterlin Paradox	น. 135–138
สังคหวัตถุ 4	Four Bases of Social Integration	น. 266 น. 546
สังฆฉันทามติ	Sangha Consensus Model	น. 580
สัมมาทิฏฐิ	Sammā-diṭṭhi (Right View)	น. 447–453 น. 465
สัมมาวาจา	Sammā-vācā (Right Speech)	น. 447–450
สัมมาสังกัปปะ	Sammā-saṅkappa (Right Intention)	น. 447–453
สัมมาอาชีวะ	Sammā-ājīva (Right Livelihood)	น. 125 น. 447–450 น. 465

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
สามเหลี่ยมหลัก คน–สังคม–ธรรม	Core Triangle: Human–Society–Dhamma	น. 97–101
สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล	Digital Economy Promotion Agency (DEPA)	น. 102
หลักการ Ostrom 8 ประการ	Ostrom's 8 Principles	น. 591 น. 608
หลักเกณฑ์เจ็ดประการมหายัญดิจิทัล	Seven Criteria of Digital Great Sacrifice	น. 606–607
หลักไม่เบียดเบียน	Ahiṃsā (Non-harm)	น. 598
หลักอยู่ร่วมกันในสังคม	Governing the Commons (Ostrom)	น. 366–367
อคติจากอัลกอริทึม	Algorithmic Bias	น. 102–103 น. 463
อทาน (การไม่แจกจ่ายทรัพย์)	Adāna	น. 510–514
อธรรมจริยา	Adhammacariyā	น. 510–515
อนณสุข / อานัญยสุข	Ānaṇya-sukha	น. 229–233 น. 265
อนวัชชสุข	Anavajja-sukha	น. 229–233 น. 265
อริยมรรคมีองค์แปด	Noble Eightfold Path	น. 267 น. 447–453
อหิงสาดิจิทัล	Digital Ahiṃsā	น. 598
อัตถิสุข	Atthi-sukha	น. 229–233 น. 265
อายุขัยทางสังคม	Social Lifespan (āyu)	น. 506–514 น. 526–534
ESCAP	Economic and Social Commission for Asia and the Pacific	น. 85

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
WEGo / WEAll	Wellbeing Economy Governments / Alliance	น. 140–162 น. 236
คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
กฎของ Goodhart	Goodhart's Law	น. 329
กฎหมาย AI ไทย	Thailand AI Act พ.ศ. 2569	น. 589–593
กรณีนิวซีแลนด์	NZ Wellbeing Budget / WEGo	น. 153–162 น. 236
กรณีภูฏาน GNH	Bhutan GNH Policy	น. 153–161
กรณีเอสโตเนีย	Estonia Digital Government Benchmark	น. 377
กรอบตัวชี้วัดบูรณาการ (TCWD)	Thammapiwat Composite Wellbeing Dashboard	น. 183–189
กรอบนโยบาย FC1–FC8	Framework Components 1–8	น. 589–595
กรอบบูรณาการธรรมาภิวัฒน์	Thammapiwat Integrative Social Development Framework	น. 97–105
กรอบมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี NZ	New Zealand Living Standards Framework (LSF 2021)	น. 179
กรอบ DSDAF	Digital Social Development Assessment Framework	น. 31–34
กองทุนข้อมูลชุมชน	Community Data Trust (CDT)	น. 590–591 น. 600 น. 608
การกระทำเชิงการสื่อสาร	Communicative Action (Habermas)	น. 359–361 น. 378
การตายทางสังคม	Social Death	น. 506–508
การปฏิบัติการอย่างใคร่ครวญ	Praxis	น. 357–358

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
การประเมินผลกระทบอัลกอริทึม	Algorithmic Impact Assessment (AIA)	น. 592 น. 600
การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม	Just Transition	น. 580
การพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง	Leave No One Behind (LNOB)	น. 24 น. 31–34 น. 424–445
การพัฒนามนุษย์	Human Development	น. 17–30 น. 80 น. 97
การแยกตัวเชิงสัมบูรณ์	Absolute Decoupling	น. 136–139
การเรียนรู้แบบสนทนา	Dialogical Learning	น. 357–358
กูฏทันตสูตร	Kūṭadanta Sutta / DN 5	น. 75–80 น. 305–313 น. 548
เกณฑ์ขั้นต่ำแห่งความสามารถ	Nussbaum Threshold	น. 598–600 น. 603
ความย้อนแย้งอีสเตอร์ลิน	Easterlin Paradox	น. 135–138
ความยุติธรรมทางข้อมูล	Data Justice	น. 598–600
ความไว้วางใจและความชอบธรรม	Trust and Legitimacy	น. 398–400
ความสามารถ ศักยภาพ และเสรีภาพ	Capability Approach (Sen)	น. 17–23 น. 441–443 น. 598
ความสุข 4 ประการของคฤหัสถ์	Four Kinds of Happiness (AN4.62)	น. 229–233 น. 265
ความเหลื่อมล้ำด้าน AI	AI Divide / AI Inequality	น. 427–438
ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลแบบซ้อนทับ	Intersectional Digital Inequality	น. 435–438
ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล	Digital Divide	น. 87–90 น. 439–441 น. 573–574
โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ	UNDP	น. 17 น. 85–90 น. 240
โครงการ Porto Alegre	Porto Alegre Participatory Budgeting	น. 386–388

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
โครงการ vTaiwan	vTaiwan Civic Tech Platform	น. 376–377
จักกวัตติสูตร	Cakkavatti-Sīhanāda Sutta/DN26	น. 499–553 น. 554–560
จักรธรรม	Cakkavatti-dhamma	น. 550–553
จักรวรรดิวัตร 12 ประการ	Cakkavatti-vatta	น. 510 น. 542 น. 550
จิตสำนึกเชิงวิพากษ์	Conscientização / Critical Consciousness	น. 356–363
จุดบอดตัวชี้วัด	KPI Blindness	น. 463–465
จุดพลิก	Tipping Point	น. 506–509 น. 510
ฉันทะ–ตัณหา	Chanda–Tanhā	น. 125–127
ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่ AI	Just Transition (Digital)	น. 580
ช่องว่างความไว้วางใจ	Trust Divide	น. 575 น. 598
ดัชนีการพัฒนามนุษย์	Human Development Index (HDI)	น. 17–30 น. 85–90 น. 240–241
ดัชนีการพัฒนามนุษย์ที่ปรับด้วยความเหลื่อมล้ำ	Inequality-adjusted HDI (IHDI)	น. 55
ดัชนีการพัฒนามนุษย์ที่ปรับด้วยแรงกดดันต่อนิเวศ	Planetary Pressures-adjusted HDI (PHDI)	น. 55
ดัชนีการมีส่วนร่วมดิจิทัล	OURdata Index	น. 396
ดัชนีการรับรู้การทุจริต	Corruption Perceptions Index (CPI)	น. 5–8
ดัชนีความยากจนหลายมิติ	Multidimensional Poverty Index (MPI)	น. 55 น. 178 น. 223–224 น. 336

คำศัพท์ภาษาไทย	คำเทียบภาษาอังกฤษ	หน้า
ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ	Gross National Happiness (GNH)	น. 153–161 น. 220–227 น. 241–242
ดัชนีความสุขและสีเขียวไทย	Thailand Green and Happiness Index	น. 180
ดัชนีความเหลื่อมล้ำทางเพศ	Gender Inequality Index (GII)	น. 55
ดัชนีจีนี	Gini Coefficient	น. 85–87
ดัชนีธรรมาภิวัฒน์	Dhammawatanee Index (DWI)	น. 248–257 น. 262–264
ดัชนีธรรมาภิวัฒน์ดิจิทัล	Digital Dhammawatanee Index (DDI)	น. 597–605
ดัชนีเปรียบเทียบมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี	OECD Better Life Index (BLI)	น. 176–178 น. 326
ดัชนีผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ	Gross Domestic Product (GDP)	น. 35–64 น. 124–140
ดัชนีผลิตภัณฑ์มวลรวมรายจังหวัด	Gross Provincial Product (GPP)	น. 87
ดัชนีรัฐบาลดิจิทัล	Digital Government Index	น. 377
ดัชนีรายได้ประชาชาติรวม	Gross National Income (GNI)	น. 240–241
ดัชนีสมรรถนะนักเรียนนานาชาติ	PISA	น. 573–574
ตัณหาฉันทะ	Desire from Craving (Tanhā-chanda)	น. 537–538
ตัวชี้วัดสมรรถนะ AI ระดับชาติ	NAIS / National AI Strategy 2565–2570	น. 588–589
ตัวชี้วัดหลัก	Key Performance Indicators (KPI)	น. 324–339

ประวัติ

ผศ.ดร.พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ

Asst. Prof. Dr. Prontip Techasombooranakit)

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา
สาขาการพัฒนาสังคม

สังกัด-สถานที่ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ตำบลลำไทย อำเภอวังน้อย จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา

หมายเลขโทรศัพท์ : 098-1991959

Email: prontip@mcu.ac.th

ประวัติการศึกษา :

- พธ.ด (การพัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย พศ. 2564
- รป.ม (การจัดการภาครัฐและเอกชน) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร ศาสตร์ พศ. 2553
- MBA (Business Administration) Assumption University 1994 A.D.
- บช.บ (บัญชีบัณฑิต) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พศ. 2532

ตำแหน่งอื่นๆ

- กรรมการบริหารสมาคมแห่งสถาบันพระปกเกล้า ปี 2566-2571
- อนุกรรมการสนับสนุนการดำเนินงานโครงการประเมินผลการดำเนินโครงการ/กิจกรรมตามแผนปฏิบัติการต่อต้านการทุจริตประพฤติมิชอบ ระยะที่ 2 (พ.ศ.2566 – 2570) , สำนักงานป.ป.ช
- ที่ปรึกษา TME Institue พ.ศ. 2569
- Certification Judge Committee-Institue of Software Engineering and Quality Management
- อนุกรรมการการศึกษาตรวจสอบการใช้อาคารที่ผิดประเภท ชุดที่ 2 ปี 2568-ปจบ. ,สภากรุงเทพมหานคร
- อนุกรรมการวิสามัญตรวจสอบแพลนท์ปูน ปี 2568 -ปจบ. ,สภากรุงเทพมหานคร
- กรรมการสมาคมโทรทัศน์ดาวเทียม(ประเทศไทย) ปี2567-ปจบ.
- อนุกรรมการการเศรษฐกิจ การเงิน การคลังและงบประมาณ ปี 2567 -ปจบ. ,สภากรุงเทพมหานคร
- อนุกรรมการการพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม ปี 2567 -ปจบ. ,สภากรุงเทพมหานคร
- อนุกรรมการการโยธาและผังเมือง ชุดที่ 11 ปี 2567 -ปจบ. ,สภากรุงเทพมหานคร
- อนุกรรมการการรักษาความสะอาดและสิ่งแวดล้อม ชุดที่ 10 ปี 2567 -ปจบ. ,สภากรุงเทพมหานคร
- รองประธานศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ศกช.กท.410105 ปี 2567 - ปจบ
- ผู้ไกล่เกลี่ยตามพรบ.ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทปี 2562 กรมคุ้มครองสิทธิ์ ปี 2565 – ปจบ.

ประวัติการอบรมสัมมนา:-

หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง

- หลักสูตรพัฒนาสัมพันธ์ระดับผู้บริหาร ของกองทัพบก รุ่นที่ 32 , กรมกิจการพลเรือนทหารบก
- หลักสูตรนักบริหารด้านสิทธิมนุษยชนระดับสูง รุ่นที่ 2 ปี 2567 กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
- หลักสูตรการบริหารเชิงนิติศาสตร์ระดับสูง รุ่นที่ 3 ปี 2566-67 วิทยาลัยทนายความ
- หลักสูตรพัฒนาสัมพันธ์เครือข่ายความมั่นคงระดับผู้บริหาร รุ่นที่ 14 ปี 2566 กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร
- หลักสูตรการบริหารงานยุติธรรมระดับสูง รุ่นที่ 14 ปี 2566 สำนักงานกิจการยุติธรรม
- หลักสูตรผู้นำพอเพียงเพื่อความมั่นคง รุ่นที่ 15 ปี 2566 คลังสมองวปอ.เพื่อสังคม
- หลักสูตรการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 รุ่นที่ 38 ปี 2565 กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
- หลักสูตรสื่อสุขภาพ รุ่นที่ 4 ปี 2565 ราชวิทยาลัยจุฬาภรณ์
- หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูงการเสริมสร้างสังคมสันติสุข รุ่นที่ 11 ปี 2563-64 สถาบันพระปกเกล้า
- หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูงสิทธิมนุษยชนสำหรับผู้บริหารระดับสูง รุ่นที่ 1 ปี 2562 สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน และ สถาบันพระปกเกล้า
- หลักสูตรธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมสำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ 6 ปี 2561 กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติ

- หลักสูตร สมาธิชั้นสูง รุ่นที่ 2 พญาฉัททันต์ ปี 2560 หลวงพ่อวิริยังค์/สถาบันพลังจิตตานุภาพ
- หลักสูตรการเมืองและการเลือกตั้งสำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ 8 ปี 2559-60 สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต)
- หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูงการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยสำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ 18 ปี 2557-58 สถาบันพระปกเกล้า

หลักสูตรประกาศนียบัตร:-

- หลักสูตรการพัฒนาสื่อมัลติมีเดีย , ปี 2568, กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน
- หลักสูตร AI สำหรับผู้บริหารวิชาการ, ปี 2568, มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
- หลักสูตร Global Leadership Thai-Chinese, ปี 2567, สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)
- หลักสูตรมาตรฐาน ISO 9001 (บริหารคุณภาพ), ISO 14001 (สิ่งแวดล้อม) Lead Auditor, ปี 2567, Robere & Associates
- หลักสูตรสมาธิชั้นสูง พญาฉัททันต์ รุ่น 2 ปี 2559 หลวงพ่อวิริยังค์/สถาบันพระปกเกล้า
- หลักสูตร อาจาริยสาสมาธิ รุ่น 2 ปี 2557 หลวงพ่อวิริยังค์/สถาบันพระปกเกล้า
- หลักสูตร วิทันตสาสมาธิ รุ่น 3 ปี 2556 หลวงพ่อวิริยังค์/สถาบันพระปกเกล้า
- หลักสูตร Smart Exporter ปี 2550 กรมส่งเสริมการส่งออก กระทรวงพาณิชย์
- หลักสูตร ที่ปรึกษาธุรกิจ ปี 2550 กรมพัฒนาธุรกิจ กระทรวงพาณิชย์
- Risk Management, Financial Opportunity and Basket Currency 2006A.D. by Alliance

ประสบการณ์ทำงาน :-

- ที่ปรึกษาคณะอนุกรรมาธิการเศรษฐกิจสีเขียว ปี 2568-2569, สภาผู้แทนราษฎร
- ที่ปรึกษานายกสภาทนายความ วาระปี 2565-2568
- กรรมการสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์นิด้า วาระปี 2566–68
- ที่ปรึกษาประจำคณะกรรมาธิการสังคม กิจการเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ สภานิติ ปี 2559-2562
- ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ ประจำคณะกรรมาธิการการเมือง สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ปี 2558-2562
- ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ ประจำคณะอนุกรรมาธิการระบบการเลือกตั้งและพรรคการเมือง สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ปี 2558-2562
- อนุกรรมาธิการสร้างและขับเคลื่อนร่างรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป ปี 2558
- บริษัท เปรมสวัสดิ์ (ทาลอน) จำกัด ปี 2549-2566
- บริษัท เวิลด์เมดิคอลซัพพลาย จำกัด ปี 2552-2566
- บริษัท ทาลอน อินเตอร์เนชั่นแนล ปี 2536-2552
- บริษัท สินบัวหลวง จำกัด ปี 2533 -2536

ผลงานทางวิชาการ (เรียงจากใหม่ – เก่า)

1.งานวิจัย

- เรื่อง “การศึกษาเพศสภาพกับสิทธิทางวัฒนธรรม” กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม 2567
- เรื่อง กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนากากรเมืองท้องถิ่นของคณะกรรมการชุมชนในเทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

ปี 2566 เข้าถึงได้ที่ https://bri.mcu.ac.th/rsa/wp-content/uploads/elementor/forms/66cd608e8ed91.pdf

- เรื่อง การศึกษาการจัดการความขัดแย้งปัญหาที่ดินกรณีสนามยิงปืน"ทุ่งฟ้าผ่า" สถาบันพระปกเกล้า พ.ศ.2564 เข้าถึงได้ที่เวปห้องสมุดสถาบันพระปกเกล้า https://www.kpi-lib.com/elib/cgi-bin/opacexe.exe?op=mmvw&db=Main&sid=&skin=s&usid=&mmid=11536&bid=29106&lang=1
- เรื่อง ดุลยภาพระหว่างสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน กรณีศึกษาการก่อสร้างศาสนสถาน สถาบันพระปกเกล้าและคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2562 เข้าถึงได้ที่เวปห้องสมุดสถาบันพระปกเกล้า https://www.kpi-lib.com/elib/cgi-bin/opacexe.exe?op=mmvw&db=Main&sid=&skin=s&usid=&mmid=11017&bid=28375&lang=1
- เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของปะการังชายฝั่งในพื้นที่เกาะหลีเป๊ะจังหวัดสตูล กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ปี 2561

2. หนังสือ

- Next Normal : สมดุลใหม่แห่งการพัฒนาสังคมยั่งยืนในยุคดิจิทัล , ปี 2568
- เรื่อง ทุ่งฟ้าผ่า 106 ปี สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สิ่งพิมพ์ห้องสมุดสถาบันพระปกเกล้า ปี 2564 (ห้องสมุดสถาบันพระปกเกล้า) https://kpi-lib.com/library/books/kpibook-28636/

3. บทความวิจัย (เรียงจากใหม่ – เก่า)

- Gender-Inclusive Public Space Planning through Online Media Planning at Khao San Road Tourist Attraction , 2025 16th International Conference on E-Education, E-Business, E-Management and E-Learning (IC4e), Tokyo, Japan, 2025, pp. 345-350, doi: 10.1109/IC4e65071.2025.11075386.

- กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนากากรเมืองท้องถิ่นของคณะกรรมการชุมชนในเทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ปี ๒๕๖๖ (ทุนวิจัยจากเทศบาลนครปากเกร็ด)นนทบุรี แหล่งที่ตีพิมพ์ : วารสารรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๘) เข้าถึงได้ที่ https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jpsmbu/article/view/272943
- เรื่อง การจัดการเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม, วารสารสืบเนื่องจากประชุมวิชาการงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๔ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๕ , เรื่องที่ ๑๑๕ หน้า ๑๕๔๗-๑๕๕๙ , ผู้แต่ง พระเมธีปริยัติวิบูล, ปิยวรรณ หอมจันทร์ , พระมหาประกาศิต สิริเมโธ และพรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ
- เรื่อง บทบาทผู้สูงอายุ: การเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่วัยชราในการดูแลตนเอง, วารสารสืบเนื่องจากประชุมวิชาการงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๖ เรื่องที่ ๓๖ หน้า ๓๗๙-๓๙๐ ผู้แต่ง ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา และ พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ
- เรื่อง ทิศทางการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้ขององค์กรภาครัฐและเอกชน ,วารสารสืบเนื่องจากประชุมวิชาการงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๖ เรื่องที่ ๔๐ หน้า ๔๒๗-๔๔๑ ผู้แต่ง พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ และ ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา
- เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพการบริการของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครปฐม, วารสารสืบเนื่องจากประชุมวิชาการงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๖ หน้า 2146-2154 ผู้แต่ง พระอุทิศ สุขแสง, พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ, สฤษดิ์ สายสวาท และ ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา

- เรื่อง ความสำคัญของการออกกำลังกายในผู้สูงอายุในวัยเกษียณ, วารสารสืบเนื่องจากประชุมวิชาการงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๖ , หน้า 2155-2163 ผู้แต่ง พรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ, ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา, สฤษดิ์ สายสวาท และ พระอุทิศ สุขแสง
- เรื่อง หลักธรรมาภิบาลกับการบริหารงานบุคคลของสถาบันการศึกษา, วารสารสืบเนื่องจากประชุมวิชาการงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๖ , หน้า 2164-2175 , ผู้แต่ง สฤษดิ์ สายสวาท , พระอุทิศ สุขแสง . ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา, และพรทิพย์ เตชะสมบูรณากิจ

4. บทความวิชาการ

- Access Denied: Algorithmic Inequality in Comparative Welfare States : A Four-Country Analysis , วารสารนิติสาร ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม- ธันวาคม 2568) เข้าถึงได้ที่ https://ejournals.swu.ac.th/index.php/ll/article/view/17164
- กระบวนการยุติธรรมในยุคดิจิทัล , ปี 2025, วารสารสหวิทยาการสังคมศาสตร์และการบริหารงานยุติธรรม, 1(3), 25–34. สืบค้น จาก https://so11.tci-thaijo.org/index.php/JISSJA/article/view/2588
- จากขยะสู่รายได้ พุทธนวัตกรรมในการจัดการขยะด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล. ในรายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 2

นวัตกรรมสังคมและวัฒนธรรมสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนา (หน้า 444-455). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. https://socant.mcu.ac.th/con/

- แก้จนแบบจีน : บทเรียนสำหรับนโยบายการพัฒนาไทย, ใน รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 2 นวัตกรรมสังคมและวัฒนธรรมสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนา (หน้า 456-471). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. https://socant.mcu.ac.th/con/
- Reforming Temple Finances: Rebuilding Trust with Digital Governance, ใน รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 2 นวัตกรรมสังคมและวัฒนธรรมสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนา (หน้า 380-387). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. https://socant.mcu.ac.th/con/
- Buddhist Terminology in English Translation: A Comparative Study of Asian Digital Platforms, 26 June 2025, at the 3rd International Conference on Languages and Cultures (ICLC) in conjunction with the 13th Anniversary celebration of Languale Institue of Mahachulalongkornrajavidayala University.

5. เอกสารประกอบคำสอน

- พื้นฐานสำหรับการพัฒนาสังคม รหัสวิชา ๖๑๕๑๐๑

ประวัติส่วนบุคคล

ชื่อ นามสกุล นาย วสันต์ ลิ่มรัตนภัทรกุล

สถานที่ทำงาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

เบอร์ติดต่อที่ทำงาน 0-3524-8000-5

เบอร์มือถือ 083-1314072

อีเมล์ wason072@gmail.com, wason.lim@mcu.ac.th

ประวัติการศึกษา

2536	ประกาศนียบัตรการอบรมพัฒนาบุคลิกภาพ จาก สถาบันการพูดแบบการทูต ของ ร.อ. ดร. จิตจำนงค์ สุภาพ
2539	ประกาศนียบัตรการอบรม การแก้ไขปัญหายาเสพติดในกลุ่มเยาวชน จาก เจ้ากรมกิจการพลเรือนทหารบก
2549	ปริญญาตรี รัฐศาสตร์บัณฑิต
2550	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จ.นนทบุรี

	ประกาศนียบัตร อบรมการใช้ระบบคอมพิวเตอร์ จาก สถาบันการอบรมวิชาชีพ วิทยาลัยสารพัดช่าง จ. ศรีษะเกษ
2552	ปริญญาโท ภาควิชาการพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2553	ขึ้นทะเบียนทำเนียบนักวิจัย ของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ รหัสนักวิจัย 00911892
2553	ปริญญาตรี รัฐประศาสนศาสตร์ จาก มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จ.นนทบุรี
2558	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

<u>ตำแหน่งงานปัจจุบัน</u>

2561 –2565	เลขานุการบัณฑิตศึกษา และอาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
2566 – ปัจจุบัน	ผู้อำนวยการหลักสูตรศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

2568 - ปัจจุบัน	บรรณาธิการ วารสาร การพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

<u>ประวัติการทำงาน</u>

2559 – 2561	อาจารย์ประจำโครงการจัดตั้งวิทยาเขตอำนาจเจริญ มหาวิทยาลัยมหิดล สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ประธานฝ่ายการจัดการความรู้ (KM = Knowledge Management) โครงการจัดตั้งวิทยาเขตอำนาจเจริญ มหาวิทยาลัยมหิดล รองประธานฝ่ายบริการวิชาการ โครงการจัดตั้งวิทยาเขตอำนาจเจริญ มหาวิทยาลัยมหิดล
2539 – 2558	วิทยากรพิเศษ เรื่องการแก้ไขปัญหายาเสพติดในกลุ่มเยาวชน ของกรมกิจการพลเรือนทหารบก
2540	อาจารย์พิเศษ ในระดับปริญญาตรี มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขต ศรีษะเกษ
2551	ผู้ช่วยนักวิจัย โครงการพัฒนามาตรฐานและประเมินผลสัมฤทธิ์ การเสริมสร้างขีด ความสามารถด้านการบริหารจัดการ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด (สทกจ.)
2552	ผู้ช่วยนักวิจัย โครงการ การให้คำปรึกษา เรื่องการพัฒนายุทธศาสตร์และการบริหารจัดการที่ดี เพื่อสนับสนุนการ

	พัฒนาขีดความสามารถแกนนำของขบวนการองค์กรชุมชน ระดับจังหวัด (พอช.)
2553	ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการ ดำเนินกิจกรรมพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศด้านครอบครัวหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
2553	นักวิจัย กิจกรรมพัฒนาระบบฐานข้อมูลสารสนเทศด้านครอบครัว สำนักงานกิจกรรมสตรี กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
2553	นักวิจัยโครงการขับเคลื่อนและพัฒนามาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง สำนักงานกิจกรรมสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
2553	นักวิจัยโครงการประเมินประเมินแผนป้องกันและแก้ไขปัญหาเอดส์ กทมฯ กองควบคุมโรคเอดส์ ฯ กรมอนามัย กรุงเทพมหานครฯ
2553	นักวิจัยโครงการประเมินความพึงพอใจ ของผู้รับบริการจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
2553	อาจารย์ผู้ช่วยสอน ระดับปริญญาตรี คณะสังคมสงเคราะห์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน และ การวิจัยในงานพัฒนาชุมชน

2553 - 2557	อาจารย์พิเศษ คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี วิชา การบริหารเพื่อการพัฒนา ชั้นปีที่ 3 ในระดับปริญญาตรี
2554 – 2558	อาจารย์พิเศษ คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ วิชา ความเป็นพลเมือง, พลวัตชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์, เทคนิคและวิธีการในงานพัฒนาชุมชน ในระดับปริญญาตรี
2554 – 2559	อาจารย์พิเศษ คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม จังหวัดนครปฐม วิชา สถิติวิจัยเบื้องต้นสำหรับรัฐประศาสนศาสตร์ , สหกรณ์กับงานพัฒนาชุมชน, การสร้างเครือข่ายในงานพัฒนาชุมชน ในระดับปริญญาตรี
2554	คณะผู้จัดทำ คู่มือการจัดทำแผนครอบครัวเข้มแข็งโดยชุมชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
2554	นักวิจัย โครงการการประเมินความพึงพอใจของผู้รับบริการ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนประจำปี 2554
2555	วิทยากรอบรมพัฒนาบุคลิกภาพ นักศึกษาภาควิชาการพัฒนาชุมชน ชั้นปี 1 มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
2556	ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการคัดเลือกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการบริหารจัดการที่ดี เพื่อรับเงินรางวัลประจำปี

	งบประมาณ พ.ศ. 2555 สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
2557	ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการ ประเมินองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศเพื่อรับรางวัลพระปกเกล้าประจำปี พ.ศ. 2557
2557	คณะทำงาน จัดทำมาตรการเพื่อการปราบปรามการทุจริตเชิงนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประจำปี พ.ศ. 2557 สำนักงานการปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ปปช.)
2557	ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการ ศึกษาวิจัยเพื่อวัดระดับความเข้มแข็งภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า
2557	นักวิจัยโครงการ วิพากย์ เกณฑ์และตัวชี้วัดครอบครัวเข้มแข็ง สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
2558	นักวิจัยโครงการ พัฒนาระบบฐานข้อมูลครอบครัวเข้มแข็ง สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
2559	นักวิจัยโครงการ “ชุมชนสุขยั่งยืน” โดยความร่วมมือระหว่าง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กับ บริษัท อารียา พร็อพเพอร์ตี้ จำกัด มหาชน โครงการนำร่อง หมู่บ้านอารียา บางนา เฟส 1

2559-2560	กรรมการหลักสูตร นวัตกรรมการจัดการสังคมและสิ่งแวดล้อม โครงการจัดตั้งวิทยาเขตอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานอธิการบดี ม.มหิดล
	กรรมการร่างหลักสูตร บูรณาการศาสตร์เพื่อการพัฒนา โครงการจัดตั้งวิทยาเขตอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานอธิการบดี ม.มหิดล
	ประธานกลุ่มงานการจัดการความรู้ KM โครงการจัดตั้งวิทยาเขตอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ
	รองประธานกลุ่มงานบริการวิชาการ โครงการจัดตั้งวิทยาเขตอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ
2560	หัวหน้าโครงการวิจัย การเมืองเรื่อง “ข้าว” บทสะท้อนรูปแบบการแก้ไขปัญหาชาวนาในจังหวัดอำนาจเจริญ ทุนสนับสนุนงานวิจัย สถาบันพระปกเกล้า
2560	นักวิจัยโครงการจัดการพื้นที่การเรียนรู้สู่ชีวิตอันอุดม มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ทุนสนับสนุนทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยแห่งชาติ (วช.)
2561	นักวิจัยโครงการ กระบวนการบริหารในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
	ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทุนสนับสนุน สภาวิจัยแห่งชาติและสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2562	หัวหน้าโครงการวิจัย ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทุนสนับสนุนการวิจัย สถาบันพระปกเกล้า
2562	หัวหน้าโครงการ การประสานไตรภาคี เพื่อลด ละ เลิก สุราและยาสูบ แบบยั่งยืน ทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนสุขภาพ (สสส.)
2563	หัวหน้าโครงการเสริมสร้างเครือข่ายพลัง บวร จังหวัดสงขลา เพื่อลดปัจจัยเสี่ยงตามแนวพุทธศาสนา ทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนสุขภาพ (สสส.)
2564	นักวิจัยโครงการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร ทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร (กฟก.) กรุงเทพมหานคร
2564	นักวิจัยโครงการบทบาทคณะสงฆ์กับการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน ทุนสนับสนุนการวิจัย จากสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.) กรุงเทพมหานคร
2565 - 2566	หัวหน้าโครงการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพและแนวโน้มผลกระทบต่อป่าชายเลนในพื้นที่ ตำบลท่าข้าม อำเภอบางประกง จังหวัดฉะเชิงเทรา งบสนับสนุนทุนวิจัย

	จากมูลนิธิสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ประเทศไทย) หรือ Foundation for Environmental Education for Sustainable Development (Thailand) มีชื่อย่อว่า FEED
2565	หัวหน้าโครงการวิจัย หัตถกรรมท้องถิ่นจากผักตบชวา กับกระบวนการสร้างความมั่นคงของชุมชนอย่างยั่งยืน ทุนสนับสนุนทุนวิจัยจากสาขาวิชาการพัฒนาสังคม งบประมาณประจำปี 2565 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2566	หัวหน้าโครงการ การติดตามประเมินผลการดำเนินการของมูลนิธิสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ประเทศไทย) ประจำปี 2565
2567	หัวหน้าโครงการ ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองผ่านการ
	อบรมค่ายเยาวชนพิทักษ์รักษ์ป่าชายเลน ตำบลท่าข้าม อำเภอบางประกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ทุนสนับสนุนการวิจัยจากมูลนิธิสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ประเทศไทย) หรือ Foundation for Environmental Education for Sustainable Development (Thailand) มีชื่อย่อว่า FEED
2567	หัวหน้าโครงการ การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมศักยภาพกลุ่มเศรษฐกิจฐานรากผ่านกระบวนการเรียนรู้ กลุ่ม

วิสาหกิจชุมชนที่เข้าร่วมโครงการออมสินยุวพัฒน์รักษ์ถิ่น ทุนสนับสนุนการวิจัย จากธนาคารออมสิน

2568 นักวิจัย โครงการศึกษาและพัฒนาเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานการพิทักษ์คุ้มครองสิทธิ เสรีภาพและสวัสดิภาพ กรณีบุคคลไร้รัฐไร้สัญชาติของกระทรวงยุติธรรม ทุนสนับสนุนการวิจัยจาก กรมพินิจและคุ้มครองสิทธิเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม

2568 หัวหน้าโครงการออกแบบระบบห้องปฏิบัติการช่วยเหลือคนไทยในต่างประเทศ ทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

<u>การเป็นวิทยากร/อาจารย์พิเศษ</u>

2552 วิทยากรโปรแกรม พัฒนาศักยภาพของ บุคลากรกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

2552 ผู้ช่วยวิทยากร โปรแกรม การอบรมพัฒนาศักยภาพ กลุ่มส่งเสริมและสนับสนุนทางวิชาการ ๑ – ๑๑ (สสว.)

2553 ผู้ช่วยวิทยากร อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรตามขีดสมรรถนะองค์กรกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

2553 ผู้ช่วยวิทยากร โครงการศึกษาแนวทางการพัฒนาสังคมโดยใช้ทุนทางสังคม ประเภทแกนนำชุมชนและ

	อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
2556	วิทยากร โครงการอบรม พัฒนาศักยภาพของเยาวชนรุ่นใหม่ (นักถักทอชุมชน) มูลนิธิสยามกัมมาจล ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด
2557	วิทยากรโครงการ ปรับปรุงตัวชี้วัด ครอบครัวเข้มแข็ง สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ที่โรงแรมปรินซ์พาเลซ)
2558	วิทยากรอบรม เรื่อง การเสริมสร้างพลัง นักศึกษาระดับปริญญาตรี ภาควิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
2558	วิทยากรพิเศษ บรรยายเรื่อง โครงสร้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
2559	วิทยากรพิเศษ บรรยายเรื่อง โครงสร้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีปทุม
2562-2568	อาจารย์พิเศษ รายวิชา เทคโนโลยีสารสนเทศกับงานสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ถ.

ศาลายา - นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ. นครปฐม 73170

ผลงาน หนังสือ บทความและเอกสารทางวิจัย

2554 บรรณาธิการ หนังสือทฤษฎีการพัฒนาชุมชน เขียนโดย รศ.ดร.วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์

2558 บทความวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน” ในการประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน ประจำปี พ.ศ. 2557 หัวข้อเรื่อง “ศาสตร์การพัฒนาชุมชน ในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ” คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2558 บทความวิจัยเรื่อง “ทุนทางสังคมกับการส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง” นำเสนอในการประชุมวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา ระดับชาติ ครั้งที่ ๖ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ร่วมกับคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร และศูนย์ศึกษาวิจัยและพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย พ.ศ. 2558 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2558 บทความวิจัยเรื่อง “รูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมือง” จัดพิมพ์เผยแพร่ ในวารสารวิชาการ Veridian E-Journal

Sipakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษย์ศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม 2558 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

2563 บทความวิจัยเรื่อง “ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน” วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์วิทยาเชิงพุทธ วัดวังตะวันตก จังหวัดนครศรีธรรมราช ในปีที่ 5 ฉบับที่ 11 (พฤศจิกายน 2563)

2566 บทความวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาศักยภาพองค์กรเกษตรกรเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน” ในการประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 61 ระหว่างวันที่ 1-3 มีนาคม 2566

2566 บทความวิจัยเรื่อง “แนวโน้มผลกระทบต่อป่าชายเลนของชุมชนและแนวทางการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ตำบลท่าข้าม อำเภอบางประกง จังหวัดฉะเชิงเทรา” ในการประชุมเวทีวิชาการ Mahidol Sustainable Development Conference 2023 วันพุธที่ 23 สิงหาคม 2566 ณ มหิดลสิทธาคาร

2567 บทความวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง พิทักษ์รักษ์ป่าชายเลน ผ่านกิจกรรมค่ายเยาวชน ตำบลท่าข้าม อำเภอบางประกง จังหวัดฉะเชิงเทรา” ปีที่ 30 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม 2567

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.) ISSN 2985-2196 สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

การอบรมพัฒนาศักยภาพ

2564 เกียรติบัตร อบรมแบบออนไลน์ “โครงการการสร้างเสริมเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงตามแนวทางพระพุทธศาสนา” ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ณ. วันที่ 27 พฤศจิกายน 2564

2564 เกียรติบัตร การอบรมแบบออนไลน์ เรื่อง “ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ” ณ. วันที่ 4 เดือน พฤศจิกายน 2564

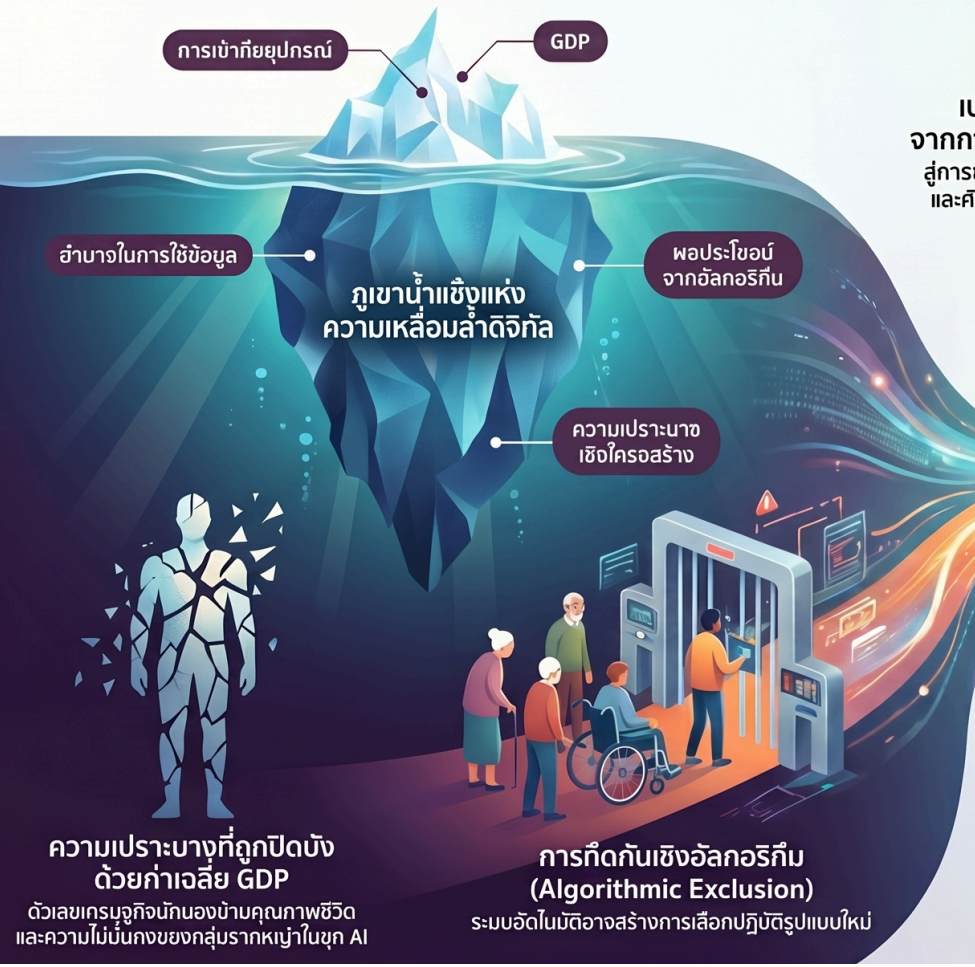
2565 วุฒิบัตร การอบรมประชุม “Research Human Participant Protection Course and GCP for the New Coming Investigators” ของมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ และชมรมจริยธรรมงานวิจัยในคนในประเทศไทย (FERCIT) ณ. วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2565

2566 ประกาศนียบัตร เข้าร่วมงาน “Learning City ร่วมก้าวไปสู่เมืองแห่งการเรียนรู้” เวทีระดมความร่วมมือขับเคลื่อนสู่เมืองแห่งการเรียนรู้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ณ. วันที่ 20 เมษายน 2566

2566	วุฒิบัตร การเข้าร่วมการอบรมแบบออนไลน์ โครงการ “แนวทางและเทคนิคการเขียนขอตำแหน่งทางวิชาการ” ณ. วันที่ 26 พฤษภาคม 2566
2567	Certificate of Completion National Research Council of Thailand (NRCT) and Forum for Ethical Review Committee in Thailand (FERCIT) On 6-7 February 2024
2568	เกียรติบัตร เข้าร่วมและอบรมโครงการ The Future in Now อบรมด้าน AI หลักสูตร การประยุกต์ใช้ Generative AI สำหรับนักเรียนและการสอน ให้ไว้ ณ วันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2568 ออกโดย มหาวิทยาลัยมหิดล
2568	เกียรติบัตร การผ่านการอบรมหลักสูตรเสริมพลังครูสร้างนวัตกรรมสื่อการสอนด้วย AI เพื่อการเรียนรู้ในยุคดิจิตัล ผ่านสื่ออิเลคทรอนิกส์โปรแกรม ZOOM: การออกแบบบทเรียน Podcast อย่างสร้างสรรค์ ด้วยเทคโนโลยี AI ให้ไว้ ณ วันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2568 โดย สถาบันพัฒนาครู
2568	ประกาศนียบัตร ผ่านการอบรม Generative AI และการใช้งาน ChatGPT เพื่อให้ในการศึกษาค้นคว้า ให้ ณ วันที่ 30 กันยายน 2568 ออกโดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ธรรมาภิวัฒน์: พลิกโฉมการพัฒนาสังคมไทยในยุคดิจิทัลและ AI

วิกฤตและความย้อนแย้งในโลกดิจิทัล

ธรรมาภิวัฒน์: ทางเลือกใหม่เพื่อความยั่งยืน

การพัฒนาสังคมที่แท้จริง ต้องเริ่มจาก “คน” ดำเนินด้วย “ธรรม” และใช้ “ดิจิทัล” อย่างมีปัญญา

หนังสือเล่มนี้บุรุษการหลีกปรัชญาภูทีนตลุตร
เข้าที่สองคำว่าบรูสมัยใหม่ด้านการพัฒนามนุษย์
การพัฒนาสังคม และการเปลี่ยนผ่านสุขุดจิงกัล
รวมถึงประเด็นปัญญาประดิษฐ์ (AI)
เพื่อเสนอกรอบคิด “ธรรมกิจวัฒน” (Dhammic Evolution)
ที่มุ่งสร้างสังคมไทยให้เจริญก้าวหน้าอย่างมีศักดิ์ศรี
เป็นธรรม และยั่งยืน

พัฒนาคนให้เป็นศูนย์กลาง
สร้างศักยภาพและคุณค่าชีวิต

พัฒนาสังคมให้เป็นธรรม
สดความเหลื่อมล้ำและความปราบบาง

พัฒนารัฐและเนียมายสารระบะ
ด้วยธรรมาทิบาลและหลักนิติธรรม

พัฒนาดิจิทัลและ AI อย่างมีจริยธรรม
เพื่อสังคมแห่งอนาคต

“ธรรมะไข่ใช่สิ่งที่อยู่ไกลจากเทคโนโลยี”
หากแต่เป็นเข้มทิศสำคัญ
ที่จะนำพาเทคโนโลยีไปสู่ความตังาม
และความอยู่ร่วมกันของสังคม”